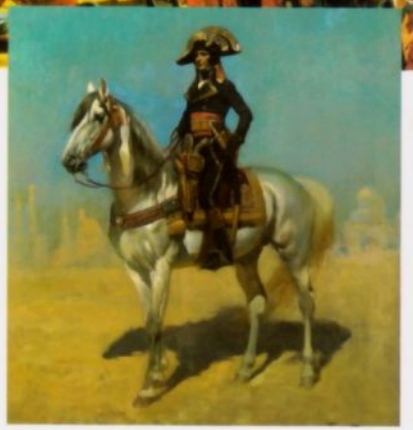

Tu a tam se někomu povedlo prorazit první řady, skončil však hned na bodácích řad následujících. Hussein, Řek, který přejde za čas na francouzskou stranu, najel do protivníkových řad jak dělová koule, scimitarem si prosekal cestu skrze oněch deset řad a zase vyjel takřka bez zranění, což byl sice skutek hodný starých hrdinských zpěvů, na výsledek boje ale vliv mít nemohl.

Když Murad Bej viděl, jak jeho řady řídnou, dal povel k ústupu směrem k pyramidám a na Gízu, který mu dva čelní nepřátelské čtverhrany dosud nezatarasily. Ti z mamlúků, jež začala odřezávat vlevo Duguova divize, se stáhli za opevnění vsi Embabeh, na které tři francouzské divize zaútočily vzápětí.

Vojín Millet shrnul bitvu ještě stručněji, když napsal:

„Všude těla mužů i koní, to bylo příšerné představení, tak krvavý ten masakr byl."

(Ukázka z knihy)

ISBN 978-80-7268-466-3

BONAPARTOVA VÝPRAVA A TAŽENÍ 1798-1800

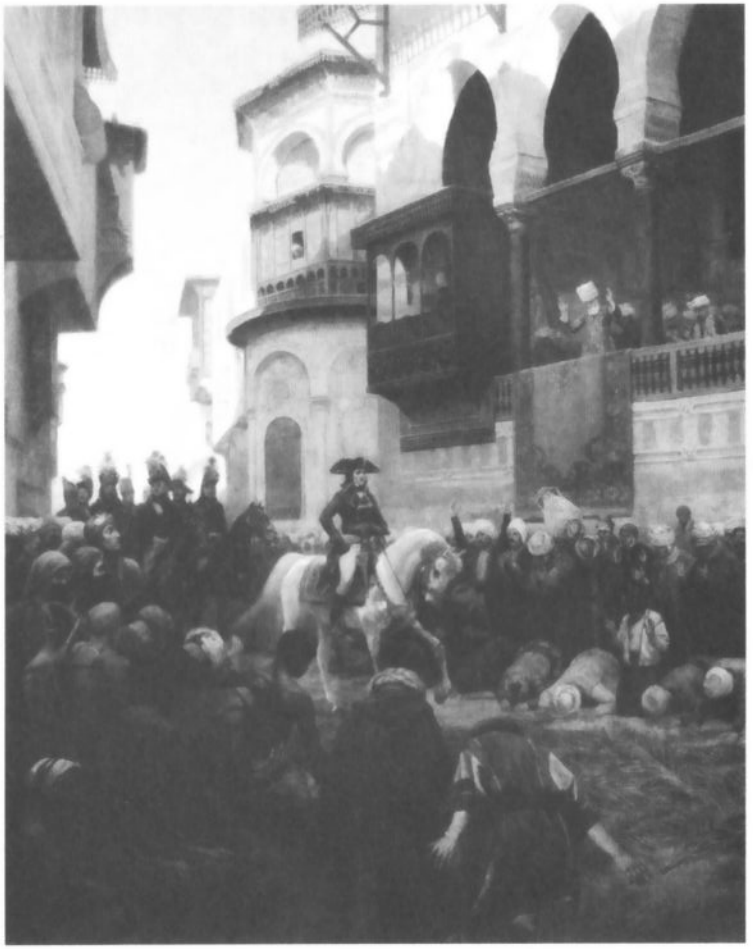
Jiří Kovařík

BONAPARTE V EGYPTĚ

Malta-Chebreis-Pyramidy-Zátoka Aboukir-Sediman
Samahud-Jaffa-Nazaret-Tabor-Akra-Aboukir
Heliopolis-Canopus

Jiří Kovařík

BONAPARTE V EGYPTĚ

Bonapartova výprava a tažení 1798–1801

Karlu „Ahmadu" Řezníčkovi, dlouholetému příteli, který mi nesmírně pomohl v otázkách souvisejících s egyptským místopisem, přepisem jmen, reáliemi arabsko-turecko-egyptského světa a dalšími znalostmi, navíc by bez jeho pomoci zůstala v této knize řada chyb.

© Jiří Kovařík, 2007
ISBN 978-80-7268-466-3

OBSAH:

Okamžik vyplutí 9

I. PLAVBA DO NEZNÁMA 19
Egypt je třeba získat! 19
Sultán, mamlúci a feláhové 30
Armée d'Orient 35
Sto šedesát sedm učenců 47
Nelsonovi před nosem 55
Dobytí Malty 64
Pekelná smůla admirála Nelsona 82

II. ČTYŘICET STOLETÍ SE NA VÁS DÍVÁ! 93
Vylodění u Alexandrie 93
Musíte se stát šarlatánem! 107
Písečné peklo 117
Chebreis, první bitva 133
Vítězství před pyramidami 147
Káhira aneb čas rozčarování 162

III. UŽ NEMÁME LOĎSTVO! 179
Proč Brueys neodplul? 179
Připravte se na bitvu! 189
Odvaha kapitána Foleye 195
Výbuch řadové lodi L'Orient 204
Ohrožený výboj 215

IV. DOBYVATELÉ V OBLEŽENÍ 223
Sultán Kebir 223
Povstání v Káhiře 231
Kudy dál? 238
Desaix a Murad Bej aneb honěná k Sedimanu 249
Bitva u Samhudu a dobytí Horního Egypta 259

V. TAŽENÍ DO SVATÉ ZEMĚ 273
Preventivní úder? 273
Masakr v Jaffě 284
Mor a noví protivníci 294
Nezdařený útok na Saint-Jean d'Acre 301
Bitvy v biblické krajině 309
Poražený Bonaparte 322

VI. ABOUKIR 335
Turecká invaze 335
Bitva na mořském břehu 347
Bonapartův útěk 360
Opuštění 368

VII. SLEPÁ ULIČKA 379
I když zvítězím… 379
Heliopolis – bitva, o kterou Kléber nestál 388
Kléberova smrt 400
Abdalláh Menou 405
Britské vylodění a bitva u Canopu 412
Dvě kapitulace 423

PŘÍLOHY 434
Příloha 1: Co se s nimi stalo? 437
Příloha 2: Bonapartova expedice do Egypta ke dni vyplutí 447
Příloha 3: Armée d'Orient v červenci 1798 451
Příloha 4: Ordre de bataille námořní bitvy u Aboukiru (Nilu)1. srpna 1798 453
Příloha 5: Armée d'Orient, složení ke 22. říjnu 1798 456
Příloha 6: Ordre de bataille na počátku tažení do Sýrie 459
Příloha 7: Armée d'Égypte na počátku Menouova generalátu 461

SLOVO K ORIENTÁLNÍ TERMINOLOGII 463
(Karel Řezníček)

BIBLIOGRAFIE 467

Okamžik vyplutí

Dne 3. května 1798 vyšli z měšťanského domu v pařížské ulici Chantereine, která dnes nese jménu rue Victoire, divizní generál Napoleon Bonaparte a jeho choť Josefína. Pohodlný kočár už čekal s otevřenými dveřmi, u nich stál první pobočník Duroc, který dámě galantně pomohl na stupátko i dovnitř. Pak nastoupil i generál a po něm zbytek skrovného doprovodu. Kdosi zavřel a zajistil dveře, leč závěsy okénka zůstaly roztaženy a Bonaparte z něj vzápětí vyklonil hlavu. Byla to tvář s olivovou pletí, nesmírně živýma očima a výraznějším nosem, kterou lemovaly dlouhé tmavé vlasy, splývající poněkud zplihle zpod dvourohého, peřím zdobeného generálského klobouku. Ruka velitelsky zabušila do bočnice a jasný hlas, poznamenaný korsickým akcentem, netrpělivě křikl:

„En avant! Kupředu!"

Z výkřiku byla patrná netrpělivost i radost, že za sebou nechává ženskými nicotnostmi a nákladnými zbytečnostmi přeplněný byt, astronomické účty za garderoby své choti i věčný a nervy drásající štěkot Fortuného, Josefínina psího mazlíčka.

„Cestoval s madame Bonapartovou, Bourriennem, Durocem a Lavalettem v převeliké berlině, velmi vysoké, se střechou potaženou hovězinou," upřesňují Marmontovy memoáry.

Kočí či postilion, neboť se jednalo o najatý obří poštovní dostavník, práskl do koní, vůz sebou trhl a vyjel po hrbolatém dláždění směrem k jižnímu pařížskému předměstí. Projel skrze *Porte d'Enfer* na jižním okraji města, přes Châlons-sur-Saône zamířil na Lyon a odtud pak dál k Valence. Jízda trvala dlouho, celých pět či šest dní, třebaže se generál vyhnul Marseille a zkrátil si cestu přes Roquevaire. Ta zkratka mohla být pasažérům osudná, v noci vzbudil cestující prudký náraz kol na mohutnou spadlou větev. Bylo to štěstí, hned za ní strhl rozvodněný potok most a kočí by si toho nejspíše nepovšimli…

„Co by se asi bez té náhodně ležící větve, tak silné, že povoz zastavila, stalo s dobyvatelem Egypta a dobyvatelem světa, s tím, který po dalších patnáct let vnucoval světu svoji moc…?" ptal se poněkud naivně ve svých memoárech maršál Marmont, tehdy ještě pouhý *chef de brigade* bez generálských epolet.

Toulon koncem 18. století

Napoleon Bonaparte byl od přírody netrpělivý a navíc se už nemohl dočkal, až spatří vojsko, kterému velel. Původně se jmenovalo *Armée d'Angleterre*, Anglická armáda, nedávno však dostalo nový název *Armée d'Orient*, Orientální (nebo také Východní) armáda. Do Toulonu, cíle své cesty, dorazil poněkud nečekaně, jedni říkali, že kolem osmé večerní 9. května 1798 (20. floréalu roku VI republikánského kalendáře), podle jiných až v noci na 10. května. V každém případě přijížděl neokázale, za tmy a poněkud tajně, byť civilním úborem vzbudil nechtěnou pozornost.

„Měl redingot se čtvercovými šosy, což bylo velmi pozoruhodné, neboť v Marseille a v Toulonu pohlíželi na takovýto kabátec jako na znamení kontrarevoluce," poznamenal Geoffroy Saint-Hilaire.

Takřka nikdo ho nečekal a dokonce ani v první chvíli nepoznal. Teprve uvnitř námořního arzenálu, v paláci s pyšným názvem *Hôtel de la Marine*, jeden námořní kapitán pochopil, kdo je ten „muž s orlí tváří a vlasy jak srst křepeláka". Admirálu Brueysovi, jenž vzápětí přispěchal, věnoval vrchní velitel překrásný pár pistolí, které údajně patřívaly princi Evženu Savojskému, generálu Kléberovi, který v Bonapartově nepřítomnosti velel pozemním silám, dal krásnou šavli v ještě krásnější pochvě; nebyla to zbraň pro ozdobu a Kléber s ní vybojuje svoje největší bitvy.

Bonapartově choti tajný příjezd a neokázalé uvítání nejspíše nelahodily, měla ráda vzruch, světla a milé lidi kolem sebe. Nemusela trpět dlouho, brzo se s chotěm rozloučila a odjela do módních lázní Plombières; krom obvyklých pletek tu zažije šok, když se s ní utrhne balkón, z čehož (narozdíl od jiných přítomných) vyvázne šťastně.

Jean-Gabriel de Niello Sargy, tehdy mladičký důstojník hlavního štábu, k nečekanému příjezdu generála Bonaparta poznamenal:

„Nechali rozšířit zvěsti, že to přijel ministr námořnictva, a i když mu přichystali ubytování, jež bylo pro generála Bonaparta určeno, snažili se jeho příjezd takto zakrýt."

Byla důvodem tohoto opatření jen samotná výprava, obestřená určitým utajením, nebo tu sehrála roli i nedávná minulost? Vždyť před pěti lety, roku 1793, se Toulon s pomocí roajalistů i britsko-španělského loďstva vzbouřil proti pařížské jakobínské vládě teroru a dlouho republikánskému vojsku vzdoroval. Dobyt byl až po vyčerpávajících bojích a intenzivním bombardování, na čemž měl zásluhu do té doby neznámý dělostřelecký důstojník, čtyřiadvacetiletý kapitán Napoleone Buonaparte, velitel 2. praporu dělostřeleckého pluku. To, jak dobře radil nepříliš schopným mužům v čele revolučního vojska, mu vyneslo 22. prosince 1793 návrh na povýšení do hodnosti brigádního generála, Paříží obratem schválený. Jenže Toulon za vzpouru zaplatil víc než těžce, tři stovky jeho obránců byly bez soudu zastřeleny, dalších 282 osob (včetně čtyřiadvaceti žen) šlo pod gilotinu, a když se konečně podařilo místní populaci sečíst, zjistilo se, že činí pouhých 40 % stavu před vzpourou. Muže, jenž si před dvěma lety pofrancouzštil jméno na Napoleon Bonaparte, mohl v Toulonu na jaře 1798 vskutku leckdo k smrti nenávidět!

Nyní tvořili místní obyvatelé jen zlomek těch, co se v městě nacházeli, důvody však tentokrát tkvěly v něčem jiném. Toulon a jeho okolí přetékaly vojáky přesně tak, jak to popsal de Niello Sargy:

„Město i přístav skýtaly velice živou a svrchovaně impozantní podívanou. Ze všech stran, ze sousedních provincií, se sem sjížděly obrovské konvoje, z moře jako kdyby vyrůstal les stěžňů, pláže se pokryly vojáky, koňmi a vojenskými povozy."

Z bližšího pohledu už budila podívaná horší dojem. Vojáci strávili v nečinnosti poměrně dlouhý čas, nudili se a jejich morálka

i disciplína klesaly. Nebyli na pohled úchvatní, jejich uniformy tvořily směsici všeho možného a leckdy vypadaly jako žebrácké cáry. Muži, o jejichž denní příděly potravin dbalo Direktorium pramálo, se potulovali venkovem, kradli, kde mohli, na polích, statcích i v chalupách, rvali se mezi sebou o kořist i z nudy a svorně kleli. Toho všeho ale většinou nechali, když se o Bonapartově příjezdu přece jen dozvěděli. Nastoupili po půlbrigádách a dychtivě naslouchali slovům muže, kterého mnozí znali z Itálie. Bylo to působivé, Bonaparte si dal práci a oslovil každou jednotku zvlášť.

„Provedl přehlídku 18. půlbrigády, která už pár dní v přístavu tábořila. Dobrou čtvrthodinu jsme ho vítali nadšenými výkřiky. Pak nastalo ticho. Bonaparte vstoupil mezi naše řady, mnohokrát zastavil, aby pohovořil s důstojníky i vojáky a s každým zavzpomínal na rozličné boje, v nichž se osmnáctá pod jeho velením v Itálii vyznamenala," pamatoval si i po řadě let generál vikomt de Pelleport, v roce 1798 mladičký důstojník.

Pak zazněla z úst vrchního velitele naučená slova proklamace:

„Důstojníci a vojáci!

Přede dvěma lety jsem nad vámi převzal velení. V té době jste stáli na Ligurském pobřeží, třeli jste největší nouzi, postrádali vše a prodali i hodinky, aby bylo co do úst. Slíbil jsem skoncovat s vaší bídou. Vedl jsem vás do Itálie. Tam se vám dostala všeho hojnost. Dodržel jsem tenkrát slovo?"

Odpovědí mu bylo hromové:

„Ano!"

Proklamace pokračovala:

„Teď bych chtěl říci, že jste vlasti neodevzdali dost a ona že nedala dost vám. Znovu vás povedu do země, kde vaše příští činy překonají vše, co dosud s úžasem obdivujete. Republice prokážete takové služby, jaké právem od své neporazitelné armády očekává. Slibuji každému vojákovi, že si při návratu do Francie přiveze tolik, aby si mohl koupit šest arpentů půdy."

Takové řeči vojáci rozuměli a jejich provolávání slávy republice zaznělo vskutku nadšeně. Jenže když Bonapartova slova přetiskl 21. května vládní list *Moniteur*, vzbudil u Direktoria rozhořčení; zejména slib oněch šesti arpentů půdy zněl nepatřičně a demagogicky. Arpent, původně délková míra odvozená z doletu šípu, činil ve Francii 71,46 metrů, a mít šest arpentů znamenalo vlastnit slušný kus dobré země! Následujícího dne musel *Moniteur* přinést omluvu a přetisknout opravené znění, kde už o slibu půdy nebylo nic!

V proklamaci nicméně nezaznělo to podstatné. Bonaparte neprozradil, kam vlastně jeho vojáci poplují, a oni se o cíli výpravy dohadovali celé dny. Dokonce na něj přijímali sázky, kde na seznamu figurovaly Antily, Irsko, Anglie, Egypt, Sicílie, Kréta, Kypr, ba i nepředstavitelně vzdálená Indie. Když ale dostali jídlo, žold, boty a oděv, přestali si s tím do jisté míry dělat hlavu. Ať si ji láme ten, který jim velí, však on si s tím poradí!

„S ním máme budoucnost jistou!" tvrdili veteráni Italské armády, z nichž mnozí okusili opojná Bonapartova vítězství u Lodi, Arcole, Castiglione, Rivoli a v mnoha dalších bitvách italského tažení let 1796 až 1797.

Ostatní přikyvovali, neboť divizní generál Napoleon Bonaparte stoupal od úspěchu k úspěchu a nejeden muž si pod jeho velením dobyl slávu i epolety.

V toulonském válečném i obchodním přístavu zatím vrcholily horečné přípravy. Sváželo se, rozdělovalo, nakládalo, přepravovalo, vykládalo i chystalo vše, co chtěl Bonaparte pro svoji výpravu i sám pro sebe.

„Vrchní velitel předtím napsal admirálu Brueysovi z Paříže, že on se nalodí na palubu L'Orientu, *aby jej tedy dobře zásobil a aby mu připravil dobrou postel, takovou, jaká se poskytuje člověku, který bude po celou plavbu nemocen,"* poznamenal de Niello Sargy, který věděl, že Bonaparte trpí mořskou nemocí.

Jak vrcholily přípravy, rostlo i nadšení:

„Generálové, důstojníci i vojáci už se viděli, jak trhají vavříny, a na nebezpečí oné expedice přestali dbát. Zdvíhal se všeobecný nadšený křik, který toužil uspíšit okamžik vyplutí," zapsal si jeden z pamětníků.

Ta chvíle se kvapem blížila, neboť po věcech se začali naloďovat dle přesně určeného harmonogramu lidé i zvířata.

„Osmnáctého se Bonaparte nalodil spolu s generálem Berthierem,

svým náčelníkem štábu, Dufalgou, velitelem ženistů, Dommartinem, velitelem dělostřelectva, dále se Sucym, komisařem intendantury, námořním intendantem Leroyem, vrchním pokladníkem Estèvem, doktory a vrchními chirurgy Desgenettesem a Larreyem. Generál měl s sebou také svoje pobočníky Duroca, Louise Bonaparta, Croisiera, Sułkowskiho, Juliena, Eugèna de Beauharnais, La Valetta a Merlina, ředitelova syna. Náčelník hlavního štábu krom toho přivedl dva či tři štábní pobočníky, několik sekretářů a pár nezařazených důstojníků, k nimž jsem patřil i já," napsal de Niello Sargy.

Řadový válečný trojpalubník *L'Orient*, plavidlo typu *Océan* o výtlaku 3000 tun, spuštěný v Toulonu roku 1791, původně pokřtěný *Dauphin-Royal* (což lze přeložit jako Následník trůnu) a brzo přejmenovaný na revolučně znějící *Sansculotte*, nesl od roku 1795 jméno, které evokovalo dálavy, znělo však i jako název dalšího z přístavů a měst v Bretani. Byla to jedna z nejmodernějších lodí francouzského válečného námořnictva a palebnou silou se s ní těžko mohla jiná plavidla (včetně trojpalubníků *Royal Navy*) měřit.

„L'Orient *byl vskutku nejvelkolepějším válečným korábem, nejlépe vyzbrojeným a nejimpozantnějším z celé eskadry. Když naše křehká loďka přirazila k monstrózní lodi, jejíž boky nad námi čněly jako obří zdi, nemohl jsem zadržet obdiv. Při šplhání na palubu jste museli vystoupat ne méně než dvaatřicet příček. Ten koráb potřeboval k plavbě pětadvacet stop vody pod kýlem...,"* opěvoval vlajkovou loď podporučík Vertray, který ji před vyplutím v Toulonu navštívil.

Nyní se 196,6 francouzských stop délky trojpalubníku, padesát stop šíře a 25 stop hloubky (francouzská stopa činila 32,48 cm) stalo na řadu týdnů domovem vrchního velitele, hlavního štábu i všech, které Bonaparte potřeboval mít bezprostředně po ruce.

„Ačkoliv se jednotky rozmístily jak na řadových lodích, tak i na transportních plavidlech, jasně jsme viděli, jak jsou koráby přeplněné. Naše vyplutí na sebe nenechalo dlouho čekat," vzpomínal už citovaný Niello.

Následujícího dne v šest ráno dal *capitaine de vaisseau* Casabianca, velitel vlajkové lodi *L'Orient*, rozkaz vyvěsit signály, potřebné k vyplutí. Sto osmdesát pět plavidel začalo postupně zvedat kotvy a provádět nepředstavitelně složité manévry, aby se všechny dostaly

skrze rejdu na otevřené moře. Vyplouvalo 13 řadových lodí, 42 fregat, brig, avis i dalších menších válečných lodí i 130 plavidel transportních. To vše mělo přepravit do neznáma 17 000 vojáků, 700 koní, 567 vojenských povozů, takřka tisíc polních děl a na 100 000 dávek munice, o ostatním nemluvě. Mohutná flotila netvořila zdaleka celou výpravu, další konvoje, připravené v přístavech Maresille, Janov, Ajaccio a Civita Vecchia se měly přidat během plavby.

Z nábřeží, z oken i střech domů, z pevností rozesetých kolem rejdy, ze všech míst až po vrcholky hory Faron, jež Toulonu dominuje, mávaly odplouvajícím na rozloučenou a s přáním dobrého větru ruce osob cizích i blízkých.

„Devatenáctého ráno byly za nádherného počasí vztyčeny plachty. Z rejdy se vyplouvalo v opakovaném hřmění děl z pevnostních baterií i z řadových lodí. Na mnoha lodích vyhrávaly vojenské kapely a bylo slyšet radostný křik. L'Orient, *admirálská loď, při vyplouvání z rejdy narazil a málem ztroskotal na Signální hoře, což se vykládalo jako špatná předzvěst, leč bystré manévrování a chladnokrevnost admirálova nás ochránily. Vydali jsme se na plavbu v počtu více než dvou stovek plachet, což skýtalo nádherný pohled. Od dob křížových výprav nespatřilo Středozemní moře podobné vyplutí. Pluli jsme podél břehů Provence až k Janovu, odkud jsme zamířili k Cap Corse...,"* pokračoval ve vzpomínkách de Niello.

Měl pravdu, loďstvo pokrylo na volném moři čtyři čtvereční námořní míle vodní plochy!

Tou dobou už chvátal z Toulonu k Výkonnému direktoriu v Paříži kurýr s Bonapartovým hlášením, které začínalo následovně:

„Je sedm ráno. Lehká eskadra už odplula, konvoj proplouvá kolem mne a my zvedáme kotvy ve velice pěkném počasí..."

Až si onu relaci přečte Barras, první z Direktorů, s úlevou prý pronese:

„Konečně je pryč!"

Zabíjel totiž několik much jednou ranou, neboť výprava mohla mít úspěch, který by naplnil státu pokladnu i jemu kapsy, hlavně ale poslal za moře obtížného generála, jenž by mohl ohrozit jeho vlastní postavení.

Na všech lodích flotily se zatím slavnostně četla další Bonapartova proklamace:

„Vojáci!

Jste křídlem Anglické armády. Válčili jste v horách i v pláních a obléhali města. Zbývá vám už jen válčit na moři.

Římské legie, které jste občas napodobovali, jimž jste se ale nikdy nevyrovnali, dobyli postupně Kartágo cestou přes stejné moře a porazily je na planinách Zamy. Vítězství je nikdy neopustilo, protože se chovaly stále statečně, trpělivě snášely únavu, byly disciplinované a navzájem si pomáhaly.

Vojáci! Evropa na vás upírá zraky.

Vaším úkolem je naplnit veliký cíl, svést bitvy, přemoci nebezpečí i únavu. Pro rozkvět vlasti, štěstí lidí a vaši vlastní slávu vykonáte víc, než jste kdy předtím učinili.

Vojáci námořníci, pěšáci, kanonýři i jezdci, buďte svorní! Pamatujte, že v den bitvy potřebujete jeden druhého."

Vojáci námořníci, doposud se o vás nikdo nestaral. Ode dneška vám republika věnuje tu největší péči.

Duch svobody, který učinil z republiky od jejího zrození soudce nad Evropou, dnes požaduje, aby byla tímto soudcem i na mořích a v nejvzdálenějších končinách."

Odpověděli tak, jak to nařizovaly řády, nacvičeným masovým pokřikem:

„Vive la République! Ať žije republika!"

Prý zněl nadšeně, text proklamace ovšem byl tak chabý a nic neříkající, že tomu lze stěží uvěřit! K čertu s vlastí a štěstím jiných, zaklel v duchu nejeden z naslouchajících při poslechu těch nanicovatých frází. Že pěšák potřebuje jezdce, aby ho kryl, a bez děl že se mizerně proráží, to přece věděl každý z nich a módní odkazy na antickou historii jim mohly být ukradené, kdo taky z těch často negramotných mužů věděl něco o punských válkách! Kam ale plují, to jim stále nikdo neřekl! Cestovali do neznáma!

Generál Bonaparte stál zatím na velitelském můstku zadní nástavby *L'Orientu* a upíral oči daleko za horizont, k cíli, který znali jen jeho nejbližší, náčelník hlavního štábu, admirál, pár nejvyšších armádních i námořních velitelů a několik vědců. Před očima měl vysněný obraz

země, již nikdy neviděl a přesto ji znal ze stovek knih, vyobrazení, map i dokumentů, které dva roky předtím intenzivně studoval. V hlavě si promítal zemi faraónů, pyramid, obelisků a tajemných sfing, obrazy pouště, palem, velbloudů, životodárného Nilu, svoje představy krásy Kleopatřiny, kruté smrti Pompejovy, triumfu Caesarova a strmého pádu Marka Antonia.

Co vlastně Bonaparte chtěl a po čem toužil? Byl odhodlán dobýt Egypt a přeměnit jej v kvetoucí francouzskou kolonii, jejímž správcem či spíše vládcem by se stal? Nebo pro něho Egypt tvořil jen předpolí k tažení po stopách Alexandra Velikého, které by ho přivedlo až do Brity ovládané Indie? Nepředstavovala výprava jen prostředek k vymanění se z hrozícího stínu, ke překonání období, v němž on, vítěz z Itálie, neměl žádné velení? Cítil přece, že jeho sláva bledne, že vavříny začínají získávat jiní a on že se pro Direktorium stává přítěží! Mýlil se mnohokráte citovaný de Niello Sargy, když napsal následující odstavec?

„To, co jsem se během času dozvěděl jak v armádě, tak v hlavním štábu, mě přesvědčilo, že generál Bonaparte měl zpočátku skutečně v úmyslu provést revoluci v Orientu. Pak jej oslnil úspěch míru v Campo-Formiu, který byl jeho dílem, a raději by se stal pánem Francie. Výprava do Egypta pro něho byla jen odběhnutím..."

Nezaměňujme ovšem příčinu za následek a nepleťme si Bonaparta vyplouvajícího do Egypta s tím, který se z něho vrátí; ta výprava jej nesmírně změní! Jisté je, že hlavní roli sehrála touha po slávě a moci, přiznal to ostatně na konci života v Las Casesem sepsaném *Mémorial de Sainte-Hélène* naprosto otevřeně:

„Až po bitvě u Lodi se ve mně zrodila myšlenka, že bych se mohl po tom všem stát rozhodujícím hercem na politické scéně. Tak vzplanuly první jiskry vysokých ambicí."

Dobře to charakterizoval švýcarský historik Benoîst-Méchin, když o Bonapartovi napsal:

„Před Toulonem nebyl ničím. Po Mondovi nic moc velkého. Avšak u Lodi si náhle uvědomil, kdo je. ‚Toho večera,' měl říci Bourriennovi, ‚jsem sám na sebe pohlížel ne jako na obyčejného generála, ale jako na člověka povolaného k tom, aby ovlivnil národy.'"

Z prvních vítězství v Itálii v letech 1796 až 1797 se zrodily

Bonapartovo sebevědomí a ambice, které našly vlivem nejrůznějších okolností naplnění v tažení do Egypta. Ať už tím sledoval cokoliv, dostal v Orientě jedinečnou příležitost, neboť krom přirozeného talentu válečníka musel osvědčit kvality organizátora, politika i státníka, budovatele nového uspořádání země se vším všudy od systému vlády přes ekonomiku, obchod a překonávání náboženských rozdílů až po sféru kulturní. Egypt se stal zkušebním kamenem, na němž získal Bonaparte sebevědomí a ambice nejen vítězit, ale i vládnout a spravovat. Zvláštní navíc je, že celé tažení představuje určitou zkratku Napoleonova vzestupu i pádu. Cesta k pyramidám a do Káhiry jako kdyby byla předzvěstí vítězného letu Evropou, výprava do Sýrie připomíná osudový zlom tažení do Ruska a tajné odplutí do Francie nabízí paralelu s útěkem z Ruska. V konci francouzského panství nad Egyptem lze pak hledat leccos shodného se situací Francie i její armády v letech 1814 až 1815.

Jsem přesvědčen, že egyptské tažení tvoří klíč ke všemu dalšímu, co Bonaparta potkalo, zejména pak k pochopení Napoleona jako vládce nad Francií a Evropou. Což nikterak nepopírá konstatování, že to bylo dobrodružství, jakých se ve světové historii odehrálo jen velice málo, možná výprava za snem a nepochybně i záměrná cesta za poznáním legendami opředené země, jedné z kolébek lidské civilizace.

I.

PLAVBA DO NEZNÁMA

Egypt je třeba získat!

Každá egyptolog by měl mít ve své pracovně Bonapartův portrét a s úctou k němu vzhlížet jako k otci-zakladateli svého vědního oboru, neboť o Egyptě věděl průměrně vzdělaný Evropan před vojenskou výpravou let 1798–1801 jen velice málo. Krom toho, co se zachovalo z děl antických autorů, znal jen několik málo cestopisných relací, jež vyšly tiskem, a pár zábavných knih, které realitu spíše zkreslovaly. Egypt, to byla země opředená tajemstvími, legendami a exotikou. Ve druhé polovině XVIII. století se o něm v evropských salonech hovořilo nejčastěji v souvislosti se zednářstvím a zejména s hrabětem Cagliostrem, dobrodruhem, šarlatánem, zakladatelem zednářské lóže Velkého Orientu, provozovatelem iniciačního Velkého egyptského

rituálu. Ohlasy této dobové módy i mentality ostatně nalezneme například v Mozartově *Kouzelné flétně*. Architekti sice tu a tam stavěli v zámeckých parcích fantaskně romantické obelisky, sfingy a pyramidy, jejich skutečné vzory ale spatřil málokdo.

Krom tajemnem uchvácených salonů se ovšem o Egypt zajímali tu a tam politikové a diplomaté, zejména u francouzského dvora. Už v březnu 1672 adresoval matematik, myslitel a diplomat Gottfried Wilhelm Leibnitz králi Ludvíku XIV. memorandum, začínající slovy:

„Sire, chtěl bych k Vám promluvit ohledně dobytí Egypta..."

Král Slunce byl tehdy ve válce s Holanďany, v níž se mu příliš nedařilo, a proslulý vědec mu radil, aby dobytím Egypta zlikvidoval holandský obchod s oblastmi v Indickém oceánu. Upozorňoval krále i na úrodnost země a na to, že Francie by se pak stala dominantní silou v celé Levantě, tedy ve východním Středomoří.

Stárnoucí monarcha měl ovšem dost jiných starostí a idea zůstala téměř sto let, až do dob Ludvíka XV., stranou. Před ním vévoda de Choiseul předestřel Léta Páně 1769 (shodou okolností to byl rok, kdy se narodil Napoleone Buonaparte) projekt, podle něhož by ovládnutí Egypta mohlo koruně nahradit ty kolonie, o které ji Britové v Kanadě, v Indii i v Karibiku připravili. Vzbudil vladařův zájem natolik, že do Egypta odcestovalo pár jedinců, kteří v sobě spojovali nadání diplomatů, cestovatelů, obchodních zástupců a vojenských zpravodajů. Muži jako von Tott, Dubois-Thainville, Magallon či Saint-Priest potvrdili, že podmanit si Egypt je nesmírně výhodné a navíc relativně snadné. Výbuch revoluce ve Francii ovšem všechny tyto plány smetl a pomíjel je i poté, co se poměry začaly přece jen poněkud zklidňovat. V červenci roku 1797 se však stal francouzským ministrem zahraničí třiačtyřicetiletý Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord a s ním nastala v egyptské otázce nová éra.

Talleyrand, potomek knížecího rodu a biskup z Autunu, který se přidal k revoluci, pak emigrant a navrátilec, prý objevil nedlouho po nástupu do ministerského úřadu kartony spisů o Egyptu, na které usedal v pařížské ulici du Bac, sídle ministerstva, řadu desetiletí prach. Ve skutečnosti je hledal cílevědomě, neboť pouhé dva týdny před svým jmenováním přednesl v *Institut de France* řeč o výhodách, které by Francii nové kolonie přinesly. Staré písemnosti, sahající až

Modlitba (Gerôme)

daleko do předrevolučních časů vévody de Choiseula, mu napověděly nesmírně mnoho, a když do Paříže shodou okolností přicestoval Pierre Magallon, generální konzul v Káhiře, strávil s ním Talleyrand v rozhovorech řadu hodin.

Přibližně ve stejné době začala egyptská otázka intenzivně zajímat daleko od Paříže jiného muže, osmadvacetiletého generála republiky a velitele tzv. Italské armády Napoleona Bonaparta. Orient pro něho nebyl neznámou věcí, později sám vzpomínal, že už v dobách jinošských čítával (a jak měl ve zvyku i opatřoval poznámkami) Marignyho *Histoire des Arabes* či *Mémoires sur Turcs et les Tartares* barona von Totta. Dokonce tehdy napsal krátkou báseň s názvem *Masque Prophète*, Maska Prorokova. Roku 1792, to mu bylo třiadvacet, se na rodné Korsice setkal s Constantinem de Volney, jenž sedm let předtím plnil v Egyptě různé diplomatické role pod Magallonovým vedením. U Bonapartů v Ajacciu pobýval před vyplutím do Konstantinopole (turecky Istanbulu, avšak byzantský název na přelomu XVIII. a XIX. století užívali všichni evropští

politikové a diplomaté) i občan Semonville, tehdy nový vyslanec u Vysoké Porty. Později, v časech, kdy už získal první generálské epolety, bydlel Bonaparte u rodiny Claryů, která udržovala s Levantou obchodní styky; během románku s mladičkou Desirée Claryovou mohl nahlédnout i do šíře a lukrativnosti orientálních komodit, které tímto obchodním domem procházely. Kolem roku 1795 nepochybně dál studoval poměry v osmanské říši, k níž Egypt patřil. Byl tehdy generálem bez zařazení a na jaře onoho roku už to vypadalo, že získá jmenování za náčelníka vojenské mise do Konstantinopole. Osud i události ovšem rozhodly jinak. Dne 5. října 1795, podle republikánského kalendáře 13. vendémairu roku IV, se v Paříži schylovalo k povstání a převratu, s nímž si direktor Paul Barras nevěděl rady a proti kterému neměl pařížský velitel Jacques Menou (to jméno si bude dobré zapamatovat) chuť zasáhnout. Jiní naštěstí doporučili Barrasovi Bonaparta, toho času odsunutého skrze podezření z jakobínské minulosti do ústraní.

„Generále, přijímám. Upozorňuji vás ale, že nezasunu meč do pochvy, dokud neobnovím pořádek," odpověděl prý Bonaparte (jenž se stále psal Buonaparte), když mu Barras nabídl, aby se stal jeho zástupcem ve velení *Armée de l'Intérieur*, Vnitřní armády, tedy vládě věrných jednotek v hlavním městě a okolí.

Onoho 13. vendémiairu zakročil Bonaparte rázně, během pouhé tři čtvrtě hodiny povstalce svými děly doslova rozstřílel, za což byl povýšen na divizního generála a funkčně na velitele oné *Armée de l'Intérieur*, v jejímž čele už direktor Barras nepotřeboval a nechtěl stát. Dne 7. března 1796 pak dostal Bonaparte díky přímluvě šaramantní Josefíny de Beauharnais, bývalé Barrasovy milenky a nyní milenky své, velení *Armée d'Italie*, Italské armády. O dva dny později se nechal ve chvatu s Josefínou oddat a nedlouho nato vyrazil směrem na Nizzu, aby se ujal velení. Právě na této cestě za novým velením i za slávou se začal podepisovat francouzsky vyhlížejícím jménem Napoleon Bonaparte.

Následující dva roky Bonapartovy oslnivé dráhy vstoupily do historie jako první italské tažení. Bitva v něm následovala za bitvou, vítězství za vítězstvím, triumf po triumfu: Millesimo, Dego, Ceva a Mondovi přinesly porážku sardinsko-piemontské armády, Fombio,

Codogna, Lodi, Lonato, Salo, Brescie, Castiglione, Arcole, Rivoli a Tagliamento pak donutily k míru papeže i císaře Svaté říše římské, jehož vyslancům diktoval sedmadvacetiletý generál republiky v Campo-Formiu roku 1797 mírové podmínky.

Někdy na jaře 1797 stanul generál Bonaparte na západních březích Jadranu u Ancony a začal vážně přemýšlet o možnosti výpravy do míst, která ležela za obzorem vodní hladiny. Napadaly jej Makedonie, Řecko i Turecko, tedy vše, čemu tehdy vládla Osmanská říše. Nedlouho poté v Leobenu *(Lubnu)*, při předběžných mírových jednáních, rakouskému kancléři Cobenzelovi řekl:

„Francouzská republika pohlíží na Středozemní moře jako na své a chce mu vládnout!"

V dalších týdnech začal číst díla, jejichž výběr lecčemus nasvědčoval: Korán, Voltairova *Mohameda*, Savaryho *Voyage en Egypte et Syrie*. Jeho zrak se otáčel jiným směrem, více k jihovýchodu, na severní africké pobřeží, k deltě Nilu. Začal spřádat plány, probírat je s jinými, byť to byl z jeho strany spíše monolog, a v červnu 1797 poslal vládě republiky memorandum, do nějž napsal:

„Není daleko doba, kdy pocítíme, že pokud chceme vskutku Anglii zničit, musíme se zmocnit Egypta. Rozlehlá Ottomanská říše, která každým dnem uvadá, nás nutí, abychom co nejrychleji zvažovali, jak uchovat náš obchod s Levantou..."

Když se nedočkal odpovědi, uchopil brk i papír znovu a sestavil další list, tentokrát ministru zahraničí Talleyrandovi. Mluvil v něm o vládě nad Středomořím, o nutnosti uchování Jónských ostrovů, o strategické poloze Malty a také o Egyptě jako o zemi, které je třeba se zmocnit.

„Ta země nikdy žádnému evropskému národu nepatřila... Dá se odtud vyrazit a zmocnit se jí s pětadvaceti tisíci muži, které bude provázet osm až deset řadových lodí. Egypt patří jen Bohu. Přál bych si, občane ministře, abyste mi z Paříže poslal několik informací ohledně toho, jak by mohla na naši expedici reagovat Porta. S armádou, jako je ta naše, pro kterou si jsou všechna náboženství, muslimské, koptské, arabské i kultovní rovna, nebudou problémy. Respektovat dokážeme jedny i druhé..."

Talleyrand, zabývající se ve stejné době podobnými záměry, po-

chopil, že dostal list od muže, který by dokázal plán realizovat, přesto však odpověděl opatrně a do jisté míry tak chladně, až to Bonaparta rozladilo. Jeho list ale obsahoval radu, která přece jen prozrazovala hlubší zájem i zaujetí. Ten, kdo by chtěl Egypt dobýt, psal ministr, jenž byl mužem v jádru mírumilovným, musí osmanského sultána i Vysokou Portu (podle *Báb-i álí*, vstupní brány do úřadu velkovezíra, jež se v jazyce evropských diplomatů stala synonymem pro istanbulskou vládu) přesvědčit, že jedná pro jejich dobro a v jejich zájmu! Není v zájmu Francie dostat se do ozbrojeného konfliktu s Tureckem, jakkoliv slabým, a skrze to prodlužovat či znovu zahájit válku s Velkou Británií.

U jednoho listu nezůstalo, mezi diplomatem a vojákem se rozvinula na dané téma čilá korespondence. Bonaparte navrhoval dobýt a obsadit Maltu, která by vytvořila základnu, opěrný bod a přestupní stanici na plavební trase. Generál Desaix si tehdy do svého deníku poznamenal heslovitě rozhovor, jenž s ním velitel Italské armády, jeho nadřízený, vedl:

„Myšlenky o Egyptu, jeho zdroje. Plány ohledně něho. Pokroky v míru s Rakouskem a Anglií. Nalodění do Egypta v Benátkách, 10 000 (francouzských) mužů a 8000 Poláků. Zmocnit se ho. Výhody. Podrobnosti. S 5 divizemi a 2000 koňmi."

Talleyrandovi, který posuzoval důsledky akce včetně obsazení Malty jako diplomaticky stravitelné, ovšem Bonaparte psal, že odhaduje potřebné vojenské síly k okupaci Egypta na 25 000 vojáků a ochranu konvoje na osm řadových lodí. Ministr zase přemítal o krocích, jimiž by sultána Selima III. získal na francouzskou stranu.

Talleyrand se poprvé pokusil získat vládu na svoji stranu na podzim 1797, zdá se však, že nepochodil. Direktorium, opojené vítězstvími v Německu i v Itálii, totiž natolik přecenilo zprávy o vzpourách v britské *Royal Navy*, o nespokojenosti na anglických ostrovech i ozbrojeném odporu v Irsku, že uvěřilo v brzké zhroucení britského odporu. Dokonce přerušilo jako zbytečná předběžná mírová jednání probíhající v městě Lille a začalo se zaobírat myšlenkou na invazi do Anglie. Z rozhodnutí Direktoria začala vznikat invazní *Armée d'Angleterre*, Anglická armáda; většinu jednotek v ní měly dodat stávající Německá armáda a Italská armáda, jako velitele

pak vláda jmenovala Napoleona Bonaparta.

Bonaparte, portrét kolem roku 1798

Bonaparte přijel do Paříže v prosinci 1797, začal vše organizovat se sobě vlastní energií, myšlenka na výpravu do Orientu však usnula jen na pár měsíců. Koncem února 1798 se totiž rychle ukazovalo, že projekt invaze na anglické ostrovy je z mnoha důvodů hazardní, ne-li vůbec nereálný. Francie disponovala loďstvem nedostatečné síly i kvality a Španělsko s Holandskem (či tehdy spíše Batavská republika), s jejichž pomocí se počítalo, nedokázaly operaci poskytnout potřebnou podporu. Poněkud anglofilnímu Talleyrandovi ani realistickému Bonapartovi se do podobného dobrodružství nechtělo, oba dělali, co mohli, aby vláda projekt zrušila.

„I kdybychom se namáhali sebevíc," psal Bonaparte Direktoriu 23. února, *„v nejbližších několika letech na moři převahu nezískáme. Invaze do Anglie představuje v případě, že nám převaha na moři schází, nesmírně opovážlivý a nejtěžší z možných záměrů. Snad kdyby byla zima, tj. dlouhé noci, avšak od dubna už se o to nelze pokusit..."*

Objektivně měl naprostou pravdu, subjektivně pak mohl útokem na Anglii málo získat a ztratit jméno i vavříny z Itálie, vždyť podobný záměr (byť šlo o Irsko) se nezdařil už Lazare Hochemu, jednomu z nejschopnějších a nejnadanějších generálů republiky.

Jako jiné řešení navrhoval úder na Hannoversko, hlavně však rychle oprašoval to, o čem uvažoval společně s Talleyrandem.

Dne 9. února předal generální konzul Magallon Talleyrandovi obsáhlé memorandum a o pár dní později, 13. února 1798 (25. pluviôsu roku VI), předložil ministr Direktoriu pamětní spis, v němž psal:

„Egypt byl provincií římské republiky a je třeba, aby se stal pro-

vincií Francouzské republiky. Dobytí Římem znamenalo pro tuto zemi období úpadku, francouzské dobytí bude dobou prosperity.

Římané vyrvali Egypt králům, kteří prosluli uměním a vědami. Francouzi jej vyrvou nejodpornějším tyranům, jací kdy existovali.

Bývalá francouzská vláda se dlouho projektem tohoto dobytí zabývala, byla však na jeho provedení příliš slabá.

Výprava čekala až na vládu Výkonného direktoria. Stane se završením celé Francouzské revoluce a nádherou expedicí, která velikostí záměru i užitkem ohromí svět."

Po těchto a dalších ideologických úlitbách, lichotících v módním stylu ješitnosti hlav země, rozvíjel Talleyrand na čtrnácti stranách celý záměr i jeho nepochybné výhody. Egypt, jenž býval obilnicí Říma, se mohl stát zemědělskou základnou nedozírného rozsahu, jeho úrodnost by nahradila ztracené či v důsledku anglické blokády nedostupné kolonie v Karibském moři, Louisianě i Indickém oceánu a krom toho se odtud dal zasadit těžký, ne-li smrtící úder britským obchodním trasám z Indie. V Talleyrandově (či spíše Magallonově) *Rapport sur la question d'Egypte*, Zprávě o egyptské otázce, se konstatovalo a navrhovalo zcela konkrétně toto:

„Sklizeň se v Egyptě koná v březnu a v dubnu; vše je sklizeno a skončeno v květnu.

Větry vanou setrvale od severu k jihu od května do letního slunovratu a mají dva důsledky: zaprvé osvěžují a čistí atmosféru v deltě a v Horním Egyptě, zadruhé ženou všechny páry ke středu oněch krajů a hromadí je v Etiopii a u samotných pramenů Nilu.

V důsledku bohatých dešťů se rozvodňuje Nil, který pak přináší do celého Egypta záplavy.

Ony kraje jsou zaplavovány v měsících červenci, srpnu a září.

Z těchto faktů vyplývá, že pokud kdo vstoupí do Egypta v květnu, může si být jist, že tu nalezne sklizenou úrodu a v důsledku toho nezbytné zásoby na celý rok: není tudíž třeba mít obavy o zásobování a vyživování vojska.

Měsíce květen a červen bohatě dostačují k tomu, aby byly delta i Dolní Egypt podmaněny dřív, než přijdou záplavy. Důležité jsou rázné vedení této operace a pochod rovnou na Káhiru, přičemž je

nutno přijmout všechna opatření k uchování sklizně rýže i obilí. Na tyto zdroje se už narazí sklizené a shromážděné.

Dobytí Horního Egypta se ponechá na prosinec, až vody poklesnou. V listopadu se obdělává a seje, zem tou dobou už vysychá a v prosinci i v lednu je dostatečně pevná na to, aby bylo možné dobytí Horního Egypta podniknout i dokončit.

Pokud se tedy vylodění provede v průběhu května, může být celkové dobytí Egypta dokončeno za devět měsíců, během nichž budou zajištěny dvě sklizně, jedna prováděná i skončená v čase vylodění, jedna v průběhu tažení po souši do Horního Egypta.

Tři záplavové měsíce skýtají čas k opevnění Alexandrie, Damietty a Rosetty stejně jako Suezské šíje. Šíji je třeba opevnit hustou linií dělostřelectvem dobře vyzbrojených redut, je to jediný prostředek, jak učinit pro Araby vylodění nemožným.

Je nutné neztratit ze zřetele, že Egypt lze napadnout pouze ze dvou míst, přes Suezskou šíji, jež sousedí s Arábií, a přes Siennu či Elefantinu, kde je sousedem Etiopie. Římané uhájili a uchovali si Egypt po staletí s pouhou jednou legií.

Co z toho vyplyne pro Francii, až bude dobytí Egypta završeno?

Záleží na tom, zda budeme chtít vyhnat Angličany silou z Indie, nebo postačí-li jen zničit jejich obchod s Indií a nahradit ho naším výhradním držením Egypta.

V prvním případě není nic snazšího než přemístit s pomocí eskadry ukotvené v Suezu takový počet jednotek, jaký požadujeme, a to buď k Mahrátům (Maráthům), *nebo k Tippo-Sahibovi* (majsúrský sultán Tipú, pozn. překl.). *Ti získají skrz naše dobytí Egypta jistotu, že je dostatečně podporujeme, a pak si jako zapřísáhlí nepřátelé Angličanů pospíší s útokem a povedou proti nim vyhlazovací válku, až je vyženou z Bengálska i dalších držav. Oboje provedou neprodleně a bezpochyby s naší pomocí (...).*

Ve druhém případě, tj. při zničení anglického obchodu, postačí vybudovat v Káhiře, Alexandrii a v Marseille mezisklady. Pak, na základě pokynů z Marseille, doputuje zboží z Indie do Paříže i do našich oceánských přístavů během měsíce či do šesti neděl buď po souši, nebo po Languedockém kanále, nemluvě už o zásilkách mořskou cestou.

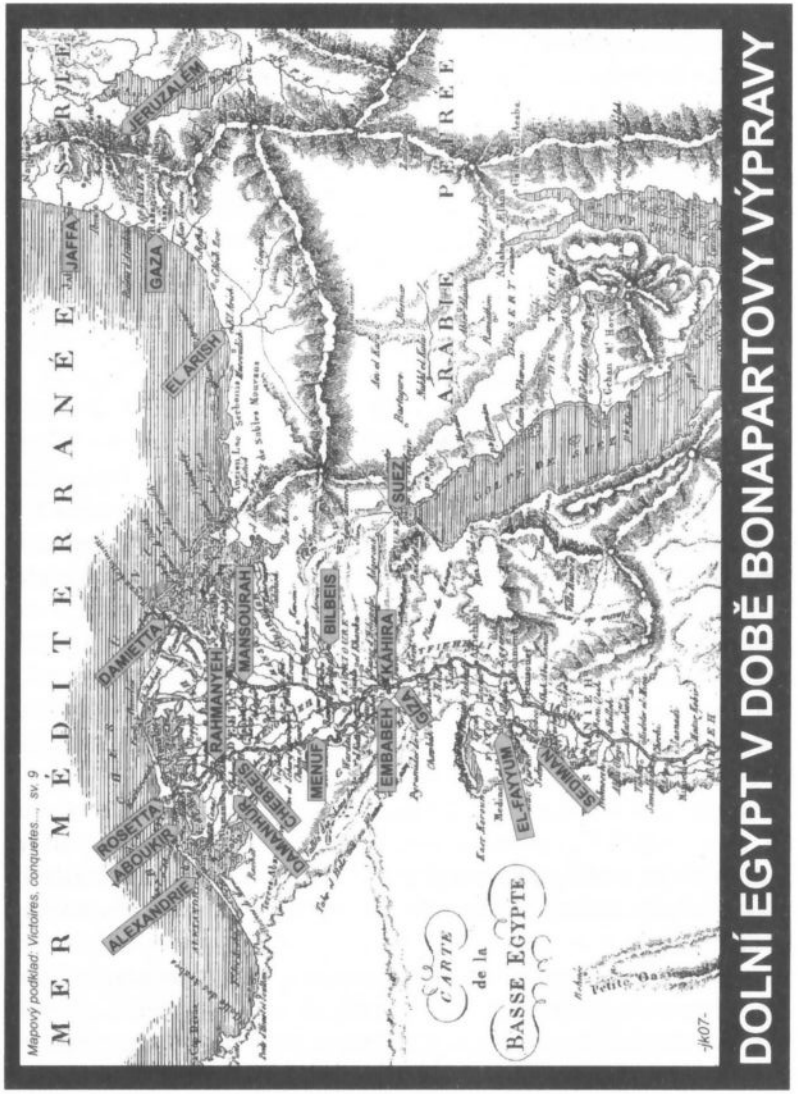
Angličané musejí čekat na návrat zboží osmnáct až dvacet měsíců. Za pár let nedokáže jejich obchod za žádných okolností podobné konkurenci vzdorovat a bude nutně zničen. Francie se tudíž stane v několika měsících jedinou zemí, která bude provozovat s Indií obchod a těšit se z jeho plodů."

Dál jako kdyby ministr zahraničí a velitel Anglické armády jednali v naprosté součinnosti. Už 23. února 1798 napsal Bonaparte vládě velice pesimistickou zprávu, v níž navrhoval invazi do Anglie zrušit a nahradit ji invazí do Egypta. Direktorium jeho návrh schválilo, dalo mu zelenou a 5. března obdrželo další memorandum, tentokrát už s podrobným rozborem plánů, potřeb i nákladů. Pak přišel 12. duben 1798 a s ním celá série vládních rozhodnutí. Generálu Napoleonu Bonapartovi se ukládalo obsadit Maltu i Egypt, vyhnat Angličany z jejich pozic v těchto oblastech, přinést lidu Egypta lepší životní podmínky, udržet dobré styky s tureckou Portou a dokonce i prokopat Suezskou šíji! V těchto dekretech se odhadovalo, že šest měsíců po přistání u egyptských břehů postačí k ovládnutí a pacifikaci země; pak by se Bonaparte vrátil a připravil novou invazi do Anglie, pokud by Británie pod tlakem okolností neuzavřela mír dle francouzských podmínek! Ministru zahraničí se ukládalo podniknout příslušné kroky nejen v Konstantinopoli, ale i u majsúrského sultána Tipúa *(i v češtině se objevuje jako Tipú Sáhib, což je ale jen přídomek převzatý z angličtiny, která sultanát nazývá Mysore)* v indickém Šrírangapatanu *(Seringapatam)*.

Direktorium zjevně překypovalo nemístným optimismem i sebedůvěrou a Bonaparte se na celou věc díval mnohem realističtěji. Svému sekretáři Bourriennovi na dotaz, jak dlouho hodlá v Egyptě pobýt, odpověděl:

„Pár měsíců, nebo také šest let. Vše záleží na vývoji věcí. Chci tu zem kolonizovat. Usadím tam umělce i řemeslníky všeho druhu, ženy, herce a další. Je nám teprve devětadvacet let, třeba tam budeme do pětatřiceti. To je pořád mládí. Šest let je pro mne až dost, i kdybych chtěl dojít až do Indie."

Byla to řeč muže, který chtěl předčít Caesara a vyrovnat se Alexandru Velikému! Talleyrand myšlenku na tažení prosadil, na Bonapartovi bylo, aby ji realizoval… I jemu se však výprava jevila

jako podnik mnohem snadnější, než ve skutečnosti byl. Mnohem realističtěji na ni pohlížel cestovatel po Orientě hrabě de Volney, který už roku 1788 ve spise *Considérations sur la guerre des Turc avec les Russes* varoval:

„Bylo by třeba čelit třem válkám: zaprvé s Tureckem, pak s Angličany a konečně s přírodními podmínkami Egypta. Ty, jakkoliv se zdají nejméně nebezpečné, by byly vskutku nejhorší. Troufnou-li se Francouzi kdy vylodit, Turci, Arabové, rolníci, ti všichni se proti nim ozbrojí a fanatismus nastoupí místo válečného umění i odvahy."

To vše Napoleona Bonaparta i expedici čekalo, ambiciózní vítěz italského tažení však věřil ve svou šťastnou hvězdu, rozum i meč!

Sultán, mamlúci a feláhové

Průměrný Evropan té doby si sice při vyslovení jména Egypt představil zemi faraónů, Kleopatry, Caesarových válek s Pompejem či boje křižáků se Saladinem, případně výpravy krále Ludvíka IX. Svatého, to však byla dávná minulost, která neměla s realitou pranic společného. Po Saladinovi a al-Kámilovi se objevili další dobyvatelé, mamlúci (což je přesnější termín než u nás poněkud pejorativní „mameluk") a pár století po nich osmanští Turci, pod jejichž nadvládou dostávala země novou tvář. Nyní ji obývaly čtyři společensky a do značné míry i nábožensky stejně jako etnicky rozdílné skupiny: Turci, mamlúci, Arabové a Koptové. Arabové a Koptové tvořili základ společenské pyramidy, Turci pak teoretický vrchol.

Zhruba 150 000 Koptů představovalo potomky původních obyvatel, starověkých Egypťanů, a tvořilo nejpočetnější jádro populace. V prvních stoletích po Kristu přijali Koptové křesťanství, roku 640 však podlehli arabské invazi a mnozí z nich časem konvertovali k islámu.

„Jejich tělesná konstrukce vskutku vykazuje podobnost se starými Egypťany a z řeči předků si uchovali pár slov. Koptové (...) tvoří zvláštní skupinu a vyznávají křesťanskou víru. Můžeme se divit, že muslimští vůdci přenechávají křesťanům část administrativní autority, tento údiv ale zmizí, když uvážíme, že Koptové jsou prakticky

jedinými obyvateli Egypta, kteří umějí psát a počítat. Od pradávna mají na starost účetnictví země a jejich úkolem je, aby výsledky srozumitelným způsobem přetlumočili všem ostatním...," poznamenal M. Adler ve své *Histoire de l'expedition d'Égypte et de Syrie* z roku 1826.

Muslimské obyvatelstvo Egypta se dalo rozdělit podle způsobu života na dvě skupiny, na usedlé a kočovné. Příslušníci první skupiny osídlili úrodné kraje nilské delty, kde se věnovali obchodu, řemeslům i zemědělství. Byli to feláhové (množné číslo by mělo být správně feláhinové, na to ale čeština příliš nedbá), rolníci. Ti druzí, kočovní a v kmenových svazcích žijící beduíni, naopak vedli život divoký, plný banditismu, loupení a přepadů pokojného obyvatelstva vesnic i oáz.

„Oněch kmenů je kolem šedesáti, dohromady mohou tvořit na 120 000 duší a z nich je na 20 000 jezdců stále v pohybu. (...) Stále kočují, význam slova vlast je jim cizí, vrhají se na obyvatele, karavany, útočí, loupí a pak rychle zmizí, aby se přesunuli o pár mil dál, kde začnou loupit znovu. (...) Černý chléb, mléko, pár datlí, tím se živí. Hlavním bohatstvím jsou pro ně stáda, velbloudi a zejména koně. (...) Beduíni se na koních drží zpříma, jejich zbraně tvoří krom palných oštěp, kopí a šavle; vládnou s nimi s udivující zručností."

Nikdy se nepodařilo je usadit a oni sami pohrdali jak feláhy, tak i mamlúky, s nimiž se nebáli změřit síly. Nebyli však jen pohromou a Bonaparte si z nich učiní prostředníky i spojovací článek s nejrůznějšími částmi muslimského světa. Budou mu zajišťovat spojení s oázami, kontrolovat přepravu mezi Nilem a Rudým mořem i cesty do sousedních krajů a zemí, do Habeše, Sýrie, Arábie, Tripolska či království Fezzán.

Mamlúky bychom mohli označovat za střední vrstvu egyptské společnosti, ve skutečnosti však to byli oni, kdo zemi vládl. Mamlúk znamenalo původně „koupený muž", jinými slovy otrok, význam však začalo měnit kolem roku 1230, za ajjúbovského sultána al-Malika al-Kámila. Ten koupil na dvanáct tisíc mladých otroků, krásných, urostlých a odvážných mužů z Kavkazu, především z Gruzie a Čerkeska, z nichž si vytvořil svoji elitní gardu. Stačilo dvaadvacet let, aby se tito elitní válečníci vůči sultánovu nástupci vzbouřili

a Egypt ovládli. Vytvořili cosi, co lze nazvat vlastní civilizaci, dali Egyptu, zejména Káhiře, několik nádherných staveb, sami se však zmítali ve vzájemných bojích a roku 1507 nedalo Turkům mnoho práce, aby si je podrobili. Sultán Selim ovšem pochopil, že mamlúci udržují sobě podřízené vrstvy obyvatelstva v poslušnosti, a uzavřel s nimi dohodu. Mamlúčtí bejové jej uznali jako chalífu a svého pána, za což mezi ně Selim rozdělil všech čtyřiadvacet egyptských provincií. Čtyřiadvacet bejů, mamlúckých knížat, vytvořilo *díván*, jakousi státní radu, které předsedal tureckou Portou, tedy sultánem jmenovaný paša. Hlavním cílem tohoto uspořádání bylo vybrání, shromáždění a odvedení poplatků do turecké metropole, což nějaký čas fungovalo, pak ale mamlúci nabyli na sebevědomí a pochopili, jaká vzdálenost Káhiru dělí od sídla sultána i Vysoké Porty, ústřední vlády Osmanské říše. Přestali povinný tribut odvádět a nic nedbali, že je chalífa odsuzuje jako osoby hamižné, provinilé i rebelské, neboť na víc než na slova se nezmohl.

Mladý mamlúk

Od té doby ztělesňovali vládnoucí skupinu v Egyptě mamlúci, v nádherných orientálních úborech odění muži s turbany na hlavě, opásaní šavlemi vykládanými zlatem i drahokamy, vynikající jezdci a válečníci na skvělých koních. Bejové žili v rozlehlých, pohodlných palácích v Káhiře i na venkově a každého obklopovalo několik stovek jízdních bojovníků, sice svému pánu „patřících", leč zaopatřených, neboť i nejprostším mamlúkům sloužilo po dvou či třech felázích. K palácům náležely rozlehlé harémy plné Egypťanek, Habešanek či Núbijek, to všechno ale byly bezprávné otrokyně, neboť za manželky pojímali mamlúci toliko ženy své rasy, Čerkesky, Gruzínky, Kavkazanky. Navzdory přemíře žen měli jen málo potomků, což bylo vysvětlitelné jen rivalitou, která mezi několika manželkami každého mamlúka vládla. Tyto ženy žárlily jedna na druhou, snažily se pro sebe udržet co nejvíce manželovy přízně, proto používaly všechny prostředky, jimiž by zabránily početí, a v případě selhání se uchylovaly k potratům. Důvod byl prostý, těhotenství je připravovalo o mužovu pozornost, která se vesměs omezovala jen na sexuální projevy, a dítě ničilo postavu.

„Mamlúci jsou nelegitimními, leč skutečnými vlastníky a vládci Egypta. (...) Jejich vzdělání se omezuje na to, že znají z hlavy Korán, umějí mluvit jazyky, jež jsou v Orientě nejběžnější, a ovládají jezdecké umění. Jakmile dorostou věku, kdy mohou nosit zbraň, obdrží pro svoji potřebu pár vsí i s obyvateli, s nimiž zacházejí tvrdě, aby od nich co nejvíc získali."

V době, kdy dalo Direktorium Bonapartovu plánu na výpravu do Egypta zelenou, vládlo mezi mamlúky a sultánem příměří, jež pramenilo z bezmoci Vysoké Porty. Ze státoprávního hlediska ovládala Egypt Osmanská říše, v jejímž čele stál sultán-chalífa Selim III., ten však sídlil ve stambulském *serayilu* Topkapi na tzv. Zlatém rohu na rozhraní mezi Evropou a Asií. V Káhiře, hlavním městě Egypta, jej zastupoval a reprezentoval paša, kterému sekundovala nevelká skupina tureckých úředníků. Ve skutečnosti vládli dva mamlúčtí bejové. Osmačtyřicetiletý energický Murad s titulem *Amír al-Hadž* velel mamlúckému vojsku a měl na starosti i každoroční poutě do Mekky, třiašedesátiletý Ibrahim s „predikátem" *Šajch al-Balad*, jinak muž pohodlný i lakotný, byl hlavním správcem země.

Před lety se sultán Abdülhamid I. pokusil získat kontrolu nad Egyptem zpět, měl však dosti starostí jinde. V letech 1769 až 1774 totiž zuřil konflikt, kterému se dnes říká rusko-osmanská válka, a roku 1787 vypukl další ozbrojený konflikt, v němž Turecko měřilo síly s ruským imperátorem a císařem Svaté říše římské současně. Byly to války, které proslavily ruského vojevůdce Alexandra Vasiljeviče Suvorova a v nichž se ruskému loďstvu pod velením Fedora Fedoroviče Ušakova podařilo nejprve u ostrova Fidonisi (1788), poté u Sinopu (1790) a nakonec u Kap Kaliakria (1791) porazit

loďstvo turecké. Roku 1786 sice připlulo Abdülhamidovo loďstvo k břehům Egypta a vojáci, které přivezlo, oba beje pod vedením Abú Bakra porazilo, do roku 1791, tedy za pět let, ale získali Murad i Ibrahim vládu zpět. Sultán Selim III., jenž nastoupil na trůn roku 1798, rezignoval, spokojil se s dosazením svého zástupce, paši, což oba mamlúčtí bejové akceptovali s tím, že ročně odvedou Portě *miry*, tribut. Moc tureckého paši byla nulová a pouze ceremoniálně rituální. Sultán jmenoval svým pašou Mohamada al-Koraíma a ten připlul do Káhiry, kde mu bejové uspořádali impozantní přivítání, pak byl ale obklopen ceremoniálním průvodem a odveden do káhirské citadely, kde ho s nesmírnou zdvořilostí ubytovali jak ve zlaté kleci. Jeho role nepatrně vzrostla jen v časech, kdy vypukly mezi mamlúky boje o moc, neboť ta strana, která se zmocnila citadely i paši, mohla vydávat nařízení jménem jeho a *de facto* i sultánovým.

„Bejové," píše M. Adler, *„spravují zemi prostřednictvím vybraných správců. Téměř všechny si je vybírají mezi Kopty..."*

Na jiném místě pak charakterizuje poměry, životní podmínky i úroveň většiny mamlúkům podřízených vrstev obyvatelstva:

„Otroctvím sužovaná zemědělská populace těch krajů je vystavena tisícům nejrůznějších ústrků. Zbabělosti se u ní rovná jen lakotnost. Egypťanům je dobrý jakýkoliv prostředek, aby vydělali peníze, avšak ze strachu, že je mamlúci oberou, i ti nejbohatší předstírají chudobu. (...) Je těžké spatřit úrodnější a přitom ubožejší zem. Domy se staví z bláta, slaměná rohož a tři či čtyři hliněné hrnce představují celé zařízení. Na vesnicích neznají dokonce ani nůžky. Soustavně okrádaní a ponižovaní Egypťané snášejí i to nejbolestivější zacházení s podivnou odevzdaností; flegmaticky rezignují a říkají Allah Kerim, *buď vůle Boží.*

Murad Bej

V čele vesnic stojí šejkové, jejichž autorita v jádru spočívá na starobylosti rodiny nebo na rozsahu majetku. Těmto notáblům hrozí nejvíce nebezpečí, neboť ozbrojení tyrani Egypta činí za jakýkoliv projev odporu venkovanů odpovědnými je..."

Vzato kolem a kolem představoval Egypt hodně zaostalou a bídně spravovanou zemi, kterou vskutku nebylo těžké dobýt. Zcela reálně se dalo využít dvou okolností, lhostejné nenávisti muslimsko-koptských rolníků i městského obyvatelstva vůči mamlúkům a nespokojenosti Vysoké Porty s tím, jak suverénně tu bejové vládnou.

Bonaparte toto všechno dobře věděl a byl si vědom, že se může u egyptských břehů vylodit buď jako dobyvatel, nebo jako reformátor. K jeho veliké cti budiž řečeno, že začal výpravu připravovat s cílem přinést zemi i lidem v ní žijícím lepší životní i politické podmínky a prosperitu. Ambiciózní generál plánoval něco naprosto neobvyklého z pohledu století předchozích i následujících. Všichni před ním a téměř všichni po něm chtěli zemi jen dobýt, podřídit si a využívat, v jeho hlavě se ale rodil plán kvalitativně mnohem vyšší i ušlechtilejší. Jemu nešlo jen o vojenskou akci, byl přesvědčen, že Egypt přetvoří a že Francouzi tu budou s obyvateli žít v souladu, symbióze, náboženské toleranci i úctě. Byl odhodlán zemi změnit po hospodářské, sociální i státoprávní stránce a připravit ji pro cestu k novému rozkvětu.

Armée d'Orient

Instrukce, jež generál Napoleon Bonaparte od Direktoria dne 12. dubna 1798 obdržel, byly tajné a v tajnosti se měly udržet co nejdéle. Ukládalo se v nich toto:

„Vrchní velitel Armée d'Orient *povede na Egypt všechny pozemní i námořní síly, jež mu budou svěřeny, a zmocní se oné země.*

Vyžene Angličany ze všeho, co v Orientě obsadí, a hlavně zničí na březích Rudého moře všechna jejich skladiště.

Nechá prokopat Suezskou šíji a přijme všechna nezbytná opatření k tomu, aby Francouzské republice zajistil výhradní držbu Rudého moře.

Všemi prostředky, které jsou v jeho moci, zlepší přirozené podmínky v Egyptě a bude udržovat dobré vztahy s Portou.

Zmocní se ostrova Malty tak, jak uzná za vhodné, nesmí tím ale dát v sázku osud dalších operací, jimiž je pověřen."

Co z tohoto výnosu plynulo jinak? Stávající *Armée d'Angleterre* se měnila v *Armée d'Orient*, tento název se však v dokumentech pro veřejnost a v novinách nesměl objevit. Vojska, která bylo nutno přesunovat z Bretaně a z Normandie na jih směrem k Toulonu, dostala název *Aile gauche de l'Armée d'Angleterre*, Levé křídlo Anglické armády. Měla budit dojem, že je loďstvo z jihu přepraví na sever, případně že jsou určena k nějaké jiné diverzní operaci, například k dobytí Gibraltaru. Ačkoliv o tom výnos Direktoria nemluvil, vše muselo proběhnout velice rychle, takřka překotně a v šibeničních termínech. Rozklad, předložený vládě Talleyrandem, přece jasně říkal, že vylodění na egyptských březích je nutno provést nejlépe v květnu a nejpozději v červnu, v závislosti na dokončení sklizně. Jen tak se dal Dolní i Horní Egypt dobýt bez větších zásobovacích komplikací a potíží, jež by mohly vyplynout ze záplav, které nutně všechny vojenské operace zpomalovaly, nebo dokonce zastavovaly.

Bonaparte musel shromáždit vojsko i posádky, loďstvo dopravní a válečné, výzbroj, výstroj, munici, ženijní materiál, koně, jídlo, píci, peníze, nástroje, přístroje i pomůcky všeho druhu, odborníky a spousty všeho možného dalšího. Rozhodl se, že vypluje v květnu, a na všechny přípravy mu zbývalo nanejvýš šest týdnů!

Stačí prolistovat příslušný svazek *Correspondence de Napoléon*, aby člověk pochopil, jakou aktivitu musel nově jmenovaný vrchní velitel *Armée d'Orient* vyvinout a nač vše myslel. Pravda, měl po boku mimořádně schopné a energické spolupracovníky, především dva *commisaires ordonnateurs*, svoje zmocněnce, Sucyho a Najaca, přesto se choval tak, jako kdyby mu za patami hořela země.

Vše, co mělo vyplout, se nedalo shromáždit na jednom místě, proto bylo rozhodnuto vypravit celkem pět konvojů z pěti různých přístavů, z Toulonu, Marseille, Ajaccia, Janova a Civita Vecchia, přičemž shromažďování bylo nutno držet co nejvíce v tajnosti, aby nevzbudilo pozornost britského válečného loďstva, které by mohlo leccos zkomplikovat, ne-li zcela překazit. Pro koordinaci a přehled

nad všemi přípravami vytvořil Bonaparte *Commission de l'armement des côtes de la Méditerranée* (lze přeložit jako Komise pro naloďování na Středomořském pobřeží). Členy byli admirál Blanquet du Chayla pro loďstvo, námořní komisař Leroy pro lodní výstroj, generál dělostřelectva Dommartin pro otázky výzbroje pozemních sil a *ordonnateur* Sucy pro zásobování vším ostatním.

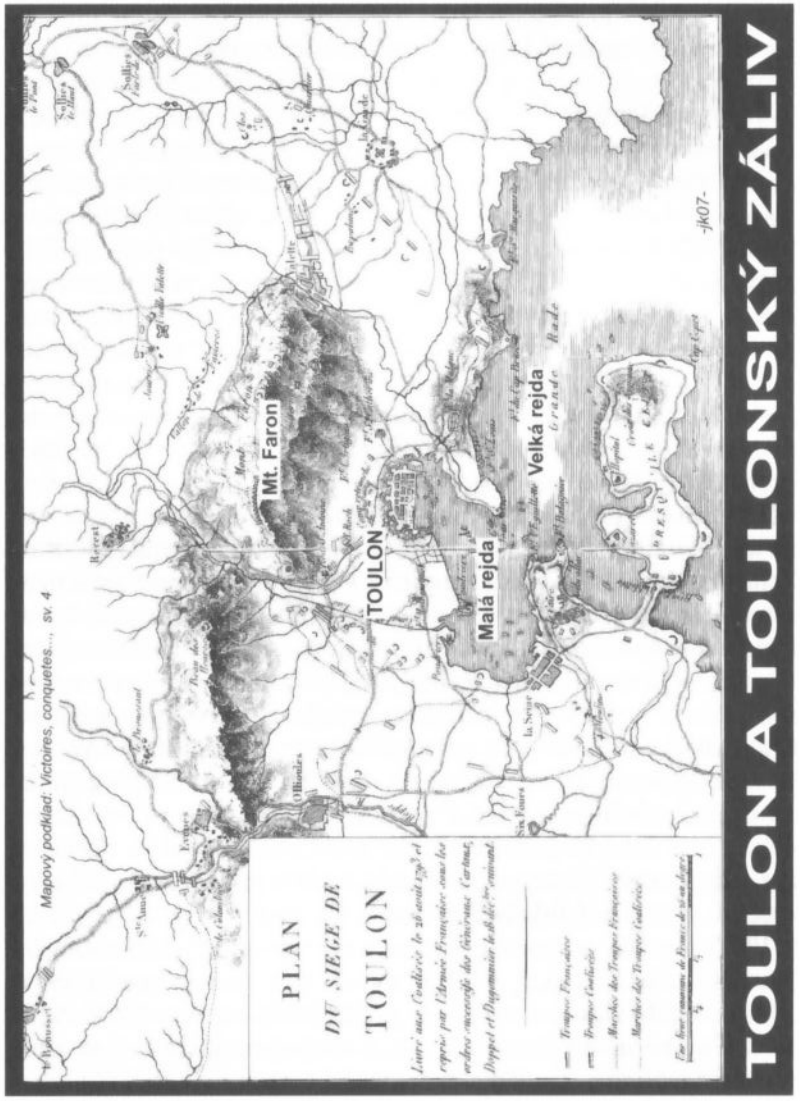
Relativně nejsnadnější byly přesuny vojska. Původní *Armée d'Angleterre* (vytvořenou, jak už bylo řečeno, z jednotek bývalé *Armeé d'Italie* a *Armée d'Allemagne*, Italské a Německé armády) přesunoval generál Kilmaine pomalu a nenápadně od severozápadních břehů Francie, což Výkonné direktorium krylo tvrzením, že jde o přesuny k západnímu Atlantiku. Další jednotky, zejména ty, které byly určeny k nalodění v Itálii, se naopak shromažďovaly na pomezí Švýcarska. Novináři dostali falešnou informaci o rozkaze, na jehož základě se má Bonaparte ujmout velení armády v bretonském válečném přístavu Brest, přesto však list *Publiciste* 31. března trefil do černého, když spekuloval o jiných možnostech a napsal, že cílem nemusí být Anglie, ale Egypt! Vládní dohled musel bleskově zasáhnout a *Publiciste* vzápětí uveřejnil další článek, ve kterém už označil za jediné možné cíle válečné výpravu buď Anglii, nebo Irsko. Britové, které hemžení v Toulonu i v Marseille zajímalo eminentně, se rovněž pokoušeli záměr odhadnout, zmýlili se však a *The Times* z 27. dubna konstatovaly, že jde o přípravu konvojů k vylodění buď v Portugalsku, nebo v Irsku. Toto přesvědčení vydrží jak jim, tak i ministerskému předsedovi Pittovi, který ještě 31. května napíše lordu Morningtonovi, že pravděpodobný cíl flotily z Toulonu tvoří Irsko. Tou dobou už bude Bonaparte dvanáctý den na cestě…

Celkové vojenské síly určené k nalodění ve všech pěti přístavech čítaly na 36 000 mužů, z čehož bylo 25 000 pěšáků a 3000 jezdců, první náklady na jejich vyzbrojení se odhadovaly na osm až devět milionů franků; většina této sumy pocházela z helvetského pokladu v Bernu, který zajistil generál Brune. Naloďování v Janově (jednotky generálů Viala, Veauxe a Murata) dostal na starosti *lieutenant-général* Baraguey d'Hillers, oddílům připravovaným v Civita Vecchia velel generál Desaix. Na Korsice shromažďoval síly generál Vaubois a v Toulonu pověřil Bonaparte tímto úkolem generála Klébera.

V Marseille, ležící pár kilometrů západně od Toulonu, se mělo naloďovat hlavně jezdectvo, přesněji řečeno jezdci a 300 koní, víc ne, neboť Bonaparte předpokládal, že těch bude v Egyptě dost.

Povšimněme si blíže dvou z výše uvedených generálů, neboť sehrají v celém tažení velice významnou roli a budou veliteli výpravy doslova sekundovat.

Třicetiletý Louis Charles Antoine des Aix, jenž si predikát za revoluce spojil se jménem na Desaix (což učinili mnozí, aby provinění aristokratického třídního původu zakryli) měl za sebou v době pádu Bastily už sedm let vojenské školy, šest let služby u infanterie a praxi, která mu dala hluboké znalosti vojenské topografie. Po večerech čítal knihy o strategii i filosofii; ty první z něj učinily nadaného velitele, ty druhé v něm vyvolaly sympatie k revoluci. Odmítl odejít s bratrem do emigrace, zůstal v armádě a dokonce se stal pobočníkem vévody de Broglie, ten však byl odvolán, neboť nesouhlasil se sesazením krále. Desaix měl stejný názor jako jeho nadřízený a mohl mluvit o štěstí, že vyvázl jen se šestitýdenním vězením. Dokonce byl vzat zpět do Rýnské armády, v květnu 1793 se vyznamenal u Rülzheimu a byl válečnými komisaři jmenován do hodnosti *adjudant général-chef de bataillon*. U Lauterburgu utržil zranění, v srpnu 1793 se stal brigádním generálem, o dva měsíce později divizním generálem, krátce nato na něho ale dopadlo obvinění z příbuzenství s emigranty. Poté se stala zvláštní věc, ministr války jej odvolal, jeho kolegové se však za něho postavili tak vehementně, že zůstal ve funkci. V následujících čtyřech letech se proslavil na německém válčišti v Armádě Sambry a Meusy i v Armádě Rýna a Mosely. Někdy na přelomu let 1796 a 1797 byl raněn, řadu měsíců se léčil ve Štrasburku a v půli července dostal svolení odejet do Itálie. Setkal se tam s Bonapartem, který mu připravil velmi srdečné přivítání, a zanedlouho vzklíčilo mezi oběma generály opravdové přátelství. Už v září 1797, za pobytu v italském Passerianu, se Bonaparte Desaixovi svěřil s ideou expedice do Egypta. Když se pak vytvářela Anglická armáda, zařídil Bonaparte, aby v ní dostal Desaix odpovídající zařazení. Jakmile dostala expedice zelenou, poslal vrchní velitel svého přítele do Civita Vecchia *(dnes Civitavecchia, historický přístav severozápadně od Říma)* a dal mu za úkol, aby tu shromáždil divizi v síle 7000 mužů, jakož i vše

potřebné. Desaix se tak stal i velitelem jednoho z konvojů, který měl vyplout samostatně a k hlavním silám se připojit.

Pětačtyřicetiletý Alsasan Jean-Baptiste Kléber byl v určitém slova smyslu opakem mírného, zdvořilého, uvážlivého a postavou drobného Desaixe, u nějž každé gesto ukazovalo na dobrý původ i vychování. Před revolucí navštěvoval hodiny architektury, pak odešel do Bavorska, dal se k vojsku, roku 1785 ale službu jako podporučík opustil a ve Francii začal navrhovat či upravovat stavby veřejné, soukromé i církevní. Dunění bubnů a trylkům píšťal podlehl znovu roku 1792; tehdy si jej dobrovolníci 4. batalionu *Haut-Rhin* zvolili za podplukovníka. U Mohuče prokázal statečnost i velitelské vlohy a později, u Rossignolu, získal první generálské epolety. Bojoval proti povstalcům ve Vendée a republika mu vděčila za rozdrcení chouanské armády u Choletu; samo o sobě to nebylo slavné vítězství, leč roku 1793 patřil Kléber k nemnohým, kteří dokázali revoluční neukázněné vojáky přimět k poslušnosti. Stal se velitelem Ardennské armády, na levém křídle Jourdanových sil se přičinil roku 1794 o vítězství u Fleurusu a i v dalších akcích Armády Sambry a Meusy si vedl úspěšně až do roku 1796, kdy se názorově s generálem Jourdanem střetl. Tehdy nabídl demisi, kterou ministr války přijal, a do aktivní služby se vrátil až o dva roky později, tj. na jaře 1798. Byl přidělen k *Armée d'Angleterre*, odtud se logicky dostal k *Armée d'Orient*. Bonaparte k němu přistupoval opatrně, přivítal jej však s náležitou pompou i srdečností a dokázal dát najevo, kterak si váží nadání generála o šestnáct let staršího. Robustní, kučeravý a urostlý Kléber byl sice přesvědčeným zastáncem republiky, revolučními excesy ale pohrdal a z okázalého vlastenectví, tehdy tolik módního, si tropil posměšky. Říkalo se o něm, že podléhá vášním a sleduje hlavně vlastní cíle, to ale dělali mnozí. Jisté je, že nedělal rovnítko mezi republikou a její vládou; při zmatcích kolem převratu 18. fructidoru roku V (4. září 1797) si pohrával s myšlenkou, zda nesvrhnout vládu, a nedlouho před vyplutím uvažoval, zda by nebylo lepší zůstat doma, spojit se s generálem Moreauem, vydat se na Paříž, smést Direktorium a chopit se ve Francii moci! Paradoxně tak bude jednoho dne Bonapartovi zazlívat, že udělal to, co měl jednu dobu v úmyslu i on sám.

Desaix a Kléber měli velet dvěma z celkem pěti pěších divizí,

v čele třech dalších stáli Barraguey d'Hilliers (kterého na Maltě nahradí Menou), Reynier a Bon, dělostřelectvo dostal pod svoje velení Dommartin, komisi vědců (o níž bude teprve řeč) Caffarelli du Falga a nevelké jezdectvo generál Alexandre Dumas, otec autora *Tří mušketýrů* či *Hraběte Monte Crista*.

Celkem si Bonaparte vybral jednatřicet generálů. Sedmadvacet z nich s ním dopluje až do Egypta; jak vyčíslil britský historik Herold, dva z nich budou zavražděni, tři zemřou na následky zranění, dva na nemoci a devět dalších bude zraněno, ale uzdraví se.

Dvě třetiny generality sloužily pod Bonapartem v Itálii, mnozí z nich však se zatím nevyznamenali do té míry, aby na sebe výrazněji upozornili. Sedmadvacet z těch jednatřiceti za sebou mělo službu v předrevoluční královské armádě, z šesti budou za čas maršálové Napoleonova císařství a jeden dostane královskou korunu. Pětadvacet bylo starších než vrchní velitel, čtyři mladší (nejmladšímu bylo pětadvacet), zbývající se narodili ve stejném roce jako Bonaparte.

Náčelníkem hlavního štábu *Armée d'Orient* se stal pětapadesátiletý Louis-Alexandre Berthier, který tuto funkci pod Bonapartem zastával už u Italské armády během vítězného tažení let 1796 až 1797. Tento vzdělaný, zcestovalý, velice inteligentní, neúnavný, neuvěřitelně pracovitý a zdvořilý muž aristokratického vychování byl synem náčelníka královských topografů, absolventem *École royale du génie* v Mézières, po jejímž ukončení jej král jmenoval jako třináctiletého (!) vojenským inženýrem-geografem. V devatenácti se stal poručíkem, ve čtyřiadvaceti kapitánem a roku 1780, to mu bylo sedmadvacet, odplul jako dobrovolník do Severní Ameriky, kde se vyznamenal v bitvě u Yorktownu. Vrátil se roku 1783 jako pobočník generála Rochambeaua a roku 1788 dostal od krále Řád svatého Ludvíka. Navštívil řadu královských dvorů, poznal armádní organizaci ve Francii, Prusku i rakouských zemích a zvolna si vytvářel vlastní systém štábní práce, jenž bude nejprogresivnějším a nejmodernějším v celé Evropě. Krátce po pádu Bastily převzal velení národní gardě ve Versailles a dělal vše, aby královskou rodinu ochránil; v těch časech doslova riskoval krk, když pomohl k útěku Madame Adélaïde a Madame Victoire, tetám Ludvíka XVI. V květnu 1792 jako *maréchal de camp* (ekvivalent pozdějšího brigádního generála) doslova

vytvářel revoluční Severní armádu, už v srpnu byl ale odvolán a měl co dělat, aby se vyhnul gilotině. Do armády se vrátil v březnu 1795 jako brigádní generál a náčelník štábu spojené Alpské a Italské armády, jíž velel generál Kellermann starší. Tehdy v jeho hlavě uzrával plán, který se v mnohém shodoval se záměry ambiciózního a dosud pramálo známého Bonaparta. V červnu 1795 byl povýšen na divizního generála a nedlouho poté se setkal s Bonapartem poprvé. Z tohoto setkání se vyvinula spolupráce, porozumění a cosi, co se blížilo vzájemnému přátelství. Mladý Korsičan si vyžádal Berthiera jako náčelníka štábu v Italské armádě, což bylo vojsko organizačně oddělené od původní Kellermannovy Alpské a Italské armády. Dobře udělal, Berthier odvedl v Itálii vynikající práci a nemálo se zasloužil o všechna vítězství, která z Bonaparta učinila slavného vojevůdce.

S Bonapartem se vydávali na plavbu i nezbytní pobočníci, tehdy nepříliš známí a většinou mladí: Duroc, Junot, Polák Sułkowski, Croisier a jinošský Eugène de Beauharnais, syn Bonapartovy choti Josefíny z prvního manželství. Někteří padnou, jiní se stanou vojáky velice slavnými.

I shromáždění loďstva probíhalo opatrně a kontradmirál Brueys (viceadmirálem bude jmenován na základě Bonapartovy žádosti až nedlouho před vyplutím do Egypta), velitel toulonské válečné eskadry, pobýval od února u břehů ostrova Korfu, kam odplul se šesti francouzskými a pěti benátskými řadovými loďmi, s devíti fregatami (tři byly rovněž benátské) a dvěma kutry (oba ukořistil Britům). Rozkaz k návratu do Toulonu dostal až koncem dubna a cestou zpět se k němu z Ancony přidal kontradmirál Perrée, který měl čtyři fregaty, z toho dvě benátské.

Pětačtyřicetiletý François-Paul de Brueys se po mořích plavil od patnácti, podle ustálených předrevolučních zvyků začínal navzdory urozenému původu jako *mousse*, plavčík, a podporučickou hodnost dostal teprve roku 1777, tedy ve čtyřiadvaceti. Byl to dobrý, zkušený námořní velitel, Středozemní moře poznal od Gibraltaru po Levantu až k africkým břehům a za svůj život podstoupil nejeden námořní boj. Bojoval proti Britům už za starého režimu, kdy sloužil pod Guichenem a de Grassem, jako poručík zažil námořní bitvy u Antil i v zátoce Chesapeake, leč sláva francouzského loďstva se

Francouzská řadová pěchota roku 1798

v revoluci rozplynula. Brueys to okusil na vlastní kůži při nešťastných výpravách k Oneglii či Neapoli a nejspíš neměl velkou radost, když se roku 1795 stal velitelem námořní divize operující v Jaderském moři. V letech 1796 až 1798, kdy jeho admirálská vlajka vlála na trojpalubníku *Le Guillaume Tell*, se osobně poznal s Bonapartem, kterého začal bezmezně obdivovat.

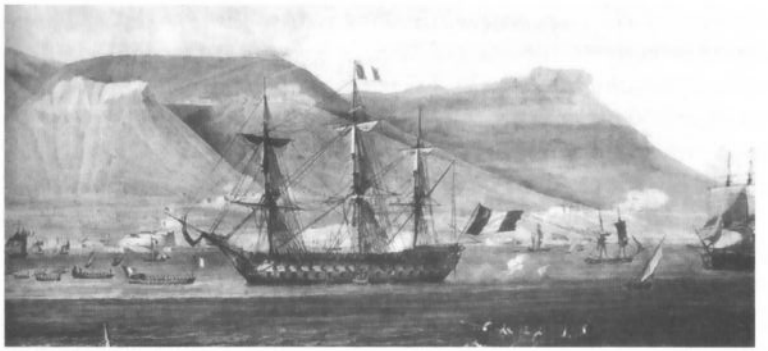
Nyní se stal admirál Brueys vrchním velitelem celého loďstva, jež mělo Orientální armádu dopravit do Egypta. Dělal, co mohl, v duši však jej trápila skepse, co by se stalo, kdyby mu cestu zkřížilo britské

loďstvo. Věděl dobře, že jeho posádky včetně dělostřelců nejsou tak vycvičené jako britské. Přesněji řečeno si byl až příliš vědom, že s disciplínou jsou jeho námořníci na štíru, že je to směs všemožně sehnaných individuí často s pochybnou minulostí a mnozí z nich že se nestačili naučit námořnické řemeslo. To ostatně platilo i o části lodních důstojníků; na moře se nikdo příliš nehrnul, neboť válečné loďstvo všechny revoluční vlády dokonale zanedbávaly, přičemž ideologie a demagogie sansculotských hesel napáchaly takové škody, že se je dosud nepodařilo zacelit. Řada válečných lodí za sebou měla desítky let služby, a ačkoliv prošla opravami, dalo se o jejich kvalitách pochybovat. Z Brueysovy hlavní flotily sloužil *Le Peuple Souverain* už 42 let, *Le Guerrier* 47 let a *Le Conquérant,* senior mezi řadovými loďmi, dokonce 58 let! Pestrou směsici navíc rozmnožovaly řadové lodě i fregaty, které nechal Bonaparte přeplout z Benátek předtím, než v rámci mírových dohod předal území Benátské republiky německému císaři a českému králi Františkovi.

„Vskutku, naše koráby byly špatně vystrojené, posádky neúplné a málo vycvičené, válečné lodě přeplněné jednotkami i dělostřeleckou výzbrojí, jež překážela pohybu. Ta nesmírná flotila, složená i z tartan a plavidel všeho druhu, by byla nutně rozprášena, ba i zničena, stačilo by na to jen, aby se s nepřátelskou eskadrou potkala. Na námořní vítězství jsme spoléhat nemohli a takové vítězství by konvoj stejně nezachránilo. Úspěch expedice vyžadoval klidnou plavbu a musel se obejít bez nepříjemného setkání, jak ale na takové štěstí při pomalosti naší plavby a se zastávkou na Maltě spoléhat. Všechna pravděpodobnost stála proti nám, měli jsme jednu šanci ku stu; takto jsme vyplouvali s veselostí v srdci k téměř jisté záhubě," vzpomínal „suchozemec" Marmont.

Manévrovací i bojové schopnosti flotily budou menší nejen kvůli tomu, ale i s ohledem na obrovský dopravní konvoj. Úkol, který byl Brueysovi svěřen, představoval největší transportní akci v dějinách francouzských námořních sil, a on se jen modlil, aby měl štěstí; představovalo jedinou reálnou naději na úspěch.

Celé loďstvo rozdělil Brueys do tří divizí. Té první velel s pomocí svého náčelníka štábu, *chef de division* Ganteauma, z admirálské lodi *L'Orient* (120 děl) sám, druhou svěřil kontradmirálovi Blanquetu du

Řadová loď L' Orient v toulonské rajdě

Chaylovi na řadové lodi *Le Franklin* (74 děl) a třetí kontradmirálu Villeneuvovi na řadové lodi *Le Guillaume Tell* (80 děl). Konvoji chránícímu dopravní lodě velel z paluby fregaty *La Diane* (40 děl) kontradmirál Decrès, vlastní transportní plavidla měl na starosti námořní kapitán Dumanoir Le Peley.

Od Bonapartova příjezdu do Toulonu (zopakujme, že se tu objevil v noci z 9. na 10. května 1798, podle republikánského kalendáře z 20. na 21. floréalu roku VI) všichni vojáci a zčásti i námořníci ožili. Nevěděli, kam se chystají, neboť cíl držel vrchní velitel v tajnosti, někteří to však vycítili a většině to bylo vcelku lhostejné.

„Cíl egyptské expedice nebyl nikomu dobře znám. Jedni se domnívali, že Egypt představuje jen přestupní sanici pro armádu, určenou k tomu, aby se střetla s Angličany v Indii a zlomila v oné zemi jejich převahu. Jiné hnala jejich představivost tak daleko, že republikánské vládě podsouvali myšlenku na ovládnutí ottomanské říše a napadení Evropy z týlu. Řada jich rovněž nejednou opakovala, že se Direktorium rozhodlo zarazit Bonapartův vzestup k moci a poslalo jej daleko, aby tam vyplýtval svého génia i činorodost," mínil později Pelleport, tehdy příslušník 18. půlbrigády.

„Nejsem do vládních tajemství zasvěcený," řekl štábnímu důstojníkovi de Niello-Sargymu u večeře kapitán Thévenard, velitel řadové lodi *L'Aquilon, „vezmu ale v úvahu energii i odvahu spolu*

s prozíravostí a opatrností. Zdravý rozum jasně říká, že admirál Jervis křižuje v Gibraltarské úžině s eskadrou, která má nad námi velkou převahu, proto se tudy proplout nepokusíme, s konvojem tří set plachet už vůbec ne, to by bylo holé bláznovství. Je tedy zjevné, že výprava nemá zamířit ani na oceán, ani k jakémukoliv pobřežnímu bodu v oceánu. Pokud jde o Středomoří, Sardinie za námahu s takovýmto vystrojováním nestojí, ani Sicílie tím cílem nebude, protože mír z Campo-Formia ji v těchto chvílích před nepřátelstvím z naší strany chrání. Na Krym bychom se dostali jen skrze úžiny Dardanel, jenže Turci mají s Rusy mír a Porta nám je neotevře ani nedovolí proplout. Z toho mi vychází, že tahle výprava nemá ve Středozemním moři za cíl ani Sardinii, ani Neapol, ani Sicílii, ani Krym, natož že by měla zničit korzárská hnízda v Tunisu, Alžíru nebo Tripolsku. Nuže, shrneme-li to, může mít tato výprava za cíl jedině Egypt."

Jacques Miot ve svých vzpomínkách na stejné téma napsal:

„Armáda ještě netušila, do jakých míst se zbraní vtáhne, což ovšem znamenalo, že jí to nikdo neřekl oficiálně, všechno ale naznačovalo, že půjde o Egypt.

Jaké obrovské pole se tu rozprostíralo před našimi vzrušenými a netrpělivými dušemi! (...) Každý do té expedice vkládal ty největší naděje a vrchní velitel občas na toto téma utrousil pár slov probouzejících stejně tak touhu po slávě, jako po bohatství. Naši válečníci už v Itálii poznali zvyk obohacovat se na úkor dobytého kraje (...). Pokud šlo o lítost, že by opouštěli Francii, byla přehlušena nadšením a vřavou, které obvykle odchod vojska provázejí."

Pokud šlo o jeho vlastní pocity a mínění důstojníků, poznamenal toto:

„U stolu jsme se smíchem mluvili o nebezpečích i strádáních, která nás čekají. Jenže nebezpečí představovalo prostředek k dosažení povýšení, a proč se bát strádání! Že nebudeme mít víno? Pijme ho tedy teď! Možná nám budou chybět ženy, zatím nám ale nechybějí! Všichni znovu rodnou hroudu nespatříme, každý ale doufal, že právě on se znovu s rodinou shledá. Byli jsme vycvičení, zocelení, zmámení potřebou slávy či změny, z čehož se lépe usíná, byť probuzení občas bývá k horšímu."

Příslušníci pozemního vojska navíc obavy námořních velitelů

nesdíleli a neměli o nich ani tušení. Proč také, vždyť z toulonského přístavu nebylo pro stěžně vidět horizont a boky válečných lodí se ježily děly.

„Ta flotila tak skvěle vybavená, ty transportní koráby, které pokrývaly celou rejdu, to vše budilo představivost. Nicméně se našlo pár Francouzů, kteří nadšení nepodlehli a radovali se, že oni na žádnou expedici nemusí," poznamenal Miot.

Sto šedesát sedm učenců

Kromě vládních činitelů, pár generálů a několika málo Bonapartových nejbližších spolupracovníků existoval ještě jeden člověk, který byl do všeho zasvěcen už od roku 1797. Dvaapadesátiletý Gaspard Monge, matematik, od roku 1780 člen Akademie věd, ministr námořnictva v letech 1791 až 1792 (v nichž se marně snažil prosadit koncepční záměr modernizace loďstva, arzenálů i námořního školství), zakladatel Centrální školy veřejných prací (budoucí *École Polytechnique*), autor praktických manuálů o výrobě pudlované oceli i dělových hlavní, průkopník balónového létání, muž, který zavedl do praxe způsob získávání ledku z obyčejné zeminy (čímž zajistil republice nedostatkový střelný prach), profesor na pařížské *École Normale*, se s Bonapartem poznal od roku 1796, kdy byl jako člen komise pro zachování uměleckých děl poslán do Itálie. Vybíral tam to nejlepší a odvážel do Francie; zlí jazykové by mohli říci, že loupil pro stát. Byl to mimochodem on, kdo přivezl z Itálie Leonardovu *Monu Lisu*. Velitel Italské armády pak svěřil na důkaz obdivu Mongemu (a chemiku Bertholletovi) čest odvézt do Paříže mírovou smlouvu, uzavřenou v Campo-Formiu.

Hned poté, co dostal Bonaparte od Direktoria požehnání, se s Mongem sešel a svěřil mu úkol, jakých se civilistům dostalo od vojáků jen pramálo. Požádal jej, aby sestavil komisi vědců i umělců, kteří by se byli ochotni k výpravě připojit, přičemž nechtěl jen zkušené lidi zvučných jmen, ale i mladé, nadšené absolventy všech renomovaných státních škol, pařížské Polytechniky, *École Centrale* a *École Normale*, *École des Mines* (důlní), *École des Ponts et*

Chaussés (stavební škola silniční a mostní) či *Conservatoire des Arts et Métiers* (umělecké ateliery). Dále měl získat astronomy z pařížské Observatoře, z aerostatické (tak se říkalo vzduchoplavbě) základy v Meudonu a z *Musée d'histoire naturelle*, Přírodovědného muzea. Měla tak vzniknout jakási expediční akademie pro vědu i její praktickou aplikaci, jež by zahrnovala chemiky i fyziky, matematiky a astronomy, geometry, kartografy, zoology, botaniky i mineralogy, lékaře, chirurgy, lékárníky, ekonomy, spisovatele, malíře a kreslíře, architekty, archeology (tehdy se říkalo spíše antikváře), tiskaře, grafiky a pochopitelně specialisty jako tlumočníky a orientalisty.

Monge se pro Bonapartovu výpravu nadchl, souhlasil, dal okamžitě vale členství v Radě pěti set i Radě starších, nechal si od manželky vynadat do starých bláznů a začal rychle shánět reprezentanty té neuvěřitelné směsice oborů, kterou on i generál potřebovali. Stál jen u zrodu, pak přenechal toto dílo dalším a sám chvátal do Říma, aby tu zabavil tři papežské tiskařské lisy, jediné, o nichž se vědělo, že mají typografické sady jak latinky, tak i arabského, syrského a tureckého písma.

„Nu, změnil jsem se v Argonauta! Je to jeden ze zázraků našeho nového Jásona, který ponese pochodeň rozumu do země, kam už dlouho světlo nepronik-lo...," psal odtud nadšeně.

Claude Louis Berthollet

K výpravě, jejíž cíl znali většinou stejně málo jako vojáci, se rychle přidávali vědci a umělci zvučných jmen i ti, které měl Egypt teprve proslavit. Byli to astronomové Quesnot a Méchin, zeměměřiči Fourier, Costaz či Villiers du Terrage, chemici Berthollet, Champy a Regnault, statici (říkalo se spíše mechanici) Conté a Cotelle, architekti Balzac a Lepère, zoolog Geoffroy

Saint-Hilaire, botanik Coquebert de Mombret, lékaři Desgenettes a Larrey, kreslíř Denon, básník Grandmaison, mineralog Dolomieu, hudebník Rigel... Bylo jich celkem sto šedesát sedm (jména a zařazení v expedici nalezne čtenář v příloze) v čele s Bonapartem, jenž se sám stal pár týdnů předtím členem Francouzského institutu, kam byl přijat ve skupině geometrické.

„Budeme mít s sebou třetinu Institutu," mohl právem a s nadšením zvolat velitel *Armée d'Orient.*

Ano, ti muži představovali koncentraci evropské vzdělanosti i lidského vědění a mohli vytvořit vše, co bylo potřeba pro správu země, její ekonomiku, zemědělství, řemesla, zdravovědu i školství. Krom toho byli schopni (a nejednou budou muset být schopni) sestrojit potřebné přístroje, zařízení i vybavení, najít nové výrobní postupy, objevit suroviny či vyrobit to, co začne docházet (což bude i případ střelného prachu), zhodnotit nálezy a vytvořit dílo nesmírné ceny o jedné zaniklé civilizaci!

„Přítomnost takového množství schopných a nejednou geniálních civilistů ve vojsku nemá obdoby," konstatoval obdivně i britský historik Christopher Herold.

Možná se mýlil, patrně i Alexandr Veliký s sebou takový reprezentativní výběr vzal!

„Nevěděli jsme, kam Bonaparte naše kroky povede, neboť cíl expedice byl přísně tajný, co na tom! Ten proslulý válečník nám vnukal vznešený zápal a slepou důvěru. Provázeli ho a k jeho dílu se přidali Monge, Berthollet, Caffarelli, Dolomieu. Což jsme mohli na okamžik váhat?" napsal Du Boys-Aimé, jeden z té obrovské skupiny.

Gaspard Monge

Řekněme pár slov o lidech, která o větu výše stojí vedle Mongeho jména.

Devětačtyřicetiletý Claude-Louis Berthollet vystudoval

medicínu, exceloval však především v chemii. Vedl proslulou *Manufacture royale des Gobelins*, kde aplikoval proces bělení chlórem, s Lavoisierem pracoval na chemickém názvosloví, za revoluce se staral o měnu, zemědělství, umění, míry a váhy, dbal na to, aby měla revoluce dost střelného prachu, učil na mnoha školách, dělal pokusy s vodíkem plněnými balony, publikoval práce o třaskavém stříbru, kyanovodíku i amoniaku, pirátsky shromažďoval pro Francii umělecké poklady z obsazených zemí a podnikal mnoho dalších věcí. Byl to veleduch neuvěřitelného záběru i vědomostí.

Dvaačtyřicetiletý Louis Marie Joseph Maxmilien Caffarelli du Falga, původem urozenec, absolvoval královskou ženijní školu v Mézières a vyšel z ní roku 1777 jako druhý poručík. Na počátku revoluce bojoval u Štrasburku, v srpnu ale odmítl přísahat revoluční vládě, za což byl odvolán a uvězněn. Roku 1795 začínal u vojska znovu, dostal však na starosti ženijní stavby a výstavbu opevnění; v této funkci se vyznamenal pod Kléberem při přechodu Rýna u Düsseldorfu, 27. listopadu 1795 mu ale dělová kule utrhla nohu. Naučil se chodit s dřevěnou protézou, hlásil se do služby znovu a byl přijat, tentokrát už v hodnosti brigádního generála. Psal eseje o filozofii, byl za ně přijat do *Institut national* a získal si mezi učenci řadu přátel, což se mu v roce 1798 velice hodilo. Tehdy si jej Bonaparte vzal k Anglické armádě jako velitele ženijních prací i odřadů a tato funkce jednonohému generálovi zůstala i v Orientální armádě. Vrchní velitel mu krom toho svěřil celou obrovskou skupinu vědců i umělců; Caffarelli se o ně dokázal postarat a dát jejich potenciálu směr i úkoly, které potřebovali jak vrchní velitel, tak i vojsko.

Jméno tehdy osmačtyřicetiletého Déodata de Gratet de Dolomieu dávno upadlo u širší veřejnosti v zapomnění, tehdy to ale byl mezi učenci proslulý muž, velký geolog i mineralog, který procestoval Alpy, prostudoval italské vulkány a dal své jméno zvláštnímu italskému druhu vápence, dolomitu, i Dolomitským Alpám, které jsou z něho složeny.

Z těch sto šedesáti sedmi mužů vědy, umění a ducha znal oficiálně cíl výpravy jen jeden, Monge, přesto se mnozí dovtípili. Je těžké si představit utajení, když jedny bylo potřeba zásobit pomůckami a knihami často velice specifickými a druzí museli projít mnoha velitelskými poradami, jež zahrnovaly pečlivé trasování i vypracování

harmonogramů. Generál Kléber sice oficiálně utrousil, že cíl tvoří Indie, sám pak přiznal, že dobře na čtyřicet osob přesný cíl znalo. Ať už tedy věděli, nebo jen tušili, případně setrvávali v nevědomosti, měli všichni jedno společné, byli odhodlání vyplout. Navzájem si opakovali větu, kterou zaznamenal nejeden pamětník.

„Je s námi, jdeme za vítězstvím."

Nakládalo se tedy, organizovalo, zvesela čekalo a Toulon připomínal jedno velké mraveniště.

„Je těžké si udělat představu o podívané, jakou armáda v onom městě shromážděná skýtala. Dosud oficiálně neznala, kterým směrem obrátí zbraně, avšak všichni velitelé si mysleli, podobně jako doktor Marchand, můj přítel, že to bude Egypt. Pokud jde o vojáky, starali se o to pramálo. S vrchním velitelem jako byl Bonaparte, s generály jako Desaix, Kléber, Murat, Lannes, Junot, Davout a tolik dalších nezáleželo na tom, kam se popluje; ti by je dovedli i na kraj světa," takto znějí všeobecnému refrénu podobná slova pamětí mladého poručíka Chalbranda, které publikoval po jeho smrti J. Roy.

Jarní počasí bylo přívětivé, přípravy probíhaly podle představ vrchního velitele a on sám byl spokojen jak se stavem vojska, tak i loďstva, v němž si nedlouho po příjezdu do Toulonu prohlédl takřka každou válečnou loď.

„V jednom z posledních dní měsíce germinalu se vrchní velitel Bonaparte provázený četným a skvělým štábem vydal na palubu L'Orient *a poté navštívil každou řadovou loď. Během onoho dne vyvěsila flotila vlajkoslávu a každá loď zdravila jednadvaceti ranami z děl, zatímco kanóny ze všech fortů chránících město, z přístavu a rejd odpovídaly. (...) Bylo to jako plovoucí Benátky, krásné nebe, vlídné jarní teplo, ve vzduchu spousta hudby, fanfáry a potlesk armády, která si nedávno podmanila Itálii,"* čteme v Sanglé-Ferrièrových vzpomínkách na výpravu do Egypta.

Vážné, naštěstí však jen přechodné komplikace se objevily na mezinárodněpolitickém nebi. Dne 23. dubna, to už byly přípravy v plném proudu, hlásil francouzský vyslanec generál Bernadotte z Vídně, že je za příčinou urážlivých incidentů připraven odcestovat a přerušit diplomatické styky.

„Jestli se věci zamotají," psal Bonaparte generálům Desaixovi a Baraguey d'Hilliersovi, *„obrátí se úsilí Rakušanů k Itálii."*

Nepříjemný incident, z něhož mohl vzniknout *casus belli*, se naštěstí podařilo na čas zažehnat a vojsko, které by jinak bylo zapotřebí proti císaři Františkovi, zůstalo k dispozici pro původní záměr.

Nikdo netušil, že v Paříži zatím došlo k události, jejíž následky se ukáží jako nedozírné a o které Bonapartův sekretář Bourrienne později napsal:

„Deset dní před Bonapartovým vyplutím do Egypta utekl z Templu vězeň (sir Sidney Smith), který byl zjevně předurčen, aby přispěl k jeho porážce. Tento útěk, sám o sobě tak bezvýznamný, později zapříčinil zhroucení nejvelkolepějších plánů a odvážných záměrů."

Sidney Smith, schopný námořník, diplomat i voják, se stane pro Bonaparta v Egyptě a zejména v Sýrii větším a nebezpečnějším nepřítelem než Horatio Nelson!

Admirál Bruyes mohl Bonapartovi hlásit, že jeho flotila ukončila potřebné přípravy a kousek od Toulonu, v Saint-Mandrier, že už čeká na kotvách konvoj z Marseille, který dorazil 12. května. Suchozemci z tohoto transportu si užili svoje, jen co lodě zvedly kotvy, neboť už při výjezdu, u ostrova If, zažili silné vlnobití a menší bouři.

„Loď tancovala, vlny smáčely můstek a já byl nucen sestoupit do vnitřních prostor plných vzduchu, z něhož se obracel žaludek. Pak jsem dostal příšernou mořskou nemoc a myslel si, že taková muka nevydržím. To trvalo až do večera osmnáctého a jen navečer se moře zklidňovalo. Ach, jak jsem tenhle úděl proklínal! Jak jsem vzpomínal na souš, kde se dá navzdory všemu nedostatku přece jen žít. Navečer jsem si přece jen trochu odpočal a pozřel něco potravy...," vyprávěl ve svých pamětech podporučík Vertray od 9. půlbrigády.

Vrchní velitel stanovil den vyplutí na 15. květen (26. floréal), avšak velmi prudký východní vítr, který trval tři dny, donutil lodě setrvat v přístavu. Dne 16. května přesto vypluly tři fregaty, které měly provést průzkum, a ty ohlásily čtyři plachty; zpočátku je měly za anglické, když ale připluly blíž, konstatovaly, že jsou španělské.

Louis-Alexandre Berthier, náčelník štábu *Armée d'Orient*, nesl odklad vyplutí možná ještě neliběji než Bonaparte a přísně trval

na dodržování rozkazu, který vydal už před pěti dny, 10. května (21. floréalu):

„Adjudants-généraux *a příslušníci štábu musí být v těchto chvílích celé dny ve svých kancelářích. I v noci je nutné, aby zde byl jeden člen štábu. Žádám vás, abyste to přísně dodržovali."*

Díky pohotovosti štábních důstojníků mohli kurýři 18. května, kdy se vítr utišil, vyrazit na všechny strany s rozkazy k naloděnímu.

Děla z lodí i pevností zadunělа dohodnutým počtem výstřelů, které hluboko do vnitrozemí všem, co se svévolně vzdálili, oznamovaly, že nadešel čas. Na každé řadové lodi se umístilo 400 až 500 vojáků, na vlajkové *L'Orient* tisícovka, na transportních lodích podle možností, v každém případě ale tak, že se jedni mačkali v podpalubí na druhé.

„Při jídle jsme měli prostor sotva pro to, abychom si rukou dosáhli na ústa," konstatoval François Bernoyer, náčelník výstrojních dílen Orientální armády.

Spolu s vojáky se naloďovaly i ženy, jejichž výběr podléhal přísné kontrole. Byly to ošetřovatelky, kantýnské a markytánky, pradleny a švadleny, leč tajně, či za spikleneckého mlčení velitelů se rozhodlo muže provázet na tři stovky příslušnic něžného pohlaví, manželky či milenky vojáků, důstojníků i civilistů a rovněž prostitutky, které si vzali někteří podnikavci s sebou. V převleku za jízdního myslivce, s vlasy zčásti ostříhanými a zčásti skrytými pod naraženým čákem, provázela Jeana Fourèse, poručíka 22. myslivecného, jeho žena Paulina, takřka novomanželka.

„On svoji choť velice miloval a chtěl ji vzít s sebou, kamkoliv půjde, a mladá žena, jež měla dobrodružné sklony, si nepřála nic víc než vylétnout z hnízda, letět do dálav a vyzkoušet peří mladosti. Převlékla se za muže a oba připluli do Egypta, aniž ji Napoleon jedinkrát spatřil," vyprávěla ve svých pamětech vévodkyně d'Abrantès.

Ta plavovlasá dívka, jíž se říkalo Belilotte (což byla zdrobnělina dívčího jména Belille, kterou ale lze přeložit i jako Krasavečka), vyplula na dopravní lodi *La Lucette* za osudovým dobrodružstvím svého života, aniž tušila, že se stane „egyptskou manželkou" vrchního velitele.

Celkem vyplulo s *Armée d'Orient* na 300 žen, jimž byla plavba povolena, a 476 dětí!

Onoho 18. května navečer přepravil člun k vlajkové lodi *L'Orient Bonaparta*, jeho nejbližší spolupracovníky i podřízené a pobočníky: spolu s generálem Berthierem to byli ženijní velitel Du Falga, velitel dělostřelectva Dommartin, komisaři Sucy a Leroy, vrchní pokladník Estève, lékaři Desgenettes a Larrey jakož i pobočníci vrchního velitele Duroc, Louis Bonaparte, Croisier, Sułkowski, Julien, Eugène de Beauharnais, La Valette a Merlin.

„Náčelníka štábu krom toho provázeli dva či tři adjudants généraux, *několik sekretářů a pár důstojníků, k nimž jsem patřil i já. (...) Sotva jsme se nalodili, bylo nám řečeno, že místo setkání rozličných konvojů tvoří Malta,"* vzpomínal de Niello Sargy.

Ostatní generálové pluli na dalších řadových lodích, prostor důstojnických kajut byl totiž i na trojpalubnících dosti omezený a vojáci se navíc museli rozdělit s pár učenci, které chtěl mít vrchní velitel u sebe. Honoré Ganteaume, Brueysův náčelník štábu, bude nakonec po většinu cesty raději spát ve člunu na *dunette*, kapitánském můstku, aby se nemačkal s ostatním...

„Koráby byly přeplněné až po upínačky, skrze něž se daly zahlédnout loukotě naložených děl, a jednotky se rozmístily jak na dopravních, tak i na válečných lodích. Než nechal admirál vyvěsit signál k vyplutí, přišla se s ním na palubu rozloučit jeho žena a zůstala až do okamžiku, kdy se zvedala kotva. Plakala, admirál popadl svého syna a něžně ho objal. Pak ho podal choti zpět a jemu řekl: ‚Sbohem, synku, možná jsem si tě přitisknul k srdci naposledy.' Bylo to smutné loučení, jakási předtucha toho, co se mělo stát!" vyprávěl Jacques Miot, jenž vše sledoval zpovzdálí na admirálském trojpalubníku *L'Orient*.

Tato scéna představovala spíše výjimečnou epizodu, neboť když se lodě hnuly, jásavě volali jak ti odplouvající na palubách, v upínačkách, na ráhnech či v koších, tak lidé na molech, v oknech domů na nábřeží, na balkónech arzenálu, na pevnostech chránících rejdu, i všude na březích tak, jak to v jedné větě zaznamenaly vzpomínky Pelleportovy:

„Flotila odrazila a vyplouvala z rejdy za dunění pevnostních děl a nadšeného volání obyvatel i vojáků."

A Chalbrandovy vzpomínky dodávají:

„Nikdy se mým očím nenaskytlo impozantnější představení a čas nesmazal dojmy, které to v mé duši zanechalo. Můj zrak postupně

bloudil po březích vlasti, které jsme možná navždy opouštěli, po nesčetných korábech, jejichž plachty zářily ve slunci, po moři jak zrcadlo, které přídě lodí brázdily všemi směry, a kolem mne zněl veselý zpěv vojáků, bojovné fanfáry i ostrý a protáhlý svist píšťalek loďmistrů, velících manévrům."

Chalbrand, jenž pak prošel bitvami v Itálii, Slavkovem, Jenou, Španělskem i Ruskem, přiznával, že tehdy myslel na to, jak se Bonaparte podobá rytířsky vznešenému králi Ludvíku IX. Svatému, který před staletími vyplouval od jihofrancouzských břehů na křížovou výpravu ke břehům Svaté země. Pak se ho zmocnila nostalgie:

„Zasnil jsem se, vůbec jsem nesdílel radost svých druhů a zažíval těžko definovatelný pocit smutku. Abych se mohl nerušeně oddat myšlenkám, opřel jsem se o brlení lodi a pohroužen do myšlenek pohlížel, aniž jsem je vnímal, na pobřeží Provence, které se nám pomalu ztrácelo."

Za pár hodin zbyl na obzoru jen úzký proužek pobřeží a konvoj, jenž začal pomalu vyplouvat kolem páté odpolední, měl před sebou jen lodními lucernami tu a tam prosvětlovanou noční tmu, kalnými mraky potažené nebe a zdánlivě nekonečnou vodní hladinu. Vítr zdvíhal vlny a mnozí (včetně Bonaparta, který během celé plavby téměř nemohl jíst) okoušeli, co je to mořská nemoc.

„Já se plavil na La Diane, *vlajkové lodi admirála Decrèse, velitele lehké eskadry. Počasí bylo bouřlivé, mně bylo převelice špatně a jen bojová pohotovost, občas vyhlašovaná, mě na chvíli mořské nemoci zbavila,"* doznával Marmont.

Třináct řadových lodí, čtrnáct fregat a na čtyři stovky dalších plavidel nabralo východní kurs. *L'Orient* plul s plnými plachtami jako poslední, problémy s vyplutím a obtíže s manévrováním jej zdržely po většinu noci a nyní musel celou eskadru dohánět. Ustaranému Brueysovi to na klidu nepřidalo a nejspíš si začátek vykládal jako neblahou věštbu.

Nelsonovi před nosem

Je téměř neuvěřitelné, že soustředění tak velkých flotil v několika přístavech a taková koncentrace vojsk unikly britským očím, vysvětlit si to lze nejspíše obavami z francouzské invaze na anglické ostrovy,

z nichž propadalo veřejné mínění i nejeden politik doslova hysterii. Nutno říci, že obecné atmosféře podlehla i admiralita, byť *earl* Spencer, její První lord, rozhodl teprve 2. května 1798, že pošle do Středozemního moře jednu eskadru. Admirálu Jervisovi (nedlouho předtím obdařenému titulem *earl of* St. Vincent), jenž v té době blokoval část španělského loďstva v Cádizu, oznámil, že mu posílá dalších osm řadových lodí, předpokládal však jejich použití spíše k úspěšnému završení blokády, byť nechal Jervisovi volnou ruku.

Hrabě Spencer ovšem podotkl, že pokud uzná admirál za potřebné vplout do Středomoří (které Britové po přeběhnutí Španělska na francouzskou stranu dočasně vyklidili), nemá tak činit osobně, ale svěřit velení vyčleněného uskupení siru Horatio Nelsonovi.

„Jeho znalost této části světa stejně jako jeho aktivita a vlastnosti z něj zjevně činí nejlepšího muže pro takovou službu," dodal v depeši.

Lord Saint Vincent ovšem osvědčil, jak podotkl britský historik Herold, fantastickou dávku telepatie a téhož dne, tj. 2. května, vyslal od Cádizu nově vytvořenou *Mediterranean Fleet*, složenou ze tří řadových lodí, dvou fregat a jedné šalupy. Vyčleněnému uskupení vydal výslovný rozkaz přiblížit se k Toulonu a zjistit vše ohledně vojenské přítomnosti Francouzů. Nebyla v tom předvídavost ani jasnovidectví, Toulon představoval mateřský přístav francouzské *Escadre du Levant*, Levantské válečné eskadry operující ve Středomoří.

Velení oné nevelké flotě dostal shodou náhod a okolností čtyřicetiletý, velmi svérázný a mimořádně nadaný sir Horatio Nelson. Byl jedním z mnoha dětí počestného reverenda z Norfolku a námořníkem se stal přičiněním kapitána Sucklinka, svého strýce z matčiny strany. Ten dal třináctiletého hocha zapsat roku 1771 jako podporučíka *(midshipman)* na svoji řadovou loď *H.M.S. Raisonnable*, ačkoliv předpisy vyžadovaly stáří osmnácti let a čtyři roky praxe. Pod strýcem pak sloužil Horatio na *H.M.S. Triumph* a jeho přičiněním absolvoval i nejrůznější obchodní plavby v Karibiku, Středomoří i v Indickém oceánu. Když strýc povýšil na inspektora *Royal Navy,* otevřely se pro mladého, kultivovaného, bezesporu nadaného a rovněž velmi svéhlavého Nelsona dík protekci nové obzory. V jednadvaceti získal

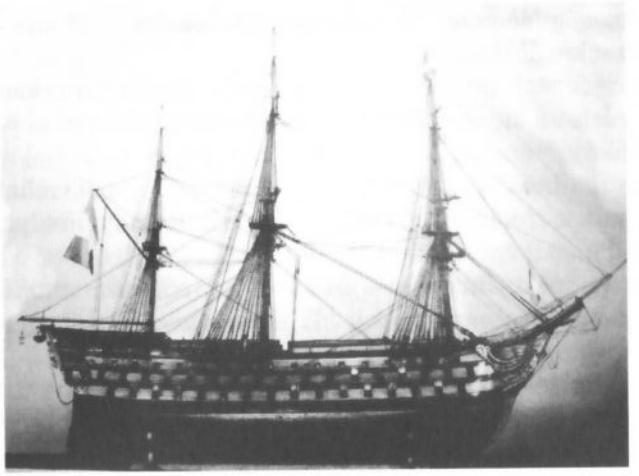
kapitánský patent a velení na fregatě *H.M.S. Hinchinbrok*. Roku 1793 už velel v Hoodově loďstvu na řadové *H.M.S. Agamemnon* (s níž měl na krátký čas příležitost okusit v Toulonu účinnost Bonapartem organizovaného dělostřelectva) a o rok později, při obléhání korsického Calvi, jej úlomek skály připravil o oko. V únoru 1797 prodělal pod Jervisem bitvu u mysu São Vincente, svedenou se španělským loďstvem admirála Cordovy. Velel tehdy *H.M.S. Captain* a svévolně vybočil z kýlové sestavy, za což mohl stanout před námořním soudem, leč tímto manévrem přetnul dráhu španělské vlajkové lodi a výrazně přispěl k britskému vítězství. Vysloužil si tak povýšení

H.M.S. Agamemnon, Nelsonova nejoblíbenější loď

na kontradmirála i pasování na rytíře Lázeňského řádu, v červenci téhož roku však podnikl útok na přístav Santa Cruz na Tenerife a utrpěl porážku, za kterou zaplatil i ztrátou pravé paže. Do služby se hlásil na jaře roku 1798, byl přidělen s posilami k Jervisově flotile a před Cádizem, který lord St. Vincent blokoval, se s *H.M.S. Vanguard* objevil 10. dubna.

Nevelké loďstvo, které Jervis Nelsonovi k zajištění a průzkumu Středomoří přidělil, doplulo 17. května do *Golfe de Lion* v blízkosti Toulonu a zajalo francouzskou korvetu, od jejíž posádky získalo informaci o třinácti bitevních lodích v toulonské rejdě, které se chystají vyplout. Jenže prudké zhoršení počasí, jež v zálivu ve dnech 19. a 20. května nastalo (a projevilo se i u Brueysova loďstva), znemožnilo Nelsonovi provádět sledování, neboť v bouři zmizely neznámo kam všechny jeho fregaty, následkem čehož britské námořnictvo doslova osleplo. Co hůř, Nelsonovu vlajkovou čtyřiasedmdesátidělovou *H.M.S. Vanguard* připravil bouřlivý mistral o stěžně, *H.M.S. Alexander* ji musela vzít do vleku a kapitáni sir Saumarez a Ball měli co dělat, aby našli úkryt u sardinského ostrůvku San Pietro. Nejnutnější opravy zabraly čtyři dny a smůla, která tím začala, měla nesmiřitelného nepřítele všech Francouzů pronásledovat dalších pár týdnů. Teprve 26. května byl Nelson schopen opět vyplout na moře, přičemž křižoval u jižních sardinských břehů a snažil se hlavně shromáždit svoje loďstvo. Fregat se nedočkal a 27. května nabral kurs zpět k Toulonu, aniž tušil, že francouzská flotila (která už byla osmý den na cestě) kotví severněji, v blízkosti Bonifacia, u jižního cípu Korsiky! Před Toulonem, který už byl prázdný, čekal britský admirál na posily od lorda St. Vincenta, které připluly 7. června. Nyní měl Nelson k dispozici celkem šestnáct válečných plavidel, bez fregat i šalupy, v bouři rovněž ztracené, ale byl naprosto slepý a mohl plout jen nazdařbůh s minimální nadějí, že v obrovské vodní ploše Brueysových třináct bitevních lodí potká. Pro průzkum disponoval jen brigou *La Mutine*, která mu 5. června přivezla Jervisovy rozkazy, za daných okolností nerealizovatelné. Kontradmirál tedy začal s jedenácti řadovými loďmi křižovat, nejprve směrem ke Gibraltaru, brzy však obrátil k italským břehům a zakotvil v sicilské Messině. Až do 19. června (kdy se zde, pokud hodně předběhneme, dozvěděl

L'Orient, trojpalubník třídy Oceán

o francouzském obsazení Malty) neměl vůbec představu ani tušení, kterým směrem nepřítel pluje!

Bonaparte zatím na palubě *L'Orient* intenzivně pracoval na proklamacích určených arabskému světu, rozkazech pro celý konvoj, plánech, vyhodnocování hlášení, diktoval desítky dopisů na všechny strany, byť řadu nebylo jak odeslat. Dlouhé chvíle si krátil besedami s debatním kroužkem vědců a generálů či četbou některého ze sedmi stovek svazků knihovny, již nařídil vzít s sebou.

„Byly tam Ossian, Werther, Nová Héloïsa i Starý zákon, což dokládá chaos v Napoleonově hlavě," poznamenal poněkud zlomyslně Chateaubriand, ve skutečnosti však jádro knihovny spočívalo na cestopisných, náboženských i dějepisných knihách o Východě, dílech antických klasiků a pojednáních o válce.

Knihovna sloužila i členům suity, vědcům a vyšším důstojníkům na palubě, páni v uniformách však dávali před učenými knihami přednost lehčí múze; sentimentální a jinak hodně nudný román *Paul et Virginie* se těšil největší oblibě.

„Většinu času strávil v kajutě na lůžku, v němž bylo na čtyři stopy pohybujících se kuliček, které jej činili méně citlivým na nemoc

působenou kolébáním," poznamenává k dennímu režimu vrchního velitele sekretář Bourrienne.

Podle jedněch lože na kuličkách, podle jiných šlo o kardanový závěs. Nelson, který trpěl na mořskou nemoc ještě víc, si podobný luxus nikdy nedopřál.

Ve své kajutě, zařízené co nejpřepychověji, přijímal vrchní velitel společnost, což náčelníku výstrojních dílen Bernoyerovi připadalo poněkud nepatřičné:

„Kajuta byla zařízena spíše pro vladaře zhýčkaného ve změkčilosti a vychovaného v nevědomosti než pro republikánského generála, zrozeného ku slávě vlasti."

Bernoyer dokonce dodal, že v oné kajutě vládla přísná etiketa po vzoru bývalých dvorů a že se vrchní velitel se štábem roztahovali po dobré polovině vlajkové lodi.

Pohled na palubu a zejména do podpalubí musel být pitoreskní a mnohdy i tristní. Námořnictvo nemělo v té době až na důstojníky jednotnou ústroj. Ne že by chyběl předpis, krejčovské, obuvnické a kloboučnické dílny však nestačily výstrojní součástky dodávat a vláda krom toho na posádkách šetřila až nezdravě. Admirál Grivel, tehdy aspirant v Brueysově flotile, po letech napsal, že i kapitán jeho lodi měl odranou bavlněnou vestu, kalhoty v podobném stavu a na hlavu si místo klobouku nasazoval kožešinovou čapku ozdobenou liščím ohonem. Narozdíl od posádek lodí Jeho britského Veličenstva se námořníci Francouzské republiky vskutku podobali spíše korzárům a pirátům. Všude zněly kletby, jadrná mluva a výrazy, kterým vojáci z velké části nerozuměli, neboť šlo o námořnický argot, převážně v jihofrancouzském provensálském dialektu, pozůstatku dávného jazyka *langue d'oc*.

Když flotila proplouvala na dohled od Apenin, nezdržel se velící generál patetického zvolání:

„Při pohledu na italskou půdu se mě zmocňuje stesk, já však teď mířím do Orientu!"

Pak lodě nabraly kurz ke Korsice, jejíž vysoké hory se objevily zrána 23. května (4. prairialu). V té chvíli je dělilo pouhých sto námořních mil od ostrůvku San Pietro, kde musel hledat přechodné útočiště Nelson. Bonaparte jako by tušil, v jakém stavu britský admirál i jeho lodě jsou, a sebevědomě pronesl:

„Nemyslím, že by měli dost sil, aby nám v našich operacích zabránili."

Prozatím měl pravdu.

Loďstvo zůstalo až do 30. května (11. prairialu) na deset námořních mil od úžiny u Bonifacia; tady se k němu připojil konvoj generála Vauboise z korsického Ajaccia, celkem třicet dopravních lodí provázených korvetou *La Mantoue*. V těchto místech připlula k *L'Orient* korzárská goeletta a hlásila, že spatřila tři britské válečné lodi zakotvené v poněkud poničeném stavu v přístavu San Pietra. Bonaparte usoudil, že má trasu volnou a že mu nic nehrozí, Brueys si však dělal starosti, zda se k němu dokáže včas připojit konvoj z Civitta Vecchia (sto dvacet obchodních lodí, dvě janovské galéry a francouzská fregata *Sérieuse*; galéry se vrátily posléze zpět) pod velením generála Desaixe, o němž dostal zprávu, že vyplul 28. května. Žádal, aby Bonaparte souhlasil s vysláním eskorty v podobě čtyř řadových lodí se třemi fregatami, které by konvoj našly a ochránily. Na okraj hlášení neopomněl varovně poznamenat:

„Jestliže do čtyřiadvaceti hodin po jejich odloučení ohlásí anglickou eskadru, budu mít jen devět lodí místo třinácti."

Jak se mu ulevilo po zprávě, již dostal z Korsiky, že konvoj už proplul, je nepoškozen a bude čekat ve stanoveném prostoru u Malty! I Bonaparte se radoval a Direktoriu psal:

„Jsem navýsost spokojen s chováním admirála Brueyse, harmonií a součinností, které v celé eskadře vládnou. Naše vědecká kolonie je ve velmi dobrém rozpoložení."

Na druhé straně, těžko si představit, že by vládě sděloval něco jiného, snižoval by tím svoji kompetentnost...

Podle de Niellových pamětí bylo moře klidné a vítr příznivý.

„Naší cestě přálo to nejlepší počasí; armáda (tj. válečné lodě, pozn. překl.) *se podle okolností držela na návětrné nebo závětrné straně konvoje. Změny postavení a hlášení lodí si vyžadovalo užití spousty signálů, což byla pro pozemní vojsko jak novinka, tak svým způsobem podívaná a námět k dohadům..."*

Jenže tento důstojník plul na bytelné řadové lodi a ti, kdo se tísnili na lodích transportních, tvrdili cosi opačného.

„Utrpení, jež jsme zakoušeli na naší malé lodi, tak křehké vedle kolosů eskadry, bylo hrozné. Někteří v zoufalství, vyčerpání, v bezvědomí a udolaní mořskou nemocí padali na podlahu. I já zakoušel nepřekonatelnou nevolnost a sledoval L'Orient, *který bouři obdivuhodně odolával. Sotva se nakláněl, zatímco naše stěžně mizely mezi vlnami,"* tvrdil podporučík Vertray. *„Nikdo, myslím, nepomýšlel na to, aby obdivným pohledem sledoval tu nádhernou eskadru (...). Z času na čas si* L'Orient *vyměňoval signály s ostatními koráby, vítr ale vanul stále silnější a znemožňoval či činil obtížným jakýkoliv pohyb lodí, příliš natěsnaných jedna na druhé."*

Vojáci na menších plavidlech měli nicméně jednu výhodu, nedozvídali se zprávy, o nichž věděl de Niello Sargy velmi dobře:

„Z anglické brigy, kterou zajalo naše aviso, jsme se dozvěděli, že se nás vydala pronásledovat anglická eskadra. Byla to ta Nelsonova."

Zpráva vyvolala něco obav, jejichž odraz zachytily Pelleportovy paměti:

„Při té příležitosti vešly znovu v platnost rozkazy vydané po vyplutí z Toulonu, v nichž se pravilo, aby pozemní jednotky procvičovaly základní změny tvaru a střelbu z děl. Provést tuto instrukci ale bylo nemožné, nebo přinejmenším velice nesnadné z toho důvodu, že na lodích flotily bylo vše natěsnané. Krom materiálu pro pozemní vojsko jsme s sebou měli vše nezbytné k vybudování velké kolonie v zemi s pramalými zdroji."

Dne 28. května (9. prairialu), kdy se objevily na obzoru stěžně a plachty, nastaly pro admirála opět chvíle neklidu, brzo se ale ukázalo, že jde o neapolský konvoj, provázený od Málagy dvěma švédskými fregatami. Brueysovy obavy nebyly liché, podstoupit námořní boj s přeplněnými řadovými loďmi a současně hájit konvoj se za daných podmínek rovnalo vyhlídce na katastrofu nedozírných rozměrů, leč štěstí zatím stálo při Bonapartovi až neuvěřitelným způsobem.

Dne 7. června (19. prairialu) proplulo loďstvo kolem ostrova Maretimo a na dostřel lodních děl od sicilské Massary, přičemž mělo na pravoboku ostrov Pantelaria. Pohled na sicilské břehy zavdal inženýru Martinovi, členu Bonapartem založené *Commission des Sciences et Arts*, podnět k popisu pobřeží, života na lodi i ke hlubší poznámce o tom, jak se učenci během plavby bavili:

„Paprsky vycházejícího či zapadajícího slunce se odrážely na čtyřech stovkách plachet a vypadaly jako převeliké plovoucí město, které se s neuvěřitelnou majestátností sune vpřed. Vnitřek korábů skýtal pozorovateli obraz neméně neobvyklý a stejně zajímavý. Během dne se námořníci věnovali cvičení v obsluze děl a večer vyhrávaly plukovní kapely válečnické nápěvy, které rozněcovaly odvahu nedočkavců a uváděly je do nálady, v níž byli ochotni změřit síly s nepřítelem i v případě, že na něho narazí na moři. Nadšení vzrostlo, když ohlásili, že se blíží dvě lodě. Hudba zmlkla ve chvíli, kdy se lodě ocitly na vzdálenost, na jakou se donese hlas, a z paluby na palubu se předávaly novinky, které mohly každého zahřát na duši. Pocity, jaké jsme zakoušeli, lze těžko popsat.

Po západu slunce zpříjemňovaly nudu plavby divadelní hry a vojáci předváděli komedie, které sami vymysleli. Námět téměř pokaždé tvořilo vysvobození otrokyně ze serailu, její únos z rukou starého Turka a svatba s francouzským vojákem osvoboditelem."

Adlerem zpracované vzpomínky poručíka Bernoyera dodávají:

„Zejména byla slyšet muzika Bonapartových guides, *která zpravidla hrála Kreuzerův* Marche des Tartares, *tehdy módní nápěv, jenž měl vrchní velitel velmi v oblibě."*

Od sicilských břehů zamířila eskadra na jihovýchod a 9. června (21. prairialu) kolem čtvrté ranní doplula na dohled od ostrovů Gozo a Malta. Konvoj z Civita Vecchia tu už čekal od 6. června a kapitáni lodí jakož i *chef de division* Ganteaume měli v ty dny navzdory příznivému počasí plné ruce práce.

„Vítr se uklidnil a díky tomu proudy, které v této části vládnou, odnesly lodě dosti daleko jednu od druhé," zapsal si Jean Savary, v době výpravy do Egypta Desaixův pobočník.

„Dorazili jsme ráno. Odpoledne téhož dne spatřil velmistr maltézského řádu tento značný, z lodí všech národů poskládaný a jednou fregatou eskortovaný konvoj, který se nesnaží vplout do přístavu a dokonce nespouští sebemenší člun. Začínal cítit neklid a možná i zvědavost. Poslal k nám šalupu, na níž připlul velký bailly *řádu jako parlamentář, aby vše zjistil,"* pokračoval týž pamětník.

Desaix žádal povolení k vjezdu do přístavu kvůli nabrání vody, řádový hodnostář však odmítl, a konvoj tedy čekal na otevřeném

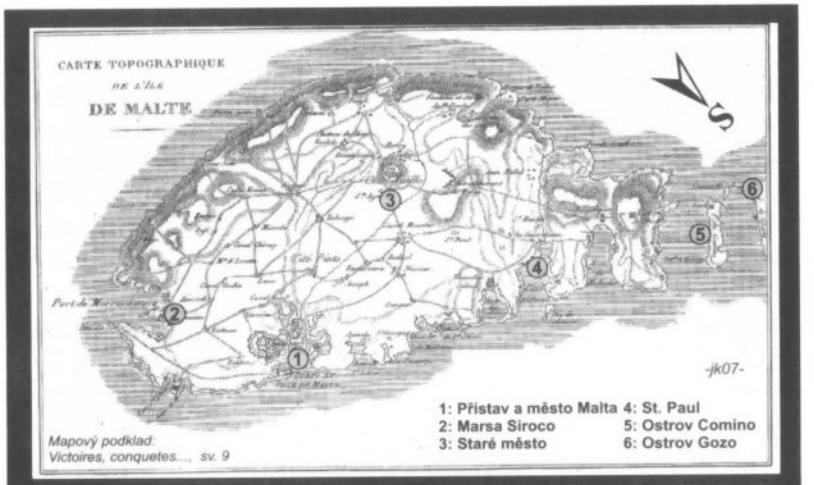
moři až do chvíle, kdy se spojil s Bonapartovými silami. Ještě téhož dne, 9. června, začaly řadové lodě zaujímat bojovou sestavu. Lodě transportní se současně zvolna blížily ke břehům Malty, aby tu podle dispozic provedly vyloďovací operaci, jen dopravní konvoj z korsického Ajaccia dostal rozkaz zůstat stranou, pod ochranou fregaty *L'Alceste* a korvety *La Mantoue*.

Dobytí Malty

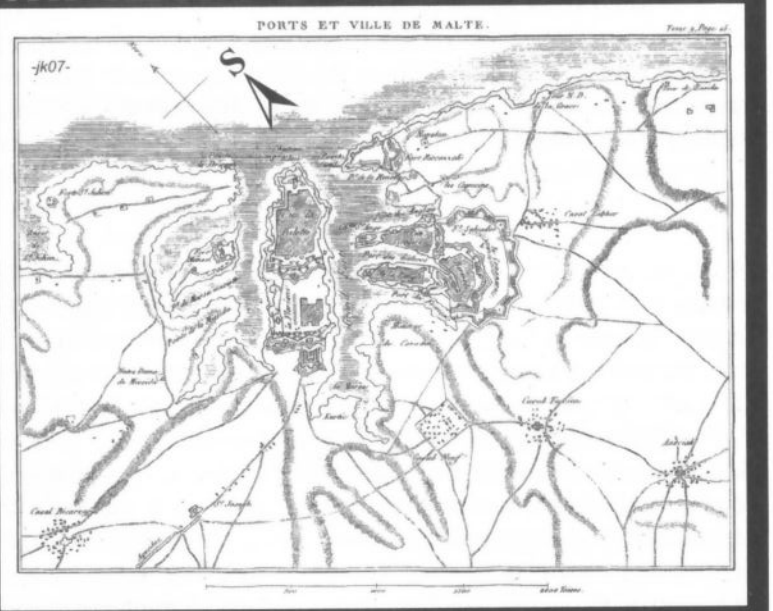
„Obsazení ostrova Malta mělo pro realizaci záměrů v Egyptě velký význam. Leží na 35° 55" šířky a 10° 11" délky v průlivu mezi Sicílií a Afrikou, dvě stě šedesát mil jihovýchodně od Toulonu a tvoří přestupní stanici, kterou je nebezpečné ponechávat nepříteli, ba i neutrálům," konstatoval 9. svazek *Victoires, conquêtes*..., souhrnného díla o koaličních válkách, vydaného nedlouho po Napoleonově pádu, a v jádru tak shrnul důvody, které vedly vrchního velitele výpravy do Egypta k jejímu obsazení.

Ostrov slunce, sadů plných pomerančů a citrónů, starověká Imperia a Ogydia, které Řekové říkali Melita, což Saracéni změnili na Malta, byl už přes dvě a půl století suverénním územím Řádu svatého Jana Jeruzalémského. Tento řád vznikl v Jeruzalémě krátce po skončení první křížové výpravy, uznán byl papežem Paschalem II. roku 1113 a ve Svaté zemi vytrval až do pádu Akry (Akkonu) Léta Páně 1271, v té době si však už budoval nové zázemí na ostrově Rhodos a zvolna se proměňoval v námořní mocnost, jejíž kogy i galéry se staly postrachem muslimských plavců. Roku 1522 oblehl město Rhodos sultán Süleyman I. Kanuni a řádoví rytíři mu pod velením velmistra Villierse de l'Isle-Adama vzdorovali řadu měsíců takovým způsobem, že si vynutili čestnou kapitulaci. Rhodos opustili se svými loďmi, zbraněmi, prapory, poklady i archivy. Roku 1530 dostal řád od císaře Karla V. jako své suverénní panství ostrov Maltu i se sousedními ostrovy Gozo, Comino a Cominetto. Učinil z nich pevnost, na níž si o pětatřicet let později, roku 1565, vylámalo turecké vojsko téhož Sulejmana Nádherného zuby.

Slavná obrana Malty, vedená velmistrem Jeanem Parisotem de La Valette, stála turecké vojsko na 30 000 mrtvých a vstoupila do le-

MALTA V ROCE 1798

PŘÍSTAV A MĚSTO MALTA

gend, pak ale začali maltézští rytíři zvolna ztrácet dech s měnícím se světem. Ještě jedno století představovali metlu turecké mořeplavby a postrach afrických pirátů, jenže války s Turky zvolna uhasínaly a v XVIII. století už evropské velmoci braly Osmanskou říši jako stát, s nímž měly řádné diplomatické styky, přičemž jej nejednou využívaly jako svého spojence. Mnohý politik ve Francii, Británii, Svaté říši římské i Rusku navíc při pohledu na mapu dospíval k závěru, že Malta má nejen prosperující hospodářství, ale i ojediněle strategickou polohu. Pokud šlo o vliv, byla ve výhodě Francie, neboť Francouzi tvořili nejpodstatnější část řádu, avšak revoluce a její ideály (v jejichž duchu byly ve Francii, mimo jiné, všechny rytířské řády zrušeny) znamenaly konec vzájemných sympatií i vztahů. V lednu roku 1797 pak Evropu zaskočil rytířským romantismem poněkud poblouzněný a excentrický Pavel I., imperátor vší Rusi, který vzal s veškerou pompou i slávou řád pod svoji ochranu.

V létě téhož roku byl jednasedmdesátým velmistrem Řádu svatého Jana Jeruzalémského zvolen třiapadesátiletý Ferdinand Joseph Hermann Anton von Hompesch zu Bolheim, původem z Bavorska, muž sice statečný, leč nerozhodný i slabý. Bonaparte, dobývající v té době Itálii a nejspíš už přemýšlející o výpravě do Egypta, usoudil, že pokud Francie něco nepodnikne, ocitne se Malta v rukou Romanovců či Habsburků. Informoval Direktorium, které mu dalo v otázce Malty volnou ruku

Už v prosinci 1797 vyslal generál Bonaparte na Maltu dva své lidi, prvního jako špióna, jenž zůstal pro historii beze jména, druhým byl sekretář francouzské legace v Janově Jean-Baptiste Poussielge. Ten dostal za úkol vysondovat u velmistra a zejména mezi francouzskými rytíři, jaké by byly jejich postoje, kdyby u břehů přistálo francouzské válečné loďstvo. Tajné instrukce říkaly, aby zmocněnec připravil půdu pro eventuální povstání, během něhož by francouzští příslušníci řádu převzali na ostrově moc a ten by pak převedli pod francouzskou patronaci či správu. Poussielgue, byť měl na Maltě dobré kontakty a jeden jeho příbuzný tu zastával úřad strážce přístavu Valetty, v tomto bodě neuspěl, avšak získal na Bonapartovu stranu vlivné sympatizanty, zejména rytíře Bosredona de Ransijat, řádového pokladníka, nepříliš majetného druhorozence z Auvergne, který se v La Valettě nudil

Vylodění u Malty (Motte)

a toužil jen po návratu do rodných krajů, a rytíře Faye, správce opevnění. Ti spolu s dalším vytvořili pátou kolonu, která projevila ochotu souhlasit za cenu kompenzací s francouzskou správou ostrova, čítajícího v oněch časech na 100 000 obyvatel.

Dne 3. března (13. ventôsu) 1798 připlul k Maltě od Korfu admirál Brueys a provedl zde něco, co by se dalo nazvat testovací zastávkou. Jedna z jeho lodí potřebovala opravy a *bailliové*, představitelé řádu, mu vyšli všemožně vstříc. Admirál tak měl celý týden na prozkoumání pobřeží, opevnění, vhodných míst pro přistání, vylodění i útok. Z tohoto pohledu konstatoval, že Malta představuje pro vyloďovací operaci tvrdý oříšek a obléhání že se může protáhnout. Bonaparte s Brueysem souhlasil, čas hrál v jeho plánech hodně podstatnou roli a delší zdržení před La Valettou, hlavním městem, by mohlo britské flotile poskytnou čas k zásahu. Z toho důvodu pak 9. června (21. prairialu), hned po připlutí hlavního konvoje expedice, nařídil zaujmout bojovou sestavu. Možná ji začal bez rozkazu zaujímat už Brueys, jehož tep se na dohled od ostrovních břehů opět zrychlil. De Niello Sargy prozrazuje důvod:

„Když jsme dorazili před Maltu, pokládala naše eskadra konvoj z Civita-Vecchia za anglickou flotilu; byl vyhlášen poplach a konvoj nabral vítr, avšak rozpoznávací signály nám řekly, že šlo o mýlku."

Ať z toho, či jiného důvodu se tedy bitevní lodě v průběhu 9. června 1798 rozvinuly do kýlové linie v impozantní délce, která sahala od ostrova Gozo na severozápadě až po přístav Marsa Siroco na jihovýchodě, s lodními bateriemi namířenými na hlavní opěrné body, čímž eskadra vytvořila nezastřenou hrozbu. Bonaparte zatím poslal parlamentáře za velmistrem s ústní žádostí, aby francouzské lodě směly vplout do přístavů. Ujišťoval, že nepřiplul s nepřátelskými úmysly, a žádal především o doplnění zásob, hlavně pitné vody.

Zaskočený velmistr svolal řádovou radu a ta odpověděla francouzskému vrchnímu veliteli v pozdním odpoledni listem, o jehož doručení von Hompesch požádal francouzského konzula Carusona (některé paměti jej píší jako Carassona). V dopise Bonapartovi poukazoval na přátelské vztahy s Francouzskou republikou, odvolával se na řádové regule, zákony neutrality i na otázku bezpečnosti s tím, že ani jedno nedovoluje přijmout v maltských přístavech více než čtyři lodě naráz a dohromady.

Caruson předal list kolem desáté večer a k němu přiložil i jím vypracovaný seznam všech rytířů jakož i Malťanů, kteří se byli ochotni postavit na francouzskou stranu. Těchto osob prý bylo dohromady na čtyři tisíce.

Napoleon Bonaparte uložil konzulovi, aby odpověděl von Hompeschovi takto:

„Vrchní velitel je pohoršen tím, že hodláte poskytnou povolení nabrat vodu toliko čtyřem lodím naráz. Vskutku, kolik času by flotila o pěti stech lodí k nabrání vody a dalších nezbytností podle vás potřebovala? Vaše odpověď generála překvapila tím spíše, že jsou mu známy výsady, které jste poskytli Angličanům. Generál je odhodlán silou zajistit to, co mu mohlo být poskytnuto svobodně, podle principů pohostinnosti, které jsou i základem vašeho řádu. (...) Generál nechtěl, abych se vrátil nazpět do města, vůči němuž je nucen si od této chvíle počínat nepřátelsky. (...) Vydal rozkazy, aby byly respektovány jak náboženství a zvyky, tak i majetky Malťanů."

Vzápětí, před jedenáctou večer, už měl připraveny dispozice pro zítřejší vylodění.

Když se do přístavu hlavního města vrátil místo konzula jen jeho doprovod s výše citovaným listem, nezbylo rytířům než začít chystat obranu, na niž byli absolutně nepřipraveni. Maltské milice, které jim měly sekundovat, dostaly z arzenálů zbraně, dělníci začali budovat před valy palisády, které měly znesnadnit vylodění, do skladů uvnitř pevností se spěšně přesunoval prach z pracháren mimo město, což tvořilo opatření pozdní, horečná a nedůsledná, neboť, jak poznamenaly *Victoires, conquêtes...*, na podobné věci byl potřeba za normálních okolností týden. Totéž dílo poznamenává:

„Ve městě zavládl veliký zmatek, nikdo se neodvažoval ujmout vrchního velení a velmistr Ferdinand von Hompesch ze svého paláce vůbec nevyšel. Přesto byli baillům a komandérům během noci přiděleny různé úseky, avšak pro všechny obranné body a sedm francouzských mil pobřeží měl řád k dispozici sotva sedm tisíc mužů."

Maltský pluk čítal necelých sto padesát mužů, velmistrovy stráže ani ne dvě stě (samotných rytířů bylo na Maltě 332, z nichž stovku činili přestárlí nebo příliš nemocní), batalion z válečných lodí čtyři sta pěšáků, batalion galér tři sta, k čemuž se přiřadila stovka přestárlých dělostřelců (dost málo na obsluhu tisícovky po ostrově rozesetých děl), miliční sbor tzv. myslivců (1200 mužů) a zhruba stejně tolik členů lodních posádek. Se třemi tisícovkami milic z venkova měla Malta k dispozici 6900 obránců.

„Toto těleso se skládá z náramných chlapíků, skoro všichni jsou ženatí a otcové rodin, proto se rozhodli raději zůstat u manželek a děcek," tropil si legraci z velmistrovy gardy generál Dugua, který na adresu maltských myslivců dodal:

„Většina z nich je mrňavých, vypadají zanedbaně a jsou bosí."

Bonaparte vydal navečer 9. června dispozice k útoku. Brueysovi nařídil, ať se lodní baterie soustředí na opevnění přístavu La Valetta i dalších pevností, což obránce zaměstná a poskytne několika sborům prostor pro výsadek.

V neděli 10. června (22. prairialu) ve tři ráno zahřměla Brueysova děla a ve čtyři se začaly na celkem sedmi bodech ostrovů Malta, Gozo i mezi nimi ležícího ostrůvku Comino vyloďovat pěší jednotky.

„Generál Desaix, jenž měl pod svým velením generála Belliarda a jednotky z konvoje od Civita-Vecchii, se zmocnil baterií i fortů na pobřeží Marsa Siroco. Generál Reynier obsadil ostrov Gozo, generálové Vaubois, Lannes a chef de brigade *Marmont se vylodili u města Malty, načež postupovali pod palbou z pevnosti vpřed. Všechny tyto operace proběhly bez těžkostí. Ježto nebyly forty nikterak zásobeny, nehodlali se v nich Malťané nechat uzavřít a nemínili je bránit. Jejich vojáci měli sotva pár nábojů a lafety děl byly v tam špatném stavu, že když se z nich mělo vystřelit, rozpadaly se. Řada děl postrádala i pomůcky, které jsou k jejich obsluze zapotřebí,"* charakterizovaly celou operaci *Victoires, conquêtes...*

K překvapení Francouzů, kteří očekávali, že výsadek proběhne jako procházka, narazily některé jednotky na odpor, zejména na ostrově Gozo. Nebyl velký, omezil se na něco dělových výstřelů a několik salv z mušket, po nichž se daly pravidelné maltské jednotky i milice na ústup. Bourrienne sice mluvil o lokálním odporu jako o nedorozumění, leč generála Bonaparta i ta trocha vyplýtvaného střelného prachu rozhořčila a jeho hromosvodem se stal na palubě *L'Orient* Poussielgue, předtím průzkumník na Maltě a nyní jeden z hlavních intendantů expedice.

„Generál Bonaparte zůstal po celý den na palubě L'Orient. *Velel napadnout maltské galéry a donutit je k návratu do přístavu,"* tvrdil Savary.

Vrchní velitel ale toužil mít přehled a trochu pevné půdy pod nohama, proto v průběhu akcí sešplhal do člunu a nechal se přepravit na břeh, za pár hodin však odplul na vlajkovou loď zpět.

Na některých místech se ukázalo, jak obtížně lodě manévrují a kterak jsou francouzské posádky nezkušené. Reynierově části bránily proudy i vítr, který zesiloval a zase utichal, v přiblížení ke břehům ostrova Gozo, o němž staří Řekové tvrdili, že byl domovem nymfy Kalypsó. Generál, sledující potíže z fregaty *L'Alceste*, chtěl držet výsadková plavidla pokud možno mimo dostřel pevnostních děl, k výsadku zvolil nejrozeklanější část pobřeží u Redum Kibir, kde neočekával odpor, a čluny nařídil spustit až v jednu odpoledne.

„On sám sešplhal z fregaty L'Alceste *do jednoho člunu, v němž*

byla kompanie granátníků a za nímž následovaly bombardy (dělové čluny, pozn. překl.) La Pluvier a L'Étoile. *Takto se přiblížil k zemi a nařídil výsadek. (...) Jasně jsme viděli milice, které se rozeběhly* při *našem přiblížení na všechny strany, aby obsadily výšiny. My se opřeli do vesel, to už však byla skaliska obsypaná milicionáři a rolníky, kteří nás, sotva byly šalupy na dostřel, zasypali deštěm kulek. Granátnický* sergent-major *Betrand byl zabit hned vedle mne. Baterie z ostrova po nás začaly pálit. Dvě stovky mužů hájily skalnatou výspu, která vévodí mysu, k němuž my hodlali přirazit. Počet nepřátel každým okamžikem rostl, my se však vylodili rychle a takřka bez výstřelu. Navzdory prudkému svahu plnému výmolů a kamení, navzdory kamenným blokům, které na nás nepřítel vrhal a přes palbu, co na svah dopadala, postupovali naši granátníci vzhůru nezdolně. Granátnická odvaha na protivníka zapůsobila tak, že uprchl ještě předtím, než se první muži vyšplhali na vrchol. Boj trval pár minut, dokonce skončil, než všechny šalupy přistály. Bombardy pálily velmi přesně na pevnosti. Pevnost Ramela dobyla hrstka granátníků,"* vyprávěl de Niello Sargy, jenž byl v prvním člunu s Reynierem a granátníky 35. půlbrigády.

Podporučík Vertray od 9. půlbrigády, vzpomínal, že jeho muži zdolali odpor o kus dál, před hradem Gozo a věží Formio, se zpěvem *La Marseillaise* na rtech a jako vítr. Zajali několik maltézských rytířů, kteří se dali zajmout víc než ochotně, a s překvapením zírali, kterak se mnozí příslušníci maltézské milice hned poté, co složili zbraně, s Francouzi bratřili, přičemž někteří líbali svým přemožitelům vděčně ruce! Patrně se jednalo o opevněné uzly Chambray a Rabato, kde se civilní obyvatelstvo proti hrstce maltézských rytířů vzbouřilo a otevřelo Francouzům brány.

„Ostrov Gozo byl skrz na skrz vypleněn, ježto obyvatelstvo zcela opustilo své domovy," tvrdil seržant François, rovněž od 9. půlbrigády.

To potvrzuje i de Niello Sargy, který ale upřesňuje, že šlo o vesnice, nikoliv o města a pevnosti:

„Naše jednotky se na vícero místech střetly s nepřítelem, pronásledovaly prchající, a to vyvolalo poplach mezi obyvateli, kteří zprvu opustili svoje domovy; tohle zapříčinilo ve vesnicích převeliké

zmatky. Loupilo se, pár žen bylo znásilněno, generál však kvapem utužil disciplínu a nechal odvést všechny jednotky až na osm kompanií zpět. Obyvatelé se vrátili i se svými domácími zvířaty a začali se věnovat obvyklé činnosti. Jednalo se s nimi mírně. Bylo mezi nimi pár raněných, naši zdravotní důstojníci je ošetřili."

Marmont vzpomínal dosti barvitě na dobývání jihovýchodního cípu ostrova s přístavem a pevností Marsa Siroco, jejichž ovládnutí úplně jednoduché nebylo:

„Já byl pověřen vyloděním na výběžku Saint-Paul, měl jsem pět batalionů 7. lehké a dva 19. řadové, byl jsem prvním Francouzem, jenž vstoupil na půdu ostrova. Několik kompanií maltského pluku, rozmístěných na pobřeží, se stáhlo bez boje. Šli jsme za nimi a ony ustoupily do opevnění. Já oblehl město od moře až k akvaduktu, abych se spojil s generálem Desaixem, jenž se vylodil východně od pevnosti. Přiblížil jsem se k městu a zjistil jsem, že dva výběžky opevnění Florianne sice pevnost kryjí, nejsou však vyzbrojeny děly. Hlídky jsem postavil, jak nejblíž to šlo, abych posádku stiskl a uzavřel. Jen jsem tato opatření dokončil, už bylo vidět klesající padací most, po němž proti mně vypochodovala početná a nesourodá jednotka. Stáhl jsem hlídky, seskupil je, začal spořádaně, zvolna ustupovat, tu a tam jsem velel palbu z pušek, abych jejich postup zpomalil, a poslal rozkaz dvěma batalionům devatenácté, tábořícím na dostřel děla od města, aby provedly obchvat a vyrazily, jen co ustoupím na jejich úroveň.(...) Malťané mě viděli ustupovat a nabyli sebevědomí. Hromadně tak dorazili na úroveň 19. půlbrigády, ta se ukázala a zasypala je vražednou palbou, která v nich vyvolala svrchovaný zmatek. Vyrazil jsme s přivedenými jednotkami za nimi a porazil je. Pronásledovali jsem je na bodák, pár jsme jich zabili a já vlastnoručně dobyl řádový prapor, nesený předtím v čele. Ti nešťastní vojáci, prostí vesničané, kteří mluvili jen arabsky, uvažovali jednoduše: bojujeme proti Francouzům, Francouzi nám velí a my jsme poraženi, Francouzi, co nás vedou, jsou tudíž zrádci. A ve vzteku i v porážce zmasakrovali sedm francouzských rytířů, jediných, kteří chtěli vzdorovat a vedli výpad s nimi. Ostatním to nedodalo pocitu bezpečí, následkem čehož mi nazítří po emisarovi vzkázali, že pokud nepovedou jednání o kapitulaci města k cíli, vydají mi Svatojosefskou bránu sami."

Kapitulace Marsa Siroco se nazítří konala, avšak venkovské milice se uzavřely všemu navzdory v pevnostech Saint-Jean a Saint-Jacques. Když tam francouzské bataliony pronikaly, nezačaly (naštěstí pro Desaixe i Marmonta) klást odpor.

La Valetta (což byl, přesněji řečeno, jen název opevněného výběžku dělícího vjezd do rejdy, celému hlavnímu městu se říkalo rovněž Malta) se takřka nebránila a uvnitř dávných opevnění i vaubanovských bastionů vládl těžko popsatelný chaos. Z domů zaznívalo úpění žen, které se tu v očekávání nejhoršího zavřely, zatímco muži pobíhali bezcílně tam i zpět a řada z nich se připojovala k procesím, v jejich čele se nesly sochy svatých i ostatky, které měly obyvatele ochránit. Velmistr von Hompesch si prý sice nechal obléknout vzácnou, skvělou i archaickou zbroj, palác ale neopustil a žádnou iniciativu nevyvinul. Věděl, že město sice má zásoby na čtyři měsíce obléhání, znal ale také bídný stav opevnění i děl na něm. Ta sloužila poslední roky jen k čestným salvám a bídně uskladněný prach zčásti zvlhl. Maltská milice projevovala pramalou touhu bojovat, byla ostatně takřka nevycvičená a navíc měla z „francouzských ďáblů" notně nahnáno, takže mnozí příslušníci docela jednoduše dezertovali.

Royem shromážděné paměti na egyptské tažení přidávají pár podrobností a postřehů z francouzské strany:

„Na poledne byla La Valetta ze všech stran sevřena. V jednu se vylodil tucet dělových hlavní a vše potřebné pro sestavení tří hmoždířových plošin, přičemž řada fregat zaujala pozici před přístavem. Vrchní velitel si přišel v doprovodu generála Caffarelliho rozmístění baterií prohlédnout (...). V té chvíli se pokusili obležení o výpad."

Obranyschopnost podlamoval i fakt, že z výše uvedených 332 maltézských rytířů tvořily dvě stovky Francouzi.

„Mnozí z nich (Francouzi rodem), v jejichž čele stanul komtur Jean-Baptiste Bosredon de Ransigeat, rodák z kraje Combrailles v Auvergne, projevovali sympatie novému vládnímu systému ve své vlasti. Ve chvíli, kdy viděli, jak se Malťané chápou zbraní a pomýšlejí na obranu, napsali velmistrovi, že jejich úkolem jako rytířů je vést válku s Turky, ne se svými rodáky, a prohlásili, že následkem toho nechtějí mít žádný podíl na špatném chování řádu," konstatují paměti Pierre Martina.

Bosredon de Ransijat (v této transkripci je jeho jméno častější) předstoupil před von Hompesche i radu a prohlásil, že nehodlá s Francouzi bojovat, načež nabídl složení úřadu řádového pokladníka. Velmistr ho za to nechal vsadit do vězení, což byl největší projev odvahy a rozhodnosti, na jaký se toho 10. června zmohl. V té době dostávala řádová rada poplašné zprávy, jak se prostí obyvatelé Malty chápou zbraní, aby je obrátili proti vrchnosti, a nedokázala pochopit, že jde o fámy, záměrně roztrušované za Řeky převlečenými francouzskými agenty. Odpoledne pak požádala o audienci deputace maltézských šlechticů i měšťanů, která snažně prosila, ať velmistr neklade odpor.

Kdeže byly časy chrabrých velmistrů Villiersе de l'Isle-Adama a Parisota de La Valette! Místo volání do zbraně se nesly ulicemi výkřiky o zradě a von Hompesch i řádová rada nemysleli ani na čest, natož na obranu. Přitom by nebyla tak zcela beznadějná, bastionová opevnění nešlo překonat lehce a Nelson, horečně po Francouzech pátrající, mohl připlout se svými řadovými loďmi každým dnem!

„Kdyby maltská vláda splnila svoji povinnost, kdyby francouzští rytíři nejednali poté, co se uchystali k obraně, zcela nesmyslně, kdyby nepodnikali výpady s nevycvičenou milicí, aby změřili síly se zocelenými a zkušenými jednotkami, kdyby zůstali za nejsilnějšími valy v Evropě, nikdy bychom tam nevnikli. Anglická flota, co nás pronásledovala, by za pár dní po našem vylodění vše zničila nebo rozprášila. Vyloděné pozemní armádě by scházelo vše. Pár dní by trpěla svrchovaným hladem a pak by se vzdala (...). Tento obraz není nijak přehnaný, je to holá pravda a člověk se při pomyšlení na takové riziko chvěje tím spíše, že bylo snadno předvídatelné (...). Leč ruka Prozřetelnosti nás vedla a ostřihala nás od katastrofy," mínil v souvislosti s dobýváním Marsa Siroco i celkovou strategiskou situací Marmont, který svojí věci rozuměl!

Právem tak charakterizoval britský historik J. Christopher Herold jednání představitelů maltézského řádu následujícími drsnými slovy:

„Po čtyřiadvacet hodin závisel běh moderních dějin na třech stech mužích, válečnických mniších, podivném to reliktu časů křížových výprav. Kdyby si těch tři sta srdcí uchovalo stejně starosvětský charakter

jako jejich organizace, bili by se bez ohledu na výsledek stejně, jako bojovali jejich předchůdci. Jejich srdce však už byla moderní, odpor se jim jevil jako prázdné gesto a kapitulace dávala všechny naděje na hmotná odškodnění. Mamlúků, s nimiž rytíři před pěti stoletími zápolili a se kterými měl Bonaparte za pár neděl zkřížit zbraně, se podobné znaky moderní doby nedotkly."

Pravda, řád by v případě odporu a čekání na Nelsona získal pramálo a francouzskou okupaci by nejspíše vystřídala britská.

Dne 11. června (23. prairialu) ve velmi časných ranních hodinách dospěl von Hompesch k závěru, že musí Bonaparta požádat o příměří. Jeho zmocněnec, pan Frémeaux, jinak generální konzul Batavské republiky, vyplul nedlouho poté z přístavu a vyšplhal na palubu *L'Orient*, aby předal dva listy, jeden s žádostí o příměří Bonapartovi a druhý pro geologa Dolomieua, člena řádu i účastníka výpravy. Generál Bonaparte toho využil, vědce spolu s intendantem Poussielguem a svým prvním pobočníkem, *chef de brigade* Junotem, jmenoval jako členy deputace, jež měla s velmistrem jednat, načež souhlasil se čtyřiadvacetihodinovým klidem zbraní. Jednání mělo proběhnout na palubě vlajkové lodi, kam před půlnocí připluli velmistrovi emisaři včetně z vězení propuštěného Bosredona de Ransijat. Trvalo pouhou půlhodinu zakončenou oboustranným podpisem dohody, v níž se pravilo, že Malta je od chvíle, kdy vstoupí ustanovení v platnost, vlastnictvím i součástí Francouzské republiky. Ta se zavazovala využít svého vlivu a získat pro velmistra von Hompesche v německých zemích knížectví, přičemž mu měla do doby, než se věci vyřídí, vyplácet roční penzi ve výši 300 000 franků. Všichni další rytíři měli v závislosti na věku přiřčenu roční rentu 700 až 1000 franků.

Nedlouho poté byl spuštěn rudý prapor s bílým křížem, zástava Řádu svatého Jana Jeruzalémského, a nad městem zavlál modrobíločervený prapor Francouzské republiky.

„Flotila vplula do přístavu a bylo vidět L'Orient *i další řadové lodě ukotvené na dostřel pistole od mola,"* vzpomínal na následující 12. červen (24. prairial) Jacques Miot, kterého udivila pozoruhodná hloubka lavalettského přístavu.

Onoho 12. června vstoupil Napoleon Bonaparte do La Valetty

a rytíři, z jejichž bojovnosti nezbyl ani stín, i místní obyvatelé jej přivítali nadšeně.

„Vskutku, musíme si přiznat, že máme veliké štěstí, když se našli lidé, kteří nám tu otevřeli brány," prohodil tehdy k vrchnímu veliteli a do hřmění pěti stovek slavnostních dělových výstřelů generál Caffarelli du Falga.

Byl to impozantní vjezd, jenž vojákům přinášel slasti, které si museli na moři dlouho odepírat.

„Zahrnuli nás tisícerými pozornostmi a zdvořilostmi," psal jezdecký poručík Desvernois. *„Nic divného, že se rytíři tak zvesela loučili s celibátem, k němuž je regule jejich řádu odsoudily. Mnozí z nich měli okouzlující a vzrušující milenky, vůči nimž nedávali najevo ani špetku žárlivosti."*

Šťastlivci, kteří směli po pětadvaceti dnech plavby na pevninu, vskutku nezůstali bez dívčí náruče a klína; krásou proslulé Malťanky jim vstřícně mávaly z balkónů, oken i dveří „jak šťavnaté pomeranče sklízené ze zahrad a sadů" a to, že mnohé z nich mluvily jazykem, jenž patřil k arabským dialektům, vadilo pramálo. Gesta i doteky nahradily slova. Jenže už o dva dny později, 14. června, se museli vojáci s prchavými láskami loučit, neboť je rozkaz i dunění slepých výstřelů volaly zpět na paluby.

Generál Bonaparte sršel v šesti dnech mezi připlutím k Maltě a přípravami na vyplutí energií. Stihl nadiktovat 168 dopisů a přeměnil doslova téměř vše. Právem mohl generálu Berthierovi, svému náčelníkovi štábu, říci:

„Ostrov vystřídal nejenom pána, změnil i století!"

Vskutku jednal tak, jak to jednou větou popsaly Pelleportovy memoáry:

„Rozvrátil veškerou vnitřní administrativu ostrova a v jediné noci přijal záplavu opatření sloužících k pofrancouzštění země i k zajištění toho, aby zůstal republice uchována."

Hned 13. června (25. prairialu), kdy byla na palubě vlajkové lodi ratifikována maltská dohoda, zrušil staré řádové státní uspořádání, načrtl novou koncepci a zkonfiskoval řádový poklad v hodnotě sedmi milionů franků. V šedesáti paragrafech vytvořil základ ostrovní správy, dalšími čtyřmi články rozpustil dosavadní maltské ozbrojené

síly a zrušil nošení řádové zbroje, šlechtické tituly i livreje či obřadní roucha. Nařídil, že osoby podezřelé z nepřátelského smýšlení musí ostrov do dvou dnů opustit; odplout z něj měli do tří dnů i všichni maltézští rytíři. Monge (který připlul s Desaixem z Itálie) a Berthollet dostali za úkol provést inspekci mincovny, pokladnice v kostele sv. Jana a další místa, kde mohly být nalezeny cenné a umělecké předměty. Oba vědci v tom měli praxi z Itálie a sepsali majetek v hodnotě pěti milionů, přičemž jen drahokamy svatojánského kostela vydaly za milion.

„Nazítří, 14. června, bylo všechno zlato roztaveno na cihly a přepraveno do kasy k hlavnímu pokladníkovi. Tato pokladna se nacházela na palubě L'Orient. *Byl pořízen inventář drahokamů a ty se pak zapečetily v téže pokladně. Za stříbro a zlato se prodala část stříbrného nádobí a tyto peníze rovněž obdržela armádní pokladna,"* poznamenal de Niello Sargy.

Poněkud se mýlil, zisk byl rozdělen na dvě části, z nichž jedna měla odplout do Francie, aby trochu naplnila notorickou prázdnotou zející pokladnu Direktoria.

Paláce a sídla osmi johanitských *languages*, jazyků (řád se strukturálně dělil na skupiny podle převládajícího jazyka členů) měly být, stejně jako jejich vybavení, prodány ve veřejné dražbě; byla to nápodoba státních konfiskací Francouzské revoluce s následným prodejem tzv. národního jmění.

„V přístavu se našly dvě řadové lodě, z toho jedna stále ještě v loděnici, jedna fregata a čtyři galéry, v arzenálu dvanáct set děl a čtyřicet tisíc starých pušek," podotkl P. Martin.

Plavby schopné lodě se měly přidat k expedici, nedlouho po vyplutí se však pro špatný technický stav většina vrátila.

Rytířům generál Bonaparte šlechetně dovolil, aby s sebou odvezli pro ně nejcennější relikvie, třísku ze Svatého kříže a jednu z mnoha rukou Jana Křtitele.

Onoho třináctého stihl Bonaparte uspořádat slavnostní večeři na počest barona von Hompesche, při níž velmistrovi i dalším pozvaným zhořklo v ústech. Generál totiž dal hodně neomaleně ve známost výše uvedený výnos, podle něhož měli všichni rytíři mladší šedesáti let opustit do tří dnů ostrov. Majetek s sebou vzít nesměli, jen

240 franků na osobu jako částku pro cestovní výdaje! Výjimku dostalo jen třicet čtyři (jiné prameny tvrdí, že jich bylo o osm více) francouzských johanitů mladších třiceti let, které Bonaparte přesvědčil, aby vstoupili jako dobrovolníci do francouzské armády a vypravili se s ním do Egypta.

„Pár z nich si získalo v armádě hodnosti, jiní vstoupili do rozličných úřadů. Byli mezi nimi pánové Chanaleilles, Legroing, Brizon-Duroure, Duquesnoy, Lapanouze a Lascaris," dodává Martin a my musíme poznamenat, že žádné z těchto jmen nesehrálo v následujících letech v dějinách Francie větší roli.

Dalších sedmnáct mužů řádu (včetně služebných bratří) s Bosredonem de Ransijat a Fayem dostalo úřady vládních komisařů a vytvořilo tak základ páté kolony, která dostala za úkol francouzskou správu ostrova v počátcích podpořit. Maltě samotné měla vládnout devítičlenná komise, v níž osm členů tvořili rodilí Malťané. Devátým se stal jako předsedající a komisař Régnault de Saint-Jean d'Angély, do té doby člen vědecké komise výpravy. Na Maltě byla na Bonapartův rozkaz vytvořena z místních vážených mužů jedna kompanie národní gardy a z bývalých vojáků ve službách řádu devět kompanií dalších (čtyři veteránské, čtyři dělostřelecké a jedna myslivecká).

„Ostrovy Malta a Gozo byly rozděleny na kantony po 3000 duších a město Malta do dvou městských správ. Každý kanton spravoval pětičlenný městský výbor a spadal pod pravomoc smírčího soudce. Všechny policejní jednotky byly podřízeny generálovi velícímu ostrovu," zaznamenal Pierre Martin.

Nad ostrovy, jejich obranou, obyvateli i novými pořádky měla pochopitelně bdít francouzská armáda, vyčleněný expediční sbor v síle 4000 mužů pod velením padesátiletého generála Claude Henriho Belgranda de Vaubois, jenž získal v tomto ohledu hodně bohaté zkušenosti v Římě. Poznamenejme, že se Vaubois na Maltě udrží až do září 1800, kdy v beznadějné situaci, u konce se střelivem a bez jídla, uzavře s generálmajorem Henry Pigotem dohodu o čestné kapitulaci a repatriaci svých mužů do Francie.

Úbytek sil se vrchní velitel rozhodl kompenzovat vytvořením dvoutisícové maltské legie, do níž rozkazem a výnosem začlenil, koho mohl, bývalé maltské vojáky, pár rytířů i nové rekruty, všechno maltské chlapce nad deset let, kteří měli jako plavčíci doplnit posádky.

Bonapartem proklamovanou změnu a přechod ve středověku spící Malty do nové doby dokládaly činy humanitární, na prvním místě propuštění sedmi stovek otroků muslimského původu, většinou veslařů, připoutaných řetězy na řádových galérách. Radující se ubožáci nevěděli, jak mu nejlépe projevit vděčnost, líbali lemy jeho uniformy, a když je vyzval, aby se k němu přidali, uposlechli takřka všichni s nadšením. Pochopitelně šlo o chytrý propagandistický tah, vrchní velitel hodlal po vylodění tyto muže vyslat jako svůj předvoj, aby mu získávali náklonnost obyvatel Egypta.

Generál myslel i na jiná opatření, jež byla celé Maltě ku prospěchu, a Jacques Miot, jeden z pamětníků, shrnul řadu z nich v následujícím odstavci:

„V jednom nařízení se zajímal o údržbu dlaždění, o čistotu ulic, jejich osvětlení stejně jako o údržbu fontán a právo užívání cest. Dále nařídil založení patnácti základních škol a jedné školy centrální, která nahrazovala univerzitu i další instituce. Chtěl, aby v nemocnicích probíhaly kursy anatomie, medicíny a porodnictví. Výslovně zakázal biskupům a církevním osobám, aby si nechávali platit za udílení svátostí; své povinnosti měli plnit gratis a v církevní správě ani v jurisdikci neměl mít vliv žádný cizí kníže. Duchovním i obyvatelstvu zakázal, aby se uchylovali pod ochranu jakéhokoliv metropolity a papeže obzvláště."

Jinými slovy to znamenalo výrazné okleštění pravomoci maltského biskupa a nejspíše i přísahu duchovních státu, jak tomu bylo ve Francouzské republice od revolučních let do Napoleonova konkordátu.

Vládní komise dostala za úkol vybrat z majetných vrstev mladíky ve věku od devíti do čtrnácti let a ty pak (na náklady rodiny ve výši 800 franků měsíčně plus 600 franků cestovného) poslat do francouzských vyšších i vysokých škol; měl z nich vzniknout zárodek maltské inteligence a úřednictva. V dopise Direktorium vyzýval, aby na Maltu poslalo absolventy pařížské Polytechniky z oborů matematických, fyzikálních a mechanických, kteří by tu pomohli vyučovat. Učitelům nově založených škol stihl vyměřit platy a dát kodex s principy morálky i s obsahem francouzské ústavy.

Další mladíci se vybírali ze stejných vrstev jako aspiranti pro službu na válečných lodích Bonapartovy flotily; po vyškolení se jim otevíraly dveře ke kariéře námořních důstojníků. Vrchní velitel měl na paměti i to, že rodiče poctěných mládenců nemusí souhlasit; v tom případě měli zaplatit pokutu 3000 franků, což bylo, v porovnání s náklady, únosné.

„Na Maltě si tak Bonaparte udělal první cvičení ve vládnutí," konstatoval Pierre Martin.

Zhostil se jej překvapivě rychle a snadno, i když v opatřeních můžeme z dnešního pohledu shledávat určité diktátorské prvky. Měřeno dobově a poměry zaostalého, ve feudálních právech a poddanství žijícího ostrova však lze všechna opatření pokládat za pokrok!

Malťané se stali občany Francouzské republiky a bylo jim uloženo povinné nošení trojbarevné kokardy; nosit francouzské občanské úbory však bylo obecně zakázáno a povolení se udělovalo jen jako projev ocenění za služby Francii prokázané. Nařízení zacházela do mnoha detailů, zabraňujících preventivně spikleneckým či odstředivým tendencím: dopisy se například nesměly uzavírat pečetí s feudálními znaky, zakazovalo se vlastnictví zbraní, ba i zamykatelných skříní. Pod trestem smrti byl ortodoxním Řekům na Maltě a Jónských ostrovech zapovězen jakýkoliv obchod s Ruskem.

Diplomaticky velice obratnou Bonapartovou akcí bylo zveřejnění aktů, nalezených v řádových písemnostech. První dokládal dohodu mezi carem Pavlem a velmistrem von Hompeschem o založení dvou velkých převorství, jednoho ruského a druhého řeckého, což vrchní velitel interpretoval, nikoliv neopodstatněně, jako ruskou přípravu k ovládnutí Malty. Pravdivost byla sporná, generálovi ale dobře posloužila, aby francouzský zásah zdůvodnil.

Další diplomatický akt směřoval k vražení klínu do muslimského světa. Bonapartův pobočník Lavalette byl poslán na fregatě *L'Arthémise* do Albánie k janinskému pašovi Alimu, napůl osmanskému místodržiteli, napůl samovládci, s nabídkami na možné vzájemné sblížení.

Část získaného pokladu, Bonapartovy zprávy pro Direktorium, trofejní velký řádový prapor, spousty dopisů a dary, vybrané z johanitského pokladu, musely být naloženy a odeslány na fregatě *La*

Sensible do Francie. O to, aby směl vše doručit, se horlivě přihlásil jeden z dosavadních nejvyšších velitelů pozemní armády, čtyřiatřicetiletý divizní generál Louis Baraguey d'Hilliers.

„Litoval odjezdu z Francie a toužil se tam vrátit; v duši mu vládla z velké části touha po jeho choti a on se nemohl utěšit z odloučení," poznamenal poněkud jedovatě Marmont, v oněch dnech povýšený na brigádního generála.

Po uši zamilovaný Baraguey d'Hilliers (jehož odplutí zpět se oficiálně zdůvodnilo, jak už to bývá, zdravotním stavem) měl ale smůlu, neboť 27. června narazila fregata na britské lodě, v boji byla přemožena, musela svěsit vlajku a zraněný generál se stal zajatcem. Britové jej dopravili do Portsmouthu, pak ho ale propustili na čestné slovo. Ministerstvo války jej po návratu 31. července 1798 suspendovalo a teprve válečný soud, o jehož svolání generál žádal, aby se obvinění z nepatřičného chování prověřilo, ho v plné šíři osvobodil, vzal do služby zpět a zařadil k Rýnské armádě. Dodejme, že zajetí fregaty *La Sensible* přišlo náramně vhod ministru zahraničí Talleyrandovi, jemuž dával Bonaparte loď k dispozici pro plavbu za diplomatickou misí k sultánovi a Vysoké Portě do Konstantinopole. A pokud šlo o depeše na lodi, část zachránil spisovatel Arnault, člen Bonapartovy vědecké komise, který se vracel z Malty domů. Ty nejdůležitější Britům navíc unikly, neboť je vrchní velitel poslal až další lodí, tentokrát bývalou maltézskou; Direktorium tyto depeše obdrželo 4. července 1798.

Ve stanovené několikadenní lhůtě opustil Maltu 17. června i velmistr Ferdinand von Hompesch. Do Terstu odcestoval jen s mlhavým slibem penze i knížectví. To druhé nedostal nikdy a na první výplatu důchodu musel čekat šest let. Na úřad velmistra (neboť Suverénní řád svatého Jana Jeruzalémského pádem Malty nezanikl, měl po celé Evropě na deset tisíc komend; existuje se sídlem v Římě ostatně v nové a ušlechtilé podobě dodnes) rezignoval pod nátlakem ruského cara Pavla, který se nechal 12. října 1799 zvolit velmistrem novým. Dodejme, že Hompesch zemřel 12. května 1805 ve francouzském Montpellieru. To už byl jeho přemožitel, který se musel roku 1798 pramálo namáhat, z vůle národa proklamovaným a papežem pomazaným císařem Francouzů…

„Osmnáctého června přikázal, aby flotila zdvihla nazítří kotvy a vyrazila na další plavbu. Generál byl tak netrpělivý skrze přesvědčení, že veškeré jeho naloďování neuniklo pozornosti anglické flotily. Poslal do Cagliari jako konzula námořního důstojníka Augiera, aby se tam informoval. Zjistil, že nás ona flotila minula u Sardinie, že vyplula stejně jako my a že minula konvoj z Civita-Vecchia. Bylo se co obávat, že na ni narazíme ve vodách Alexandrie. (...) Dal přes admirála rozkaz všem lodím, které zkoumaly konvojovou trasu, aby zadržely všechna plavidla, která potkají, a donutily je plout s eskadrou. Byl to jediný prostředek, jak zabránit anglickému loďstvu, aby o našem postupu získalo zprávy," vzpomínal de Niello Sargy.

Celá obrovská flotila, na kterou se museli vojáci i civilisté nalodit už 17. června (29. prairialu), vyplouvala postupně 18. a 19. června 1798, tj. 30. prairialu a 1. messidoru republikánského roku VI.

„Bonaparte se nalodil na galéru 20. června 1798, v průběhu dne svoji eskadru dohonil a od té chvíle pokračovala flotila, hnaná velice svěžím větrem od severovýchodu, přímo na východ skrze Velké moře (tak námořníci nazývali část Středomoří mezi Maltou, Krétou a Afrikou, pozn. překl.), *jež dělí Maltu od Candie,"* píše Pierre Martin.

Nebyl poslední, tím se stal poručík Thurman od ženijních jednotek, jenž loď zmeškal. Těžko říci, zda za to mohly povinnosti či náruč některé z příslovečně krásných Malťanek, důstojník ale nezaváhal, skočil do veslice a veslaře zlatem donutil k mimořádně sportovnímu výkonu, neboť řadovou loď *Le Tonnant* dohnal na otevřeném moři za pár hodin…

Výše zmíněná Candie (z arabského Khandaq) byl dobový název pro Krétu i antický Heraklion, stejnojmenné současné hlavní město tohoto ostrova. Bonapartova expedice k ní nenabrala kurs hned po vyplutí od Malty, ale o tom bude řeč až za okamžik. Zmatek, který vyvolala u Kréty mezi rybářskými čluny a nevelkými obchodními loďmi, jichž byly pobřežní vody plné, popsal dosti barvitě Marmont:

„To množství malých lodí, z nichž se flotila skládala, skýtalo kuriózní podívanou. K pobřeží se blížily ze všech směrů, aby tu našly útočiště, a vzdorovaly jak admirálovým rozkazům, signálům i výstražným výstřelům z doprovodných lodí. Plavba oněch obchodních loděk je ve Středozemním moři převelice obtížná; vše, co neslouží k bezprostřední přepravě na krátkou vzdálenost, je děsí a naplňuje údivem. Na ostrově Candie jsme se tedy notně mačkali, to přistání ale zachránilo armádu."

Proč mluvil o záchraně? Protože Bonaparte měl už znovu Nelsona v patách! Téhož dne, kdy Bonapartovo loďstvo vztyčilo u Malty plachty na další plavbu, se v Messině kotvící admirál dozvěděl, že Francouzi obsadili Maltu! Zůstal u sicilských břehů ještě další tři dny, které vyplnil intenzivními přípravami, čekáním na další informace i konverzací se sirem Williamem Hamiltonem, britským vyslancem v Neapolsku, a jeho okouzlující chotí Emmou, která v té době ještě admirálovou milenkou nebyla.

„V tom městě se dozvěděl," referuje Pierre Martin, *„že Francouzi jsou dosud na Maltě, avšak Neapol opustil až poté, co zjistil, že francouzská flotila vyplula k Egyptu. V onom přístavu jej spatřila fregata* La Justice. *Dne 22. června proplul Messinskou úžinou a v noci se musel nacházet velice blízko od konce francouzské flotily. Angličané měli ostatně velice přesné informace o pozici, síle a směru Francouzů, neboť jen co vypluli z Messinské úžiny, narazili na raguský* (dubrovnický, pozn. překl.) *koráb, který se den předtím nalézal vprostřed francouzské eskadry a nabral od ní pitnou vodu, jež mu chyběla."*

Horatio Nelson

Tato informace je mylná, Francouzi by takovou loď nepustili, Bonapartův rozkaz přece jasně říkal, ať se všechny lodě na dohled zadrží! Jistotu dodala Horatio Nelsonovi až briga *La Mutine*, jediné průzkumné plavidlo, které měl (velel mu kapitán Hardy, v jehož náruči Nelson roku 1805 u Trafalgaru, na palubě *H.M.S. Victory*,

dodýchá), která získala informace od italské tartany, lodě příliš rychlé, aby ji Brueysova plavidla dohnala, a dost malé na to, aby ji vůbec spatřila. Tyto první zprávy, které říkaly, že Bonaparte obsadil Maltu, přivedly britského admirála do stavu bezmocné zuřivosti. Pak se ovládl a čekal na další zvěsti, jež by cosi o francouzských záměrech napověděly. Vyplul 20. června (pro Francouze 2. messidoru) se čtrnácti řadovými loďmi směrem na Egypt, neboť si myslel, že už má o Bonapartově cíli jasno, fregaty však zoufale postrádal a jeho pronásledování bylo plavbou naslepo. Tušil, že vzdálenost mezi oběma loďstvy nemůže být velká, tápal ale a posteskl si:

„So near yet so far! Tak blízko, a přece daleko!"

Vskutku, tou dobou plul Brueys na paralelním kursu o pětasedmdesát námořních mil severněji, zprávy o Britech měl ale velmi dobré, a právě proto volil „objížďku" ke Krétě. Bylo to prozíravé, takřka geniální, neboť sira Horatia nechal, aby ho předběhl! Náskok osmačtyřiceti hodin, který takto vznikne, bude pro doplutí Bonapartovy výpravy k egyptskému břehu rozhodující!

„Možnost, že se střetneme s Angličany, se zahnízdila ve všech myslích, přesto jsme ale bezstarostně spoléhali na štěstí; v eskadře jsme měli Bonaparta," poznamenal Pelleport a ani po letech netušil, jak málo ke střetu scházelo.

V noci z 22. na 23. června (ze 4. na 5. messidoru), naštěstí pro Francouze velice mlžné a bez hvězd, se obě flotily o sebe takřka otřely a Nelson proplul hodně blízko od posledních lodí nepřátelského konvoje. Kdyby se mlha na chvíli zvedla, možná by ty prokleté lodě spatřil i svým jediným okem!

Takto se o z pekla štěstí Francouzů i ďábelské smůle Britů rozepisují Marmontovy paměti:

„Náhoda uspořádala vzájemný postup obou eskader tak, že jsme si byli nejblíže ve chvíli našeho připlouvání ke Candii. S koncem dne jsme měli ostrov na dohled a právě oné noci nás anglická eskadra minula. Celý náš konvoj se přiblížil k zemi, (...) nacházel se severněji a Angličané se plavili k jihu. Nic nespatřili a pokračovali v cestě do Egypta."

Savaryho paměti líčí to neuvěřitelné francouzské štěstí a Nelsonovu smůlu nejplastičtěji, s přídechem osobního požitku, přičemž

uvádějí, že rozkaz změnit kurs a plout ke Krétě místo rovnou k Alexandrii dal sám Bonaparte:

„Navečer se všechny lodě seskupily u pobřeží Candie a válečnou flotilu měly ve dvou kolonách po pravoboku.

Téže noci jsme uslyšeli zprava vícero ran z děl, a to, že nešlo o naši eskadru, nás nutilo k hlubokému zamyšlení. Až poté, co jsme u Aboukiru o naši eskadru přišli, porovnali Angličané svoje plavební deníky s našimi a zjistili, že oné noci obě armády pluly po několik hodin na čtyři až pět námořních mil od sebe. Dělové výstřely, které jsme tehdy zaslechli, byly signály, jež anglický admirál vysílal svým lodím, a kdyby generál Bonaparte nenechal svým lodím v předvečer změnit kurs ke Candii, nepochybně bychom se za rozbřesku ocitli v přítomnosti britské námořní armády."

Měl pravdu krom jediné věci. Změnu kursu s největší pravděpodobností navrhl admirál Brueys a Bonaparte s ní jen souhlasil. Tak se stalo, že Horatio Nelson minul Francouze v mlze o vlas a plul s plnými plachtami dál, až se přihnal 28. června (10. messidoru) na dohled egyptské Alexandrie *(arabsky al-Iskandarija)*. Přístav zel prázdnotou, kotvilo tu jen pár tureckých lodí nevalné kvality, což britského admirála, beztak už rozrušeného natolik, že sotva jedl, málem přivedlo k nervovému zhroucení. Poslal kapitána Hardyho do přístavu, aby se vyptal, ve městě ale o francouzské flotile nikdo neslyšel a Nelsonovo varování brali všichni zdejší představitelé jako dobrý žert.

„To zplozenci z pekla měli zase po čertech štěstí...," psal do Neapole siru Hamiltonovi i lady Emmě.

Míru svého zoufalství vyjádřil téhož dne v dopise admirálu Jervisovi:

„Jakkoliv mohou být moje úsudky chybné, ujišťují Vás o počestnosti svých záměrů. Doufám, že to v očích Vašeho Lordstva převáží nad největší smůlou, jaká může námořního důstojníka potkat, pokud si Vaše Lordstvo myslí, že jednám mylně."

Příliš rozrušený, aby pár dní počkal, velel ještě téhož dne obrat, neboť si ve stavu beznaděje představoval, jak se Bonaparte vylodil v Neapolsku. Proplul nejprve kolem zálivu Alexandretty a odtud, nejspíše až 29. června ráno, zamířil kolem Kypru přes Krétu, kde nabral vodu, načež vyrazil zpět k Sicílii!

„Pluli jsme jen na základě zcela náhodných domněnek, ne podle pozitivních informací. Musela uplynout řada dní, než jsme se zbavili krutých nejistot. Když den končil, zjišťovali jsme, jak jsou naše úvahy mylné a naše rozpaky veliké," přiznal sir James Saumarez, velitel *H.M.S. Orion.*

Jak měl tušit, že půl dne poté, kolem jedné odpolední téhož 29. června, vpluje do Alexandrie fregata *La Junon*, vyslaná den předtím Bonapartem na průzkum!

V Syrakusách, kam dorazil 19. července, strávil Nelson tři dny potřebné k opravám a nabrání čerstvých zásob, načež zamířil 25. července k Egyptu nazpět, aniž měl jistotu, že francouzské loďstvo někde najde. Siru Williamu Hamiltonovi a lady Emmě před vyplutím napsal:

„Drazí přátelé, jen s vaší pomocí jsme se mohli zásobit a nabrat rychle vodu (...). Počítáme s vyplutím při prvním větru a buďte ujištěni, že se vrátím buď ověnčen vavříny, nebo mě přikryjí cypřiše."

Věnec triumfu, nebo strom zasazovaný nad hroby, vítězství, nebo smrt!

Až 28. července zajal kapitán Troubridge brigu, která potvrdila, že nepřítel proplul před pár týdny jihovýchodně od Kréty. Nelson dal okamžitě rozkaz napnout všechny plachty a čtrnáct řadových lodí obrátilo čeleny k afrických břehům, směrem k západní straně delty Nilu. Jejich admirál si spočítal, že k Alexandrii potřebuje čtyři dny plavby, pak mu ale Francouzi zaplatí za bezesné noci, obavy, zlost i pocuchané nervy i s úroky. Jenže tou dobou už bude Bonapartovo pozemní vojsko v Káhiře...

Vraťme se však zpět k expedici, která zatím opustila Krétu a zamířila na jihojihovýchod, aniž převážná většina účastníků znala cíl, který dosud nebyl oficiálně oznámen. Celkem šest týdnů měla trvat plavba od Toulonu až k africkému pobřeží a nyní s každou námořní mílí zvolna přibývalo slunečního žáru. Při jasné obloze začínal být nesnesitelný, proto nechal kapitán Casabianca vztyčit na palubě *L'Orient* obří červenobíle pruhovaný stan, což dodávalo mohutné řadové lodi bizarního vzhledu antické či vikingské lodi.

Pro většinu příslušníků pozemního vojska to byly dny plné trápení, ve vyhrazených prostorách podpalubí se tísnili a na čerstvý vzduch

vycházeli jen omezeně, po jednotkách. Pravidelné cvičení za těchto okolností skýtalo zpestření monotónních dní, které se jinak každý snažil přestát, jak nejlépe mohl. Nudu i chmury se pokoušely zahnat plukovní hudby, občas kdosi uspořádal amatérské divadlo, obrovské oblibě se těšili sóloví muzikanti, zpěváci či vypravěči. I námořnická cvičení a práce s takeláží vojáky fascinovala, pokud mohli zezdola přihlížet, největší atrakcí však bylo, když někdo spadl do moře.

„Muž přes palubu!" se stalo výkřikem, po němž následovaly manévry, mnohdy dlouhé, jimž přihlížel s obzvláštní chutí i vrchní velitel, který nakonec vypisoval peněžité prémie pro ty, kdo nešťastníka nejrychleji vyloví.

Na lodi kvetly hazardní hry, kostky a karty, žold, který vojáci dostávali i s přídavky, měnil co chvíli majitele, neboť k čemu peníze, za které se nedalo nic koupit. Čerstvé potraviny nabrané na Maltě rychle zmizely v žaludcích nebo se zkazily, poraženo bylo i domácí zvířectvo, vezené živé pro jateční účely v podpalubí, voda v sudech se znovu začínala kazit, olej i víno vytékaly ze sudů, jež se rozesychaly, a mnoho potravin, suchary, ba i solené hovězí, začala pokrývat zelenomodrá vrstva plísně.

„Chudáci vojáci, co je po dva měsíce na lodích živili jen soleným masem, zatímco důstojníci měli potraviny čerstvější," konstatoval poručík Vertray.

Muži si zvykli, totéž už zažili během plavby k Maltě, tehdy však nepanovalo na lodích takové vedro. Mezi jednotlivci i skupinami pomalu rostlo to, co teprve moderní doba nazve ponorkovou nemocí; množily se hádky i rvačky a dvě hlavní skupiny, námořníci i vojáci, na sebe pohlíželi s nevraživostí. Posádkám byli příslušníci pozemní armády na obtíž, všude se jim pletli a roztahovali, vojáci zase nemohli přijít na jméno námořníkům, plujícím podle nich pomalu a omezujícím podle nich i tak dost minimální volnost.

Napoleon Bonaparte trávil, pokud bylo moře jen trochu neklidné, většinu dne na svém speciálním lůžku. Nebyl jediný, podobně a v menším pohodlí trpěla řada vojáků.

„Celé dny jsem zvracel až do krve," napíše pak matce poručík Guillet od 25. půlbrigády.

Po psychické stránce ale tvořil Bonaparte Nelsonův kontrapunkt.

Ať mu bylo špatně, či nikoliv, ať ho sužovaly nejistoty a obavy z objevení válečných lodí *Royal Navy*, nedal na sobě po všech šest týdnů znát sebemenší známku nejistoty. Mořská nemoc snížila jeho aktivitu jen nepatrně, což si vynahrazoval ve chvílích, kdy vlnobití ustalo. Tehdy vycházel na palubu, admirála Brueyse i kapitána Casabiancu zasypával přívalem dotazů ohledně námořnických zvyklostí, taktiky, lodí, strategie, zařízení, výcviku, ovládání takeláže a tisíce jiných věcí, až z toho byli oba hodně zaneprázdnění námořníci unavení. S úlevou si oddechli, pokud se vrchní velitel odebral na můstek či do své kajuty a ponořil se do knih.

V poslední fázi plavby dával Bonaparte přednost Bibli a Koránu, které, což jej charakterizovalo velmi výstižně, nechal Bourrienna zařadit do knihovny pod katalogové heslo Politika. Náboženství také tvořilo oblíbený okruh diskuzí, k nimž shromažďoval po obědě vybranou společnost, svůj *Institute*. Vévodili mu Monge (ke své lítosti přemístěný z pohodlné damaškové kajuty na fregatě *La Courageuse* do méně přepychových prostor na *L'Orient*) a Berthollet, krom nich přicházelo pár pozvaných učenců dalších a několik vojáků z užšího Bonapartova štábu. Vedle věrouky a orientální filozofie se probíralo leccos, politika, chemie, fyzika, mechanika, umění, taktika či strategie.

Byly to občas zajímavé i vášnivé diskuse o otázkách vesmíru, jeho obydlenosti, stáří země, biblických žalmech, vynálezech a mnohém dalším. Téma dané Rousseauovým spisem *O původu nerovnosti mezi lidmi* přimělo generála Caffarelliho k bonmotu, že všechny zákony, které obhajují vlastnictví, hájí i přivlastňování jedněch a obírání druhých. Régnault de Saint-Jean d'Angély se tehdy optal, zda by Caffarelli tudíž všechny zákony zrušil a čím by poté společnost řídil. Caffarelli se ocitl v úzkých jen nakrátko, další den přinesl rukopis svých idejí, s jehož obsahem přítomné seznámil. Společnost by se podle něho měla rozdělit na dvě skupiny, na vlastníky současné a vlastníky budoucí. Budoucí vlastníci by pracovali na ty stávající a *de facto* i sami na sebe, což by jim dodávalo motivaci, neboť po dvacetiletém intervalu by se role obměnily. Spis se nezachoval a generál nejspíše neobjasnil, kdo by výměnu rolí organizoval, ani co by se stalo, kdyby někdo odmítl postavení změnit, takže kuriózní návrh

komunistického uspořádání společnosti, notně předbíhající Marxovu tezi o práci jako jediném zdroji majetku, zůstal marxistům utajen...

Bonaparte a mnozí další se těmito diskusemi nesmírně bavili, vrchní velitel občas udával tón, občas nikoliv, v každém případě ale patřil mezi ty, co hovořili nejvíce a nejzasvěceněji. Důstojníci a generálové ožívali jen, pokud se řeč stočila na vojenské otázky, jinak pohlíželi na učence dosti nevraživě, nejvíce snad Andoche Junot, který nakonec okázale usínal a do rozhovoru se mísil tak hlasitým chrápáním, až jej Bonaparte otravné povinnosti naslouchat Institutu zbavil...

Proplutí kolem Kréty představovalo zpestření a dojem, na jehož velkoleposti se shodli vojáci i civilisté. Ti všichni znali antické báje, věděli o království krále Mínoa, jež se tu rozkládalo. Bonaparta pohled na horu Ida, spojenou s mýty o Diu Hromovládci, podnítil k úvahám vskutku převratným, k myšlenkám, že lid přece jen potřebuje náboženství a víru. Mnozí se budou domnívat, že tady poprvé zapustily kořeny myšlenky, jež ho dovedou ke konkordátu s církví!

Teprve 28. června (5. thermidoru) se vojáci dozvěděli, co je vlastně čeká a kde asi přirazí ke břehu. Onoho dne byla na všech plavidlech přečtena proklamace, jejíž text zněl takto:

„Vojáci,

zahajujete dobývání, jehož dopad na civilizaci i obchod je nezměrný. Anglii zasadíte tu nejistější a velmi citelnou ránu ještě předtím, než se dočkáte toho, abyste jí mohli zasadit úder smrtelný.

Podnikneme řadu namáhavých pochodů, svedeme spousty bojů, avšak ve všem počínání uspějeme, neboť tak je to v osudu psáno.

Mamlúčtí bejové, kteří zvýhodňují jen anglický obchod, naše nabídky odstrčili a tyranizují nebohé obyvatele Nilu, přestanou pár dní po našem příchodu existovat.

Národy, s nimiž budeme žít, jsou mohamedánské a první článek jejich víry zní takto: ‚Není Boha krom Alláha a Mohamend je jeho prorok.' Neodporujte jim, jednejte s nimi, jako jste nakládali s Židy a s Italy. Mějte ohledy k jejich muftím a imámům, jako jste je měli vůči biskupům a rabínům. Zachovejte takovou snášenlivost k obřadům, jež předepisuje Korán, i k mešitám, jakou jste chovali ke klášterům a synagogám, když šlo o náboženství Mojžíšovo či Ježíše Krista.

Římské legie kdysi ochraňovaly všechna náboženství. Vy tu narazíte

na zvyklosti, které se od evropských liší. Musíte se jim přizpůsobit.

Národy, k nimž se blížíme, nakládají se ženami jinak než my, avšak v jakékoliv zemi platí, že ten, kdo znásilňuje, je zrůda.

Loupení obohacuje jen pár jedinců a nás zneucťuje. Ničí naše zdroje a zahání k nepříteli lidi, které potřebujeme mít za přátele.

První město, do něhož vstoupíme, nechal postavit Alexandr. Na každém kroku se setkáme s velkými památkami, hodnými toho, aby roznítily zápal Francouzů.

Bonaparte, člen Institut national, *vrchní velitel Egyptské armády."*

Byly to, pokud šlo o toleranci, pozoruhodné, mistrovské i srozumitelně formulované věty, možná šlo o jednu z nejlepších Bonapartových proklamací vůbec, avšak u unavených, znuděných, podrážděných a přehřátých vojáků nevzbudily zájmu ani nadšení, co by se za nehet vešlo. Měli toho po krk, přáli si, aby plavba skončila, i kdyby vedla ke všem čertům!

Den předtím, 27. června, dostal kapitán Pourquier, velitel fregaty *La Junon*, který musel připlout co nejblíže ke vlajkové *L'Orient* a pak vystoupat na palubu trojpalubníku, přesné ústní rozkazy od samotného Bonaparta, jak i kde má provést průzkum pobřežních vod. Fregata vzápětí rozvinula plachty, vyrazila, zmizela flotile za obzorem a 29. června (11. messidoru) doplula na dohled africkým břehům. V jednu po poledni přistála v Alexandrii a její velitel vyslal jednoho poručíka na břeh za francouzským konzulem Magallonem. Poručík se vrátil i s oním diplomatem, který řekl veliteli fregaty věci nejpodstatnější, především to, že včera se zde objevilo Nelsonovo válečné loďstvo, leč odplulo zase zpět na severozápad. *La Junon* doplula 1. července v sedm ráno v ostrém severním větru, jenž se zvolna měnil v bouři, k *L'Orient*, načež se Magallon a malíř Denon vyšplhali na admirálský koráb, aby Bonapartovi ohlásili skvělou zprávu. Cesta byla volná, břehy nikdo nechránil, Britové se chytili falešné stopy a odpluli opačným směrem!

Ta zvěst měla ovšem i svůj rub, o němž Marmont poznamenal:

„Angličané se mohli vrátit každým okamžikem, sebemenší informace, kterou by na moři získali, by jim zjednala jasno. Naše spása tedy tkvěla v rychlém vylodění, které se tudíž odehrálo v největším chvatu."

Rozkazy pršely jeden za druhým, vlajkové signály pro ostatní plavidla letěly vzhůru a na palubách i v podpalubích propukla horečná činnost. Všichni, kdo byli nahoře, vyhlíželi pevnou zem, nejprve pruh pobřeží, jenž se zvětšoval a nabýval obrysů, z nichž zvolna vyrůstaly kontury města.

„Byli jsme naproti Alexandrii, z níž jsme spatřili jen minarety, ačkoliv se doplulo dosti blízko, to proto, že pobřeží je zde velice ploché," psal Savary a Marmont dodal:

„Flotila zamířila k Marabout, malému zálivu čtyři míle od Alexandrie."

Generála Bonaparta se zmocnila horečná aktivita a jeho sekretář chvatně črtal na papír slova určená egyptskému pašovi. Připlutí flotily s vojskem ospravedlňoval tento list následovně:

„Výkonné direktorium Francouzské republiky se mnohokráte obrátilo na Vysokou Portu, aby žádalo potrestání egyptských bejů, kteří zahrnují ústrky francouzský obchod.

Vysoká Porta ale prohlásila, že bejové, lidé svévolní a chamtiví, neposlouchají principy spravedlnosti, že ona neschvaluje příkoří, jež se jejich dobrým a dávným přátelům Francouzům dostává a že už nebude držet nad beji ochrannou ruku.

Francouzská republika se rozhodla vyslat mocné vojsko, aby učinilo přítrž lupičství egyptských bejů stejným způsobem, jako to v plynulých stoletích učinila proti bejům alžírským a tuniským.

Ty, jenž bys měl být vládcem bejů, a přesto jsi držen v Káhiře jako člověk nemající ani moc, ani autoritu, ty musíš můj příchod vítat s radostí.

Bezpochyby ti sdělili, že vůbec nepřicházím jako nepřítel Koránu ani sultána. Víš dobře, že francouzský národ je jediným přítelem, jehož sultán v Evropě má.

Přijď mi tedy naproti a proklej se mnou bezectnou rasu bejů."

Invaze byla zdůvodněna, plavba se chýlila šťastně ke konci a pozemní vojenské operace měly začít co nevidět.

II.

ČTYŘICET STOLETÍ SE NA VÁS DÍVÁ!

Vylodění u Alexandrie

Z Magallonova a Denonova hlášení, podaného Bonapartovi 1. července po sedmé ranní na palubě *L'Orient*, vcelku jasně vyplývalo, že Alexandrie neotevře Francouzům svoje brány bez boje. Samotná přístavní rejda byla navíc příliš mělká a malá, aby do ní dokázaly válečné vícepalubníky vplout. Vrchní velitel a jeho náčelník štábu rozložili mapy pobřeží, byť je znali už téměř zpaměti, a prstem ukázali na místo, kde mohlo k vylodění dojít. Byla to nevelká zátoka zvaná Evropany Marabut *(z arabského Murábit či maghrebského Mrabet)*, ležící vzdušnou čarou nějakých patnáct kilometrů západně od města. Výběr ovšem prováděli suchozemci a admirál Brueys při pohledu na vyznačené hloubky pobřežních vod prohlásil, že jeho válečné

Vylodění u Alexandrie

lodě ani transportní plavidla tady přirazit nedokáží a budou se muset držet notně daleko, jinak najedou na mělčiny. Dodal, že vyloďovací operaci lze v tomto případě zahájit až po poledni a časově že zabere celou následující noc, přičemž moře je neklidné, vlnobití značné a vlastní pobřeží detailněji nezmapované, proto by bylo lepší počkat na ráno následujícího dne a vše provádět za denního světla. Měl k tomu i jiný důvod, který uvádí Miot:

„Admirál Brueys se chtěl k vodám Marabutu přiblížit, avšak jedna fregata s minimem rozvinutého oplachtění narazila do řadové lodi Dubois (v seznamech figuruje jako benátská a nevyzbrojená, pozn. překl.) *na návětrné straně* L'Orient *a ta loď, aby zabránila dalším škodám a zpomalila plavbu, spustila kotvu. Došlo k trojité srážce, v níž si L'Orient zlomil čelen.* Dubois a *fregata si poškodily oplachtění a lanoví.“*

Bonaparte, který to viděl, s Bruyesovými dosti vehementními námitkami souhlasil, řídit se jimi ale nehodlal, ba ani nemohl,

neboť nemohl vyloučit, že se Nelsonova eskadra do té doby vrátí.

„Admirále, času není nazbyt. Štěstěna mi bude přát nanejvýš tři dny, víc ne! Když je nevyužiji, prohrajeme.“

Za ty tři dny, z nichž první už uplynul včera, musel mít vše na pevnině a válečnou eskadru někde v relativním bezpečí jak před nepřízní počasí, tak i před Brity. V hlášení Direktoriu pak epicky popsal následující chvíli, v níž mnohým ztuhla krev v žilách. Na obzoru se objevily stěžně a chvíli trvalo, než mohly košové hlídky oznámit, že jde o jedinou loď, ve které posléze poznali z Malty připlouvající fregatu *La Justice*. Vrchní velitel tehdy ztratil svůj klid a vykřikl:

„Štěstěna že mě opouští? Vždyť potřebuji jen pět dní!“

Pět či tři, to je jedno, slova Štěstěna a Fortuna se však za dobu plavby k Egyptu až do obsazení Alexandrie a na počátku pochodu do vnitrozemí objevují tisíckrát, jako kdyby generál vskutku pevně věřil ve svoji šťastnou hvězdu! Aby byl včas varován (což by mu bylo nejspíš pramálo platné), poručil Brueysovi vyslat fregaty až k horizontu, na hlášení, zda je moře za obzorem bez plachet, ale nečekal a nařídil začít s neprodleně vyloďováním.

K *L'Orient* zatím připlula z alexandrijského přístavu turecká karavela a důstojník na její palubě zdvořile zakřičel do hlásné trouby dotaz, co tu ta flotila pohledává. Dostal v arabštině vytištěnou Bonapartovu proklamaci k lidu Egypta (bude o ní řeč až dále), poslal za ni darem dvě ovce, současně ale dával posunky najevo, že textu nerozumí, neboť arabštinu neovládá, proto byl pozván na palubu, kde mu ji lingvista Venture přeložil. Nad nepřátelskými a urážlivými větami, týkajícími se mamlúků, egyptské vládnoucí vrstvy a obou jejich bejů, dal kapitán najevo nefalšovanou radost. Pak spokojeně vypil několik koflíčků sladké silné kávy a počkal, až Bonaparte napíše vojenskému veliteli Alexandrie list, ve kterém se pravilo:

„Budu zítra v Alexandrii. Obávat se nemusíte ničeho. Přicházím jako spojenec vašeho sultána, jednám s jeho souhlasem. Pokud si ale chcete počínat vůči francouzské armádě nepřátelsky, budu se k vám chovat, byť se to mému srdci i záměrům příčí, jako k nepříteli a vina za to padne na vás.“

Turecký kapitán odplul a předal toto poselství, které na vojenského

velitele zapůsobilo natolik, že svolal svoji válečnou radu a oznámil, že nemíní nic podnikat. Vůli vzdorovat mu ostatně po celý den ubíral i pohled na moře, který egyptský kronikář, zvaný Francouzi Nicolas le Turc, popsal následovně:

„Když pohlédli obyvatelé Alexandrie za úsvitu 1. července 1798 k obzoru, byli zachváceni nepředstavitelnou hrůzou, neboť už nespatřili vodu, ale jen koráby a nebe."

Savary, který nehýřil podrobnostmi, ohledně dalšího chodu věcí konstatoval:

„Na poledne 1. července se na moře spustily všechny šalupy a vyloďování započalo, ačkoliv byla hladina velmi rozbouřená a vlny veliké."

Desaixova, Menouova a Reynierova divize se nacházely na dopravních lodích, které spustily kotvy tři námořní míle od břehu, divize Kléberova a Bonova na válečných lodích zůstala zhruba dvojnásobně daleko; vícepalubníky měly větší ponor a navíc vytvořily v kýlové formaci půlkruh, aby dopravní lodě kryly před možným britským útokem.

Pelleportovy vzpomínky ovšem jasně říkají, že vyloďování nezačalo u všech divizí naráz, vojáci na válečných lodích přišli na řadu až pozdě odpoledne:

„Čluny na benátské válečné lodi, na níž jsem byl s kompaniemi svého praporu já, se spustily v pět; slézali jsme do nich namáhavě. Vzdálenost, kterou jsme museli k místům na pláži překonat, ležela asi tři francouzské míle daleko. Bylo nutné řídit čluny tak, abychom se vyhnuli útesům (lodivoda jsme neměli) a přitom abychom se sladili s plavbou maltské pologaléry (v orig. *semi-gallère*, nejspíše šlo a maltskou či janovskou galeasu, pozn. překl.), *která vezla Bonaparta; to vše nás zdrželo. Mé kamarády krutě trápila mořská nemoc, ba i námořníci trpěli, moje hlava i žaludek se ale držely dobře."*

Mořské dno, jak se ukázalo, bylo u břehu plné skal a útesů, moře hučelo a teprve kolem osmé večerní se podařilo prvním člunům i šalupám přirazit tak blízko, aby z nich mohli vojáci vyskákat. Samo naloďování do člunů zabralo spousty času, mnohé vojáky museli námořníci spouštět z brlení uvázané na lanech, přičemž vlnami zmítané loďky narážely do vysokých lodních boků a nebylo snadné se do

nich bez úrazu dostat. Nejeden pěšák padl do vln, a ježto jen malé procento z nich umělo plavat, záleželo na duchapřítomnosti jejich i těch, kteří jim podávali vesla, kolby pušek a další věci, kterých se mohli zachytit. To, že během vyloďování utonulo pouhých devatenáct mužů, samo o sobě tvořilo malý zázrak, nelze ale vyloučit, že číslo, známé pouze z Bonapartových hlášení, je zkreslené!

„Všechny šalupy byly v mžiku spuštěny na moře," pokračoval Savary, *„a zaplněny vojáky: blížily se ke břehu a město nechávaly nalevo. Moře se začalo dmout natolik, že nešlo přistát, šalupy se musely vracet a připoutat se k lodím, co byly břehu nejblíže. Tak proběhla na přeplněných a nesnesitelným způsobem zmítaných člunech noc. Jakmile se moře uklidnilo, čluny se odpoutaly a rychle vyrazily ke břehu, jenž se pak za pár hodin zaplnil vojáky. Já velel prvnímu odřadu generála Desaixe; musel jsem se rovněž vrátit k jedné pologaléře a u ní strávit velice bouřlivou noc, během níž nám hrozilo nebezpečí, že utoneme. Zpět na palubu korábu se vystoupit nedalo, byla zcela zaplněná dalšími vojáky. (...) Operace trvala dlouho a já nikdy nic podobného nezažil, přesto mě napadl způsob, kterak uspět. Dragouny jsem posílal do jedné šalupy a koně nechával spouštět do moře. Pak jsem velel šalupě, ať dopluje ke břehu v zápřahu za šesti koňmi, kteří plavali, a pak ať koně vyvedou co nejrychleji na břeh a nechají blízko, aby je ostatní zvířata, jež budu postupně spouštět, viděla. Poté jsem dal naskládat všechny dragouny, husary, dělostřelce a vojáky trénu se sedly i postroji do šalup, aby na pevnině na koně čekali, a zatímco odplouvali, nechával jsem koně po dvojicích ze všech lodí jednoho za druhým spouštět do moře, ničím jsme je nezatěžovali, jen kolem krků jsme jim dávali dlouhý provaz."*

Byl to jistě zajímavý, byť obtížný způsob, vykládka koní ale začala až za bílého dne a dokončila se teprve navečer 2. července. Mnoha člunům, obsazeným v první vlně jen pěšáky, zabralo překonávání tří-mílové vzdálenosti k pobřeží osm hodin, většinou už v noční tmě.

Vrchní velitel přihlížel operacím, z nichž s končícím dnem viděl stále méně, až do půlnoci, pak ale velel přivolat k *L'Orient* maltézskou galéru s mnohem menším ponorem, na tu přestoupil a kolem jedné ranní 2. července se do ní s Brueysovou pomocí spustil. Po něm následovali generálové Berthier, Caffarelli a Dommartin.

Na břehu se tou dobou nacházelo sotva pět tisíc promáčených, hladových a hlavně žíznivých (neboť na polní láhve se při naloďování výstroje v Toulonu a dalších přístavech téměř zapomnělo) Kléberových, Bonových a Menouových pěšáků. Z Desaixovy divize dosud nedorazil nikdo, její čluny se teprve zmítaly někde ve tmě. Bonaparte, podle dobových kreseb vynesený na břeh na rukou vojáků tak, jako se nosili ranění, stanul v písku takřka suchou nohou. Nařídil rozmístit hlídky i řetěz střelců k zajištění předmostí, načež v ústraní na hodinu usnul hlubokým spánkem. Kolem půl třetí ráno, to už se mraky trhaly a zářil měsíc, přehlédl vojáky i stav operací, nařídil prvnímu sledu (z divizí Kléber, Menou a Bon), aby vyrazil na východ k Alexandrii, a z prvních jednotek Desaixových i Reynierových začal vytvářet druhý sled.

„V okamžiku vyražení bylo vidět, že připlulo pár šalup od divize Reynierovy. Tento generál dostal rozkaz zaujmout postavení bránící místo vylodění a generálu Desaixovi bylo veleno, aby následoval přesun armády, jakmile se jeho divize vylodí," napsal do obšírné relace o celém egyptském tažení náčelník generálního štábu Berthier.

Na břehu dosud nebylo jediné dělo a ani jeden kůň, na naložení potravinových dávek zatím také neměl na lodích nikdo čas a vojákům je předtím žádný intendant nepřidělil, takže egyptskou pevninu všichni vítali s kručícími žaludky, což jim vydrželo nejméně dalších čtyřiadvacet hodin. Pitná voda se v okolí rovněž nenalezla, nenašli ji dokonce ani ti, co postupovali k Alexandrii. Poručík Thurman později domů napsal:

„Důvěrně vám musím říci, že to byla nejspíš žízeň, co vojáky přinutilo Alexandrii dobýt. V místě, kde se armáda vylodila, jsme měli jen dvě možnosti, buď najít vodu, nebo zahynout."

Výhodu měli tentokráte ti, kteří trpěli během plavby mořskou nemocí, neboť oni se jediní cítili, poprvé od vyplutí z Malty, dobře.

„V průběhu noci dostala každá armádní divize na souš přibližně dvanáct set mužů, takže vojsko mělo pět až šest tisíc mužů pěchoty schopných druhého ráno, za rozbřesku, pochodu. Ihned jsme vyrazili směrem na Alexandrii...," vzpomínal Savary.

Prvosledové jednotky pochodovaly k východu ztěžka, dnešní cesta z El-Alameinu na Alexandrii tehdy ještě neexistovala, nebyla tu ani

stezka. Ubožáci párkrát narazili na cisterny, když se k nim ale vrhli, zjistili, že vyschly, nebo je beduíni zasypali. Jediné, co mohli pít, byl kalich hořkosti a utěšit je dokázalo pouze to, že generalita je na tom stejně. Bonaparte bez koně kráčel s Caffarellim a Berthierem, za nimi se bořil do písku obrovitý velitel opěšalého jezdectva Dumas a dělostřelecký velitel Dommartin bez děl.

„Generálu Caffarellimu, který měl jednu nohu dřevěnou, bylo doporučeno, aby počkal, až bude možné vylodit koně, ale tento velitel, který nechtěl, aby ho někdo připravil o čest být vepředu, se ke všemu naléhání stavěl hluše. Vzdoroval únavě i namáhavému pochodu," napsal Berthier.

S prvními známkami rozbřesku se objevil zvlněný terén a na jeho hřbetech siluety čtyř stovek beduínů, vyzbrojených dlouhými kopími. Tito jezdci pobídli koně, s divokým řevem vyrazili proti Francouzům, tryskem vjeli mezi kolony, jež se snažily přeskupit do karé, při prvních známkách odporu ale otočili koně a hnali se pryč. Byli nicméně rychlí a s sebou odvlékali pár zajatců, vesměs mužů, kteří se odtrhli od jednotek, a také pár žen, co vojáky v prvním sledu provázely. Za pár dnů se téměř všichni vrátili, jejich příběhy však vojáky ještě dlouho děsily i bavily zároveň. Mužům trvalo dlouho, než se rozpovídali, mnozí hlavně kleli a jeden voják, kterého se Bonaparte optal, co zakusil, se místo odpovědi rozvzlykal. Pak doznal to, zač se mnozí styděli; arabští kočovníci znásilnili nejen ženy, ale i je.

„Nu, ty hlupáku, a to je všechno, kvůli čemu děláš takový povyk?" opáčil vrchní velitel. *„To máš za svoji lehkomyslnost. Měl jsi zůstat se svojí jednotkou."*

Drsná odpověď byla možná nejlepší náplastí na utrpěné příkoří...

Kolem osmé ranní dorazily první jednotky na dosah alexandrijským opevněním a dostaly rozkaz zastavit. Vítr, ženoucí do očí písek a prach, v té chvíli ustal a unavení muži klesali k zemi, aby nabrali dech i síly k útoku, který je čekal. Jeden důstojník došel k Bonapartovi, sedícímu znaveně pod třicet metrů vysokým Pompeiovým sloupem z červené žuly, a nabídl mu pár pomerančů, které si pro zlé časy natrhal na Maltě a nyní nesl s sebou. Málokdy dostal budoucí císař dar, který přišel víc vhod, a on se do citrusu plného

šťávy zahryzl jak vlk do hrdla ovce. Vychutnával osvěžující dužinu i pohled na jednadvacet metrů vysoký Kleopatřin obelisk, minarety nad městem a stínky hradeb, které Alexandrii obepínaly.

I někteří vojáci našli už vodu a mohli uhasit palčivou žízeň; nejednomu z nich to zachránilo život.

„Cítil jsem se nesmírně unaven, hrozně mě sužovala žízeň a omdlel jsem, jen co jsem před alexandrijské zdi došel. Volontér z půlbrigády načerpal čerstvou vodu z jedné cisterny a dal mi pár doušků napít. Téměř jsem se za svoji slabost styděl a co nejrychleji jsem doháněl staré kamarády od Sambry a Meusy i z Itálie. Není nic divného, že mnoho mužů, i těch, co útrapám války přivykli, za onoho pochodu odpadlo. Vždyť se vylodili téměř všichni nemocní z plavidel, kde žili natěsnáni, a pochodovali bez jídla, bez vody, bez odpočinku písečnou pustinou, rozpálenou prudkým sluncem," přiznával podporučík Vertray.

Tou dobou bylo vše v Alexandrii vzhůru nohama, byť Muhammad al-Koraím moudře setrval se svém paláci, z nějž jej ostatně bejové pouštěli jen výjimečně. Murad Bejovi do Káhiry *(Misr al-Qáhira)* zatím poslal následující zprávu:

„Můj pane, flotila, která se právě objevila, je nesmírná, jeden nedokáže změřit, kde má konce a kde začátku. Ve jménu Alláha i jeho proroka, pošlete nám bojovníky."

Nebyla jediná, oné noci z 1. na 2. července prý jich poslal do egyptské metropole na tři desítky, jednu poplašnější než druhou, čímž, jak usoudil, učinil svojí bojovnosti i horlivosti zadost! Nicolas le Turc ostatně tvrdil, že v Alexandrii měla děla jediný soudek prachu a z jezdectva že se tu nacházeli pouze beduíni, muži svobodní, kteří nechovali mamlúky a beje v lásce.

„Francouzi obklopili město jako hejno saranče," tvrdil o nanejvýš šesti tisících zmožených pěšáků arabský letopisec Abdurrahmán al-Džabartí a Nicolas le Turc říkal, že to byla noc hrůzy, v níž matkám a jejich dětem zbělaly vlasy.

Jaký div, že za těchto okolností padla Alexandrie kolem jedenácté dopolední do francouzských rukou. Bez výstřelu to ovšem nebylo a vojákům, kteří se na rozkaz vrhli vpřed, hodně pomohlo, že byly

Bonapartův vstup do Alexandrie (Colson)

hradby v několika místech sesuté a jen ledabyle zatarasené na poslední chvíli sutí i kmeny.

„Generál Bon velel pravé koloně, generál Kléber středové a tu levou, jež postupovala podél moře, měl pod velením generál Menou. Půl hodiny před rozbřeskem zaútočilo na jednu přední hlídku něco Arabů, kteří jí zabili důstojníka. Jak se blížili, propukla mezi nimi a armádními tirailléry přestřelka. Na půl francouzské míle od Alexandrie se jejich jednotka seskupila, čítala asi tři sta jezdců, jak ale Francouzi přicházeli, vyklidila výšiny před městem a zmizela do pouště," vyprávěl Berthier a mínil onou skupinou nejspíše beduíny, o kterých se zmiňoval i Savary.

Bonaparte nechal kolony zastavit na jeden a půl dostřelu děla od hradeb a chystal se vyslat vpřed parlamentáře, z hradeb však (tak to alespoň líčil Berthier) se náhle zvedl veliký rámus, bojovný křik mužů, vřískot žen i pláč dětí a do toho všeho zahřměla turecká děla.

„Podle Bonapartových rozkazů," pokračoval Berthier, *„neměly jednotky do města vůbec vstoupit, jejich úkolem bylo zůstat zfor-*

movaně na výšinách, které městu dominují, a donutit město, aby se vzdalo, avšak nepřátelským odporem rozzuření vojáci se nechali strhnout zápalem."

Jeho relace je v tomto bodě nepochybně pravdivá a živelnost útoku vysvětluje i jistý zmatek, nedostatek koordinace a v některých místech i špatné nasměrování útoku, kterému chyběl průzkum.

„Generál Menou, postupující nalevo, byl sražen z vrcholu průlomu hned poté, co se na něj vyškrábal. Generála Klébera zasáhl výstřel do hlavy ve chvíli, kdy velel do útoku, naštěstí to bylo jen lehké zranění. Já v té době dorazil se svojí brigádou na opačnou stranu města, nechal jsem bránu rozsekat sekerami a vnikl dovnitř navzdory nepřátelské palbě Rosettskou branou, kterou tu bránili. Ze všech stran svíraní Turci se stahovali do domů, k nám se dostavil šejk El-Messiri (nejspíše al-Massírí, pozn. překl.), *žádal nás o slitování a nepřátelství poté ustalo,"* vyprávěl Marmont, tehdy brigádní generál v Bonově divizi.

V hlášení Direktoriu datovaném 18. messidoru (6. července) pak o bojích i obětech generál Bonaparte uvede:

„Generál Kléber ukazoval u paty zdi směr, kterým mají granátníci stoupat vzhůru, dostal však kulku do čela a ta jej srazila na zem; jeho zranění, jakkoliv vážné, není smrtelné. Granátníci jeho divize se vrhli do opevnění s dvojnásobnou odvahou. Čtvrtá půlbrigáda pod velením generála Menoua vyrazila sekerami Rosettskou bránu a celá divize generála Bona vtrhla do arabských valů."

Pelleport k této epizodě dodal, že zatímco sapéři 4. půlbrigády bránu vyráželi, našla 18. půlbrigáda hned vedle hájený průlom, do kterého vnikla:

„V té šarvátce jsme měli co do činění jen s janičáry, pověřenými v Alexandrii policejní službou, a muži bez velitele, kteří se z náboženského zápalu přidali k obraně opevnění."

Do útoku se zapojila i část Desaixových mužů.

„Turci tu měli mizerné dělo položené na kamenech, nabíjeli je bez ucpávky i kule, jen kamením a střelným prachem, a odpalovali to zapáleným klůckem," povzdechl si Savary nad neumětelstvím alexandrijských kanonýrů, načež dosti zlomyslně zbořil legendu o dobývání alexandrijských valů:

Dobytí Alexandrie

„Je k neuvěření, že naše armáda, plná zkušených důstojníků, paličatě útočila na mizernou díru v hradbách, kde jsme ztratili docela dost mužů a kde byl mimo jiné zasažen i Kléber, když se o dvě stě sáhů dál nacházela nezavřená Damanhúrská brána. Vojáci, potloukající se podél zdí bez příkopů, tu bránu objevili, vstoupili do ní a došli až k městským domům. O průlomy se tou dobou stále bojo-

valo, leč nakonec se přece jen použila ta druhá cesta a Alexandrie byla dobyta."

Bonapartovo hlášení do Paříže dodávalo:

„Když jsme ovládli arabské valy, uchýlil se nepřítel do Phare (alexandrijská pevnost při vstupu do přístavu, pozn. překl.) *a nového města. Každý dům se pro něj stal citadelou, ke konci dne ale zavládl ve městě klid, oba hrady se vzdaly a my opanovali městskou část, pevnosti i dva alexandrijské přístavy."*

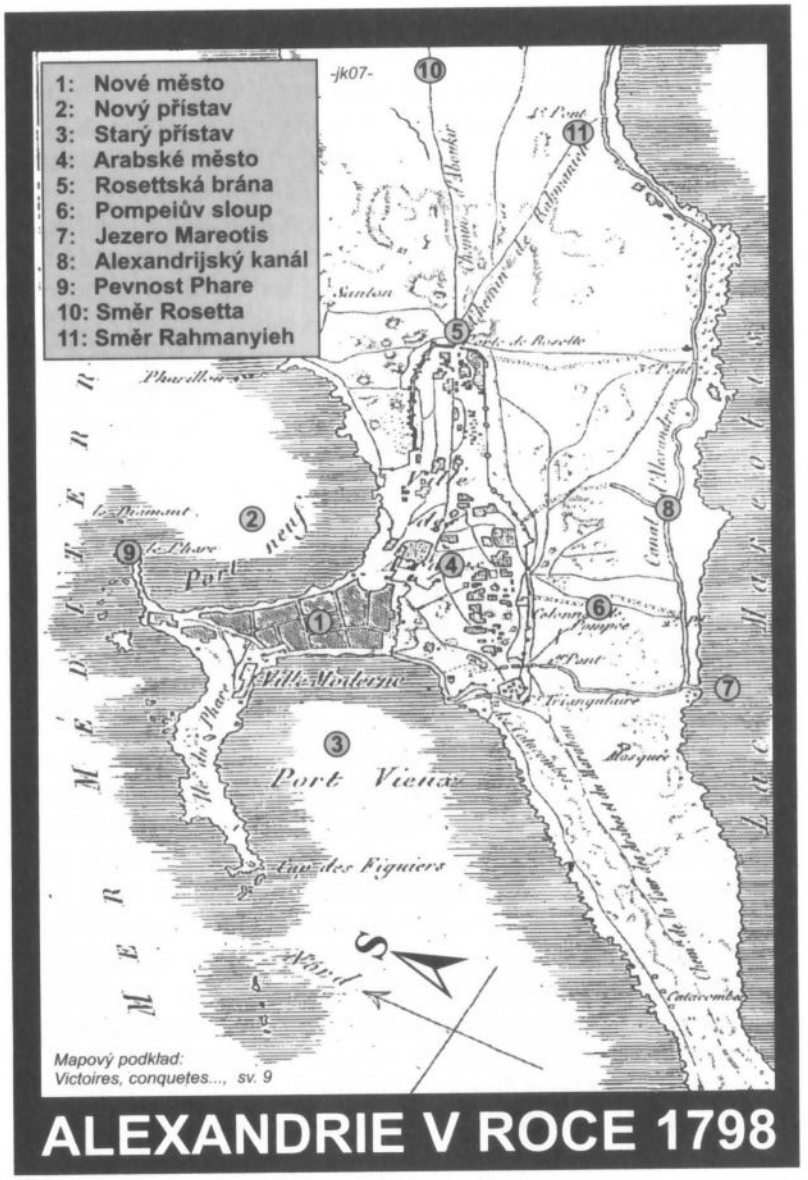
Řečeno jinak, přešla Alexandrie do francouzských rukou dřív, než vrchní velitel dojedl svoje pomeranče, a poslední ostrůvky odporu jeden po druhém mizely.

„Velká část vojáků už vnikla do městských ulic, kde se rozpoutala vražedná palba z pušek. Bonaparte nechal ihned vybubnovat výzvu k seskupení. Povolal k sobě kapitána jedné turecké karavely, co kotvila ve starém přístavu, pověřil jej, ať donese obyvatelům Alexandrie slova míru a ujistí je (...), že bude respektovat jejich majetky, svobodu i náboženství a že Francie, toužící uchovat přátelské vztahy s Portou, má v úmyslu napřít svoje síly pouze proti mamlúkům. Onen kapitán, následovaný několika francouzskými důstojníky, se odebral do města a přiměl obyvatele, aby se vzdali a tak aby se vyhnuli rabování i smrti. Zanedlouho přišli za Bonapartem imámové, šejkové i šerifové a on je ubezpečil o mírumilovných i přátelských záměrech Francouzské republiky. Odebrali se nazpět plni důvěry v jeho opatření a pevnost Phare byla vydána Francouzům současně s městem i oběma přístavy," shrnul vše poněkud propagandisticky a nepochybně pod diktátem svého nadřízeného Berthier.

Náčelník štábu přešel mlčením pár nepříjemných detailů, o kterých se zmiňuje dopis generála Boyera, příslušníka hlavního stanu:

„Když byli obránci všude zahnáni, utekli se k Bohu a jeho Prorokovi. Byly jich plné mešity. Povraždili se tam muži i ženy, staří i mladí, ba i děti. Po čtyřech hodinách ustoupila zuřivost našich vojáků únavě."

Jde ovšem o jeden z mnoha listů zadržených britskými plavidly a poté v Británii publikovaných se zjevně protifrancouzskými tendencemi; nejeden dopis byl účelově upraven a Boyerův možná patřil mezi ně. Nicméně musíme vzít v úvahu, že i jiné listy, například dopis vojína Milleta z Kléberovy divize, říkají cosi podobného:

ALEXANDRIE V ROCE 1798

„Už jsme si mysleli, že se město vzdalo, a byli jsme překvapeni, když se na nás za postupu snesla z jedné mešity salva z mušket (...). Generál, jenž tu právě byl, nám rozkázal vyrazit vrata a nešetřit uvnitř nikoho. Muži, ženy i děti (...) zahynuli pod našimi bajonety. Ježto však je lidská slitovnost větší než pomstychtivost, masakr přestal, když začali křičet o milost. Ušetřili jsme jich kolem třetiny..."

K podobným scénám nejspíše došlo, byť neznáme jejich rozsah, odsuzovat za ně francouzské vojáky ale nelze. Jak poznamenal Christopher Herold, podle válečných zvyklostí tzv. civilizovaného světa bylo nepřípustné, aby civilisté stříleli na vojáky, a pokud to udělali, měli napadení plné právo na nemilosrdnou represi. Muslimové, kteří válečná pravidla západní civilizace neznali, dostali krutou lekci.

„Tak se naučili, že si nikdo nesmí plést osvoboditele s nepřáteli," poznamenal s kousavou ironií J. Christopher Herold.

Jak uvedla výše citovaná Berthierova relace, navštívila Bonaparta v tom čase deputace duchovních i světských zastupitelů Alexandrie, které generál přijal s vlídnou tváří. Podle dopisu vojína Milleta dokonce ukázal, že je mužem spravedlivým a muslimským obyvatelům nakloněným, což dal najevo drsným způsobem:

„Byl před něho předveden jeden (francouzský) voják, který prohnal dýku jedním mírumilovným Arabem. Čin byl prověřen a voják na místě zastřelili."

Osmanský guvernér Muhammad al-Koraím zůstal zabarikádovaný v pevnosti zvané Francouzi Phare (jde o hrad vybudovaný mamlúckým sultánem Ašráfem Kajt Bejem na místě ruin jednoho ze sedmi divů světa na poloostrově Pharos; nad ním se tehdy místo bájného starověkého majáku tyčil mohutný minaret zničený o 84 let později Brity), z níž střežili východy husaři, kteří si v jitřním slunci vytřepávali pro nedostatek lepší zábavy písek z premovaných stejnokrojů a zpoza zdobených husarských pásů. Vzdal se až následujícího dne ráno a prohlásil, že je Bonapartovým zajatcem. Generál projevil politicky cílenou velkomyslnost, dal mu svobodu, potvrdil jej ve stávajícím úřadě a hned ho zahrnul rozkazy, směřujícími k nastolení pořádku ve městě i k zásobení francouzské armády.

„Ve tváři toho chytrého muže jsem zaznamenal, jak se snaží předstírat, že je otřesen, ne však poražen, a že se nenechává šlechetným jednáním vrchního velitele zmást. Zatím nic nevěděl o síle přemožitele a myslel si, že se jej snaží klamat, když ale zjistil, že přistálo 30 000 mužů s děly, vyvinul všechno úsilí, aby byl Bonapartovi co nejblíže a nikdy jeho hlavní stan neopouštěl. Teprve když se Bonaparte odebíral na lože, odcházel el-Koraïm tiše do předpokoje," poznamenal o staronovém správci Alexandrie Vivant Denon, který si jeho portrét ve chvíli kapitulace naskicoval.

Musíte se stát šarlatánem!

Když vjel Bonaparte do města, měl málem smůlu, neboť z kteréhosi okna hned za prvním nárožím třeskl osamělý výstřel a kulka trochu škrábla generálovu levou botu. Jeden z myslivců jeho eskorty vyběhl jedním domem vzhůru, vylezl na střechu, přeskákal na jinou, slezl do domu, z nějž rána vyšla, a dolů křičel, že v jednom pokoji je někdo zabarikádovaný. Když dveře vyrazili, našli tam Turka se šesti puškami, kterého na místě zabili.

Vrchní velitel zatím dospěl k obydlí francouzského konzula, kam mu přišel generál Berthier hlásit, že Alexandrie je jeho a již i osmanský guvernér (dle jména zjevně ne Turek) zabarikádovaný v přístavní citadele se poddal (dnes je v tzv. Kajtbájově pevnosti mj. námořní muzeum a jedna z expozic je věnována francouzské expedici; řada artefaktů byla vylovena ve zdejší rejdě, jiné v poněkud východnější zátoce...). Celá operace stála podle Bonapartových zpráv Direktoriu třicet až osmdesát mrtvých (to znamená, že se postupně přičítali ti, kteří zemřeli na zranění) a osmdesát až sto zraněných, podle Berthierovy relace však činil součet na 300 mužů, což potvrzují i jiné, v dopisech do Francie roztroušené zmínky.

Padlé nařídil Bonaparte pohřbít se všemi vojenskými poctami u paty třiatřicetimetrového Pompeiova sloupu a jejich jména kázal vyrýt na podstavec.

Vzápětí poté, co generál Bonaparte do Alexandrie vstoupil, nařídil vyvěsit, rozdat a rozeslat několik stovek exemplářů proklamace k lidu Egypta, vysázené už dávno, v posledních hodinách jen mírně korigované a pak spěšně vytištěné v arabštině, osmanské turečtině

Bonaparte v Egyptě (Detaille)

i francouzštině. Nesla datum 13. messidoru roku VI (1. července 1798) a představovala svrchovaně mistrovské dílo cílené propagandy. Z francouzského textu, publikovaného v *Correspondence de Napoléon*, to není příliš patrné, srovnáme-li jej však s textem arabským a tureckým, zjistíme, že tyto verze v sobě zahrnují obsáhlé pasáže další, jež byly stylizovány s nemalou znalostí místních poměrů, Koránu i se skvělým odhadem mentality těch vrstev egyptské populace, které Francouzi potřebovali získat na svoji stranu.

„Ve jménu Boha, milosrdného a slitovného. Není Boha kromě

Alláha (nejde o jméno, jen z arabského termínu *al-láh* odvozený panislámský ekvivalent k pojmu monoteistického Boha, pozn. překl.), *jenž nemá syna a o moc se s nikým nedělí.*

Ve jménu Francouzské republiky, založené na svobodě a rovnosti, oznamuje vrchní velitel francouzských vojsk všemu obyvatelstvu Egypta, že bejové, kteří vládnou Egyptu, dost dlouho uráželi francouzský národ a utlačovali francouzské obchodníky. Hodina jejich trestu nadešla," tak začínal arabský a turecký text, datovaný 18. muharramu, prvého lunárního měsíce roku 1213 *hidžry*, tj. islámského letopočtu.

Pro Francouze, Evropany a frankofonní vzdělance byl podobný úvod zbytečný, dokonce by působil nepatřičně (pomineme-li uzákoněný ateismus, akcentovala se tu skutečnost, že muslimové odmítají Nejsvětější Trojici a Ísu, tj. Krista, vnímají jen jako jednoho z proroků, nikoli syna Božího se všemi z toho plynoucími atributy), takže první odstavec francouzské verze byl do jisté míry totožný až s koncem druhého odstavce verze pro muslimy:

„Dost dlouho už bejové, kteří vládnou Egyptu, urážejí francouzský národ a jeho obchodníky zahrnují ústrky; hodina jejich trestu nadešla.

Už dávno tato sebranka z otroků nakoupených na Kavkaze a v Gruzii tyranizuje nejkrásnější část světa, avšak Bůh, který řídí vše, poručil, ať jejich vláda skočí.

Lidé egyptští, řeknou vám, že jsem přišel zničit vaše náboženství. Nevěřte jim, odpovězte, že jsem přišel pozvednout vaše práva, potrestat uchvatitele a že mám v úctě Boha, jeho Proroka i Korán mnohem více než mamlúci.

Řekněte jim, že před Bohem jsou si všichni lidé rovni: jen moudrost, nadání a ctnosti mezi nimi činí rozdíly.

Zeptejte se jich, jaké nadání a jaká moudrost mamlúky opravňuje, aby to, co činí život příjemným a sladkým, měli jen oni.

Je někde pěkná půda? Jistě patří mamlúkům. Jsou někde pohledné otrokyně, krásní koně, pěkný dům? Rovněž patří mamlúkům.

Je-li Egypt jejich polností, nechť ukáží pověření, jež jim Bůh dal. Bůh je ale spravedlivý a milosrdný ke svému lidu a všichni Egypťané budou povoláni na nejrůznější místa: ať vládnou nejmoudřejší, nejvzdělanější a nejctnostnější, pak bude lid šťasten.

Kádiové, šejkové, imámové, řekněte lidu, že i my jsme v jádru muslimové. Což nám, kteří jsme zničili papeže, nevyhlásili válku jako muslimům? Což jsme nezničili maltézské rytíře, kteří se nesmyslně domnívali, že Bůh si přeje válku proti muslimům? Což jsme nebyli po celý čas přáteli velkého sultána (Bůh ať řídí jeho kroky) a nepřáteli jeho nepřátel? Což to nebyli právě mamlúci, kdo se stále vzpíral vůli velkého vladaře, kterého stále neuznávají? Vždyť dělají jen to, co se jim zlíbí.

Avšak běda, třikrát běda všem, kteří se chopí zbraně na straně mamlúků a budou se s námi bít. Není pro ně naděje a zahynou."

I v těchto odstavcích byly některé výrazy v jednotlivých verzích mírně odlišné (arabská verze nepochybně hovořila o Selimovi jako o chalífovi), smysl ale zůstával a hned na něj navazovalo pět článků, obsahujících základní nařízení francouzské správy, jež se pro následující dny stávala prozatímním zákonem:

„Článek 1. Všechny vesnice v okruhu tří francouzských mil od míst, jimiž francouzská armáda projde, vyšlou deputaci k veliteli těchto jednotek a ujistí jej o své poslušnosti i o tom, že se přidávají pod jeho prapor (bílý, modrý a červený).

Článek 2. Všechny vesnice, které se chopí zbraní, budou vypleněny.

Článek 3. Všechny vesnice, které se poddají armádě, vyvěsí spolu s praporem velkého sultána, našeho přítele, prapor našeho vojska.

Článek 4. Šejkové zapečetí majetky, domy a vlastnictví, jež náleží mamlúkům, a budou bdít, aby se nic z nich nezcizilo.

Článek 5. Šejkové, kádiové a imámové zůstanou ve svých úřadech. Všichni obyvatelé setrvají ve svých domovech a modlitby se budou konat jako obvykle. Každý poděkuje Bohu za zničení mamlúků a zvolá: Sláva sultánovi, sláva francouzské armádě, jeho přítelkyni! Nechť jsou prokleti mamlúci a nechť je šťasten lid Egypta!

Bonaparte"

Sám autor této proklamace na konci svého života, v exilu na Ostrově svaté Heleny, nejednou připustil, že text stylizoval s vědomím svrchovaného šarlatánství.

„V onom světě se musíte stát šarlatánem. Je to jediná cesta k úspěchu," dodal a nepochybně měl pravdu.

Šlo ovšem o šarlatánství mistrovské s hlubokou znalostí mentality a dokonalým odhadem rozložení sil i s vědomím, že mezi mamlúky a všechny ostatní půjde vrazit klín.

Výše vedené odstavce se neminuly účinkem, už o pár dnů později Bonapartovi generál Desaix hlásil:

„Má to veliký účinek!"

Citovanou proklamaci a první opatření po dobytí Alexandrie lze v každém případě s největší pravděpodobností pokládat za okamžiky, v nichž se Bonaparte-vojevůdce začal měnit v Bonaparta-státníka. Pravda, při uzavírání míru na konci italského tažení se už do této role nakrátko vžil, v Alexandrii ji poprvé hrál do všech důsledků a nikdy, až do své smrti, ji hrát nepřestane! Onoho 2. července 1798 se v něm poprvé naplno probudilo to, z čeho za rok vzejde První konzul a za šest let císař Francouzů…

Následující den, tj. 3. červenec, zasvětily francouzské expediční síly plně dokončení vylodění zbylých bojových jednotek, nemocných i materiálu. Transportní lodě, řada fregat a plavidla s menším ponorem vpluly do starého alexandrijského přístavu. Hloubky v něm i v novém přístavu dostal za úkol změřit *chef de division* Ganteaume a tento průzkum vzápětí potvrdil, co říkal Brueys: řadové lodě měly příliš velký ponor, mohly tu zakotvit jen nevyzbrojené benátské koráby *Le Dubois* a *Le Causse*. Občané Leroy a Vavasseur dostali rozkaz začít okamžitě budovat námořní arzenál a zprovoznit loděnici.

Vylodění probíhalo pomalu, transportní loďstvo nešlo nechat bez ochrany a řadové lodě proto odpluly trochu na východ, do zátoky Abú-Kír *(či Abú-Qír)*, jejíž jméno začali Francouzi psát jako Aboukir. Zanedlouho si mělo v této podobě získat pro Bonaparta neblahý věhlas, proto mu jeho francouzskou formu ponechejme.

Další rozkazy směřovaly k intendantuře, jejímž úkolem bylo zajistit veškeré zboží na cizích lodích v přístavech a ve skladištích, zejména obilí a potraviny, zkonfiskovat lodě nepřátelských států i mamlúků, zapečetit všechny mamlúcké domy i paláce, sepsat v nich jmění a zabavit v celnici ruský, britský a portugalský majetek.

Občan Dumanoir, jmenovaný velitelem přístavu, a vybraní důstojníci pak dostali za úkol postarat se o ubytování jednotek, zřízení

skladů, lazaretů, dvou věznic (jedné vojenské, druhé civilní), rozmístění děl na valech a rozdělení obrany.

Další rozkaz nařizoval propustit turecké námořníky z Malty, pokud pocházejí z Egypta či Sýrie; měli se z nich stát zvěstovatelé francouzských úmyslů.

Pro ordonátora Najaca na Maltu byl určen list s příkazy, aby urychlil naložení i vypravení konvoje a poslal do italských i francouzských přístavů požadavky na dodávky všeho potřebného.

Bonaparte se kupodivu pramálo staral o *Commission des Sciences et des Arts*, o všechny ty vědce a umělce, z nichž byli mnozí velice rozladěni, neboť vojáci se s nimi nikterak nemazlili, prostě jim dali příkaz, ať se vylodí jako ostatní; Caffarelli, jenž se o ně měl teoreticky postarat, měl nyní plno jiných, mnohem neodbytnějších úkolů. Inženýr Jollois si pak do deníku posteskl, že jej kapitán fregaty z paluby doslova vyhnal.

Na břehu většina členů vědecké komice zjistila, že se nikdo nestará o jejich příbytky, jídlo či lůžka, ba ani o vědecký materiál, knihy a pomůcky, jež zatím zůstaly v podpalubích. Dolomieu protestoval u vrchního velitele a dosáhl jen toho, že on i jeho kolegové dostali zvláštní potravinové příděly. Nebylo divu, že se tito civilisté cítili ukřivdění, podvedení a usínali první noci s pocitem, že je Bonaparte zneužil. Potrvá nějaký čas, než pochopí, kde je jejich místo; většina z nich se přestane považovat za cosi výjimečného, splyne s armádou a prokáže vojákům cenné služby. Civilisté i vojsko si pak začnou vážit jeden druhého…

Město skýtalo pro všechny, kdo do něho vešli branami či průlomy, nebo vystoupili z lodí, dosti rozporuplný pohled. Historikům, archeologům a umělcům doslova přecházely oči už v přístavu, kde nábřeží a mola lemovaly kamenné bloky s egyptskými hieroglyfy, kdysi leštěný římský mramor a zbytky helénistických sloupů. V jejich myslích ožívaly příběhy o tom, kterak zakladatel města Alexandr Veliký *(arab. Iskandar al-Akbar)* vytyčoval ulice bílou moukou, již holubi vzápětí vyzobali. Zapomínali na rozladění, rozechvěle si prohlíželi místa velké vášně Antonia a Kleopatry, s nelibostí zjišťovali, že z kdysi milionového antického města zbývá sotva osm tisíc obyvatel, opět však ztráceli dech před pěti římskými sloupy z bílého

mramoru za Rossetskou branou a přemýšleli, co za naprosto neznámé vědecké poklady na ně všude čeká.

Úzké a stinné uličky nicméně dýchaly nepopiratelným šarmem stejně jako bělost fasád, domy s terasami místo střech či zeleň palem, skrze niž vyrážely k obloze štíhlé hroty minaretů. Městské bazary pak skýtaly přepestrou podívanou tím spíše, že tu bylo zboží nejen nevídané, ale v porevoluční Francii i naprosto nedostatkové. Vojáci otevírali ústa před naloženými velbloudy a natahovali nosy tím směrem, odkud se linula libá vůně máty, kůže, aromatických koření i olejů.

Místní obyvatelé pak představovali středobod zájmu všech Francouzů, natolik se jim jevili odlišní jak vzhledem, tak zvyky a povahami.

„Mají překvapivou trpělivost," psal Josefu Bonapartovi jeho bratr Ludvík, pozdější holandský král, *„nic s nimi nehne. Smrt pro ně znamená asi tolik jako pro Angličana plavba přes oceán."*

Vojín Millet poznamenal:

„Jejich oděv nám v první chvíli připadal neforemný, když jsem si ho ale prohlédl, dospěl jsem k názoru, že je mnohem vznešenější než náš. Vyholují si hlavy a nosí na nich malé červené čapky zvané arabsky tarbúš, okolo nichž pětkrát či šestkrát ovinou turban. Oblékají se převážně do dlouhých hedvábných či soukenných rouch, nosí je jedno na druhém a všechny jim délkou sahají až na paty jako sutany. Nohy a často i chodidla mají holá, dávají si narůst dlouhé vousy, což dodává starším mužů velmi majestátního vzhledu."

Pohled na tyto důstojné muže překvapoval tím spíše, že dokázali po celý den sedět na zápražích či v kavárnách, kouřit, usrkávat kávu a k jakékoliv práci se stavět zády. Lidé z chudých vrstev už tak pěkný pohled neskýtali, byli bosí, polonazí, se začerněnými tvářemi a mnohdy s rudě nabarvenými nehty. Připadali Francouzů spíše odpudiví, jejich volné a dlouhé chaláty, většinou modré, byly špinavé a páchly. A pak tu byli toulaví psi, za městem celé zdivočelé smečky, o nichž Vivant Denon správně předpokládal, že jejich zablešené kožichy dokáží spolehlivě roznášet mor, velkou metlu Egypta.

Všem Francouzům činilo problémy počasí, hlavně vedro, které

Bonaparte vrací šavli Muhammadu al-Koraímovi (Muland)

zpočátku doslova zbavovalo sil, a *chamsín*, prach a písek ženoucí jižní vítr, jehož období právě začínalo.

„Jednoho krásného rána jsme zjistili, že se povětří zatáhlo narudlým oparem, tvořeným malinkými částečkami horkého prachu; sluneční kotouč bylo sotva vidět. Z toho nesnesitelného mračna nám vysychala ústa a my měli neustále nesnesitelnou žízeň. Úplně jsme se přestali potit, hruď nám ztěžkla, zmocnila se nás velká únava a sotva jsme dokázali promluvit," tak cítil následky *chamsínu* poručík Thurman.

Vrchní velitel začínal pomýšlet na další etapu, na tažení ke Káhiře, a po dobu své nepřítomnosti jmenoval velitelem Alexandrie generála Klébera, zvolna se uzdravujícího ze zranění. Nechal mu posádku necelých 9000 mužů a spousty rozkazů i instrukcí. Prvořadým (a jak se ukázalo, i nelehkým) úkolem bylo obstarat 3000 koní pro remonty jezdectva, dosud z velké části opěšalé. Pokud šlo o město a okolí, uložil Bonaparte Kléberovi, aby dal vyčistit městské studny a udržoval je, dále aby opravil hradby, vypracoval plán Alexandrie, zřídil dva další

špitály (jeden pro raněné, druhý pro nemocné, což bylo vzhledem k moru prozřetelné) a udržoval s obyvatelstvem co nejlepší vztahy.

„Chovejte se s co největšími ohledy k muftím a hlavně k šejkům země. Musíme tyto lidi zvolna přivykat našim zvykům a současně jim ponechat široký prostor pro jejich vnitřní věci. Hlavně se jim nemíchejte do spravedlnosti, je založena na božích zákonech a zcela lpí na Koránu. Trvám na tom, aby Turci směli vykonávat svoje náboženské akty v mešitách jako dřív. Zakazuji všem Francouzům, ať jsou vojáky či nikoliv, vstupovat do mešit a vojákům zapovídám, aby se shromažďovali u vchodů do jejich svatostánků. Zopakujete armádě moje rozkazy ohledně loupení a znásilňování. Necháte zastřelit ty, kteří se jim zprotiví. Je svrchovaně důležité, aby voják platil za vše, co si ve městě vezme, a aby obyvatelé nebyli ani okrádáni, ani uráženi. Musíme si z nich udělat přátele a vést válku jen proti mamlúkům."

I z těchto řádků nepromlouvá voják-dobyvatel a okupant, ale státník, jehož cílem není obsadit, ale získat, přetvořit a udržet. Slova proklamace k arabsko-tureckému světu možná budila v Paříži opovržlivé úsměvy a zněla, jak jsme řekli, cíleně šarlatánsky, opatření, jež za proklamací následovala, ale vyznívala moudře státnicky. Mladý vrchní velitel skutečně nabýval na velikosti a jeho myšlení na genialitě, v tomto případě nikoliv nesympatické. Jistěže bylo v jeho motivech hodně pudu sebezáchovy, neboť Alexandrie tvořila jen předmostí k dobytí celé země na Nilu, musela být klidným zápolím pro úspěšné operace proti Káhiře, hlavní citadele mamlúků, a představovala pro ostatní obyvatele Egypta zrcadlo, skrze něž budou Francouze poměřovat i hodnotit.

Pět dní organizoval Napoleon Bonaparte v Alexandrii vše potřebné pro armádu, město i celou zem, kterou si teprve musel podmanit. Po těchto pěti dnech, 7. července (19. messidoru), dal povel k pochodu na sever, přes poušť, jejíž nástrahy nikdo neznal, a proti nepříteli, kterého nebylo radno podceňovat.

Oba mamlúčtí bejové, Murad Bej a Ibrahim Bej, k nimž zatím dorazily tři desítky zoufalých depeší Muhammada al-Koraíma, už stihli přijmout opatření a sebrat vojsko, s nímž hodlali vetřelce porazit.

„Město Káhira překypovalo zmatkem." psal egyptský kronikář Nicolas le Turc, *„Jak hrůzyplný den to byl."*

Paša Abú Bakr svolal *díván*, jehož se zúčastnili všichni mamlúčtí bejové, kteří právě v egyptské metropoli pobývali, místní *kádí* (soudci), vysocí úředníci i náboženští vůdci včetně toho nejvyššího, správce mešity Al-Azhar, šejka Muhammada Abdulláha al-Charkáwiho. Tón udal Murad Bej, jeden ze dvou hlavních bejů, muž zralý a krásný, čerkeských rysů a s mohutnou bradou, navíc bojovník nadaný úžasnou silou; vědělo se o něm, že jediným sekem svého *scimitaru*, orientální šavle, dokáže srazit hlavu volovi. Povstal, obrátil se tváří k pašovi a pak všem shromážděným pravil:

„Francouzi nemohli do této země připlout bez souhlasu Porty a vy jako její ministr jste musel o jejich plánech vědět. Nechť je nám souzeno porazit je i vás."

Ta slova měla svoji logiku, leč paša jejich obsah rozhořčeně odmítl; Vysoká Porta by si podle něho nikdy nepozvala do země na pomoc nevěřící.

„Odvrhněte takové myšlenky, buďte odvážný a přímý, jak se na statečného muže sluší, připravte síly na boj i odpor a ostatní přenechejte Alláhovi," zakončil svoji řeč.

Mnozí z menších bejů halasně a rozhořčeně navrhovali, že nejlepší by bylo pobít ještě předtím, než vytáhnou do boje, všechny káhirské křesťany. Ta rada sice zněla barbarsky, podobnou věc, jak poznamenal Christopher Herold, ale požadovali před pár měsíci vůči Francouzům v obavách před invazí i civilizovaní Londýňané v anglickém hlavním městě. Zde, v Káhiře, se proti ní rázně postavil starý Ibrahim Bej, druhý ze dvojice nejvyšších bejů, a autoritou svojí osobnosti prosadil, aby byli křesťané pouze internováni. Pak už přešel *díván* k užitečnějším a praktičtějším otázkám, k opatřením, na jejichž základě se mělo rychle svolat vojsko. Úkolem Murad Beje bylo jít s hlavními silami k jihu; Ibrahim Bej, který měl zůstat s menší části v Bulaq *(Búlak)*, káhirském říčním přístavu, se začal činit ze všech sil a obyvatele, už tak dosti rozvášněné i naplněné bojovností, horlivě povzbuzoval.

„Nevěřící, kteří s vámi jdou bojovat, mají nehty stopu dlouhé, obrovská ústa a divoké oči. Jsou to divoši ve službách ďáblových a do bitvy jdou v řetězech," křičel podle svědectví jednoho italského lékárníka, který to pak vylíčil francouzskému poručíkovi Vertrayovi, je však víc než pravděpodobné, že Ital lhal, až se mu od úst prášilo.

Armádu, s níž Murad Bej vyrazil po proudu Nilu, tvořilo jádro ze tří či čtyř tisíc mamlúků, nádherných a dokonalých jezdců na skvělých koních, dále jejich ozbrojené služebnictvo, pak milice z Káhiry a nakonec ti beduíni, kteří se zavázali bojovat proti společnému nepříteli, nevěřícím. Město samotné se v dalších dnech rychle vylidňovalo, zůstávali v něm jen starci, ženy a děti, všichni ostatní se chopili zbraní, vyrazili do přístavu Bulaq a tam se utábořili, aby čekali na zprávy. Vzniklo zde takřka provizorní město, v němž rychle rostly ceny i zmatek, neboť vůdčí roli tu nikdo nepřevzal a nikoho nenapadlo, aby vyslal za Murad Bejem či vstříc Francouzům nějaké zvědy.

A Francouzi se blížili, byť za cenu útrap, jež nelze vypovědět.

Písečné peklo

Obsadit Káhiru představovalo pro Bonaparta životní nutnost, byl to klíč k dobytí země, neboť mentalita obyvatel naznačovala, že se přikloní k tomu, kdo metropoli na Nilu ovládne. Z Alexandrie k ní vedly dvě cesty, jedna delší, směřující nejprve na východ, mezi mořem a jezerem k levému rameni nilské delty u Rosetty *(Ar-Rašíd)*, a poté vzhůru proti proudu. Druhá šla takřka diagonálou, na mapě vyhlížela podstatně kratší, leč vedla směrem na Damanhúr, podle map jediné město před Káhirou, jinak procházela pouští. Bonaparte a nikdo z Francouzů neměl s oním mořem písku zkušenosti, vrchní velitel ale hrál o čas, a proto volil směr Damanhúr. Teoreticky vypadala dobře, neboť vedla zčásti podél kanálu, který při záplavách přiváděl vodu z Nilu k Alexandrii, tento závlahový systém ale v oné roční době až na pár špinavých kaluží dokonale vyschnul.

Vrchní velitel všem jednotkám striktně nařídil, že po cestě budou vše potřebné od místních obyvatel kupovat, neboť si je nechtěl ani v nejmenším znepřátelit. Toto opatření se mu dosti prodražilo, protože musel zlato i peníze z pokladny směnit za oběživo, které se v Egyptě používalo, a směnný kurs si obchodníci i bankéři v Alexandrii stanovili pro Francouze velmi nevýhodně. Krom toho zklamala i jedna věc, na kterou Bonaparte hodně spoléhal, tedy jednání o spojenectví s beduíny. Vše nasvědčovalo, že 5. července dojde

Poušť (Gerôme)

k dohodě se třinácti šejky, které dokázal al-Koraím do francouzského hlavního stanu svolat, dokonce už se jednalo o třech stovkách koní a pěti stovkách velbloudů, jež vůdci kočovníků slíbili obstarat, jenže pak dostali šejkové zprávu od *ulamá* (cosi jako islámská „biskupská konference" nejvýznamnějších *imámů* a *muftích*) z Káhiry. Nebyla ničím menším než výzvou k džihádu, svaté válce proti nevěřícím, a beduíni okamžitě jednání přerušili. Vzápětí začali napadat takřka všechny francouzské jednotky, které už tou dobou postupovaly Lybijskou pouští, což nebylo věru snadné už tak, byť šlo jen o její nejseverovýchodnější cípek...

Dne 3. července, necelých čtyřiadvacet hodin po vylodění před Alexandrií, vydal Bonaparte rozkaz divizi generála Desaixe, aby vyrazila jako předvoj přes Damanhúr k El-Rahmanyeh (správně *Al-Rahmánija*, ale ponechejme zažitou transkripci). Při pohledu na mapu to nebyla dlouhá trasa, do Damanhúru činila nějakých 70 kilometrů, v měřítcích francouzských vojáků něco přes dva denní pochody. Odtud k El-Rahmanyeh na levém břehu Nilu zhruba dalších 25 km. Jenže každý krok pouští (Sahara je odvozeno od arabského termínu pro tyto bezútěšné končiny) se rovnal několika krokům po evropských cestách.

Třicetiletý divizní generál Louis Charles Antoine Desaix, měl na přípravu pochodu pramálo času, naštěstí to však byl muž, který vojenskému řemeslu rozuměl. Přesto poslal před vyražením Bonapartovi písemné hlášení, v němž vrchního velitele upozorňoval na očekávané potíže:

„Udělám vše, abych došel spořádaně do El-Bedayah (jiné písemnosti ji nazývají Beda, mohlo by jit o lokalitu Azba Al-Báb, pozn. překl.), *avšak musím vás upozornit, že podle informací, které jsme dostal, narazím na velmi málo vody. Žádám vás, abyste nás nenechal příliš dlouho čekat na zásoby, které potřebujeme. Od rána jsem čekal na svoje dělostřelectvo, leč marně, přestože jsem ho měl napevno slíbeno. Déle už čekat nemohu, vyrážím bez něho... Naše koně mají jen malé dávky krmiva. Ovsa máme právě tak na dva dny a pící žádnou. Po cestě si nedokážeme nic z toho opatřit..."*

Odstupňovaně za Desaixem měly vyrazit stejnou trasou tři divize další, jen čtvrtá (jejíž velení dostal místo zraněného Klébera generál Dugua) dostala za úkol dobýt Rosettu a odtud pokračovat proti proudu Nilu na Rahmanyeh stejně jako říční flotila, vytvořená účelově z menších bojových plavidel s malým ponorem a zásobovacích lodí. Její velení svěřil Bonaparte *chef de division* Perréemu.

„Dne 4. července," píše ve svých memoárech Chalbrand a nejspíše míní čas těsně po půlnoci *„se dal na pochod k Damanhúru předvoj pod velením Desaixovým. Reynier ho následoval pátého, Bon šestého a Vial sedmého za úsvitu. Téhož dne odpoledne vyrazila záloha, k níž jsem patřil i já, a spolu s ní se dali na cestu vrchní velitel i jeho štáb."*

Desaixova divize v síle 4600 mužů (z toho 16 jezdců, dragounů i husarů, a možná pár lehkých děl, neboť se o nich Savary ve svých pamětech zmiňuje) vyrazila navečer, vykročila rázně a zpočátku tak i pochodovala, jenže sotva ušla pár stovek metrů od alexandrijských bran, setkala se s písečným mořem.

„Šli jsme v kolonách a postupovali jen zvolna, aby nám všichni stačili. V jisté vzdálenosti od Alexandrie se na nás snesla noc a byla velmi tmavá; šli jsme po bílém koberci, který nám křupal pod nohama, jako kdyby to byl sníh, a když jsme si ho dali k ústům, poznali jsme, že je to sůl, která se tu vytvořila odpařením vod, jež tuto planinu

pokrývají v čase záplav. Náš pochod byl namáhavý, nejcitelnější byl nedostatek vody...," psal po letech Savary, tehdy jeden z Desaixových pobočníků.

Žízeň se dostavila velice rychle, už během noci, neboť polní lahve vojáci neměli a na čutory či jiné nádoby, do nichž by se nabrala voda, pomyslela jen část mužů, byť je k tomu Desaix nejspíše nabádal.

„Našli jsme jen vodu rok starou, která zůstala na dně kanálu a vytvořila tu něco tůněk pokrytých pěnou a plných odporného hmyzu; přesto jsme ji shledali vynikající," pokračoval Savary a mínil tím louže na dně závlahového kanálu, kolem něhož se kus cesty pochodovalo.

„První zastávka, na níž se po cestě z Alexandrie na Damanhúr narazí, nese jméno Beda; ta představovala počáteční cíl. Měli jsme průvodce, aby nás k ní dovedl. Tu a tam jsme zastavovali, aby měli vojáci čas se k nám připojit (...) Postupoval jsem vpředu s patnácti jízdními dragouny a nevzdaloval se od kolony víc než na doslech. Vyrazili jsme k večeru a šli celou noc, abychom se vyhnuli vedru; když se rozednívalo, dorazili jsme do Bedy, což není vůbec vesnice, jen studna tři stopy v průměru, bez provazu a vědra, které si musíte nést s sebou. V okolí toho ubohého místa není jediný strom, který by vás chránil před sluncem (...). Po příchodu do Bedy jsem našel studnu až po okraj plnou písku; těžko si představit pocit, jaký se nás zmocnil, když jsme zjistili, že nemáme zdroj vody. Na moje dragouny dolehl smutek, jež vnáší do duše pouštní ticho, jen k tichu hrobu ho lze přirovnat."

Podle Savaryho, autora těchto řádek, vybírali vojáci čtyři hodiny písek, než narazili ve studni na vodu; rozdělovala se po sklenkách, nejprve nejvyčerpanějším mužům, avšak k ochozu bylo nutno postavit důstojníka s hlídkou, aby udržoval pořádek. Savarymu se ovšem nejevila situace nejhorší, neboť štáb s sebou vzal na Desaixův rozkaz určité zásoby vody v lahvích, byť se jimi nyní šetřilo

Přes den divize odpočívala, snědla nevelké nesené zásoby a prohlížela si bezútěšnou, horkou písečnou pláň.

„Nuže," psal Saintine, další z pamětníků, *„iluze skončily a poušť se vojákům zjevila v celé nahotě. Kamkoliv obraceli oči, tam viděli jen truchlivou samotu, tu a tam přetínanou zvlněným pískem. Bylo to*

jako oceán, v němž se spoře rýsoval kmen palmy jako lodní stěžeň. Cítili jsme, jak nám do hlavy pálí africké slunce, a půda pod námi nám připadala jako aréna, která žhne jak slunce. Vprostřed té nehostinné přírody ani jedno útočiště, ani kousek stínu, ani jediný lidský tvor, kterého byste mohli zavolat na pomoc. (...) Jaká to cesta pro Evropany s jejich zbraněmi, zavazadly a ve lněných stejnokrojích."

Desaix poslal z Bedy Bonapartovi další depeši, jejíž obsah nezněl povzbudivě:

„Podmínky tu jsou velmi bídné. Zápolíme s nimi, jak to jde.(...) Je mimořádně naléhavé, abyste mi poslal čtyřdenní, nebo alespoň dvoudenní dávku biskvitů (z francouzského bis cuit; oboustranně pečené vojenské suchary, pozn. překl.), *soleného masa a, je-li to možné, i destilovaného likéru. Okolní vsi jsou obrazem bídy, přesto se mi podařilo z nich dostat trochu bídné potravy pro naše slabé jezdectvo."*

Místo očekávaných zásob ale přijel jen kurýr, který přivezl výtisky Bonapartovy proklamace v arabštině a turečtině...

Za soumraku se pustila divize na další cestu.

„Bod, k němuž jsme chtěli dorazit, abychom tu nalezli vodu," pokračoval Savary, *„se jmenuje El-Kaffer a je na půli cesty z Bedy do Damanhúru. Za pochodu nás zneklidňovali Arabové, kteří nahlodávali morálku našich vojáků odvahou a rychlostí nájezdů, byť obraceli koně na sto kroků od našich kolon. Bylo zakázáno střílet, ježto jsme měli jen tu munici, co nesl voják v torně a patrontašce. (...) Noc byla temná a mlžná, když jsme do El-Kafferu došli* (pravděpodobně šlo o Kafr ad-Daúwár, pozn. překl.); *rozmístili jsme se v něm, aniž jsme ho spatřili, jak se dalo, každá kolona vytvořila karé a zůstala až do rána v postavení, do nějž došla. (...) Žízní štvaní vojáci objevili mimo ves cisternu, z níž se zavlažovaly rostliny. Zvěst se o tom roznesla, všichni tam pádili, dav vznikl tak veliký, až ti, kteří vodu vytahovali, měli strach, že do ní budou sraženi.*

Ty, kdo se nemohli k vodě dostat, napadlo spustit křik, že je otrávená. Lest jim vyšla, i nejžíznivější odešli a cisterna zůstala nejprotřelejším.

Vprostřed noci si jedna hlídka myslela, že vidí Araba, a vystřelila. Poplach byl všude, všichni vyskakovali a nikdo ve tmě nedokázal

určit ani to, kde jsou další jednotky. Každý voják střílel před sebe. Z té hrůzy mohlo vzejít velké neštěstí, nepříjemným důsledkem se ale stala jen ztráta našich koní. Na zemi se nedal najít ani kousek dřeva, k němuž by šlo koně přivázat, krom toho jsme byli tak znaveni, že o tom nikdo ani neuvažoval. Když tedy střelba propukla, měli volnost a uprchli...“

Na zvyk stepních národů svázat zvířatům přední nohy nikdo nepomyslel a Desaixově divizi zbylo jen pár koní, převážně dělostřeleckých, těch, kteří byli zapřažení. Bez koní zůstalo nejen skrovné jezdectvo, ale i většina štábu. Savary vzpomínal, že instinkt vedl ta uprchlá zvířata, jež nepochytali beduíni, k Nilu, kde je polapili vojáci Duguovy divize. Jejich velitele to dosti vyděsilo, přítomnost osedlaných zvířat i s postroji si nedokázal vysvětlit jinak než velkou Desaixovou porážkou...

Nazítří Desaix rozkázal předat všechny koně dělostřelcům a sám šel příkladem, odvedl jim jediného, který mu zbyl. Bonapartovi pak tento aristokraticky jemný a vychovaný muž napsal:

„Stydím se, že vám musím psát tak naříkavým tónem. Až se z téhle příšerné situace vyhrabeme, budu zas schopen si všechno obstarat sám a přestanu vás obtěžovat. Pokud celá armáda nepřekoná poušť rychlostí blesku, zahyne. Není tu nic, co by utišilo žízeň tisíců mužů. Většina vody se nalézá v cisternách, které se vyprázdnily a už nenaplnily. Vsi jsou z mizerných chatrčí a bez zásob. Žádám vás, generále, abyste nás v této situaci nenechával. Jednotky začínají ztrácet odvahu a reptají. Pošlete nás vpřed, nebo nazpět, jak nejrychleji to půjde.“

I ty, kteří předtím seděli na koních, nyní čekala úmorná cesta pěšky.

„Než jsme ono postavení opustili, prošli jsme vesničkou El-Kaffer, již obyvatelé obehnali zdí z cihel pálených na slunci. Měla asi deset stop na výšku, zakončovaly ji stínky a byla flankována věžemi na obranu proti Arabům, jejichž celoživotní náplň představuje kočování se zbraní.“

Ve vsi se Desaix pokusil koupit pár koní; Savary, kterého tím pověřil, získal jednu kobylku, na níž pak generál jezdil po celé egyptské tažení. Stála padesát španělských piastrů, což byla údajně

jediná měna, kterou tu znali, a pobočník marně nabízet zlaté mince francouzské. Musel si svoje i generálovo zlato s důstojníky vyměnit za piastry, teprve pak zdejší šejk s obchodem souhlasil. Než se tak stalo, jeden šikovný voják vyměnil velký bílý knoflík za tabák a datle, přičemž dostal nazpět ještě něco drobných mincí, parátů. Rychle se to rozkřiklo a vojáci ve vsi nakoupili za knoflíky nutné zásoby až na chléb, který tu neznali, neboť se kvůli nesnadné přípravě považoval za potravu zámožných.

O směně za knoflíky nepíše jen Savary, podobných zmínek nalezneme řadu a kdosi poznamenal, že do bitvy před pyramidami nastupovali Francouzi ve stejnokrojích, které se už daly zapnout jen zpola. Proč se tehdy stal železný knoflík směnnou jednotkou, nikdo s určitostí neví, primitivismem to vysvětlit nelze. Spíše se jednalo o alibismus v situaci, kdy místní obyvatelé nevěděli, kdo vyhraje. Jistěže mohli přijmout zlato, kdyby ale vyhráli mamlúci a zjistili, že obyvatelé poskytli francouzským ďaurům pomoc, byť za úplatu, bylo by s místními velmi zle. Naskýtala se tu ovšem možnost tvrdit, že se místní bránili, pár Francouzů zabili a na důkaz jim uřezali právě knoflíky... A pokud by vyhráli Francouzi, jistě by už příště platili zlatem!

Následující etapa vedla Desaixovu divizi k Damanhúru, který si vojáci představovali jako krásné město plné hojnosti; o to větší je čekalo navečer zklamání:

„Byli jsme rozladěni při pohledu na ten shluk barabizen, který nazývali městem, ježto je to jediný větší městys mezi Alexandrií a Nilem. Leží v jednotvárné rovině, která vypadá, že nemá konce. Voda je tu jen ve studních. (...) Generál Desaix rozložil svoji divizi v táboře blízko ohrady s pěknými pomerančovníky a stromy s granátovými jablky, byla tu i studna s rumpálem, která sloužila k zavlažování; lidé se tu chovali vlídně a v Damanhúru se pro nás našlo i něco zásob. Tady se k nám připojil generál Bonaparte a celý hlavní štáb; byli s ním i pánové Monge a Berthollet...“

Zvláštní věc, v Savaryho jinak poutavém vyprávění najdeme jen málo stop po strázních a útrapách k nevydržení. Pravda, divize šla jako první, měla tedy nejvíc šancí najít ještě vodu ve studních a jídlo ve vsích, přesto byl její velitel silně nervózní. S potravinami vycházel jen taktak, s náboji musel šetřit a o koně přišel.

Další divize, Reynierova, Bonova a Vialova, na tom byly mnohem hůře než Desaix a cesta Libyjskou pouští se jim stala skutečným peklem, o kterém oficiální relace raději pomlčely. Berthierova obšírná zpráva jen stroze konstatovala:

„Armáda vyrazila z Alexandrie 18. a 19. messidoru s polním dělostřelectvem a malým jezdeckým sborem, lze-li tak zvát tři stovky jezdců na koních vyčerpaných dvěma měsíci plavby, takže jezdce sotva nesli. Artilerie měla z téhož důvodu špatné zápřahy."

Jiní ovšem psali barvitěji.

„Spásná voda, která se vzala z Alexandrie, což bylo opatření, na něž každý nepřišel, se vyčerpala hned v první etapě. Během ní, takřka od prvních kroků, většina únavou zmožených a vedrem trápených vojáků (...) odházela vše, co měla v tornách, včetně biskvitů na čtyři dny. Mysleli si, když vyráželi na cestu, že je to jako v Evropě, kde si mohou ve vesnicích opařit potraviny čerstvější. (...) S palčivým hrdlem, s prázdným žaludkem a na písku, kde byl bivak, si nikdo nemohl užít spánku, jež vrací síly." vzpomínal Chalbrand.

Podporučík Vertray líčil útrapy vedra a žízně takto:

„Sedmnáctého messidoru ve čtyři ráno vyrazila Reynierova divize na pochod ke Káhiře. Do osmi hodin jsme šli dost dobře, písek pouště nebyl ještě rozpálený, od oné hodiny ale začalo být slunce prudké, nesnesitelné, a v deset už bylo vedro tak příšerné, že jsme mohli sotva jít. Ti, kteří si udělali zásobu vody, soustavně pili; ty zásoby se rychle vyčerpaly."

Pelleportovy paměti ohledně pochodu Bonovy divize říkají:

„Dne 6. července jsme opustili bivak v Alexandrii a dali se cestou na Rahmanieh, po níž jsme prošli skrze Elhuat, Birket a Damanhúr. V první z těch osad jsme našli jedinou studnu, v níž byla voda kalná a hnijící: stejně se vypila do dna. Ve druhé vyprázdnily studny jednotky, co šly před námi, a na nás zbyla mělká vrstva bahnité tekutiny. Evropští koně před takovým napajedlem couvali, zanedlouho to ale dělali jako my. Zvykli si. V Damanhúru, o kterém nám tvrdili, že je to místo se spoustou zásob, jsme našli jen kazící se vodu a čočku.

Bylo ubíjející vedro, hlavně poryvy pouštního větru vyčerpávaly.

Dýchali jsme žhnoucí vzduch a množství prachu, jemného, všude pronikajícího, který dráždil hlavně oči."

Paměti inženýra Martina se zmiňují pro změnu o dalších útrapách divize Reynierovy:

„Potřebovala dva dny jen na to, aby se dostala z Alexandrie do El-Oulah (al-Ulah, pozn. překl.), *což je vzdálenost sedmi francouzských mil. Vytrpěla si všechny hrůzy žízně vprostřed horoucích písků, bez průvodců a na nejisté cestě, po níž šla; osmačtyřicet hodin ani nepila, ani nejedla. Přestože se vojáci před odchodem vybavili biskvity na čtyři dny, zmohly je vedro i váha natolik, že vše odházeli v přesvědčení, že v první vsi najdou lepší potravu. Když konečně do El-Oulah došli, nalezli jedinou studnu obsahující jen bahnitou vodu, neb to byl čas, kdy je hladina Nilu nejnižší."*

Martin tvrdil, že kupoval lahvičku vody po šesti francích, neboť peníze za této situace pozbývaly ceny.

„Ti, kteří si ji koupit nemohli, dál trpěli a byl v nich už jen malý závan života. Padali vyschlí a mrtví. Někteří říkali, že se vrátí do Alexandrie, a nepomysleli, že z ní už ušli dva dny cesty (...).

Na konci třetího dne jsme došli do Birketu (Birkat Ghítás), *což je jen shluk hliněných chýší, které slouží za útulek několika arabským felláhinům. Ty chatrče představovaly pro vojáky v dané chvíli paláce. Obklopili cisternu, jedinou, co tu byla, jeden muž slezl dolů, na dno té díry, která by mohla všem posloužit za hrob, a zvolal slova, která zabíjela:*

‚Voda tu není!'

V tom okamžiku všechny tváře povadly zděšením a každý myslel, že udeřila jeho poslední hodina. (...) Jeden voják spatřil umírat kamaráda; neklidně se kolem rozhlédl, číhal na chvíli, až nebude nikdo v dohledu, aby přítele zardousil a osvěžil se jeho krví. Zpozorovali ho ale a on ten hrůzný čin nemohl vykonat. Později se k zločinnému úmyslu přiznal, byť neměl vůbec v povaze, aby něco takového spáchal."

Martinovy další řádky líčí, jak sluha generála Reyniera posbíral na dně jedné cisterny něco kalné vody, spíš mokrého bláta, a svému veliteli to nabídl, když však přikládal Reynier nádobu ke rtům, přistoupil k němu prostý voják a vztekle vykřikl:

„Generále, vím, že se k vám mám chovat s úctou, vy však máte naše životy ve svých rukou a já umírám."

Pak mu nádobu vyrval a chvatně spolykal obsah.

Verteray, který vzpomínal, že celou noc převaloval v ústech kulku z muškety, neboť tak si alespoň udržel sliny, napsal o stejné etapě toto:

„Osudový den! Na vlastní oči jsem viděl zmírající muže žebronit, žádat o milosrdenství kamarády, kteří se prali o plesnivou vodu; několik jsem jich spatřil v hrozných bolestech umírat. Většina důstojníků dávala obdivuhodný příklad a s vypětím veškeré vůle trpěla, aniž si slovem postěžovala."

Reynier psal Bonapartovi ještě naléhavější hlášení než Desaix, odpověď ale nedostal.

Další den byl stejný, jen osada na konci pochodu jiná:

„Naši vojáci našli zanedlouho pár opuštěných studen, vyschlých, zasypaných nebo takových, kde se na dně krčila voda černá jak inkoust. Chuť měla nesnesitelnou a k těm studnám jsme se navíc museli vláčet daleko za ves. Viděl jsem, jak se za láhev té vody platilo dvanáct franků."

Teprve následujícího dne, 6. července v osadě El-Karioun *(al-Kariún)*, kterou Vertray jmenoval jako Kairon, našla divize cisternu s vodou průzračnou a v množství postačujícím pro všechny:

„Jaké nádherné překvapení! Jaká radost! Konečně jsme našli, co jsme od Alexandrie hledali! Vodu, čistou vodu, čerstvou vodu...! Museli byste zažít všechny naše strachy a beznaděje, abyste to pochopili!"

Reynier kolem cisterny prozíravě rozmístil granátníky, aby udržovali pořádek a vodu rozdíleli.

„V méně než půlhodině utišila celá divize žízeň. (...) Pak jsme se zuřivou chutí jedli naše zásoby. Já nikdy nejedl lahodnější pokrm. Ta zastávka se vojákům naší divize vryla do paměti jako nejšťastnější chvíle jejich životů...," psal Verteray o tvrdém komisárku, namáčeném nyní do vody, načež pokračoval:

„Nikdy jsem neviděl pít tak hltavě tolik vody. Všichni jsme ji nasávali jako houby a nemohli se nasytit; pokud šlo o mne, ta voda mi připadala tak lahodná, že jsem stále neměl dost. V Marseille jsem si koupil šálek z tepaného železa, teď jsem jej vyprázdnil dvacetkrát."

Ani cesta záloh, které se daly na pochod z Alexandrie 7. července (19. messidoru) spolu s hlavním štábem a samotným Bonapartem, neprobíhala o mnoho lépe. Takto ji popsal de Niello Sargy, přidělený k vrchnímu ordonátorovi Sucymu:

„Šlo se nocí se dvěma hodinami na odpočinek. Po cestě jsme narazili na vícero mrtvol. Vrchní velitel nechal jednu prohlédnout a navzdory tmě bylo při ohmatání ran cítit, že je způsobily chladné zbraně.

Bonaparte měl hlavu zakrytou kapesníkem a několikrát za cestu poklepal generálu Berthierovi na rameno se slovy: ‚Nuže, jsme konečně tu.' Půl hodiny před rozbřeskem nás přivítala v blízkosti jednoho kopce dosti prudká střelba z pušek, naštěstí však zranila jen koně jednoho z guides*; naše jednotky ho pokládali za Araba.*

Nakonec vyšlo slunce, hned se naplno rozzářilo a rozpálilo svými paprsky písečné moře, jímž my šli. Jediný mráček nás před silou paprsků nechránil. Vyprahlá a sypká půda pod nohama ubírala sil vojákům, kteří nepřivykli tak palčivému vzduchu, co dýchali. Žízeň, jež se rychle ozvala, začala být nesnesitelná a krutá. Náhle se nám před očima objevily mraky, řeky... Ocitali jsme se mezi vodami, na každém kroku k tolik vytoužené vodě jsme ale okoušeli Tantalova muka, neboť řeky, jezera a moře jako kdyby před námi prchaly..."

Fata morgánu spatřily všechny divize, zmínky o ní najdeme prakticky ve všech pamětech.

„K těm strastem se přidružilo zklamání ze zrcadlového odrazu, optického úkazu, k němuž dochází hlavně na velkých planinách, když půda dosáhne určité výše teploty; to byla skutečně Tantalova muka. Monge nám pak ten úkaz vysvětlil tak, aby ho naše inteligence pochopila; jinak by to bylo jasné jen učencům, jichž jsme mezi sebou neměli příliš...," dodal Pelleport.

Zadní voj se pokusil pochodovat jednu chvíli ve dne, rychle to však vzdal, neboť sluneční žár se stával pro muže nesnesitelným.

„Sžíraly je žízeň i hlad a nenacházeli ani vodu, ani chléb. Takto se bylo nutno vléci až do čtvrté hodiny odpolední. Udolávalo nás vedro, znepokojovali nás beduíni, kteří šli v naší blízkosti po všechny první

tři dny pochodu. Viděl jsme vojáky umírat žízní, hladem i vedrem; jiní si u konce se silami a při pohledu na utrpení druhů vystřelili mozek. Mnoho dobrovolníků jsem viděl padat slabostí a bez života do písku. Za pochodu z Alexandrie do Damanhúru jsem marně nabízel zlatý louis za sklenku vody. Vojáci už byli ve stavu, kdy téměř odmítali jít dál," tvrdil de Niello Sargy a o pár řádek dál dodal:

„Umírali jak mávnutím kouzelného proutku. Slyšel jsem jednoho říkat v okamžiku, kdy vypouštěl duši, že zakouší nevýslovné blaho; byla to sladká a klidná smrt (...). Udržovali jsme se pomocí pár kapek vinného octa či Hoffmanských kapek, jimiž se někteří z nás prozíravě vybavili. Během pěti či šesti dní nám pomřelo pět až šest stovek vojáků, všichni žízní. Vojáci byli tak znavení, že pronášeli ta nejnesmyslnější a nejzbabělejší slova. Slyšel jsem, jak na adresu štábu říkají stovky vět podobných této: ‚Tohle jsou kati Francouzů!' Viděl jsem vojáky spáchat sebevraždu v přítomnosti vrchního velitele a přitom na něho volat: ‚Tohle je tvoje dílo!'"

V noci se spát mnoho nedalo, neboť vedro vystřídal chlad, který pronikal do kostí a v němž tuhly údy.

„Tyto změny teploty nutně přinášely nemoci, nejdřív ze všeho se ale dostavily oční záněty, metla téhle krajiny," poznamenala Adlerova relace.

Během přesunu na Damanhúr a i v následující etapě od Damanhúru k levému břehu Nilu sílily přepady beduínů. Tito pouštní jezdci neútočili na postupující jednotky v koloně (a občas i v obranném čtverhranu, zvaném karé), jen jeli v bezpečné vzdálenosti a paralelně s Francouzi, když však spatřili opozdilce nebo muže, kteří vybočili z řad, vrhli se na ně. Ani během odpočinku nebylo radno odcházet na pár kroků od hlídek. Kvůli nedostatku munice po nich vojáci nevystřelili a Arabové to rychle pochopili, proto troufale přijížděli co nejblíže.

„Arabové lemovali naše kolony a občas vnikli do intervalů. Pak se s rychlostí ptáka lovícího kořist vrhli na muže, kteří zůstali mimo tvary," psal Pelleport.

De Niello Sargy poznamenal:

„Ti z našich vojáků, kteří s námi nemohli kvůli vyčerpání a žízni pochodovat dál, byli těmi zbojníky na koních pobiti. Na mou čest,

byla to horší válka než ta ve Vendée. Pobočník generála Duguy jménem Géroret byl zavražděn na dostřel z pušky od leženi, když doručoval rozkaz."

V dnech 6. až 9. července se shromáždily v Damanhúru čtyři divize, Desaixova, Reynierova, Bonova a Vialova, celkem na 18 000 vojáků. Podle oficiálních zpráv chybělo několik stovek mužů, kteří podlehli horku, spáchali sebevraždu nebo padli za oběť beduínům; Desvernoisovy memoáry sice hovoří o 1500 mrtvých jen v Desaixově divizi, toto číslo ale je s největší pravděpodobností hodně nadsazené.

Duguova pátá divize zatím dorazila 6. července k pevnosti Aboukir na výspě stejnojmenné zátoky, bez boje ji obsadila, načež pokračovala úzkým pruhem pevniny mezi mořem a jezerem Idku k Rosettě, kam dorazila 8. července před půlnocí. Čekalo ji příjemné překvapení, ve městě totiž působila řadu let obchodnická francouzská rodina Varsyů a ta zdejší civilní i náboženské představitele přesvědčila, aby se nestavěli na odpor.

„Jakmile se o jejím pochodu dozvěděl pan Varsy starší, vydal se mu v čele mnoha obyvatel naproti a předal klíče od města. Sebe i muftího nabídl jako rukojmí...," konstatoval inženýr Martin a plukovník Laugier si do deníku poznamenal:

„Ta událost tvořila můj první příznivý dojem od přistání v Egyptě."

Nebylo divu, obyvatelé přivítali vojáky chlebem a ovocem, obojím pochopitelně za peníze (a rovněž za železné knoflíky), i to však bylo víc než milé.

Ve dvě ráno 10. července se dala Duguova divize na další pochod, tentokrát k jihu, podél levého okraje delty Nilu. Byla to procházka, neboť postupovala zúrodněnou a na vegetaci bohatou krajinou, vodu měla na dosah a mohla odpočívat ve stínu citrusů či palem.

Pokud šlo o válečnou flotilu admirála Brueyse, ta spustila 7. července kotvy v zátoce Aboukir, souběžně s Duguovou divizí se však vydala proti proudu Nilu říční flotila *chef de division* Perréeho, jenž vztyčil svoji vlajku na šebece *Le Cerf*. Jeho loďstvo tvořily dále půlšebeka *La Revanche*, pět válečných šalup *(La Capricieuse, Le Sans-Quartier, Le Pluvier, L'Étoile, L'Éclair)*, dvě půlgaléry *(La Coquette, L'Amoureuse)* a tři dělové šalupy *(L'Hélène, La Victoire a L'Espérance)*.

Bonaparte sám pobyl v Damanhúru dva dny, během nichž musel strpět od svých generálů mnohé vyčítavé a nejednou i rebelantské věty, kterým se nelze divit, neboť velitelé divizí mluvili za své muže, které viděli zblízka, zatímco vrchní velitel cestoval obklopen štábem a relativní péčí. Nespokojenost se projevila hlavně v průběhu válečné porady, kdy si většina účastníků ostře stěžovala, že se denní příděly rozdělovaly od vylodění jen jedinkrát. Sám Napoleon, už jako zajatec na Ostrově svaté Heleny, Las Casesovi přiznal, že tehdy vyslechl řadu výčitek i od mužů v bezprostředním okolí, od Lannese či Murata. Jednou prý dokonce spatřil spiklenecky se tvářící hlouček vysokých důstojníků, rázně k nim došel a na toho nejvyššího udeřil:

„Mluvili jste o spiknutí. Mluvte pravdu, nebo udělám, co musím. Vašich pět stop a deset palců vás neuchrání před popravčí četou, za dvě hodiny před ní můžete stát."

Jednalo se tehdy o generála Alexandra Dumase, muže obří postavy (a otce slavného romanopisce), jenž pro mnohá kritická slova upadne brzo do hluboké Bonapartovy nemilosti? A patřil mezi rebely i jezdecký velitel Muireur, o kterém se říkalo, že padl z obav před Bonapartovým hněvem?

„Začínal pociťovat to rozpoložení, o kterém se říká, že je to nemoc z charakteru krajiny. Právě si koupil koně, chtěl ho vyzkoušet a vyjel z tábora. Hlídky ho varovaly, ať nejezdí daleko, jejich rozumné výstrahy on ale neposlouchal. Jen co projel pár kroků cvalem, napadli generála Muireura Arabové shromáždění a skrytí i s koňmi za písečným přesypem. Zmasakrovali ho a obrali, než mu stihly pěší hlídky přispěchat na pomoc. Tihle Arabové byli všude a přitom jste je nikdy ani nezahlédli...," tvrdil Jacques Miot.

Podle Desvernoisových memoárů ovšem Muireur vzplanul na poradě hněvem a veřejně Bonaparta obvinil z nezodpovědného dobrodružství. Pak prý se mu věci rozležely v hlavě, tušil, že je s jeho kariérou konec a vyjel si pro smrt záměrně.

Ať tak či onak, vrchní velitel všechna ostrá slova vojáků, důstojníků i generálů vyslechl s kamennou tváří, byť si jména některých kverulantů dobře zapamatoval. Jistě, z humánního hlediska si počínal nelidsky, avšak z hlediska strategického nejúčelněji. Musel

porazit vojsko mamlúků co nejrychleji a věděl, že čím rychleji se mu to povede, tím bude úžas Egypta větší. Jen tak se mohl stát z vetřelce vládcem. S naprosto chladnou myslí dospěl k závěru, že ztráta několika stovek mužů na cestě pouští je dobrou cenou za dobytí země, kvůli kterému připlul! Ano, nepochybně si smrt vojáků nepřál, v hlavě stratéga to však byl spíše nepříjemný incident, něco jako když dostal v Damanhúru arabského koně, který ho kopl a způsobil mu zhmožděninu pravé nohy. V tomto případě byl ovšem nablízku vrchní chirurg Dominique Larrey, jenž nohu okamžitě stáhl obinadlem. Leč žízní umírajícím nepomohl nikdo...

Damanhúr (za antických časů známý jako Behdet či Hermopolis Parva) byl spojen ještě s jednou historkou a incidentem, které barvitě vylíčil Bourrienne:

„Na hlavní stan zaútočila malá skupina Arabů na koních. Bonaparta, který byl v okně šejkova domu, tato troufalost pohoršila, obrátil se tudíž na pobočníka, jenž měl právě službu, a řekl: ‚Croisiere, vezměte si pár guides *a zažeňte ty drzouny!' Croisier vyjel okamžitě s padesátkou* guides *na prostranství. Následovala malá šarvátka a my ji z oken sledovali. V rozjezdu a útoku Croisiera i jeho jednotky bylo cosi váhavého, čemu vrchní velitel nerozuměl. ‚Vpřed, řekl jsem! Útokem!' vykřikl z okna, jako kdyby to mohli slyšet. Vypadalo to, že Croisierovi jezdci ujíždějí a Arabové že obracejí do nového útoku. Po malé srážce, vedené vlažně, Arabové beze ztrát odejeli, aniž je kdokoliv pronásledoval. Bonaparte už nedokázal ovládnout vztek, a když se Croisier vrátil, připravil mu tak ostré uvítání, že ten chudák odešel do hloubi duše zaražený a zahanbený. Bonaparte po mně chtěl, abych za ním šel a řekl mu něco utěšujícího, bylo to ale marné. ‚Tohle nedokážu přežít,' povídal Croisier. ‚Chci se dát zabít při první příležitosti, která se naskytne. Nemohu s takovou hanbou žít.' Z generálových úst totiž vyletělo slovo zbabělec. Chudák Croisier, padl u Saint-Jean d'Acre."*

Byl to projev hněvu, ať již vykalkulovaného, nebo mimovolného, v němž dal Bonaparte najevo, jak velice touží změřit s protivníkem síly a porazit jej? Christopher Herold, který tuto historku rovněž citoval, právem dodal Voltairův výrok o tom, že

Bitva u pyramid, Vincentova skica

někdy je dobré dohnat jednoho důstojníka k sebevraždě; dodá to totiž odvahu jiným.

Střet s mamlúckými beji se blížil a i sebevědomý Bonaparte si musel alespoň podvědomě položit otázku, zda v něm demoralizovaní, vyčerpaní a zubožení muži obstojí.

Chebreis, první bitva

Dne 9. července dostaly všechny Bonapartem v Damanhúru shromážděné divize rozkaz k pochodu dál na El-Rahmanyeh. Bylo to bezvýznamné městečko na levém břehu Nilu, který, po pravdě řečeno, v onu roční doby nevypadal nejimpozantněji, neboť dosahoval nejnižšího vodního stavu. Desaix opět vyrazil jako první, Reynier, Bon a Vial následovali v nevelkých intervalech za ním. Těch patnáct mil ušli odpočatí vojáci, kteří se tentokrát už vodou zásobili, dosti rázně a posledních pár stovek metrů absolvovali během, neboť pohled na říční hladinu je doslova elektrizoval.

„Tu řeku jsme zdravili jako svoji zachránkyni a nadlouho jsme se do jejích vod nořili...," psal Pelleport a podobná slova opakoval barvitěji P. Martin:

„Jaký to byl pohled na několik tisíc vojáků pádících do vod blahodárné řeky zúrodňující Egypt! Konečně mohli ukojit touhu, která je po čtyři dny mučila. Jak lačně upírali z pouště zrak k zeleni, která lemuje Nil! Nejpřísnější rozkazy ani bubnování tamborů, ba ani křik důstojníků nedokázaly vojáky zastavit. (...) Jaká vřava! Jaká radost! Ach, jak dává jeden jediný okamžik radosti zapomenout na chvíle útrap."

A Savary suše konstatoval:

„Vojáci se vrhali do řeky jako zvěř, která pádí k napajedlu."

Podle Desvernoise odhazovali zbraně i torny, se svlékáním stejnokrojů se ale nezdržovali a skákali jako děti do vody, kterou polykali plnými doušky:

„Mnozí tu našli smrt, neboť pili příliš hltavě."

Když se vojáci osvěžili, omyli písečným prachem zčernalé tváře a zchladili těla, vrhli se na okolní pole plné vodních melounů, tolik odlišných od cukrových melounů, jež znali z Itálie či jižní Fran-

Bitva u pyramid

cie. Trhali je, rozbíjeli zelené koule bodáky, polykali červenou dužinu, až jim z toho bylo špatně, a zanedlouho zjistili to, co napsal de Niello Sargy:

„Vodní melouny nás osvěžily, ale nenasytily."

Spousty vojáků vzápětí zachvátily prudké žaludeční a posléze střevní křeče.

„Celá armáda dostala průjem," poznamenal Savary a Miot dodal:

„Melounům bych tu měl složit hold, udělaly nám velikou radost svěžestí a sladkou tekutinou, jíž nabízejí. Hltat je ale není bezpečné, ti, kteří se do nich pustili příliš nenasytně, z nich velmi onemocněli; několik vojáků pomřelo na soustavné vyprazdňování střev, jež ty melouny způsobují."

Sám Bonaparte nechal do rozkazu z 12. července (24. messidoru) napsat:

„Velícím důstojníkům se ukládá, aby vojáky varovali, ať jedí melouny, pokud možno co nejméně; výjimku tvoří ty, které si uvaří, pak jsou zdravé a výživné."

Kdo kdy ovšem vařil melouny...?

S utišenou žízní a notně vyprázdněnými střevy vzrostl hlad, který se rovněž nedal utišit. Pro vojáky nastala nová Tantalova muka, neboť kolem Nilu se táhla pole zralého obilí, na mouku ale nebylo kde zrno umlít.

„Celá armáda uléhala na množství klasů, neměli jsme však mlýnky ani pece," vzpomínal Martin a dodával, že obilí drtili feláhové mezi dvěma kameny jen pro vlastní spotřebu a v pícckách že se topilo kravím trusem; ani jedno nebylo možné v rozsahu armády použít...

Zvláštní odřady dostaly za úkol obstarat tolik potravin, kolik bude možné, a ty obzvlášť úspěšné přivlekly něco hovězího dobytka, který šel hned na porážku. Za krávy či voly se nejspíš neplatilo, neboť vesničané by zvířata k obdělávání polí nikdy neprodali. Vojáci dobytek prostě zabavili, a pokud jim v tom feláhové bránili, rychle je srazili k zemi; následující dny ukáží, že způsob klasických rekvizic a kořistění rychle převládne nad všemi proklamacemi i nařízeními a že i Bonaparte bude z nutnosti nad takovými prohřešky zavírat oči.

Dne 11. července už byla v El-Rahmanyeh i Duguova divize, jež dorazila bez větších potíží od Rosetty, a po Nilu od západního ústí (Masabb ar-Rašíd) připlula Perréeho nevelká říční flotila spolu se čluny naloženými zásobami všeho druhu, soleným masem, rýží, luštěninami stejně jako střelivem. Ježto vrchní velitel nařídil na odpoledne nástup a hodlal provést přehlídku, všechny jednotky usilovně čistily zbraně, uniformy i výstrojní součástky. Bonaparte pak projížděl kolem divizí, před každou zarazil koně, nechal vystoupit důstojníky a měl k nim krátkou řeč, ve které je upozornil, že možná už zítra zkříží zbraně s mamlúky. Dal najevo přesvědčení, že se vítězové, kteří prošli boji v italských nížinách i horách stejně jako v německých zemích, nedají barbarskými válečníky zastrašit a svoje prapory ověnčí novými vavříny. Důstojníkům nařídil, ať v tomto duchu povzbudí svoje vojáky. Povedlo se mu opět cosi, v co mnozí nedoufali, rozproudil reptajícím i demoralizovaným podřízeným krev v žilách.

„Nakonec to vypadalo, že nás Bonaparte přesvědčil o důležitosti i velikosti svých plánů. Každý z velitelů kompanií svým mužům oznámil, že se blíží bitva. Tyto zprávy vyvolaly v celé armádě nadšení,

a když pak dostali vojáci rozchod, začali s úzkostlivou péči prohlížet svoje zbraně, ostřit bodáky, zkoušet pušky a vyzpěvovali si, jako kdyby je čekal velký svátek," psal poručík Vertray.

Tou dobou už měl vrchní velitel zprávy o blížícím se vojsku Murad Beje; převážnou většinu informací mu dodal *adjudant-général* Boyer, vyslaný s pár muži a tlumočníkem po Nilu. Boyer přirážel k oběma břehům u každé vsi, kterou spatřil či o níž průvodce věděl, a zprávy od místních obyvatel získával vcelku snadno. Jak posléze vzpomínal, zažil u jednoho šejka i v jistém smyslu humornou příhodu:

„Chtěl vědět, jakým právem se chtějí křesťané zmocnit země, jež náleží velkému sultánovi. Odpověděl jsem mu, že nás sem přivedla vůle Alláhova i jeho Proroka. On opáčil, že náš král měl o tomto kroku sultána nejdřív zpravit. Ujistil jsem jej, že to udělal, a on chtěl vědět, jak se králi vede. Já na to, že velmi dobře, a on přisahal při svém turbanu i vousu, že na mne bude vždy pohlížet jako na přítele."

Kdeže byl ve Francii král, jehož hlava padla pod gilotinou už v lednu 1793...!

Krom Boyera dostal vrchní velitel hlášení i od Desaixe, který se už 10. července střetl s odřadem zhruba tří stovek mamlúckých jezdců (podle generála Bonnala jich bylo až šest set...) pod velením Muhammada Beje al-Alfiho. Desaix, postupující v sevřené koloně *par division*, s děly na čele a vzadu, zavazadly vprostřed mezi oběma brigádami, nařídil rozvinout na předpisové rozestupy mezi pelotony, pokračovat v pochodu a protivníka odrážet za chůze; nejspíš si myslel, že jde jen o větší útok beduínů, který už zažil nejednou. Když se pak mamlúčtí jezdci hromadně rozjeli do útoku, dal velet *par peloton, à droite et à gauche en bataille, feu de deux rangs*, což byl rozkaz pro vytvoření karé a palbu dvěma řadami. Bonapartovi pak hlásil, že jeho muži divoký a nekoordinovaný nájezd snadno odrazili palbou z děl i mušket, na bodák že došlo jen výjimečně a on že neutrpěl žádné ztráty.

„Toho prvního dne," píše de Niello Sargy, *„vše skončilo jejich ústupem poté, co ztratili kolem pětadvaceti mužů, kteří se vrhli na naše řady a dali se zabít. Ani jediný se nevzdal. Pořádek v našich kolonách je udivil a osud Egypta tak ponechali na jiný den."*

Adlerem sebrané vzpomínky dodávají jednu podrobnost, historku, jež má charakter osobního souboje:

„Jako předvoj postupovalo dvacet dragounů. Mamlúci se prohánělí planinou jako blesk, nepřiblížili se však. Jeden z nich, ten nejodvážnější, obrovské postavy a na skvělém koni, dojel k Francouzům na dostřel pistole. ‚Kdo si chce dojet pro toho krásného koně?' řekl dragounský velitel. Ramonel, mladík sotva šestnáctiletý, zprudka vyrazil. (...) Po několika minutách boje přivezl vítězný ke svému důstojníkovi koně a přinesl i překrásnou damascenskou šavli, která patřila jeho protivníkovi."

Nutno říci, že měl z pekla štěstí, neboť z individuálních střetů obou jezdectev budou vyjíždět vítězně mnohonásobně častěji mamlúci...

Sílu nepřítele odhadoval Bonaparte, jenž z Desaixovy relace nepochybně vyvodil závěry ohledně protivníkovy taktiky, na tři až čtyři tisíce mamlúckých jezdců, za nimi však následovalo nepřehledné množství pěších a od Káhiry plula flotila dělových člunů obsluhovaných a řízených zkušenými řeckými námořníky. To vše se blížilo k osadě, ležící kolem osmi mil na jih od El-Rahmanyeh. Víska nesla jméno, které se opět v pramenech i literatuře vyskytuje v bezpočtu podob: Chebreis, Chebreisse, Chebrerys, Chebreki, Chobrakit, Chobraykhit, Shubra Khit, či dokonce zjevně francouzštině přizpůsobeným Chebrekgrisse; lze mít za to, že Chebreis je antický název, dnešní podobě pak odpovídá *Šubrá-Kít*...

Berthierem vypracovaná série rozkazů dávala jasné instrukce pro přesun po cestě od Minyet Salama *(Miniját as-Salam)* na Chebreis, kam měla armáda dorazit před setměním 13. července. Souběžně s armádou měl plout Perrée s válečnými říčními loďmi a generál Andréossy dostal rozkaz, aby se nalodil na vlajkovou šebeku *Le Cerf*; jeho úkolem bylo koordinovat akce pozemních i říčních sil. Civilisté a všichni muži služeb beze zbraní se museli nalodit na bojové i nevyzbrojené lodě; na velitelskou šebeku tak vsedl Bonapartův sekretář Bourrienne i vědci Berthollet a Monge. Dvě stovky jezdců bez koní posílily posádky ostatních člunů; s nimi nastoupila na jednu z transportních lodí i mladá a pohledná *madame* Fourèsová, žena poručíka 22. jízdního mysliveckého, která měla za nějaký čas vstoupit dosti výrazně do Bonapartova života.

Dne 12. července se Bonapartovy čtyři divize hnuly podél

levého nilského břehu za Desaixovým předvojem vstříc protivníkům. Znovu začal obtížný postup, tentokrát však ne kvůli písku, ale s ohledem na spousty zavlažovacích kanálů, které bylo nutno překračovat. Pro dělostřelce byla tato cesta hotovým utrpením, přesto jednotky překonaly určenou vzdálenost rychleji a na dohled Chebreisu dorazily už před svítáním 13. července (25. messidoru). Šly spořádaně, držely se striktních rozkazů ohledně zachování sevřených tvarů, což byla věc, kterou kladl Berthier velitelům na srdce ze všeho nejvíce. Upozorňoval, že sevřený tvar a absolutní disciplína tvoří nejjistější způsob, kterak mamlúckému jezdectvu odolat!

Před Chebreisem dostala každá divize rozkaz k seskupení do obřího karé, v němž hloubka strany čtverhranu tvořila šest řad. Toto uskupení se předtím v koaličních válkách nepoužilo a leckterý obrazotvorností nadaný autor pak opakoval legendu, kterak se Bonapartovi před očima vybavily mohutné příbojové vlny, jež se tříští na kamenných blocích. Je to hezká asociace, přijmout ji ale znamená vojenské vzdělání vrchního velitele notně podcenit. Karé přece byl útvar, který se používal v menších formacích (nejčastěji v praporních) tisíckrát; v šíři divize představoval jen znásobení a do jisté míry reminiscenci na vojenskou historii, na makedonskou falangu, kolonu švýcarských lancknechtů z dob renesance či na španělské *tercio* Třicetileté války. A stavbu tohoto velkého karé museli vrchní velitel i jeho náčelník štábu probrat s divizními generály na válečné poradě.

Uprostřed každého karé našly místo trén a hrstka jezdectva, rohy posílilo dělostřelectvo, podle Marmontových pamětí velice slaboučké, neboť čítalo pouhých šest hlavní!

„Granátníci v každém karé vytvořili pelotony, které zpevňovaly rohy a byly připraveny posílit místa, na něž by útok směřoval," poznamenal Berthier a Marmont dodává další podrobnost:

„Karabinické kompanie, postupující tři sta kroků vpředu a na bocích, se měly stáhnout do karé okamžitě, jakmile se hlavní nepřátelské síly přiblíží a vyrazí do útoku."

Byl to jediný možný způsob taktického uspořádání, neboť předchozí skrovné zkušenosti, všechny zprávy o způsobu boje mamlúků a konec konců i pohled na nepřátele jasně říkaly, že protivníkovu

hlavní údernou sílu tvoří jezdectvo a to zaútočí v mase, s jakou se Bonapartovi vojáci dosud nesetkali.

Karé sama stála šachovnicově, což dávalo nejlepší možnost k pokrytí terénu a ke vzájemnému krytí palbou.

„Už od svítání mohli vidět naše celkové síly," tvrdí o mamlúcích de Niello Sargy, *„neboť kroužili kolem armády tu cvalem, tu krokem v tlupách po deseti, třiceti či šedesáti a dvacetkrát se na nás pokoušeli zaútočit, všude ale narazili na naše bajonety zježené řady. Mamlúci tak strávili celý den a nás drželi vystavené žhoucímu slunci. Vrchní velitel hrál o čas, aby lépe poznal nepřítele a mohl vést válku po svém způsobu."*

Pohled na protivníka, rozvinutého od levého břehu Nilu až po ves Chebreis byl nejen neobvyklý, ale i úchvatný.

„Na pozadí se rýsovala pod modrým nebem poušť a před námi stáli nádherní arabští koně s bohatými postroji, odfrkávali, řehtali a vzpínali se pod bojovnými jezdci ověšenými překrásnými zbraněmi vykládanými zlatem a drahokamy. Jejich oděvy se skvěly všemi barvami, nad turbany vyčnívaly chocholy z per a mnozí měli na hlavách pozlacené helmy. Byli vyzbrojeni šavlemi, kopími, palcáty, oštěpy, puškami, válečnými sekyrami i dýkami a každý měl tři páry pistolí," líčil mamlúcké jezdce velmi přesně poručík Desvernois a *chef de brigade* Chalbrand dodal:

„Jaký to byl rozdíl mezi našimi opotřebenými, zaprášenými uniformami, zdeformovanými klobouky a těžkými puškami! Vojáci se posmívali sami sobě (...) a krom toho si mamlúky prohlíželi jako bohatou kořist, zaslíbenou jejich odvaze. (...) Mamlúk se vyznačuje odvahou a cílevědomostí, která budila náš obdiv. Jako by byl s koněm srostlý, jako by s ním to zvíře sdílelo všechny jeho vášně. Šavle měli zavěšené na zápěstích, vypálili z karabiny, z tromblonu, ze svých čtyř pistolí, a vrhli se vpřed..."

Masa takovýchto jezdců možná děsila, současně ale budila zvědavost a rozněcovala bojovnost, neboť každý voják si už představoval, že něco z té drahocenné nádhery ukořistí. Těm jen trochu vnímavějším pak utkvěl v myslích obraz, jenž vzrušoval i dojímal a navzdory nebezpečí budil zvláštní nadšení. Nikdo před nimi nespatřil a nikdo po nich už neuvidí tu nepopsatelnou nádheru bujných arabských koní,

Střet u pyramid (W. Kossak)

kteří nevydrželi stát na místě a jejichž temperamentu nejlépe vyhovoval cval či trysk. Komu by se nezatajil dech z podívané na jezdce s koni takřka srostlými. Kolik vzpomínek bude mluvit o jízdě rychlostí střely, o zastavení plnokrevníků takřka na místě, o mamlúcích ovládajících zvířata jen koleny a třímajících v obou rukou zbraně…

„Tito mamlúci jsou muži na velmi dobrých koních a dobře vyzbrojeni, avšak neřídí se žádnou taktikou ani válečnou zásadou, odvážní jsou ale až do krajnosti," poznamenal de Niello Sargy.

Kolik mužů na mamlúcké straně vlastně stálo? Odhady jsou víc než ošidné a nesmírně se liší. Sami mamlúci, hlavní úderná síla a první sled, mohli tvořit na 2000 jezdců (byť Berthierova relace uvádí dvojnásobek, jenže tolik mamlúků se na jednom místě snad nikdy ani neshromáždilo...), k tomu je nutno připočíst pro každého alespoň dva sluhy a poté masu pěších, většinou nevalně vycvičených a nepříliš odhodlaných feláhů, dohromady tedy kolem 18 000 protivníků. Bonaparte s téměř 30 000 muži měl tedy značnou početní převahu a na jeho straně stála i taktika a výcvik jednotek. To samo

o sobě neznamenalo, že vyhraje, k prohře stačilo, aby vyčerpaní vojáci podlehli panice a rozevřeli semknuté řady…

Výzbroj každého mamlúka, jakkoliv individuální, představovala malý arzenál, v tom Desvernois nijak nepřeháněl. V útoku, prováděném cvalem a v posledních desítkách metrů tryskem, vypálil jezdec z karabiny, tu bleskem zasunul pod stehno, vyprázdnil několik párů pistolí, jež házel po výstřelu za sebe, ať je sluhové seberou, pak vrhl *džerid,* pět stop dlouhý oštěp z přiostřených palmových větví, a nakonec uchopil chladnou zbraň, převážně *scimitar*, orientální zakřivenou šavli. Mnozí z mamlúku útočili s jednou šavlí v každé ruce a počínali si s nimi mistrovsky. Když byli odraženi, obraceli koně doslova na pětníku a tryskem mizeli. To vše se naučili za léta cvičení v jízdě koňmo i v ovládání zbraní všeho druhu, neboť od dětství, zpravidla od dvanácti let (což byl věk, kdy je obchodníci v kavkazských krajích nakoupili či uloupili) se neučili prakticky nic jiného. Vozili s sebou nesmírné bohatství, šperky, drahé zbraně, zlato v kapsách šaravar, z nichž jedna nohavice by stačila normálnímu člověku na celé kalhoty, nákladné oděvy a pranic je netrápilo, že by o to mohli v boji přijít. Existovaly pro ně jen dvě možnosti, buď nepřítele porazili a zvítězili, nebo padli; zajetí nepřicházelo v úvahu! Byli to urostlí, svalnatí muži černých vlasů a pleti, o níž poručík Desvernois napsal, že je kombinací lilie a růže.

Obě strany na sebe hleděly nedůvěřivě a zápal Murad Beje, jenž mamlúkům velel, poněkud ochladl. Z Káhiry sem jel zvesela a halasně se smál, když slyšel zprávy beduínů o tom, kterak ti Francouzi zmírají žízní. Stejnou veselost v něm probouzely zvěsti, že Francouzi slábnou, neboť mají k jídlu jen vodní melouny.

„Když dostal o našem připlutí a vylodění zprávu, optal se Muard Bej: ‚Jsou Francouzi na koních?' Odpověděli mu, že jsou opěšalí, ‚Nu, což,' pravil on, ‚na jejich zničení stačí moje vlastní služebnictvo, hlavy jim uřežeme jak melouny na polích.' Tak si důvěřoval…," píše ve svých pamětech Marmont, muž zvídavý, který možná onen rozhovor vyslechl později v Káhiře od některého Egypťana.

Murad Bej nebyl taktik, natož stratég, v tomto ohledu se mu nedostalo žádného vzdělání, s Evropany se v boji nestřetl a jediný způsob

válčení, jejž znal, byl prudký nájezd, přesto měl vypěstovaný instinkt bojovníka, který mu velel protivníka nepodceňovat. Při pohledu na pět mohutných francouzských karé, zjevně zježených puškami a bajonety, pochopil, že je to pět kulemi nabitých a železem zježených pevností. Místo mužů zesláblých vedrem, žízní i průjmy, kteří se měli podle všech zpráv sotva držet na nohou, viděl pevně semknuté tvary a odhodlaný postoj. On i ostatní mamlúci očima hledali slabé místo, k němuž by se mohli vrhnout, žádné ale nenacházeli.

„Byl jako teriér, jenž se na prvním lovu setká s ježkem," napsal vtipně a výstižně Christopher Herold.

Dobré tři hodiny najížděly malé skupinky blíž, dokonce velmi blízko, objížděly karé v kruhu, Francouzi však stáli nehnutě, s vlajícími prapory, nejprve tiše a posléze s břesknou muzikou.

„Pětadvacátého při východu slunce se náhle rozezněl bojovný nápěv; vrchní velitel v denním rozkazu poručil, ať se hraje Marseillaisa, jejíž účinky na jednotky dobře znal. Ta podivuhodná píseň rozněcuje ve vojácích odvahu, probouzí v nich vlastenectví a dává jim na srozuměnou, že je pryč čas naříkat a oni že musí zvítězit," psal podporučík Vertray. *„Zcela výjimečně bylo svěží a krásné ráno; bojové postavení jsme zaujali, aniž nás vedro sužovalo. Tíživým se stalo, až když se bitva rozhořela."*

Protivník s útokem ale stále váhal a vysílal kupředu jen menší skupiny jezdců.

„Mamlúci dali mnohokrát najevo úmysl zaútočit, spokojili se však jen s tím, že přijeli tryskem, vystřelili párkrát z karabin a stejně rychle se vrátili. Pár granátů, jež mezi ně dopadly, je přimělo ucouvnout," tvrdil Miot a Vertray dodal:

„Kolona mamlúků vyjela z palmového háje, sešikovala se k boji vlevo od naší armády a vytvořila půlkruh, jako kdyby nás chtěla obepnout. Když byli v dobré vzdálenosti, poslal se jim prostřednictvím jedné osmiliberky a jednoho hmoždíře pokyn, aby ustoupili, a oni se jej pospíšili uposlechnout."

Mnohem dřív, zhruba kolem deváté, začaly bojovat na hladině Nilu Perréeho říční válečné lodě.

„Prudký vítr naneštěstí neumožnil dodržet všechny dispozice.

Flotila předehnala levé armádní křídlo o jednu francouzskou míli, ocitla se v blízkosti nepřítele a byla nucena podstoupit boj o to nerovnější, že musela vzdorovat palbě mamlúků, feláhů i Arabů na břehu a současně se bránit proti nepřátelské flotile," psal ve své relaci generál Berthier.

Nejprve pět a nakonec celkem sedm mamlúckých dělových člunů zahájilo palbu a řečtí dělostřelci mířili hodně přesně. Během krátké doby měli Francouzi jednu galéru a dva dělové čluny natolik poškozeny, že *chef de division* Perrée nařídil, ať je posádky opustí.

„Mamlúky vedení feláhové se vrhli jedni do vody, druzí do džerm, čímž se jim povedlo zmocnit jedné galéry a jednoho dělového člunu," pokračoval Berthier.

Koho našli útočníci na palubě, toho zabili.

„Chef de division *Perrée seskupil vzápětí zbytek toho, co měl, zaútočil a dobyl galéru i dělový člun nazpět. Jeho šebeka, která chrlila na všechny strany oheň i smrt, chránila nazpět získané lodě a zapalovala dělové čluny nepřátelské. V tom nerovném a slavném boji mu vydatně sekundovali generál Andréossy, občané Monge, Berthollet, Junot, Payeur a Bourrienne, sekretář vrchního velitele, kteří se všichni nacházeli na palubě šebeky,"* psal Berthier dál stylem, jenž připomínal pozdější Bonapartovy bulletiny.

Střet dvou flotil na řece byl prudký, někde se mamlúcké lodě přiblížily natolik, že došlo na muškety i na pokusy o abordáž.

„Turci k některým lodím přirazili. Jejich posádky byly před našima očima s barbarskou zuřivostí povražděny a jejich přemožitelé směrem k nám napřahovali uťaté hlavy, které drželi za vlasy," psal Bonapartův sekretář Bourrienne.

Chemik Berthollet, který byl na stejné lodi, si už s vědeckou důkladností plnil kapsy železem jako zátěží, aby šel rychleji ke dnu, neboť po zajetí a kruté smrti netoužil; byl odhodlán skočit přes palubu a utopit se. Pak v něm pud sebezáchovy převážil a on popadl mušketu, se kterou se postavil po bok vojákům i námořníkům. Monge, jenž pomáhal budovat revoluční dělostřelectvo a zaváděl ve slévárnách výrobu dělových hlavní, nyní dělal kanonýrům zkušeného i zručného nabíječe.

Francouzské lodní dělostřelectvo ovšem nevědělo, kam dřív

zamířit, neboť kromě řeckých ohněstrůjců z palub egyptských plavidel začala po Perréeho lodích pálit lehká mamlúcká děla z břehů; dopravili je sem prý beduíni na velbloudech.

Sedmatřicetiletý Jean-Baptiste Emmanuel Perrée se plavil na obchodních lodích od svých dvanácti až do roku 1792, pak jej revoluce povolala do prořídlých řad válečného loďstva jako důstojníka. V roce 1794 dostal velení fregaty *La Proserpine*, s níž vedl poněkud korzárskou válku a ukořistil přes šedesát plavidel. O rok později už měl velení lehké divizi, čítající čtyři fregaty a dvě korvety. Válčil ve Středozemním i Jaderském moři, v Tunisu ukořistil dvě fregaty s jednou korvetou, které předtím zajali Britové. V závěru roku 1797 velel v Benátkách i v Anconě a s Bonapartem vyplul do Egypta jako velitel fregaty *La Mercure*. Štěstí mu dosud přálo, teď ale byl se silami i umem tváří v tvář přesile v koncích a Bonapartovi poslal kolem jedenácté večerní depeši, ve které jasně říkal, že buď přijde pozemní armáda jeho lodím na pomoc, nebo prohraje.

Bonaparte musel vydat povel, aby se pěší jednotky s děly přimkly ke břehu a flotile pomohly, i když mu to hatilo původní záměr, s nímž už začal. Čelní karé se totiž nedlouho předtím pohnula a pomalým krokem želvy zamířila šikmo pryč od řeky. Zjevně se snažila Chebreis obloukem obejít a mamlúckému vojsku odříznout operační linii (či ústupovou cestu, což je v tomto případě téměř totéž) na Káhiru.

„Postupovali jak prudká řeka, jak rozvodněná bystřina," napsal o Francouzích epicky Nicolas le Turc.

Podlehl básnickému nadšení, divizní karé s děly v rozích se hnát vpřed nemohla ani náhodou, leda tak postupovat pomalým krokem.

„Armáda byla už jen půl francouzské míle od mamlúků," napsal mnohem pravdivěji Berthier. *„Ti se v tom okamžení vrhli vpřed zcela nezformováni a kroužili kolem boků i týlu. Další masy se směle vrhly napravo a proti čelu: nechali jsme je dojet do blízkosti až na dostřel kartáčů. Pak se odkrylo dělostřelectvo a jeho palba je zahnala na útěk. Několik pelotonů těch nejstatečnějších mamlúků vyrazilo chrabře kupředu se šavlemi v rukou na pelotony flankérů. Počkali jsme na ně pevně a téměř všechny jsme je pobili palbou z mušket či bodáky.*

Tímto prvním úspěchem povzbuzené vojsko se pustilo útočným krokem kupředu a pochodovalo na ves Chebreisse, kterou mělo pravé křídlo za úkol obejít. Tu ves jsme po slabém odporu dobyli."

Plastičtěji a z většího detailu popsal boj Vertray:

„Chvíli poté jsme spatřili několik po tiraillérsku rozptýlených jezdců, kteří vyrazili notně odvážně proti našim; za nimi se v malém odstupu rýsovala řada kolon postupujících ve skupinách a zjevně se chystajících na nás zaútočit. Okamžitě se vytvořila karé, tirailléři se vrátili a my se připravili přijmout bajonety to nádherné jezdectvo, jehož odvaha byla příslovečná. Chtěli nejprve postupovat k naší pravé straně, jen co ale dojeli blízko, poslalo se jim vstříc pár kuli a granátů, což je nezastavilo. Tentokrát bylo jasné, že se s námi hodlají popadnout do křížku. Nuže, abychom je nalákali, nechalo se první karé, kde jsem byl i já, o pár kroků ustoupit. Mamlúci toho pohybu využili, mysleli si, že bubnujem k ústupu, a s bezpříkladnou houževnatostí se na nás vrhli. Karé zastavilo, v mžiku se obrátilo, děla vytvořila baterie na rozích. Salvy po řadách a kartáče nepřítele kosily a první řada nastavila bodáky. Ti nádherní a decimovaní jezdci ustoupili a víc na nás neútočili. Marně zkoušeli rozbít karé divize, co se držela vlevo od nás, a byli v nepořádku odraženi. Nakonec, po čtyřech hodinách boje, se nepřítel rozhodl ustoupit."

Pokyn k ústupu dal Murad Bej poté, co se k jeho říčním kapitánům obrátila Štěstěna zády. Jedna francouzská kule zasáhla prachárnu na mamlúcké velitelské lodi a ta vyletěla s hromovým rachotem, ve sloupu ohně i oblaku dýmu do povětří.

„Byl to okamžik převelké hrůzy, exploze vyhodila muže do vzduchu, že letěli jak ptáci," napsal Nicolas le Turc.

Když dunění výbuchu ustalo, nesl se povětřím podle jiných arabských zápisů ukrutný smích a jásot Francouzů, jenž vnesl chaos mezi muslimy na vodě i na zemi. Zbylé mamlúcké lodě obrátily kormidla a odplouvaly co nejrychleji proti proudu tam, odkud připluly. Bourrienne, jenž byl na palubě Perréeho šebeky *Le Cerf*, ale napsal, že mamlúcké loďstvo odplulo, jakmile se ke břehu přiblížily francouzské pěší jednotky.

„Porážka mamlúků byla úplná a oni ve zmatku prchali ke Káhiře. I jejich flotila se dala na útěk, čímž skončil boj, jenž trval dvě hodiny.

(...) Ztráty nepřátel činily kolem šesti set mužů mrtvých i raněných, francouzské kolem sedmdesáti.

Hned po akci dostal brigádní generál Zayoncheck rozkaz, aby se vylodil s jízdními jednotkami v počtu patnácti set a postupoval po pravém břehu Nilu na stejné úrovni jako armáda jsoucí po břehu levém," uzavřel líčení bitvy Berthier.

Šestačtyřicetiletý generál Józef Zajączek (nikoliv Zayoncheck), urozený rodák z Kamieńce Podolskiho, byl jedním z Poláků, kteří bojovali na Bonapartově straně. Vojákoval nejspíš od šestnácti, jako člen Bardské konfederace musel z Polska utéci; sloužil v turecké armádě proti Rusům, v královské armádě francouzské i ve vojsku ruském, s nímž se účastnil dobytí Očakova. Ve válce Poláků s Rusy bránil vlast a roku 1792 si vysloužil *Virtuti Militari*, nejvyšší polský vojenský řád. O dva roky později bojoval na Kościuszkově straně jako velitel Varšavy i opevněného předměstí Praga, jež neubránil před Suvorovem. Uprchl do rakouské Haliče, rok byl internován a pak, když Bonaparte formoval polské legiony, se dal do francouzských služeb, v nichž setrvá až do ústupu z Ruska v roce 1812.

Bonapartovy jednotky ovládly Chebreis takřka beze ztrát, Perrée (podle vlastního hlášení Bruyesovi) měl dvacet raněných a neurčený počet mrtvých.

„Já sám přišel o šavli a kousíček levé ruky," dodal.

Za ten šťastný výstřel i zmužilý boj s přesilou jej Bonaparte vzápětí povýšil z *chef de division* (což byla námořní hodnost, značící velitele lodní divize) na kontradmirála.

Vrchní velitel v listě datovaném 6. thermidoru (24. července) Výkonnému direktoriu psal:

„Měli jsme jen dvě stovky mužů kavalerie, vyčerpaných už cestou. Mamlúci měli nádherný jezdecký sbor celý pokrytý zlatem i stříbrem, vyzbrojený nejlepšími karabinami a pistolemi z Londýna (tady napsal účelově politickou lež, pozn. překl.), *nejlepší orientální šavle a sedlali nejlepší koně z celé pevniny. (...) Mamlúcká kavalerie vbrzku celou planinu zaplavila, obklopila ve snaze najít slabé místo, do nějž by vnikla, naše křídla i týl, všude ale narazila na mimořádně skvěle stojící řady. Byla zasažena dvojí palbou, z boku a z čela, pokusila se zaútočit vícekrát znovu, neuspěla však. (...) Nakonec zůstala*

půl hodiny na poloviční dostřel z děla od nás, pak zahájila ústup a zmizela..."

Marmont měl ovšem na bitvu u Chebreisu hodně odlišný názor:

„Mamlúci zůstali v dosti velké vzdálenosti a neodhodlali se k vážnějšímu měření sil. Pohled na armádu jim v tom bránil. Jen čtyři či pět jich najelo na kompanii karabiníků, kteří flankovali pravou stranu našeho karé, a vrhli se na ni. Byli pobiti, oni nebo jejich koně; ti sražení z koní ihned vyskočili a vyrazili se šavlemi v rukou, aby vypustili na bajonetech té kompanie duši. Byli to blázni, jejichž odvaha se rovnala jen ignorantství a absenci rozumu. To je vše, co se onoho dne událo a čemu se pak notně pompézně dávalo jméno bitva u Chébreissu. Smrt těch čtyř či pěti mamlúků nicméně tvořila pro armádu významnou událost. Když je obírali, našli na každém z nich za pět až šest set franků zlata, drahé šaty a krásné zbraně. Pomyšlení na takovou kořist probudilo ve vojácích chtivost a pro ten okamžik jim vrátila dobrou náladu."

Pramálo heroický obraz je mnohem pravdivější než ten, který vytvořili z politických důvodů Bonaparte i Berthier. Bitva u Chebreisu byla bitvou nanejvýše říční a Bonaparte nejspíš jen testovat Murad Beje tak, jako mamlúcký válečník zkoumal jeho! To ostatně konstatuje i klasik strategie Yorck von Wartenburg, když píše:

„Napoleon, který se omezil jen na pasivní odpor, neboť mu toho dne šlo jen o zjištění protivníkova způsobu boje, nazval tuto nepatrnou šarvátku bitvou u Chebreisu."

Vítězství před pyramidami

Vítězní Francouzi padli podle Verteraye na zem zcela vyčerpáni a nocovali tam, kam došli, z bezpečnostních důvodů stále v oněch karé. Nazítří ráno, tj. 14. července (26. messidoru), dojel Bonaparte ke dvěma dopředu vysunutým divizím, Desaixově a Reynierově, v nichž se tou dobou rozdělovaly potraviny. Místo pochval dal najevo nespokojenost, neboť očekával, že tyto jednotky už budou na pochodu, aby Murad Beje pronásledovaly, jenže vojáci to nesvedli. Opět se opakovaly známé scény z pouště.

„Vojáci umírali, dusili se horkem. (...) Řada vojáků spáchala sebevraždu," tvrdil seržant François, jemuž se později přezdívalo *Dromadaire*, Velbloud.

Muži se vlekli vpřed jen s námahou, kanonýři se co chvíli opírali do loukotí a pomáhali zápřahům přejet přes vyschlé zavlažovací kanály či vypřahali a děla i kolesny doslova přenášeli na rukou. Totéž museli dělat pěšáci se zásobovacími vozy a mnohokrát takto postupovali z obav před přepadem v karé.

„Byly dny, za kterých jsme museli jít v tomto uspořádání čtyři či pět francouzských mil, při každém přechodu se ale muselo karé zrušit a pak znovu vytvořit. Těmi přechody míním zavlažovací kanály, v nichž už sice voda neležela, byly ale široké a hlavně hluboké; nejprve se musely odkopat hrany do pozvolného svahu, což zabralo hodně času. Lze si představit, jak trpěli vedrem vojáci vprostřed karé, kde vzduch necirkuloval, když se ze země ustavičně zvedal mrak prachu, jenž bránil v dýchání. Žízeň byla všeobecná a stravující...," psal Savary.

Disciplína opět rychle upadla, vzduchem se nesly nadávky a rozkacené výkřiky k smrti znavených lidí

„Důstojníci vojákům neopatrně povolili, aby odpočívali ve vsích při cestě a aby si brali, nač tu narazí," tvrdil brigádní generál Belliard.

Seržant François dodává, co následovalo. Vojáci tentokrát vesničany neprosili, nesmlouvali s nimi, prostě zabavovali, nač přišli, a pokud jim v tom feláhové chtěli bránit, sáhli nemilosrdně po zbraních. Podle jeho pamětí pobili na devět stovek mužů, žen i dětí, a jakkoliv je číslo vzhledem k lidnatosti vsí nepravděpodobné, fakt sám zpochybnit nelze.

„Aby uštědřili tomu barbarskému národu lekci," zdůvodnil toto chování seržant François.

„Dne 26. messidoru (14. července) jsme došli do vsi Nekleh (patrně Nikla al-Inab, pozn. překl.), *kde právě rabovaly Bonova a Vialova divize. Odevšad se nesl řev mužů a ženský pláč. Ženy se šplhaly na střechy svých domů a pokaždé, když spatřily Francouze na koni, na něho volaly, přičemž úzkost dávaly najevo šátky, jimiž oběma rukama mávaly, což provázely žalostným nápěvem. To vše se dělo doslova před očima vrchního velitele, jenž dal generálu Duguovi rozkaz, aby*

ve vesnici zůstal, nastolil pořádek a vojákům našel viktuálie. S jeho splněním měl generál Dugua nepředstavitelné těžkosti. Brigádní generálové, místo aby mu pomohli, jen jeho těžkosti prohlubovali, neboť mu vyčítali to, co po nich chtěl, a před očima jednotek tak dávali najevo neposlušnost...," tvrdil plukovník Laugier.

Ta tam byla nyní Bonapartova arabsko-turecko-francouzská proklamace, nouze i strasti přivedly vojáky zpět do starých kolejí, v nichž hrůzy války jely.

Když došla zmožená armáda 18. července do Wardanu, dostala dva dny na odpočinek a 20. července znovu vyrazila k jihu. Pořádek se příliš obnovit nepovedlo a důstojníci nechali svým mužům pro kořistění volnou ruku. Sami se ho účastnit nemohli a navečer či zrána hladově přihlíželi, jak si jejich vojáci pečou nebo vaří holuby, kuřata a ovce. Jistěže většině z nich přinesl někdo z vděčných podřízených dobrou porci, zejména pokud byl důstojník alespoň trochu oblíbený.

Takto se táhlo dál na Káhiru a Bonapartovy divize, jakkoliv pochodovaly v kolonách či ve čtverhranech, stále víc připomínaly cikánský tábor, tolik už v nich začínalo být ukořistěných povozů, velbloudů, oslů a koní.

Odpoledne 20. července došel Bonaparte se svými vojáky k vesnici Omm-Dinar, ležící u místa, kde se Nil začíná rozdělovat do delty, a tady si pečlivě vyslechl i pročetl zprávy zvědů, hovořící o rozmístění nepřátelských sil před Káhirou. Podle nich se mamlúci rozdělili tak, že hlavní vojsko pod velením Murad Beje zůstalo nadále na levém břehu, kde ležel i káhirský přístav Bulaq, a před vlastní Káhiru na břehu pravém se vysunuly menší odřady na čele s Ibrahim Bejem. Obě části měla podle potřeby propojovat a Nil střežit říční flotila. Francouzského vrchního velitele tyto informace nesmírně potěšily. Murad Bej byl vskutku chrabrý válečník, ne však vojevůdce, jinak by nezaujal pozici tak strategicky nevýhodnou. Kdyby ustoupil z levého břehu na pravý a zkoncentroval tam síly, hodně by Bonapartovi zkomplikoval život; násilný přechod veletoku chráněného káhirskými valy i dělovými čluny by znamenal pro Francouze hodně velkou, ne-li kritickou komplikaci.

Pět Bonapartových divizí dostalo nedlouho poté rozkazy k bitvě; nedalo se pochybovat, že k ní nazítří, 21. července (3. thermidoru,

Bitva u pyramid na Lejeunově obraze (levá část)

Bitva u pyramid na Lejeunově obraze (pravá část)

popř. 7. safaru), dojde. Ve dvě ráno onoho dne vyrazily jednotky na pochod směrem ke vsi Embabeh (Embaba, Embabet, Imbabah, arabsky nejspíše jen Imbábá) a po celodenní námaze se k ní kolem druhé odpolední přiblížily. Kilometr a půl před nimi se už rozvinulo vojsko mamlúků, za nimiž se nad pískem, v horkém rozpáleném vzduchu a proti modré obloze chvěly navzdory patnácti kilometrům vzdálenosti jasně patrné obrysy velkých pyramid. Ten pohled všechny, učence i vzdělané důstojníky, kteří o stavbách něco věděli, stejně jako prosté, historií nedotčené vojáky, naplnil úžasem. Napoleon bude později, na Ostrově svaté Heleny, tvrdit, že i on sám byl dojat a na jednotky že se obrátil větami, které pak vešly do legend:

„Vojáci,

Svedete bitvu, která se vryje do paměti lidstva! Za chvíli porazíte vládce Egypta. Říkejte si, že se na vás z výšky těch monumentů dívá čtyřicet století!"

Ve skutečnosti mohlo jeho slova slyšet jen pár jednotek, které reagovaly tak, jak napsal Pelleport:

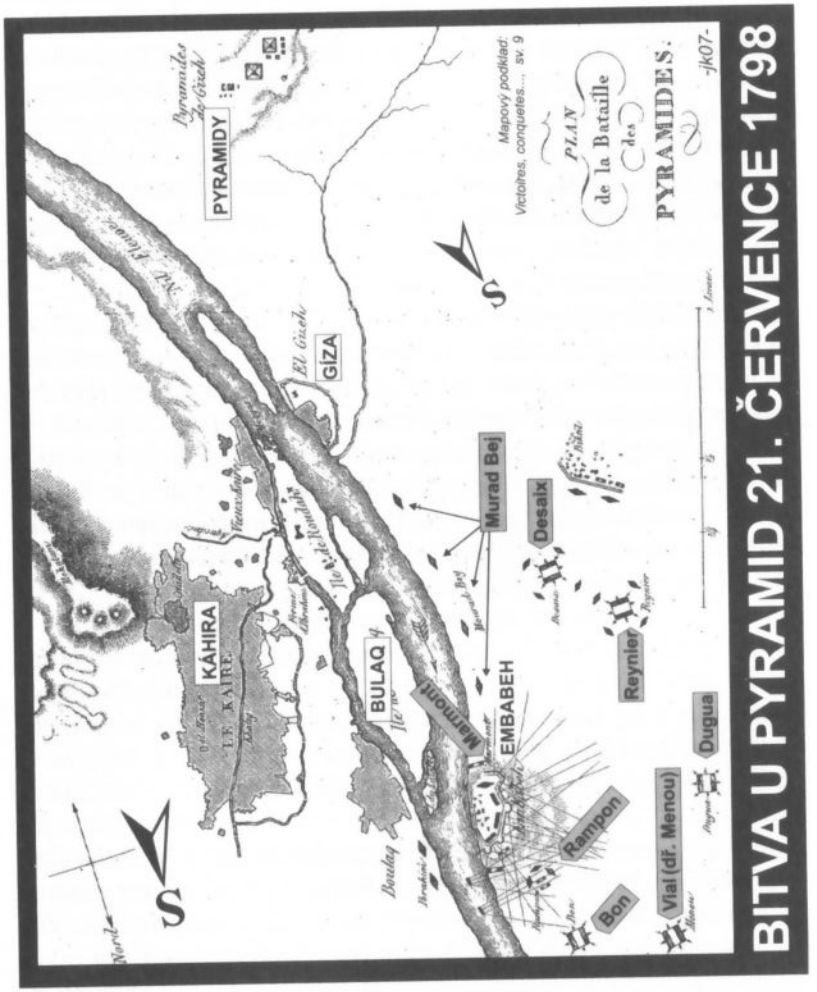
„Pro většinu našich dobrých kamarádů to bylo, jako kdyby k nim promluvil řecky, přesto instinktivně provolali slávu."

Ani na druhé straně se prý neobešly přípravy na bitvu bez povzbuzujících slov:

„Chcete v očích světa pošpinit lží pověst neporazitelných jezdců? Před jakými nepřáteli? Před stádem bosých mužů, co se vlečou prachem, padají únavou a zmírají hlady? Alláh je poslal pod naše šavle, abychom zjednali spravedlnost. Vydal Francouze černým andělům. Srazíte je kopyty svých koní! Sláva Alláhovi, jemu bude patřit vítězství!"

Ani tyto věty nelze pokládat za autentické, Murad Bejovi je vložil do úst ve svém díle o výpravě do Egypta Gerardy Saintine.

Jak velká vojska tu vlastně proti sobě stanula? U Francouzů lze počty odhadnout poměrně snadno, když odečteme Kléberovy síly, jež zůstaly v Alexandrii, zůstane nám nanejvýš 25 000 mužů. Ve skutečnosti jich bylo méně, neboť řady prořídly o vyčerpané, nemocné a ty, kteří útrapám tažení v poušti podlehli. S mamlúky je věc mnohem složitější, podklady takřka neexistují a čísla historiků jsou různorodá. Horní hranice tvrdí, že tu bylo 6000 mamlúků

ve vlastním slova smyslu, tj. oněch přenádherných jezdců, a na 12 000 pěších za nimi. Christopher Herold upozornil, že jedno z těch čísel je příliš vysoké a druhé v tom případě příliš nízké. Každý mamlúk měl totiž nejméně dva pěší ozbrojené služebníky a krom nich tu ještě byli ozbrojení feláhové jakož i pravidelné turecké pěší jednotky, tvořené hlavně Albánci. Počet pěších jednotek by tedy měl být mnohem vyšší než dvojnásobek mamlúků.

Bonaparte sám na Ostrově svaté Heleny tvrdil, že proti němu stálo12 000 jízdních mamlúků, každý se třemi služebníky, k tomu 8000 beduínů v sedlech a 20 000 janičárů. Jak známo, sám vytvářel svoji vlastní legendu, v tomto případě si ale dodával lesku až příliš, tolik mamlúků totiž v celém Egyptě ani nebylo!

Ke spolehlivým číslům těžko dospějeme, lze však předpokládat, že Murad Bej nedokázal za pár dní shromáždit o mnoho více sil než u Chebreisu a že Bonaparte nad ním měl podstatnou početní převahu, pravděpodobně zhruba dvojnásobnou. K tomu musíme přičíst zcela jasnou převahu taktickou; jeho muži byli velmi dobře vycvičení i disciplinovaní, velitelé jednali na základě jasně stanoveného záměru, v součinnosti a pod jednotným velením. Mamlúcká taktika spočívala v masivním jezdeckém útoku a pěchota s nízkou bojovou hodnotou nehrála v útočné fázi žádnou roli, na řadu by přišla až ve chvíli, kdy by mamlúci protivníkovu sestavu narušili či rozbili.

Předchozí odstavce by mohly naznačovat, že Bonaparta vlastně čekala snadná práce, takové tvrzení by ale bylo silně zavádějící. Jistě, Murad Bej Francouzům situaci nesmírně usnadnil, když zůstal na levém břehu Nilu, stále jim ale hrozilo několik věcí. Mamlúcký jízdní útok mohl docela dobře uspět, měl dosti velkou palebnou sílu i razanci na to, aby některé divizní karé rozbil. Stejně dobře nešlo vyloučit, že mamlúcký bej si Bonapartovy čtverhrany osahá jako u Chebreisu, intuitivně pochopí taktickou bezvýchodnost i strategickou chybu a pod ochranou masy pěších zahájí přepravu z levého břehu na pravý. Bonaparte by se ocitl bez zdrojů před nutností velice nepříjemného překonávání veletoku. K tomu nutno připomenout, že co nevidět měly začít záplavy. Jak by se zachovalo egyptské obyvatelstvo, kdyby Bonaparte s přechodem řeky neuspěl, nebo by se na něj musel připravovat příliš dlouho?

Nechme však tyto úvahy stranou, měly jen naznačit, že vítězstvím před pyramidami si nemohli být Francouzi předem jisti.

Bonaparte se ovšem rozhodl Murad Beje k bitvě vyprovokovat, neboť všechno výše uvedené dobře věděl. Situace se naprosto shodovala s tím, co si ověřil u Chebreisu, proto zvolil stejné uspořádání i naprosto totožný taktický manévr.

„Nařídil jsem divizím Desaixově a Reynierově zaujmout pozici napravo mezi Gizou a Embabet takovým způsobem, aby přeťaly nepříteli spojení s Horním Egyptem, což byl přirozený směr jejich ústupu. Armáda byla seskupena stejným způsobem jako v bitvě u Chebreissu," psal pak on sám Direktoriu.

Tentokrát to fungovalo lépe, neboť mentalita mamlúckého beje nepřipustila, že by ustoupil bez boje, byť do strategicky mnohem výhodnějšího postavení. Bonapartův list Direktoriu pokračoval sice stručně, leč výstižně:

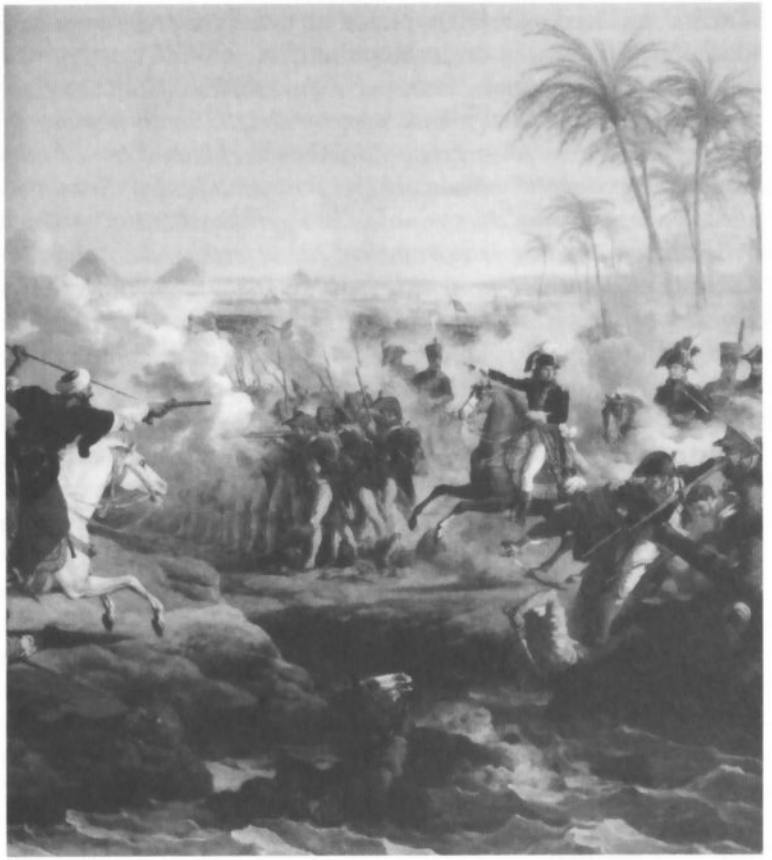
„Jen co Murad Bej spatřil Desaixův pohyb, rozhodl se pro útok. Vyslal jednoho ze svých nejchrabřejších bejů s elitním sborem a ten s rychlostí blesku na obě divize zaútočil. Nechali jsme je dojet na pět set kroků, a pak je přivítal déšť kulek i kartáčů, který jich spousty na bojišti srazil. Oni vtrhli do rozestupu mezi oběma divizemi a tam je přivítal dvojnásobný oheň, který jejich porážku završil."

Zní to jednoduše, jenže mamlúci připravili Francouzů horkou chvilku a předvedli, jak jejich útok vypadá. Hnali se tak, že Desaixova divize, postupující v pochodové koloně, měla co dělat, aby se přeskupila do karé. Savary o tom píše takto:

„Byl sotva čas křičet ‚Do zbraně!' a zahájit palbu, tak rychle nás ta nádherná kavalerie obklopila. (...) Nebezpečí se na nás valilo, začalo se střílet z pušek. (...) Útok mamlúků byl velice smělý proti našemu čelu, kde kartáče a muškety srážely těla i koně po celé délce. (...) Co nám ale připadalo jako odvaha vskutku výjimečná, bylo, že ti, kteří zkáze unikli, se bleskem vrhli do intervalu mezi Desaixovou a Reynierovou divizí, které z obou stran vedly valivou palbu na vzdálenost menší než padesát kroků. Jediný mamlúk nepádil nazpět a, divná věc, v tom kráteru mezi čtverhrany jich zůstalo méně než na čele za prvního útoku. Jedna divize byla druhé tak blízko, že si navzájem pobily dvacítku mužů."

Bitva u Pyramid na Vincentově obraze (levá část)

Bitva u Pyramid na Vincentově obraze (pravá část)

Takřka stejně jako Desaixovi muži na tom byla podle vyprávění podporučíka Verteraye i divize Reynirerova:

„Generál Reynier velel ‚Na místa!' a my v mžiku udělali čtverhran o hloubce šesti mužů, abychom náraz vydrželi. Tento manévr byl proveden mimořádně přesně a s pozoruhodnou chladnokrevností. Jen co bylo veleno k palbě, už nás obklopilo mračno jezdců. Salvy jsme vedli tak přesně, že se útok o naše bataliony roztříštil. (...) Vojáci mířili s takovým klidem, že v okamžiku, kdy se jezdci pokoušeli udělat v našem čtverhranu průlom, nepřišel nazmar jediný náboj. Počet těl, co nás obklopovala, byl značný. Oblečení mrtvých a raněných mamlúků hořelo jako troud, nejspíš proto, že jsme čekali, až budou na dotek, a současně s kulkami vnikala do jejich přebohatých, zlatem i stříbrem tkaných, vlajících a jak flór lehkých úborů rozžhavená koudel."

Během tohoto útoku, nanejvýš vzápětí po něm, postoupila kupředu podél Nilu a směrem k opevněním u vsi Embabeh (kde Savary napočítal dvacet mamlúckých děl) Duguova divize. Její kanóny, dopravené v minulých dnech Perréeho flotilou, začaly obránce ostřelovat.

„Nepromarnil jsem okamžik," psal dále Bonaparte vládě do Paříže, *„a velel Bonově divizi, co byla u Nilu, aby zaútočila na valy, generálu Vialovi, jenž velel Menouově divizi, ať se pustí na sbor, který na něho chvíli předtím útočil, jakož i na opevnění. Tímto způsobem se mělo dosáhnout trojího cíle: zabránit jejich oddílům v návratu, přetnout ústupovou cestu jednotkám za valy a v případě nutnosti tyto jednotky napadnout zleva."*

Dugua obchvatem, Vial a Bon čelně postupovali na opevnění kolem vsi Embabeh.

„Dva bataliony Bonovy a Menouovy divize pod velením generálů Rampona a Marmonta byly vyčleněny s úkolem provést obchvat vsi a využít hlubokého příkopu, aby se kryly před nepřátelským jezdectvem a zabránily mu v přesunu k Nilu. Divize s flankéry před sebou se blížily útočným krokem. Mamlúci na pelotony flankérů bez úspěchu útočili; vypálili po nich a pak odmaskovali děla ve špatném stavu. Tehdy se na ně divize zuřivě vrhly a nedaly nepříteli čas kanony znovu nabít. Valy byly dobyty na bodák," psal do své relace Louis-Alexandre Berthier.

Marmont, tehdy jen brigádní generál, prožil onen útok na vlastní kůži:

„Tři malé kolony, každá o třech stovkách mužů, měl pod svým velením generál Rampon, můj kamarád a bývalý nadřízený. Tři či čtyři stovky mamlúků je během jejich útoku napadly, byly ale odraženy. Pak na nás vypálilo všechno nepřátelské dělostřelectvo, aniž nám způsobilo velké škody. Můj divizní generál dost chybně usoudil, že by bylo dobře v té palbě zastavit, nechal seskupit do baterie našich šest tří- či čtyřliberek a takto nepříteli odpověděl. Poznamenal jsem, že se tady nevyrovnáme ani kalibrem, ani počtem a že jediná možnost je jít co nejrychleji kupředu. Uvěřil mi a náš postup pokračoval. Ty beztvaré valy hájila mizerná pěchota, která vzápětí utekla; vnikli jsme bez těžkostí dovnitř. Tehdy se mamlúci, co byli dosud v opevnění a v počtu kolem dvou tisíc, z něho vrhli ven směrem k Nilu. Museli projet úžlabím, jež se nacházelo v místech, kde valy přiléhaly k řece. Já to zpozoroval, půjčil jsem si celý jeden bok karé složený z jednoho a půl batalionu čtvrté lehké a pustil jsem se tam poklusem podél předprsně až na její kraj. Po příchodu jsme postřelovali probíhající mamlúky. Pobití muži i koně vbrzku průchod zatarasili, a jak zbylí nešťastníci spěchali, skákali i s koňmi do Nilu v naději, že dosáhnou protilehlého břehu. Několika se to povedlo, víc než patnáct set jich ale přišlo o život a utopilo se."

Reynier a Desaix zatím dál odráželi Murad Bejovy jezdecké útoky. Mamlúci se nenechali odradit, kroužili kolem karé, zuřivě se vrhali vpřed a těla jezdců i koní kolem čtverhranů zvolna vytvářela děsivou konturu.

„Jistěže by proti špatně organizovaným tlupám mohl být takovýto manévr (kroužení kolem a hledání mezery) velmi nebezpečný útok. Proti disciplinované armádě ale působil směšně. Zanedlouho ujeli cvalem nazpět," psal na adresu mamlúků Polák Józef Sułkowski, Bonapartův pobočník.

Tu a tam se někomu povedlo prorazit první řady, skončil však hned na bodácích řad následujících. *Kyachef* (titul muže, kterého určitý bej pověřil správou svojí provincie a výběrem daní) Hussein, Řek, který přejde za čas na francouzskou stranu, najel do protivníkových řad jak dělová koule, *scimitarem* si prosekal cestu skrze oněch deset řad a zase vyjel takřka bez zranění, což byl sice skutek hodný starých hrdinských zpěvů, na výsledek boje ale vliv mít nemohl.

Když Murad Bej viděl, jak jeho řady řídnou, dal povel k ústupu směrem k pyramidám a na Gízu (al-Jizah), který mu dva čelní nepřátelské čtverhrany dosud nezatarasily. Ti z mamlúků, jež začala odřezávat vlevo Duguova divize, se stáhli za opevnění vsi Embabeh, na které tři francouzské divize zaútočily vzápětí.

„Útočné kolony generála Bona, jimž velel statečný generál Rampon, se vrhly na valy s obvyklým zápalem a navzdory palbě mnoha děl, když tu podnikli mamlúci útok. Vyrazili z okopů cvalem, naše jednotky měly sotva čas zastavit, postavit se do čtyř stran a přivítat je na pušky nasazenými bajonety i deštěm kulek. V mžiku bylo nepřátel plné bojiště. Naše jednotky zanedlouho valy dobyly. Mamlúci se dali na útěk a vrhli se nalevo, tam ale stál generál Vial. Jeden karabinický batalion, kolem něhož museli prchat na vzdálenost pěti kroků, tu rozpoutal hrozná jatka; mnozí prchali k Nilu a tam se utopili," uzavřel svoji zprávu o bitvě Bonaparte.

Vojín Millet shrnul bitvu ještě stručněji, když napsal:

„Všude těla mužů i koní, to bylo příšerné představení, tak krvavý ten masakr byl."

Pod koněm zůstal ležet mrtev Ajáh Bej, v Nilu zahynul Ibrahim Bej mladší, jehož ubil veslem jeden řecký námořník, který na něj přitom řval:

„To vy, tyrani, můžete za naši porážku!"

Jezdecký poručík Desvernois vyprávěl, že v útoku na Embabeh změřil síly s jedním vyzývavým mamlúkem. Vyjel na vyšňořeného protivníka z řad karé a před zraky celé divize pod ním ranou z pistole srazil koně, mamlúk ale byl v mžiku na nohou a Desvernoisovu koni se snažil přetnout šavlí šlachy. Francouz měl větší štěstí, sekl mamlúka do hlavy a vojáci z karé, kteří v té chvíli vyběhli kupředu, muslimského bojovníka dobili. Poručík se tak stal majitelem kanárkově žlutého kašmírového turbanu (v němž nalezl schováno na pět stovek zlatých mincí) jakož i zlacené a drahokamy vykládané šavle s čepelí z černěné damascenské oceli a s rukojetí z rohu nosorožce…

Ibrahim Bej přihlížel porážce Murad Beje z druhé strany řeky, od přístavu Bulaq, a podle většiny svědectví krátce poté zavelel obrátit koně, načež ujel směrem na východ, pryč od Káhiry. Kronikář al-Džabartí, jenž byl očitým svědkem, ale napsal:

„Východní vojsko sledovalo průběh bitvy a začalo hlasitě vykřikovat, jako kdyby už bylo vítězství naše. Ti nejmoudřejší mezi nimi ale přikázali, ať ztichnou. Říkali, že Prorok i jeho učedníci bojovali meči a šavlemi, ne skučením a štěkotem jako psi, nikdo však na ně nedbal. V té chvíli došlo k velkému neštěstí (kdo o něm kdy četl či je viděl?): převeliký počet knížat a vojáků se nalodil na čluny, aby přeplul na druhou stranu, mezi nimi i Ibrahim Bej. V přístavu byl obrovský dav. Když pak dorazili na protilehlý břeh, byla už porážka západní armády úplná. Vítr vál velmi silný a řeka byla velice zvlněná. Písečná bouře zadula Egypťanům do tváří, nikdo nemohl oči otevřít, vítr dul od strany nepřítele a to z velké části zapříčinilo naši porážku."

Pravda, nebo milosrdná lež? Těžko říci, al-Džabartí je však jediným očitým svědkem, který hovoří o bouři i o Ibrahimově pokusu přijít Muradovi na pomoc. Ostatní (včetně Francouzů) jen suše konstatují, že Ibrahim Bej, muž starý a nepříliš bojovný, ujel na východ, do Sinajské pouště, i s tureckým pašou Abú Bakrem, sultánovým zástupcem v Káhiře. Za sebou nechali oba jak Káhiru, tak její obyvatele, kteří lomili rukama, bili čely o zem a naříkali, jak píše Nicolas le Turc, že teď budou otroky Francouzů.

Bitva u Embabeh, která do historie vstoupila jako Bitva u pyramid (nebo Pyramid, aby se zdůraznilo místo) stála podle francouzských oficiálních relací (Bonapartovy a Berthierovy) dvě tisícovky mamlúků život, kontradmirál Perrée však odhadoval mrtvé jen na 1200 mamlúků a generál Damas v dopise Kléberovi na pouhých 800 mamlúckých válečníků. Berthier uvedl, že Bonapartovy jednotky přišly o 29 mrtvých a měly 120 zraněných, šéfchirurg Larrey ale uvedl, že počet těžce zraněných činil na 260 mužů.

Hodně unavení vítězní vojáci neměli tušení, že právě svedli boj, jenž se zařadí ve světové historii k těm nejslavnějším. Spíš je zajímala neuvěřitelně pohádková kořist, která ležela doslova všude kolem. Do noci obírali mrtvá těla mamlúků a nevynechali ani ta, co plula podél nilského břehu. Vynalézaví pěšáci neváhali po vzoru jednoho vojáka od 32. řadové půlbrigády zničit bodáky, které nechali na mušketách, jen konce zahnuli a pak s nimi jak na háčky udic přitahovali těla v drahocenných oděvech. Jejich dílo jim usnadňovaly plameny na

Nilu, na němž plápolaly tři stovky říčních veslic i plachetnic, které ustupující vojska Murad Beje a Ibrahim Beje zapálila.

„Ta podívaná byla čímsi větším než jen epilogem bitvy. Značila, že se svět zhroutil," mínil arabský letopisec Abdurrahmán al-Džabartí.

Když plameny pohasly, ležela v písku před Embábeh už jen nahá těla pyšných Čerkesů, Gruzínců, Řeků a dalších, kteří donedávna patřili k vyvolené kastě vládců. Pyramidy i hlavní město Egypta měli vítězové takřka u nohou, alespoň tak se jim to jevilo.

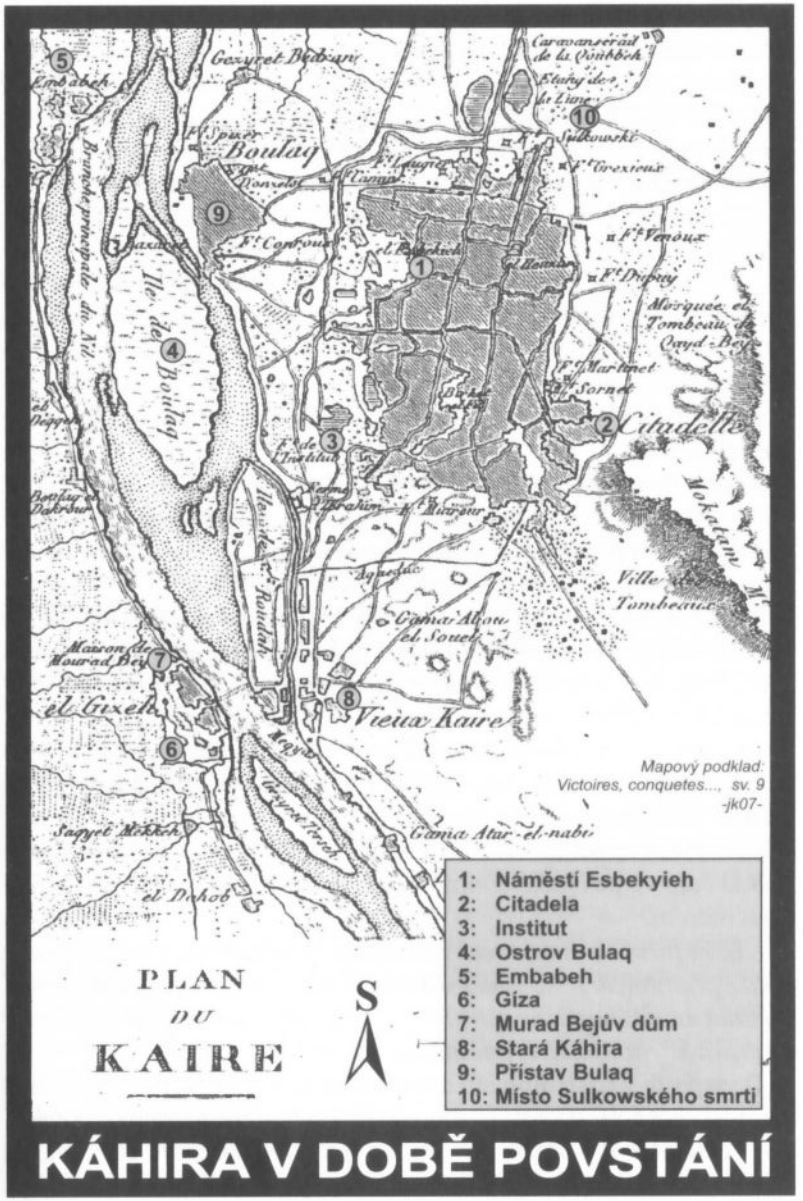
Káhira aneb čas rozčarování

Perréeho flotila doplula a vítězné jednotky došly do nedaleké Gízy. Tam, ve venkovském sídle Murad Beje, strávili Napoleon Bonaparte a jeho nejbližší noc. Z usedlosti všichni uprchli; Francouzi tu po příchodu nenašli ani živáčka.

„Interiéry se ničím nepodobaly evropským palácům, důstojníci však byli nadšeni, že našli skvěle zařízený dům, lyonským hedvábím polstrované divany se zlatými střapci, všechno to odlesky evropského luxusu a rukodělné dovednosti. Zahradu protkávaly okrasné stromy, mezi nimi ale nevedla jediná pěšina. Husté keře přetékaly vinnými hrozny jako na uvítanou. Zvěst o tom se rozlétla táborem a všichni se houfem sběhli. Zanedlouho bylo po sklizni," tvrdil sám vrchní velitel.

Káhira *(pro západní Evropu Cairo, pro arabský svět Misr al-Qáhira)* zatím prožívala noc hrůzy z toho, co bude následovat, a šejkové i ulémové, kteří se shromáždili v mešitě Al-Azhar, dospěli k názoru, že nejlepší bude vyslat za Francouzi delegaci, která nabídne za určitých podmínek kapitulaci. Bonaparte je za pomoci Jeana-Michela Ventury jako tlumočníka vyslechl, načež pochopitelně souhlasil a jmenoval pětičlennou komisi v čele s generálem Dupuyem (de Niello Sargy jej píše jako Dupuise), budoucím káhirským guvernérem. Tu pověřil, aby město převzala.

V jednu ráno se vydalo oněch pět mužů se dvěma kompaniemi pěšáků a za dunění bubnů do města, které vypadalo jako vylidněné

KÁHIRA V DOBĚ POVSTÁNÍ

a po vymření. Krom toulavých psů a divokých koček nebylo vidět nikoho a za okny i okenicemi panovalo ticho.

„Takto, sotva se dvěma stovkami mužů, s bubnováním a vprostřed noci jsme šli úzkými a tichými uličkami Káhiry. Jediný obyvatel se neodvážil vyjít ven, jako kdyby jim dunění bubnů nahánělo hrůzu," psal de Niello Sargy a *citoyen* Mallus, rovněž člen delegace, dodal:

„Nenarazili jsme na živou duši. Jen kvílení v harémech držených žen nás ubezpečovalo, že je Káhira dosud obydlená."

Zatímco se pět Bonapartových pověřenců zmateně a nedůvěřivě rozhlíželo, vyvěšovali vojáci jejich eskorty proklamaci, v níž stálo:

„Obyvatelé Káhiry, jsem s vaším chováním spokojen. Dobře jste učinili, že jste se proti mně nepostavili.

Přišel jsem, abych zničil rasu mamlúků, chránil obchod a pole vaší země.

Ať se všichni ti, kteří mají strach, uklidní, ať se ti, co odešli, vrátí do svých domovů, modlitby nechť se dnes konají jako obvykle. Přeji si, aby tomu tak bylo napořád. Nestrachujte se o své rodiny, domy, majetky a zejména o víru Prorokovu, kterého miluji.

Je nutné mít co nejdříve muže dohlížející na pořádek, aby nikdo nerušil klid, proto se v mešitě Ver sejde díván v počtu sedmi osob. Dvě osoby budou k ruce veliteli města, čtyři se budou starat o veřejný pořádek a jedna bude vést policii."

Po rozbřesku prošla komise palác na ulici a náměstí Esbekiya (Ezbekieh, správněji však al-Azbakíja), který předtím patřil Muhammad Bejovi al-Alfimu, Murad Bejovu oblíbenci, a nyní se měl změnit v hlavní stan vrchního velitele. Palác Murad Bejovy ženy si pro sebe zabral čerstvě povýšený Dominique Dupuy, jmenovaný vojenským guvernérem.

„Žena Ibrahim Beje, která zachránila v Káhiře přebývající Francouze před smrtí, ježto je ukryla v kritických chvílích ve svém dvoře, dostala od Bonaparta povolení k volnému odchodu a ochranný doprovod," neopomněl podotknout de Niello Sargy.

Bonaparte v následujících dvou dnech (23. a 24. července) jednal s představiteli města o podrobnostech francouzsko-egyptské správy i o výběru osob pro *díván*, radu, neboť správní i mocenské vakuum, jež odchodem mamlúků a paši vzniklo, bylo příliš nebezpečné. Generál

si přál správu arabskou, kterou by jenom vedl, usměrňoval a kontroloval, musel si ale počínat velmi opatrně, aby se nedotkl Velké Porty v Konstantinopoli. Byl totiž beze zpráv z Francie a naprosto mylně předpokládal, že ministr zahraničí odplul do Turecka, aby zdůvodnil francouzskou intervenci jako přátelské gesto a dosáhl se sultánem Selimem dohody. Nejraději by byl, kdyby se vrátil paša Abú Bakr, sultánův místodržitel, a v tomto smyslu poslal v jeho stopách kurýry s příslušnými vysvětlujícími listy. Říkal v nich, že Francouzská republika nebojuje proti Turecku, jen proti zvůli mamlúků, které už porazila, a sliboval, že sultán dostane stejné poplatky jako dřív...!

Ve venkovském sídle u Gízy se zatím střídaly delegace káhirských notáblů jedna za druhou a jejich členové se předháněli ve vymýšlení vznešených i lichotivých přezdívek pro vítěze. Pro jedny byl dík svým dělům Otcem ohně, jiní mu říkali *Sultan Kébir*, či přesněji *sultán al-Kabír*, Velký vládce. Bonaparte je všechny zaskočil už zjevem, neboť čekali majestátně důstojného staršího muže s patřičným vousem a turbanem na hlavě, jak na ně povýšeně a velitelsky pohlíží vsedě, místo toho však spatřili hubeného mladíka, jenž měl rozcuchané, nepěstěné dlouhé vlasy, vyholenou tvář a olivovou pleť, která vypadala v černém redingotu ještě bledší. I jeho chování zaráželo, nejprve vzpřímeně stál a pak jim vyšel v ústrety, mluvil rychle, až překotně, a nervními gesty občas sevřel obě ruce na rukojeti šavle. Když před ním podle svých zvyků padli na zem, aby dali najevo nehynoucí vděčnost i věrnost, nařídil jim vstát a s Venturovou pomocí pravil, že je bude soudit podle činů, ne podle poklon. Tolik se lišil od bejů i pašů, a přece z něho vyzařovala tak viditelná pánovitost nadmíru silné osobnosti, že ho akceptovali jako vládce.

Podle Berthierovy relace vstoupil Bonaparte do Káhiry až 25. července (7. thermidoru) a usadil se v cypřiši i pomerančovníky stíněné rezidenci u náměstí Esbekiya. Den předtím napsal Direktoriu do Paříže obšírnou zprávu o všem, co se od vylodění u Alexandrie událo. Ukončil ji slovy, která svědčila o dobrém odhadu a z pohledu dalších událostí se jevila takřka prorocky:

„Je těžké najít bohatší zemi a ubožejší, nevzdělanější i krutější lid."

Okamžitě se vrhl do práce, byl na tom však podobně jako jeho vojáci. Navzdory všem výbojům i triumfům cítil jakousi melan-

Bonaparte u pyramid

cholii, možná stesk po Francii, u něho však zřetelně spojenou s touhou po své choti Josefíně a s žárlivostí. Andoche Junot, statečný důstojník a muž generálovi do morku kostí oddaný, leč až k nerozumu přímý, totiž vrchnímu veliteli sdělil, co se dozvěděl z dopisů, které dostal. Ve Francii si cvrlikali vrabci na střeše o nevěře *madame* Bonapartové s jistým dragounským důstojníkem jménem Hippolite Charles...

„Jsem unavený lidmi, potřebuji samotu a odloučenost. Velikost mě drtí, city ve mně vysychají. Sláva vyčpí, když je člověku devětadvacet. Všechno jsem vyčerpal, zůstalo ve mně jen to, co ze mne dělá skutečného a úplného sobce," posteskl si bratru Josefovi.

Nejen problémy s chotí kalily Napoleonu Bonapartovi radost. Ta navzdory vítězství a přes vstup do Káhiry bledla před faktem, že mu hlavní nepřátelé unikli. Generál jim nabízel ruku ke smíru a současně hledal všechny možné spojence.

Za Murad Bejem vyslal generál Carlo Rosettiho, původně benátského a nyní rakouského konzula v Káhiře, kterého vybavil 14. thermidoru (1. srpna) následujícím zplnomocněním:

„Vrchní velitel, vedený pocitem lidskosti, kterým byl vždy pro-

dchnut, dává občanu Rosettimu plné moci k jednání s Murad Bejem i k tomu, aby s ním uzavřel a podepsal dohodu, jež by učinila konec nepřátelství."

V tajných instrukcích vrchní velitel Murad Bejovi nabízel, že mu přenechá vládu nad provincií Girga v Horním Egyptě. Mamlúcký válečník přijal pana Rosettiho zdvořile i pohostinně, nakonec však vzkázal podmínky vlastní:

„Sdělte vrchnímu veliteli, aby sebral všechny svoje vojáky a vrátil se s nimi do Alexandrie. Zaplatím mu 10 000 zlatých, aby pokryl svoje výdaje. Pokud tak učiní, ušetří svým vojákům životy a mně starosti s jeho pronásledováním."

Po této sebevědomé a hrdé odpovědi (ovlivněné zkázou francouzského loďstva, o níž bude podrobně řeč až dále) nezbylo Bonapartovi než za ním poslat Desaixovu divizi; pozoruhodnému tažení do Horního Egypta, jež z toho vzešlo, je věnovaná jedna z dalších částí této knihy.

Chef de brigade Beauvoisin, další zplnomocněnec, vyjel s listem pro Ahmed Pašu, guvernéra syrské Akry *(přesněji Saint-Jean d'Acre, ve středověku spíše Akkon)*, příslovečně krutého sedmdesátníka, známého spíše pod výstižným přízviskem al-Džazzar, Řezník. Paša francouzského důstojníka nepřijal, list nabízející mu přátelství, obchodní výhody a spojenectví ale pročetl, přičemž jej popadl vztek tak veliký, až bylo s podivem, že Beauvoisin opustil Akru živý. Bonapartovi pak referoval o tom, že turecká Porta jmenovala Ahmeda Pašu vojenským velitelem celé Sýrie a chystá se vyhlásit Francouzům válku. Vrchní velitel, jenž mylně věřil v Talleyrandovu přítomnost v Konstantinopoli, tyto zprávy odmítl jako fámy.

Bez odpovědi zůstaly Bonapartovy dopisy bejům v Tripolsku i v Damašku, jen sherif z Mekky, závislý na příjmech od poutnických karavan z Káhiry, projevil zdvořilou a k ničemu nezavazující ochotu.

Ruka, již vrchní velitel nabízel ke smíru, ovšem neznamenala, že by zanedbával obranná opatření. Reynierova a Vialova divize obsadily Fustát, nejstarší část Káhiry (tehdy nejjižnější předměstí), Bonovi a Duguovi přidělil přístav Bulaq a zbývající části metropole. Tyto čtyři divize se na určená místa přesunuly už 24. července, teprve po

nich přeplul řeku i vrchní velitel. Pátá divize generála Desaixe dostala rozkaz projít Gízou a vybudovat tam opevněný vojenský tábor, podobná instrukce nařizovala generálu Duguovi vybudovat v sousedství pyramid děly vyzbrojenou redutu, to vše pro případ, že by se Murad Bej či beduíni vrátili. Ležení u Gízy mělo současně sloužit jako hlavní arzenál dělostřelectva i ženijního vojska. Desaix tu dostal za úkol postavit armádní pekárnu se šesti pecemi, k tomu mlýn, ohrady pro dobytek jateční i tažný jakož i nemocnici se stovkou lůžek.

Jak poznamenal de Niello Sargy, další problém představovaly peníze a žold vůbec:

„Pokladna, která zůstala v Alexandrii, dosud nedorazila, nebyly peníze, ba ani pro vojáky od jednotek. Dlužil se jim žold za čtyři měsíce. Nejdřív ze všeho se tedy zabavilo jmění mamlúků. Pak vyšel všeobecný příkaz vrchního velitele, aby se všechny zlaté a stříbrné mince, zlaté i stříbrné předměty i slitky, cenné látky a zlatem tkané koberce v městských skladech předaly pod kontrolu vrchního armádního pokladníka. (...) Nedostatek peněz byl mimořádný, vojáci žili doslova jak vetešníci, z prodeje věcí. Bylo je vidět, jak za babku prodávají zlacené šavle, o nichž si mysleli, že jsou pověděné, a kašmírových šálů se zbavují po dvanácti až patnácti francích.

Další starost představovalo armádní zásobování. Vrchní intendant a ordonátor měl za úkol okamžitě nakoupit čtrnáct set *quintaux*, centů, rýže, patnáct set centů dřeva, sto centů tabáku a dvě stovky jatečních ovcí. Velká část měla zůstat jako železná zásoba pro případ povstání či obléhání Káhiry.

Z káhirského hlavního stanu začal vrchní velitel organizovat správu toho, co si dosud podmanil. Vytvořil hlavní samosprávní orgán, devítičlenný *díván*, který si měl sám zvolit ze svého středu předsedajícího, dva zástupce a jednoho generálního sekretáře. *Díván* měl každého dne na poledne zasedat v domě Kaid Agy, vstup do budovy dostaly za úkol chránit francouzská i turecká garda. Vrchní velitel od *dívánu* očekával v první řadě dvě věci, udržení klidu i pořádku (jinými slovy požehnání všem francouzským opatřením) a zajištění dodávek zboží na trhy, tedy zásobování města, pak na něj ale dalším dekretem přesunul dohled nad civilní justicí a věc velmi nepopulární, výběr daní. Rada se zodpovídala v první instanci Gaspardu Mon-

gemu, jmenovanému pro tento účel do úřadu komisaře republiky, a občanu Tallienovi, členu ekonomické sekce Vědecké komise, muži s pověstí klíčové postavy pařížského převratu 9. thermidoru, který smetl Robespierrův teror.

Vytvoření káhirského *dívánu* bylo vlastně rozšířenou kopií samosprávného orgánu, který podle instrukcí vrchního velitele ustavil už v Alexandrii Kléber, a stejný model hodlal Bonaparte uplatnit v ostatních provinciích. Každý lokální *díván* pak měl vybrat delegáty (tři šejky, starající se o zákony, tři obchodníky a tři zástupce „lidu", tj. jednoho feláha, jednoho beduína a jednoho šejka *al-balad*, starostu) do *Grand diwan d'Egypte*, Velkého egyptského dívánu, celostátního orgánu, nadekretovaného 4. srpna. Jak vidno, skladbou tento orgán poněkud připomínal francouzské Generální stavy, jejichž zasedání roku 1789 rozpoutalo revoluci...

Mimořádně důležitou, takřka životní a klíčovou otázku představovalo náboženství a Bonaparte si dal velice záležet, aby všechny náboženské obřady pokračovaly obvyklým rytmem a duchovní osoby aby zůstaly na svých místech. V tomto smyslu vydal vojákům velmi přísné instrukce počínající zákazem postávání před mešitami... Jenže krom muslimů v Egyptě žili koptští i pravoslavní křesťané, Židé i řada dalších, menších náboženských skupin, a pokud chtěl Bonaparte zrovnoprávnit i je, dostával se s imámy do rozporů. K třenicím ostatně stačilo, že nemuslimům povolil, aby jezdili na koních, nosili evropské oděvy a zbraně. Když pak se v ulicích objevily evropsky oděné manželky jinověrců s odhalenými tvářemi, neznalo pohoršení šejků, imámů a ulémů hranic! Bonaparte musel ustoupit a nařídit rodilým křesťanům i Židům, aby dál oblékali rozlišovací tmavé turbany, černé boty a prosté opasky. Pokud šlo o nemuslimské ženy, i tam začalo znovu platit nařízení, aby měly všechny bez rozdílu (jedinou výjimku předtím tvořily manželky evropských vyslanců) zahalenou tvář.

Výběr daní ponechal Bonaparte křesťanským Koptům, na egyptské poměry nejvzdělanější skupině obyvatel, která navíc měla v oboru zkušenosti, jen trochu ovlivnil hierarchii tím, že jmenoval v provinciích intendanty, podléhající vrchnímu intendantovi. Našel v koptských úřednících skvělé vymahače a to, že jim část peněz

uvízla za nehty, bral jako nutné zlo; v tomto případě by Francouze okrádal kdokoliv a nejspíše i víc.

Policejní pořádkové sbory pro civilní správu vytvořil Bonaparte jako janičárské roty složené z Turků, Řeků, Alžířanů a Marokánců pod velením Řeka, jehož jméno píší prameny Barthlémy či Bartolomew. Byl to muž herkulovské postavy, který chodil v nákladném zlacené řecké tunice, mohutném bělostném tureckém turbanu, obrovitých kalhotách a francouzském dolmanu s plukovnickými epoletami, milující boj a hlavně dobré popravy, jež s láskou prováděl vlastním *scimitarem.*

Bonaparte našel ubohou a nesmírně zaostalou zemi, v níž neexistovaly větrné mlýny ani káry s koly, kde se nacházely jen dva tiskařské lisy, následkem čehož uměl jen málokdo číst a psát. Výjimku z obecné nevzdělanosti tvořili takřka výhradně křesťanští Koptové, a i kdysi slavná univerzita (madrasa) Al-Azhar přetékala fanatiky, jejichž jedinou četbou, pokud číst vůbec svedli, se stal Korán a hádísy (soubory výroků a činů proroka Mohameda a jeho nejbližších). Vrchní velitel chtěl toto všechno změnit s pomocí zázemí, které mu měla poskytnout Francie. Psal Direktoriu o herce, tanečnice, ba i o loutkoherce, o ošetřovatele, lékárníky, zahradníky, slévače a řadu dalších profesí, o kilometry látek a tuny mýdla, hektolitry lihu i vína, o náklad pro celé konvoje, nic z toho však neměl nikdy dostat. Vláda v Paříži začala mít jiné starosti, Orientální armádu odsunula na zcela vedlejší kolej, a pokud jednotlivé lodě přece jen něco vezly, padly z velké části do rukou Britům. Vrchní velitel si musel poradit sám, s pomocí svých vědců!

Brzo se objevil další vážný problém, otázka kontroly země. Bonaparte zvolna zjišťoval, že vládne jen tam, kde má vojáky, v prostoru mezi Káhirou, Alexandrií, Rosettou a Damiettou. Někdy nestačilo ani to. V El-Mansourah *(al-Mansúru)* přepadli feláhové posádku sto dvaceti dragounů plukovníka Laugiera. On sám unikl, z jeho vojáků se ale zachránilo jen pár mužů. Skupinu patnácti mužů, v níž byl geolog Dolomieu, hudebník Villoteau i umělci Denon a Joly přepadli rovněž feláhové. Jolyho, který zpanikařil a dal se na útěk, rolníci zabili, ostatní se ubránili s šavlemi a pistolemi v rukou. Podobně na tom byli i cestující kurýrní lodi *L'Anémone*, které se

podařilo doplout z Toulonu. Kapitán přistál z obav před britským loďstvem západně od Alexandrie, v místech, kde se před časem vylodil i Bonaparte, cestující ale přepadli beduíni. Ti zabili generála Camina, nejvýznamnějšího z pasažérů, i další důstojníky a civilisty, ušetřili jen dvě desítky osob, které pak s Bonapartem vyměnili za výkupné. Mezi šťastlivci byl i občan Lesimple, jenž vezl až z Paříže depeše Direktoria, o nichž předpokládal, že jsou důležité, a chránil je víc než vlastní život. Zapečetěný balíček ovšem obsahoval jen blahopřání k dobytí Malty…

Generál Direktoriu poděkoval a do Paříže poslal další zprávu, v níž napsal:

„Vše se vyvíjí skvěle. Zemi máme pod kontrolou a obyvatelstvo se s námi sžívá…“

Generál Menou mu naopak k situaci v Káhiře hlásil:

„Každý den mám pět či šest lidí, kterým uřezali hlavy.“

Generál Kléber, muž panovačný, vůči civilistům hodně nesnášenlivý a k náboženství chladný, z Alexandrie hlásil nejprve neloajálnost a poté i zrádcovské chování šarífa (civilního správce) Muhammada al-Koraíma. Toho už v červenci sesadil, poslal jako zajatce do Káhiry a nahradil poddajnějším šejkem al-Massírím. Vrchní velitel pak vydal 12. thermidoru (30. července) rozsudek tohoto znění:

„Bonaparte, vrchní velitel, získal důkazy o zradě Sidi Mohammeda el-Koraïma, kterého zahrnul dobrotou, a proto nařizuje:

Čl. 1: Sidi Mohammed el-Koraïm zaplatí kontribuci 300 000 franků.

Čl. 2: Pokud výše uvedenou kontribuci nezaplatí do pěti dnů, bude mu useknuta hlava.“

Muhammad al-Koraím nezaplatil, buď z nedostatku peněz, lakoty či z náboženského fanatismu, načež byl v káhirské citadele zastřelen a jeho uříznutou hlavu pak generál nařídil nést ulicemi, aby každý viděl, co zrádce potká.

Život v Káhiře se zvolna vracel do normálních kolejí, ulice i bazary se zaplnily místními obyvateli a obchodníky, kteří sem přijížděli s karavanami. Bylo to živé i hodně veliké město, leč Francouze nenadchlo. Mělo slavnou minulost, tvořilo však jen její stín. Vojáci, vědci i učenci viděli otlučené fasády, bídu i špínu, zanedbané

fontány a studny, špatně dlážděné ulice bez kanalizace a veřejného osvětlení, smečky potulných psů, žebráky, močí i výkaly páchnoucí zákoutí; alabastrové paláce a stinné zahrady představovaly jen zlomek zástavby.

„Jako celek mi připadala Káhira odporná; z ulic plných nečistot jako kdyby vztahovala ruce nákaza. Nicméně je to významné překladiště a obchodní středisko; to sem přijíždějí karavany z Mekky i z Indie. Je to i město bohaté, veškeré bohatství ale zmizelo s naším příchodem. Našli jsme je obydlené línou holotou, co celý den posedává před svými chatrčemi či domy, kouří, dává si kávu či jí melouny a pije vodu. Ženy z lidu jsou příšerné; bejové tu sice nechali pár pěkných Armének či Gruzínek, těch se ale generálové ihned zmocnili, jak pravili sami, ve prospěch národa. Bonaparte nařídil, aby se všechny ženy do čtyřiadvaceti hodin a pod trestem smrti přihlásily k soupisu, zapsat měly také všechny své věci a šperky, které mohly od svých pánů mít," poznamenal de Niello Sargy a o pár stran dále pokračoval na stejné téma:

„Pár dní po vstupu do Káhiry jsem nedokázal zamhouřit oka; nejprve jsem musel spát jen na podlaze, kde mě mouchy, štěnice, komáři a mravenci připravovali hotové utrpení."

Z pamětí *chef de brigade* Detroye zaznívají tytéž stesky tónem hodně drsným:

„Když jsme do Káhiry vešli, co jsme nalezli? Úzké, nedlážděné, špinavé ulice, temné a na kusy se rozpadající domy, veřejné stavby, které vypadaly jak bludiště, obchody jak chlévy, atmosféru prachu a odpadků, slepé muže, napůl slepé muže, vousaté muže, lidi oblečené v cárech, jak se tlačí navzájem v ulicích či posedávají na bobku jeden vedle druhého, kouří dýmky a hledí jak opice před doupětem, pramálo žen z lidu (...), ošklivých, odporných a skrývajících propadlé tváře pod smrdutými hadry, skrze které se jim rýsovala povislá ňadra, žluté a vychrtlé děti pokryté hnisavými boláky a ožírané mouchami. (...) Doma žádný komfort, pražádná vymoženost. Mouchy, moskyti, tisícero hmyzu čeká jen na to, aby se na vás celé noci vrhalo. Splavení potem a vyčerpaní trávíte hodiny věnované drbání se a převalování ve vedru. Ráno se zvedáte nepopsatelně unavení s rudýma očima, žaludkem na vodě, pachutí v ústech a tělem pokrytím štípanci či spíše boláky..."

Mnoho nepřeháněl ani pokud šlo o slepce a poloslepé. Jednalo se o onemocnění, které časem zachvátilo i Francouze, o trachomu *(chlamydia)*, přenášenou bakterií *Chlamydia trachomytis*; v raném stádiu se dala tato bakteriální infekce léčit (dnes je přenosná převážně pohlavním stykem, tehdy však to byla metla z nečistoty, úspěšně roznášená *chamsínem*), pak ale, krom jiných problémů, přestával postižený vidět.

Marmont se naopak cítil v Káhiře spokojený, možná i proto, že víc nečekal:

„Připadala mi na turecké město až příliš hezká. Z kamenů vystavěné domy byly velice vysoké a ulice velmi úzké, město přelidněné, zkrášlovala je velká náměstí, na nichž stály paláce bejů (...). Všechny domy byly dobře zařízeny nábytkem podle orientálních zvyklostí a my odpočívali po našich strastech na místech, která básníci i cestovatelé nejednou líčili jako kouzelná."

Samozřejmě že si jako generál mohl vybrat odpovídající ubytování, však také sám doznal, že nespokojenost mezi důstojníky a řadovými vojáky dosáhla míry, v níž si Bonaparte pro jistotu vytipovával ty nejspolehlivější jednotky; jistý druh vzpoury se vyloučit nedal.

Měl-li voják zapomenout na stesk po domově a nespokojenost se svým údělem, musel se nějak bavit, možností ale skýtaly Alexandrie, Káhira i další města pramálo. Zpočátku představovali jedinou podívanou fakíři s tančícími hady a jediná pohostinná místa skýtaly domácnosti nemnoha Evropanů. Seržant François vzpomínal jako na zázrak na snídani u italského lékárníka, na velký šálek *café au lait*, vylepšený britskou whisky. Vojákům bez rozdílu hodností chybělo vše, co by mohlo jejich situaci zlepšit, a Savary, Desaixův pobočník, zoufale psal nákupčímu, svému známému, do Alexandrie:

„Dokážete-li někde koupit pár lahví rumu, pošlete je...! Nemáme kuchaře, najdete-li nějakého, přiveďte ho. Žijeme tu hůř než kdykoliv a kdekoliv předtím. Ani kapka vína či likéru... Pamatujte si: víno, likéry a rum. (...) To málo, co tu dostaneme, je strašně drahé a navíc se to nedá sehnat. (...) Ve jménu Božím, přivezte z dopravních lodí nějaké víno a likéry. Celá armáda trpí průjmem následkem pití vody. Pro lásku Boží, víno, likéry, rum a nezapomeňte na zavazadla generála Belliarda."

Kuriózně zoufalé řádky od důstojníka, jenž rozhodně nebyl žád-

ným alkoholikem, k adresátovi nedorazily, neboť posel padl do zajetí a uvedený dopis později publikovali se zjevně propagandistickými cíli Britové!

Poměry se nicméně zvolna zlepšovaly, policie začala fungovat a vojáci mohli zanedlouho chodit káhirskými ulicemi bezpečně, dokonce beze zbraní. Byla otevřena první francouzská kantýna, zpočátku jen s dlouhými stoly a lavicemi, leč vařila jídlo, jaké vojáci znali a mohli pozřít bez obav. Pravidelné zásobování masem, rybami, zeleninou, cukrem a medem umožnilo kantýně rozkvět a jejího příkladu následovali další podnikavci, především osvobození otroci z Malty. Ti otevřeli v Káhiře první kavárnu evropského stylu a před jejími dveřmi stála dlouho fronta dychtivců; mnozí se spokojili s postáváním a usrkáváním, neboť to bylo místo pro přátelská setkání, hovory a výměnu novinek.

I na ženy změnili Francouzi názor, neboť objevili pohledná stvoření jak z bývalých harémů, tak i v domácnostech. V tomto smyslu ostatně psal *chef de division* Perrée kapitánu Le Jouillemu:

„Bejové nám poslali spousty rozkošných Armének a Kavkazanek, které my zabavili pro blaho národa."

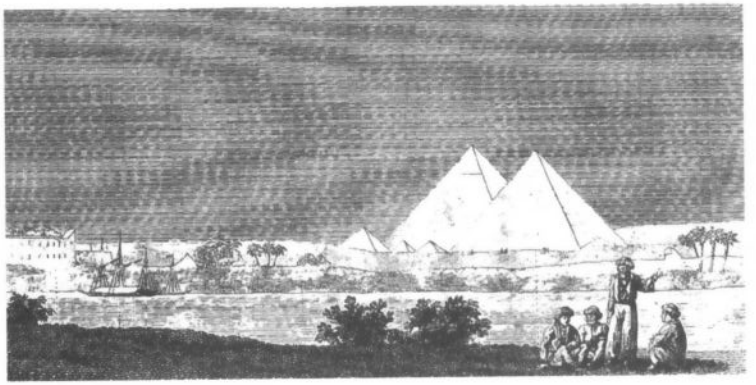
I tento list s dalšími pikantnostmi Britové ukořistili a zveřejnili, přičemž takto vytvořené pamflety dokázali ve značném počtu výtisků dopravit jako kontraband do Francie; žena nejednoho důstojníka se tak dozvěděla, co o svém choti netušila...

Francouzi rychle zjistili, že k sňatku po místním způsobu stačí málo, jen těchto pár arabských slov:

„Ašhadu an lá iláha illá lláh, wa ašhadu anna Muhammadan rasúlu lláh."

„Dosvědčuji, že Není Boha kromě Alláha a Mohamed je jeho posel (prorok)."

Víc po nich šejkové, zpečeťující svazek, nechtěli, proč by se tedy oněch pár slov v arabštině nenaučili (mnozí možná ani netušili, že vyřkli *šahádu*, islámské vyznání víry, čímž se alespoň formálně stávali „mohamedány"; dle *šarí*, islámského práva, šlo nejspíše vesměs o tzv. „svazky na dobu přechodnou"), obzvláště když se setkávali i s atraktivními černoškami, jimž bylo v náručích vojáků mnohem lépe než v domácnostech arabských pánů? Spousty důstojníků tak náhle

Cheopsova pyramida s Murad Bejovým sídlem vlevo

měli svoji egyptskou choť a nejeden s ní navštěvoval kavárny či restaurace, jež rostly jak houby po dešti. Ani Bonaparte, jakkoliv sžíraný žárlivostí vůči Josefíně, nezůstal stranou a prožil krátký románek s dcerou šejka al-Bakrího. Brzo si ovšem našel pro Evropana důstojnější společnici v Paulině Fourèsové, jak o tom bude podrobněji řeč na jiném místě.

Bonapartem založené noviny *Courrier d'Égypte* začaly přinášet inzeráty a nabídky všeho, co místní podnikavci dokázali vytvořit. Zvolna a dosti podomácku se začaly vyrábět limonády, sirupy, likéry i pálenku, v obchodech se objevily tabák, doutníky a kuřácké potřeby, víno, káva, drogistické zboží i parfémy, dokonce hrací karty se začaly tisknout v zemi, která měla do příchodu Francouzů, jak už bylo řečeno, jen dva tiskařské lisy. Zřídila se improvizovaná ochotnická divadla (kde ženské role hráli muži) a v listopadu 1798 dovolil Bonaparte svému bývalému spolužáku Dargevelovi založit první egyptský klub. Podle podobného zařízení v Paříži dostal jméno *Le Tivoli* a hostům nabízel leccos, knihovnu, noviny (oficiální *Courrier d'Égypte*, jiné tiskoviny byly vzácností), taneční muziku (o partnerky ale byla nouze), sladkosti a kávu, víno i likéry, evropskou kuchyni, posezení v zahradě, biliárové stoly i karetní hry.

Ohromnou zábavu pro vojáky představovala jízda na velbloudech a zejména na oslech, což ovšem způsobovalo v Káhiře, Alexandrii i Rosettě takřka dopravní kalamitu a řadu neštěstí, neboť obě zvířata

dokáží být velmi rychlá a jejich jezdce rychlost bavila. Egyptský osel fascinoval vojáky daleko víc než všechny památky starověké civilizace, měl milý a přátelský výraz, byl vytrvalý a dokonce i učenlivý natolik, že to muže v uniformách inspirovalo k malé zlomyslnosti. Civilistům Bonapartovy Vědecké komise začali ve svém argotu říkat „osli" a oslům naopak „vědátoři"; tupějším mulám pak přezdívali „půlvědátoři".

Někteří důstojníci chtěli spolu s učenci poskytnout vojákům zábavu ušlechtilejší, která by je vzdělala a současně pomohla Egypt ctít. O takto pořádaných poznávacích výletech do Gízy vydávají dodnes svědectví jména a nápisy, které do úpatí prastarých pyramid vyryli francouzští pěšáci i jezdci. Seržant François se ve svých memoárech pyšnil, že on svoje jméno, datum a místo narození i příslušnost k jednotce vyryl přímo u vchodu do jedné královské hrobky. Vojín Miller si zase lámal hlavu s tím, co trápí mnohem učenější hlavy dodnes: jak tenkrát ty ohromné kamenné bloky dostali nahoru! Říká se, že jeden Francouz ustřelil tehdy nos Sfinze, to však je nejspíš smyšlenka pro oživení průvodcovských bedekrů, neboť aby to dokázal, musel by na onen monument zamířit dělo...

Nuda a nečinnost se ovšem podepisovaly nejen na duševním rozpoložení jednotek, ale i na laxnosti všech vůči základním povinnostem, hlavně na údržbě zbraní a ústroji. Nehygienické podmínky a nezvyklé podnebí zas prudce zvyšovaly nemocnost; k 18. srpnu činila v průměru 10 % a polní nemocnice přestávaly kapacitně stačit. Lékaři jako Larrey a Desgenettes bojovali s novými chorobami usilovně i vynalézavě, dovedli si poradit s očními záněty, způsobovanými změnami počasí, prachem ve větru či intenzivním slunečním světlem, s kolikami, proti trachomě však mnoho léků neměli a trápili se obavami, co počít, až propukne metla Egypta, mor. Když k tomu v průběhu roku 1799 skutečně došlo, dospěl generál Dugua k závěru, že jej roznášejí hlavně prostitutky ve francouzských táborech, a nařídil je izolovat, což ohlásí Bonapartovi. Ten mu odpověděl stručně:

„Nechte agu, ať se o ně postará!"

Agou mínil policejního náčelníka a jeho janičáry. Tito krutí muži si instrukci vyložili po svém a uchýlili se k řešení, které bylo pohodlnější než budování baráků či ostraha; na čtyři stovky oněch egyptských žen přišlo vzápětí o hlavu...

Všechna výše popsaná opatření a zlepšení života ve velkých městech přicházela postupně a pozvolna. Koncem července z toho existovalo pramálo a armáda byla vskutku rozladěna, byť každý z něčeho jiného. Až na pár jedinců ale všechny ovládala melancholie a touha po domově, ať už si pod tímto pojmem představovali cokoliv. Na počátku srpna pak k nim s velkou prodlevou dorazila zpráva o katastrofě, která všem vzala dech i naděje, že Francii ještě někdy spatří. Vojáci bez rozdílu hodnosti se něčeho podobného podvědomě obávali od chvíle, kdy z Toulonu vypluli, teď se ale jejich strach změnil v realitu. Admirál Horatio Nelson totiž konečně nenáviděné Francouze dostihl a jejich válečnou flotilu totálně zničil!

III.

UŽ NEMÁME LOĎSTVO!

Proč Brueys neodplul?

„Dne 25. července jsme opustili Syrakusy, stále bez pozitivní informace ohledně nepřítele, admirála však napadlo, že by mohl dostat věrohodné zprávy u Morey. Zamířili jsme k pobřeží a osmadvacátého jsme vpluli do zálivu Coron," můžeme číst v oficiální zprávě o Nelsonově plavbě a bitvě na Nilu, vydané v Londýně už roku 1798. *„Kapitán Troubridge byl opět pověřen důležitým posláním, tj. získáním informací, a byl na* Cullodenu *vyslán do Coronu a v důsledku veliké obratnosti tohoto důstojníka se loďstvo nezdrželo více než tři hodiny. Vrátil se a přinášel zprávu od tureckého guvernéra, že nepřítel byl před čtyřmi týdny spatřen, jak směřuje na jihovýchod."*

Pro současného čtenáře je to souvětí poněkud nesrozumitelné,

Morea ale byl zažitý název pro Peloponéský poloostrov, Coronou se rozuměl tamní přístav Koróni a zálivem Messiniakos Kólpos. Citovaná relace pak pokračuje:

„Na základě kapitánem Troubridgem získané informace se admirál znovu rozhodl navštívit Alexandrii a plul k onomu místu s plnými plachtami a měl to štěstí, že ji spatřil v dohledu 1. srpna na poledne. Spatřili jsme před ní spoustu lodí nejrůznějšího druhu a brzy jsme s uspokojením zjistili, že nad palubami mnoha těch lodí vlají francouzské vlajky. Bylo vidět, jak se srdce každého muže z posádek na palubách eskadry zmocňuje při pohledu na nepřítele nadšení a radost, již dával najevo sám admirál; ta jeho byla nejspíše ještě větší, než radost kteréhokoliv z ostatních mužů a on znovu nabyl sebedůvěry, se kterou se vrhl do přípravy příštích operací."

První spatřila francouzské loďstvo *H.M.S Zealous* a ihned jeho přítomnost signalizovala, nepochybně však ještě pár hodin trvalo, než košové hlídky dokázaly lodě spočítat a upřesnit jejich polohu. Ve starém alexandrijském přístavu se nacházely jen francouzská plavidla obchodní a z válečných korábů pouze několik menších. To, co Horatio Nelson tak usilovně hledal, kotvilo patnáct námořních mil na východ, ve čtyřicet mil dlouhé zátoce Aboukir (Abukir, Abú-Kír), za úzkým, ostře do moře směřujícím výběžkem, na jehož špici ležela stará pevnost. Už jsme řekli, že se její posádka, složená z místních feláhů, vzdala Francouzům bez boje; učinila tak se svými ženami, dětmi, psy i slepicemi, což vše do té doby zvesela poskakovalo po jedenácti starých dělech nejrůznějšího kalibru.

Viceadmiral François Paul Brueys d'Aigalliers

„Kolem poledního jsme objevili francouzskou flotilu ležící na kotvách a chystající se k bitvě u ústí řeky Nilu," zapsal si námořník John Grimshaw.

Teprve za onou kosou kotvilo více méně v linii třináct francouzských řadových lodí, kolem nichž byly rozesety čtyři fregaty. Když Nelson Brueysovu flotilu svým jediným okem spatřil, ukazoval lodní chronometr na admirálské britské *H.M.S. Vanguard* 14 hodin 45 minut. Admirál vyslal *H.M.S. Alexander* a *H.M.S.Swiftsure*, aby prozkoumaly alexandrijský přístav a přilehlé zátoky, a pak dal na vědomí, že hodlá svést ještě téhož dne bitvu. Po sedmdesáti dnech, v nichž se užíral nejistotami, hněvem a pochybnostmi, konečně našel, po čem toužil! Náhle dostal chuť k jídlu a k důstojníkům, kteří obědvali s ním, vážně pronesl parafrázi věty, již už napsal manželům Hamiltonovým:

„Do zítřka buď budu ve Sněmovně lordů, nebo ve Westminsterském opatství."

Jinými slovy říkal, že buď bude slavně povznesen, nebo slavně pochován!

Tentokrát měl do jisté míry štěstí on, že Francouze v zátoce zastihl. Na téma, proč tu vůbec admirál Brueys zakotvil a neodplul dávno pryč, byly už popsány stohy stran, byť nikdo k odpovědi se stoprocentní jistotou nedospěl. Je to hodně těžká otázka, v níž bude nutno probrat tvrzení několika svědků, především samotného Bonaparta. Začněme pramenem nejdůležitějším, jeho zprávou pro Výkonné direktorium, sepsanou v Káhiře 2. fructidoru (19. srpna):

„Dne 18. messidoru (6. července, pozn. překl.) *jsem opustil Alexandrii. Psal jsem admirálovi, aby veplul do čtyřiadvaceti hodin do přístavu Alexandrie, a kdyby tam jeho eskadra vplout nemohla, aby rychle vyložil všechna děla a věci patřící pozemnímu vojsku, hned nato měl odplout na Korfu."*

Totéž opakoval Napoleon na Ostrově svaté Heleny a upřesnil, že rozkaz nařizující buď vplout do starého alexandrijského přístavu, nebo odplout na Korfu, vydal 6. července. Jeho text, bohužel, v žádné edici Bonapartovy korespondence nenalezneme a nelze vyloučit, že nikdy neexistoval! Na druhé straně ovšem musíme připustit, že instrukce mohla být vydána ústně. Rozkaz o tři dny starší, ze 3. července, admirálovi nařizuje jen, aby vplul do starého přístavu, bude-li

to možné. V opačném případě měl prozkoumat, zda je Aboukirská zátoka příhodná pro obranu válečné flotily. Teprve kdyby nebyla, měl Brueys odplout s loďmi, jež nedokáží v Alexandrii zakotvit, k Řecku.

Admirál na rozkaz ze 3. července odpověděl, že by bylo hazardní pokoušet se s velkými vícepalubníky do přístavu vplout a že s nimi raději zaujme obranné postavení u Aboukiru, což také 7. července provedl. Znovu opakujme, že se do písmene řídil rozkazem vrchního velitele ze 3. července, a pokračujme dál v četbě Bonapartovy zprávy Direktoriu:

„Admirál byl přesvědčen, že nedokáže vylodit věci v postavení, v němž je, ježto přístav v Alexandrii byl skalnatý a několik korábů už ztratilo kotvy; odplul zakotvit do Aboukiru, který skýtal příhodné kotviště. Poslal jsem dělostřelecké a ženijní důstojníky, kteří spolu s admirálem dospěli k závěru, že jim země neskýtá žádnou ochranu, že je však třeba zůstat v Aboukiru, ať už kvůli vyložení našeho dělostřelectva, tak kvůli prosondování a vyznačení plavební trasy do Alexandrie."

To je pravda poněkud zkreslená, neboť nehovoří o Brueysově iniciativě a o úkolu, který admirál dal kapitánu Barrému, velitel fregaty *L'Alceste*. Barré měl změřit hloubky a případně vytyčit plavební kanál do starého přístavu pro řadové lodi.

„Na základě poslední analýzy," hlásil kapitán 13. července, *„jsem toho názoru, že řadové lodě mohou do přístavu vplout za předpokladu, že zachovají všechnu nezbytnou opatrnost."*

Takovýto závěr musel admirálovi způsobit hodně těžkou hlavu; zpráva neříkala, zda se tam všechny válečné lodě vejdou, a bylo jasné, že jejich manévrovací schopnost by byla v případě napadení hodně ztížená. Bránit by se mohly pramálo, zranitelnými by se staly převelice. Jeho admirálská loď krom toho měla jako jediný trojpalubník příliš velký ponor a on by z ní musel dát odebrat část děl, což nechtěl. Rozhodnutí přeplout k Aboukiru lze za této situace pokládat za přijatelné řešení odpovídající vědomí plné velitelské zodpovědnosti se zvážením všech pro a proti. Není známo, že by Bonaparte něco namítal.

„Pokud by se Angličané objevili ve dvou či třech následujících

dnech, bylo by nutno přetnout lana. V Aboukiru se muselo setrvat co nejkratší dobu," psal Bonaparte dál.

V první větě měl nejspíš pravdu, s druhou se ale vracíme zpět k otázce, zda dal k odplutí nějaký rozkaz. Odpověď zní, že jiný důkaz než jeho tvrzení pro to nemáme.

„Odejel jsem z Alexandrie pevně přesvědčen, že do tří dnů eskadra buď vpluje do alexandrijského přístavu, nebo vypluje ke Korfu," pokračoval vrchní velitel. *„Od 18. messidoru do 6. thermidoru* (24. července, pozn. aut.) *jsem nedostal žádné zprávy ani z Rosetty, ani z Alexandrie, či od eskadry. Mračna Arabů, kteří se sjeli ze všech koutů pouště, byla soustavně na pět set stop od našeho tábora. Až 9. thermidoru* (27. července, pozn. aut.) *se spojovací trasy v důsledku zpráv o našem vítězství i po nejrůznějších opatřeních uvolnily.*

Dostal jsem od admirála řadu dopisů a s překvapením jsem zjistil, že je stále v Aboukiru. Ihned jsem mu napsal, aby pochopil, že s veplutím do Alexandrie či odplutím na Korfu nesmí otálet ani hodinu."

Lze Bonapartovi věřit, že byl téměř tři týdny beze zpráv? Pokud jde o zprávy přímo od admirála, tak jistě, posel s nimi mohl být zabit, takových případů se stalo převelice, ani od Klébera, alexandrijského velitele, určité depeše nedošly, jenže o situaci v Alexandrii byl vrchní velitel informován z jiných zdrojů a je podivné, že by v těchto informacích nezazněla zpráva o přítomnosti flotily! Navíc existuje Bonapartův dopis Brueysovi z 9. thermidoru (27. července); vrchní velitel v něm admirála informuje o pochodu na Káhiru, činech říční flotily a Perréeho povýšení i o bitvě u pyramid. Pokud jde o námořní loďstvo, píše toto:

„Zpravili mne z Alexandrie, že jste konečně našel plavební trasu takovou, jakou si lze přát a že v tomto okamžiku jste s vaší eskadrou v přístavu. Nemějte žádné starosti o potraviny, které vaše jednotky potřebují."

Pak následují už pouze konkrétní instrukce ohledně vyslání jedné fregaty k Maltě či Anconě, aby odtud přivezla novinky i zprávy francouzských agentů, a dovětek, v němž Bonaparte pozdravuje *chef de division* Ganteauma i námořního kapitána Casabiancu, velitele trojpalubníku *L'Orient*. Nikde tu není zmínka o rozkazu odplout pryč, navíc tu nenajdeme známku neklidu ani rozhořčení nad ne-

splněným rozkazem! Věta o nalezení cesty do přístavu navíc mate; kompetentní a fundovanou zprávu o něčem takovém Bonaparte nedostal, neboť tu mu mohl poslat jedině Brueys na základě Barrého pečlivé analýzy! Šlo nanejvýš o nejisté zvěsti v dopise, který generál obdržel (téhož dne, tj. 27. července) z Alexandrie od svého bratra Louise Bonaparta.

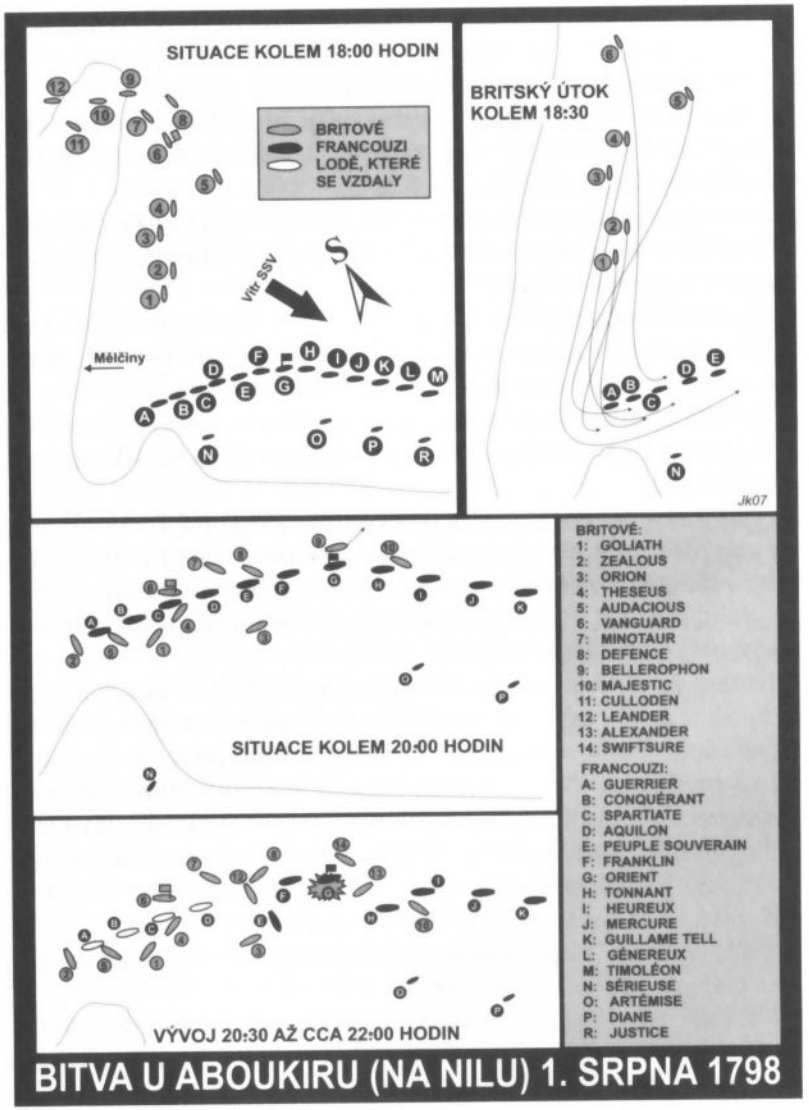
Vraťme se však zpět k relaci Direktoriu, v níž vrchní velitel Orientální armády dál tvrdí toto:

„Admirál mi dopisem ze 2. thermidoru (20. července, pozn. překl.) *hlásil, že ho objevilo několik anglických lodí a že se připravuje přivítat nepřítele opřen o Aboukir. To podivné rozhodnutí na mne zapůsobilo nanejvýš poplašně, už ale nebyl čas, neboť admirálův dopis ze 2. thermidoru ke mně dorazil až 12. thermidoru* (11. července, pozn. překl.). *Poslal jsem za ním občana Julliena, svého pobočníka, s rozkazem, aby se z Aboukiru vrátil teprve tehdy, až uvidí eskadru se vztyčenými plachtami. Vyrazil dvanáctého, nikdy by ale nedojel včas; onen pobočník byl ostatně zabit na cestě skupinou Arabů, kteří jeho bárku na Nilu zastavili a jej i s eskortou zardousili.“*

Jenže Brueysův dopis ze 2. thermidoru nic takové neříká, admirál psal jen, že je na tom nevalně se zdravím, a stěžoval si na nedostatek zásob, jinak už uváděl pouze několik nepodstatných a spíše osobních věci. Proč by měl ostatně informovat o přeplutí k Aboukiru, když tento záměr ohlásil Bonapartovi již 11. července (23. messidoru). Navíc je tu problém depeše, již měl doručit nebohý Jullien. V textu kopie, publikované ve 4. svazku *Correspondence de Napoléon Ier*, se Brueysovi ukádá:

„Na každý pád musíte rychle vplout do alexandrijského přístavu, nebo neprodleně naložit rýži a pšenici, kterou jsem vám poslal, a vztyčit plachty ke Korfu; podstatné k tomu je, že dokud tady nebude vše po vojenské stránce rozřešeno, musíte být v místě, z něhož můžete ohrožovat Portu.“

Tedy ne obava z Nelsona, ale hrozba Turecku! V dopise mezi řádky krom toho prosvítá jedna důležitá okolnost, která Brueyse trápila, nedostatek zásob pro plavbu ke vzdálenému Řecku! Vše přece musel vyložit pro potřebu pozemního vojska! Navíc od tohoto listu neexistuje originál (ten dal Napoleon prokazatelně zničit) a editoři

použili kopii z *Archives de Guerre*, kterou už nevrátili, takže text nelze dnes ověřit.

Přikročme k další Bonapartově pasáži, v níž se píše:

„Dne 8. thermidoru (26. července, pozn. překl.) *mi admirál psal, že Angličané zmizeli; usoudil, že to bylo kvůli nedostatku zásob. Dopis mi týž kurýr doručil dvanáctého.*

Jedenáctého mi psal, že se konečně dozvěděl o vítězství u pyramid a obsazení Káhiry a že objevil vjezd do přístavu Alexandrie; tento list jsem dostal osmnáctého.

Čtrnáctého navečer Angličané zaútočili; poslal mi ve chvíli, kdy anglickou eskadru zpozoroval, důstojníka, aby mě informoval o jeho opatřeních i dispozicích. Tento důstojník na cestě zahynul."

Na těchto řádcích není už nic pozoruhodného, ani příliš zarážejícího a netřeba je rozebírat. Relaci o námořní bitvě pak Bonaparte ukončil takto:

„Zdá se mi, že admirál Brueys nechtěl na Korfu odplout dřív, než nabude jistotu, že do alexandrijského přístavu vplout nelze, a do doby, než bude armáda, o níž neměl dlouho zprávy, v situaci, která nevyžaduje ústup. Pokud spáchal v oněch osudových okamžicích chyby, odčinil je slavnou smrtí."

Jistotu, že do Alexandrie nevpluje, ale už Bruyes získal a rozhodoval se podle toho. Na výsledek tažení rovněž možná čekal a, jak uvidíme dále, v rozmístění lodí v Aboukirské zátoce se dopustil vskutku několika chyb, dospěl k nim ale nikoliv z neznalosti řemesla, jen na základě chybných premis o protivníkových záměrech i schopnostech. Mnoha mužům, kteří admirála dobře znali, ale vrtalo hlavou, proč vůbec u Aboukiru setrval. Kontradmirál Jean-Gaspard Vence se před ministrem námořnictva velice divil a pravil:

„Myslel jsem si, že je rozhodnut tam zůstat jen čtyřiadvacet hodin poté, co bude vylodění skončeno."

Měl tím na mysli alexandrijské břehy vůbec a připomněl rozhovory s Brueysem před vyplutím, neboť on byl v době příprav expedice velitelem toulonského přístavu.

Stejně se divil i námořní komisař Jaubert, který ministru námořnictva 18. messidoru (6. července) napsal.

„Obecně se mělo za to, že jen co vyloďování skončí, napneme

plachty ke Korfu, kde dostaneme posilu bitevních lodí z Malty, Toulonu a Ancony, čímž budeme připraveni na všechny eventuality. Generál rozhodl jinak. Znovu spoléhal na štěstí, jež činilo všechny jeho operace úspěšnými. My všichni ostatně byli hnáni větrem fatalismu, který začal dokonce trochu ovlivňovat i můj názor."

To je velmi vážné slovo do pranice, neboť Jaubert nenaznačuje nic menšího, než že o Brueysově setrvání rozhodl Bonaparte! Leč pokud tomu tak bylo, vrchního velitele bezmezně obdivující a jeho osobě nesmírně oddaný Brueys neprotestoval. Dokonce sám nejspíš změnil názor, neboť ve zlomcích dochované korespondence z oněch kritických týdnů psal leccos zvláštního:

„Věřte mi, generále, že mojí největší touhou je asistovat vašim operacím a najít příležitost, abych vám dokázal svoji oddanost i vděk," psal admirál 6. července.

List z následujícího dne říká:

„Jsem rozhodnut být vám jakkoliv užitečný. Už jsem vám řekl, že budu spokojen s jakoukoliv úlohou, kterou mi přidělíte..."

K tomu přiřaďme výpověď jednoho námořního důstojníka, který prý před de Niello Sargym otevřeně prohlásil:

„Vy přece víte, že to byla veliká oddanost Bonapartovi, co ho po vylodění zadrželo u egyptských břehů."

A týž autor na jiném místě napsal:

„Řada dobře informovaných osob nás ujišťovala, že viceadmirál Brueys, jenž právě v bitvě zahynul, chtěl vykasat plachty, jakmile vylodí jednotky u Alexandrie, že však byl Bonaparte proti. Brueys, jenž mu byl naprosto oddán, se bez odmluv podřídil jsa pevně rozhodnut následovat generálův úděl."

Divná věc, vše nasvědčuje, že to byl Napoleon Bonaparte, kdo přijal osudové rozhodnutí a nepřál si nyní, aby lodě ke Korfu odpluly, neboť je potřeboval mít z řady důvodů (a minimálně po určitý čas, než uchopí situaci na souši pevně do rukou) nablízku. Loďstvo navíc muselo nabrat zásoby, které bylo nutno nejprve v Alexandrii shromáždit; bez nich by nikdy nemohlo překonat osm stovek námořních mil ke Korfu! Nezbytné potraviny (Bonaparte přece psal Brueysovi ohledně rýže a pšenice) začaly být k dispozici až ve dnech, kdy se k egyptským břehům blížili Britové.

Proč ovšem vrchní velitel flotilu u Alexandrie držel, když věděl, jaké nebezpečí jí hrozí? Důvodů byla celá řada, nejen ten, který přiřkl nebohému admirálovi v hlášení Direktoriu. Až do obsazení Káhiry šlo o možnost ústupu a evakuace v případě nezdaru, byť něco takového sebevědomý Bonaparte veřejně nepřiznal. Krom toho čekal, že z Toulonu připluje další konvoj s požadovaným materiálem, budoucími osadníky i vojenskými posilami, a ten by musely Brueysovy lodě po připlutí zaštítit. Pro tento konvoj bylo navíc třeba mít alexandrijský přístav alespoň zčásti volný, proto se v Bonapartově korespondenci neobjevily námitky proti přeplutí řadových lodí k Aboukiru. Pak tu byl důvod třetí, který zmiňuje de La Jonquière, nejdůkladnější historik egyptské kampaně vůbec. Než totiž generál opustil Paříž, předpokládal, že na podzim, po úspěšném obsazení Egypta, přenechá Orientální armádu někomu z podřízených a sám odpluje nazpět, aby se chopil velení dalšího, zatím shromážděného vojska, jež mělo provést původní plán invaze do Anglie. Že to zní příliš nepravděpodobně s ohledem na vojenské možnosti Francie a nedostatek válečných lodí? Vojáků bylo dost a námořnictvo stále mělo druhou (dokonce mohutnější) válečnou eskadru v Brestu! Proč by jinak vrchní velitel ještě 25. července (!) bratru Josefovi psal, že bude do dvou měsíců zpět. V onom listě o Anglii nemluvil, jen o tom, že se rozvede s Josefínou a usadí se na nějakém pěkném statku, který mu má Josef zatím vybrat… Pravda, vůbec to neladí se všemi generálovými sny o přeměně země faraónů i o tažení do Indie, jak ale de La Jonquière poznamenal, skutečné Bonapartovy záměry byly největší záhadou hlavně pro něho samotného!

Jisté v tom všem je jediné. Ať už si přál Bonaparte cokoliv, Nelson to 2. srpna 1798 jedním rázem změnil a ztrátu loďstva musel vrchní velitel nějak vysvětlit i omluvit. Nebohý François-Paul Brueys d'Aigalliers už k tomu nic říci nemohl a jeho písemnosti i lodní deník vzaly za své. Vina tedy padla na něho, což si mysleli či věděli už současníci.

„Neztratil ani chvíli, aby se vyhnul výčitkám, které se na něho nutně musely snést, a svrhl vinu na ubohého admirála, jenž zahynul. Nikoho tím nicméně neoklamal. Admirál Brueys nikdy, tento fakt je nezpochybnitelný, nedostal rozkaz plout ke Korfu nebo křižovat.

Možná měl víc usilovat o veplutí do přístavu staré Alexandrie, věc jasně možnou, kde by našel bezpečí, Bonaparte ale nikdy neprojevil a nedal najevo záměr odloučit se od své eskadry. Dokonce i způsob, jímž Brueyse obviňoval, svědčil o tom, jak málo upřímnosti v něm je," napsal ve svých memoárech Marmont.

Smutné a od Bonaparta bezcharakterní? Možná, k čemu by ale bylo, kdyby vrchní velitel svoji vinu přiznal. K tomu, aby v něho ztratila armáda důvěru ve chvíli, kdy mu nejvíc potřebovala věřit? Dejme na jednu stranu vah pravdomluvnost a charakter člověka, na druhou pak jeho odpovědnost vůči těm, jež do Egypta přivedl a které do této situace dostal. Co převáží?

Připravte se na bitvu!

Brueys měl za daného stavu věcí těžkou volbu. Ve vzpomínkách de Niello Sargyho nalezneme přiloženu zprávu námořního kapitána Acharda, v níž se říká:

„Pravdou je, že do starého přístavu vplout šlo a obavy z najetí na mělčinu se daly vyloučit známými způsoby; ze starých odstrojených lodí šlo vytvořit bóje, zakotvit je po obou stranách průplavu. S těmito prostředky by se špatně kormidlovaná loď skrze nárazy mezi bójemi vrátila zpět na správnou plavební dráhu způsobem jistějším tím spíše, že vítr vál pro podobnou operaci stále příznivý…"

Podle Acharda činila hloubka pět a půl sáhu (*brasse*; jeden sáh = 1,85), tedy 28 stop (stopa = 0,3 metru) a *L'Orient* s největším ponorem šlo odlehčit na ponor třiadvaceti stop.

„Pro čtyřiasedmdesátidělové lodě bylo ve starém alexandrijském přístavu vody dost, stačilo jen odebrat část děl z trojpalubníku L'Orient, *který byl admirálskou lodí…"* tvrdí de Niello Sargy.

Jenže kolik by těch děl muselo být, aby se ponor trojpalubníku o podstatně větším výtlaku než u dvojpalubníků vyrovnal? Asi víc než jen část, což by Brueyse zbavilo nejsilnějšího plavidla. A jak složité by bylo vyplutí ze starého přístavu, pokud by se vyplout muselo? Znamenalo by to lodě znovu dostrojit a třeba čekat i na příznivý vítr, který by umožnil dostat všechny mohutné koráby plavební drahou

Lunyho obraz námořní bitvy u Aboukiru

ven. To vše mohlo trvat i řadu dní… Krom toho nezapomeňme, že Brueys neměl úplné posádky a s jejich vycvičeností (jak ukáže i bitva) to bylo všelijaké. Znovu opakuji, když odmítl do přístavu vplout, možná spáchal chybu, leč bylo to zcela v jeho kompetenci (a svolaná porada jeho kapitánů s tímto rozhodnutím souhlasila!). Prostě si vybral ze dvou zel to, které se mu jevilo jako menší.

Podle de Niella se objevila Nelsonova eskadra před Aboukirskou zátokou na poledne a tou dobou byla severně od Alexandrie.

„Dvě válečné lodě připluly na poloviční dostřel, aby prozkoumaly síly v přístavu. Na cestu k Aboukiru vyplul Nelson až ve tři odpoledne a boj zahájil až při západu slunce. Jedna francouzská briga, která byla na průzkumu (jmenovala se *L'Allerte*, pozn. překl.), *hned vypálila pár dělových ran, aby upozornila eskadru, k níž se ihned připojila. Dopustila se tím chyby, že naznačila trasu mezi ostrůvkem a čelním korábem linie,"* pokračuje de Niello Sargy.

Myslím, že to chyba nebyla, Nelson se přece nemohl spoléhat na to, že jeho řadové lodi proplují bez nesnází cestou, kterou se drobná briga mohla jen prosmýknout.

Brueysem vytvořená liniová sestava se táhla od severozápadu na jihovýchod a vytvářela křivku s hrotem čelní lodě k severozápadu.

Každé plavidlo bylo proti snosu zajištěno dvěma kotvami s tím, že kotevní lano u přídě směřovalo z pravoboku k severovýchodu a kotevní lano od záděe z levoboku na západojihozápad. Vzdálenost činila od jedné lodi ke druhé dvě třetiny kabelu (kabel = 185 metrů), od ostrůvku 12 kabelů a 4 kabely od mělčin rovnoběžných s pobřežím.

Už samo vytváření této linie dalo Brueysovi co proto. Eskadra veplula do zátoky neuspořádaně a *Le Guerrier* vzadu dostal rozkaz zakotvit jako čelní; prakticky se musel jen otočit o 180° a zaujmout místo čelenem ke kose. Tři kabely za ním zakotvil *Le Conquerant* a posléze lodě další, jak ukazuje *ordre de bataille* i nákresy. Velitel *Le Guerrier* zatím Brueysovi hlásil, že hloubka je dostatečná a že lze připlout víc ke břehu, což by bylo pro obrannou sestavu výhodnější, viceadmirál ale původní rozkaz neodvolal. *Tohle* byla nejspíš jeho největší chyba! Mezi čelní lodí a kosou na západní straně zátoky (na jejímž hrotu stála pevnost a proti které ležel ostrůvek El-Bequier, *al-Baqír, či prostě Abú-Kír, kde lze užít i Q*, jenž se dnes jmenuje, jak jinak, *Nelson Island*, zůstal příliš velký a zejména dosti hluboký prostor! Brueys nejspíše tuto vzdálenost stanovil s ohledem na větší ponor vlajkové *L'Orient*.

Kapitán Achard Brueysovi vyčítal, že v Aboukirské zátoce pominul následující bezpečnostní opatření. Nenechal čelní loď linie zakotvit až u mělčiny s jednou kotvou vpředu a druhou vzadu. Půdorysně měla eskadra vytvořit tupý úhel s hrotem k západu a s čeleny jedné k záďovému zrcadlu té před sebou, tedy v linii takřka bez mezer, skrze něž by mohl nepřítel proplout. Vznikala by navíc větší koncentrace děl a tupý úhel by dával možnost většině linie, aby na připlouvajícího nepřítele pálila. Na ostrově nad hrotem kosy měla být umístěna baterie dvanácti šestatřicetiliberních děl, které by čelo linie chránily. Tady nutno poznamenat, že by to musela být pevnostní děla či hmoždíře; pokud jde o karonády, které by odvedly nejlepší práci, ty Francouzi neměli. Mezeru od pobřeží k první bitevní lodi navíc šlo vyplnit řadovými loďmi *Le Causse* a *Le Dubois*, jež byly bez děl a měly tudíž mnohem menší ponor (tři a půl až čtyři lokte); stačilo je přesunout ze starého přístavu na počátek zátoky. Chybějící mužstvo se dalo doplnit z posádek konvoje, které v přístavu k ničemu nebyly. Neměly sice bojové zkušenosti, k ovládání takeláže by ale

postačovaly. I fregaty šlo rozmístit tak, aby je nepřítel neobklopil z obou boků…

„V půl třetí dal viceadmirál vyvěsit rozkaz vztyčit košovky a připravit se na boj. Ve čtvrt na čtyři následoval signál brigám L'Alerte *a* La Railleur *zdvihnout kotvy (...). Vztyčily plachty a vyrazily různými směry na průzkum, jedna z nich mu měla proplout za zádí, což bylo vykonáno. Ve čtyři se ocitla jedna z našich brig na dostřel šestatřicítek od nepřítele a na dostřel osmiliberky z jedné džermy, místní lodě, která jako by na Angličany čekala. Naše briga po ní párkrát vypálila, aby ji donutila odplout. (...) Ve čtyři nechal admirál hlasem nařídit, aby všechny lodě vyvěsily vlajky,"* psal ve svém rozboru kapitán Achard.

Podle něj mohl Brueys leccos dohnat i po zjištění nepřítele. Měl především velet, aby se linie srazila čeleny k zádím a spojila lany, jenže to je šedivá teorie. Francouzi totiž kotvili v zátoce tři týdny a dávno podlehli určité bezstarostnosti, možná fatalismu, v každém případě ale každodenní rutině. Nakládalo se, opravovalo, obchodovalo s rybáři a kupci, kteří připlouvali i přijížděli, vodní plocha mezi eskadrou a pobřežím byla plná malých lodí, člunů i loděk a na palubách se nacházelo podle hrubých odhadů jen 70–80 % posádek; svolat muže vyžadovalo určitý čas. Z francouzských námořníků, jak se rovněž odhaduje, tvořili kolem poloviny chlapci mladší osmnácti let, z nichž málokterý zažil bitvu. Teď nadcházela jejich první…, a pro mnohé i poslední.

Ve čtyři odpoledne se už dalo plachtoví britských lodí rozeznat z francouzské strany zcela zřetelně. Britové se blížili, z dálky to ale vypadalo spíše jako regata, pomalý závod plachetnic, neboť bojovou sestavu dosud Nelsonovy lodě nezaujaly.

Horatio Nelson měl teoreticky čtrnáct řadových lodí, do boje se jich ale chystal vést jen dvanáct, neboť *H.M.S. Alexander* a *H.M.S. Swiftsure* poslal na průzkum. Přesněji řečeno jich nasazoval jedenáct a půl, neboť padesátidělová *H.M.S. Leander* představovala v porovnání s řadovými loďmi protivníkovými plavidlo hodně slabé. Až na ni byly všechny britské lodě čtyřiasedmdesátidělové dvojpalubníky; dolní baterie tvořilo osmadvacet děl o váze kule 32 liber, horní stejný počet děl o váze 18 liber, vrchní paluby a nástavby pak nesly kanony

různého kalibru od devítiliberek až po dvě údajné španělské karonády (zbraně velkého kalibru, leč s malým dostřelem) o váze kule 68 liber. Dvaatřicetiliberní kule prorážela na vzdálenost sto yardů (91,44 metru) spolehlivě dubovou obšívku!

François-Paul Brueys měl v zátoce v oné zaoblené linii celkem třináct řadových lodí (plus čtyři fregaty, bitva však představovala souboj vícepalubníků, v němž fregaty neměly mnoho šancí). Z nich bylo devět lodí čtyřiasedmdesátidělových (dolní baterie 28 děl o váze kule 36 liber, horní 30 děl o váze kule 18, resp. 12 liber) a tři osmdesátidělové (30 děl 36 liber v dolní palubě, 32 děl 24 liber na druhé dělové palubě). Ve všech dvanácti případech šlo o dvojpalubníky, jediný trojpalubník v celé bitvě představoval sto dvacetidělový admirálský *L'Orient* (v bateriích 32 děl 36 liber na dolní palubě, 32 děl 24 liber na střední palubě a 18 děl 12 liber na horní palubě).

Poměr sil tedy vyznával po matematické stránce ve francouzský prospěch; všech 14 Nelsonových lodí mělo dohromady 1012 děl, třináct lodí Brueysových i s fregatami 1182 děl. Po odloučení dvou dvojpalubníků klesla Nelsonova palebná síla o 148 děl. Poměr posádek ale byl zhruba stejný, činil na každé straně kolem 8000 mužů, přičemž britští námořníci měli bezesporu podstatně více bojových i nautických zkušeností a dělostřelci nesrovnatelně lepší výcvik. Kvality i zkušenosti britských kapitánů dosahovaly stupně, kdy jim Nelson mohl dát jen obecnou dispozici s hlavním záměrem. Zbytek bez obav ponechal jejich iniciativě, schopnostem a individuálním rozhodnutím podle vývoje situace.

Podle *An authentic Narrative…*, oné anonymní zprávy, jež vyšla v Londýně nedlouho po bitvě, rozdělil Nelson svoje lodi do tří divizí či dílčích eskader (*Sub-Squadron*, píše zpráva), z nichž dvě měly napadnout válečné loďstvo a třetí (ve složení *H.M.S. Culloden, H.M.S. Theseus, H.M.S. Alexander, H.M.S. Swiftsure*) transportní lodě. Nejspíše to ale bylo autorem relace *post fact* vytvořené uspořádání, které patrně mělo vzbudit u čtenáře dojem naprosté plánovitosti, neboť dvě lodě z oné poslední divize už dávno křižovaly před Alexandrií a třetí najede na počátku bitvy na mělčinu…

Britský admirál si hodlal počínat ofenzivně, třebaže kapitán Samuel Hood (synovec stejnojmenného admirála) z *H.M.S. Zealous*

hlásil v zátoce dokonce šestnáct řadových lodí; ve třech případech se později ukázalo, že jde o fregaty, to ale nemohl Hood za lesem stěžňů přesně rozeznat. Po pozdním obědě Nelson chvíli odpočíval, neboť ho velice rozbolely zuby. Nic nepomáhalo, proto vyšel na palubu a cestou (jak později vyprávěl) zaslechl u děl, kterak jeden námořník říká druhému:

„Zatraceně, vidíš, koukni tam. Támhle jsou, Jacku, a my jim musíme nařezat, jinak nařežou oni nám."

Dodalo mu to jistoty i důvěry v jeho muže. Definitivně se rozhodl, že zaútočí za soumraku a na noční tmu nebude brát zřetel.

Brueys zatím až do páté odpolední váhal, zda přijmout defenzivní bitvu na kotvách, nebo nechat vztyčit plachty a vyplout Britům vstříc. Ani jemu nebylo fyzicky dobře, už týden jej trápily střevní potíže s průjmy; zda šlo o úplavici, to se však už nikdo nedozví. Nakonec svolal své podvelitele, Ganteauma, Blanqueta du Chaylu a Villeneuva; jediný Blanquet byl rezolutně pro vyplutí. Rozhodnutí přijmout boj na kotvách určitě vyplynulo jak ze stavu tří nejstarších řadových lodí, které nabíraly vodu, tak z nedostatečného výcviku posádek v dělostřelbě i v ovládání takeláže, což bylo nutno provádět současně, své navíc sehrál fakt, že plavidla měla jen na den či dva vody a jídla, což mohlo být osudné v případě, kdy byl Britové flotu odřízli od pobřeží. Bojovým zápalem nesršel z těch čtyř nikdo (nemocnému Brueysovi se lze těžko divit) a porada netrvala dlouho. Po páté už se vracel Blanquet na svého *Le Franklin* a Villeneuve na *Le Guillaume Tell.*

Na britské straně byly tou dobou přípravy v plném proudu.

„Admirál vyvěsil signál Prepare for Battle *a jeho záměrem bylo napadnout nepřítelovy čelní a střední lodě, dokud jsou na kotvách, podle předem vypracovaného plánu, vůdčí myšlenku v pokynech jeho silám představovalo vítězství a to, aby se pro ně udělalo v závislosti na okolnostech co nejvíc. K příďovým kotvám byla ihned přitažena a přivázána záďová lana. Pod plachtami jsme pluli vpřed a stanuli proti nepřátelské flotile v sevřené bitevní linii. Nikdo z důstojníků celé eskadry nebyl s Aboukirskou zátokou obeznámen a každá loď musela provádět měření, když tam vplouvala,"* píše se v *An authentic Narrative...*

Popsané opatření ohledně kotev odpovídalo signálu č. 54:

„Prepare for battle and for anchoring with springs, sheet cable to be taken in a stern port."

Bylo to spuštění kotvy na návětrné straně, které zabraňovalo snosu a umožňovalo s pomocí záďového lana lodní bok natáčet.

Všechny řadové lodě krom toho dostaly rozkaz vyvěsit hodinu před setměním na zadní stěžeň řadu ze čtyř luceren jako rozpoznávací znamení.

„Jakmile se naše eskadra začala přibližovat, otevřely francouzské koráby v celé délce linie střílny na pravobocích a zahájily proti našim předním lodím prudkou palbu. Nepřítel byl udiven tichým postupem našich lodí...," psal Nelson a námořník John Grimshaw z *H.M.S. Goliath*, čelní lodě britské flotily, si poznamenal:

„Osmadvacet minut po šesté odpolední vyvěsili Francouzi svoje vlajky a začali na nás pálit."

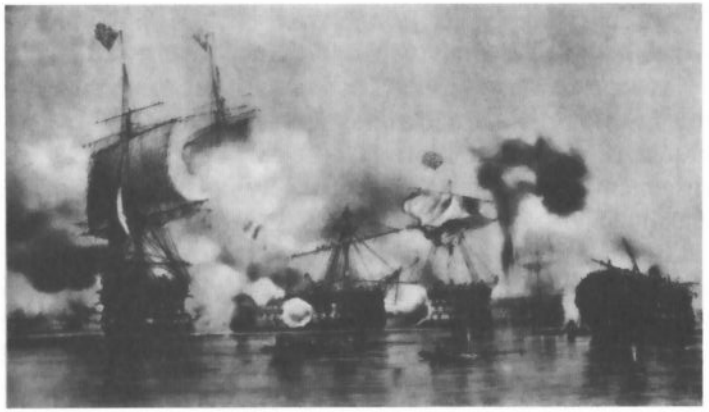
Což je údaj, který se na minutu přesně shoduje s Nelsonovým hlášením.

Bitva začala a Britové útočili na Francouze jako vlci na ovčín.

Odvaha kapitána Foleye

Jako první vyplula směrem k Francouzů na čele Nelsonovy sestavy *H.M.S. Goliath* kapitána Thomase Foleye a těsně za ní vyrazila *H.M.S. Zealous* kapitána Samuela Hooda. Pluly pod bočním větrem, vanoucím od západoseverozápadu, nejprve na severovýchod, pak ostrým obloukem ve směru hodinových ručiček kolem východního břehu ostrůvku El-Bequier (odtud sice podle Nelsonovy relace vypálily dvě francouzské baterie, nic ale nezasáhly), načež nabraly se zadobočním větrem kurs na západ, podél pobřeží výběžku Aboukirské zátoky směrem k prvním lodím Brueysovy sestavy. Někde při onom obratu o 180° předhonila *H.M.S. Zealous* vedoucí dvojpalubník, Foley si to ale nenechal líbit.

„Radoval se, že je onoho dne vedoucí lodí předvoje, avšak o toto čestné místo s ním soutěžila pár minut Zealous, *kapitán S. Hood, jehož schopnosti je rovněž třeba náležitě vyzdvihnout. Kapitán Foley rozvinul brámové plachty a uchránil si tak rychlostí místo první lodě"* psal admirál Nelson po bitvě do hlášení.

Námořní bitva u Aboukiru

Posádka *H.M.S. Goliath* během onoho závodu, v němž zvítězila, nadšeně skandovala:

„Hip! Hip! Hurrah!"

Thomas Foley se za jásotu svých mužů ujal vedení, vedl loď stále blíž k pobřežním mělčinám a obrat na levobok zavelel, až když se octl na úrovní první francouzské lodě. Bylo to smělé, iniciativní a do značné míry riskantní, byť mnozí nevěřili, že za vše mohla jen kapitánova skvělá intuice. Kapitán Achard tvrdil, že měl lodivoda, onu arabskou džermu, kterou dvě francouzské brigy marně stíhaly, jiní zase psali, že mu Egypťané dali mapu nebo alespoň předali znalost o příbřežních vodách a jejich hloubce, což nelze vyloučit, leč zkušenému veliteli mohl stačit pouhý pohled na dlouhé kotevní lano první nepřátelské lodi, opatřené bójí.

„Kde může Francouz kotvit, tam dokáže Angličan proplout," křikl Foley, načež zavelel kormidelníkovi, aby zamířil mezi dvojpalubník *Le Guerrier*, ukotvený jako první v Brueysově linii, a břeh.

Nelson sám uvedl věci na pravou míru, když v hlášení o Foleyově akci napsal:

„Tento důstojník už nosil dlouhý čas v hlavě myšlenku, o níž den předtím hovořil s kapitány Troubridgem a Hoodem. Říkal, jak by bylo výhodné, kdybychom zastihli nepřátelskou flotilu na kotvách

v bitevní linii podél pobřeží, že pak by šlo vniknout mezi ni a břeh (in with the land), *neboť Francouzi, kteří by se takového manévru nenadáli, možná baterie na straně k pevnině zatarasili a jejich děla nebudou na tomto boku pro boj připravena."*

Podle Nelsona neukázala v de Niellových pamětech zmiňovaná briga *L'Alerte* Britům cestu omylem, naopak je záměrně lákala k mělčinám, aby na ně najeli, což bylo podle kapitána francouzské řadové lodi *Le Franklin* marné:

„Anglický admirál měl na palubě lodivody sdostatek zkušené, neboť na stopu brigy pranic nedbal, nechal ji odplout a snadno nebezpečná místa obeplul."

H.M.S. Goliath proplula levobokem před přídí *Le Guerrier* a kolem půl sedmé večerní rychle obracela doleva; od pravoboku *Le Guerrier* kapitána Jeana-Françoise Trulleta staršího jej dělila vzdálenost odhadovaná na dva dostřely z pistole. Těsně předtím spustila britská loď z levoboku kotvu spojenou se zádovým lanem, chvíli ale trvalo, než se kotevní hák na dně zachytil. Tak se stalo, že Foley zůstal na místě až bokem ke druhé francouzské lodi, k *Le Conquérant* kapitána Etienna Dalbaradeho. Kapitán Hood na *H.M.S. Zealous* ale záměr svého rychlejšího kolegy pochopil, následoval ho a kotvu spustil dřív, takže se mezi pobřežím a *Le Guerrier* ocitl on. To už z levobočních baterií jak obou Francouzů, tak i dvojice Britů, vyšlehl oheň prvních salv a nad hladinu se vyvalila oblaka dýmu. Pravda, bitvu vlastně zahájila děla dvou baterií na ostrůvku, pojmenovaném dnes *Nelson's Island*, střílela však na větší vzdálenost mizerně a Britům při proplouvání prakticky neublížila. Bez podstatnějších škod tak propluly za Foleyem a Hoodem další tři britské dvojpalubníky, *H.M.S. Orion* kapitána sira Saumareze, *H.M.S. Audacious* kapitána Goulda a *H.M.S. Theseus* kapitána Millera.

Saumarezova *H.M.S. Orion* se snažila manévrovat tak, aby plavbou ani palbou neohrozila lodě vlastní, a přiblížila se k pásu pobřežních mělčin až příliš. Nenajela sice do nich, byť se o ně téměř otřela, při obratu do kursu rovnoběžně s francouzskou linií ale proplouvala hodně blízko kolem šestatřicetidělové fregaty *La Sérieuse* a kapitán Claude-Jean Martin, její velitel, dal pravoboční baterii rozkaz k palbě. Řadové lodě obvykle na fregaty v bitvách neútočily, nechávaly tyto

nerovné soupeře na pokoji, když ale Francouzovy dvanáctiliberky zaduněly, zmocnil se kapitána Jamese Saumareze hněv a velel salvu. Ztrestat drzost slabé fregaty se rozhodl i Thomas Foley na *H.M.S. Goliath* a nařídil, aby si jeho pravoboční baterie vzaly *La Sérieuse* na mušku.

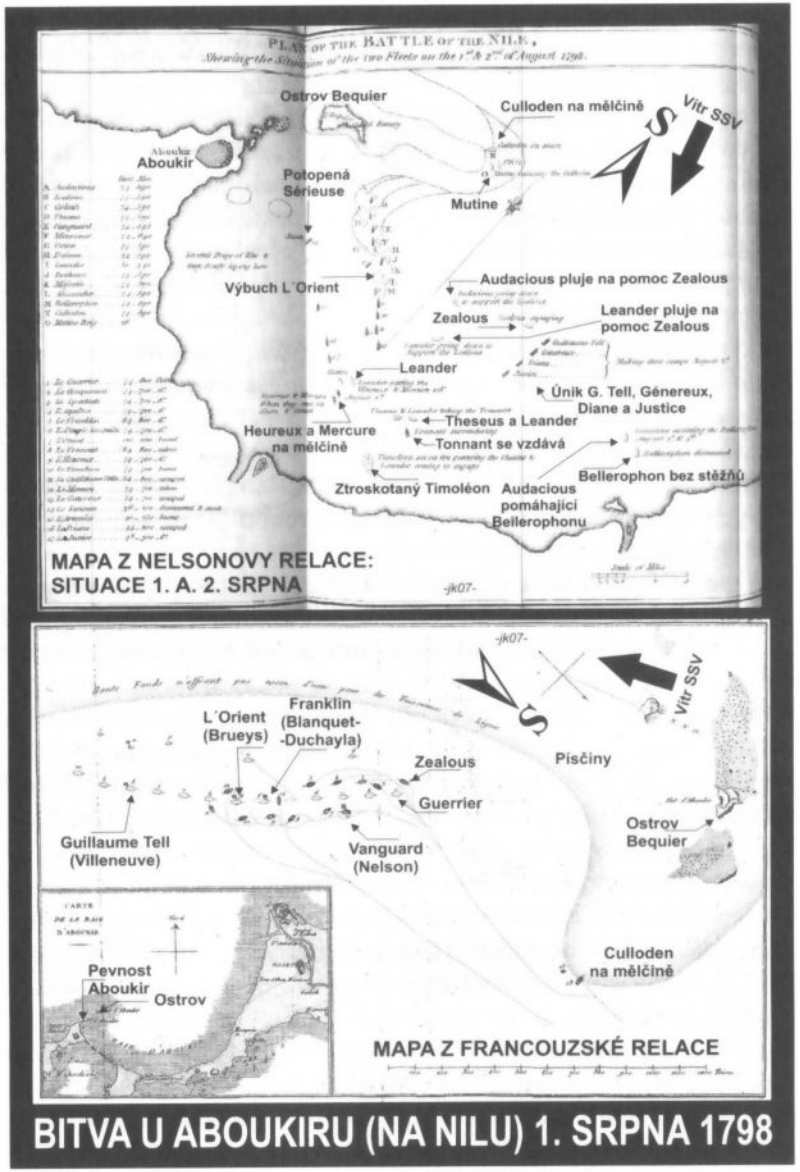
„Potopte to hovado, co tu má co dělat!" zvolal prý.

Na nebohou fregatu se snesl déšť kulí, mnohých o trojnásobné hmotnosti, než mohla vypalovat sama; nejprve přišla o stěžně, pak začala nabírat vodu a nakonec se potopila. Naštěstí měla pod kýlem málo vody a nástavby horní paluby zůstaly nad hladinou jako velká výstražná bóje. Vlajku však nechal fregatní kapitán Martin přibít na nejvyšší kus trosek, kde vlála až do třetí hodiny ranní následujícího dne, kdy se posádka vraku Britům konečně vzdala...

Bitva nabývala na intenzitě. *H.M.S. Orion* doplula až k *Le Peuple Souverain* kapitána Raccorda, páté francouzské lodi zepředu, *H.M.S. Audacious* se prosmýkla mezi dvěma čelními loďmi francouzskými a zůstala na kotvě těsně u druhé *Le Conquérant, H.M.S. Theseus* pak zakotvila mezi pobřežím a *Le Spartiate* kapitána Emeriaua, třetí francouzskou lodí. Na kotevním laně, spojeném s lanem od zádě, se ovšem dalo manévrovat a britská plavidla šlo natáčet. *H.M.S. Theseus* a *H.M.S. Orion* mohly v důsledku toho zasypávat kulemi a *L'Aquillon* kapitána Thévenarda, čtvrtou v pořadí, kotvící mezi třetí *Le Spartiate* a pátou *Le Peuple Souverain*. Francouzské vícepalubníky, ukotvené na dvou samostatných lanech, jednom od přídě a druhém od zádě, měly možnost manévru na kotvě velice omezenou a musely do značné míry jen pasivně vzdorovat tomu, kdo se jim ocitl před střílnami! Brueysovi kapitáni teď pociťovali i další handicap, neboť admirál útok ze strany od pobřežních mělčin nepředpokládal, a tak se na levoboky v uplynulých dnech přesunul všechen nevyložený i nepotřebný materiál, který teď obsluze děl na této straně překážel.

Na zátoku se zatím snesla tma, měsíc nedokázal oblaka dýmu, válející se nad hladinou, prozářit a lucerny na britských lodích nebylo občas vůbec vidět.

Vzpomínky Johna Nicola, bednáře na *H.M.S. Goliath*, líčí, jak britským dělostřelcům v podpalubí pomáhalo nabíjet děla padesát rakouských vojáků, které Angličané vysvobodili ze zajetí na jed-

né francouzské vězeňské lodi u Janova. Vyprávějí, kterak během nejprudší dělostřelby porodila v podpalubí mladá žena jednoho z dělostřelců chlapečka; jen se vzpamatovala a děcko uložila, už dál roznášela zpoceným dělostřelcům víno! Popisují, jak mladičký dělostřelecký pomocník, takřka hoch, seděl netečně na bedně s municí a nereagoval na křik dělmistra, který neměl už prachové náplně. Dělmistr jej plácl do zad a hoch se skácel; byl už několik minut mrtev. Psal i o kanonýrovi, jemuž urval nepřátelský výstřel pravačku. Dokončil nabíjení levou rukou, odpálil dělo a teprve pak se dal odnést na obvaziště.

„Svištění kovu létajícího vzduchem, praštění prken drcených železnými kulemi, křik mrzačených námořníků a hurá vítězů při spatření plamenů, které olizovaly lodě jejich nepřátel, to vše zcela přehlušilo hukot moře," napíše jeden z britských kapitánů.

Kolem ostrůvku se do zátoky zatím snažila vplout šestá z Nelsonových lodí, *H.M.S. Culloden* kapitána Troubridgeho, najela ale na mělčinu a uvázla tu.

S blížící se sedmou večerní se zapojila do bitvy pod velením kapitána Edwarda Berryho i Nelsonova vlajková *H.M.S. Vanguard* a zakotvila na opačné, k volnému moři přivrácené straně, mezi *Le Spartiate* a *L'Aquillon*.

„Následkem rozkazu, vydaného předem pro případ akce, měla eskadra vztyčenu buď bílou, nebo svatojiřskou vlajku, na níž byl kříž, a z obavy, aby jeho vlajku nestrhl náhodný výstřel, nechal admirál rozvěsit v různých částech takeláže šest znamení či vlajek. H.M.S. Vanguard *takto spustila v půl sedmé kotvu v osmi sázích vody vně od třetí lodi nepřátelské linie, na vzdálenost půl kabelu se otočila a v téže chvíli zahájila co nejničivější palbu, aby kryla připlutí ostatních lodí*, H.M.S. Minotaur, H.M.S. Bellerophon, H.M.S. Defence *a* H.M.S. Majestic, *které všechny propluly před admirála,"* uvedl v hlášení Nelson.

Od britského admirála to bylo stejně geniální jako zahajovací manévr Foleyův a britská bitevní linie se tak začala zdvojovat. Brueysův předvoj i střed se pomalu ocitaly mezi dvěma ohni. Po sedmé připlouvaly za Nelsonem čtyři zbývající britské vícepalubníky a spouštěly kotvy: *H.M.S. Minotaur* kapitána Louise mezi *L'Aquillon*

a *Le Peuple Souverain, H.M.S. Defence* kapitána Peytona těsně u *Le Peuple Souverain, H.M.S. Bellerophon* kapitána Darbyho, snesený až příliš po větru proti admirálské *L'Orient* (kapitán Casabianca, sedmá v linii) a *H.M.S. Majestic* kapitána Westcotta ještě níže, až proti Dupetit Thouarsově *Le Tonnant* (osmá v linii). Pouze *Franklin* kapitána Gileta, v pořadí šestý (mezi *Le Peuple Souverain* a *L'Orient*), bezprostředního soupeře neměl, kule z okolních britských lodí ale častovaly i tento admirálský koráb Armanda Simona Blanqueta du Chayly.

Francouzská vlajková loď *L'Orient*, jediný trojpalubník v celé bitvě, se tedy dostala do boje až kolem sedmé večerní a její tři pravoboční baterie dávaly co proto pouhým dvěma bateriím *H.M.S. Bellerophon*, pocuchané už palbou osmdesátidělové *Le Franklin*, kolem níž předtím proplula. Palebnou převahu Brueysovy vlajkové lodi nad britským dvoupalubníkem snad nejlépe vyjádří poměr hlavní na bocích. *L'Orient* jich měl v jediném boku šedesát, *H.M.S. Bellerophon* jen třicet sedm, nemluvě o rozdílnosti kalibru. Admirál Brueys ale musel utrpět zranění hned při prvních salvách, neboť v sedm už setrvával na můstku s poraněním hlavy a ruky, přičemž se ale odmítal dát ošetřit; krev mu stékala do očí, občas si otřel obličej kapesníkem, svoje místo ale opustit nehodlal. V 19 hodin 15 minut už viděl, že se na *H.M.S. Bellerophon* skácel poslední stěžeň a loď že se začíná pomalu vzdalovat. To kapitán Darby nařídil přetnout kotevní i záďové lano a nechal střelami oholený trup odnášet proudy pryč. Pozdější hlášení a souhrny uvedou, že měl z 520 členů posádky celkem 197 mužů vyřazených z boje.

Trup *H.M.S. Bellerophon* se ovšem vzdaloval doslova po centimetrech, loď bude v dostřelu ještě téměř hodinu a průvlaky střílen budou stále chrlit smrt. Podle vzpomínek poručíka Lachenèdeho zasáhla Brueyse kolem 19 hodin 30 minut dělová kule a urazila mu či roztříštila obě nohy. Dýchal ještě a byl při vědomí, odmítal se ale nechat odnést do podpalubí, jen si dal zbytky nohou nahoře sešikrtit jako garottou. Moc platné to nebylo, krev stejně crčela na prkna kapitánské paluby, on ale zůstal tváří k nepříteli a se zaťatými zuby dával rozkazy kapitánu Casabiancovi. Po čtvrt hodině skonal a někteří tvrdili, že jeho život ukončila další kule.

„Zemřel se stejným klidem v duši, jaký dával najevo v boji," napsal Lachenède.

Nejspíše to byla pravda, což mu lze jen přát, neboť zemřel v okamžiku, kdy nic nebylo rozhodnuto, on mohl právem doufat ve vítězství francouzských barev a v tomto smyslu skonal neporažený!

„Admirála Brueyse zasáhla rána, která jej téměř přeťala vedví; nepřál si být odnesen do podpalubí, chtěl zemřít na můstku; nepřežil víc než čtvrthodinu...," hlásil více než stručně kontradmirál Blanquet du Chayla.

Sám Bonaparte pak v listě adresovaném „občance Brueysové", admirálově choti, dne 2. fructidoru (19. srpna) napsal:

„Váš manžel byl zabit ranou z děla v boji a na palubě své lodi. Zemřel, aniž trpěl, tou nejsladší smrtí, jakou si mohou vojáci přát."

Pokud jde o utrpení, byla to tentokrát milosrdná lež...

Mezi půl osmou a osmou večerní připlouvaly za Nelsonem jeho posily od Alexandrie: *H.M.S. Alexander* kapitána Balla a *H.M.S. Swiftsure* kapitána Hollowella. Obepluly na mělčině sedící *H.M.S. Culloden* jako spolehlivý maják, přiřadily se k Nelsonově části britského loďstva ze strany od moře a zapojily se do bitvy. *H.M.S. Alexander* proplula mezi *Le Franklin* a *L'Orient*, na který zahájila kolem osmé palbu z vnitřní strany zátoky, a *H.M.S. Swiftsure* vystřídala krátce nato zuboženou *H.M.S. Bellerophon* z vnější strany. Pasáž Nelsonova hlášení, které je těmto operacím věnovaná, jasně svědčí o nepřehlednosti bitvy a nebezpečích číhajících ve tmách:

„Jak H.M.S. Swiftsure *postupovala, potkala loď, která se jí zdála podivnou. Kapitán Hallowell vydal nicméně ihned rozkaz nestřílet, neboť stav té lodi činil její útěk nemožným, byl-li by to nepřítel, postavení přídě a plachty na hladině ale naznačovaly, že je anglická; pak se zjistilo, že je to bezmocná* H.M.S. Bellerophon, *jejíž světla spadla do moře spolu s besanem. I její velitel, kapitán Darby, byl raněn, dva poručíci padli a loď měla na dvě stě mrtvých i raněných. Poslední stěžeň padl krátce nato a zabil dalšího poručíka s pár důstojníky i námořníky a loď už nebyla schopna zaujímat svoje místo..."*

Kromě malé padesátidělové *H.M.S. Leander* měl Horatio Nelson před půl osmou v bitvě úplně vše a přišel o dvě lodě, o *H.M.S. Culloden* uvízlý na mělčině a *H.M.S. Bellerophon*, změněný ve vrak. Na

francouzské straně vzdoroval ale z posledních sil těžce postřelovaný dvojpalubník *Le Conquérant*, který se musel před osmou hodinou vzdát *H.M.S. Audacious*; ze 400 členů francouzské posádky bylo zabito na 130 mužů a osm či devět desítek utrpělo vážná zranění. Zle na tom byl i *Le Guerrier*, jenž přišel o všechny stěžně, vlajka ale na úlomku jednoho z nich vlála dál, loď pálila a kapitán Hood z *H.M.S. Zealous* marně (podle vlastního hlášení dvacetkrát) kapitána Trulleta staršího vyzýval, aby v boji nepokračoval.

„Nakonec jsem byl z toho zabíjení lidí a vší palby unaven, nechal jsem připlout k jejímu boku a poručík (který nahradil raněného kapitána) byl pověřen, aby vyvěsil světla a nechal se vzít do vleku na znamení toho, že se vzdává," napsal pak Samuel Hood do hlášení.

O dvě lodě tedy přišli Britové a o dvě Francouzi, což znamenalo, že síly byly dosud vyrovnané. Jenže Nelson si dokázal vytvořit to, co začalo o výsledku po půl deváté rozhodovat a změnilo bitevní taktiku námořnictva. Vybudoval si totiž lokální převahu v důsledku koncentrace sil a jeho dvanáct lodí (i *H.M.S. Leander* se k nim nakonec přidal a zahájil směle palbu na *Le Franklin*) útočilo nikoliv na třináct korábů francouzských, ale na pouhých sedm řadových lodí, z nichž zbývalo po kapitulaci *Le Guerrier* a *Le Conquérant* pouhých pět. *Le Tonnant* za *L'Orient* neměla dosud mnoho šancí do boje zasáhnout a dalších pět dvojpalubníků *(L'Heureux* a *Le Mercure* ze středové eskadry Ganteaumovy, *Le Guillaume Tell, Le Génereux* a *Le Timoléon* jako zadní voj kontradmirála Villeneuva) se nehýbalo z místa. Mnozí vyčtou Villeneuvovi pasivitu a budou mu zazlívat, že nedal rozkaz ke vztyčení části plachet, nenechal přetnout ukotvení a nevyplul ke středu. Jiní se nechají slyšet, že v protivětru, jenž se s nocí stal ostřejším, a ve tmě bylo něco takového téměř neproveditelné i s posádkami podstatně zkušenějšími, a zadním lodím že tak nezbylo než čekat na osud i na to, jak se bitva vyvine. Zatím nebylo nic rozhodnuto, místo mrtvého Brueyse zaujal Honoré Ganteaume (jako *chef de division* provizorně, vývoj bitvy však byl schopen ovlivnit stejně málo jako oficiálně druhý muž ve velení, kontradmirál Blanquet) a vlastní vlajkovou loď nadále řídil kapitán Casabianca. Byl sice kolem půl deváté raněn na hlavě a odnesen, po obvázání ale vstal a vrátil se na svoje místo.

Kartáčový náboj z *Le Spartiate* ovšem zasáhl už v počáteční fázi bitvy i zadní nástavbu *H.M.S. Vanguard*, na jejímž můstku Nelson studoval mapu. Britský admirál prý s obličejem zalitým krví vykřikl:

„Jsem mrtev, zpravte moji ženu!"

Střepina či kulička strhla kůži z čela tak, že visela Nelsonovi přes slepé oko a z toho zdravého natrhla víčko, až zakrylo zrak. Admirála odnesli v podpalubí do skladiště sucharů, aby pohled na něho nepodlamoval morálku posádky; ze zbytku bitvy britský velitel už mnoho nespatřil, byť lodní chirurg víčko přišil.

Výbuch řadové lodi L'Orient

Na vlajkové lodi francouzské flotily vypukl kolem půl desáté oheň, byl však uhašen rychle a zjevně bez větších problémů, leč o čtvrt hodiny později vyskočily ohnivé jazyky znovu, tentokrát prudčeji a neodbytněji.

„Nechali jsme vyběhnout nahoru posádky čtyřiadvacetiliberních baterií, každý ale v té chvíli jen zvětšoval zmatek. Zjistilo se, že pumpy jsou rozbité, sekyry zmizely někde pod troskami, vědra uložená na přední nástavbě se válela všude možně, jen pár jsme jich vyrvali z držáků. Obklopilo nás pět lodí a všechny pálily se zdvojnásobenou intenzitou. Po neuvěřitelném, leč marném úsilí jsme vyklidili můstkovou palubu, celou pokrytou spálenými těly. Hlavní a zadní stěžeň se zřítily přes levobok. (...) Loď hořela na přídi i na zádi a plameny už zachvátily čtyřiadvacetiliberní baterie. Přesto se zdálo, že ve šestatřicetiliberní baterii muži o nebezpečí nic netuší; dál pokračovali v zuřivé palbě...," vzpomínal po letech poručík Lachenède.

L'Orient se ocitl v sevření *H.M.S. Swiftsure, H.M.S. Alexander, H.M.S. Defence, H.M.S. Goliath* a malé *H.M.S. Leander*. Pohled na planoucí trojpalubník musel skýtat děsivou podívanou i Britům, bylo to příšerné divadlo. Někteří pamětníci se chvěli hrůzou a současně obdivovali námořníky, bojující s plameny i nepřítelem zároveň, jiní v tom naopak spatřovali pro Francouze zasloužený trest.

„Odplata za množství strašlivých zločinů, které ten bezectný

a krutý národ spáchal," mínil kapitán Ralph Willett Miller, velitel *H.M.S. Theseus*.

Honoré Ganteaume, náčelník Brueysova štábu, na nějž přešlo po admirálově smrti velení celé flotile, se radil s kapitánem Casabiancou, co počít. Oba věděli, že vlajkovou loď už zachránit nelze, ale rozhodli se napřít všechno úsilí k zaplavení prachárny. Jenže oheň postupoval rychleji a v deset hodin vydal kapitán povel k opuštění plavidla; od této chvíle se měl a mohl starat každý muž jen sám o sebe, což znamenalo, že ranění, kteří nemohli chodit, padli za oběť výhni. Zhruba stovka mužů naskákala do spuštěného člunu, další dvě stovky se vrhly do moře a zkoušely plavat pryč, přičemž neplavci se chytali trosek na hladině; některé vytáhly z vody britské či francouzské lodě, jiní to štěstí neměli.

Kde se tou dobou nacházel devíti či desetiletý plavčík, syn kapitána Casabianky? Podle jedněch na můstku vedle svého otce, podle jiných na ošetřovně v podpalubí, neboť mu kule ustřelila nohu, další ale tvrdili, že se s ním otec-kapitán vrhl do moře a pokoušel se jej zachránit, oba však strhl vír či zahubily trosky. Bonaparte, jenž dokázal hrát záměrně na city a byl schopen svoje líčení okořenit dojemnou podrobností, generálu Bertrandovi na Ostrově svaté Heleny nadiktoval:

„Casabianca měl u sebe svého syna. Když viděl, že oheň loď pohlcuje, snažil se dítě zachránit; přivázal je k jednomu kusu stěžně, to pozoruhodné děcko ale pohltila exploze."

Zjevně vycházel ze střízlivého hlášení kontradmirála Blanqueta, v němž stálo:

„Důstojníci štábu a posádka (...) se snažili zachránit si život. Komodor Casabianca a jeho desetiletý syn, který v celé akci prokazoval odvahu i inteligenci větší, než v jeho věku bývá, neměli to štěstí. Nějakou dobu byli viděni na troskách stěžně z L'Orient. *Nemohli už plavat a podpírali jeden druhého až do tří čtvrtě na jedenáct; tehdy loď vybuchla a učinila konec jejich nadějím i obavám."*

Bonaparte, který tuto zprávu nepochybně musel dobře znát, si ale před generálem Bertrandem zafabuloval:

„Casabianca vyletěl do povětří s L'Orientem *a s národním vlajkou v rukou."*

Přesný čas, kdy *L'Orient* explodoval, nezaznamenal nikdo, obecně

Výbuch francouzské vlajkové lodi, rytina kolem 1850

se má za to, že k tomu došlo kolem tři čtvrtě na jedenáct, byť někteří uvádějí už čtvrt hodiny po desáté. Rachot dolétl až na pětadvacet mil daleko a vrchní armádní pokladník Poussielgue spatřil záblesk katastrofy a dunění zaslechl až v Rosettě. Vzhůru vyšlehla záplava ohně a jasné záře, k nebi i do stran letěly kusy toho, co bývalo pyšným trojpalubníkem, a než se kdo nadál, trosky trupu, které zbyly na hladině, pohltilo moře, přičemž do velkého víru strhávalo ty, kteří zoufale plavali kolem. Na šest desítek se opět vynořilo, některé ale zabily trosky, jiné dělové kule, neboť bitva ještě neskončila, a mnozí strávili ve vodě pět hodin do rozednění, teprve pak je vítězové vytáhli. Exploze vyrazila všem dech, i jásot na palubě *H.M.S. Theseus* se změnil v šepot a po něm celá zátoka oněměla.

„Na palubu Le Franklin *se sesypaly rozžhavené železo, kusy dřeva i hořící lanoví. Čtyřikrát vypukl oheň, zázrakem se ho ale podařilo uhasit. Okamžitě po výbuchu* L'Orient *bitva na všech místech ustala a následovalo hluboké ticho. Nebe se zatáhlo temnými mračny kouře, která jako by chtěla obě loďstva pohltit; trvalo čtvrt hodiny, než se posádky vzpamatovaly ze zděšení, jemuž propadly,"* hlásil kontradmirál Blanquet v relaci, kterou ocitoval ve své podrobné zprávě i admirál Nelson.

Honoré Ganteaume, jenž se na palubě *L'Orient* nacházel, dokázal jen stručně napsat:

„Dílem náhody, kterou vůbec nechápu, jsem unikl plamenům a byl naložen do bárky pod záďovým zrcadlem..."

Na dlouhé minuty utichla palba i hlasy, neboť hrůzná podívaná všechny aktéry bitvy doslova omráčila.

Paradoxní byl příběh poručíka Berthellota, jenž skočil do vody nahý, leč znovu vyšplhal vzhůru, popadl svůj odhozený důstojnický klobouk, narazil si ho na hlavu a ponořil se do moře znovu. Takto jej spatřil na palubě *H.M.S. Swiftsure* kapitán Hallowell, který byl schopen pouze vyhrknout:

„Koho to sem čert přinesl!"

Francouzský poručík se představil a dodal, že bez klobouku by těžko dokládal důstojnickou hodnost, věc pro lepší zacházení se zajatcem hodně podstatnou!

Po zhruba deseti minutách ticha začala děla opět pálit a bitva

pokračovala, výbuch vlajkové lodi ale znamenal zlom, po kterém už Francouzi nebojovali o vítězství, nýbrž jen ze vzdoru a o čest. Téměř všechny lodě předního voje a většina ze středu na tom byly zle. Thévenardova *L'Aquilon*, která měla 87 mrtvých a 213 raněných, se nedlouho po výbuchu lodi vlajkové vzdala *H.M.S. Minotaure* a vlajku spustil i stěžňů zbavený *Le Peuple Souverain*; v tomto případě se tak podle *An autenthic Narrative* stalo ještě před výbuchem *L'Orient*.

Kontradmirál Blanquet du Chayla (kterému nyní muselo být jasné, že přebírá velení, ovšem stěží měl kam vyvěsit jakýkoli vlajkový signál), raněný kolem osmé na hlavě, se snažil řídit boj dál i místo těžce zraněného kapitána Gileta, *Le Franklin*, jeho vlajková loď, ale přišel o dva stěžně a měl dvě třetiny posádky neschopné boje. Některá nepřátelská plavidla, jak později hlásil, k němu připlula na poloviční dostřel pistole a jemu nezbylo než dát půl hodiny před půlnocí rozkaz spustit vlajku.

Stále střílející Dupetit-Thouarsův *Le Tonnant*, který přeťal už předtím lana, aby unikl nebezpečí, že na něj z planoucí *L'Orient* přeskočí oheň, unášel zvolna proud a bojoval svůj poslední boj. Jeho kapitán, i když to zní neuvěřitelně, setrvával podle všech svědectví na můstku, ačkoliv mu, podobně jako Brueysovi, kule rozdrtila obě nohy. Zkušený námořník, jenž se plavil po mnoha mořích i oceánech a bojoval dávno před revolucí pod de Grassem po boku Američanů proti Britům, byl aristokratem, který před revolučním terorem uprchl, pak se ale vrátil pod trojbarevnou vlajku. Teď cítil, že je u konce cesty a svému poručíkovi (podle pamětí generála Damase, které nelze v této pasáži pokládat za prokazatelně autentické) řekl:

„S krví začínám ztrácet i hlavu, a když vám nepředám velení, mohl bych provést nějakou hloupost. Tak vám ho dávám."

Pak Aristide-Aubert Dupetit-Thouars vzal pistoli, natáhl kohoutek a prostřelil si hlavu.

Le Tonnant bojoval a jeho střílny chrlily oheň až do půl čtvrté ráno. Teprve tehdy, se sto dvaceti muži mrtvými, sto padesáti raněnými a neschopný manévrovat, se vzdal.

Na francouzské straně nyní zbývalo pět řadových lodí a tři fregaty; všechny takřka nepoškozené, neboť do boje v důsledku upoutání na kotvách nemohly zasáhnout. Zčásti šlo o lodě Brueysova

středu, převažovala ale plavidla zadního voje pod velením pětatřicetiletého Pierra-Charlese Jeana-Baptiste Sylvestra de Villeneuve, aristokrata z podhůří Alp, který kupodivu sloužil u námořnictva i v období teroru a roku 1796 se stal kontradmirálem.

O tom, jestli mohl Villeneuve do bitvy zasáhnout dřív, se popsaly stohy lejster, byť on sám se po bitvě příliš nehájil. Neměl proč, dostal přece od Brueyse jasnou a nespornou dispozici, že boj bude podstoupen na kotvách. Jistěže mohl vyvinout iniciativu, s neúplnými posádkami a v protivětru to ale bylo více než složité. Do boje se podle vlastního hlášení zapojil až ve čtvrt na deset, kdy podél pravoboků jeho uskupení proplouvala zčásti stěžňů zbavená britská řadová loď. Její jméno neuvedl, logicky se ale jednalo o *H.M.S. Bellerophon*, nebo o *H.M.S. Majestic*.

„Poslali jsme jí dvě salvy, na něž neodpověděla. Připravili jsme ji o zbytek stěžňů a proud ji hnal k Rosettě, kde nabrala vodu poté, co okusila palbu z Le Génereux, *lodě za mnou,"* psal Villeneuve v hlášení Bonapartovi a dodal, že to bylo před výbuchem *L'Orient*.

Dvě lodě před Villeneuvovou velitelskou *Le Guillaume Tell* (tedy *L'Heureux* a *Le Mercure*) přeťaly už v době požáru *L'Orient* z bezpečnostních důvodů kotevní lana a driftovaly na *Le Guillaume Tell*, jenž musel úvazy přeseknout také, aby se vyhnul srážce. *Le Généreux* byl nucen následovat admirálova příkladu, tato loď i *Le Guillaume Tell* ale spustily další kotvu hned poté, co nebezpečí kolize minulo. Všechny výše uvedené lodě se tak ohnisku bitvy poněkud vzdálily, leč i na ně došla pozdě v noci řada. Vítězícím Britům byl nyní nejblíže *Le Timoléon* kapitána Trulleta mladšího, původně nejposlednější francouzský bitevní koráb v lini, který čelil třem Britům až do třetí ranní. Pak zesílil vítr, jenž přerval kotevní lana jak jemu, tak lodi admirálské, a nedlouho poté začalo svítat.

„Nastával den a my viděli hroznou scénu ztrát předešlé noci. Bohužel jsme nabyli jistoty, že shořelou lodí byl L'Orient. *Všechny lodě před ní byly bez stěžňů, nabíraly vodu a měl je už nepřítel. (...)* L'Heureux *a* Le Mercure *uvázly na severozápadě stejně jako fregata* L'Artémise," psal v hlášení Villeneuve.

Děla obou zmíněných dvojpalubníků už mlčela, trojbarevnou vlajku ale měly stále vztyčenou.

Výbuch L' Orientu, olej George Arnalda

„Le Timoléon *mi nejprve hlásnou troubou a posléze ústním hlášením jednoho důstojníka sdělil, že už nemá jedinou kotvu, lanoví a stěžně že jsou poničené a jemu nezbývá než se posadit napříč na mělčinu, aby mohl klást co nejdéle odpor. Loď chtěl velitel opustit až poté, co bude ve stavu, v němž nepadne do rukou nepříteli,"* pokračoval Villeneuve, jenž mohl jediné, dát kapitánu Trulletovi volnou ruku.

Britská děla nyní systematicky ničila *L'Heureux* a *Le Mercure*, které už nemohly palbu opětovat a byly nakonec nuceny spustit vlajku. V devět ráno se ozval další výbuch. To vyletěla do povětří hořící

a opuštěná fregata *L'Artémise*, kterou zapálil zbytek posádky; těsně před bitvou totiž dostal její kapitán rozkaz poslat většinu mužstva na ty řadové lodě, kde se námořníků nedostávalo.

Zbylé Villeneuvovy lodě zatím přijímaly na svoje paluby trosečníky, které posbíraly arabské čluny. Admirál, jak sám napsal, dlouho čekal a váhal, když ale viděl, že ostatním už nepomůže, dal po poradě s kontradmirálem Decrèsem povel k vyplutí.

„Následovaly mě Le Généreux, Le Diane *a* La Justice. *Provedli jsme ten manévr pod palbou tří nepřátelských řadových lodí, jimž jsme odpovídali. V téže chvíli přeťal* Le Timoléon *lana a posadil se na mělčinu. Nepřítel měl tou dobou jednu řadovou loď pod plachtami, míjeli jsme její bok na dostřel pušky. Poslali jsme jí salvu a ona nám oplatila. Dvě další řadové lodě napínaly plachty a nabraly kurs na nás, po půl hodině ale provedly obrat a vrátily se k vlastní eskadře..."*

Dvě Villeneuvovy řadové lodě a dvě fregaty odplouvaly na východ k Rosettě, u níž na noc zakotvily. Posádky si odpočinuly jen trochu, neboť usilovně pracovaly na opravě největších škod. Admirál poslal po brize *La Salamine*, jež připlula z Alexandrie, zprávu Bonapartovi jak o stavu svých sil, tak i o záměru odplout k Maltě. K té doplul 28. srpna (11. fructidoru) a nedlouho poté dostal Bonapartův list, napsaný v Káhiře 4. fructidoru (21. srpna). Vrchní velitel v něm mimo jiné sděloval toto:

„Lze-li vám činit nějakou výčitku, pak jedině tu, že jste nevztyčil plachty ihned po výbuchu L'Orient, *protože už tři hodiny předtím byla admirálem zaujatá pozice proražena a zcela nepřítelem obklíčena. Za těchto okolností jste (...) odplutím s částí eskadry prokázal republice životně důležitou službu."*

To byl správný závěr, jenže proč pak Napoleon na Ostrově svaté Heleny v díle, které diktoval generálu Bertrandovi, prohlásil následující věc?

„Villeneuve stále mohl rozhodnout o vítězství ve prospěch Francouzů, mohl to učinit v osm večer, mohl i o půlnoci po ztrátě L'Orientu, *mohl dokonce i za rozbřesku. Tento admirál na svoji obhajobu řekl, že čekal na admirálův signál, ten ale nešlo vprostřed dýmu spatřit. Je potřeba signálu, chceme-li pomoci kamarádům a vrhnout se do boje? Tento námořní důstojník měl dostatek zkušeností z moře, chyběla mu ale rozhodnost a odvaha..."*

Proč o něm dvacet let po bitvě prohlásil, že byl u Aboukiru neschopný? Proč mu svěřil roku 1804 svoje císařské válečné loďstvo, i když o to Villeneuve (kterého čekala porážka u Trafalgaru, zajetí, pak císařská nemilost a nakonec výčitky, jež vyřešil sebevraždou) vůbec nestál? Že by měl pravdu Christopher Herold, který ve své knize *Bonaparte in Egypt* napsal následující větu?

„Bonaparte nikdy neměl úctu ani k vítězům, ani k poraženým, jen sám k sobě."

Zajatec na Ostrově svaté Heleny zašel ještě dál:

„Polovina francouzské eskadry projevila stejně tolik neschopnosti jako bojácnosti."

Christopher Herold tento výrok komentoval větou, s níž lze do písmene souhlasit:

„Ani jediný britský námořní důstojník nekritizoval Brueyse a jeho štáb tak, jak to učinil Bonaparte. Britové měli lepší lodě, lepší kapitány a lepší posádky; necítili potřebu snižovat rozum i odvahu svých nepřátel, aby si něco dokázali."

U Aboukiru zahynulo na francouzské straně vedle velícího admirála na 1700 mužů, mezi nimiž byli i tři velitelé lodí. Jeden admirál, šest kapitánů a asi 1500 mužů bylo raněno. Britové měli 218 mrtvých a 678 raněných.

„Celá zátoka se pokryla mrtvými těly, zmrzačenými, plnými ran či utopenými, bez kouska šatů, jen v kalhotách...," napsal John Nicol z *H.M.S. Swiftsure*.

V rukou vítězů se ocitlo 3200 zajatců.

„Ti, které jsme vytáhli na palubu, nám děkovali za laskavost, byli však zachmuření a zlomení, jako kdyby každý z nich přišel se svojí lodí o cosi jim drahého," dodal John Nicol.

Nelson je nechá zakrátko všechny propustit na čestné slovo (tj. se slibem, že po určitou dobu nebudou bojovat), což Bonaparte respektoval. Vytvořil z nich námořní legii, která mu ale byla pramálo k užitku, neboť další loďstvo už z Francie nepřiplulo.

I Britové však utrpěli na svých lodích tolik škod, že neměli na blokádu Rosetty a Alexandrie příliš pomyšlení. Kléber i Menou se chvatně připravovali na obranu, k níž disponovali jen skrovnými silami, Horatio Nelson, skvělý námořní taktik, ale projevil pramálo smyslu pro strategii a svoje

vítězství do značné míry nevyužil. Kdyby Alexandrii s Rosettou dobyl, zasadil by tím Bonapartovi smrtelný úder. Britský admirál se však spokojil s nejnutnější opravou a zničením neopravitelných ukořistěných lodí. Dne 6. srpna poslal *H.M.S. Leander* se zprávou o vítězství do Londýna a kopii hlášení předal kapitánu Hardymu, aby ji na brize *La Mutine* dopravil do Neapole. *H.M.S. Leander* cestou narazila 18. srpna na *Le Généreux*, které se po urputném boji vzdala, takže Velká Británie dostala zprávu o vítězství až *via* Neapol.

Dne 17. srpna poslal Nelson sira Jamese Saumareze, služebně nejstaršího kapitána, se sedmi svými a šesti ukořistěnými loďmi lordu St. Vincentovi do Gibraltaru. O dva dny později vyplul s *H.M.S. Vanguard, H.M.S. Culloden* a *H.M.S. Alexander* k Neapoli. Blokádou afrického pobřeží pověřil tři řadové lodě *(H.M.S. Zealous, H.M.S. Goliath, H.M.S. Swiftsure)*. Zatímco on sám bude hrát v Neapolsku velmi kontroverzní a diplomaticky hodně pomýlenou roli, dokáží tyto tři dvojpalubníky pod velením komodora Samuela Hooda Bonapartovi dokonale přetnout spojení mezi Egyptem a zbytkem světa.

Pokud šlo o vítězného britského admirála, bitva u Nilu, jak nazvali Aboukir Britové, mu přinesla baronství, titul *Lord Nelson of the Nile and Burnham Thorpe*, roční penzi 2000 liber, lásku Emmy Hamiltonové a tolik slávy, že se mu z toho zatočila hlava. Neapolského krále Ferdinanda přesvědčil, aby vyhlásil nenáviděným Francouzům válku, generál Championnet ale neapolskou armádu (pod velením rakouského polního maršálka Macka, jenž se do historie zapíše o sedm let později, roku 1805, potupnou kapitulací u Ulmu) snadno porazil dne 25. prosince 1798 měl Nelson tu pochybnou čest odvézt prchajícího Ferdinanda Neapolského, jeho choť Marii Karolínu, manžele Hamiltonovy i celou dvorskou kamarilu do Palerma. Francouzská vojska obsadil Neapol ve chvíli, kdy Nelsonovy lodě odplouvaly k Sicílii, a vyhlásila zde republiku... Admirál bude moci „těm francouzským ďáblům" oplatit až za sedm let u Trafalgaru, v bitvě, jejíhož konce se už nedožije...!

Ve francouzské armádě vzbudila zpráva o zkáze válečného loďstva zděšení.

„Nemáme už flotilu," zapsal si 3. srpna zoufale do deníku René-Edouard de Villiers du Terrage, Caffarelliho důstojník.

Berthier, velitel dragounů Murat i generál Lannes byli zděšeni,

„Co si počneme, když nemáme loďstvo?" ptali se vrchního velitele.

Bonaparte po letech tvrdil, že jim odpověděl pevně a rozhodně:

„Nu, pánové, musíme dokončit velké věci a dokončíme je. Musíme založit velkou říši a založíme ji. Moře, které už neovládáme, nás sice dělí od domova, ne však od Afriky a Asie. Je nás hodně, dost na to, abychom si vytvořili vše sami. Chybí nám dostatek munice, bude-li to však třeba, Champy a Conté nám ji vyrobí."

Nejspíš takto mluvil, neboť musel, aby dodal ostatním odvahy, i když jemu samotnému muselo být v první chvíli úzko. Zachoval ale ledový klid a podle poručíka Verteraye před vojáky jen pokrčil rameny, načež pravil:

„Nu, co, pár porážek potřebujeme..., bez nich bychom ovládli svět příliš rychle!"

Zpráva jej zastihla při pronásledování Ibrahim Beje, jak o tom bude řeč zanedlouho, a on se vzápětí vrátil do Káhiry, centra své vojenské moci:

„Navzdory vší své energii a odvaze byl hluboce zkroušen porážkou, kterou utrpěl. (...) Jediným pohledem zhodnotil její dosah. Odřízli nás od jakéhokoliv spojení s Francií, pryč byla naděje na návrat, ledaže bychom potupně kapitulovali před nesmiřitelným a nenáviděným nepřítelem. Bonaparte ztratil všechny šance na udržení svého výboje...," tvrdil jeho sekretář Bourrienne.

Byl to poněkud ukvapený závěr. Když nabyl vrchní velitel jistoty, že Britové nenapadnou ani Alexandrii, ani Rosettu, ožil a začal uvažovat bez emocí. Jeho mozek stratéga si uvědomil to, co Nelsonovi naprosto uniklo. Nepřišel o opěrné body na pobřeží, stále měl svoje dopravní plavidla, ztratil jen jedenáct lodí válečných. Mohl předpokládat, že do Středomoří vpluje část francouzské atlantické eskadry z Brestu a vytvoří Britům protiváhu (což se také stalo; spolu se španělskou flotilou měli za pár měsíců Francouzi ve Středozemním moři opět na čas početní převahu) a stále doufal, že uspějí politická jednání s Tureckem, byť v tomto bodě se krutě mýlil. Dospěl k závěru, že prohrál jen bitvu, ne tažení, přičemž jeho věhlas vojevůdce zůstal bez poskvrny, neboť prohrál Brueys, ne on! Už v citované relaci Direktoriu ostatně význam Aboukiru překryl slávou vítězství bitvy u pyramid...

Navzdory Bonapartově vůli nebyl Aboukir jedinou překážkou, dokonce ani tou největší na cestě k dosažení cíle, který si vrchní velitel expedice předsevzal. I oba mamlúčtí bejové, jakkoliv u Embabeh poražení a donucení přenechat Káhiru Francouzům, nesložili zbraně, byť prchali, Murad na jih a Ibrahim na východ, k Sýrii. Před oběma ležela rozlehlá území, která jim stále patřila; v nich mohli sebrat posily a získat spojence.

„Ibrahim Bej se uchýlil do Bilbeisu," píše v obsáhlé relaci náčelník Bonapartova štábu Berthier, *„kde čekal na návrat karavany z Mekky; měl v úmyslu využít posil z mamlúků, kteří onu karavanu provázeli, aby provedl kombinovaný plán útoku spolu s Muradem a Araby. Zatím učinil vše, aby přiměl feláhy z Delty k povstání a podnítil obyvatele Káhiry k revoltě. (...) Brigádní generál Leclerc dostal rozkaz vyrazit z Káhiry 15. thermidoru* (2. srpna, pozn. překl.) *se tři sta muži jezdectva, třemi kompaniemi granátníků, jedním batalionem a dvěma kusy lehkého dělostřelectva, zaujmout pozici u Elhanky a odtud Ibrahima pozorovat. Šestnáctého byl napaden čtyřmi tisíci mamlúků a Arabů, které pár dělových výstřelů obrátilo na útěk."*

Podporučík Verteray zachytil v tomto dosti neznámém boji o Elhanku (tak zněla jeho transkripce městyse El-Khanka, resp. al-Qáníky) pár detailů:

„V šest ráno jsme vytvořili karé a postupovali na nepřítele, který zabral celou pláň i ves. Ocitli jsme se v přítomnosti armády početné, složené ale z hodně různorodých částí. Bylo vidět skupiny mamlúků, beduínů i masy feláhu vyzbrojených puškami, kopími, sekyrami, vidlemi a dokonce holemi. Byla to tedy jednoduchá armáda, bez vážnější organizace, leč po obsazení Káhiry zfanatizovaná, vydávající pokřik a gestikulující, jako by nás chtěla všechny vyhladit. Poslali jsme po té hordě nejdřív pár ran z kanónu, což zmatek v řadách dovršilo, znova se ale stmelili a šli na nás. Mamlúci nás ohrožovali zleva, vzpomněli si ale nejspíš na lekce, co jsme jejich druhům uštědřili u Chebreissu a u pyramid a neodhodlali se k útoku. Přesto nás bylo pramálo, naše karé tvořily jen 9. a 85. půlbrigáda s hrstkou jezdců na rozích a s párem dobře obsluhovaných děl.

Bonaparte promíjí káhirským rebelům (Guérin)

Bylo vidět mamlúky, jak popohánějí rolníky ranami holí, leč zbytečně. Slyšeli jsme je, jak všude křičí: Ialok! Ialok! (Kupředu! Kupředu!), ale bezvýsledně. Litovali jsme ty nebohé feláhy, vystavené ranám z obou stran...“

Historie se opakovala: karé postoupilo, odradilo protivníka výstřely z děl, přesto bylo obklopeno a došlo na salvy z čela i boků čtverhranu. Po těch se dali na útěk feláhové, za nimi ujeli beduíni a nakonec mamlúci.

O čtyři dny později, 20. thermidoru (7. srpna) vyrazil za Leclercem i Ibrahimem sám Bonaparte: divizi generála Desaixe předtím poslal za Murad Bejem k jihu, na Horní Egypt, a sám si vzal takřka vše, co nemuselo zůstat posádkou v Káhiře, pěšáky divize Reynierovy, Duguovy a Menouovy, ježto ale z generála Menoua udělal guvernéra Rosetty, svěřil jeho muže brigádnímu generálu Jeanu Lannesovi. O dva dny později došel do Bilbeisu *(Bilbais)*, odkud Ibrahim ustoupil dál na východ, k vesnické oáze El-Salheyh *(Saleieh, Salhiya, arabsky však as-Salihíja)* severozápadně od Ismailie *(al-Ismáilia)*.

„Bylo to poslední obydlené místo, kde je dobrá voda a kde začíná poušť, jež dělí Sýrii od Egypta,“ napsal podporučík Vertray.

„Armáda byla na několik francouzským mil od vsi,“ pokračoval Berthier, *„když tu v poušti spatřila karavanu provázenou oddílem Arabů. Kavalerie vyrazila okamžitě kupředu, obrátila Araby na útěk a karavanu zastavila. Byla to ona karavana z Mekky.“*

Francouzští jezdci, dragouni a husaři pod velením Joachima Murata ovšem karavanu zajali až v době, kdy se její ozbrojený doprovod oddělil a připojil k Ibrahim Bejovi. Část se stihla rozprchnout, část podle Berthiera rozkradli beduíni a vesničané (aby to nepadlo Francouzům do rukou, tvrdil generál), zbylo jen šest set velbloudů, k lítosti Francouzů převážně bez zboží, jen s poutníky, muži, ženami a dětmi. Vrchní velitel jim dal eskortu na zbytek cesty do Káhiry, a pak se štábem chvátal za dragouny.

„Čtyřiadvacátého (thermidoru, tj. 11. srpna, nikoliv 10. srpna, jak stojí v důsledku špatného přepočtu v řadě knih, pozn. překl.) *ve čtyři hodiny odpoledne dorazil předvoj složený asi ze tři sta mužů jezdectva na dohled od Salahié,“* píše Berthier, který si jméno vsi rovněž poněkud upravil. *„V okamžiku, kdy čelo předvoje vjíždělo do vesnice, se dal zaskočený Ibrahim Bej na útěk, za sebou ale nechal zadní voj v síle kolem tisíce mamlúků. Francouzská pěchota se nacházela ještě na jednu a půl francouzské míle daleko, koně byli zmoženi únavou, mračno Arabů zakrylo pláň a vyčkávalo na výsledek boje, aby se sesypalo na poražené. Sám zadní voj Ibrahim Beje byl trojnásob silnější než předvoj Francouzů.“*

Rozumné by bylo zatroubit na ústup a počkat na posily, avšak Bonaparte, který nejspíš uvěřil ve vítězství stejně snadné jako u Embabeh, dal nakonec rozkaz k útoku. To, co následovalo, ovšem rychle ukázalo, že arabský jezdec má nad francouzským navrch, pokud dojde ke střetu živelnému, jenž se rozpadne do stovek osobních soubojů.

„Dvě stě statečných, jak ze 7. husarského pluku, tak od 22. jízdního myslivecké a také jízdních guides (Bonapartovy ostrahy; časem se z nich vyvinou jízdní myslivci konzulární a posléze císařské gardy, pozn. překl.) *se zapáleně vrhlo na mamlúcký zadní voj, prosekalo si napříč jejich řadami cestu, onen úspěch ale jen znásobil nebezpečí,*

v němž se ocitli. Nacházeli se vprostřed pětinásobně početnější masy, bili se jako lvi i zoufalci, odražení přerušovali boj, jen aby vyjeli do nového útoku nebo kryli ústup. Mezi důstojníky, kteří útočili v čele jezdectva a dávali vojákům příklady odvahy, se nacházeli chef de brigade *Destrées, jenž utržil několik těžkých ran,* adjudant géneral *Leturq*, chef de brigade *Lasalle, pobočníci Duroc a Sułkowski, jakož i* adjudant *Arrighi...*"

Někteří z Berthierovou relací uváděných mužů se později stali velmi známými; jméno tehdy třiadvacetiletého Antoine Charlese-Louise Lasalla pak doslova vstoupilo do legend. Pokud jde o srážku s Ibrahimovým zadním vojem, můžeme ve služebním spisu toho nejproslulejšího lehkého jezdce všech dob, tehdy velitele 22. jízdního mysliveckého, číst:

„V boji u Salahieh, kde velel, přišel chef de brigade *Lasalle o zbraň, seskočil vprostřed vřavy na zem, sebral svoji šavli, aniž pustil koně, bil se pěšky proti mamlúkům, zranil tři a zabil jednoho koně, dokázal na svého znovu vsednout a přidat se ke sto osmdesáti jízdním myslivcům a husarům, jimž velel a kteří se bili s tisícovkou mamlúků."*

Služební spisy nelhaly, Lasallův kousek byl vskutku výjimečný, sotva jeden z tisíce evropských jezdců by něco podobného svedl. Onen záznam navíc dokládá duchapřítomnost, neboť Lasalle převzal velení i nad husary těžce raněného Destréese, co však byla platná zručnost a odvaha jedince, jednoho z mála, který se jezdeckým uměním mamlúkům rovnal. Bonapartovi jezdci utrpěli veliké ztráty, jednu chvíli to vypadalo, že je protivník všechny pobije, a jen zaujetí obrany v oáze, kdy Francouzi nakonec bojovali jako pěšáci ve tvaru, dokázalo katastrofu odvrátit. Právem pak Pelleport napsal:

„Naše jezdectvo změřilo síly s jezdectvem Ibrahimovým. Sedmý husarský regiment a 14. dragounský dostaly co proto. Bej přesto zmizel v poušti."

Mamlúci nakonec boj přerušili a ujeli za vzdalujícím se Ibrahim Bejem, kterému poslal Bonaparte ještě téhož dne následující řádky:

„Převaha sil, jimž velím, je nesporná; vidíte, že jste musel opustit Egypt a ujet do pouště. Moje šlechetnost vám může vrátit jmění i štěstí, o které jste byl připraven. Dejte mi vědět, co zamýšlíte. Paša velkého

sultána je s vámi, pošlete mi ho jako doručitele vaší odpovědi, rád ho přivítám jako zprostředkovatele."

Ibrahim Bej nechal list bez odpovědi z hrdosti a určitě i proto, že věděl, co se měl Bonaparte dozvědět teprve nazítří. Toho dne se totiž u vrchního velitele hlásil komandant Loyer, Kléberův pobočník a zvěstovatel zprávy o aboukirském debaklu. Většina armády dostala 13. srpna rozkaz provést čelem vzad a vyrazit zpět s Bonapartem ke Káhiře. Reynier zůstal s částí sil a s titulem guvernéra provincie Charkieh *(aš-Šarija)* v El Salheyh, aby tu čelil možnému Ibrahim Bejovu protiútoku a zmíněnou provincii pacifikoval. Obdobný úkol dostal ohledně provincie a města Mansourah *(al-Mansúra)* ve východní deltě Nilu Dugua; později, po pacifikaci této části, měl vytáhnout až na Damiettu *(Dimját)*.

To, že Ibrahim Bej na Bonapartovy nabídky nereagoval a navíc unikl do Sýrie, bylo nepříjemné a mohlo zkomplikovat francouzskou pacifikaci Egypta ve východní oblasti delty Nilu či v prostoru Suezské šíje, ohrožení dosavadního výboje to ale nepředstavovalo. Takové nebezpečí mohlo přijít jen zvenčí, zejména z Konstantinopole, a s podporou Rusů či Britů by představovalo vážnou hrozbu tím spíše, že Bonaparte neměl tušení, co se v Turecku děje. Spoléhal na ministra zahraničí Talleyranda, ten si ale dával na čas.

„Surtout pas de zèle! Jen ne moc horlivě!" to bylo jeho oblíbené heslo a v jeho duchu vyplutí do Konstantinopole, kam se mu pranic nechtělo, odkládal tak dlouho, až nevyplul vůbec.

Francouzský *chargé d'affaires* Ruffin dostal ministrův list s informacemi o egyptské výpravě až 28. června, což bylo minimálně trapné, neboť turecká výzvědná služba fungovala podstatně lépe než britská a o přípravách v Toulonu věděla od května. Stejně tak věděla o trase konvoje a o dobytí Malty.

Za těchto okolností se Reiss Efendi, sekretář turecké vlády pro zahraniční věcí, choval k občanu Ruffinovi a nabídkám na spolupráci s Francouzskou republikou sice zdvořile, leč odtažitě. Jak měl ostatně Ruffin přimět svůj protějšek k válečné spolupráci proti Velké Británii a Rusku, když mu současně oznamoval „internacionální pomoc" v podobě zabrání jedné obrovské provincie? Pro Portu by to bylo těžké, i kdyby chtěla, neboť už první zprávy o obsazení Alexandrie

vzbudily (jak hlásil z Aleppa francouzský konzul Choderlos, bratr autora *Nebezpečných známostí*) v celé osmanské Levantě bouři protifrancouzských nálad.

Dne 6. srpna, hned poté, co do Konstantinopole dorazila zpráva o francouzské porážce v Aboukirské zátoce, si Reiss Efendi Ruffina pozval a po mnoha zdvořilostech i obligátním pití kávy jej i jeho podřízené nechal internovat. Bylo to v jejich vlastním zájmu, neboť vlna protifrancouzských vášní dostoupila k vrcholu a Porta nestála o mezinárodní incident. Z toho a z dalších diplomatických důvodů se ještě měsíc zveřejňovaly *fermany* s bezpečnostními opatřeními, chránícími Francouze v Turecku. V jejich obsahu vydávala Vysoká Porta generála Bonaparta ze rebela, jenž se zpronevěřil spřátelené francouzské vládě a území osmanské říše napadl loďmi i vojsky, určenými pro naprosto odlišný cíl! Z dnešního pohledu vyhlíží tyto vyhlášky humorně, byly však méně komické než oznámení o nerozborném francouzsko-tureckém přátelství, jež zveřejňoval ještě na podzim v Káhiře Bonaparte.

Talleyrand v Paříži za těchto okolností marně ujišťoval vyslance Esseida Aliho o dočasném charakteru francouzské okupace, která je namířena jen proti tyranii a svévoli bejů. Pro velmocenskou diplomacii bylo charakteristické, že francouzský ministr zahraničí takřka souběžně (dva dny po Aboukiru, o němž pochopitelně zatím nevěděl) Ruffinovi psal:

„Všechen obchod ve Středomoří (...) musí přejít do francouzských rukou. (...) Direktorium je rozhodnuto udržet se v Egyptě všemi dostupnými prostředky..."

Takové odhodlání ovšem pařížské vládě dlouho nevydrží, neboť vojenské, námořní i finanční prostředky bude nucena přesměrovat jinam, to však je jiná kapitola.

Do Konstantinopole zatím dorazil sir Sidney Smith, onen vězeň, jež uprchl v době příprav egyptské expedice z vězení v Paříži, a nasadil všechny páky, aby Turecko získal na stranu protifrancouzské koalice. Vlivem všech těchto okolností došlo k celkem logickému závěru. Dne 2. září ve dvě odpoledne předal Reiss Efendi se zdvořilostí vpravdě francouzskou, za přítomnosti mnoha ministrů i *dragomana* (oficiálního tlumočníka) Konstantina Ypsilantiho, Ruffinovi řádné a oficiální vyhlášení války.

Bonapart u vykopávek (Gohniet)

Turecko nejspíš nemělo jinou možnost, vláda sultána-chalífy Selima III. musela vystupovat jako ochránkyně muslimských zájmů i území; zabrání největší a bohaté osmanské provincie nevěřícími prostě zdůvodnit nešlo. Toho dne připlul do tureckého hlavního města občan Descorches, Talleyrandem nově jmenovaný vyslanec; svá pověření už nepředal, zato obdržel písemné vypovězení války a byl poslán zpět do Paříže. *Chargé d'affaires* Ruffin už takové štěstí neměl a byl odveden do Sedmi věží, pramálo komfortního a neútulného pevnostního komplexu, kde musel nějaký čas setrvat...

Důsledky vyhlášení války na sebe nenechaly dlouho čekat. Už v září 1798 proplula Bosporem do Středozemního moře ruská válečná flotila, kterou Turci nadšeně zdravili, byť je předtím několikrát porazila.

„Bylo to, jako kdyby se spřátelili Montekové s Kapulety," napsal ironicky historik Christopher Herold.

Vzápětí se od Francouzů odvrátili všichni další, Hasan Paša na Rhodu i janinský Ali Paša. Ušakovovi Rusové zaútočili na Jónské ostrovy, obsadili Zentu, Ithaku i Kefalonii a zahájili blokádu Kerkyry, opevněného hlavního města ostrova Korfu. Na Maltě povstalo obyvatelstvo proti francouzské nadvládě a donutilo generála Vauboise,

aby se uzavřel v hlavním městě, které z moře zablokovala portugalská eskadra admirála de Nizy, posílená britskými loďmi. Vauboisovi muži budou vzdorovat dva roky, pro Francii ale ostrov uzmutý rytířům sv. Jana Jeruzalémského stejně neudrží.

Komodor Samuel Hood, kterého ponechal admirál Nelson ve vodách Egypta a Levanty, zatím prováděl blokádu komunikačních tras Bonaparta s Francií tak důkladně, že vrchní velitel expedice neměl o tureckém vyhlášení války sebemenší potuchy.

Nejhorší bylo, že o změnách, k nimž v Turecku, Levantě i na středomořských ostrovech docházelo, věděli v Egyptě dík beduínům všichni, poražení mamlúci, bejové, imámové, dervišové, fakírové, ba i nevzdělaní feláhové, jen Bonaparte a Francouzi ne! Když zveřejnili koncem října muftí a imámové ve všech mešitách sultánův *ferman* o válce s Francouzi, myslel si vrchní velitel, že jde o lživou propagandu. Dokonce poslal generála Marmonta s káhirskými notábly tureckého původu a tlumočníkem Bracevichem do Alexandrie, aby navázali kontakt s britskou flotilou a zjistili, co se děje.

Instinkt budoucího císaře Francouzů zcela oklamal, přání u něho bylo otcem myšlenky a on vehementně popíral zvěsti, jež k němu z arabské strany tu a tam prosákly. Další čtyři měsíce bude všem tvrdit, že je sultán Selim III. jeho nejlepším přítelem i spojencem, a ještě 11. prosince napíše dopis, adresovaný „občanu Talleyrandovi, vyslanci v Konstantinopoli a Velkému vezírovi". Christopher Herold to dosti zlomyslně, leč pravdivě označí za nejskvělejší příklad rekordně dlouhého pštrosího pohledu…

IV.

DOBYVATELÉ V OBLEŽENÍ

Sultán Kebir

„Za našeho pobytu v Salahieh byl generál Bonaparte v Káhiře. Pracoval tu na organizaci definitivního obsazení země, přijímal opatření ke získání daní, aby sehnal vojákům žold a od civilistů i vojáků zajistil služby. Získal si důvěru šejků tím, že lichotil jejich zvykům a dal záruky jejich víře…," psal výstižně, a přece dosti naivně podporučík Verteray, neboť tak prosté, jednoduché a úspěšné to nebylo.

Pravda, mnozí káhirští hodnostáři začali Bonapartovi říkat *Sultan Kebir*, což on si poněkud domýšlivě vykládal doslova, neboť to v jeho vnímání znamenalo Velký, či dokonce Největší vládce (*al-Kabír* je dokonce jedním z tzv. Sta jmen, či přívlastků, Božích). Ve skutečnosti se onen výraz (či přídomek, chcete-li) používal zcela běžně

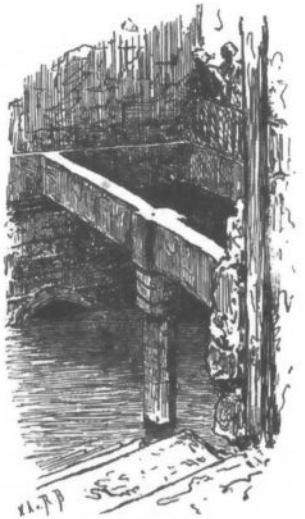
Bonaparte na velbloudu (Gerôme)

i v přeneseném slova smyslu a značil zhruba totéž co *général en chef*, vrchní velitel.

Na přelomu léta a podzimu roku 1798 následovaly v Káhiře rychle za sebou tři svátky a s nimi spojené oslavy, skrze něž se chtěl Bonaparte zviditelnit a současně k sobě připoutat nejširší vrstvy Egypťanů. Předně šlo o začátek nilských záplav dne 18. srpna, pak o připomínku narození proroka Mohameda 23. srpna a nakonec o 1. vendémiaire, počátek roku podle francouzského revolučního kalendáře, který připadal podle kalendáře gregoriánského na 22. září.

První z oněch svátků přivítal Bonaparte spolu s generály, členy káhirského *dívánu* a místními notábly z tribuny pod baldachýnem provizorního vznosného altánu ve vidlici Nilu a kanálu Chálidž. Vybrané francouzské jednotky nastoupily v parádních uniformách a břeskné marciální pochody se prolínaly s kakofonií arabské muziky. Všechno vyhrávání pak na daný pokyn utichlo a místo nich zaznělo slavnostní prohlášení, že požehnaná řeka dosáhla podle Mekyas (*Miqjás*, obecný arabský výraz pro míru či měřítko), nilometru na ostrově Redah *(Rida)*, úrovně šestnácti loktů. Vzápětí zaduněly ze břehů

i lodí nilské flotily oslavné výstřely, po nichž následovalo rituální svržení ženské figury do řeky. Pak byla za zvuků francouzské i arabské muziky proražena hráz v kanálu a životodárná voda začala proudit do závlahového systému. Káhira následující noc zářila barevnými lucernami v ulicích i na lodích, plujících jak po řece, tak i hlavním kanálem a na počátku záplav dík vzedmuté hladině i Káhirou až na náměstí před Bonapartovým palácem, leč radosti panovalo ve městě mnohem méně než v předchozích letech. *Courrier d'Égypte*, Bonapartem založené noviny (první v Egyptě vůbec), nicméně napsaly, že se vrchní velitel vrátil do paláce Esbekiya obklopen spoustou jásajícího lidu, jenž vzdával díky Prorokovi a francouzské armádě...

Nilometr

Oslavy Mohamedova narození (ve skutečnosti jde o upomínku tzv. „zrození do nebe", tedy úmrtí; jako všechny muslimské svátky se řídí islámským lunárním kalendářem) začaly už navečer 20. srpna a trvaly tři dny ve stupňujícím se tempu. Konaly se stovky procesí, v ulicích bylo možno spatřit desítky vedlejších atrakcí, cvičené medvědy i opice, zpívající muže i ženy, žongléře, fakíry s hady, tančící děti i pevně do kruhu spjaté skupiny věřících (nejspíše dervišů), rytmicky se pohybující podle deklamovaných veršů Koránu.

Bonaparte slavnostem přihlížel ve svém černém redingotu, statečně vytrval i na banketu pořádaném šejky, kde musel přemáhat zápach ovčího tuku a pojíst prsty ze společné obrovské mísy, většinu těch tří dnů ale strávil horečnou prací; právě v oněch dnech založil *Institut d'Égypte*, o němž bude ještě řeč.

Ani tyto oslavy se nevyvedly podle představ o francouzsko-egyptském sblížení a vrchní velitel musel se skřípěním zubů překonat nejeden politický incident. Když chtěl předsedovi *dívánu* navléci

přes rameno francouzskou trojbarevnou úřední šerpu, šejk Abdulláh al-Charkáwi zrudl vzteky a strhl ji na zem. Hněvem bledý velící generál byl nucen přes tlumočníka Ventureho vysvětlovat, že šejkovi prokazuje poctu, která jej v očích Francouzů povznese.

„My se ale chceme povznést v očích Alláhových a jeho pokorných služebníků," odsekl šejk, který si nakonec musel nechat na hruď přišpendlit alespoň kokardu.

Jiná příležitost ke francouzsko-egyptskému sblížení se vrchnímu veliteli naskytla o pouhý týden později, když z Káhiry vyrážela velká karavana do posvátné Mekky (arabsky *Makka al-mukarrama*, tj. uctívaná). Bonaparte vyhlásil za zvuků trub po celém městě, že bere poutníky pod svoji ochranu:

„Jsme přátelé muslimů a náboženství Prorokova. Chceme učinit vše, čím bychom se vám zalíbili a co by vaší víře prospělo. Přeji si, abyste dali všude ve známost, že karavana poutníků půjde bez překážek a bude ochraňována tím nejúčinnějším způsobem proti loupeživým beduínům, na které by mohla po cestě narazit."

Dobrou vůli krom toho demonstroval ke všeobecnému zděšení celého svého štábu i tím, že se jednoho dne rozhodl díván přijmout v muslimském úboru.

„Jeho postava vypadala v kaftanu a v turbanu tak uboze," píše Bourrienne, *„a byl v tom nezvyklém úboru tak neohrabaný i nesvůj, že rychle opustil místnost, svlékl to a nikdy už se nepokusil podobnou maškarádu zopakovat."*

Další propagandistická oslava, začátek revolučního roku, byla ryze francouzská a vojáci pro ni museli vztyčit sto pět sloupů, které symbolizovaly stejný počet départementů. Pak je provázali, aby tak jasně ukázali nerozbornost Francie. Malíř Rigo, člen *Commission des Sciences et des Arts*, pro tuto příležitost vymaloval na transparent bitvu u pyramid. Pod vyobrazením pak arabským písmem stálo:

„Není Boha kromě Alláha a Mohamed je jeho prorok."

Výzdobě, v níž nechyběla maketa pyramidy, dominoval mohutný obelisk obklopený oltáři k poctě rozumu i občanských ctností, doplněný hesly *„Na počest Francouzské republiky roku VII"* a *„Na počest vyhnání mamlúků roku VI"* a vyzdobený válečnými trofejemi i národními vlajkami. Konaly se přehlídky, duněly čestné salvy,

hudby vyhrávaly vlastenecké nápěvy, do projevů (v nichž Monge řečnil o věku rozumu a Bonaparte o tom, jak tu Francouzská republika bude ještě za tři sta let; za šest let ji ovšem sám zruší...) zaznívalo skandované *„Vive la République!"*. Nejspíš bylo spontánní, byť slova generálova *Ordre du jour*, Denního rozkazu, zněla pramálo povzbudivě:

„Vojáci! Váš osud je krásný, protože jste se ukázali být hodni toho, co si o vás všichni myslí. Umřete se cti jako hrdinové, jejichž jména jsou vepsána na této pyramidě, nebo se vrátíte do vlasti ověnčeni vavříny a obdivovaní celým národem. (...) Už pět měsíců jsme daleko od Evropy, avšak čtyřicet milionů občanů na vás myslí..."

V podvečer se konaly závody v běhu i dostihy arabských a francouzských koní, v noci pak město ozářily stovky luceren i ohňů. Zamýšlené vypuštění charliéry, horkovzdušného balónu, se nekonalo, Conté tento úkol splnit nestačil. Dojde k němu až v prosinci a bez posádky, neboť se nikdo dobrovolně nepřihlásil, nepochybně z obav, že by se aerostat mohl utrhnout a přistát někde v beduínském táboře. I tak to bude fiasko, neboť balón vzplane a gondola plná Bonapartových proklamací se utrhne.

„Francouzi zrudli hanbou, když zjistili, že to není vzdušná loď, která by je mohla dopravit z jedné země do druhé; bylo to spíš něco jako drak, kterého lidé vypouštějí o svatbách a svátcích," konstatoval kronikář al-Džabartí.

Conté vyrobí charliéru další, ta pro změnu spadne někde v kopcích a Bonaparte už na aeronautiku definitivně zanevře...

Ani oslavy 1. vendémairu, jejichž smysl Egypťanům poněkud unikal, nepředstavovaly vcelku nic, co by muslimy oslnilo nebo s Francouzi sblížilo, vojáci v pomyslném trojúhelníku Káhira, Alexandrie (kde Kléber uspořádal podobně velkolepou oslavu) a Damietta však byli spokojeni, neboť z jejich pohledu se věci přece jen nevyvíjely tak špatně, jak se po katastrofě loďstva u Aboukiru zdálo. Po namáhavých pochodech nabírali sil a po vítězných bitvách se jim zdálo, že je dobojováno. Zbývalo už jen podrobit si Horní Egypt, kam uprchl poražený Murad Bej, kterého pronásledoval generál Desaix.

Francouzi se v Egyptě zabydlovali, snažili se tu zapustit kořeny, byli však odkázáni sami na sebe, protože zvenčí, z Francie, dosud

žádné posily ani materiální pomoc nedorazily. Samotný charakter výpravy a její složení k tomu dávaly mnoho předpokladů a vrchní velitel je dokázal využít. Dne 22. srpna 1798 (5. fructidoru roku VI) učinil krok, který se zapsal minimálně do dějin vědy a umění: v paláci Hassana-Katchefa založil *Institut d'Égypte*, Egyptský institut. Přítomni byli všichni členové *Commission des Sciences et des Arts*, kteří vyslechli s rozzářenýma očima a nadšeně záměr, kvůli němuž připluli. Egypt s jeho zdroji, podmínkami i minulostí měl být probádán a současně naveden na cestu, po níž by časem dohonil věk osvícenectví, jak se tehdy s oblibou říkalo.

Po stránce struktury zahrnul Institut, řízený předsedou, místopředsedou a výkonnými stálými sekretáři, čtyři sekce, matematickou, fyzikální a přírodovědnou, politicko-ekonomickou a uměnovědnou, které se měly scházet dvakrát za jednu dekádu. Všem generálům Bonaparte, jenž se stal místopředsedou (předsedou byl zvolen Monge), uložil, že musí nějaké zasedání navštívit.

Institut d'Égypte dostal hned při založení přiděleny hlavní, velmi praktické úkoly: jak zajistit pro armádu pece na chléb, zda lze vařit pivo bez chmele, který v Egyptě neroste, jakými postupy a zařízeními vyčistit nilskou vodu, zda budou v Káhiře užitečnější vodní nebo větrné mlýny a jsou-li v zemi suroviny pro výrobu střelného prachu. Vyřeší je a krom toho dokáže vyprojektovat kasárenské baráky, zřídit slévárnu na dělové kule, postavit plovoucí hasičskou loď, zmapovat kanál od Nilu do Alexandrie a zřídit vojenskou i civilní zdravotní službu. Přírodovědci si naleznou čas na zřízení zoologické i botanické zahrady, historikové a antikváři si koňakem připijí při vstupu do Cheopsovy pyramidy a mezi shromážděnými starožitnostmi se objeví i podivná černá deska z Rosetty (objev prostého kapitána Boucharda, o němž bude na zasedání Institutu referovat 19. června 1799 občan Lanceret), která poskytne Champollionovi o dvaatřicet let později vodítko k rozluštění egyptských hieroglyfů.

Svoji činnost měl Institut publikovat ve dvou při této příležitosti založených periodikách, v už vícekrát zmíněných novinách *Le Courrier d'Égypte*, což byl zjevně ideologický nástroj, a ve vědečtějším *La Décade égyptienne*.

Jen málokdy v historii došlo k vytvoření podobné mimořádně aktivní

a dělné vědecké instituce, která by byla tak komplexně spjata s praktickými cíli ideologickými, politickými, ekonomickými a kulturně historickými. Tady se nejednalo o rozdílení křesel či vavřínů, o vytváření akademiků, ale o rozdávání intenzivní, naléhavé, spěchající a pro armádu i úspěch celé expedice životně důležité práce. Institut, představující skutečný mozkový trust, se snažil v co nejkratší době překonat propast, která dělila Egypt od Francie, a učinil v tomto ohledu vše, co bylo v jeho silách; více než důkladně to v určitém ohledu dokládá čtrnáctisvazkové dílo *Description de l'Égypte*, které vyšlo později, v letech 1809–1828. Za pozornost stojí, že pouze čtyři členové *Commission des Sciences et des Arts* (architekt Norry, astronom Quesnot, antikvář Pourlier a lékař Quesnot) požádali Bonaparta, aby se směli vrátit do Francie, z toho jeden tak učinil kvůli chatrnému zdraví a druhý po zprávě, že v Paříži zemřela jeho žena a že se o čtyři děti nemá kdo postarat…

Vědcům, umělcům ani vrchnímu veliteli nechybělo nadšení i obětavost, potíž ovšem tkvěla v tom, že Bonaparte potřeboval, aby egyptské obyvatelstvo překonalo rozdíl mnoha staletí v co nejkratší době, a právě zde se projevilo to, co jedinou větou vystihl generál Berthier:

„Za vše jsme vděčili síle, nikoliv porozumění."

Nový pořádek a nové cíle spočívaly na francouzských bodácích, s nimiž, jak říkával Talleyrand, se dá dělat leccos, jen se na nich špatně sedí. Marně se Bonaparte snažil, aby Egypťané v něm ani jeho mužích neviděli okupanty, zbytečně dával najevo nefalšovanou toleranci a porozumění pro víru Prorokovu, uspěl jen u některých vrstev a pro ty, kteří dokázali usměrňovat davy, zůstal nevěřícím.

„Ani šejkové, ani lid nepřestali na Francouze pohlížet jako na osoby cizí jejich víře," napsal egyptský kronikář Nicolas le Turc.

Zaostalost a náboženský fanatismus stavěly reformám hráz, kterou tolerance sama o sobě nemohla odstranit. Pak stačilo, aby se Egyptem začaly z mešit a tržišť šířit slova výzev vydaných tureckým sultánem v stambulském *seraiylu*, Muradem Bejem v Horním Egyptě či Džezzarem Pašou v Sýrii.

„Francouzi (Bůh nechť zničí do základů jejich zemi a hanbou pokryje jejich prapory) jsou národem zatvrzelých a proradných nevěřících," hlásala jedna z nich a další pravila:

„Popírají Nejvyšší bytost, Stvořitele nebes i země, nevěří v poslání

Prorokovo. Vysmívají se všem náboženstvím, opovrhují vírou v posmrtný život, v odměnu, jež tam čeká...“

V jiné se tvrdilo (a ani zde ne jednoznačně lživě):

„Jedním z jejich ďábelských principů je rozdmýchat všude plamen neshod a ve jménu svobody vnést mezi vládce rozkol, rozvracet říše, psanou lží podněcovat poddané ke vzpourám...“

Pak už stačilo rozhlásit slova, která se rovnala výzvě ke *džihádu*, svaté válce:

„Z milosti Alláhovy jsou vaše šavle přeostré, šípy špičaté a kopí taková, že probodávají. Všechny druhy smrtících zbraní ovládaných obratnými jezdci dokáží zasáhnout nevěřící a vrhnout je do plamenů pekelných. Nepochybujte, že vám patří nebesa (...). S mocnou ochranou Prorokovou se před vámi ty armády bezvěrců rozprchnou a budou vyhlazeny. Ta hodina nastane už brzy. Sláva Pánu na nebesích.“

Byla to pro muslima závažná a působivá slova, která zapouštěla kořeny tam, kam mířila, zejména v prastaré káhirské mešitě Al-Azhar, kde v tamní *madrase* (universitě) byl nejvyšší autoritu Korán a věrouka základním vědním oborem.

Podhoubí k nespokojenosti s francouzskou nadvládou vyvolávaly krom náboženství i zcela nezbytná francouzská opatření v rovině finanční, neboť armáda potřebovala peníze, a to hned i hotově, na což zanedlouho nestačily ani roztavené poklady a peníze z Malty, ani částky přivezené z Francie, ba ani konfiskované majetky mamlúků či výkupné za mamlúcké ženy. Bonapartovi nezbylo než přistoupit k nuceným půjčkám, nejprve od Evropanů, pak od Syřanů, Židů i Koptů a nakonec i od muslimů. Následovaly pokuty za nelegální výrobu či držení zbraní, zavedení příjmů z pronájmu skladišť, daně ze zboží a další obvyklé zdroje, nic z toho ale nemohlo stačit, neboť peníze na žold (celkem čtyři miliony franků, dalších šest bylo přislíbeno na jiné armádní výdaje), jež měla poslat francouzská vláda, nejen nedorazily, dokonce ani neodpluly. Bonapartova armáda se musela stát soběstačnou nejen materiálně, ale i finančně, což v praxi nevycházelo. Následkem toho všeho se Bonapartova vláda nad Egyptem pohybovala neustále na pokraji bankrotu a v očích prostých feláhů se nelišila od vlády mamlúcké, neboť koptští výběrčí daní začali zanedlouho projíždět od vsi ke vsi stejně tvrdě jak za vlády bejů…

K výbuchu nespokojenosti došlo pro Francouze naprosto nečekaně a zcela je to všechny zaskočilo; dokonce ani předvídavý Bonaparte, jenž byl onoho času mnohem více politikem než generálem, nic podobného nečekal.

„Jednoho krásného dne začala řada šejků či jiných mužů z univerzity Al-Azhar běhat po ulicích a křičela: ‚Vzkažte všem, kdo vyznávají, že je jen jediný Bůh, ať se vydají k mešitě Al-Azhar! Dnešek je dnem boje s nevěřícími!‘ (...) V mžiku město vzkypělo a zvěst o tom dospěla až ke generálu Dupuyovi. To byl doopravdy statečný muž. Vyskočil na nohy. ‚Oč jde?‘ ‚O vzpouru městských žebráků, kteří se opevnili ve čtvrtích Khan Khalil a Nahhasin.‘ Vyrazil hned, následován jen pěti muži (...). Jel do Khan Khalili a spatřil obyvatele a něco mužů, kteří stavěli barikády. Náhle se v jeho blízkosti objevil janičár a zezadu jej zasáhl strážnickou holí. Generál spadl z koně. Jeho muži ho odvlekli pryč (...), on ale cestou zemřel,“ líčil povstání z 21. října 1798 (30. vendémiairu roku VII, resp. 11. džumadá al-úla 1213 hidžry) Nicolas le Turc.

Podle Detroyeho deníku byl ale guvernér Káhiry, brigádní generál Dominique-Martin Dupuy, proboden kopím a stal se tak první francouzskou obětí dramatických událostí krátce poté, co mu kolem šesté ranní o vzpouře referovali. Nebezpečí nepodcenil, jak se občas píše, a nevyrazil jen s pár jezdci. Jednal energicky, shromáždil 32. půlbrigádu a nařídil jí postupovat do ohniska nepokojů, leč dav jej se skupinou jezdců oddělil od pěchoty a v Benátské ulici mu zcela zatarasil cestu. Dupuy velel dragounům, které měl s sebou, útok, a jeho jezdci vskutku první řady kopyty koní rozrazili, pak ale v úzké ulici uvázli. Tehdy Barthlémy le Grec, policejní náčelník Káhiry, vypálil o kousek dál do davu z tromblonu, což zuřivost rebelů jen znásobilo. Dobrá stovka ozbrojených Egypťanů se vrhla na dragouny a zejména na jasně patrného generála, kterého v mžiku obklopil les kopí. Jedno z nich přeťalo Dupuyovi zápěstí a otevřelo tepnu, on klesl z koně, a třebaže jej jeho muži vyvlekli, za pár minut vykrvácel.

Vzpoura propukla před šestou dosti prozaicky a charakteristicky, zfanatizovaná lůza začala nesmlouvavě vyzývat ty obchodníky, kteří

Káhirská ulice (Gerôme)

už otevřeli krámy, aby je zavřeli, a nutila starého kádího Ibráhíma Akhíma Efendiho, aby šel s nimi předat Bonapartovi jakousi petici proti novým daním. Kádí odmítl, načež byl k smrti ubit holemi a z jeho domu vyšlehly plameny. Byly jako signál pro ostatní a ve všech čtvrtích začaly násilnosti, v nichž padali nožům a škrtícím pomůckám za oběť jak nic netušící a korzující francouzští vojáci, tak i evropští obchodníci a Bonapartovi oddaní místní představitelé. Místopředseda *dívánu* šejk as-Sadat mohl mluvit o štěstí, běsnící dav ho nejprve oholil a ostříhal, pak navlékl do uniformy mrtvého vojáka a nakonec zmláceného prodal na bazaru za třicet piastrů jako otroka.

Teprve kolem osmé, o dvě hodiny později, byl ve všech francouzských kasárnách vyhlášen poplach, avšak Bonaparte, který nepokládal rebelii za nic vážného a sebejistě předpokládal, že ji jeho muži co nevidět potlačí, tou dobou naprosto klidně město opustil. Jel s generály Caffarellim a Dommartinem na inspekci opevnění, která před Káhirou vyrůstala, a zprávu o Dupuyově smrti i vážném stavu věcí dostal až v deset. Okamžitě nařídil, ať generál Bon nastoupí na Dupuyovo místo, a obrátil koně k návratu. Ze zavřené káhirské

brány se na něho a celou suitu snesl déšť kamenů, sice neškodných, ale dostatečně výstražných. Pobodl koně podél hradeb a za zády mu zněly první výstřely z mušket, sousední brána Bulaq ale naštěstí takto obsazena nebyla a jemu se podařilo dorazit až do hlavního stanu na náměstí Esbekyia.

Tou dobou už povstalci, valnou většinou lůza, vraždili a rabovali v Řecké čtvrti, kde oblehli i dům generála Caffarelliho, v němž se zabarikádovali s pár vojáky inženýři Thévenot a Duval ze sekce stavby silnic a mostů. V domě se nacházela velká část vědeckých přístrojů Institutu, což si uvědomil vrchní kartograf Testevuide, jenž byl s pár vojáky poblíž. Ač civilista, zavelel, a oni se za ním vrhli cenné pomůcky chránit. Vnikli do domu zadem, zabarikádovali se v něm a po čtyři hodiny tu vzdorovali palbou. Nakonec, v beznadějné situaci a s docházející municí podnikli zoufalý výpad, který Testevuide, kreslíř Duperrès a tři vojáci zaplatili životem. Nejhorší na této oběti byla její zbytečnost, lůza vzápětí vnikla dovnitř a chovala se tak, jak to popsal al-Džabartí:

„V tom domě byly mnohé přístroje nedozírné hodnoty jako teleskopy a další astronomické či matematické aparáty. Každý z oněch přístrojů byl jedinečný a měl hodně ceny pro lidi, co s nimi uměli zacházet. Lůza je rozkradla a mnohé z nich rozbila. Francouzi převelice litovali, že o ně přišli. Dlouhý čas pak podnikali pátrání, aby některé z těch instrumentů získali nazpět, ba i nabízeli odměny tomu, kdo jim je přinese."

Útoku na *Trésor public*, městskou pokladnu, čelila 32. půlbrigáda, která rozběsněný dav chladnokrevně vedenou palbou a pak bodáky zahnala. Hůře na tom byl vojenský špitál, kde útočníci zabili hned dva ošetřovatele, kteří se jim v bráně pokoušeli zastoupit cestu. Kolem poledního už měli povstalci v rukou všechny důležité body s výjimkou kasáren, hlavního stanu, Institutu a citadely. Zcela izolováni a beze zbraní zůstali v Kásim Bejově paláci, ležícím dobré čtyři kilometry od centra a hlavního stanu, učenci a umělci Bonapartova Institutu. Zapomenuly na ně obě bojující strany, což dalo Mongemu čas k vyslání dvou inženýrů, kteří se vrátili nazpět s granátnickou kompanií, která přinesla i čtyřicet pušek, jež si vědci ihned rozebrali. Monge se ujal velení, musel však uplatnit veškerou autoritu, neboť mnozí jeho

Potlačení povstání v Káhiře 21. října 1798 (Girodet)

kolegové by nejraději palác opustili a přesunuli na jistější místo. Dali si říct až poté, co se na ně slovutný učenec rozkaceně rozkřikl:

„To tu necháte přístroje, které vám byly svěřeny?"

Z hlavního stanu zatím zklamaný a rozzuřený Bonaoparte rozesílal rozkazy. Opět to byl *Général Vendémiaire*, muž, který dal před pár lety v Paříži shromáždit děla a rozstřílet s nimi povstalce. Jeho kurýři teď kličkovali uličkami ke káhirské citadele, aby odtud dělostřelci zamířili děla a hmoždíře na mešitu Al-Azhar, srdce povstání. Tak snadno jako v Paříži to ovšem nešlo, ulice byly dokonale zabarikádované a děla postupovala vpřed jen zvolna, neboť každý zátaras musela doslova rozstřílet, a ostřelování mešity bylo možné jen horním obloukem, což svedly pouze hmoždíře. Než se zastřílely, nastal večer, po němž nadešla noc, ve které střelba dočasně utichala.

Hned za rozbřesku poslal vrchní velitel za generálem Alexandre Dumasem svého pobočníka Józefa Sułkovského, pětadvacetiletého Poláka, navzdory mládí účastníka války proti Rusům roku 1792, od roku 1796 francouzského občana a účastníka tažení do Itálie v následujících dvou letech. Kapitán Sułkowski, muž vojensky velice

nadaný a se slibnou budoucností, onoho rána 22. října 1798 vyrazil, avšak nedojel. Dumasovy jednotky se nacházely vně Káhiry a Bonapartův pobočník, provázený patnácti guides, musel projet skrze jakousi vesnici, plnou rozvášněných feláhů. Ocitl se v obklíčení, padl pod ním kůň a byl tu spolu s devíti dalšími vojáky ubit, přičemž Desvernoisovy paměti říkají, že venkované hodili jeho mrtvé tělo psům. Je to pravděpodobné, neboť Drogman Venture, Sułkowského velmi blízký přítel, dokázal na místě šarvátky, které se účastnil, najít jen chomáček vousů… Když to ohlásili Bonapartovi, reagoval (podle generála Belliarda) rozrušený vrchní velitel výmluvnou větou:

„Je mrtvý. Je šťastný."

Ve dvě dopoledne zaslal generál Berthier generálu Bonovi jednoznačný rozkaz:

„Vrchní velitel mě pověřil, abych Vám sdělil, občane generále, že je svrchovaně důležité zaútočit na povstaleckou čtvrť; nechte bombardovat mešitu a umístěte hmoždíře tak, aby byly co nejúčinnější. Předejte generálu Dommartinovi rozkaz, aby udělal to samé a aby se zmocnil brány jakož i hlavních domů u mešity. Pod ochranou střelby tam pošlete vaše bataliony.

Vrchní velitel přikazuje pobít všechny, které na ulici potkáte ozbrojené. Vyhlašte, že všechny domy, z nichž se házejí kameny, budou neprodleně vypáleny, ostatním slibte milost.

Vyhlaďte všechny, kdo v mešitě budou, a postavte silné hlídky…"

Hmoždíře z citadely se rozehřměly kolem poledne a děla v ulicích si znovu razila pod ochranou pěšáků cestu kupředu.

„Bombardování bylo tak strašné, že obyvatelé města, kteří nic takového nikdy nezažili, začali křičet a prosit nebesa, aby je takového neštěstí ušetřila. Povstalci přestali střílet, Francouzi však v palbě pokračovali. Domy, obchody, paláce, hostince, vše se hroutilo…," líčil to, co následovalo, al-Džabartí, nejspíše však poněkud přeháněl, neboť podle francouzských relací utrpěla mešita Al-Azhar, hlavní terč, jen nevelké škody.

Zdá se, že kanonýři stříleli granáty, neboť většina mrtvých pak byla nalezena ne v budově, ale v zahradě a pod sloupovím směrem do dvora. V odpoledních hodinách se k mešitě s madrasou probily tři bataliony pěchoty a tři stovky jezdců, obránci ale pálili po útočnících

z pušek a palbu vedli z výšky, což znamenalo, že se i na francouzské straně množili mrtví a ranění. Jezdci ovšem budili hrůzu, zejména ten, který jel v jejich čele. Byl to snědý obr, jenž řval z plných plic, mával nad hlavou šavlí a z nozder jeho koně odletovala s krví smíšená pěna. Muslimové zděšeně volali:

„Anděl, anděl!"

Tak alespoň popsal svého otce, tehdy šestatřicetiletého generála Alexandra Davyho de La Pailleterie, běžněji řečeného Dumas, jeho syn Alexandre, autor slavných *Tří mušketýrů*.

Obránci se pokusili vyjednávat a projevili touhu kapitulovat, Bonaparte však chladně rebelům vzkázal:

„Ne! Pohrdli jste milosrdenstvím, když jsem vám ho nabízel. Nadešla hodina pomsty. Vy jste si začali, já to skoncuji."

Pěšáci i jezdci se zanedlouho vedrali do mešity, budov i zahrady, kde pozajímali na sedm stovek rebelů, počínali si však podle všeho disciplinovaně a nikoho bezdůvodně nezabíjeli, v tom se arabské prameny s francouzskými shodují. Hněv si vybíjeli na vybavení rozličného druhu včetně posvátných knih, které zneuctili na všechny myslitelné způsoby.

Před půlnocí 22. října bylo v Káhiře dobojováno. Francouzi přišli o tři stovky mužů, ztráty povstalců se pohybovaly mezi 2000 až 3000 lidmi.

Povstání nevypuklo jen v Káhiře, došlo k němu i v Bilbeisu a na dalších místech, nikde jinde ale nemělo takovou intenzitu.

Generál Bonaparte projevil velkomyslnost a po potlačení výbuchu vyhlásil generální pardon, což se ovšem nevztahovalo na zajatce z boje, k nimž svému náčelníku štábu napsal:

„Buďte, občane generále, od té dobroty a vyřiďte veliteli Káhiry, ať nechá usekat hlavy všem, kteří byli zajati se zbraní v ruce. Budou této noci odvedeni na břehy Nilu, mezi Boulaq a Starou Káhiru; jejich bezhlavá těla nechť jsou hozena do řeky."

Stejně dopadlo i osmdesát členů tzv. povstaleckého *dívánu* a šest šejků, tedy vůdců povstání, nebo těch, které za ně Francouzi pokládali. Barthlémy, řecký velitel káhirské policie, se tohoto úkolu zhostil radostně, stejně jako zabavování všech zbraní, neboť to dávalo skvělou příležitost k domovním prohlídkám a konfiskacím jiného majetku…

Milost vrchního velitele byla rafinovaná, ukazovala krutě pevnou ruku, konala v tajnosti, aby nevzněcovala další vášně, pracovala však s momentem překvapení, který musel obyvatele děsit, neboť nenadálá ranní podívaná na těla bez hlav plující po proudu a pohled na hlavy bez těl při březích představoval výmluvnější výstrahu než veřejná exekuce. Vzbudila dojem, který egyptského kronikáře zvaného Nicolas le Turc přiměl ke složení *Ódy na Bonaparta*. Převedeno do prózy se v ní praví:

„Vůdce, jenž kráčí v čele Francouzů, je nesmiřitelný ve válce a šlechetný v míru. Jeho jméno děsí krále. Ti sklání prokvetlé hlavy před nepřemožitelným Bonapartem, bojovným lvem. On odvahou mění, co je psáno v osudu, a nebesa ho halí slávou…"

V Káhiře se po pár dnech vrátil život do běžných kolejí, krev zmizela dokonce i z dlažby a zdí mešity Al-Azhar i areálu univerzity, zůstaly jen stopy po střelbě na fasádách, nenávist mnoha zatvrzelých muslimů a občasné atentáty či přepady, na něž se odpovídalo dalšími uťatými hlavami. Povstání ovšem bylo dílem davové psychózy, kterou vyvolali náboženští fanatici, a většina obyvatel Egypta ze středních vrstev nastolení pořádku uvítala. Ještě po mnoha desetiletích nejeden z nich vzpomínal, kterak za Bonapartovy vlády panoval pořádek, a litoval, že Sultán Kebir tehdy nepřestoupil k víře Prorokově, neboť pak by na něj všichni muslimové pohlíželi zcela jinak…

Vše uzavřela, alespoň z Bonapartovy strany, proklamace obyvatelům Káhiry z 21. prosince 1798 (1. nivôse roku VII), v níž se pravilo:

„Zvrhlí lidé část z vás obloudili; za to zemřeli. Bůh mi nařídil, abych byl mírný a milosrdný k lidu: byl jsem k vám slitovný a milosrdný.

Hněval jsem se na vás za vaši vzpouru. Po dva měsíce jsem vás zbavil vašeho dívánu, dnes vám jej ale navracím: vaše dobré chování smylo skvrnu vaší revolty.

Šerifové, ulémové, vy, co kážete v mešitách, rozhlaste mezi lid, že ti, kteří se s lehkým srdcem prohlásí za moje nepřátele, nenajdou útočiště na tomto ani onom světě. (…) Dejte lidu na vědomost to, co je od zrození světa psáno, že po zničení nepřátel islámu a pokácení křížů přijdu z nitra Západu já, abych splnil svůj úkol. Ukažte lidu, že nejméně dvacet pasáží Koránu předpovídá, co se stalo, a že to,

k čemu dojde, je tu rovněž předpovězeno. Že ti, jimž jenom strach brání proklínat naše zbraně, se změní, neboť nebesa je zatratí za to, že se modlí proti nám. Praví věřící, ti se budou modlit za zdar našich zbraní.

Smím žádat účty z nejtajnějších pocitů každého z vás, neboť vím vše, i to, co jste neřekli nikomu..."

Po těchto řádcích, v nichž se vrchní velitel stylizoval do role orientálního monarchy, následovalo osm bodů, které se týkaly obnovy šedesátičlenného Velkého díváni pod dozorem francouzského komisaře, občana Gloutiera. Jeden Bonapartův palčivý problém tak zmizel, přetrvávaly však jiné, které narůstaly a k nimž se přidávaly další.

Kudy dál?

Těžkosti, jimž musel Napoleon Bonaparte čelit, byly vnějšího i vnitřního rázu a z těch externích mu způsobovala vážné starosti britská námořní blokáda.

„*Ani pták neproletěl,*" tvrdí sice Nicolas le Turc, její účinnost se ale odhaduje „jen" jako devadesátiprocentní.

Blokáda se dala překonat několika způsoby, vyplouváním lodí z egyptských přístavů v noci, změnami tras, využívání neutrálních plavidel a násobením depeší; zpravidla se muselo počítat, že ze tří až čtyř stejných dorazí k adresátovi jedna. Potíž však byla v tom, že i neutrálů ubývalo. Posily a dodávky materiálního rázu ovšem takto posílat nešlo, z čehož vznikal problém fundamentální, ke kterému se dostaneme podrobněji.

U historiků stále přetrvává názor, že spojení s Francií bylo jednostranné, že Výkonné direktorium vyvinulo v otázce spojení s velitelem *Armée d'Orient* pramálo úsilí a celý Bonapartův expediční sbor jednoduše hodilo přes palubu. Do značné míry jsou tato tvrzení pozůstatkem Napoleonovy propagandy, neboť zpráv odcházelo z Francie mnoho, leč blokáda a časová prodleva mnohé z nich činila pozdními a neužitečnými. Pravda, kdyby Direktorium uvolnilo pět či šest řadových lodí s úkolem prorazit blokádu, leccos by se mohlo změnit, nejspíše ale jen krátkodobě. Paříž něco podobného udělala,

avšak nedůsledně a pozdě. V březnu 1799 poslala část Atlantické (Brestské) flotily pod velením admirála Bruixe do Středomoří, toto uskupení však rychle obrátilo zpět, neboť válka s druhou koalicí kladla před loďstvo především úkoly spojené s obranou vlastního francouzského pobřeží a proti přímé hrozbě Británii.

Absolutní nedostatek čerstvých zpráv tvořil další velký problém a Bonaparta vedl k nejednomu závěru, jenž byl v naprostém rozporu s realitou. Generál například v prosinci 1798 předpokládal, že by bylo možné Turecko přimět, ať už vojensky či diplomaticky, k separátnímu míru s Francií. Netušil, že Porta uzavřela s Ruskem a Británií smlouvu, jejíž jeden článek separátní mír zapovídal. A v předešlých kapitolách už bylo řečeno, jak dlouho vrchnímu veliteli trvalo, než vůbec uvěřil, že mu Porta vyhlásila válku!

Vše dosud v této kapitole uvedené nejlépe dokumentuje Talleyrandův list ze 4. listopadu 1798, který měl generálovi otevřít oči. Byl poslán ve třech kopiích různými cestami a jen jediná dorazila, avšak teprve 26. února 1799, kdy s ní agent Wynand Mourveau doplul do Damietty. Ministr zahraničí generála touto cestou informoval o celkovém vývoji situace v Evropě, o tom, že Rusko i Turecko vyhlásily Francii válku a že válka s císařem Svaté říše římské je na spadnutí, Neapolsko že zbrojí, Nizozemsko je chabý spojenec a na španělskou pomoc spoléhat nelze, jedním slovem že Francie musí počítat s válkou na mnoha frontách.

„*Následkem toho si musíte v brzké budoucnosti poradit sám, jak to jen půjde. (...) Už vám nemůžeme poslat žádnou pomoc a Výkonné direktorium pokládá za lepší nedávat Vám žádné instrukce či rozkazy. Vy sám si musíte v souladu s Vaším postavením a situací v Egyptě stanovit jak se chovat. (...) Ježto je v současnosti obtížné podniknout opatření pro váš návrat do Francie, máte na výběr ze tří možností...,*" psal Talleyrand.

První navrhovanou eventualitou bylo udržení Egypta, kde ponechávalo Direktorium Bonapartovi volné ruce jako samovládci, druhou tažení do Indie, směrem k majsúrskému sultánovi Tipúovi, nesmiřitelnému nepříteli Britů a velkému obdivovateli Francouzů, třetí pak tažení do Sýrie směrem na Konstantinopol. Realisticky vyhlížela pouze první možnost, což věděl velitel *Armeé d'Orient* sám nejlépe. Jednal samostatně i bez Talleyrandovy depeše, kterou

si mohl přečíst až 25. března 1799 před Saint-Jean d'Acre, v průběhu tažení proti syrskému místodržiteli Džezzar Pašovi…

Vážným vnitřním problémem se stal po potlačení káhirského povstání mor, metla Egypta. První případ, jak se zdá, zaznamenali Francouzi v Damiettě už počátkem října 1798, kdy mu podlehl jistý občan Litrigue. Lékaři a Bonaparte sám o této nemoci hovořili či psali jako a nakažlivé či škodlivé horečce, neboť vyřčení názvu hlízový mor by znamenalo vyvolat paniku. Příčina morových epidemií, nakažená krysa, tehdy ještě známá nebyla, lékaři s Desgenettesem a Larreyem v čele se nicméně pustili v boji s nákazou správnou cestou. Nakažené, pokud to bylo možné, posílali do izolace, dbali na hygienu a koupele v moři, čisté prádlo i světnice ve špitálu. Bonaparte se k moru postavil jinak a prohlásil:

„Na jeho šíření působí víc než cokoliv jiného strach. (…) Nejjistější ochranou a nejúčinnějším prostředkem je morální odvaha. (…) Nejlepší způsob, jak uchovat armádu, je zaměstnat ji a nechat ji pochodovat…"

Bonaparte v Egyptě (Gerôme)

Zapojil na plné obrátky propagandu, skutečný rozsah epidemie zatajil a prohlašoval, že hlízy se u nemocných objevily jen výjimečně. Jistěže přitom musel nasadit vlastní kůži, odvaha mu však nikdy nechyběla a on okázale navštěvoval nemocné, ba si s nimi potřásal rukou. Opovržení strachem z nemoci dal najevo v denním rozkazu z 8. ledna 1799 (19. nivôsu roku VII), jehož text je víc než zajímavý:

„Kterýkoliv zdravotní důstojník, jenž opustí bez rozkazu a v blízkosti nepřítele místo určené pro ambulanci či který odmítne poskytnout nemocným pomoc v případě nakažlivé choroby, bude zatčen, předveden před polní soud a souzen podle článku, jenž se vztahuje na vojáky a vojenské osoby, které uprchly před nepřítelem. Žádný Francouz se nesmí bát smrti, ať už je jakákoliv.

Občan Boyer, ranhojič v Alexandrii, byl natolik zbabělý, že odmítl pomoc raněným, kteří přišli do styku s nemocnými, u nichž se předpokládalo nakažlivé onemocnění. Nedostál vlastnostem francouzského občana. Bude oblečen jako žena a vezen na oslu Alexandrií s nápisem na zádech, který bude znít takto: ‚Nehoden být francouzským občanem, bojí se smrti.' Poté bude vsazen do vězení a poslán první lodí do Francie…"

Dodejme, že citovaný rozkaz vzbudil rozhořčení sedmadvacetileté madame Tempié, vdovy po námořním kapitánovi a ozdobě podniku *Le Tivoli*. Hluboce se jí dotklo, že vrchní velitel nařídil Boyera obléci jako ženu, vzala to jako urážku svého pohlaví a před doktorem Desgenettesem prohlásila, že chce Bonaparta vyzvat na souboj, aby mu s pistolí v ruce ukázala, že ne každá žena má strach, zejména ne z generála…

Počet obětí moru ve francouzských řadách není znám, statistiky se v tomto ohledu nedochovaly, odhaduje se jen, že mrtvých byly za čtyři měsíce téměř dva tisíce. O tom, že některé jednotky zasáhla epidemie více než citelně, svědčí Bonapartův rozkaz poslaný generálu Marmontovi 28. ledna (9. pluviôsu) do Alexandrie; vrchní velitel se tu už zjevně řídil Desgenettesovými radami.

„Pokud jde o nešťastnou půlbrigádu lehké pěchoty, svlečte ji do naha jako nemluvně, nechte ji, aby se řádně vykoupala v moři; ať se vydrhne od hlavy k patě a vypere si dobře šatstvo. Ať se dohlíží na čistotu prádla. Ať se nekonají žádné přehlídky, ať si každý tábor staví své vlastní hlídky. Nechte vykopat velký příkop s nehašeným vápnem a do něj házejte mrtvé…"

Marmont Menouovi 17. ledna psal, že přichází o šest až sedm mužů denně. Zanedlouho hlásil, že počet mrtvých stoupl na sedmnáct každý den, po hygienických opatřeních že se ale podařilo epidemii zastavit a koncem ledna už generál do Káhiry referoval, kterak morová epidemie ustává.

Nejen tato nákaza, ale i jiné nemoci, ať už horečnaté, průjmové či

na jiném místě popsané choroby oční ubíraly *Armée d'Orient* síly. Připočteme-li k tomu ztráty v bojích, potyčkách i při přepadech ve městech a přičteme-li navíc nezanedbatelné procento sebevražd, dospějeme snadno k závěru, že se Bonapartovy síly ztenčovaly a vrchní velitel, jemuž nepřicházely z mateřské země posily, musel horečně zvažovat, jak mezery zacelit a ztráty doplnit.

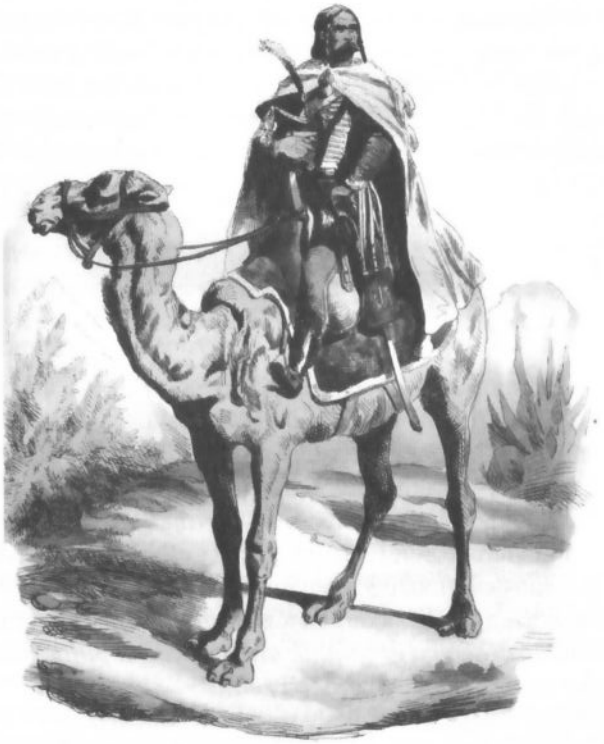
„Všichni mladí mamlúci, kterým je více než osm a méně než šestnáct (...) budou do pěti dnů po zveřejnění tohoto rozkazu vykoupeni a odvedeni k veliteli posádky. Velitel posádky je začlení do tělesa, jež posádku tvoří, a zašle seznam řečených otroků náčelníkovi štábu, který je včlení do rozličných armádních jednotek po devíti do batalionu a po čtyřech do eskadrony...," pravil Bonapartův rozkaz ze 7. září 1798 (21. fructidoru roku VI).

Dne 3. října Bonaparte vyhlásil vytvoření Národní gardy, do níž se museli zapsat všichni Evropané usazení v Egyptě, to však nestačilo. Další zdrojem měly být odvody z trestu, k čemuž rozkaz z 8. prosince 1798 (18. frimairu roku VII) říkal:

„Vzbouří-li se vesnice, velící generál nechá za trest sebrat všechny děti od dvanácti do šestnácti let a pošle je vrchnímu veliteli, jenž rozhodne, jak s nimi naloží."

Tyto děti měly dostat vojenský výcvik a být začleněny do armády. Podobně, avšak až v létě roku 1799, psal Bonaparte Desaixovi, aby v Horním Egyptě nakoupil dvě tisícovky silných a zdravých černých otroků ve věku kolem šestnácti let. I z nich měli být vojáci, vrchní velitel ale nepomýšlel na vytvoření koloniálních jednotek, jeho cílem bylo začlenění vycvičených mládenců do francouzských batalionů. Výhledově se vrchní velitel zabýval myšlenkou na nákup 10 000 otroků ročně, převážně černochů. Celkem 20 000 nejlepších chtěl včlenit do armády (dvacet na kompanii), ostatní by vytvořili pomocný sbor. Všechny tyto plány ovšem vyžadovaly několik let, neboť takovéto hochy bylo nutno vycvičit.

Další naději skýtalo spojenectví s beduíny, které by umožnilo zlepšit kontrolu země. První vlaštovkou se v tomto smyslu stala 7. listopadu deputace beduínského kmene z oblasti Turu na Sinajském poloostrově, což byl prostor strategický už vzhledem k tomu, že se zde stýkala území arabská, syrská a egyptská. Turští beduíni se stali

Příslušník jednotky dromedárů (Bellangé)

prvními spolehlivými spojenci Francouzů v Egyptě a prokázali jim služby opravdu cenné.

Další problém představovaly úbytky koní a nutnost hlídkování či doprovodů na dlouhých pouštních trasách. Z tohoto důvodu vytvořil Bonaparte 9. ledna 1799 (20. nivôsu roku VII) *Régiment de dromadaires*, pluk dromedárů či jezdců na velbloudech. Měl mít dvě eskadrony po čtyřech kompaniích, jako výzbroj pro tyto muže stanovil pěchotní pušku s bodákem a „velmi dlouhé kopí"; později dostali šedý stejnokroj, turban a arabský burnus.

„Armáda byla od příchodu do Egypta neustále sužována Araby;

jezdectvo, které se za nimi vysílalo, je nikdy nedokázalo dohnat. Přicházeli olupovat obyvatelstvo až k centru Káhiry a pak mizeli. Vrchní velitel vybral od všech regimentů elitní muže a vytvořil z nich jezdecké těleso, vybavené pro tento účel dromedáry, kteří byli mírní a vbrzku se naučili všechny manévry, co se po nich chtěly. Ta zvířata je prováděla s ohromující přesností. Nosívala dva muže opřené o sebe zády, jeden pohlížel vpřed a druhý vzad, a přepravovala i náklady a potraviny," vzpomínal poručík inženýr Martin.

Muži k jednotce určení sice museli překonat jistý strach a despekt, který pouštní zvířata budila, brzo je ale zvládli; velbloudi mimo jiné za nějaký čas přepravovali polní ambulance a převáželi i raněné.

Postavení Francouzů v Egyptě zůstávalo vratké a vrchní velitel netoužil, aby se vzpoura v Káhiře či jinde opakovala, proto byl občas nucen sáhnout ke drastickým opatřením i vůči vlastním vojákům. Jedné lednové noci byly v Káhiře zavražděny tři ženy a čtvrtá, která přežila, obvinila ze zločinu několik francouzských vojáků. Podle Detroyových pamětí nařídil vrchní velitel 8. ledna přísné vyšetření, v důsledku kterého bylo zatčeno deset mužů 3. granátnické kompanie ze 32. půlbrigády. Denním rozkazem ze 13. ledna (24. nivôsu) Bonaparte poručil:

„Kaprál Girardeau a granátník Antoine od 32. půlbrigády budou na poledne zastřeleni za vraždu tří žen..."

Následující články zahrnovaly degradaci dalších.

„Než zemřel, připil odsouzenec na zdraví vrchního velitele a řekl, že se na něm dopustil omylu, načež dodal: ‚Uvidíte, že granátník dvaatřicáté umí hledět smrti do tváře.' Šlo spíše o verdikt než o soud," napsal pak Detroye, neboť o několik dní později zatkla Berthlémyho policie sluhu z domu oněch nešťastnic, jenž se přiznal, že to vraždil on…

Ne všichni ovšem měli tu energii, jaká poháněla Napoleona Bonaparta, do duší mnohých se vloudily skepse, beznaděj, únava i znechucení.

Mezi ty silně zasažené patřil Jean-Baptiste Kléber, jenž se stal na podzim roku 1798 jedním z největších kritiků vrchního velitele a kladl veřejně ošklivé otázky po smyslu celé expedice. Do svého deníku si ostatně na Bonapartovu adresu poznamenal:

„Je neschopen cokoliv zorganizovat či spravovat, a přesto, ježto nenechá nic stranou, všechno organizuje a spravuje. Všude z toho panuje chaos, zmar a bída vprostřed hojnosti."

Nebyla to spravedlivá slova, leč ambiciózní Kléber se v Alexandrii nudil, doslova otravoval a vztekal, že není na výsluní. Krom toho se mu příčilo plýtvání lidskými životy, které Bonapartovi nikdy nevadilo; o vrchním veliteli si s odporem poznamenal, že je to druh muže, jenž potřebuje 10 000 nových vojáků měsíčně, a tentokrát nebyl daleko od pravdy! Nakonec, po několika dosti dramatických peripetiích, předal Kléber velení v Alexandrii generálu Manscourtovi, načež požádal za příčinou špatného zdraví o uvolnění a návrat do Francie. Na to odpověděl vrchní velitel dopisem ze 4. října (13. vendémiairu), v němž nepoddajnému generálovi hodně lichotil a na závěr dodal:

„Věřte, že si upřímně přeji vaše zotavení a velice si vážím vašeho přátelství. Obávám se, že jsme se trochu poškorpili; byl byste nespravedlivý, kdybyste si myslel, že mě to nemrzí. Pokud se nad Egyptem objeví mraky, zmizí do šesti hodin; pokud byly mraky v mé duši, ztratily se za tři. Obdiv, jenž k vám chovám, se přinejmenším vyrovná tomu, jaký jste občas dal najevo vy mně. Doufám, že vás za pár dnů spatřím v Káhiře, jak vám už sdělil generál Caffarelli.

Zdravím Vás a miluji..."

Vrchní velitel Klébera potřeboval, oceňoval jej jako vojáka a jednoduše ho přeložil do svého hlavního stanu. Dokazoval tak mimo jiné, že zvládá na výtečnou školu jednání (či spíše manipulace) s lidmi, neboť rozzářený hrdina revolučních válek přichvátal do Káhiry 22. října v plném zdraví i síle a o přání odplout nepadlo už ani slovo…

Diametrálně odlišně si ovšem vrchní velitel počínal vůči těm, kteří kverulovali a o nichž on usoudil, že je nepotřebuje. Generál Dumas, který si nikdy nebral servítky, na sebe vzal už za pochodu ke Káhiře břímě mluvčího všech nespokojenců a doplatil na to. Mnohokráte mu prokázaná statečnost a odvaha, s níž potlačoval káhirské povstání, k ničemu nebyly a vrchní velitel na něho definitivně zanevřel, když Dumas požádal kvůli špatnému zdraví o repatriaci.

„Snadno ho nahradím nějakým brigádním generálem," pokrčil

rameny Bonaparte před doktorem Desgenettesem, dal mu vystavit pas a současně v duchu udělal nad jeho další kariérou škrt.

Ze zdravotních a osobních důvodů opouštěli Egypt mnozí další, vrchní armádní komisař Sucy (lehce zraněný, podle Desgenettese se však snažil zmizet spíše kvůli finančním čachrům, v nichž si notně namastil kapsy) či mineralog Dolomieu. Ti dva ovšem měli velikou smůlu. S generálem Dumasem se nalodili na janovské plavidlo, které přistálo 7. ledna 1799 na Sicílii, neboť kapitán netušil, že tamní panovník (Ferdinand IV. Neapolský, později titulovaný jako Ferdinand I., král Obojí Sicílie), zatím vyhlásil Francii válku. Všichni skončili v nevlídném, krysami se hemžícím vězení. Sucyho v něm zanedlouho zmasakrovalo místní obyvatelstvo, Dolomieu tam strávil jedenadvacet měsíců, načež krátce po návratu do Francie zemřel, jen robustní Dumas si uchoval tolik sil, že mohl zplodit syna, budoucího slavného romanopisce, který spatřil světlo světa v létě 1802...

Podobnému osudu možná unikl Bonapartův náčelník štábu, který rovněž velice toužil po návratu do Francie, byť z dosti odlišných důvodů. Pětačtyřicetiletý Louis Alexandre Berthier, zdvořilý, vzdělaný a nesmírně pracovitý muž urozeného původu, veterán válek amerických osad za nezávislost, spojil svoje osudy s Bonapartovými při přípravě tzv. prvního italského tažení a vrchní velitel mu vděčil za dokonalou organizaci štábní práce. Během výpravy do Itálie se ovšem Berthier v dobytém Miláně zamiloval do mladé a krásné italské aristokratky Giuseppy Viscontiové a vztah, který mezi oběma vznikl, byl velmi hluboký. Nyní se náčelníkovi štábu velice stýskalo a odloučení snášel dosti špatně.

„Nikdy jsem neviděl vášeň podobnou té, jakou byl stižen Berthier k madame Viscontiové. V Egyptě pohlížel na měsíc v tu hodinu, ve které předpokládal, že na něj hledí i ona. Vprostřed pouště si dával stavět stan, aby holdoval svému kultu: uvnitř vystavil portrét paní Viscontiové a pálil u něj kadidlo. Na přepravu stanu a věcí bylo potřeba tří mul. Nejednou jsem chtěl vstoupit dovnitř a v botách si lehnout na pohovku. Berthiera to přivádělo k zuřivosti, myslel si, že je to znesvěcení svatostánku. Miloval ji tak, až mě provokoval, abych o ní hovořil a já většinou mluvil špatně. Nedbal na to, těšilo ho, že o ní může alespoň mluvit...," vyprávěl po letech Napoleon, který to nechápal, protože tak silný cit nikdy nepoznal.

Berthier psal své Giuseppě řadu dopisů, v nichž mnohé intimně šťavnaté odstavce vyzdobil i hodně lascivními kresbičkami; Britům ty jeho listy, které zadrželi, působily ohromné potěšení a s gustem je vzápětí spolu s další korespondencí Bonapartových mužů vydali jako propagandistickou „bílou knihu", již s pomocí svých agentů rozšířili po celé Francii...

Náčelník štábu měl navíc vážné zdravotní problémy, o nichž generálu Menouovi na počátku ledna 1799 napsal:

„Velmi trpím. Jsem stižen takřka úplnou hluchotou."

Bonaparte dal 29. ledna 1799, kdy už připravoval tažení do Sýrie, Berthierovi s těžkým srdcem povolení k opuštění Káhiry a k odplutí do Francie; odvézt ho tam měla fregata *La Courageuse*. Jenže Louis Alexandre obrátil cestou do Alexandrie koně a vpadl k vrchnímu veliteli s otázkou:

„Jste rozhodnut táhnout do Asie?"

„Dobře víte, že se už všechno chystá. Vyrazím za pár dní," odvětil Bonaparte.

„V tom případě vás nemohu opustit... Tady je můj pas a pověření," prohlásil podle Bourriennových memoárů bez okázalosti Berthier, kterého vrchní velitel vzápětí vděčně sevřel v náruči.

Egypt ovšem Bonapartovi nepřinášel jen starosti, ale i slasti. Nejprve to bylo rozptýlení, které dostalo podobu orientální krásky Zenaby, šestnáctileté dcery šejka al-Bakriho, jejíž jméno v arabštině bylo nejspíše Zajnab (ekvivalent k starověké Zenobii). Tento vztah trval však jen krátce a Bonaparte pustil mladičkou Egypťanku z hlavy (byť pro ni to představovalo osudovou známost, za kterou byla podle al-Džabartího později popravena), neboť 1. prosince jej v zábavním podniku Tivoli dva pobočníci, Junot a Eugène de Beauharnas, upozornili na dvacetiletou manželku poručíka 22. pluku jízdních myslivců Jeana Noëla Fourèse. Za svobodna se jmenovala Paulina Bellisle, pocházela z francouzského jihu, byla plavovlasá, modrooká a říkalo se jí Bellilotte, zčásti podle dívčího jména, zčásti že to tvořilo roztomilou slovní hříčku, značící cosi jako Krasavečka.

Generál Bonaparte se v Egyptě trápil zvěstmi o Josefíně nevěře s dragounským důstojníkem Hyppolite Charlesem a živá, hezká i temperamentní Paulina Fourèsová jej zaujala natolik, že 18. prosince

(28. frimairu) vydal rozkaz (ve čtvrtém svazku *Correspondence de Napoléon* uvedený pod číslem 3775) následujícího znění:

„Občanu Fourèsovi, poručíkovi u 22. pluku jízdních myslivců, se rozkazuje odejet prvním dostavníkem z Rosetty, odebrat se do Alexandrie a nalodit se na brigu, kterou mu poskytne velitel námořnictva, jemuž předá přiložený rozkaz vrchního velitele. Občan Fourès bude kurýrem s přiloženými depešemi, které otevře až na moři a v nichž nalezne další instrukce. Přiděluji mu částku 3000 franků na výdaje s misí spojené."

Poručík uposlechl, co mu ostatně zbývalo, odplul polichocený i neklidný, a sotva zmizel z Káhiry, dostala jeho choť pozvání na recepci do hlavního stanu. Během večeře kdosi nešikovně (či spíše až příliš šikovně) zvrhl karafu s vodou na Paulininu róbu a Bonaparte okamžitě nabídl své apartmány, aby se v nich madame Fourèsová mohla upravit. Dokonce se sám chopil svícnu, aby Bellilotte ukázal cestu… Nazítří bylo všem jasné, že nešlo o prchavé dobrodružství na jednu noc! Paulina se přestěhovala do Bonapartových pokojů a zanedlouho už vystupovala na veřejnosti po jeho boku. Slušelo jí to náramně, krejčí pro ni hbitě zhotovili generálskou uniformu, armádní intendanti dodali předpisovou generálskou šerpu, čapku na plavých vlasech ozdobila francouzská trikolóra.

Madame Fourèsová začala s Bonapartovým souhlasem organizovat řadu věcí jako pravá první dáma armády. Byla duší připravovaných zábav pro příslušníky Bonapartova štábu a vyšší důstojníky, pořádala pikniky v poušti, výlety k pyramidám v Gíze, recepce, posezení při kávě, přičemž se nové role zhostila s grácií. V důstojnickém sboru vzbudila nadšení, když projížděla ulicemi Káhiry, provolávali jí prostí vojáci slávu. A celá *Armée d'Orient* začala Paulině Fourèsové říkat *Clioupâtre*, nebo *La Générale*. Stala se Kleopatrou i paní generálovou v jedné osobě a jediný, komu to vadilo, byl její zákonitý choť. Jeho brigu totiž zajali Britové a zlomyslný anglický kapitán, jenž se už o káhirském románku doslechl, za nějaký čas poručíka vysadil na egyptském břehu. Občan Fourès dojel do Káhiry, tam zjistil, jak se to s jeho manželkou má, ztropil obrovskou scénu, leč nepomohl si, neboť Paulina okamžitě zažádala o rozvod, v čemž jí občan Sarleton, válečný komisař, na Bonapartův popud vyhověl takřka ihned…

Pikantní příběh velké lásky budoucího císaře Francouzů neměl mít dlouhé trvání, třebaže i Bonaparte uvažoval o rozvodu a nejspíš k němu chyběla jen maličkost, o které sekretář Bourrienne píše:

„Bonaparte si přál, aby mu dala dítě, avšak to se nesplnilo"

Ona sama k tomu jednoho dne nahněvaně prohlásila:

„Pane Bože, to ale není moje chyba!"

Velitel *Armée d'Orient* nebyl Markem Antoniem, aby pro svoji Kleopatru zapomenul na armádu, velké plány i nepřátele. Připravoval se na válku z nutnosti, na preventivní tažení do Sýrie. Už počátkem prosince nařídil obsadit Suez *(As-Suwajs)*, jediný egyptský přístav, který Britové zatím neblokovali; nebylo proč, neboť ležel na břehu Rudého moře a dalo se předpokládat, že žádná francouzská loď nebude chtít obeplouvat Afriku. Akce, provedená divizí generála Bona, proběhla bez výstřelu a Bonaparte pak vyjel hledat zbytky starověkého kanálu, jenž Rudé moře spojoval se Středozemním. V Suezu vydal koncem prosince pokyny k proměření nového průplavu, jenže zeměměřiči pod vedením vrchního inženýra Le Pèreho neodvedli dobrou práci. Ve výpočtech se dopustili chyby a dospěli k závěru, že hladina Rudého moře je o třicet stop vyšší než Středozemního. Suezský průplav tak musel počkat až do roku 1869, kdy byl pod vedením Ferdinanda Lessepse po jedenácti letech náročných prací dokončen.

V měsících, ve kterých generál Bonaparte upevňoval z Káhiry francouzskou nadvládu nad Dolním Egyptem, probíhaly v jižních oblastech, ve Středním a posléze v Horním Egyptě náročné operace, jejichž cílem měla být porážka neustále unikajícího a vzdorujícího Murad Beje. Po taktické a strategické stránce patří toto tažení, jež zůstává neprávem ve stínu pozdější Bonapartovy výpravy do Sýrie, nejpozoruhodnější francouzskou vojenskou akcí na Středním východě v letech 1798–1801 a jednou z největších epopejí vojenské historie.

Desaix a Murad Bej aneb honěná k Sedimanu

Bezmála třicetiletý divizní generál Louis Charles Antoine des Aix, rytíř de Veygoux, jenž si sám říkal občan Desaix, byl jedním z nejnadanějších velitelů s modrou krví, kteří v revolučních válkách

vyrostli a měli to štěstí, že unikli gilotině. Zachovával si republikánskou prostotu, místo krumplovaného kabátce nosil raději tmavomodrý civilní redingot a po svých podřízených chtěl jen málokdy to, co nesvedl sám. Dokázal, podobně jako oni, spát pod hvězdami, snášet horko, zimu, nedostatek a navíc vždy jednat tak, aby životy svých mužů pokud možno šetřil.

„Adieu! Sbohem!" říkávali vojáci kamarádům, když byli přeloženi jinam.

„Au revoir! Na shledanou!" mohli říci, pokud byli přeloženi pod Desaixovo velení, neboť zkušenost říkala, že tam mají mnohem větší šanci přežít.

Desaix byl zvláštní muž, nejspíše nevysoký, o něco menší než Bonaparte, nikterak hezký obličej hyzdila jizva po ráně šavlí utržené roku 1793, leč v hlavě se nashromáždily spousty vědomostí a nadání taktika i stratéga měl od přírody. Neintrikoval, nebyl svárlivý, choval se aristokraticky zdvořile a čest u něho nepředstavovala plané slovo. Sláva, pro jiné prostředek k vzestupu a k moci, pro něho tvořila cíl a nebyl ochoten se k němu prodrat za jakoukoliv cenu. Byl to uzavřený a málomluvný muž, téměř introvert, ve styku se ženami až plachý, neboť jako lev salonů rozhodně nepůsobil, jeden z těch mystických vojáků, kteří, jak poznamenal Christopher Herold, připomínají postavy z de Vignyho *Vznešenosti a bídy života vojenského*. Nepředstavujme si jej však jako asketu a puritána, na tažení, na které se chystal, jej bude provázet a starat se o něho i jedna z několika Orientálek, z nichž si vytvořil malý harém.

Generál Desaix

„Sarah, ztřeštěná Habešanka, stáří patnáct let; byla družkou mých dní...," napsal o ní sám generál.

Desaixovým úkolem bylo dokončit, co Bonaparte začal, porazit

Murad Beje, muže, o jehož minulosti je známo jen málo. Murad byl pravým opakem svého francouzského protivníka: o dvě desítky let starší (pravděpodobně se narodil roku 1750), urostlý, ozdobený plavým vousem, s bílou pletí prozrazující čerkeský původ, velkolepý, krutý, štědrý a někdy i slitovný. Jen statečností a hrdostí si byli oba podobní. Murad prožil většinu dětství a dospívání jako otrok v majetku jednoho z otroků Ali Beje, mamlúckého vládce Egypta v letech 1763–1773, po Aliho smrti se oženil s Nafísou, jeho vdovou, a dík takto získanému bohatství, vlivu i vlastním schopnostem začal Egyptu vládnout sám, ne však dlouho, neboť jej to zjevně nudilo. Vlastní správu Káhiry předal svému pobočníkovi, Núbijci Ibráhímovi al-Sanárímu, a o vládu se vcelku bezproblémově dělil s jiným mamlúkem, nejméně o patnáct let starším Ibrahim Bejem, původem nejspíše Gruzíncem. Žil řadu let ve svém paláci v Gíze, po šest let před Bonapartovou výpravou do Káhiry nevkročil a zajímal se jen o vojsko či o nilskou válečnou flotilu, kterou skrze Řeka Moallema Nicholase vybudoval. Byl vůdcem a válečníkem každým coulem, byť neměl za nehet vojenského vzdělání, jen velikou schopnost vést ostatní a intuici, s níž nahrazoval, co mu na taktice chybělo. Pro Desaixe to v každém případě byl důstojný, těžký a nesmírně houževnatý protivník, jenž si nikdy nepřipustil, že byl Bonapartem poražen. Že by měl složit zbraně, to ho nikdy nenapadlo, pouze se svým vojskem ustoupil na jih, do Středního Egypta, starověké Hemptanomidy, který začínala u pyramid v Gíze a končila zhruba u Asyútu *(Asijút, dříve Lykopolis či Zawty)*. V této oblasti, zejména v úrodné nížině El-Fayyûm *(Madínat al-Fajjúm)* v jejím středu, měl dostatek zdrojů a stále mohl ohrožovat Káhiru.

Desaix dostal rozkaz pronásledovat Murad Beje krátce poté, co tento válečník pyšně a notnou dávkou ironie odmítl Bonapartovy smírné návrhy. V noci z 25. na 26. srpna 1798 vyplul z káhirského přístavu Bulaq na dvou půlgalérách, šesti avisech a vícero místních džermách, na které se nalodila jeho divize, celkem na 3500 mužů (pravděpodobně jich ale bylo jen něco přes 2600) ze tří půlbrigád (21. lehká, 61. a 88. řadová), bez jezdectva a s pouhými dvěma lehkými děly. Bonaparte o osmnáct let později sice tvrdil, že dal svému podřízenému 5000 mužů, z toho 600 jezdců a 300 dělo-

střelců, toto tvrzení je však ve světle dobových dokumentů, mírně řečeno, zcestné.

Divize plula širokým a plochým údolím Nilu proti proudu. Zpočátku to bylo snadné a nejspíše i vzrušující, alespoň podle Denonova popisu pyramid u Gízy, jež se mihotaly v ranním oparu. Severní vítr hnal lodě vzhůru a jediné, s čím se pěšáci setkali, byla hejna ibisů, jeřábů i menších vodních ptáků. Vivant Denon, jenž se s vojáky vypravil dobrovolně, aby viděl bájné poklady, jež se v nilském údolí skrývaly, mužům vyprávěl o prastarých památkách egyptských i o prvních křesťanských kostelích svatého Pavla a svatého Antonína. Takto se plulo v pohodě zhruba dvě stě kilometrů až na úroveň Bahnasy *(al-Bahnasá, též Per-Madžed, což je patrně turecky)*, které starověk říkal Oxyrynchus, kde došlo k prvnímu vylodění. Francouzi k tomuto místu západně od Nilu vyrazili pěšky, neboť dostali zprávy, že právě zde se Murad Bejovi jezdci zdržují, spatřili však už jen jak protivník převádí poslední nákladní velbloudy přes zavlažovací Josefův kanál *(Bahr Júsuf)* a mizí. Došlo k nepatrné šarvátce s Muradovým zadním vojem, jíž pak Desaixem informovaný Bonaparte dodal v jednom denním rozkaze propagandistický ráz většího střetu, který nazval bitvou u Behneseh, tedy Bahnasy. Ve skutečnosti přišli Francouzi pozdě, otočili se a vydali zpět k lodím, načež vypluli dál proti proudu za mamlúckou flotilou, kterou Murad někde zanechal. Plavba je vedla další dvě stovky kilometrů k jihu směrem na Dayrût *(Dajrút)*, během ní ale zjistili, že je mamlúci sledují po souši a táboří v blízkosti ostrova u oázy Bení Adi (to místo dnes nejspíše neexistuje), jenže když se do oněch míst doplahočili, byl Murad Bej opět pryč. Tentokrát se stáhl zpět k severu, do úrodných rovin kolem města El-Fayyûmu *(za starých dob Kímán Fáris, Krokodilopolis, Arsinoe)*, což pro Desaixe znamenalo, že musel udělat čelem vzad a putovat nazpět, směrem na Káhiru.

Vzato kolem a kolem zabralo celé dosavadní tažení tři týdny plné pochodů a protipochodů, v nichž Francouzi nedosáhli vůbec ničeho. Skytská taktika mamlúckého beje připomínala hru na honěnou a Desaixovy muže téměř uhnala, neboť sotva stáli na nohou. Navíc měli další nevýhodu, neboť vesnice před nimi mamlúci zpravidla vyjedli a od feláhů stačili vybrat *miry*, tedy daně, takže na francouzské oddíly, které rovněž potřebovaly peníze a zásoby, zbývalo pramálo.

„Více než tři stovky mužů trpí očními nemocemi, znovu se objevila úplavice (...) Zítra pošleme do Káhiry všechny muže vážně pohlavně nakažené a některé z těch, kteří jsou na tom lépe. Všichni naši ošetřovatelé mají oční infekci, jen vrchní ošetřovatel jako jediný ne (...). Divizi chybí boty. Naléhavě vás, generále, o ně žádám. Jednotky zakoušejí mimořádná muka, mají-li pochodovat pouští bosé...," psal Bonapartovi Desaixovým jménem jeho náčelník štábu, brigádní generál Donzelot, leč od vrchního velitele dostala divize jen 30 000 denních dávek biskvitů, což byl zlomek potřebného, a osmdesát mužů...

Dne 24. září vyrazil Desaix znovu za Muradem, tentokrát na lodích, a u Dayrûtu vplul do Josefova kanálu, který vedl rovnoběžně s Nilem na sever k jezeru Moeris *(Birkat Qárún)*. Postup úzkým, zanedbaným a mnoha sesuvy břehů poškozeným korytem byl nelehký, co chvíli se muselo vysedat, leč zde se záplavami svlažovaná půda změnila v bláto, do nějž nohy vojáků zapadaly.

„Plavba byla krajně obtížná, stále se muselo křižovat, protivítr nás každou minutu srážel. Přes zaplavenou půdu vlekli naši vojáci s nepředstavitelnou námahou lodě; nikdy jsem je tak unavené neviděl. Šli jsme dnem i nocí," psal pak Desaix ve hlášení Bonapartovi.

Deset velkých bárek musel poslat zpět k Nilu, neboť jejich ponor další plavbu kanálem znesnadňoval a postup brzdil, načež dospěl 1. října k Bahnase, kde už před týdny byl, a o dva dny později konečně narazil na první mamlúky. Velel vylodění a za občasných šarvátek (z nichž jedna byla tak ostrá, že divize musela vytvořit ono velké karé, kterému se později říkalo „egyptské") pokračoval v čele svým mužů pěšky dál k severu. Dne 7. října (16. vendémiairu) se dostal na dohled ke koptskému klášteru Sediman blízko El-Lahûnu *(al-Lahún, jihovýchodně od al-Fajjúmu)* a spatřil k bitvě připravené Murad Bejovo vojsko, které podle jeho odhadu čítalo čtyři až pět tisíc jezdců, mamlúků a beduínů.

„Upozornili mě, že se Murad Bej v Sedimanu opevnil," psal posléze do hlášení Desaix, *„že tu shromáždil všechny své zásoby, všechny Araby a že má sílu čtyři až pět tisíc jezdců (...). Terén tu byl nepravidelně zvlněný do pahrbků; během půl hodiny jsem spatřil, jak všichni nepřátelé opouštějí úpatí kopců a rychle na nás za zvuků barbarské muziky postupují."*

Půlbrigády se chvatně seskupovaly do velkého čtverhranu s malými karé a párem děl na rozích, jak se to osvědčilo už v bojích na přístupech ke Káhiře.

„Sotva se malé pelotony seskupily do karé,“ pokračoval Desaix, *„a děla do baterií, už se na nás nepřítel vrhl ze všech stran. (...) ‚Nuže, palte,‘ velel jsem granátníkům jednašedesáté. ‚Až na dvacet kroků, generále,‘ odpověděli mi. Čelní palba kartáči jezdce zahnala, vrhli se ale na malá karé na rozích, jedno vpředu a druhé vzadu. V tom napravo zavolal občan Valette, kapitán, který tu velel, na myslivce jedenadvacáté: ‚Palte na deset kroků a nastavte bodáky.‘ To bylo vykonáno, nepřítele však tato palba na krátkou vzdálenost nezastavila, vrazil do karé, avšak neprorazil do něho, boční palba mu v tom zabránila. Vrhl se na naše vojáky s puškami, pistolemi, šavlemi, dýkami, bijáky; mnozí padli omráčeni. Teprve pak do čtverhranu pronikl...“*

Nějaké nárožní karé, možná i více z nich, bylo mamlúckými a beduínskými jezdci rozbito a na Francouze mířil další útok z jiného směru.

„V té chvíli se vrhaly na karé, jemuž veleli občan Sacre, kapitán jednadvacáté, a Geoffroy od jednašedesáté, další nepřátelské oddíly zleva, avšak včas zahájená palba je odrazila; pokusily se tedy divizi objet z boku do týlu, avšak osmaosmdesátá je rovněž odrazila a donutila je ujet. Spousta kulek, které po nás vystřelili, zranila hodně lidí.“

Vivant Denon, přímý účastník bitvy u Sedimanu, vyprávěl, že někdy v té chvíli spatřil těžce zraněného granátníka, jak se plazí k umírajícímu mamlúkovi a s vypětím posledních sil z něj rve bohatý úbor. Jeden důstojník na toho muže zavolal:

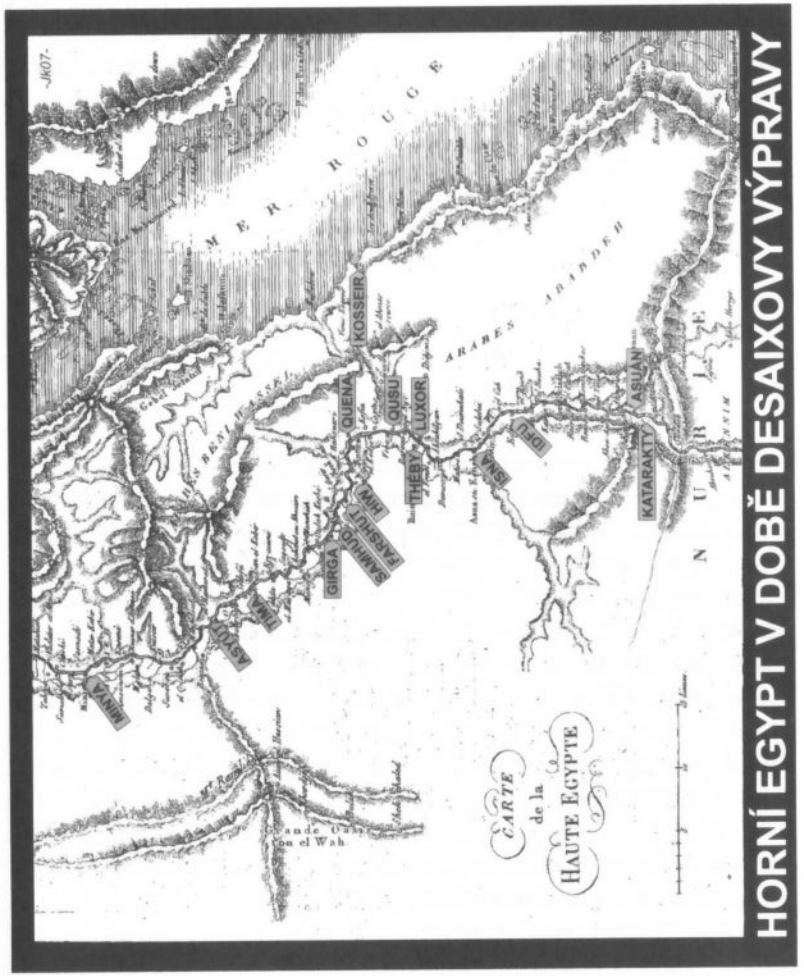
„Proč ty věci berete v tom stavu, v jakém jste?“

Granátník odpověděl:

„Vám se to mluví, mně ale zbývá pár minut života, a tak z něj chci mít radost...“

Nastal čas, aby Desaix přešel do protiútoku

„Bylo potřeba odnést raněné ještě dřív, než na nepřítele vyrazíme, avšak navzdory naší pohotovosti měl Murad Bej čas na seskupení čtyř děl, z nichž vytvořil velmi blízko, u jednoho pahorku, baterii.

HORNÍ EGYPT V DOBĚ DESAIXOVY VÝPRAVY

Už nám působila velké škody, srazila dvě řady a dva koně z dělových zápřahů, avšak my bubnovali do útoku a zakrátko jsme se jich zmocnili," psal Desaix.

Příliš nezdůrazňoval, že to mohl být kritický moment celé bitvy a že on na pár minut zaváhal, neboť jít do útoku na děla znamenalo ponechat shromážděné raněné bez ochrany, a tedy vydat je mamlúkům napospas. Byla to zlá chvíle a on se pro jistotu zeptal vedle něho stojícího generála Frianta:

„Co naši ranění?"

„Záchrana vojska má přednost," zněla odpověď, čímž mohl být nad většinou bezmocně ležících mužů vyřčen ortel smrti...

Velitel divize pak vedl útok tak, že o něm Louis Friant v dopise domů poznamenal:

„Musím uznat, že generál Desaix je o deset stupňů chladnější než led."

Dobytí Muradovy baterie znamenalo zlom v bitvě a poslední krok k vítězství, byť cena za něj zaplacená byla vysoká.

„Nepřítel udivený naším zápalem prchal, co mu nohy stačily a v nepořádku; pronásledovali jsme jej, jak to šlo...," hlásil Desaix, jenže ono to spíš nešlo, představa vyčerpaných pěšáků běžících za jezdci vypadá hodně absurdně a vojáci asi padali únavou na zem.

„Byl nejvyšší čas, neboť nám zbývalo už jen devět nábojů na dělo a náboje do pušek už rovněž docházely," zhodnotil konec zhruba dvouhodinové bitvy Savary, tehdy jeden z Desaixových pobočníků.

Francouzi přišli o 44 mužů (Desaix sám hlásil 30 mrtvých, 30 vážně raněných a 50 lehce zraněných), mamlúci ztratili na čtyři stovky jezdců, ani teď se ale Murad Bej necítil poražen. Bral boj, jak byl zvyklý, když neprorazil, jednoduše ujel, aniž by tím jeho válečnická čest utrpěla! Francouzské hlášení ovšem tvrdilo, že v boji padl na protivníkově straně Selim Bej, jeden z posledních Ajjúbidů (potomků Saladinova rodu), a zranění že utrpěl Muhammad Bej al-Alfi.

„Předpokládám, že zůstane v blízkosti Káhiry a za jezerem Gaza tak dlouho, jak jen to půjde," psal Desaix o Murad Bejovi a dodával:

„Zůstal jsem tu, abych nabral zásoby, už absolutně žádné nemám, naši vojáci mají sotva deset uncí biskvitů na hlavu (unce činí cca 28,3 gramu, pozn. překl.). *Nechal jsem ošetřit raněné a posílám je do Káhiry.*

Odesílám rovněž velké bárky a nahrazuji je čtyřicítkou lehkých, které tu mamlúci s trochou zásob, děly a množstvím věcí zanechali. Kanál tady je bez vody a na mne doléhají všechny možné těžkosti, abych nás odtud dostal. Jen co nashromáždím zásoby na pět dnů, půjdu nepřítele vyhnat z Gazy (pochopitelně nejde o palestinskou Gazu, ale o osadu či oázu u jezera Moeris, jemuž Arabové říkají Birkat Qárún, pozn. překl.), *pak se vrátím k Nilu a nechám tu vyčerpané vojáky odpočinout..."*

Nabrat zásoby ovšem znamenalo vybrat daně od obyvatel, které už notně obral Murad Bej, což feláhy popudilo. Když pak ke Káhiře vyrazil konvoj raněných a nemocných (na 500 mužů trpělo dočasnou slepotou), došlo k přepadům, v nichž vesničané zabili čtyři muže; vojáci se za to pomstili a pobyli na dvě stovky viníků i nevinných.

Ani Murad Bej nelenil, rozeslal listy na všechny strany nejrůznějším dalším bejům i beduínským šejkům, které svolával k Baní Súwajf na Nilu. Bonaparte to věděl, nebo alespoň tušil, a podnikl protiopatření. Vyslal z hlavního stanu poručíka Desvernoise, důstojníka nepochybně všestranně schopného, nadaného a odvážného, neboť jeho úkolem bylo objet v doprovodu pouhých dvou husarů rozličné beduínské kmeny a přimět je ke spojenectví či k neutralitě. Desvernois navštívil celkem třiadvacet kmenů, uzavřel řadu smluv o přátelství, dík pochopení pro život kočovníků navázal hodně osobních vztahů a mohl poznat jako jeden z mála Francouzů život oněch divokých válečníků velice zblízka. Spřátelil se s řadou šejků, prožil noci s mnoha beduínskými ženami, neboť dát hostu do stanu krasavici patřilo k rituálům pohostinství (což vše vylíčil ve svých memoárech dosti barvitě) a byl pak, 21. listopadu, Bonapartem povýšen za cenné služby na kapitána. Zasloužil si to, neboť připravil Murad Beje o nejednoho spojence a přispěl k pacifikaci jižní části Dolního a severní části Středního Egypta víc než několik pluků...

Dne 8. listopadu dorazil k Desaixovi z Gízy generál Belliard s posilami v síle pouhého batalionu. Velitel divize mu vzápětí svěřil 21. půlbrigádu, v níž se řada mužů teprve vzpamatovávala z ophtalmie, a on se s ní pustil 13. listopadu za Murad Bejem k Nilu. Provázel ho i kreslíř Vivant Denon, jenž dychtil poznávat krásy i zvyklosti země stejně jako starověké památky Egypta, které pak skvěle nakreslil a mnohdy, sfingou či pyramidami počínaje a Karnakem i Luxorem konče, ještě lépe popsal.

Desaixovi vojáci u Luxoru (Tardieu)

Desaix zatím pobýval nějaký čas v Káhiře, odkud se vrátil 10. prosince s 800 náhradníků. O den později k němu dorazilo 1000 jezdců pod velením generála Davouta a 16. prosince se všichni společně (dohromady téměř 5000 mužů) hnuli dál, nejprve k Nilu, jenže Murad Bej odplul po řece vzhůru a Francouzi se pustili na plavidlech říční flotily pod velením kapitána Guicharda za ním. Spolu s Desaixem tehdy vyplul i padesátiletý Kopt jménem Moallem Jacob, průvodce o to lepší, že v minulosti zastával funkci výběrčího daní v Horním Egyptě. Navíc býval sluhou Sulejman Beje, jednoho z Murad Bejových druhů, a zvyky francouzského protivníka dobře znal. Jacob prokázal Desaixovi neocenitelné služby, byť mnozí Egypťané během dalšího tažení pokládali za vrchního velitele Francouzů jeho; Bonapartovi by to nejspíš vadilo, Desaix však zůstal chladnokrevně v pozadí, inkognito mu vyhovovalo a navíc toužil víc po zdaru celého podniku než po slávě. Moallem Jacob projevil krom toho i slušné vojenské nadání, a když Bonaparte později založil Koptskou legii, stal se jejím velitelem.

Bitva u Samhudu a dobytí Horního Egypta

Plavba Desaixovy divize a jemu podřízeného Davoutova jezdectva pokračovala měnící se krajinou, neboť od Asyûtu se začínala široká planina obou břehů zužovat a formovat do údolí. I z lodí bylo dobře vidět, že půda je tu stále požehnanější. Všude se rozkládaly úrodná pole, zahrady, stinné palmy, citrusy, mezi nimiž se táhly dobré cesty a zavlažovací kanály. Pokud se přistálo, nacházeli vojáci dostatek potravin všeho druhu.

Všichni čekali, že u Asyûtu Murad Beje zaskočí, leč nalezli zde pouze jeho flotilu, což byl ani ne poloviční úspěch. Následovalo devět denních pochodů, při nichž většina pěšáků prodřela boty a mamlúcký vůdce, zpočátku vzdálený pouhý den cesty, opět unikl, přičemž vybral v každé vsi a oáze *miry*, daně, což se neobešlo ani v jeho případě bez problémů.

„Dozvěděli jsme se, že se mamlúci bili s vesničany ze Sanabu. Mamlúci tu požadovali poplatky, dobytek a velbloudy, obyvatelé odmítli a nastal boj. Bylo zabito osmdesát vesničanů, mamlúci ztratili osm mužů, mezi nimiž se nacházel i Muradův pokladník. (...) Vesnice byla vypleněna a poslala ke generálu Desaixovi deputaci s žádostí, aby ji vzal pod ochranu," vyprávěl generál Belliard.

Jakou ochranu mohl Desaix poskytnout, když potřeboval přesně totéž, co Murad Bej? Nezbývalo mu než jednat rázně, avšak ohleduplně, což mu ostatně vyneslo v egyptském prostředí přezdívku Spravedlivý vládce (francouzsky *Le Sultan juste*, arabsky zněl přídomek *al-Ádil*). Spíše než na vlídné zacházení se ovšem vztahovala na jeho smysl pro spravedlnost, neboť nejednou působil jako smírčí soudce mezi náčelníky sousedících vsí, jež mezi sebou vedly lokální války, a v nejrůznějších příchech. Navíc měl štěstí, že feláhové za tisíce let drsnému zacházení uvykli. Dokonce strpěli, když vojáci rozebrali na oheň vše, co hořelo, skromný nábytek, rohože, dveře, okenice, ohrady, neboť dny byly sice horké, leč noci mrazivé. Na úsporně planoucích táborových ohních pak Francouzi pekli pochytanou drůbež i holuby, byť jejich pobíjení zakazoval sám *Sultan Kebir*, tedy Bonaparte.

Když divize dorazila do Girgy *(Džirdžá, za antických časů Cinev,*

This či Tjeny), metropole Horního Egypta, dozvěděli se vojáci, že Murad Bej odtud odtáhl předchozí noci. Desaix chtěl vyrazit dál, jenže musel počkat na lodě, které níže po proudu sbíraly zásoby, a vzhledem k tom, že nastalo bezvětří, nemohly dál. Mamlúcký velitel, jenž se utábořil o necelých padesát kilometrů jižněji, v oblasti Hiwu *(Diospolis Parva, Hut Sekhem)*, tak získal čas, který využil ke sebrání posil. Už předtím rozeslal kurýry s žádostmi o pomoc na všechny strany, dokonce i do Núbie a přes Rudé moře na Arabský poloostrov, odkud mu vypluli na pomoc šerifové Džiddy *(fr. Djedda, angl. Jeddah, přístav u Mekky)* a Jamba *(Yambu el Bahr, přístav u Mediny)*. Největší posilu ovšem představovali fanatičtí válečníci z Hidžázu *(Hedjaz, území na severozápadě Saudské Arábie)*, pro víru Prorokovu zanícení bojovníci v zelených turbanech, vyzbrojení puškami, šavlemi a kopími, s nimiž uměli skvěle zacházet. Murad Bej dokonce neváhal přizvat do boje s nevěřícími i svého největšího nepřítele, mamlúckého sultána Hassana Beje, vládce egyptského města Isna *(Esna, Latopolis, Iunyt, cca 50 km jižně od Luxoru)*.

„Murad Bej se vrhl do náruče svého rivala v gestu tak šlechetném, že pro to dějiny evropských panovníků nemají příkladu, a Hassan jej přijal bez výčitky (...). Mohl dát sice průchod pomstě a ještě si z toho získat vděk Francouzů, ten neobyčejný muž na to ale ani nepomyslel a okamžitě připojil svoje mamlúky k těm, co Muradovi dosud zbývali, a takto pospolu nám vyrazili vstříc. Došlo k tomu u městečka Sahmanhut (Samhudu, pozn. překl.) *nazítří po našem odchodu z Girgy. Šerif z Mekky poslal Hassan Bejovi z horlivosti ku své víře tisíc až dvanáct set pěších mužů a ten přivedl k Sahmanhutu i je,"* píše ve svých memoárech Savary.

Závěr této vzpomínky chod událostí poněkud předběhl, neboť Francouzi museli v Girze strávit tři týdny. Teprve 19. ledna 1799 připlula zpět zásobami naložená Guichardova říční flotila a o dva dny později celá divize vyrazila na další pouť. To už ale měl Murad Bej na 3000 pěších vojáků, 7000 arabských a 2000 mamlúckých jezdců jakož i 2000 bojovníků z Mekky. Desaixovo hlášení z 28. ledna 1799 (9. pluviôse roku VII) k tomu dodatečně říká:

„Murad Bej shromáždil během našeho pobytu v Girze všechny obyvatele z okruhu padesáti francouzských mil, dvě tisícovky dobře

vyzbrojené pěchoty, která dorazila z Mekky, Hassan Beje a jeho mamlúky. Byl na tuto armádu pyšný a myslel si, že je neporazitelný. Vskutku, jen co jsme vyrazil z Girgy, postoupil z How (Hiw, pozn. překl.) *na Farchut* (Farshút, pozn. překl.) *a svoje zavazadla ponechal v prvním z uvedených míst. Srazili jsme se tedy u Samahuthu* (Samhudu, pozn. překl.)."

Dne 22. ledna se ocitlo vojsko mamlúckého beje u Samhudu na dohled od Francouzů.

„Náš předvoj, složený ze 7. husarského, měl vysunuty dva pelotony pod velením kapitána Vebera. Ty byly okamžitě napadeny vojáky z Mekky, podpořenými pár mamlúky; provedli půlobrat, a ježto se ocitali v sevření, tasili šavle a rozšavlování dvaceti největších smělců bylo dílem okamžiku. Měli jsme při této příležitosti jednoho zabitého husara. Tehdy vytvořila divize dvě pěchotní karé s děly na křídlech a jezdectvem uprostřed čtverhranů a začala postupovat na Samahuth," psal pak Desaix v hlášení do Káhiry.

Savaryho paměti dodávají pár podrobností, podle nichž se bitevní uspořádání dosti podstatně lišilo: divize vskutku vytvořila dvě karé (jedno Belliardovo, druhé Friantovo), Davoutovo jezdectvo (převážně dragouni, uvyklí i boji pěšky) se ale rozvinulo ve třech řadách mezi čtverhrany.

„Dvě kompanie karabiníků pod vedením mého pobočníka Clémenta," pokračoval Desaix, *„dostaly rozkaz zaútočit na ves, hájenou bojovníky šerifa z Mekky. Peloton husarů, jemuž velel občan Desvernois, je měl podporovat. Nepřátelé se nacházeli na břehu kanálu; kladli zuřivý odpor a bylo nutno se na ně vrhnout chladnými zbraněmi. Byl zabit jeden karabiník; mého pobočníka Savaryho zranil sek šavlí, leč ne smrtelně, a občan Desvernois měl zápěstí rozseknuté, aniž ho to ale zmrzačilo. Karabiníci na naší straně zato pobili kolbami a bodáky třicet osob a vesnice byla naše."*

To vše byla jen předehra a hlavní útok mamlúckého i arabského jezdectva měl teprve přijít, o čemž Desaix referuje takto:

„Viděli jsme, jak se na nás ze všech stran valí promíchané nepřátelské kolony a přišerně řvou. Naše levé karé se skládalo z 21. lehké půlbrigády pod velením generála Belliarda. Dojeli k němu na určitou vzdálenost, aniž vystřelili, pak se vrhli na karé napravo,

Belliardův útok u Abnudu (Langlois)

složené z 61. a 88. půlbrigády pod velením generála Frianta. Jen co se přiblížili, zahájila na ně naše děla, jim velel chef de brigade *Tournerie, hroznou palbu. Navzdory tomu se přibližovali, když ale došlo na kartáče a pálit začaly i pušky, vzali nohy na ramena. Nu, pak jsme vypochodovali přímo na ně, směrem k poušti. Podařilo se nám k nim přiblížit, proti nám stanula veliká skupina s Murad Bejem na čele a já myslel, že nadešla příznivá chvíle. Kavalerie generála Davouta se na ně vrhla. Dragouni plní zápalu a s puškami v pěstích je toužili dostihnout, oni však v mžiku zmizeli. Poté, co jsme v útoku urazili jednu francouzskou míli, už nebylo vidět pohromadě víc než čtyři mamlúky. Myslivci dvaadvacátého pod velením* chef de brigade *Lasalla přesto několik z nich dostihli."*

Desaixův pobočník Savary zhodnotil boj stručně a lapidárně:

„V té bitvě, podobně jako v jiných, se nevypálilo více než pětadvacet či třicet ran z děl; palba z mušket rozhodla o všem, oheň ze čtverhranů mamlúky rozprášil a pak se na ně vrhla naše kavalerie pod velením generála Davouta, nikoho ale nedokázala dostihnout, i když vedla pronásledování dosti hluboko do pouště; odškodnila se tím, že rozsekala na kusy ubohé pěšáky z Mekky. Bitva skončila, když dezertoval Osman Bej Ottamburgis; byl to Maďar, bývalý důstojník husarů rakouského pluku Wentschal (možná jde o pluk HR 4 Vécsey, pozn. překl.)*; padl do zajetí ve válce mezi tou mocností a Portou v letech 1783 či 1794..."*

Oněch zajatců či dezertérů z evropských vojsk bylo v mamlúckých řadách bezpochyby vícero, tytéž paměti mluví o bývalých příslušnících Latourových dragounů a další záznamy se zmiňují i o jednom mamlúkovi, původem Sasovi, jenž padl do zajetí. Savary, budoucí Napoleonův generál a ministr policie, už neuvedl, jak nechal v této bitvě na holičkách svého kolegu Desvernoise, o jehož zranění se Desaixovo hlášení zmiňuje. Desvernois ovšem na příhodu nezapomněl:

„Schytal jsem na osmnáct bezvýznamných zranění, leč nepřítel si mě vzal na mušku takřka jako hlavního účastníka. Šavle mi přesekla šlachy pravého zápěstí, já ji musel popadnout do levačky, což mě dostalo do nebezpečné situace. (...) Volal jsem na Savaryho, aby mi pomohl (...) ‚Pomoz si, jak nejlíp dovedeš,' křikl mi v odpověď."

Po tomto nekamarádském zvolání popadl kapitána Desvernoise vztek, který mu pomohl prosekat se skrz protivníky až k ambulanci. Měl (přičemž možná poněkud zveličoval) useknutý levý ukazováček a prostředník, naseknutou pravou paži, vážnou ránu na zápěstí a devatenáct menších zranění či šrámů; na koňském sedle pak našel tucet záseků… Navzdory tomuto dramatickému výčtu činily francouzské ztráty s největší pravděpodobností jen jednu oběť, onoho na počátku Desaixova hlášení uvedeného husara!

„Našli jsme na těch mrtvých pár drahocenných zbraní a několik liber kovu. Nezastavovali jsme, abychom je spočítali, pochodovali jsme na Farchut. Odpočívali jsme jen nejnutnější dobu, šli celou noc a došli do Howu. Po cestě jsme pobili pár vojáků z Mekky, kteří ve vsi zůstali. Jsou chrabří a bránili se až do smrti," pokračoval velitel divize v hlášení Bonapartovi

V následujících dnech se pokusili Davoutovi jezdci svoje protivníky dohnat, ti však unikali, byť ne bez problémů a ztrát, o čemž Desaixovo hlášení píše toto:

„Přepluli řeku buď na bárkách, nebo na vorech z rákosu. Mnozí se na plavidlech z tak křehkého materiálu utopili. Kavalerie jim byla v patách po tři dny (...). Spálili svoje stany i zavazadla, aby se jim šlo rychleji. Neúnavně jsme je pronásledovali až do Sienny. (...) Do čtyř dnů pak Murad Bej opustil Egypt. (...) Generálové Friant a Belliard jsou plni nadšení, generál Davout se snaží co nejsvědomitěji. U Samahuthu skvěle manévroval. Nesmírně voláme: pošlete nám jídlo a střevíce…"

Post scriptum relace pak dodávalo:

„Viděli jsme zříceniny Théb (staroegyptsky Véset, pozn. překl.). *Jsou tu dokonale zachovalé chrámy; obdivovali jsme osmdesát stop vysoké sochy."*

Bylo tomu tak, Murad Bej ujel do Súdánu, Francouzi se mohli konečně považovat za vládce celého Egypta, a když divize dorazila do Asuánu *(řecky Syene, tedy ona Desaixova Sienna; arabsky Aswán)*, za nímž ležely první nilské katarakty, dostala povel zastavit. Nastal čas ovládnout dobyté, upevnit vlastní pozice, zmapovat kraj a zaznamenat všechny ty podivuhodnosti, které skýtal. Vivant Denon nestíhal skicovat, měřit a psát poznámky, aby zachytil všechny

poklady v ruinách starověké Hermopolis či Lycopolis, Thébách, Apollonopolis Magna, Tentyře či Syeně.

„S tužkou v ruce jsem přecházel od objektu k objektu, kreslil jedno a už pomýšlel na další. (...) Měl jsem málo očí i rukou, hlava nestačila, abych viděl, naskicoval a setřídil všechno, nač jsem narážel. Zoufal jsem si nad nedokonalostí kresby. Objevoval jsem tolik vzrušujících míst...," přiznával, byť mu pomáhali mnozí, trpělivým a vstřícným generálem Belliardem počínaje a posledním vojákem konče.

V Tentyře *(dnešní Dandaře, staroegyptsky Iunet)* viděli Francouzi poprvé krokodýly, o nichž Savary napsal:

„Nilské břehy začínaly být nebezpečné, hlavně navečer, to kvůli obrovským krokodýlům, kteří vylézají z řeky, aby se ukryli v čemkoliv, co na březích roste. Vídali jsme je často, k žádnému neštěstí ale nedošlo. Tato zvířata, jakkoliv monstrózní, jsou velmi plachá, při sebemenším hluku prchají, zejména když jsou venku z vody, již opouštějí jen na noc."

Zvláštní věc se udála, když vojáci spatřili zbytky starověkých chrámů v Luxoru *(al-Uqsúr)* a Karnaku *(al-Karnák)*:

„Aniž k tomu dal kdokoliv rozkaz, sevřeli vojáci řady a dali k poctě zbraň, k čemuž se přidaly bubny i hudba," vyprávěl kapitán Desvernois.

Byl to projev svrchované úcty k památkám věků, které vzbudily u nepříliš vzdělaných mužů pravé nadšení. Prostí pěšáci si pak pokládali za čest, když mohli Denonovi s čímkoliv pomoci: jeden nabízel, ať si kartóny při kreslení opře o jeho záda, jiný mu nosil pomůcky, další ho něčím chránil před slunečními paprsky a všichni zvědavě přihlíželi, jak zručná ruka zachycuje minulost. Tady spatřili i více než 3000 let starý a 23 metrů vysoký obelisk z růžového granitu, týž, který roku 1831 nabídne egyptský paša Muhammad Ali francouzskému králi Ludvíku Filipovi. Ten přijme, načež bude obelisk převezen a usazen na pařížském *Place da la Concorde*, kde se v celé kráse i mohutnosti skví dodnes.

Do Syeny či Asuánu dorazil Desaix 2. února, pak došel až k prvnímu kataraktu, leč vodopád byl vyschlý a voda stékala dolů jen řadou potůčků bez většího efektu. O dva dny později se Desaix vydal k Asyútu a za sebou nechal posádkou jen dvě stovky mužů 21. půl-

Útok mamlúků (W. Kossak)

brigády s generálem Belliardem v čele. Pro celou divizi bylo zdánlivě dobojováno, avšak šarvátky s felláhy i beduíny, přepady vojáků z Mekky či nájezdy Murad Bejových mamlúků zpoza jižní hranice nikdy neustaly. Jednotky přitom nedostaly prakticky žádné další posily a i ohledně materiálního vybavení si musel Desaix poradit, jak svedl. Bonaparte už byl tou dobou plně zaměstnán tažením do Sýrie, o kterém bude podrobně řeč dále. Jasně to vyplývá z dopisu, který Desaix poslal 9. března 1799 (19. ventôsu roku VII) generálu Duguovi, jenž velel v Bonapartově nepřítomnosti Káhiře:

„Když nám vrchní velitel dal rozkaz dobýt Horní Egypt, věnoval už se cele přípravě své vlastní expedice a nám nedal absolutně nic. (...) Nemáme boty, nemáme oděvy, nemáme peníze. Zmáhá nás únava, musíme se však držet a bít Mekkánce, mamlúky a rolníky. Už dvanáct dní nemám zpráv o generálu Belliardovi. Žádal jsem vrchního velitele o spousty věcí, které potřebujeme, kromě jeho slov mi ale nazpět pranic nepřišlo..."

Jiný by si zoufal a bouřil, svědomitý Desaix a jeho tři velitelé brigád ale dělali, co mohli, aby svěřené území, na kterém se stali faktickými vládci, udrželi. Musela se vybrat *mira*, aby měli velitelé

i vojáci čím platit, neboť nebylo jiné pomoci než si nechat šít šaty a boty u místních řemeslníků. Všude v Horním Egyptě se naštěstí nakupovalo velice levně a potravin se všude nacházela taková hojnost, že ani při delším pobytu jednotek ceny nestouply. Ve všech městečkách a městech nacházeli vojáci hostince i kavárny a brzo tu měli herny a vše, co k vojenské zábavě patří, jenže většině chybělo to hlavní, aby si oněch slastí užili, tedy čas.

„Svléknout si šaty, posadit se nebo si dokonce lehnout je pro mne potěšení takřka nadpozemské a rozmařilé," psal brigádní generál Belliard, který byl příliš blízko súdánské hranice a soustavně musel hasit ohníčky partyzánské války.

Zvědové Belliardovi ohlásili, že Murad Bej chystá silný nájezd, kterým se chtěl vklínit mezi něj a Desaixe, proto vyslal do naznačené oblasti komando, jehož úkolem bylo zničit tu zásoby všeho druhu. Vůči mamlúkům se tato taktika spálené země projevovala jako účinná, sympatie postižených rolníků ale Francouzům bezpochyby nepřinášela.

Koncem první únorové dekády musel Desaix poslat brigádního generála Davouta se 22. jízdním myslivecký a 15. dragounským za Osman Bejem směrem na Idfu *(Edfu, Apollinopolis Magna, Djeba)*. Osmadvacetiletý Louis Nicolas Davout (jenž se ještě na počátku revoluce psal jako d'Avout), ze kterého měl za pár let vyrůst nejnadanější Napoleonův maršál, se dosud příliš nezaskvěl, leč po slávě a povýšení tehdy prahnul tolik, až to jeho kolegy i Desaixe zaráželo. Možná proto se dopustil i neopatrnosti, snad jediné v celé své kariéře, a vyrazil s jezdci bez pěchoty, na kterou měl počkat. Dne 11. února se mu u bezvýznamné vesničky Redecieh (tak se alespoň ve francouzských pramenech píše, možná jde o *al-Ridísíja Qibli*, na od Idfu protilehlém břehu Nilu) podařilo dostihnout oddíl Hassan Beje. Zaútočil z chodu a navíc se nechal strhnout mamlúckým útěkem, nejspíše předstíraným. Pravděpodobně chtěl útočit v sevřeném tvaru, neboť dobře věděl, že francouzští kavaleristé na mamlúcké jezdce nemají, avšak prudký nápor větru či chvilková písečná bouře vše zahalily. Jezdecká kolona se rozpadla a v oslepujícím šeru došlo k šarvátce, kde byly síly zhruba vyrovnané (přibližně šlo o dvě stovky jezdců na každé straně), a každý bojoval sám za sebe; Charles

Antoine Lasalle, velitel jízdních myslivců a jeden z nejsmělejších jezdců té doby, tehdy zlomil v souboji s několika mamlúky šavli, přesto dokázal zachránit svého nerozvážného velitele. Když se vítr utišil, byli Hassan Bejovi bojovníci pryč a v písku leželo na osm desítek raněných, mrtvých či umírajících Francouzů.

„Nešikovnost a neúměrné ambice," tak se o budoucím maršálovi vyjádřil ztrátami svých mužů rozvzteklený *chef de brigade* Lasalle, jenž nejprve zachránil Davoutovi život a pak se ho pokusil vyzvat na souboj.

„Už dlouho hledá příležitost, aby se vyznamenal; nedokáže vidět příchod nepřátel s chladnou hlavou a netrpělivost i odvaha mu znemožňují, aby dbal mých rozkazů," napsal o Davoutovi sám Desaix při příležitosti jiné jezdecké šarvátky v prostoru Kosseiru.

Nebylo to právě spravedlivé, jinak charakterní Desaix v tomto případě poněkud zastíral vlastní chyby, neboť Davout se u Redecieh poučil a už nedopustil, aby jezdectvo zaútočilo živelně. Pochopil, že mamlúkům musí čelit ve tvaru, semknutě a ukázněně, s čímž se právě ohniví velitelé typu Lasalla jen těžko smiřovali.

V poslední únorové dekádě už zvěsti o Muradovi nabyly takové síly, že Belliard raději Asuán vyklidil jako ztracenou vartu a stáhl se blíž k Desaixovi i ke Thébám.

V březnu dostal Desaix skrze lidi Kopta Moallema Jacoba zprávy o koncentraci bojovníků z Mekky v prostoru Qeny *(Qiná, Keneh, starověce Kaine)* na pravém nilském břehu, k nimž chvátalo od přístavu Kosseir *(al-Quásáír)* na egyptském břehu Rudého moře dalších 2000 mužů posil. Od jihu se s nimi hodlali spojit mamlúci pod velením Osman Beje.

Dne 3. dubna přepadl Hassan Bej francouzskou říční flotilu, na což odpověděla vlajková *L'Italie* dělostřelbou, ta ale útočníky nezastavila. Mekkánci nasedli na malé čluny, pokoušeli se o abordáž, stovky se jich drápaly na palubu plnou raněných i slepotou stižených Francouzů. Kapitán Morandi se snažil zvednout kotvy a odplout, leč ve zmatku uvázl na mělčině a nakonec musel dát povel k opuštění lodi, byť vteřinu poté sám klesl s tělem prostříleným jak řešeto. V moci vítězů se ocitla většina námořníků i nemocných vojáků, zástava 61. půlbrigády a dokonce její hudba. Tu pak vítězové přinutili,

aby jim hrála různé francouzské marše, při nichž arabští válečníci zvesela mučili a na kusy rozsekávali bezmocné zajatce.

Téhož den dorazil Belliard usilovnými pochody a podle Desaixových pokynů s 21. půlbrigádou do Hermonthis *(Iuny, dnes Armant)*, tedy do prostoru jižně od Théb, a o den později, 4. dubna, dostal zprávu, že u Kosseiru přistálo dalších 6000–7000 bojovníků z Mekky. Za dva další dny k němu dorazila zpráva o masakru posádky *L'Italie* a generál pochopil, že věci nabírají prudký spád. Po pravém břehu Nilu vyrazil k severu, už v Qúsu *(Gesy, Apollinopolis Parva,* severně od Karnaku) ho ale místní šejk varoval, ať dál raději nepostupuje, neboť by šel vstříc jisté smrti. Generál dal na jeho radu jen z části, 8. března došel s tisícovkou mužů, ze kterých mnohé trápila ophtalmie, a s jediným lehkým dělem před Abnud, což byla první větší aglomerace směrem na Qenu. V další cestě už mu stál trojnásobek pěšáků z Mekky s četným dělostřelectvem a tři stovky mamlúků.

Třicetiletý brigádní generál Auguste Daniel Belliard byl muž nejen vzdělaný, inteligentní, pozorný a jemných mravů, ale i bojovný. Býval nerozhodný ve věcech politických, třeba když se na počátku revoluce zapletl do Dumouriezovy zrady, tváří v tvář jasnému nepříteli ale neváhal, což dokázal na čele Berchenyho husarů už na počátku své důstojnické kariéry. Dostal dobrou školu, ve Vendée bojoval pod Lazare Hochem, u Castiglione a Arcole pod Bonapartem a poté vydatně přispěl pod velením Championnetovým k dobytí Neapolska i Papežského státu. Nyní si počínal tak, jak se to Egyptě za pár měsíců naučil. Vytvořili velké karé, s nímž zahájil pomalý postup proti nepřátelské linii, která se dala na ústup k Abnudu. Tam se Mekkánci opevnili ve vesnických domech a zabarikádovali přístupy.

„Bojovali jsme šest hodin," psal pak Vivant Denon, *„vyčerpaní a zplavení horkem jsme zastavili jen na okamžik, abychom zhltli chléb. Neměli jsme žádnou vodu a nikdy jsme ji víc nepotřebovali. Přiznávám, že jsem v zápalu boje našel u zdi stojící džbán s vodou, pít ale nebyl čas, jen jsem proběhl kolem a polil si jím košili."*

Unavení a vzteklí Belliardovi vojáci dobývali bodáky jedno stavení za druhým, nechali za sebou na dvě stovky probodaných Mekkánců a hlavní nápor pak soustředili na nejvíce obsazený dům, předtím

sídlo jakéhosi mamlúka. Dobývali jej přes hodinu, platili tu nezvykle krvavou daň, na šedesát jich zde padlo a raněných bylo bezpočtu.

„Dal jsem rozkaz dobýt stavbu rázným náporem," hlásil pak Belliard Desaixovi, *„načež se nám podařilo probít do zahrady a dům zapálit. Mekkánci z něho vyskakovali do zahrady nazí, s šavlí v jedné a s puškou ve druhé ruce, stříleli po našich vojácích, nebo poskakovali jako šílenci v plamenech a pokoušeli se je zadupat."*

Boj o mamlúcké sídlo trval i poté, co nastala noc, nikdo se nevzdával a do střelby podle Denonova líčení zaznívalo jen divoký bojovný řev prokládaný muslimskými zpěvy. Za tmy pak někteří z arabských obránců prorazili ve zdech otvory a jimi unikali, byť mnohé číhající Francouzi pobili. Uvnitř zůstaly pouhé tři desítky obránců, příliš raněných nebo unavených na to, aby se pokusili o útěk.

„Všichni se snažili bránit," popsal pak Belliard ráno, kdy jeho muži konečně do domu vnikli, *„všechny jsme ale pobili až na tři Tunisany, které jsem nařídil ušetřit, abych je mohl vyslechnout."*

Vivant Denon už jen stručně poznamenal, že se vítězové hned po boji začali utěšovat s místními ženami, které kladly vojákům odpor, jen aby se neřeklo...

V den bitvy u Abnudu (v níž zůstává nejasné, proč Mekkánci nepoužili děla, jichž měli podle Belliardovy relace poměrně dost) dorazily Desaixovy hlavní síly čtyřdenním usilovným pochodem z Farshútu do dvě stě kilometrů vzdáleného Asyûtu, neboť v celém jeho okolí propukla Murad Bejem podnícená protifrancouzská vzpoura. Přihnali se tak překvapivě rychle, že s tím mamlúci ani feláhové nepočítali, načež následovala jatka, v nichž Francouzi pobili spousty bídně vyzbrojených a nevycvičených rolníků, jež Murad vystrčil před sebe, načež se svými jezdci ujel.

Ani jedno, ani druhé vítězství se příliš neoslavovalo, Belliard i Desaix měli spíše starosti, jak se udržet, neboť celé divizi zvolna docházely náboje.

„Pro lásku Boží, pošlete nám nějaké, a rychle!" psal Desaix Duguovi do Káhiry.

Souběžně poslal kurýra generálu Berthierovi s žádostí o 300 000 nábojů do pušek, 1100 nábojů dělových a alespoň 150 granátů. Iluze, že něco dostane, si nečinil, neboť na závěr napsal:

„S lítostí poznamenávám, že naše žádosti neměly žádnou odezvu. Utěšuji se snad jedině tím, že k vám moje požadavky nedorazily."

Jenže Berthier i Bonaparte tou dobou marně obléhali Akru...

Naštěstí se Murad Bejovy síly v půli března rozdělily na několik skupin, z nichž každá začala bojovat na vlastní pěst. Bezprostřední nebezpečí, plynoucí z velkých bitev, pominulo, avšak tři francouzské brigády nevěděly, kam se vrtnout dřív, a jejich odřady musely projíždět údolí Nilu tam i zpět. Situaci vystihl nejlépe sám Desaix, když napsal, že to bylo jak bojovat s Lernskou hydrou; sotva se jí usekla jedna hlava, narostly dvě další…

Velká tíha v tomto vyčerpávajícím a nikdy nekončícím zápase ležela na jezdecké brigádě pod velením brigádního generála Davouta, jenž vytvořil jakési létající komando, se kterým se snažil být všude. Pochopitelně to nešlo; sotva dojel do Girgy, kde to vřelo neklidem, už musel vyrazit velmi daleko na sever, k Baní Súwajf, a odtud zpět k jihu na Baní Adi, kde rozšavloval na tisíc feláhů, přičemž sám přišel o osm mužů. Jemu podřízený kapitán Desvernois však takřka ve stejném čase a téměř sám zajal karavanu ze súdánského Dárfúru, která čítala 897 naložených velbloudů. Bylo to vzhledem k nedostatku peněz v Desaixově divizijní pokladně hotové požehnání!

Pod ochranou Desaixových oddílů zatím pracovali v Horním Egyptě za těžko představitelných podmínek někteří členové Bonapartova Institutu, zejména hydrografická komice, která měla navrhnout závlahový systém, a pak ti, co nadšeně zaznamenávali staroegyptskou minulost: Dubois-Aimé, Jollois, Villiers du Terrage, Casteix a další. Nutno poznamenat, že z nejednoho inženýra se stal nadšený archeolog a nesmírné výsledky jejich práce dokáže ocenit jen egyptolog nebo ten, kdo měl v ruce mnohasvazkové přenádherné dílo *Description de l'Égypte*.

Zatímco Davoutovi jezdci střežili Nil, stočil se napůl osleplý generál Belliard, vítěz od Abnudu, na východ a 26. května vyrazil z Qeny k Rudému moři na Kosseir (al-Quásáír). To byl vřed, jenž se musel vyříznout, chtěl-li Desaix učinit přítrž vpádům vojáků z Mekky. Měl s sebou 350 pěšáků na velbloudech, 400 nákladních velbloudů a 60 arabských válečníků ze spřáteleného kmene, nic víc, přesto projel za tři dny na 250 kilometrů skalnatým a písečným terénem, načež

29. května onen přístav, jenž byl spíše přímořskou vesnicí, bez výstřelu obsadil. O tom, jak málo byl on i jeho nadřízený informován o celkové politické situaci, svědčí dopis, který poslal šerifovi z Mekky. Tvrdil v něm, že nechápe, proč spolu bojují, když je Osmanská říše spojencem Francouzů, a o válce, do níž se Porta vůči Bonapartovi pustila, neměl potuchy. Nechal v Kosseiru dvě třetiny svých vojáků, načež zamířil tam, odkud přišel. Jeho odvážná expedice splnila účel, neboť alespoň na čas přeťala tepnu s čerstvou krví pro Murad Beje a poskytla Francouzům tolik potřebný klid.

„Od té chvíle se generál Desaix oddal pacifikaci a uspořádání Horního Egypta, což činil moudře, s vědomostmi jak spravovat, taktně, směle, neúnavně a s velkorysostí, jež byla obdivuhodná; Horní Egypt byl takto spravován mnohem lépe než Delta," napsal egyptský kronikář Nicolas le Turc.

Jenže v půli července, v době, kdy se Bonaparte vrátil ze Sýrie s nepořízenou a u Aboukiru zakotvily turecké lodě plné vojáků, dal o sobě Murad Bej znovu vědět a v Horním i Středním Egyptě opět zavládl neklid.

V.

TAŽENÍ DO SVATÉ ZEMĚ

Preventivní úder?

Campagne de Syrie, Syrské tažení, tak se obvykle nazývá podnik, do nějž se Bonaparte v únoru roku 1799 pustil, je to však označení velmi nepřesné, neboť Sýrií se tehdy rozumělo muslimské území zahrnující dnešní Sýrii, Libanon, Izrael a Jordánsko, z čehož francouzští vojáci vstoupili nanejvýš na území současného Izraele. Historicky by bylo vhodnější hovořit o Palestině a vzhledem ke křesťanské tradici o Svaté zemi.

Kolem roku 1799 se Sýrie, území pod svrchovaností osmanského sultána, dělila na pět pašalíků (provincií), na Aleppo, Damašek, Tripolsko, Akru a Jeruzalém, a Bonaparte odhadoval, že tento prostor obývá přes dva a půl milionu lidí, muslimů i křesťanů, kterých tu

Francouzský dragoun z doby egyptského tažení

žilo zhruba 320 000; největší křesťanské aglomerace se nacházely právě v oblasti, do níž hodlal zamířit.

„Egypt je hospodářská usedlost a Sýrie je zahrada," charakterizoval vcelku výstižně rozdíl obou zemí on sám, byť mu o zahradu a její výnosy rozhodně nešlo.

Co vlastně Bonaparte sledoval, když se rozhodl opustit Káhiru, shromáždit většinu svých nevelkých sil a vyrazit z Egypta podél levantského pobřeží k severovýchodu? Nikdo přesně neví, po této stránce zůstaly záměry vrchního velitele *Armée d'Orient* dokonalou záhadou a nejspíše nebudeme daleko od pravdy, když řekneme, že to přesně nevěděl ani on sám. Uspokojivou odpověď nelze najít ani v Bonapartově korespondenci či ve výrocích, jež zapsali na Ostrově svaté Heleny jiní.

Měli bychom snad věřit dopisu, který poslal dva měsíce před zahájením tažení majsúrskému sultánovi Tipúovi? Oznamoval v něm, že dorazil „s bezpočetným vojskem" k Rudému moři a že s ním chce jednat, jak nejlépe vyhnat Angličany z Indie. Víme, že vzhledem k počtu vojáků i nepřátel nešlo na tažení do Indie pomyslet ani tehdy, ani později. Dne 4. května totiž britský generál Stuart v preventivním úderu dobyl Šrírangapatan *(Seringapatam)*, při jehož obraně majsúrský vládce zahynul; sultanát pak Britové rozdělili mezi svého spojence Nizáma z Hajdarábádu a Východoindickou společnost...

Nebo je pravdou to, co Napoleon-zajatec nadiktoval Las Casesovi i Bertrandovi? Tvrdil, že na jaře 1799 doufal ve spojenectví s mamlúky a s Araby, kteří by se k jeho silám přidali.

„V červnu bych tak mohl ovládnout Aleppo a Damašek, přední hlídky bych vysunul až k pohoří Taurus a měl bych pod sebou 26 000 Francouzů, 6000 mamlúků a arabských jezdců z Egypta, 18 000 Drúzů, Maronitů i jiných syrských jednotek. Desaix by mě byl v Egyptě připraven asistovat se 20 000 muži, z toho by bylo 10 000 Francouzů a 10 000 černochů s francouzskými kádry. Za těchto okolností bych byl v postavení, abych donutil Portu k míru a zajistil bych si v tažení do Indie její podporu. Pokud by byla Štěstěna tomuto plánu nakloněna, dosáhl bych v březnu 1800 Indu se 40 000 muži..."

Zdá se to jako vzdušné zámky a slova, určená, podobně jako mnoho jiných, k vytváření vlastní legendy. Jenže něco podobného, lze-li věřit Philippu de Ségurovi, prohlásil Napoleon i v předvečer bitvy u Slavkova. Tehdy řekl:

„Kdybych byl schopen dobýt Akru, nasadil bych si turban, své vojáky bych oblékl do velkých tureckých kalhot a do bitvy bych je nasazoval jen ve svrchovaně nutných případech. Udělal bych z nich svůj posvátný batalion, své nesmrtelné. Skončil bych válku Turků s Araby, Řeky a arménskými vojsky. Místo bitvy na Moravě bych sváděl bitvu u Issu, stal bych se císařem Východu a do Paříže bych se vrátil přes Konstantinopol."

Byla to chiméra? V Bonapartově hlavě nejspíše ne, jen rámcové vize, které sice hodně předbíhaly a pomíjely realitu, v případě úspěchu se však o nich dalo uvažovat konkrétněji. Skutečné cíle a jejich provázanost nastínil ve třech bodech v dopise Direktoriu, napsaném

10. února 1799 (22. pluviôsu roku VII), krátce před opuštěním Káhiry.

„Mám v operacích, do nichž se pouštím, tři cíle:

1. Zabezpečit dobytí Egypta výstavbou pevnosti mimo poušť a zahnat vojska, ať už jsou jakékoliv národnosti, natolik, aby nebyla schopna podniknout nic v součinnosti s evropskou armádou, která by se mohla na pobřeží vylodit.

2. Přimět Portu, aby se vyjádřila, a zároveň podpořit jak jednání, která jste bezpochyby zahájili, tak i misi, s níž jsem na turecké karavele vyslal do Konstantinopole konzula Beauchampa.

3. Zbavit konečně křižující anglické loďstvo zdrojů, jež získává ze Sýrie, tím, že během zbývajících dvou zimních měsíců ovládnu jednáním či válkou celé pobřeží."

První bod tvořila konsolidace a pacifikace dobytého egyptského území, tedy to, co už bylo v běhu, druhým znamenal přesvědčit Portu, aby zahájila s Bonapartem mírová jednání, a třetím pak vytvoření jakési levantské „kontinentální blokády", tedy obsazení syrských přístavů Francouzi a uzavření tureckých přístavů britským lodím. Nelsonovy, Smithovy či Saumarezovy koráby by se tak neměly kde zásobovat a nutně by se musely stáhnout jinam, nejméně ke Krétě či k Sicílii...

Ve světle onoho listu se jeví smysl tzv. syrského tažení zcela jinak a vcelku zřetelně. Mělo jít o preventivní úder proti turecko-britské hrozbě, o odvrácení hrozby invaze a opatření proti britské námořní blokádě (byť se *Royal Navy* zásobovala spíše ze Sicílie). Zda by v případě úspěchu následovalo upevnění francouzské pozice na Středním východě, či tažení do Indie, nebo návrat *Armée d'Orient* do Francie po souši přes Bospor a Dardanely, o tom vnitřní Bonapartův hlas dosud nerozhodl.

„Okolnosti měly vyjasnit to další," napsal později, a tentokrát jistě nemystifikoval.

Hlavní cíl preventivního úderu tvořila invaze do Svaté země, do onoho pašalíku v prostoru měst Gaza, Jaffa a Saint-Jean d'Acre *(Akkon, Akra)*, kde z vůle sultánovy vládl Ahmed Paša, původem otrok z Bosny, muž možná více než sedmdesátiletý, jemuž se pro příslovečnou krutost přezdívalo „Řezník" *(tur. kesap, arab. al-*

-džazzár, odtud pak ono poněkud hybridní, byť v zahraničí zažité Djezzar, či kuriózní Cezzar Paşa; „C" se ovšem v turečtině čte „Dž" a „ş" pak „š", foneticky by tedy mělo býti Džezzar Paša...).

Dobytí Palestiny mohlo na Bonapartovu stranu přivést početné křesťany a Drúzy (což byl malý bojovný národ islámských šíitů ovlivněných dalšími náboženskými i pohanskými prvky); s jejich pomocí se dalo stejně dobře pacifikovat, vládnout i dál dobývat...

Na tažení se chystaly čtyři nevelké pěší divize (Kléberova, Reynierova, Lannesova a Bonova), které dohromady čítaly 9600 mužů, jezdecká brigáda (800 jezdců pod Muratovým velením), jízdní ostraha vrchního velitele (488 mužů), ženisté a dělostřelci (1540 mužů), dohromady (s připočtením štábu, atd.) necelých 13 000 vojáků. Výpravy se pochopitelně účastnili lékaři a chirurgové, intendanti, pokladníci i členové Bonapartova Institutu, Monge, Berthollet, přírodovědec Savigny, matematik Costaz, fyzik Malus či orientalista a překladatel Venture. Byli tu samozřejmě egyptští a arabští sluhové i řemeslníci jakož i ti, kteří vedli nákladní velbloudy či osly. V míře hodně nebývalé pak doplňovaly pestrou společnost „egyptské manželky" důstojníků a generálů, to jest mamlúcké, habešské, egyptské a jiné ženy posbírané v harémech či na trzích (a oblečené už do evropských kostýmů) stejně jako Evropanky se svými manželi (příkladem může být Italka, choť generála Verdiera) nebo milenci. I Bonapartova Bellilotte nejspíše chtěla jet se svým generálem, ten ale rázně odmítl. Se štábem vrchního velitele a z donucení cestoval i Mustafa Paša, turecký hodnostář zajatý v Káhiře, který nyní dostal vznešený titul *Amír al-Hadž*, Kníže poutníků, tedy náčelník výroční karavany do Mekky, byť onoho roku žádná karavana z Káhiry nevyrazila. Z dalších Egypťanů tu byli káhirský kádí, rovněž Turek, a několik šejků, tj. osoby, které se mohly v jednáních s Ahmedem Pašou Džezzarem (říkejme mu i touto přezdívkou, neboť tak o něm mluví většina pamětí a písemností) hodit.

Onou pevností, o které Bonaparte vládě ve Francii psal, se měla stát nejspíš Katia *(arab. Bír-Qatía; Kathieh nebo Catieh ve francouzských pramenech)*, 60 km jihovýchodně od dnešního Port Saidu, o níž generál Lagrange 17. ledna hlásil, že je dokončena. Vrchní velitel ji zpočátku určil jako shromaždiště sil, se kterými hodlal do

Sýrie táhnout, vzápětí však dostal zprávu o koncentraci tureckých oddílů v pobřežní pevnosti El-Arish *(al-Aríš)*, která ležela na egyptsko-syrském pomezí. Pokládal to za začátek turecké ofenzívy a poslal rozkaz generálu Reynierovi, jenž dorazil do Katii, aby se vydal 6. února na pochod k El-Arishi a dobyl ji.

„Poušť neměla jen tristní a monotónní vzhled předchozích dní, byla strašná a nepřekročitelná," vzpomínal na přesun písečnou bouří podporučík Vertray, který už zažil pochod z Alexandrie na Káhiru. *„Příšerně s ní zmítalo jakési vlnění, cesty byly neschůdné, vidět se nedalo ani na čtyři kroky. Až po kolena jsme šli tekutými písky a zuřivá bouře zvedala mraky prachu, mezi nimiž jsme na sebe navzájem neviděli. Naše dělostřelectvo nemohlo vpřed, bylo třeba dělat co chvíli zastávky a opřít se do kol, abychom pomohli zápřahům oslepovaným prachem a zastavovaným nápory větru..."*

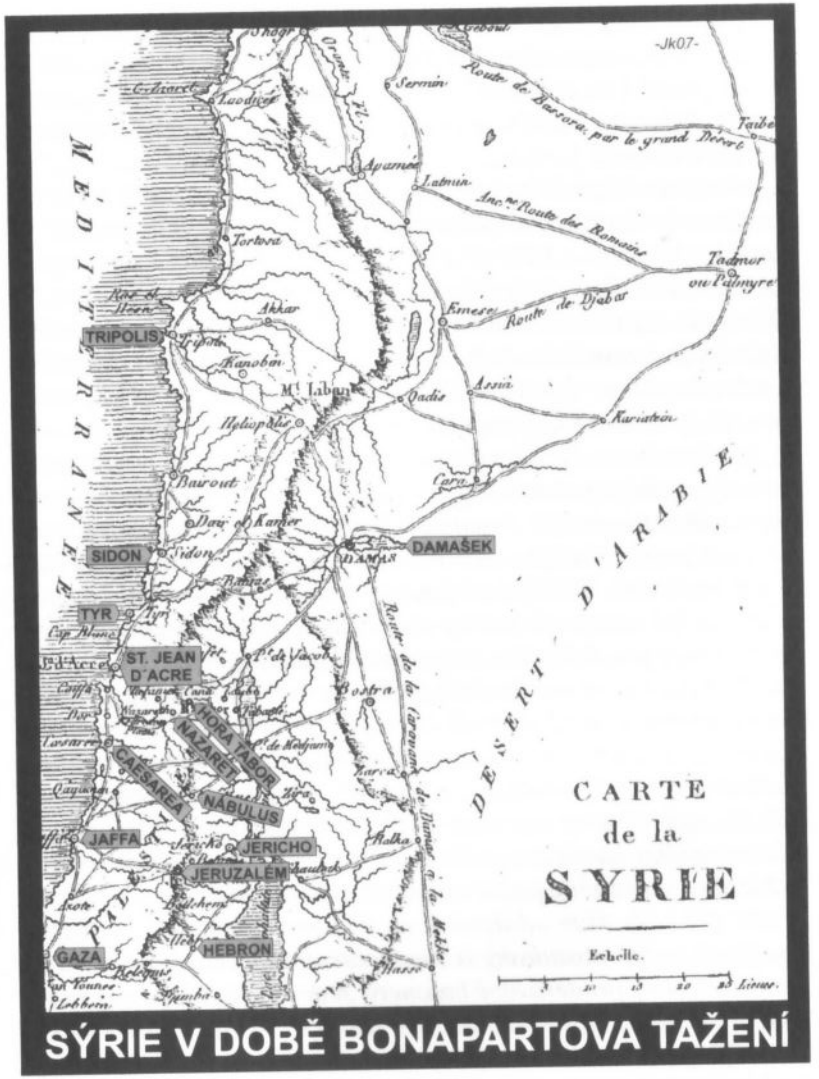
Po celodenním, velmi namáhavém pochodu dorazili Reynierovi vyčerpaní muži na jednu francouzskou míli od místa, kam chtěli toho dne dojít, a ježto se vítr uklidnil, mohli si na ohýncích ze suché trávy uvařit kávu. Pak padli vysílením, a teprve před úsvitem došli k cíli

„Cesta byla lepší, počasí klidné, sužovalo nás ale horko, etapa vypadala ještě delší než včera, mnozí vojáci už vyplýtvali svoji zásobu vody a navečer jí zůstalo sotva tolik, abychom mohli uvařit kávu a polévku," pokračoval Vertray.

Teprve třetí den (8. února, resp. 20. pluviôse) došla divize před El-Arish a týž pamětník smutně konstatoval:

„Vskutku, za celou svoji vojenskou kariéru jsem neviděl tak vyčerpanou jednotku, jako byla ta naše. Pouta disciplíny jako by se zpřetrhala, jen zadní voj, složený téměř výhradně z důstojníků a poddůstojníků, si uchoval pořádek, zaostal ale tři francouzské míle pozadu, jak chránil opozdilce. Bylo velikým štěstím, že nás Arabové nezneklidňovali; kdyby mám napadali boky, jako to činili během našeho postupu na Káhiru, uštědřili by armádě značné ztráty, neboť by pochytali dobrou třetinu zubožených pěšáků a nás by o ně připravili."

Po příchodu před El-Arisch Reynier zjistil, že toto místo dobýt nedokáže, i když jeho muži nabyli sil velmi rychle. Bonaparte poslal z Katie 11. února Kléberovu divizi, avšak Turci se v pevnosti drželi

SÝRIE V DOBĚ BONAPARTOVA TAŽENÍ

i nadále, a když sem vrchní velitel 17. února přispěchal s divizí generála Bona, nemohl mu žádný z velitelů hlásit splnění rozkazu. O den později se objevila i divize Vialova, jíž nyní velel generál Lannes, byla však natolik znavena pochodem přes Sinaj, že se nedala okamžitě nasadit.

V čem tkvěl problém? V tom, že už Reynier narazil nejen na početné syrsko-turecké jednotky (600 mamlúckých, arabských i tureckých jezdců a 1200 albánských pěšáků Džezzar Paši) v opevněném ležení, ale i na devítimetrové kamenné hradby čtvercového půdorysu s nárožními šestibokými věžemi, za kterými čekalo na 1500 albánských i marokánských vojáků. Reynierovi muži rozbili tábor u jediného domu, rybářské chatrče mezi městem a mořem, načež vyrazili do útoku, který popsal Vertray takto:

„Za rozbřesku 21. pluviôsu (9. února) *byl vybubnován nástup, jednotky se chopily zbraní a my vyrazili útočným krokem na El-Arish. Popravdě nutno říci, že si generál Reynier nedal s průzkumem okolí pevnosti práci. Nezbylo nám než útočit proti zdem a nepřítel byl uvnitř opevnění. V okamžení jsme se zmocnili vesnice blízko úpatí bastionu, jakmile se ale kolony ocitly na otevřeném terénu, dopadla na ně velice prudká palba z opevnění a přišly o řadu lidí. To naše vojáky rozzuřilo a oni bodáky pobili tu hrstku Turků, co zůstala v domech, kde se vztekle, voják i nevoják, bránila. Když jsem nazítří ráno s několika důstojníky ves navštívil, naskytl se našim očím hrozný pohled. Ulice byly zavaleny mrtvolami a nikdo se je neodvažoval odklidit, neboť jakmile obránci pevnosti spatřili Francouze, spustili děsivou palbu kartáči a mušketami; nevím, jak jsem s kamarády dokázal té nepřetržité palbě uniknout, a je pravdou, že jsme postupovali přiskoky dům od domu (...). Vzpomínám si ještě, jak jsme vpadli do jedné místnůstky a tam spatřili šestnáct osob jednu na druhé, všechny proděravěné bajonety. Jeden jediný, střelnou ranou sražený francouzský voják, ležel ve dveřích. Nikdy se mi nenaskytl hroznější pohled."*

Reynierova divize sice ovládla ves, víc ale nesvedla. Hradby dobýt nešlo a vojáci se už věnovali jen shánění potravin, neboť nesené zásoby téměř spotřebovali. Utěšit je mohlo, že obránci v El-Arishi hladověli rovněž, byť jen přes den, neboť postní

měsíc ramadán dosud neskončil... Je pravdou, že se v egyptské Damiettě nalézaly proviantní sklady, ty ale francouzští komisaři pronajali Řekům, kteří stihli zásoby s vysokým ziskem prodat mamlúkům!

Když dorazil za Reynierem Kléber, dokázali francouzští vojáci město obklopit, obránci ale nejevili sebemenší touhu složit zbraně.

V noci ze 14. na 15. února se Reynier odhodlal podniknout čtyřmi bataliony útok na turecko-syrský tábor.

„Dva byly z 9. půlbrigády a dva z 85. půlbrigády, všechny pod velením generála Reyniera. Já patřil k té útočné brigádě. Jakmile se bataliony shromáždily, vytvořily pochodové formace, a ježto svítil měsíc, který mohl náš přesun prozradit, čekalo se, až zajde. Neměli jsme to ostatně daleko a krom toho nám bylo jasné, že ještě před rozedněním uspějeme. Jeden špion, lapený během dne, byl donucen vést nás přímo ke stanu beje, jenž táboru velel. Za to mu náš generál slíbil život (...). V jednu ráno se luna skryla a my vyrazili v největší tichosti kupředu. Šli jsme velikou oklikou, abychom tábor obešli a dorazili k bejovu stanu nezpozorováni. (...) Postupovali jsme po malých krocích, vnikli do tábora a už jsme se nacházeli třicet kroků od prvních stanů, když se rozštěkal pes a prozradil nás. Generál Reynier velel ihned do útoku, což my provedli tak rychle, že mamlúci neměli čas skočit na koně. Zavládl mezi nimi příšerný zmatek, prchali na všechny strany (...). Vpadli jsme do stanu zaskočeného beje a zabili ho. Zmasakrováni byli i další náčelníci, pár z nich padlo do zajetí. Nepřítel tu nechal koně, osly, sudy, zbraně, kožené měchy se zásobami vody, munici všeho druhu, jedním slovem vše, co pracně pro posádku El-Arishe nashromáždil," popisoval dokonale provedený noční přepad Vertray.

„Prošli jsme celým táborem a pobili jsme všechny, na které jsme narazili," hlásil pak generál Reynier.

Čtyři až pět stovek mrtvých, na devět stovek zajatců, takový byl výsledek, který jasně říká, že ono ležení přestalo existovat a že hladoví Francouzi se navíc zmocnili značných zásob, byť první hlad utišili jinak:

„Jedli jsme velbloudy, koně i osly," psal Étienne-Louis Malus, přidělený ke Kléberově divizi.

Dne 18. února projevil velitel pevnosti ochotu El-Arish vydat, požadoval ale slib volného odchodu se zbraněmi a zavazadly, což Bonaparte, jenž dorazil, jak bylo řečeno, den předtím, odmítl, poslal však návrh vlastní. V něm nabízel volný a čestný odchod se zbraněmi, ne však kamkoliv, jen do Egypta, odkud by mohli vojáci odplout do jakékoliv další země. Tentokrát odpověděl záporně turecký velitel, který dobře věděl, že do Egypta kvůli blokádě žádné transportní a obchodní lodě, na které by se dalo nalodit, nepřiplouvají, a tudíž odtud nemohou ani vyplouvat.

Rozladěný Bonaparte nařídil masivní ostřelování z děl, která rozmístil takřka do kruhu a na vzdálenost zhruba 250 metrů od hradeb, a očekával rychlou kapitulaci pevnosti, jenže se přepočítal. Kule i granáty sice létaly hojně, avšak špatně, děla přestřelovala a nejeden projektil padal na opačnou stranu, do vlastních řad.

Francouzům chyběla těžká obléhací děla, neboť ta zůstala podle rozhodnutí vrchního velitele v Damiettě, kde se měla nalodit a dopravit do operační oblasti po moři. Conté sice tento záměr Bonapartovi vymlouval a tvrdil, že dokáže vymyslet i vyrobit specielní konstrukci pro přepravu děl velbloudy, byl však odmrštěn. První důsledek se projevil před El-Arishem, neboť polní děla dokázala probít v hradbách malý průlom až navečer. Neuspěli ani sapéři, byť se snažili podminovat jednu věž celou noc na 20. února. Nepřítel kladl odhodlaný odpor, trhliny ve zdech rychle vyspravoval a francouzské ztráty rostly. Jen 18. února činily 21 mrtvých dělostřelců, 17 sapérů a 350 pěšáků.

Po neúspěšném ostřelování a ještě onoho výše uvedeného 18. února, poslal Bonaparte, jemuž docházela trpělivost, parlamentáře s dalším dopisem, který podepsal náčelník štábu Berthier a v němž stálo:

„Vrchní velitel mě pověřuje, abych vám oznámil, že jsme vytvořili schůdný průlom; válečné zákony všech národů říkají, že lze v útokem dobytém městě celou posádku pobít a že váš odpor je za těchto okolností bláznovstvím...“

Citovaný odstavec si vyžaduje vysvětlení. Nekodifikované, leč uznávané válečné zvyklosti té doby říkaly, že nevzdají-li se obránci po proniknutí útočníků do průlomu, nemají nárok na milost a na zachování životů.

Nazítří, tj. 19. února, se začalo znovu jednat o podmínkách kapitulace. Druhá verze nabídnutá Bonapartem požadovala, aby se posádka vzdala do čtyř odpoledne téhož dne. Podle článku 2 se směla odebrat pouští do Bagdádu, pokud nebude chtít do Egypta, což ovšem znamenalo zajetí. Vzít si s sebou mohla jen patnáct koní pro důstojníky. Těžko říci, jak by turečtí vojáci dokázali přejít poušť, Ibrahim Miram ale přijal a poslal list, v kterém říkal:

„Souhlasíme s předáním pevnosti El-Arish. Odebereme se skrze poušť do Bagdádu. Posíláme vám list od agů z pevnosti, kteří vám i vašim jednotkám pod přísahou stvrzují, že počínaje tímto dnem se po celý rok nevydají do Sýrie a nebudou sloužit ve Džezzarově vojsku. Dostaneme od vás průvodní list a jeden prapor. V pevnosti necháme všechny zásoby, které tu jsou. Všichni agové posádky slavnostně přísahají na Mojžíše, Abraháma, Proroka (...) i na Korán, že věrně splní všechny podmínky a zejména tu, že nebudou sloužit Džezzarovi...“

Vertray, jenž tento text (uvedený i v pátém svazku *Correspondence de Napoléon*), zaznamenal, dodal:

„Prapor, který požadovali, jim nebyl přiřčen a je nechali vyvést jako válečné zajatce; byli u glacis odzbrojeni a pak je pustili na svobodu, ať jdou, kam se jim zlíbí.“

Britský historik Christopher Herold ovšem tvrdil, že se Bonaparte těžce provinil nedodržením kapitulačních podmínek. Podle něho posádce slíbil odchod se zbraněmi, načež ji odzbrojil, třicet mamlúků poslal jako zajatce do Káhiry a prosté albánské i arabské vojáky nutil, aby vstoupili do francouzského vojska. Nejspíše se dopustil omylu a nekriticky podlehl vzpomínkám, ovlivněným dobovými britskými pamflety. Kapitulační podmínky jak projednávané, tak i odsouhlasené figurují v V. svazku *Correspondence de Napoléon* pod čísly 3881 a 3982. Ani jeden z těchto dokumentů neobsahuje příslib kapitulace se zbraněmi a odchod do Egypta je v nich uveden jako možnost, takže jedinou věcí, jíž lze vrchnímu veliteli vyčíst, je odebrání onoho jednoho praporu, k jehož ponechání se ovšem nejspíš nezavázal. Pokud jde o arabské vojáky, na Bonapartovu výzvu se k Francouzům přidaly tři až čtyři stovky Maghrebitů (Severoaf-

ričanů), při první příležitosti však dezertovaly a do Gazy (ležící na konci první etapy tažení) z nich nedošel takřka žádný. Nedošli ostatně ani dva nejvyšší hodnostáři, jež s sebou Francouzi brali, planým titulem *Amír al-Hadž* obdařený Mustafa Paša a káhirský kádí, neboť ti hned za syrskou hranicí Bonapartovi utekli... Ostatní turečtí vojáci se vydali na pochod pouští, což sice bylo nelidské, jejich velitelé s tím ale souhlasili. Stráže vítězů je provázely jen šest francouzských mil, pak se vrátily; co se v poušti dělo dál a kdo cestu do Bagdádu přežil, už není známo…

Získané turecké prapory poslal vrchní velitel do Káhiry s nařízením, aby byly po tři dny vrcholícího ramadánu vyvěšeny na mešitě Al-Azhar. Na oslavu a pro lepší rozhlášení slavného vítězství pak měla dunět v egyptské metropoli děla...

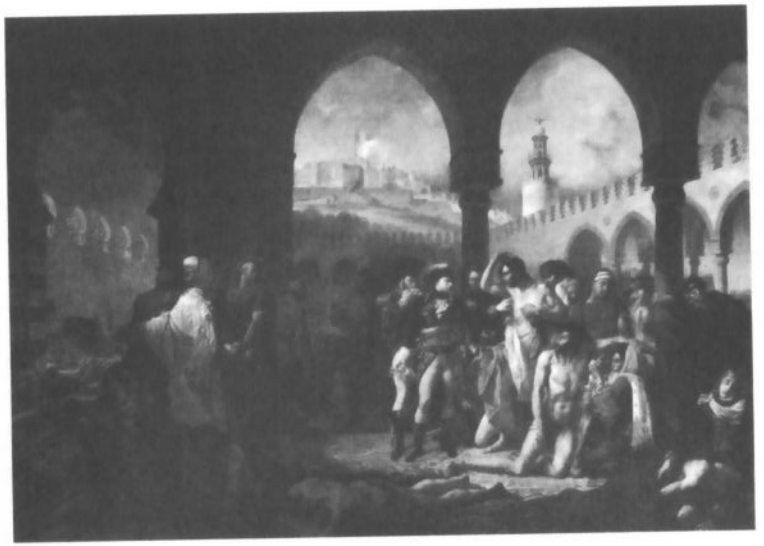
V získané pevnosti našli Francouzi nejen spousty zásob, ale i řadu mrtvých a umírajících, kteří vykazovali pro lékaře jasně patrné znaky moru. To, stejně jako Bonapartova netrpělivost, bylo důvodem, proč všechny divize (až na malou francouzskou posádku) El-Arish opustily hned 20. února, tedy následujícího dne po obsazení. Tak začalo tažení do Svaté země, jehož předehra nevyhlížela příliš slavně…

Masakr v Jaffě

Trvalo pouhé čtyři dny, než Reynierova divize, tvořící předvoj, dorazila do Gazy, kterou obsadila bez sebemenšího odporu. Onoho 24. února tu doplnila zásoby, uvolnila prostor divizím dalším a 28. února pokračovaly Bonapartovy síly dál, směrem na Jaffu. Líčit strázně vojáků by znamenalo jen opakovat v dalších obměnách to, co napsal Vertray:

„Sotva jsme se dostali do pouště, když tu se zvedl hrozný vítr od severovýchodu, což značí, že nám švihal rovnou do tváří, a já myslel, že nás co chvíli porazí či pohltí. Zasahovala nás písečná smršť. Prach byl tak neprůhledný, že jsme šli jak se zavřenýma očima, když dul vítr, a měli jsme obavy, zda nepřijdeme o oči.

Tato slota trvala ke Gaze, pak nastala další změna, neboť se začalo ochlazovat.

Bonaparte u nemocných morem v Jaffě (Gros)

„Počasí a chladno je tu stejné jako bývá v této roční době v Paříži. Máte štěstí, že se můžete v Káhiře těšit ze slunce," psal vrchní velitel generálu Duguovi.

Počasí, které Bonapartovi vadilo, vojáky naopak potěšilo, byť jim to přineslo nové strázně:

„Bylo to poprvé od našeho příchodu do těch horkých končin, co jsme spatřili déšť. V okamžení byla půda zmáčená, pěšákům sahalo bláto po kolena, děla zapadala po nápravy a vpřed se dalo postupovat jen s největší námahou. (...) Déšť ale měl ten účinek, že smyl prachovou masku, která se nám na obličejích za uplynulé dny vytvořila. Déšť jsme tedy přivítali, vojáci se té nové situaci smáli tím spíš, že se vzhled krajiny změnil. Byli jsme vprostřed obdělávané země, která naším očím nabízela zelenající se pláně a louky," vypráví Vertray.

Dne 1. března 1799 dorazily francouzské jednotky do Ramly, města zhruba ve dvou třetinách cesty z Jeruzaléma do Jaffy. Domy i ulice vyhlížely poněkud vylidněně, muslimská populace, vyděšená syrsko-tureckou propagandou, totiž včas utekla a na místě setrvali jen

křesťané nejrůznějších ritů, v Krista věřící ženy se ale raději skryly v kostelech, jednom katolickém a jednom arménském. Pokud šlo o Arménky, oceňoval major Detroye bělostnou pleť v obličeji, pokud ovšem, jak si posteskl, tvář před Francouzi odhalily.

Katolický kostel přeměnil Bonaparte ve špitál, což vrchní lékař Desgenettes uvítal, neboť šlo o největší stavbu ve městě, navíc útulnou, podotkl ale, že nemocných bylo i na zdejší prostory příliš a že se tu dalo špatně větrat.

V Ramle strávili Francouzi dva dny, pak vyrazili dále a tentokrát už o dešti tak zvesela nehovořili.

„Cesty byly ještě neschůdnější, celá planina v našem směru zaplavená, voda nám sahala po břicha, musely se dělat obrovské okliky, mnohdy marné, neboť nás vedly jen od Scyly k Charybdě. Když nastala noc, nacházeli jsme se sotva tři francouzské míle od Gazy," psal Vertray, a pokud šlo o následující noc, dodal:

„Kolem desáté večerní se od moře přihnala bouře. Nebe bylo celé zelené, černé, rudé, bílé a pak se barvy měnily v hrozném chaosu. Co chvíli zasvítily gigantické blesky a hromy zuřivě duněly. Nikdy jsem nic podobného neviděl, neboť v Evropě nemáme o takových bouřích potuchy. (...) Hustě padaly kroupy, byly velké a tvrdé, a řítily se s takovou silou, až několik mužů poranily. Po dobu trvání oné bouřky se armáda rozprchla a většině vojáků se podařilo jakžtakž ukrýt."

V oné bouři lidé přežili, velbloudi a muly však umírali. Nutno podotknout, že bouře počastovala hlavně Reynierův předvoj, kterému trvala tři dny cesta, již pak ostatní divize urazily za pouhý den.

Dne 3. března (13. ventôsu), se před Francouzi objevila Jaffa.

„Leží na středomořském pobřeží, na vrcholku kopce, který vypadá jako cukrová homole. V polovině toho kopce se táhne val flankovaný věžemi, takže město uvnitř vyhlíží jak amfiteátr za hradbami," tvrdil Detroye.

Pokud šlo o síly, jež měly Jaffu (dnes pohlcenou Tel Avivem) hájit, i o charakter opevnění, vyjádřil se Pierre Martin se značným despektem:

„To nebohé město bránila jen zeď bez příkopů a posádka složená z vojáků řady národností: Maghrebitů, Albánců, Kurdů, Anatolců, Arménců, obyvatel Damašku, Aleppa či z černochů. Muži tak rozdílní

a bez znalostí válečného umění nemohli vzdorovat armádě, jako byla francouzská, přesto podnikli zuřivý výpad, byli ale odraženi a donuceni přejít do obrany za svými zdmi.

Kléberova divize dorazila jako první a nejprve oblehla město, dozvěděla se však, že se obyvatelé z Naplouse (Nábulusu, pozn. překl.), *kteří žijí na odvrácené straně hory směrem k Jordánu, shlukují a chtějí postupu armády čelit. Proto postoupil Kléber se svojí divizí vpřed, aby kryl z té strany obléhání. Město tedy oblehla divize Bonova z pravé strany a divize Lannesova ze strany levé, načež započal útok."*

Dne 7. března (17. ventôsu) poslal generál Berthier parlamentáře s výzvou veliteli města, aby se vzdal.

„Jste před Bohem zodpovědný za muže, jimž velíte; bojte se hněvu generála Bonaparta, vše, co podnikne, uspěje. V návalu slitovnosti vás chci upozornit, že jsme otevřeli průlom a že všechny, kteří se chtějí zprotivit vůli Alláhově, čeká smrt, neboť co Alláh chce, to se i stane," říkalo se v ní.

Abdulláh Aga, syrský velitel, odmítl a poté měl tedy následovat útok, jenže vše proběhlo podle Martinova svědectví jinak, mnohem živelněji.

„Po jeho odmítnutí (tj. po odmítnutí příměří, pozn. překl.) *pokračovaly přípravy k obléhání. Během té doby našli vojáci, kteří se potulovali kolem toho místa, z mořské strany velký průlom, jímž do města vnikli. Obyvatelé se kvapně chopili zbraní a několik Francouzů pobili. Jednotky se už nedaly zastavit, hromadně se vedraly dovnitř, vše zapalovaly a utápěly v krvi. Pobily posádku i obyvatelstvo bez rozdílu věku a pohlaví..."*

Marně skládali obránci zbraně, Francouzi na nic nedbali. Zčásti se možná domnívali, že jim už zmíněné válečné zvyklosti dávají právo jednat nemilosrdně, v mnohem větší míře je ale posedl amok, ono krvelačné šílenství, jež v podobných situacích zatemnilo mysl válečníků v mnoha staletích i zemích. Vraždili bez slitování večer, celou noc i ráno, nerozlišovali mezi muži se zbraněmi a bez nich, nebrali ohled na ženy ani na děti, nerozlišovali mezi křesťany a muslimy, všichni prostě padali v krvi pod jejich šavlemi, bodáky či kulkami. Vysvětlit podobné počínání je spíše záležitostí psychiatrie než historie a omluvit nelze, možná jen pochopit, neboť se tu vybíjelo vše,

nejtemnější pudy člověka-šelmy, utrpení, strádání, strachy prožitých tažení stejně jako komplexy a nenávisti, nastřádané za celý život.

„Vztek vojáků dosáhl vrcholu, vše se podřídilo meči a plenění; město okusilo hrůzy prudce dobytých měst," to bylo vše, co k oné události Bonaparte podotkl.

Kdo měl masakr na svědomí? Kdo vpadl jako první do Jaffy?

„Navzdory všemu úsilí posádky vnikla do ulic Lannesova divize s devětašedesátou na čele a masakrovala vše, co se jí postavilo do cesty. Ve stejném čase vtrhla Bonova divize do přístavu, nepřítele tam zaskočila a uspořádala hrozná jatka. Celá armáda se hnala do města s těžko popsatelnou zuřivostí. Znásilňování, rdoušení a ničení zalily ta místa krví a zahalily smutkem; mečem byli pobiti všichni obyvatelé bez rozdílu věku a pohlaví. (...) Generálu Robinovi se podařilo zastavit zmatky tím, že šavlí srážel na všech stranách vojáky, kteří zdivočeli, spíše však lze říci, že toho vojáci nechali až poté, co se unavili a nasytili zabíjení. Na hradbách, při útoku či ve městě byly pobity dvě tisícovky musulmanů," napsal Michel de Niello Sargy.

Pokusil se tomu Bonaparte zamezit? Podle svého sekretáře Bourrienna ano.

„Masakr to byl hrozný; generál Bonaparte poslal dva své pobočníky, Beauharnaise a Croisiera, aby utišili, jak jen to bude možné, zuřivost vojáků, zjistili, co se stalo, a podali mu hlášení."

Že by měli dva důstojníci zarazit masakr, zní hodně naivně, navíc vydal Bonaparte svým pobočníkům podobný rozkaz až následujícího dne ráno. Napoleonův nevlastní syn Eugène de Beauharnais o tom píše následující:

„Nazítří (tj. po dobytí Jaffy, pozn. překl.) *jsem byl vrchním velitelem poslán, abych se pokusil nastolit pořádek a zarazil výstřelky, jimž vojáci v podobných případech propadají. Bylo to poprvé, co jsem spatřil útokem dobyté město, a zmocnila se mě hrůza. Téměř všichni obyvatelé Jaffy bez rozdílu věku a pohlaví byli podřezáni, zemi pokrývaly jejich mrtvoly a krev tekla ulicemi proudem."*

Beauharnais, bohužel, nic nepíše o výsledku své mise, v tomto ohledu se musíme spolehnout jen na líčení Bonapartova sekretáře:

„Dozvěděli se, že velká část posádky ustoupila do rozlehlých budov, připomínajících karavanserail, který tvoří velký dvůr se stav-

bami po obvodu. Vešli dovnitř se šerpami pobočníků na ramenou. Arnauti (což je jen jiné jméno pro Albánce, pozn. překl.) *a Albánci, z nichž se skládala většina těch, co masakru unikli, křičeli z oken, že se rádi vzdají, bude-li jim zachován život a budou-li ušetřeni masakru, kterému padlo město za oběť. Jinak hrozili, že začnou po obou pobočnících střílet, a prohlašovali, že se budou bránit do posledního dechu."*

Tady se Bourrienne nemýlí ani nefabuluje, navíc vyvrací poněkud mylné a tradované tvrzení, že velká část posádky ustoupila do jaffské citadely. Žádná citadela zde nebyla, jen onen dvůr, který obklíčeným neskýtal mnoho bezpečí ani šancí na trvalejší obranu.

„Oba důstojníci se cítili povinováni a zmocněni k tomu, aby jejich žádostem vyhověli, a slíbili jim zajetí," pokračuje Bourrienne, *„ačkoliv byl už nad celou posádkou vyřčen dobytím města ortel smrti. Odvedli je do tábora ve dvou skupinách, z nichž jednu odhadovali na dva tisíce osob a druhou na patnáct stovek."*

Přijměme tento průběh událostí, z ostatních memoárů se totiž dozvídáme velmi málo, jen Pelleportovy paměti stručně podotýkají:

„Asi tisíc pět set mužů, kteří předtím bojovali s Lannesovými jednotkami, odhodilo zbraně a dostalo pardon; vyšli z průlomu, aniž jim někdo ublížil."

Pokud jde o počet, de Niello Sargy napsal, že se takto vzdaly dvě tisícovky, ovšem Pelleportova slova o pardonu a neublížení zajatcům zní i s odstupem času mrazivě.

Mordování ve městě byla ohavná věc, avšak to, co následovalo, překonalo všechny hranice a etické normy. Co se stalo a jak to vlastně bylo?

Začněme opět Bourriennem:

„Procházel jsem se s generálem Bonapartem před stanem, když on spatřil, jak se blíží ta masa lidí, a ještě než uviděl svoje pobočníky, řekl mi s výrazem hluboké bolesti: ‚Co chtějí, abych si s nimi počal? Mám je čím živit? Mám lodě, abych je dopravil do Egypta nebo do Francie? Co mi to, k čertu, provedli?' Po příchodu a po hlášení (...) se Eugènovi a Croisierovi dostalo od vrchního velitele za jejich počínání těch nejostřejších výtek. Chyba už se ale stala, byly tu čtyři tisícovky mužů. Muselo se rozhodnout o jejich osudu."

Oba pobočníci Bonapartovi vysvětlovali, proč zajatce přivedli a kvůli čemu jim slíbili milost, vrchní velitel se ale podle Bourrienna rozkřičel:

„Jistěže byste měli pravdu, pokud by šlo o ženy, děti a starce, ne ale o ozbrojené vojáky. Měli jste je nechat pomřít, ne mi sem ty nešťastníky vodit. Co myslíte, že s nimi mám udělat?"

Dle svého sekretáře vydal Bonaparte pokyn poskytnout zajatcům trochu biskvitů, chleba i vody, a pak jim nařídil svázat ruce, načež svolal všechny divizní generály na válečnou poradu, která celé hodiny diskutovala, co počít. Poslat je do Egypta, na to chyběly lodě, k cestě pěšky by se pak musela uvolnit silná eskorta, navíc chyběly potraviny, jimiž bylo nutno zajatce živit. Dát jim svobodu? Šli by do Akry a posílili tam obranu! Včlenit je do vlastní armády? Oslabilo by to bojeschopnost a přineslo problémy se zásobováním.

Tři dny prý Bonaparte zvažoval všechny eventuality a 10. března vydal s těžkým srdcem rozkaz, aby byli všichni zajatci postříleni!

Bourrienne ovšem uvádí chybné datum, tak dlouho se Bonaparte nerozhodoval, rozkaz k popravám byl vydán téhož dne, tj. 8. března. Jeho text se nedochoval, avšak v dopise generálu Reynierovi z 9. března vrchní velitel oznamoval:

„Posádka Jaffy činila 4000 mužů; 2000 byly pobity ve městě a zhruba 2000 byly postříleny od včerejška do dneška."

Tato čísla vyhlížejí spolehlivě, jsou však podhodnocena, neboť popravy pokračovaly ještě onoho 9. března a skončily až následujícího dne; postřílených bylo celkem na čtyři tisíce, k tomu se ale dostaneme o trochu později.

Nedozvíme se už, nakolik chtěl Bonaparte od svých podřízených radu. A je zbytečné po tom pátrat: konečné rozhodnutí bylo na něm a on nesl i odpovědnost!

„Několik plukovníků, mezi jinými i Boyer, odmítlo vykonat takový rozkaz, který byl proveden, bezpochyby s velkou nechutí, plukovníkem d'Armagnacem, velitelem 32. pluku. (...) Čest a šlechetnost Francouzů, jež bývá silnější než opatrnost, takovouto akci opovrhovala, spravedlivě ale musíme říci, že se k ní vrchní velitel odhodlal velmi těžce a že ji naši vojáci provedli s mnoha omluvami," psal Eugène de Beauharnais, jak jinak se ale měl k činu chotě své matky vyjádřit?

I většina dalších pamětníků byla při popise té ohavnosti skoupá, spíše oplývala slovy, která mluvila o nezbytnosti a o krajnostech války.

„Nazítří vyvedli všechny ubožáky do údolí u moře a bataliony na ně zahájily palbu. Když viděly, že je smrt nemine, vrhaly se ty oběti na naše vojáky a pokoušely se jim vyrvat bajonety," napsal de Niello Sargy.

Upřímný byl Pelleport (byť i on vztahuje neblahý rozkaz a popravy až k 10. březnu), jenž napsal:

„Rabování v Jaffě, kterému šlo snadno zamezit, provázely ony barbarské skutky, jež nalézáme jen u národů divochů a v nichž jakýkoliv lidský cit zhasíná. Nikterak se nepokouším očernit pověst muže, který tu příšernou ukrutnost nařídil: jen pouhý popis stačí na skvrnu, kterou smazat nelze (...). Nechal je odvést na mořský břeh, kde byli všichni v počtu přes dva tisíce postříleni nebo zabiti bodáky. Zvěst o té krutosti se rychle rozlétla po Sýrii, ze všech obyvatel učinila nesmiřitelné nepřátele Francouzů a vnukla posádce Akry nadlidskou odvahu..."

Ani on však raději nedodává podrobnosti, z nichž nalezneme útržky v pamětech Pierre Martina:

„Dvacátého ventôsu (10. března) *odpoledne se zajatci z Jaffy přesunovali vprostřed rozlehlého bataillon carré, vytvořeného divizí generála Bona. Sama od sebe se roznesla zpráva, jaký osud je čeká, a mne i řadu dalších přiměla, abych sedl na koně a jel za tou mlčící kolonou. Chtěl jsem zjistit, zda je pravdou to, co se povídá. Turci šli promíchaně a tušili svůj osud. Nikdo neplakal, nikdo nekřičel, všichni vypadali odevzdaně. Pár raněných, kteří s nimi nemohli, bylo pobito bajonety cestou. Několik dalších davem procházelo a vypadalo to, že se tváří v tvář bezprostřední hrozbě loučí. (...) Byla přijata všechna bezpečnostní opatření a žádný Turek neunikl.*

Nakonec došli k písečným dunám na jihozápadě Jaffy, kde jim u naplavenin žlutavé vody veleli stát. Důstojník, jenž jednotkám velel, rozdělil masu zajatců do malých částí, tyto pelotony pak byly odvedeny na nejrůznější místa a tam postříleny. Hrozná operace si vyžádala navzdory počtu jednotek, určených pro tu truchlivou oběť, spoustu času (...). U mořských naplavenin se nacházela skupina zajatců,

v níž bylo i několik starých velitelů, měli vznešený a sebejistý výraz, i jeden mladík, jehož morálka notně klesala. (...) Ten se vrhl k nohám velitele francouzských jednotek, objal mu kolena a prosil o milost. (...) Až na tohoto mladíka si uchovali všichni ostatní ve stojaté vodě, o které jsem se zmínil, klid, jen se po způsobu pozdravu musulmanů dotkli úst a srdce, dali si tak sbohem, a pak se uchopili za ruce, aby se takto potkali na věčnosti. (...) Nakonec z těch zajatců zbývali už jen ti, kteří stáli blízko naplavenin. Naši vojáci vystříleli všechny náboje a ty zbylé museli utloukat bodáky a chladnými zbraněmi. Nevydržel jsem ten příšerný pohled, zbledl jsem a málem omdlel."

Občan André Peyrusse, podřízený pokladníka Estèva, se v dopise matce zmínil o další, často citované podrobnosti, v národnosti se ovšem nejspíše spletl:

„Následujícího rána byli všichni Marokánci vyvedeni na mořský břeh a dva bataliony je začaly střílet. Jejich jedinou spásou bylo vrhnout se do moře, proto nezaváhali a všichni se pokusili uniknout plaváním. Střílelo se po nich beze spěchu, moře se v okamžiku zbarvilo do ruda a pokrylo se mrtvými těly. Jen málo jich mělo to štěstí, že doplavalo ke skaliskům. Vojákům bylo rozkázáno, ať za nimi vyrazí ve člunech a skoncují to s nimi..."

Ukončeme líčení ohavné události vzpomínkou prostého vojáka, která nepochybně odráží mínění celé řady dalších, zpracovaných propagandou vrchního velitele a zdůvodňujících si to, zač se v hloubi duše hanbili. Jejím autorem je Elie Krettly, trubač Bonapartových *guides* a muž, který zůstal celý život jeho velkým obdivovatelem:

„Nazítří jsme se dozvěděli, že potraviny, na které jsme čekali, byly zadrženy a doprovod, co je vezl, povražděn. Ta zpráva uvrhla armádu do zoufalství. Nemohli jsme si ponechat zajatce, jídlo chybělo i nám, a poslat je k jejich vojsku zpět, to nešlo. (...) Sešla se válečná rada; bylo na ní rozhodnuto, že se zajatci pobijí, což představovalo pro vítěze smutné řešení. V oné válce ale platilo, že zabiješ, nebo budeš zabit,a pud sebezáchovy převládal nad lidskostí. Byl dán rozkaz obsadit mořské břehy a jedna divizi přivedla zajatce. Náhle třeskla salva..., velká část těch nebožáků padla a na zbytek se vrhlo jezdectvo, leč srdce francouzských vojáků se rozbušilo hrůzou a paže ztěžkly, takřka nikdo se neodvážil seknout... Tlačili je k moři, kam se

vrhli a plavali ke skaliskům na čtvrt francouzské míle, na půl míle, ba i na tři míle od břehu, což naše vojáky uchránilo od smutné úlohy podílet se na masakru bezbranných lidí. Přesto se nezachránili, neboť ti nešťastníci zahynuli v mořských vlnách..."

Kolik vlastně bylo obětí? Major Detroye si stručně poznamenal, že během útoku 7. března celkem dva tisíce, následujícího dne (8. března) osm set, 9. března šest set a 10. března tisíc čtyřicet jeden osob. Dohromady to činí 4441 lidských životů.

Lze přijmout k omluvě této řezničiny důvody, jež unisono uváděli Francouzi Bonapartem počínaje? Na hlídání či eskortování bezbranných zajatců se přece nemusely vyčleňovat podstatnější síly, stovka vojáků by stačila. Potravin se v Jaffě také našlo dost (400 000 dávek sucharů a 2000 centů rýže), aby mohli zajatci dostat na cestu to nejnutnější, misku rýže denně. Stejně tak je mohl vrchní velitel propustit, ať si jdou do Akry, nebyl by to špatný psychologický tah, neboť by tu jasně doložili francouzskou velkomyslnost i smysl pro vojenskou čest. Možná by to přineslo více těžkostí Džezzar Pašovi než Bonapartovi a Akra by se tak odhodlaně nebránila... Pamětníci tvrdili, že mezi obránci Jaffy našli mnoho osob, které byly propuštěny na svobodu po kapitulaci El-Arishe, něco podobného ale budí přinejmenším pochybnosti. Jak je poznali, to totiž neříkají, jen prohlašují, že kvůli oné proradnosti už vrchní velitel milost dávat nehodlal.

Tohle vše musel Bonaparte vědět, proč se tedy rozhodl k činu tak ukrutnému? Vysvětlení je jedno, chtěl učinit na Džezzar Pašu dojem a obránce Akry zastrašit, dát najevo, že je čeká něco podobného, když budou vzdorovat. Abdulláha Agu, velitele Jaffy, naopak ušetřil, což byl jasný vzkaz Džezzarovi, který říkal, že přejde-li paša na jeho stranu či bude-li kapitulovat, dostane se mu přinejmenším milosti... Ve dnech masakrů mu ostatně napsal:

„Byl jsem přísný k těm, kteří nedodrželi zákony války. Za pár dní se vydám na pochod k Saint-Jean d'Acre. Jaký bych ale měl důvod připravit o pár let života starce, kterého neznám? Co znamená pár mil přidaných k zemím, jež já už dobyl? Bůh mi dá vítězství, a proto chci být po jeho příkladu mírný i milosrdný nejen k lidu, ale i k velmožům. Nemáte žádný opravdový důvod, abyste byl mým nepřítelem (...).

Staňte se mým přítelem, buďte nepřítel mamlúků a Angličanů a já vám způsobím tolik dobrého, kolik vám mohu způsobit i zlého...“

Byl to poněkud nelogický dopis, stejně ale zůstal bez odpovědi!

Mor a noví protivníci

Mor se objevil v Jaffě 8. března, tedy v den prvních poprav, a mohl být vykládán téměř jako trest Boží. Následujícího dne už vrchní lékař Desgenettes hlásil mezi vojáky jednatřicet případů a lazaret, zřízený v řeckém ortodoxním klášteře, se rychle plnil. Tentokrát se spolehlivě jednalo o bubonický, tedy hlízový mor, byť se vojákům i důstojníkům mělo tvrdit, že o žádný mor nejde. Major Detroye si už v následujících dnech zapsal, že v Bonově divizi někteří zemřeli, lékaři, aby nešířili paniku, ale diagnózu tajili, což zpočátku šlo, neboť prvotní příznaky lze zaměnit s otravou alkoholem. Co následovalo dál, už ale bylo příliš zjevné a mezi vojáky propukala panika.

„Nemoc začínala prudkou horečkou provázenou silnou bolestí hlavy a vytvořením hlízy či žlázy velikosti vejce v třísle či v jiném spoji. Jakmile se hlíza objevila, bylo možné pokládat pacienta za mrtvého. Přežil-li čtyři dny, začal mít naději, to se ale málokdy stalo,“ napsal vojín Millet, jenž si sám hlízu rozřízl nožem a přežil.

Desgenettes přijal všechna opatření, snažil se nemocné izolovat od ostatních pacientů a prosazoval osvědčená preventivní opatření, osobní hygienu, koupání v moři i čisté prádlo. Bonaparte, jemuž nemohl vzrůstající strach v jednotkách uniknout, se rozhodl k činu vskutku neobvyklému a statečnému, o němž doktor Desgenettes napsal:

„Dne 11. března 1799 nebral generál Bonaparte, následovaný svým štábem, ohled na svoje bezpečí a navštívil špitál. (...) Generál procházel nemocnicí a navíc promluvil s většinou vojáků, kteří byli při vědomí natolik, aby ho slyšeli, a hodinu a půl se velice trpělivě seznamoval s podrobnostmi týkajícími se ošetřování. Jednu chvíli pomáhal ve vskutku malém a přeplněném pokoji zvedat, či spíše odnášet odporné tělo jednoho vojáka, jehož potrhaný stejnokroj byl poskvrněn samovolným prasknutím obrovského hlízovitého otoku.“

Tuto scénu později vymaloval baron Gros na monumentálním

plátně *Bonaparte navštěvující oběti moru v Jaffě*, třebaže je to dílo spíše oslavné a oslavující, jemuž chybí drsnost reality.

Co vrchního velitele vedlo k návštěvě nakažených morem víc? Víra ve vlastní hvězdu, v to, že mu není souzeno nakazit se, onemocnět, či dokonce zemřít? Příklad a povzbuzení nikoliv nepodobné pohrdání smrtí, s nímž jeho generálové vedli muže do útoku? Chladná kalkulace? Jak pochopit myšlení muže, jenž jednoho dne pošle tisíce na smrt a druhého dne riskuje sám svůj život, když drží v náruči vojáka, kterého by se každý štítil? Statečnosti k tomu bylo třeba víc než k postupu v dešti střel... O návštěvě se v každém případě bleskem dozvěděli všichni a major Detroye si o jejím účinku zapsal:

„Tato akce, svědčící o hlubokém politickém instinktu, měla skvělý efekt. Každý se tu bojí méně.“

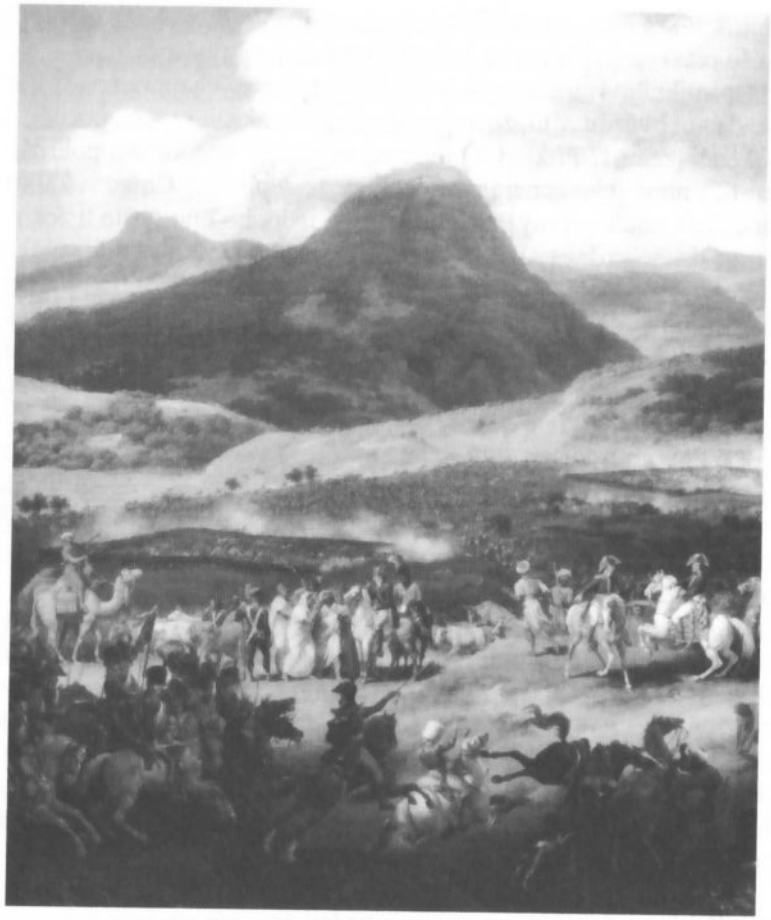
Tři dny po Bonapartově slavné návštěvě vyrazila armáda na další pochod a v Jaffě zůstalo posádkou jen sto padesát mužů v čele s *adjudant-général* Grézieuem, přičemž tři stovky morem nakažených měli ošetřovat okolní křesťané latinského, řeckého i arménského ritu.

„Adjudant-général *Grézieu, zástupce náčelníka štábu, byl tak zděšen, že vyšel ze stanu jen proto, aby se zavřel v jednom domě, odkud komunikoval s vnějším světem jen skrze otvor proražený ve dveřích. Všechna tato opatření byla marná. Už byl zasažen a hrubě ovlivněná morálka podkopala fyzické síly. Zemřel nazítří. Tato smrt vojáky vyléčila z hrůzy. Viděli, že obezřetnost není k ničemu, že dokáže nemoc i zhoršit, a osvojili si fatalismus Turků. Obrnili tělo proti nemoci a ta jich pak porážela mnohem méně,“* psal Martin.

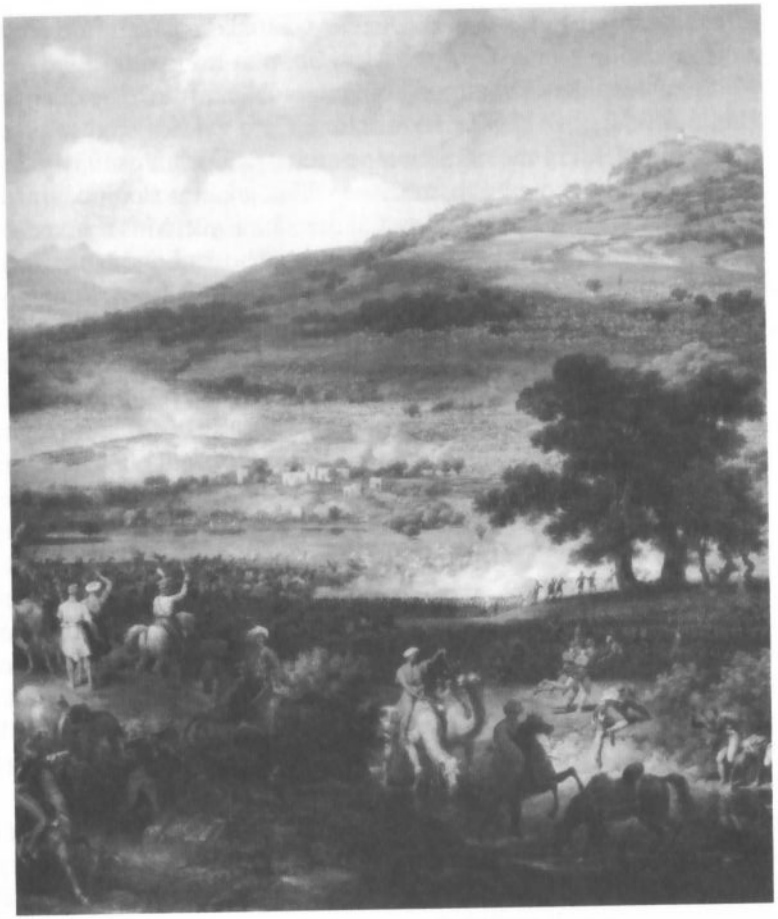
Nemocné měl v Jaffě na starosti Étienne-Louis Malus.

„Po deset dní,“ napsal, *„kdy jsem byl pověřen správou zdravotní služby, jsem soustavně chodil do špitálu a trávil rána v nakažlivém pachu té kloaky. Polovina posádky se během té doby nakazila. Umíralo tu na třicet vojáků denně. Moru unikl jeden muž z tuctu... Mor byl ve všech domech, kde ještě bydleli lidé. Kapucínský klášter, daný do karantény, se nákaze rovněž nevyhnul a většina mnichů pomřela.“*

Malus sám se nakazil, avšak přežil, jeho bratr na mor zemřel a z oněch nemocných se uzdravilo zhruba osm procent. Tito šťastlivci byli v dubnu evakuováni do Damietty. Mor tím neustal, a když

Bitva u hory Tabor, levá část (Lejeune)

Bitva u hory Tabor, pravá část (Lejeune)

se Francouzi ze Sýrie vraceli, leželo v jaffském lazaretu dvě stě nakažených.

V Saint-Jean d'Acre zatím Ahmed Paša Džezzar zvažoval, co má dělat, a přikláněl se spíše k názoru, že město vyklidí. Byl to přece jen starý muž, který měl za sebou pestrou minulost. Bosnu, v níž se narodil, opustil jako mladík, možná kvůli nějakému zločinu, vraždě či zabití, a dal se od Turků najmout jako námořník. Musel tu ovšem provést cosi nového a divokého, jinak by ho jeho druhové či nadřízení neprodali na stambulském bazaru jako otroka. Měl štěstí, koupil ho Ali Bej, s ním odcestoval do Káhiry, kde z mládence s divokou duší a srdcem bojovníka vychovali pravého mamlúka. V dospělém věku se ovšem dostal se svým pánem Alim do sporů, kvůli nimž uprchl do Turecka a odtud do Sýrie, kde vstoupil do služeb Júsufa, emíra bojovných Drúzů. Pak sloužil pašovi z Damašku, vedl boj s Júsufem, přičemž už se mu již tehdy říkalo Džezzar, Řezník. Nakonec se, někdy v 70. letech XVIII. století sám stal Pašou a dosáhl až na úřad správce Akry. Byl mužem bojovným, prchlivým, krutým a nevypočitatelným, avšak svým způsobem osmanské Portě věrným, neboť mu to vyhovovalo a přinášelo prospěch. Jistěže změnil mnohokrát za svůj život stranu a nepochybně i zauvažoval, zda by pro něho nebylo výhodnější přidat se k Bonapartovi, z nějakého důvodu ale tyto myšlenky rychle zavrhl. Těžko říci, zda to bylo věkem, nebo jestli cítil, že by po něm ten divný energický Francouz chtěl poslušnost a podřízenost, jakou si Porta žádat netroufala.

Bonapartovo vojsko ovšem předcházela pověst takřka neporazitelných vítězů a Džezzar Paša neměl nejmenší chuť hájit hradby města, které pocházely z dob křížových výprav. Už se chystal dát příslušné rozkazy k evakuaci majetků i materiálu, což vše hodlal vzít i se svými vojáky na sever, když se u něho ohlásili dva muži o to pozoruhodnější, že jeden byl Brit a druhý Francouz.

Pětatřicetiletý Brit se jmenoval sir William Sidney Smith (přičemž první jméno používal pramálo), byl synem důstojníka gardového pluku a od třinácti se plavil po mořích. Už před revolucí bojoval proti Francouzům v námořních bitvách v Chesapeake Bay a u St. Kitts, sloužil i v loďstvu švédském, kde se pro změnu bil proti americkému korzáru Johnu Paulu Jonesovi, z něhož Rusové udělali

admirála, a po tři roky žil i v Konstantinopoli, neboť tam působil jeho bratr jako první sekretář britského vyslanectví. Dostal rytířský titul od švédského krále, za což mu anglický král dovolil používat před jménem slůvko „sir", a roku 1793 se dobrovolně přidal k britsko-španělskému loďstvu, které obsadilo francouzský Toulon. Když pak děla dosud neznámého Napoleoneho Buonaparta donutila Brity i Španěly odplout, velel Smith těm dobrovolníkům, kteří v Toulonu při evakuaci podpalovali všechny lodě, které nebyly schopné přístav opustit. Pravda, nepovedlo se mu je zničit důkladně, Francouzi však označili jeho čin za pirátství (neboť nebyl zapsán na listině kapitánů britské Admirality) a dali jej na černou listinu hledaných nepřátel. Měli štěstí, roku 1796 se jim ho podařilo v Le Havru zajmout, když se tu zcela klidně a vyzývavě procházel, protože v tomto smyslu uzavřel sázku. Následkem toho pobyl sir Sidney dva roky jako zajatec v pařížském Templu, ne ovšem v oněch neútulných celách, z nichž šel Ludvík XVI. pod gilotinu. Byl prominentním vězněm, objednával si vlastní stravu, celu měl vcelku útulně zařízenou a navíc, ježto dal čestné slovo, že neuprchne, chodil přes den na vycházky, kamkoliv si zamanul. Budil obdiv a velmi často navštěvoval salon i dům direktora Barrase... Byl by nejspíš v Paříži pobýval tak dlouho, dokud by Británie neuzavřela s Francií mír, leč jiný člověk s podobně dobrodružnými sklony a modrou krví francouzského aristokrata se jej rozhodl vysvobodit.

Onen francouzský šlechtic se jmenoval Louis-Edmond Le Picard de Phélippeaux (nezaměňovat s Antoinem de Phélippeauxem, což je častá chyba...), narodil se roku 1767 a v patnácti vstoupil do pařížské *École militaire*, do které byl o dva roky později přijat i Napoleone Buonaparte. Studovali zčásti společně, budoucí císař sice rychleji, leč dostával třetí ceny tam, kde Phélippeaux získával první. Roku 1785 ukončili oba vojenskou školu, Buonaparte s mnohem nižším hodnocením, načež odešli jako poručíci k dělostřelectvu, byť každý k jiné jednotce. V následujících letech se jejich cesty rozdělily ještě více, neboť Buonaparte se přidal k revoluci a Phélippeaux roku 1791 emigroval, aby v Condého armádě bojoval za královo vysvobození i návrat monarchie. V roce 1795 byl zajat, díky ženě, kterou okouzlil, uprchl a roku 1797 se dostal do Anglie, krátce nato ale odplul zpět

se šíleným plánem. Vzal si do hlavy, že z Templu osvobodí právě Sidney Smithe. Potíž ovšem tkvěla v tom, že musel Brita unést, neboť zajatec v Templu nemínil čestné slovo porušit a zmizet sám! Phélippeaux si proto opatřil nejen falešné doklady policejního komisaře, ale i falzum rozkazu k převozu prominentního vězně. Zabušil se čtyřmi přáteli, všemi v policejních stejnokrojích, na bránu Templu, předal pověření, převzal si vězně, dostal ho přes Francii na loď a 8. května 1798 s ním dorazil do Londýna. Byl to dobrodružný podnik a nelze vyloučit, že když Emma Orczyová psala kdysi populární román *Červený bedrník*, vzala si za vzor právě Phélippeauxe.

Z vězně i vysvoboditele se stali přátelé na život i na smrt, a když plukovník sir Sidney Smith dostal od lorda Spencera velení na osmdesátidělové *H.M.S. Tigre*, vzal Phélippeauxe s sebou a odplul se zvláštním diplomatickým posláním do Středomoří. Měl tu zastupovat britské zájmy u osmanské Porty, což využil k tomu, aby si přisvojil titul komodora a vztyčil patřičnou vlajku. Nesmírně tím popudil Horatio Nelsona, kterému se odmítal jakkoliv podřizovat, což Admiralita nakonec vyřešila tím, že mu příslušné pravomoci udělila. Zároveň mu dala i další plavidlo, čtyřiasedmdesátidělovou *H.M.S. Theseus*. V březnu 1799 vystřídal Smith eskadru komodora Hooda, která stále blokovala egyptské břehy (tvořily ji, jak bylo už v souvislosti s námořní bitvou u Aboukiru řečeno, řadové lodě *H.M.S. Zealous, H.M.S. Goliath* a *H.M.S. Swiftsure*), sotva ale doplul před Alexandrii, dozvěděl se o Bonapartově vstupu do Jaffy. Phélippeauxe okamžitě poslal vzkaz na *H.M.S. Theseus*, ať pluje s plnými plachtami k Saint-Jean d'Acre, a sám se pustil na *H.M.S.Tigre* za ním, jen co doplnil zásoby.

Phélippeaux doplul do Akry takřka za pět minut dvanáct, v době, kdy už ji Džezzar Paša začal vyklízet, a vynaložil všechnu svoji výmluvnost, aby jej přesvědčil, že dělá chybu. Vyložil mu, že Akru lze s úspěchem bránit, slíbil britskou pomoc, vysvětlil, co je třeba udělat, dodal, že Sidney Smith pluje za ním a bude hájit Akru z moře, načež se sám ujal všeho, co bylo k obraně třeba.

„Ahmad (turecky Ahmed, jako Bosňák možná i Ahmet, pozn. překl.) *Řezník, komodor Sidney Smith a plukovník Phélippeaux tak vytvořili v protikladu k pozoruhodnému protivníku stejně pozoruhodný tým,"* mohl právem konstatovat Christopher Herold.

Nezdařený útok na Saint-Jean d'Acre

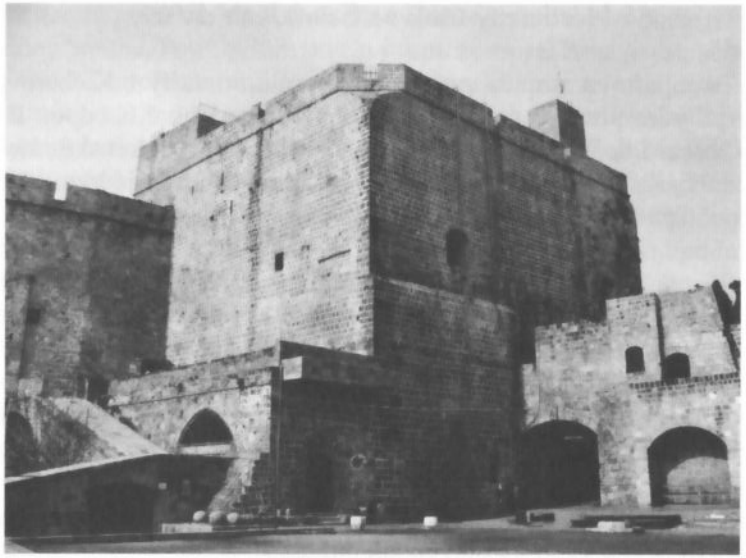
Bonapartova armáda zatím postupovala od Jaffy s Kléberovou divizí jako předvojem a nenarážela nikde na vážnější odpor. Dne 17. března došla k přístavu Haifa na jižním konci Akkonské zátoky a zmocnila se jej bez výstřelu. Vrchní velitel dorazil s jádrem sil nedlouho poté a hlavní stan rozbil 18. března na výšinách hory Carmel. Z ní měl přes olivové háje i svěže zelené ovocné stromy vše jako na dlani, takže mohl bez větších problémů spatřit přístavní město Saint-Jean d'Acre na břehu zátoky. Při pohledu shora tvořilo půdorysně takřka písmeno „T", obrácené příčkou k západu, přičemž větší část té příčky přiléhala k moři.

Vypadalo rozlehle, i když je od západu a zčásti i od jihu chránilo moře, působilo křehce, neboť kdo by spoléhal na to, že zdvojené hradby, na nichž se po tři sta let nic nezměnilo a které tu postavili křižáci, odolají útoku? Jenže zdání klamalo, středověcí stavitelé použili pevný kámen a stavěli tak důkladně, že stínkami lemované, věžemi zpevněné valy odolaly zubu času a byly schopné vzdorovat i dalším dobyvatelům!

Jedna věc, která nemohla vrchnímu veliteli *Armée d'Orient* uniknout, byla víc než nepříjemná. Před Akrou se totiž nacházely britské koráby *H.M.S. Theseus* a *H.M.S. Tigre*, což muselo iritovat tím spíše, že druhá z lodí byla až do roku 1795, kdy ji lord Bridport u Lorientu zajal, francouzská. Navíc kolem obou dvoupalubníků kotvily dělové čluny a bylo jasné, že při mořském břehu nelze na hradby zaútočit. Už 17. března, když se podél pobřeží blížil francouzský předvoj, Smith jasně ukázal, že se nehodlá jen pasivně bránit.

„Spatřili jsme," vyprávěl de Niello Sargy, *„jak při mořském břehu křižují anglické řadové lodě* Theseus *a* Tigre, *jejichž šalupy se blížily ke břehu a zahájily palbu na náš předvoj, jenž právě procházel pod horou Carmel. Arabové zatím sledovali naše divize zpovzdálí. Komodor Sidney Smith byl osobně v jednom člunu a vedl prudkou palbu z děl na naši kolonu, jež podél mořského břehu postupovala. Naše jednotky se tedy pustily horským řetězem, jenž planinu lemuje..."*

Francouzský vrchní velitel ihned pochopil, že britské vícepalubníky představují hrozbu i z jiného důvodu, a okamžitě poslal rozkaz

Středověký palác v Akře

kapitánu Standeletovi, veliteli nevelké flotily, kterému dal předtím za úkol, aby přepravil těžká obléhací děla z Damietty k Akře. Standelet měl neprodleně zakotvit v Jaffě a náklad vyložit, jenže už bylo pozdě, neboť lodě připlouvaly. Nad hladinou se válel mlžný opar, kapitánovi navíc ve výhledu do dlouhé zátoky bránil výběžek mysu Carmel a válečné lodě komodora Smithe spatřil, až když se ocitl téměř na dostřel. Sám stihl se svojí vlajkovou lodí i dvěma dalšími obrátit a uniknout, sedm jiných ale lapili Britové i s cenným nákladem. Plukovník Phélippeaux, jenž musel zářit zlomyslným zadostiučiněním, nechal děla ihned vyložit a navézt na hradby do palebných postavení, která určil!

První kolo tedy nedopadlo pro Bonaparta nejlépe a jemu nezbývalo, než si pasivně dál prohlížet ono město s přebohatou historii i spoustou nejrůznějších jmen. Založili je Féničané a poprvé opevnili Byzantinci, ve starověku se mu říkalo Ptolemais, později neslo název Akko, Akkon, Akers, Acre, Accho, Acco, Hacco či Saint-Jean

d'Acre; v češtině do jisté míry zdomácněl název Akra. Roku 1104 toto místo dobyli křižáci pod velením Balduina, bratra Godefroie z Bouillonu, roku 1187 jim ho vyrval sultán Saladin a Léta Páně 1191, po dlouhém obléhání, do něj vstoupil Richard Lví srdce. Akra se stala takřka poslední výspou i zbytkem křižáckých států v Levantě a definitivně padla do muslimských rukou roku 1291. Roku 1799 čítala deset až dvanáct tisíc obyvatel

Bonaparte neměl obléhání rád, pasivní vyčkávání neodpovídalo jeho pojetí války ani temperamentu a krom toho předpokládal, že Džezzar Pašovi vojáci jeho divizím neodolají. První šarvátky, o nichž referoval de Niello Sargy, vzbudily podobné naděje v celé armádě.

„Pašovy jednotky měly obsazeny zahrady, které město obklopují, a byl dán rozkaz je odtud vyhnat. Provedení nenarazilo na překážky, posádka se stáhla za opevnění a zprvu jsme si mysleli, že vše půjde stejně rychle jako před Jaffou. Celý tábor byl přesvědčen, že nás Saint-Jean d'Acre nedokáže zastavit nadlouho. Jenže my nejdřív neměli obléhací dělostřelectvo a dokázali jsme na vytvoření průlomu soustředit jen tři polní děla..."

Když za sebou turecká posádka zavřela brány, nezbylo Bonapartovi než zahájit to, co se v *École militaire* naučil, klasické zákopnické přiblížení k pevnosti. Už 21. března začali sapéři hloubit podle pokynů generála Caffarelliho ve vzdálenosti sto padesáti sáhů od města první přibližovací zákopy. Dělostřelci zatím rozmisťovali své hlavně do osmi baterií, z nichž dvě zaměřili na ostrůvek s majákem vprostřed vjezdu do přístavu, tři proti té straně, kde po nich chtěl vrchní velitel vytvořit průlom, a zbytek proti masivní věži na severozápadním nároží paty onoho „T"; už křižáci dali této obrané stavbě jméno *Tour Maudite*, Prokletá věž. Průlom tedy měl být vytvořen ve stejných místech, na která útočili Léta Páně 1291 vojáci sultána Chalíla... Jenže mohlo se to podařit, když Akru bránilo 250 tureckých děl a dva hmoždíře, nepočítaje hlavně britských lodí a to, co Britové ukořistili z konvoje kapitána Standeleta?

Týž den se mezi Bonapartem a Smithem jednalo o výměně zajatců, neboť Francouzi zajali v Haifě něco Britů a Džezzar zase držel v Akře nějaké Francouze. Současníky nesmírně udivovalo, že se paša dal přesvědčit a ony nešťastníky podle svého zvyku nepopravil, udivený byl i Bonaparte a na sira Sidneye od té chvíle nahlížel jako

na čestného, až rytířského protivníka. Kdy se dozvěděl, že obraně velí jeho bývalý spolužák, ovšem není zcela jasné.

Francouzští vojáci, kteří nehloubili zákopy, paralely a sapy, zatím měli na práci jen to, co se snažil všem velitelům vštípit šéflékař Desgenettes, tedy hygienická opatření k zamezení moru. Na hoře Carmel byl pro postižené zřízen lazaret, jenž se navzdory všem opatřením za pár týdnů zaplnil. Statistika z období od 10. do 25. dubna 1799, jediná, která se dochovala, konstatuje, že k prvnímu datu zde bylo 152 morem nakažených, k nimž přibylo 269 nových případů…

Sedmatřicetiletý René-Nicolas Dufriche, baron Desgenettes, šel ve snaze dokázat, že mor je sice zlý, ne však přenosný z člověka na člověka, velmi daleko.

„Vnořil jsem lancetu do hnisu hlízy jednoho nemocného (...), udělal si s ní lehký řez ve slabině i u podpaží a neuchýlil jsem se k jiné prevenci, než že jsem se sám umyl mýdlem a vodou. Po tři týdny jsem měl místa řezu lehce zapálená (...). Doznávám, že po medicínské stránce ten neúplný experiment dokázal pramálo."

Kolik lidí by ale svedlo jeho chladnokrevnost, odvahu a obětavost napodobit? Kdyby tento statečný lékař žil o půl století později, mohl se zařadit mezi slavné průkopníky očkování… Sám dodal jen to, že onen voják, s jehož nemocí experimentoval, se uzdravil. Potkal se s ním za dalšího vyčerpávajícího pochodu skrz poušť a vděčný pacient dal žíznícímu lékaři napít ze své lahve. Desgenettes přijal, sám ale ve svých zápiscích přiznal, že tak učinil s největším odporem. Každá statečnost má nejspíš své meze…

Vraťme se však k postupu obléhání, byť se další dva dny po 21. březnu nic nedělo a baron de Peyrusse, armádní pokladník, mohl své matce do jihofrancouzského Carcassonne napsat:

„Naše ležení připomíná den co den spíš vesnické tržiště. Víno, likéry, fíky, pšeničné placky, hrozny, máslo a podobně..., všeho je dostatek, byť za neslýchané ceny, při válečném tažení by ale člověk neměl počítat drobné."

Bonaparte si zatím lámal hlavu, jak se vypořádat se čtyřmi hlavními těžkostmi, o nich musel před Saint-Jean d'Acre vědět.

Tou první byl počet jeho mužů. Úspěšné obléhání města či pevnosti si žádalo, aby obléhatelů bylo nejméně dvakrát tolik než obležených.

Bonaparte u Mojžíšových pramenů

Část sil pak mohl útočník ponechat, aby opěrný bod blokovaly, a s částí mohl táhnout jinam podle toho, jak to situace vyžadovala. Před Akrou ovšem bylo Francouzů méně než obránců za hradbami, takže Bonaparte tu do značné míry znehybněl a ke krytí Jordánu, odkud se daly čekat další nepřátelé, mohl uvolnit jen malé odřady. Uvidíme zanedlouho, že se mu to málem stalo osudným.

Druhou potíž tvořila poloha. Pokud se oblehlo město, které chránilo zčásti moře, bylo nutné zablokovat i plavební trasy, jenže před Akrou křižující britské válečné lodě nic takového nepřipustily. Obležené město tak mohlo po moři dostávat potraviny, munici, zbraně i posily a Francouzům nezbývalo než bezmocně přihlížet.

Třetí problém tkvěl v tom, že Bonaparte postrádal na své operační linii zásobovací základny a doplňovací střediska. Ty měl příliš daleko, až v Egyptě, a cesty kontroloval jen symbolicky. Chybělo mu vše, co Džezzar Paša dostával po moři.

Čtvrtá těžkost byla nejhorší, neboť bez obléhacího dělostřelectva

lze těžko vytvořit průlom, umlčet hlavně obránců a podporovat v útoku vlastní pěchotu.

„Generál Dommartin se ze všech sil stavěl proti tomu, aby obléhání začalo před příchodem dělostřelectva, avšak ohnivý Caffarelli, ženijní generál, jenž netrpělivosti generála Bonaparta sekundoval a krom toho i lichotil, prosadil, že obléhání začalo s pouhými třemi dvanáctiliberkami," píše ve svých pamětech Martin.

Dne 24. března začala děla na Akru pálit a do osmačtyřiceti hodin se jim podařilo umlčet dvě hlavně, které jim od majáku odpovídaly, dvanáctiliberky vypalující kule na hradby však nemohly průlom vytvořit. Dne 25. března se nicméně za mohutného rachotu a nadšeného jásotu obléhatelů zřítil kus východní části Prokleté věže, avšak euforie těch, kteří očekávali, že město do večera padne, rychle vyprchala. Do průlomu poslaní sapéři narazili na Phélippeauxem vybudovanou kontreskarpu i na křížovou palbu obránců a se ztrátami ustoupili.

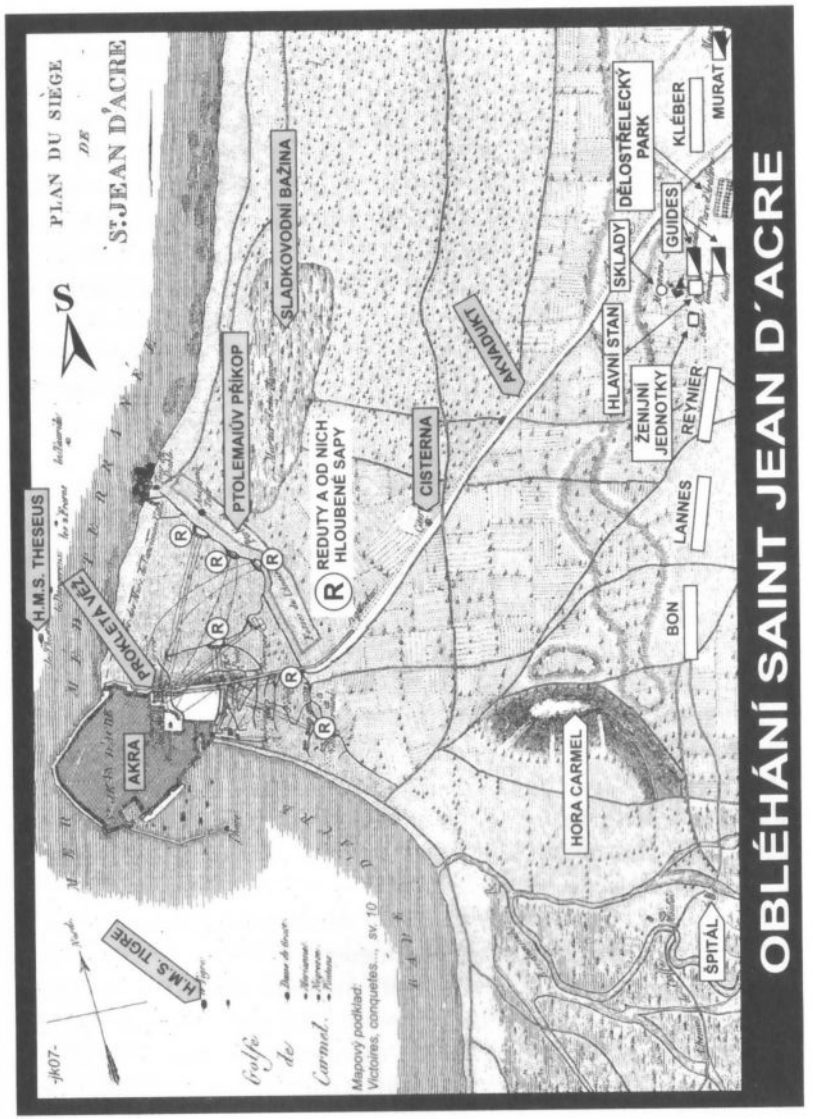
Na 28. března (8. germinalu) nařídil Bonaparte první útok, byť se jeho podřízení stavěli k šancím na úspěch dosti skepticky a generál Kléber dokonce při pohledy na sapy, které měly usnadnit přiblížení, s drsnou prostořekostí a narážkou na vzrůst vrchního velitele pravil:

„Udělali tu pěkně srandovní zákopy. Pro vás, generále, jsou akorát, jenže mě sahají leda tak po břicho!"

Nikdo nevěděl, že nedlouho předtím připluly Sidney Smithovi posily, osm stovek ostřílených příslušníků britské námořní pěchoty, které plukovník Phélippeaux rozmístil na nejohroženější úseky.

Francouzský útok započal ve čtyři ráno dělostřeleckou přípravou, soustředěnou na místo potenciálního průlomu, na což turečtí i britští dělostřelci odpověděli palbou tak zničující, že do šesté ranní ležely čtyři desítky francouzských kanonýrů mrtvých či vyřazených z boje a jejich děla se změnila v trosky.

„Ve tři odpoledne se podařilo otevřít ve zdi otvor dosti velký pro průchod dvou mužů. Bonaparte nicméně pokládal průlom za schůdný a dal rozkaz vyrazit vpřed. Granátníci 69. půlbrigády postupovali zapáleně, leč nikdo nevytušil existenci příkopu u úpatí věže a hradeb. Granátníky položená mina vybuchla už před kontreskarpou a žádné nepřátelské opevnění nedoznalo újmy. Vojáci byli nuceni na chvíli zastavit. Pak s pomocí žebříků a aniž je nepřátelská palba zneklidňo-

vala, sešplhali do příkopu, kde zjistili, že žebříky jsou příliš krátké, aby k průlomu dosáhly," psal Martin.

Ona průrva pro dva muže byla osmnáct stop vysoko a žebříky útočníků dosahovaly podstatně níže, kapitán Mailly z Bonapartova štábu ale dokázal vojáky strhnout a vést je dál.

„Rozvztekleni těžkostmi," pokračoval týž pamětník, *„se vydrápali vzhůru po hromadách těl mrtvých druhů, pak si stoupali jeden druhému na ramena a konečně vnikli do věže. Jaké ale bylo jejich překvapení, když tu nikoho nenašli! Vnitřek byl obezděn kolem dokola a neměl žádný východ do pevnosti"*

Turci připravili o patro výš nálož a odpálili ji, když byli granátníci uvnitř. Ti zahynuli všichni až na velitele praporu Bernarda, kterého exploze vymrštila ven a odhodila na sto kroků. To, že přežil jen s pohmožděninami, byl malý zázrak…

I obránci ale zažívali zlé chvíle. Při pohledu na francouzské vojáky, které provázela pověst nepřemožitelných ďáblů, zakolísali, byť jim nic nehrozilo, a začali utíkat. Ahmed Paša Džezzar, oděný do nejskvělejšího roucha, s bílým a zdaleka viditelným turbanem na hlavě, zpočátku pohrdavě přihlížel francouzským přípravám, teď ale navzdory věku rázně vyběhl, aby zbabělce zarazil. Vypálil do prvních z obou pistolí, rozháněl se drahocennou šavlí a řval:

„Zbabělci, čeho se děsíte? Což nevidíte, že jsou v koncích?"

Útok vskutku uvázl na nemožnosti vyšplhat vzhůru a Francouzi ustupovali. Byl to pro obě strany velmi kritický moment, a kdyby mohli útočníci na hradby, Akra by nejspíše padla. Turkům ale vzrostlo sebevědomí, Francouzi je přestali strašit, a Bonapartových velitelů se zmocnila deprese.

„Mnozí byli od té chvíle toho mínění, že město nikdy nedobudeme," poznamenal si do deníku kapitán Doguereau.

Bonaparte se odradit nedal, ani nemohl, nařídil pokračovat v minérských pracích u Prokleté věže, což představovalo peklo, neboť probíhaly při soustavném ostřelování shora, a když mu 31. března ohlásili dokončení, nařídil na další den útok, v pořadí druhý.

„Avšak vojáci dokázali dorazit ani ne k vrcholku kontreskarpy a museli se stáhnout. Turci chtěli té příležitosti využít ke třetímu

protiútoku, avšak Francouzi se vzápětí seskupili, směle je přivítali a nezakolísali," konstatoval Martin.

Už ovšem nenapsal, že všichni, kdo se druhého útoku z 1. dubna (12. germinalu) zúčastnili, buď padli, nebo utržili zranění; mezi raněnými byli i dva pobočníci vrchního velitele, Duroc, budoucí maršálek Napoleonova paláce, i Eugène de Beauharnais, Bonapartův nevlastní syn a příští italský vicekrál.

„Duroc, první pobočník vrchního velitele, málem zahynul na obrovské zranění, které mu na pravém stehně způsobila granátová střepina. Jedna kulka se otřela o očnici a strhla na čele kůži pobočníkovi de Beauharnaisovi; stačilo o dvě čárky víc a byl by mrtev," poznamenal de Niello Sargy.

Bitvy v biblické krajině

V prvních dubnových dnech dostal generál Bonaparte od sympatizujících křesťanů z Galileje informace o tom, že se na výzvu Ahmeda Pašy Džezzara chopili zbraní další nepřátelé, kteří co nevidět vyrazí obležené Akře na pomoc. Jednalo se jak o divoké a bojovné kmeny v oblasti Nábulusu, tak i o válečníky, které shromažďovali pašové z Aleppa a Damašku. Vrchní velitel se tak dostával do situace, kdy musel podniknout účinná protiopatření, jinak by se mohl ocitnout mezi dvěma ohni. Potíž byla v tom, že jeho skrovné síly na něco podobného nestačily a on mohl pro obranu přístupových cest z hor k Saint-Jean d'Acre uvolnit jen velice málo jednotek.

Dne 5. dubna vyjel od obléhaného města k východu nevelký průzkumný odřad pod velením osmadvacetiletého brigádního generála Jeana-Andoche Junota, Bonapartovi bezmezně oddaného muže a temperamentního vojáka, kterému se už tehdy říkalo přezdívkou *La Tempête*, Bouřka. Ten narazil v prostoru Nazaretu na jezdecké oddíly z Nábulusu *(Nablus, Shechem, Shkhem)*, jejichž složení není přesněji známo, s jistotou lze ale říci, že byly podstatně početnější. Junot je odrazil, hlásil však vzrůstající nepřátelskou aktivitu do hlavního stanu na hoře Carmel.

Vrchnímu veliteli nezbylo v situaci, kdy potřeboval takřka každý

peloton, než uvolnit další a tentokrát větší síly. Dne 9. dubna poslal Junotovi na pomoc generála Klébera s 1500 muži, což byly tři čtvrtiny jeho divize. Kléber došel do prostoru Cana *(Kafr Kana)*, to jest do biblické Káně galilejské, kde proměnil Ježíš vodu ve víno, střetl se tu s třikrát většími tureckými silami a porazil je. Jenže i on musel hlásit k Akře rostoucí počet protivníků přicházejících od východu a Bonaparte byl nucen uvolnit už třetí kontingent.

Tentokrát vrchní velitel vyslal dvaatřicetiletého brigádního generála Joachima Murata, kterému dal dva bataliony pěchoty, jedno lehké dělo a kompanii dragounů. Budoucí maršál císařství a neapolský král s nimi došel 15. dubna na výšiny u západních břehů Jordánu a na protějším břehu spatřil stany tureckého tábora. Nezaváhal, překročil řeku, seskupil vojáky do obvyklých čtverhranů a zahájil útok.

„Zformoval svůj sbor do dvou praporních karé a vedl je na Jakubův most. Pohled na nás vyvolal v nepřátelském ležení poplach, protivníkovo jezdectvo se rozvinulo po planině a začínalo nás obklopovat. Naši tirailléři chránili čela obou batalionů, které postupovaly útočným krokem. Jeden Dalmatinec byl dost smělý na to, aby po našich tiraillérech vystřelil, a stal se první obětí onoho dne. Klesl a jeho kůň uprchl ke svým. Zakrátko se naše bojem a vidinou kořistění rozpálená jednotka ocitla na opačném břehu Jordánu. Nešla už, běžela, a jak pádila ze svahu dolů, smetla jezdce nakupené před příliš úzkým mostem," líčil tento střet Jacques-François Miot.

Úspěšný Muratův útok vyčistil od nepřítele kraj na sever od Tiberiadského jezera, což ovšem neznamenalo, že by se tak zažehnalo veškeré nebezpečí. Kléber totiž narazil 15. dubna jižně od Tiberiady i od Murata na hlavní síly paši z Damašku. Abdulláh Paša se svými muži odpočíval v ležení na planinách Esdrealonu pod biblickou horou Tabor *(Thabor, Har Tavor)* a podle odhadů jeho síly čítaly 25 000 jezdců, navíc s podporou 10 000 pěších, což představovalo sedmnáctinásobnou přesilu! Naštěstí pro Francouze se jednalo o bojovníky nedisciplinované, špatně vycvičené, zčásti o dobrovolníky, zčásti o městské milice. Kléber tyto špatné kvality nejspíše odhadl, navíc vsadil na moment překvapení a naplánoval noční útok, jenže podcenil vzdálenost a přecenil fyzické schopnosti svých mužů,

v důsledku čehož se 16. dubna (27. germinalu) dostal k ležení pašy z Damašku až k šesté ranní. To už bylo všude jasno a na pětadvacet tisíc jezdců se vrhlo na dvě karé (Vial a Rampon), tvořená necelými dvěma tisícovkami. Francouzům zanedlouho nezbylo než zarazit postup a v oněch čtverhranech přejít do zoufalé a vyčerpávající obrany.

Nerovný zápas, jenž dostane název bitva u hory Tabor, trval neuvěřitelně dlouho, Kléberovi muži bojovali bez přerušení od šesté ranní do čtvrté odpolední. Takřka se nemohli nadechnout, jejich naděje na to, že vůbec vyváznou, zvolna slábly a všem docházela munice.

„Strašně rádi bychom vyměnili nesený kousek chleba za nějaké kule a náboje, stejně jsme neměli čas ho snist, a i kdyby byl, neposloužil by nám, protože jsme byli tak zmoženi žízní i únavou, že jsme nemohli ani promluvit. Jezero leželo jen kousek od nás, divize se ale k němu nedokázala dostat, takže tudy cesta k osvěžení nevedla," vzpomínal vojín Millet.

V nejhorší chvíli, kdy už i nejstatečnější srdce klesala a Francouzi bojovali, jen aby prodali kůži co nejdráže, zaslechl kdosi od jihu výstřely a něčí zkušené uši poznaly, že to je dunění francouzských Gribeauvalů. Do unavených hlav to vlilo novou naději a zmoženým pažím dodalo dosud vzdálené hřmění trochu nových sil. Hlas děl se blížil, zaslechli jej i bojovníci paši z Damašku, jejichž nápor ztratil na urputnosti, a nedlouho poté už se ke Kléberovi blížila divize generála Bona, kterou přiváděl osobně, jako *Deus ex machina*, Napoleon Bonaparte.

„Vrchní velitel pak rozdělil do třech kolon jezdce, které s sebou měl: každá z těch kolon měla po jednom dělu. Poslal je na planinu tak, aby odřízl nepříteli ústup. Když byly kolony blízko, vypálily dvě rány z děl, které obrátily musulmany na naprostý útěk. Bylo je už jen vidět, jak prchají vzhůru a ujíždějí plání. Francouzi se jejich hrůze posmívali a křičeli na ně: ‚Takhle se biji Evropané!' Jejich pronásledováním se Francouzi už nezabývali. Jen co nepřítel zmizel, vyhledal generál Bonaparte generála Klébera; objali se a blahopřáli si k vítězství," takto prostě vylíčil závěr bitevního střetu východně od Nazaretu Nicolas le Turc.

Vítězství ovšem nebylo tak rychlé a snadné ani pro Klébera, ani pro

muže, které s sebou přiváděl Bonaparte, vzpomínka trubače oddílu guides Élie Krettlyho, který za onu bitvu získal čestnou šavli (čestná zbraň s věnováním a uvedením činu se dávala za výjimečný skutek v poli místo tehdy neexistujících vyznamenání), to říká dosti jasně:

„V kopcích Panny Marie Nazaretské se mamlúci vrhli na adjudant majora Dahlmanna. Hnal jsem se mu na pomoc a hned pro začátek jsem utržil ránu kopím. Bolest mi dodala odvahy a tři jsem srazil, pak mě ale málem vyřadil z boje sek šavlí a výstřel. (...) Jeden z mamlúků se na mne vrhl odzadu a vypadal, že touží jen po mně. Byl jsem hrozně unavený, krvácel jsem a slábl z utržených ran, tomu hroznému protivníku jsem se ale musel postavit, nevypadal, že by mě nechal být. Chtěl jsem jeden z jeho seků vykrýt, jeho damascénka ale přesekla moji šavli vejpůl. Rychleji, než lze pomyslet, jsem se na něho vrhl jako člověk, který už nemá co ztratit. Náhoda chtěla, že jsem ho popadl za dlouhý vous; muže, prudce jsem ho za tu bradu strhl ke krku svého koně a zabil ho pažbou pistole, jediné zbraně, co mi zbývala...“

Vzpomínka vojína Milleta, jenž bojoval v řadách Kléberových jednotek, zní rovněž živě i bezprostředně a vypráví o chvílích, kdy Francouzi hnali prchajícího nepřítele před sebou k Jordánu i k jezernímu břehu:

„Nezapomeňte, čtenáři, co jsem řekl předtím, tedy to, že jsme umírali žízní. Nuže, naše žízeň po pomstě zatlačila žízeň po vodě a roznítila naši touhu po krvi. (...) Brouzdali jsme se po pás ve vodě téhož jezera, u kterého jsme chvíli předtím málem lekli žízní. Už jsme ale nemysleli na pití, jen na zabíjení a na to, jak zbarvit jezero do ruda krví těch barbarů, kteří ještě před chvílí mysleli, že nám uřežou hlavy a naházejí naše těla do vody. Teď se v ní sami topili a hladinu pokryli svými těly.“

Bylo to naprosto nečekané vítězství, záchrana přišla v okamžiku, kdy už neměl Kléber v co doufat, a Bonapartově pohotovosti, přehledu o situaci, manévru i energičnosti je třeba složit zasloužený hold.

Bilance bitvy u hory Tabor byla stejně neuvěřitelná jako obrat, ke kterému v ní odpoledne došlo. Armáda z Damašku byla rozprášena a ztráty Francouzů, bojujících deset hodin, činily šedesát raněných a dva mrtvé!

Toho večera nocoval Napoleon Bonaparte v klášteře v Nazaretu. Byl obklopen všemožnou péčí, obdivem a láskou zdejších křesťanů, kteří v něm viděli svého nového Spasitele. Zbožní lidé všem na potkání prostince vyprávěli slavné biblické scény a, jak napsal doktor Desgenettes, přichystali rychle slavnostní *Te Deum*. Mnozí z mužů Bonovy i Kléberovy divize tak opět slyšeli kostelní zvony, sborový zpěv a vše, co v revoluční Francii utichlo už před šesti lety. Nejeden z nich zjihl, zavzpomínal, a když to mniši nabídli, dal se pokřtít. Jednalo se ovšem o slavnostní a výjimečný křest, při němž šel všem zájemcům za kmotra sám Bonaparte, kmotrou pak byla choť generála Verdiera, která svého muže neopustila ani na této válečné výpravě a prožila celý boj u hory Tabor v jeho karé. Jeden major od 14. dragounského, jenž cítil smrt na jazyku, požádal o poslední pomazání s tím, že když už je ve Svaté zemi, chce umřít, jak se patří. Jeden voják, který přišel v předchozím boji o prst a stihl si ho sebrat, žádal, aby mu ho se vší slávou pohřbili na zdejším hřbitově.

„Nevím, co potká zbytek mých kostí, takže bych rád měl ve Svaté zemi alespoň prst,“ prohlásil.

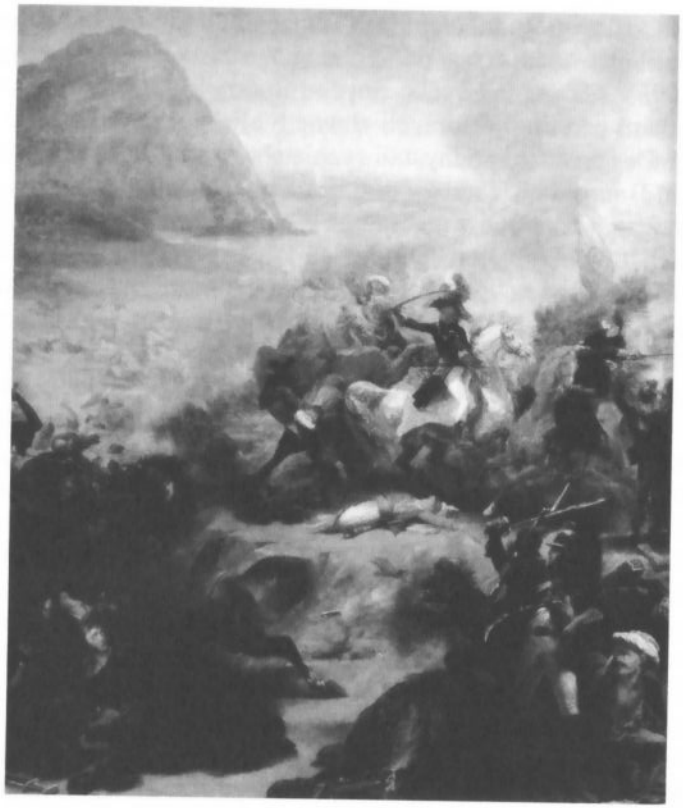
Jiní Francouzi si ovšem zachovali svoje revolucionářské bezvěrectví a voltariánskou skepsi. Hrabě de Lavalette z Bonapartova štábu s mírným despektem konstatoval, že nazaretský kostel je stejný jako chudé venkovské kostely ve Francii.

„Výjimku představuje kaple, o níž se věří, že byla Mariinou ložnicí. (...) Převor nás nejdříve ze všeho ujistil, že právě sem slétl archanděl Gabriel, aby Panně oznámil její slavný a svatý úděl. Dotkl se patou sloupu a přerazil ho. Rozesmáli jsme se, ale generál Bonaparte nás s přísným výrazem napomenul, ať zachováme vážnost.“

Bonaparte si nepochybně tyto okamžiky připomene, až bude jednoho dne uzavírat konkordát s církví!

Křesťanská láska nazaretských mnichů ovšem měla své meze, a když přišla zpráva, že francouzští vojáci vypálili dvě arabské vesnice nábulských horalů i město Jenin, zapomenuli na přikázání a zaradovali se…

Po dvou dnech se vrchní velitel vrátil s Bonovou divizí zpět před Akru a Klébera nechal, ať pro jistotu dál střeží břehy Jordánu, tvořící určitou přírodní hranici.

Bitva u Nazaretu, levá část (Gros)

Bitva u Nazaretu, pravá část (Gros)

Situace před Saint-Jean d'Acre se po dobu Bonapartovy nepřítomnosti nijak nezměnila, spíše naopak. Francouzi chystali další útok, což jim komodor Smith a plukovník Phélippeaux nijak neusnadnili. Dne 7. dubna podnikli obránci pod velením jednoho britského důstojníka výpad, jehož cílem bylo přerušit minérské práce pod Prokletou věží a zavalit dosud vyhloubené podkopy. Nepovedlo se jim to, Francouzi reagovali na zuřivý útok padesátky mužů stejnou mincí a všechny včetně jejich vůdce pobili. Vrchní velitel doufal, že výpadu velel Phélippeaux, proto nechal tělo vyzvednout, zklamaně ale zjistil, že o jeho spolužáka nejde, neboť doklady jasně říkaly, že mrtvý se jmenoval Thomas Oldfield a pocházel z Enfiledu. Ke cti Francouzů nutno podotknout, že mrtvého pochovali s vojenskými poctami.

V následujících dnech pokračovaly zuřivé dělostřelecké souboje a ostřelování, jimž padaly za oběť především útočníci. Dne 18. dubna rozdrtila střelná rána ruku třiačtyřicetiletému generálu Louisi-Marie Maxmilienu Caffarellimu du Falga.

„Generál Caffarelli procházel onoho dne skrze spojnice sap, byl sehnutý a ven měl vystrčen jen loket pravé ruky," psal Martin. *„To jediné místo nepříteli stačilo a generála trefila kulka, které mu prostřelila loket skrz naskrz. Útok selhal, generála odnesli do stanu..."*

Doktor Larrey mu ji ihned amputoval, jednonohého ženijního náčelníka *Armée d'Orient* však za pár dní zachvátily prudké horečky a on 27. dubna zemřel. Byl pravým synem skeptického osvícenectví a revoluce, těsně před smrtí si nechal místo Bible přečíst Voltairovu předmluvu k Montesquieově knize *Duch zákonů*. Ani Bonaparte něco takového nedokázal pochopit a Bourriennovi řekl:

„Že si nechal číst předmluvu? To je k smíchu..."

Nejen střely, ale i nemoci si vybírali daň. Gaspard Monge, jeden z předních vědců Bonapartova Egyptského institutu, onemocněl prudkou dyzentérií a potácel se mezi životem a smrtí. Vrchní velitel mu věnoval nebývalou péči, dokonce nechal nemocného přemístit do vlastního stanu, aby měl co největší pohodlí, a slavný matematik mu nejspíše vděčil za to, že se začal uzdravovat.

Když se Bonaparte vrátil od Nazaretu, zjistil, že v Jaffě konečně přistály lodě s obléhacími děly, která měla nahradit ta, o něž Francouzi přišli hned na počátku. Generála se zmocnil optimismus, do Káhiry

psal, že na počátku května Akru určitě dobude, vzápětí se ale dopustil své nejspíše největší chyby za celé obležení. Na dělostřelectvo, které muselo dorazit z Jaffy po souši, nehodlal ve své netrpělivosti čekat a 24. dubna (5. floréalu) nařídil zteč, jež představovala již třetí pokus o ovládnutí města. Bezpochyby spoléhal na nálože pod Prokletou věží, které poručil onoho dne v devět dopoledne odpálit, jenže se přepočítal.

„Jediným výsledkem bylo vyhození nároží do povětří. (...) Granátníci chrabře zaútočili do průlomu, i když bylo zcela jasné, že dovnitř vniknout nelze. Nepřítel usazený na vrcholu věže a za stínkami cimbuří neviditelný, zasypal naše jednotky kamením, bombami a ručními granáty. Protože ale naše jednotky nechtěl nikdo stáhnout, vytáhli Turci dva či tři sudy střelného prachu a svrhli je dolů. Jeho výbuch vzal našim dech a jen nemnoha napůl sežehnutým se podařilo utéci stranou," psal matce do Carcassonne pokladník Peyrusse.

Bylo to naprosté fiasko, Bonaparte však velel další útok hned na následující den.

Tentokrát se granátníkům podařilo vniknout do spodního patra Prokleté věže, jenže pak je Turci zasypali dírou ve stropě granáty.

Teprve po těchto dvou zbrklých, špatně připravených a krvavých útocích dorazilo 30. dubna dělostřelectvo z Jaffy, ani teď ale nedal vrchní velitel čas na dělostřeleckou přípravu či řádné narušení hradebních zdí a jiný útok, v pořadí pátý, načasoval hned na 1. května (12. floréalu), třebaže palebné postavení stihly zaujmout jen čtyři osmnáctiliberky. Skončil opět se značnými ztrátami a tentokrát i v panice. Bonaparta mohlo teoreticky utěšit, že téhož dne v Akře zemřel jeho spolužák a zapřísáhlý nepřítel Louis-Edmond Le Picard de Phélippeaux, o tom se ale dozvěděl až později. Francouzského aristokrata, který měl u Akry, stejně jako v pařížské Vojenské škole, lepší skóre než budoucí císař Francouzů, sklátilo podle Sidney Smithe celkové vyčerpání, podle jiných úplavice či dokonce mor. Ať už tomu bylo jakkoliv, rozhodně nezemřel ze zoufalství a hanby, že střílí na vojáky své vlasti, to jen Bonaparte nadiktoval takovýto nesmysl do své proklamace i do vzpomínek z Ostrova svaté Heleny!

Dne 4. května (15. floréalu) následoval šestý útok s podporou tmy, jenže Ahmed Paša něco podobného čekal. Na hradbách se rozsvítily

lucerny a dolů padaly zapálené kusy, které kritická místa ozářily dost nato, aby sem Turci soustředili ničivou palbu. Sedmý útok (Miot, který je zaznamenává, jej, stejně jako předchozí, nepočítá, neboť podle něj šlo o pokusy, které Turci zmařili už v zárodku…) se odehrál 7. května a byl stejně bezvýsledný jako ty před ním.

„Od těchto chvil se v armádě začínalo reptat. V Bonapartovi už nikdo neviděl neporazitelného muže a zraky přitahoval jeden jediný muž, Kléber. Ten vždy tažení do Sýrie odsuzoval a od prvního útoku soudil, že Akru nikdy nedobudeme. Způsob, jímž bojoval a zacházel s vojáky sám o sobě představoval kritiku Bonaparta, o kterém (Kléber) říkal, že je generálem, který spotřebuje deset tisíc mužů týdně. Armáda už nahlas říkala, že kdyby měl vrchní velení Kléber, Akra by dávno padla…," říkají Martinovy memoáry.

Teprve 7. května zaujala všechna těžká děla svá určená palebná postavení a zahájila ostřelování hradeb. Vrchní velitel usoudil, že dva dny k narušení zdí stačí, a připravoval osmý (podle Miota, jenž některé po sobě následující pokusy shrnuje, teprve pátý) útok. Odehrál se v noci ze 7. na 8. května a s urputnou svéhlavostí směřoval k Prokleté věži, jenže sir Sidney Smith něco podobného předpokládal. Aniž mu v tom mohli Francouzi zabránit, vylodil část posádek ze svých dvou řadových lodí, k nimž přidal Evropany vycvičené turecké dělostřelce z lodí transportních a s tím vším posílil onen ohrožený úsek. Britové i Turci se vcelku snadno ubránili a uštědřili Francouzům značné ztráty. Mezi mrtvými byl i *chef de brigade* Boyer, jenž svému příteli Muratovi těsně předtím řekl:

„Buď padne Akra, nebo já."

Takřka vzápětí, 8. května (19. floréalu), následoval devátý (podle Miota šestý) útok, vedený v prvním sledu granátníky pod velením třicetiletého brigádního generála Jeana Lannese a *adjudant-général* Rambeaua. Měl zpočátku úspěch, dvě stovky Francouzů se konečně zmocnily věže a vnikly skrze ni do města, jenže za nimi nikdo další nepostupoval. Útočníci to netušili, drali se dál, část vnikla do zahrad Džezzarova paláce a část se drala do ulic.

„Začíná se rozléhat vítězný pokřik a armáda si už myslí, že je pánem pevnosti! Ta naděje ale trvá jen mžik. Granátníky zastaví druhé, během obléhání postavené opevnění, nová překážka je ale neodradí.

Povzbuzují se navzájem, překračují ji a nedbají palby ze sousedních domů. Avšak Turci, co se ještě v ruinách bastionu drží, a ti, kteří sem doběhli, zastaví prudkou palbou z pušek jednotky určené k tomu, aby granátníky podpořily. Lannes je raněn, vojáci váhají a zanedlouho začínají sestupovat zpět do průlomu. Lannes se snaží navzdory zranění zjednat pořádek a posmělit jednotky, ty ho ale neposlouchají a pevnost je zachráněna.

Granátníci povzbuzení příkladem i výzvami svého generála podruhé ztékají opevnění, vidí ale, že jejich druzi za nimi nejdou, ztrácejí naději na pomoc a vyrážejí k jedné mešitě, které se zmocní. Zabarikádují se uvnitř a brání se. Nezdolný Rambeau a řada jeho druhů tu podlehnou…," líčil tento útok Pelleport.

Dvě stovky granátníků tehdy narazily na další val, jejž stihl ještě před smrtí vybudovat Phélippeaux. To, co následovalo, lze bez nadsázky nazvat masakrem, a Bonaparte z výšin před městem marně nařizoval obnovení útoku. Než k tomu došlo, byli Lannesovi a Rambeauovi muži v mešitě i v zahradách paláce Džezzara Pašy pobiti. I Jeanu Lannesovi se vedlo zle, kulka jej zranila do krku a granátníci si jednu chvíli mysleli, že je mrtev. Jeden granátnický kapitán si ovšem naložil bezvládné tělo na záda a vynesl budoucího maršála císařství až k ambulanci, kde se šéfchirurgovi Larreyovi podařilo kulku vyjmout.

„Generálu Lannesovi tenkrát kule prostřelila krk a od té doby držel vždy hlavu nakloněnou k levému rameni a měl určité potíže s hrtanem," vzpomínal po letech jeho pozdější pobočník Marbot, který vyprávěl i o tom, jak Lannes rodinu onoho kapitána až do své smrti podporoval.

Bojovalo a střílelo se takřka celou noc až do rána 9. května, do hřmění děl a práskání pušek zazníval zuřivý řev z obou stran i jekot syrských a tureckých žen, které obránce povzbuzovaly. Chaos byl tak dokonalý, že Turci zastřelili i pár Britů, jejichž uniformy si spletli ve tmě s francouzskými.

„Arrighi, pobočník generála Berthiera, dostal u průlomové baterie kulku, která mu přeťala tepnu, což bylo zranění, ze kterého byl o jeho život dlouho strach," dodává o jiné, později slavné postavě napoleonských válek, de Niello Sargy.

A Vertray jen stručně na adresu své jednotky od 9. půlbrigády dodal:

„Moje kompanie tu byla decimována."

Obránci Francouze odrazili, v hradbách však existoval průlom a Sidney Smith, který čekal, že Bonaparte nápor vzápětí obnoví, si už nebyl jist, zda obrana vydrží. Lordu St. Vincentovi napsal, že Akru nelze podle všech zákonů války dál bránit.

„Avšak v souladu s dalšími zákony ji musíme hájit ne proto, že by za takovou obranu stála, cítíme však, že skrze tento průlom by Bonaparte vykročil k podmanění si dalšího," dodal.

Odhadl situaci s nesmírnou jasnozřivostí a jeho vůle se srazila s vůlí příštího podmanitele Evropy.

Generál Bonaparte se rozhodl, že vsadí vše na jednu kartu. Odvolal od Jordánu Verdierovu brigádu z Kléberovy divize, zacelil s ní stále větší trhliny ve vlastních řadách, načež 10. května nařídil desátý a hned po něm jedenáctý útok (Miotem označovaný jako sedmý a osmý). I on věděl, že skrze průlom u Prokleté věže vede cesta do zbytku Palestiny a do Turecka! Kdyby Akra padla, mohl by na svoji stranu získat tisíce křesťanů i Drúzů a přimět Vysokou portu v Konstantinopoli k povolnosti, míru i ke změně koalice!

„S útokem začala Kléberova divize," psal pokladník Peyrusse a mínil tím Verdierovu brigádu. „Adjudant-général *Fouler vedl předvoj. Byl zabit v průlomu. Tato nešťastná událost pětasedmdesátou neodradila a její příslušníci vtrhli do města ve stejné době, kdy Reynierova a Bonova divize útočily na síly vně valů. Avšak buď nedostatečná součinnost, nebo také zatvrzelost obránců rozhodly o odražení těch, co prorazili. Ti, co nepadli v boji, byli buď zajati, nebo ubiti, nikdo se nevrátil.*

Onen zmatek nás zaskočil a my přestali střílet. Jednotky na chvíli zastavily. Všichni dostupní muži byli seskupeni; dorazili sem granátníci od pětadvacáté a karabiníci od druhé, což všechno napochodovalo do zákopů. Zápal a odvaha těchto čerstvých jednotek vzbudily ve vrchním veliteli dojem, že může nařídit další útok. Chtěl být prvním, kdo vnikne do průlomu, a dalo spoustu práce mu to rozmluvit."

Projevilo se u Bonaparta zoufalství, touha padnout, nebo zvítězit, snaha o zopakování útoku přes most u Arcole s lepším výsledkem

než tehdy? Vrchní velitel vběhl do okopu, dral se přes těla mrtvých i raněných, která tu ležela, neboť Džezzar zarputile odmítal jakoukoliv výzvu k dočasnému zastavení palby, zmazal se krví, pískem i blátem a teprve tady ho štábní důstojníci s pomocí granátníků zastavili. Útok započal bez něho a Francouze přivítala palba stejně ničivá jako předtím.

„Smrtelně byl raněn generál Bon, kterému prolétla střela podbřiškem, a Bonapartův pobočník Croisier, jemuž kule zmrzačila nohu. On pak dodýchal při přechodu pouště, mezi Gazou a El-Arishem," psal Miot.

Devětatřicetiletý Louis-André Bon, před revolucí voják pluku *Bourbon-Infanterie*, muž, který dobýval Toulon a utržil zranění u Arcole, nadějný a schopný velitel, si už další slávu nezískal. A pobočník Croisier, onen muž, kterého Bonaparte u Damanhúru tolik ponížil, dokázal, že rozhodně zbabělcem nebyl.

Bonaparte nicméně pokládal průlom za schůdný a dal rozkaz vyrazit vpřed.

„Jeden batalion odmítl obnovit po těch jatkách útok, vrchní velitel, jenž tu byl, jej k němu vybízel, chtěl donutit granátníky, kterým spílal do zbabělců, aby šli kupředu... Jeden peloton dokonce proti němu pokročil s nasazenými bajonety, avšak generál Lannes, na kterém byly dosud znát následky zranění, svým tělem zaštítil vrchního velitele, neboť byl jeho přítelem. Postavil se mezi něho a vzbouřence a svým loajálním, vojáckým chováním zachránil jedny i ty druhé. (...) Štáb cítil, že je nutné celou událost přejít a zachovat o ní mlčení. Od toho okamžiku bylo nutné obléhání Saint-Jean d'Acre vzdát," popisuje de Niello Sargy pramálo známou dramatickou epizodu, která Bonaparta s největší pravděpodobností přesvědčila o nutnosti ústupu.

Vrchní velitel dosud hrál *va banque* a nyní, po tomto posledním útoku, si musel přiznat, že prohrál, tentokrát neodvolatelně a definitivně. Na poradě v hlavním stanu, kde padlo konečné rozhodnutí, ostatně i Kléber jasně řekl, aby na Akru zapomněl:

„Generálové, přirovnal bych Akru ke kusu látky, který si jdu koupit k obchodníkovi. Chci si látku ohmatat, prohlédnout si ji, dotknout se, a když usoudím, že je moc drahá, nechám ji být."

Příměr byl výstižný, neboť La Jonquièrem sestavená statistika říká,

že syrská kampaň stála Francouze 1200 zabitých v boji, 1000 zemřelých na nemoci a 2500 vážně nemocných či raněných. To představuje 37 procent ze 12 500 mužů, kteří do Syrie z Egypta vyráželi. Připustíme-li, že egyptské tažení tvoří v nejednom ohledu jakýsi zmenšený model či předobraz celé další Napoleonovy politické i válečnické dráhy, neubráníme se srovnání výsledku tažení do Sýrie s tažením do Ruska roku 1812. Paralela se nabízí i s ohledem na to, co následovalo...

Poražený Bonaparte

Sir Sidney Smith po posledním odraženém útoku pochopil, že vyhrál on, a pokusil se o psychologickou válku. Kalkuloval s deziluzí i možnými poraženeckými náladami v nepřátelských řadách, proto nastylizoval a nechal v Akře vytisknout jménem Velkého vezíra francouzsky psanou proklamaci. Začínala takto:

„Tři nebo čtyři zbojníci se přišli zmocnit Egypta: Bonaparte, Kléber a Sucy. Vojáci! Procitněte z omylu. Porta je přítelem skutečného a dobrého Francouze. Pokud opustíte vaše velitele, budete naloděni a odvezeni do Francie, v opačném případě vás čeká strašná smrt a okovy."

Admirál Perrée

Bonapartovým vojákům v ní tvrdil, že je Direktorium zneužilo, opustilo a obětovalo. Nabízel jim svobodu a zaručoval se jménem Velkého vezíra, že mohou onen leták považovat za propustku skrze turecko-britské linie, leč jeho slova měla jediný účinek: vzbudila hněv vůči Britům. Není znám jediný případ, že by francouzský voják před Akrou přeběhl.

Britský komodor napsal 8. května 1799 i generálu Bonapartovi, ani tady ale nezvolil nejvhodnější styl či slova.

„Nechtěl jsem vám klást otázku, zda Francouzi hodlají opustit Sýrii, dokud jste mohl s námi měřit síly, ježto jste nebyl přesvědčen o tom, o čem já nepochyboval, totiž o tom, že váš záměr je neproveditelný. Teď ale (...) vidíte, že tato pevnost den ode dne sílí, i když čelila dvouměsíčnímu obléhání, a já se vás chci tedy zeptat: ‚Jste ochoten evakuovat vaše jednotky z území ottomanské říše ještě předtím, než zásah velké spojenecké armády podstatu této otázky změní?'

Buďte ujištěn, pane generále, že jediným důvodem mé otázky je moje přání zabránit dalšímu prolévání krve."

Byl to pyšný list a na pýchu narazil. Bonaparta, jenž měl vůči Smithovi výhrady už v uplynulých týdnech, v nichž dal Džezzar některé francouzské zajatce popravit, hluboce urazil, což mělo zanedlouho neblahé důsledky. Velitel *Armée d'Orient* odmítal ztratit s britským komodorem byť jediné slovo, a to dokonce i v otázce zacházení s těžce raněnými či vážně nemocnými, které, až se francouzský generál dá na ústup, nezbude než opustit.

O ústupu bylo ostatně po krvavě odraženém útoku z 11. května rozhodnuto a vrchní velitel vydal rozkaz admirálu Perréemu, jenž kotvil s fregatami *La Courageuse, La Junon* a *L'Alceste* v Jaffě, aby přeplul do nevelkého přístavu Tantura, jenž ležel pár mil na jih od Akry. Měl tu naložit děla i nemocné a raněné, kteří nebyli schopni přepravy po souši, jenže admirál rozkaz splnit nemohl! Proč, to vcelku jasně říkají Miotovy paměti:

„Dne 26. floréalu (15. května) jsme se vzbudili a nespatřili už anglické lodě; za noci vykasaly plachty. Sidney Smith dostal zprávu, že se fregaty pod velením kontradmirála Perréeho zmocnily několika tureckých lodí a plují podél pobřeží Jaffy. Theseus, *jenž plul v čele anglické flotily, naše fregaty spatřil a vyrazil okamžitě k nim. Dokázal plout mnohem rychleji a znatelně se k našim lodím blížil, když tu v důsledku nehody vypukl mezi bombami a granáty na palubě oheň. Požár v okamžiku zachvátil horní část korábu, výbuch i úlomky zabily kapitána a současně zranily řadu mužů.* Theseus *zabočil a zastavil, aby opravil škody onou událostí vzniklé, což naši malou eskadru zachránilo."*

Po stíhání jež bývá někdy eufemicky nazývána bitvou u mysu Carmel *(Rosh ha-Karmel u Haify).* Jean-Baptiste Perrée viděl jediné

řešení, odplout zpět k Alexandrii. Odtud, nejspíše bez Bonapartova svolení, zamířil ke břehům Francie, před Toulonem ale narazil 18. června na lodě admirála Keitha a musel se vzdát. Nutno dodat, že Bonaparte admirálovi jeho jednání později nezazlíval; roku 1800 mu svěřil velení posil, jež měly pomoci obležené Maltě. Perrée se střetl před La Valettou s přesilou Nelsonových lodí a utrpěl na palubě *Le Génereux* smrtelné zranění…

Odplutí Perréeho fregat a dalších lodí, jichž by se mohl Smith zmocnit, znamenalo ovšem pro Bonaparta značnou ránu i komplikaci, neboť navíc náhle nevěděl, co s tou spoustou mužů, kteří nemohli jít a pro něž neměl dopravní prostředky. Pravda, vydal sérii rozkazů, v nichž nařizoval 2300 vojáků rozdělit do tří kategorií, na osoby, které jsou schopny chůze, na ty, kteří mohou jet, a na ostatní. Koně, velbloudi, osli i muly se měli použít výhradně pro tažení děl a k přepravě raněných i nemocných. Bonaparte dál předpokládal, že nejvážnější případy dopraví z Jaffy do Damietty bárky a pobřežní plavidla, která tam Perrée nechal.

Paměti naznačují, že se Bonaparte musel potýkat s mnoha dalšími těžkostmi, v nichž nemalou roli hrála upadající disciplína a pochopitelná neochota rozkaz uposlechnout.

„Už jsem řekl, že egoismus je cit, který v armádě převládá. Důstojníci dávali najevo pramálo ochoty odevzdat koně a kantýnským bylo nutno zvířata odebrat násilím, aby se rozkaz vůbec splnil (...). Krom toho šlo o opatření zcela nedostatečná, neboť v ambulancích a zejména ve špitále hory Carmel leželi ranění i nemocní neschopní přepravy jinak než na nosítkách. Většina z nich byla nakažena morem a jejich přeprava vyžadovala nejméně osmi mužů...," píše Miot.

Všem včetně generála bylo jasné, že spousty osob transport nepřežijí, už takhle umírali muži každým dnem a nemoc nebrala ohled na stav, ani na hodnost. Jistě, Bonaparte mohl jednat se Smithem a uzavřít dohodu, že se Britové o bezmocné postarají, jeho odpor vůči komodorovi se však vystupňoval natolik, že ty nejtěžší případy raději odepsal…

Dne 16. května zemřel další významný vědec a člen Egyptského institutu, lingvista Venture. Téhož dne měl Bonaparte v přítomnosti náčelníka štábu Berthiera dlouhý rozhovor se šéflékařem Desgenettesem. Ten později ve svých pamětech uváděl větu, jíž tehdy vrchní velitel pronesl:

„Kdybych byl na vašem místě, dokázal bych skoncovat s utrpením morem nakažených pacientů a zároveň i s nebezpečím, které pro nás představují. Dal bych jim opium."

Mínil tím smrtelnou dávku a dodal, že pokud by on sám měl mor, požádal by o ni.

„Pokud to bude záležet na mně, budu se starat jen o zachování životů," odpověděl zaražený Desgenettes.

Vrchní velitel pokrčil rameny a pravil, že jeho starostí je především uchování armády, načež dodal téměř výhružně:

„Nebudu se snažit vaše zábrany překonat, i když přiznávám, že bych byl schopen najít lidi, kteří by moje záměry pochopili lépe než vy."

Berthier, jenž si podle svého zlozvyku okusoval nehty, mlčky přihlížel scéně, v níž to mezi vrchním lékařem a vrchním velitelem zajiskřilo. Desgenettes zatím nevybuchl, byla to ale už jen otázka času! Naštěstí zůstalo jen u slov a nikdo z nemocných otráven nebyl.

O této ošklivé historce, která se rozkřikla, se zmiňují mnohé jiné paměti, Martinovy, Miotovy, Marmontovy, Verterayovy a další. Byly pravdivé, nebo šlo jen o řeči, podpořené později britskou propagandou?

„Vím, že se v čase našeho odchodu roznesly zvěsti, že beznadějně nemocným rozdali léky připravené zvlášť k tomu, aby urychlily jejich smutný konec a ušetřily je od smrti záměrně chystané i mnohem krutější, té, která je čekala, kdyby padli do rukou nepřítele (...). Byl jsem svědkem zděšení, které to osudové rozhodnutí vyvolalo, (...) nicméně (...) musím v zájmu pravdivosti ke svému prostému líčení a popisu toho, co jsem viděl, upřímně dodat, že krom bezpočtu řečí, jež vojskem kolovaly, nemám ohledně otrávení našich raněných jiný důkaz," napsal Miot.

Ve dnech 12. až 15. května nařídil Bonaparte dělostřelcům, aby intenzivně ostřelovali hradby a zejména palác Džezzara Paši, což mělo odvést pozornost obránců od příprav na ústup a zčásti i připravit půdu pro politická prohlášení, skrze něž si bude chtít poražený zachovat tvář. V proklamacích a hlášeních do Francie se pak objeví

tvrzení, že Francouzi Akru zničili, a teprve poté od ní odešli... Stejné vychloubání, sloužící k zastření faktické porážky, zaznělo z řádek Bonapartovy proklamace ze 17. května (28. floréalu), která byla určena armádě. Pravilo se v ní:

„Vojáci, prošli jste pouští, jež dělí Afriku od Asie, rychleji než arabské armády. Vojsko, které pochodovalo, aby zničilo Egypt, bylo rozbito (...).

Zmocnili jste se všech pevností, které střeží studny v poušti.

Na pláních u hory Tabor jste rozprášili to mračno mužů z celé Asie, kteří doufali, že budou v Egyptě plenit.

Třicet lodí, které jste viděli před dvanácti dny připlout do Akry, mělo na palubě vojáky, jejichž úkolem bylo oblehnout Alexandrii, museli však přichvátat na pomoc Akře, kde potkali svůj osud; část jejich praporů bude při návratu do Egypta vaší ozdobou.

Poté, co jsme s hrstkou mužů vedli tři měsíce válku v srdci Sýrie, ukořistili 40 polních děl, 50 praporů, pobrali 60 000 zajatců, srovnali se zemí opevnění Gazy, Jaffy, Haify a Akry, se vrátíme do Egypta..."

Den předtím poslal *dívánu* v Káhiře list, v němž oznamoval svůj návrat a, jak jinak, i slavné vítězství:

„Se zemí jsem srovnal Džezzarův palác i hradby Akry a bombardoval jsem město takovým způsobem, že nezůstal kámen na kameni. Všichni obyvatelé opustili přes moře město. Džezzar je zraněn a skryl se i se svými lidmi v pevnosti u moře. Zranění má těžké. Ze třiceti lodí plných jednotek, jež mu připluly na pomoc, byly tři mými koráby potopeny a čtyři zajaty i s děly mými fregatami. Zbytek je ve velmi zlém stavu a zcela poničen..."

Vyprávěl pohádky jak Šeherezáda a šejkové i vojáci se právem mohli ptát, proč Akru neobsadil, když už ji tak zničil. Vrchol ideologických nehorázností ovšem představovala Bonapartova zpráva Direktoriu z 27. května 1799 (8. prairialu roku VII), v níž generál o neúspěchu tažení i o tom, proč od Saint-Jean d'Acre odtáhl, tvrdil:

„Okolnosti byly příznivé pro dobytí města, avšak naši špioni, zběhové a zajatci, ti všichni se shodovali ve výpovědích, že v Akře strašlivě řádí mor a že den co den dokonává přes šedesát osob, že příznaky jsou hrozné, že se umírá do šestatřiceti hodin na křeče,

které se podobají vzteklině. Jakmile by se vojáci rozptýlili v ulicích, bylo by nemožné zabránit jim v plenění a oni by už navečer zanesli do ležení tu příšernou nákazu, z níž jde větší strach než ze všech armád světa..."

Tento dokument, v němž nepadlo ani slovo o ztrátách, obětech moru či stavu armády v Sýrii, nápadně připomíná proslulý 29. bulletin z roku 1812, pečlivě zastírající příčiny i stav katastrofy ústupu z Ruska. Nutno ovšem realisticky připustit, že vrchnímu veliteli nic jiného nezbývalo. Přiznat pravdu by znamenalo vzbudit ve vojácích malomyslnost, v *dívánu* odstředivé tendence a v těm, kteří se s francouzskou přítomností nesmířili, dodat argumenty k rozdmýchání dalších nepokojů či vzpour. Poražení dobyvatelé to nikdy neměli jednoduché...

Už 18. a 19. května začala evakuace raněných a 20. května následoval ústup celé armády podle Bonapartových dispozic, které určovaly pořadí. Jako první měla vyrazit v osm večer Lannesova divize, pak hlavní stan, administrativa, dělostřelecký park a artilerie, poté Bonova divize, za níž následoval Kléber. Zadní voj měla tvořit Reynierova divize, za přesunu ale měla převzít roli zadního voje divize Kléberova.

Obránci Akry byli rozhodnuti, že Francouzům nic nedarují. Takto referoval o atmosféře i událostech onoho 20. května pokladník Peyrusse:

„Naprosto nám chyběly dopravní prostředky a to jsme s sebou měli vzít tisíc či dvanáct set raněných i nemocných, o čtyřiceti kusech děl nemluvě. (...) Vše ostatní, děla všech kalibrů, hmoždíře, granáty, bomby, muškety, kule, jedním slovem veškerý náš arzenál, jsme pohřbili v polích či na plážích. Střelný prach, co nešel vzít s sebou, jsme vyhodili do povětří. Všechny kolesny se svezly dohromady a v otevřeném terénu zapálily. Všechny jednotky se chystaly k odchodu (...), když tu na nás nepřítel podnikl 20. května prudký výpad, který trval po většinu dne. Byla to hrozná palba. Nepřítel vnikl až do našich zákopů, avšak Reynierově divizi (...) se ho podařilo zatlačit s těžkými ztrátami nazpět."

S nocí Francouzi zmizeli a ráno spatřili Turci i Britové jen prázdné, troskami poseté pozice.

„Prozřetelnost všemohoucího Boha se nádherně projevila v porážce a spěšném ústupu francouzské armády. (...) Na pláních Nazaretu byl zastaven obdivuhodný Bonapartův vzestup...," psal poněkud nabubřele ve zprávě do Londýna sir Sidney Smith.

Pochod Francouzů zpět byl v každém případě mimořádně namáhavou záležitostí.

„Naše kolony skýtaly smutnou podívanou," vzpomínal Pelleport. *„Velká část schopných vojáků se použila k přepravě nemocných na nosítkách, vyrobených z trosek baráků. Těm ubožákům se dávalo každý večer po utáboření trochu vývaru ze zatuchlé vody a koňského či velbloudího masa."*

Kolem půlnoci z 20. na 21. května dorážely ustupující jednotky do Haify.

„Doufali jsme, že už budeme ušetřeni toho hrozného pohledu na mrtvé a umírající muže (...), jenže při vstupu do Haify jsme i přes noční tmu spatřili kolem stovky nemocných a raněných, opuštěných vprostřed velkého náměstí. Ti nebožáci plnili vzduch nářky i kletbami. (...) Mnozí si strhali obvazy a váleli se v prachu. Při pohledu na ně armádě zatrnulo. Na okamžik jsme zastavili a z každé kompanie byli určeni muži, kteří měli ty nebožáky odnést na rukou do Tantury. Teprve pak jsme pokračovali v pochodu," psal Peyrusse.

V Tantuře podle jedněch žádná loď nekotvila, podle jiných tu bylo pár malých bárek, řady nešťastníků se tu ale v každém případě rozšířily o sedm či osm stovek raněných a nemocných, kteří sem byli převezeni už v předchozích týdnech. De Niello Sargy tvrdil, že se podařilo nalodit dvanáct set mužů, dalších osm set ale čekala cesta po souši. Byla víc než zlá a vzpomínky sekretáře Bourrienna, muže Bonapartovi naprosto oddaného, ji popsaly takto:

„Strávující žízeň, naprostý nedostatek vody, extrémní teplo a namáhavý pochod žhnoucími dunami muže demoralizovaly a místo ušlechtilých pocitů v nich probouzely jen to nejkrutější sobectví a nebetyčnou lhostejnost. Viděl jsem, jak shazují z nosítek důstojníky po amputaci, které měli rozkaz nést, i když jim někteří nabízeli peníze, ponesou-li je dál. Viděl jsem, jak v ječmeni zanechávají muže po amputacích, zraněné, morem nakažené i ty, o nichž se jen předpokládalo, že mor mají. Na cestu nám svítily pochodně a my s nimi podpalovali města,

vesnice, usedlosti i bohatou úrodu na polích. Celý kraj stál v jednom plameni. (...) Všude kolem se nacházeli buď umírající nebo rabující či žháři. Umírající u cesty na nás volali sotva slyšitelnými hlasy: ‚Jsem jen raněný, nemám mor!' Ve snaze přesvědčit kolemjdoucí odhalovali svá zranění, nebo si působili čerstvá. Nikdo jim nevěřil. Lidé šli dál a jen říkali, že ten to už má spočítané. V onom krásném nebi zahaloval naplno zářící slunce kouř nepřetržitých požárů. Měli jsme vpravo moře, vlevo či za sebou pustinu, již jsme sami vytvářeli, a před sebou jen strádání a utrpení, co nás čekala: takové bylo popravdě naše postavení."

Bonaparte vydal striktní rozkaz, že každý, kdo je schopen chůze, půjde po svých, a podle Bourrienna se snažil dávat příklad. Když se ho štolba v Tantuře zeptal, jakého koně mu má připravit, popadl generála takový vztek, že ho udeřil bičíkem do tvář a zařval:

„Zatraceně, všichni mají jít po svých, a já taky. Neznáte můj rozkaz?"

Výjimku dostali jen nemnozí, hlavně civilisté-vědci, Monge, Berthollet a Costaz. Všichni tři teprve nabírali sil a generál jim dal k dispozici svůj kočár. Ti muži chtěli pomoci, jak se dalo, přibrali do něj o své vůli ženu jednoho vojáka s děckem, které kojila, a dva morem stižené. Nikdo v povoze se nenakazil… Mongemu, jenž zmíral žízní, zachránil pro změnu život pěšky putující Desgenettes, jenž mu dal jednu ze svých dvou lahví vody. Vděkem překypující Monge pravil cosi v tom smyslu, že je velice nespravedlivé, když vrchní velitel na šéflékaře zanevřel, Desgenettes odpověděl slovy žalmu o tom, že blahoslavený ten, kdo nepodlehne radám bezbožníka…

Strastiplný pochod pokračoval dál na Jaffu a byl čím dál tím nesnadnější. Vpředu zničený kraj, nalevo rozzuření venkované a vpravo, z moře, dělové čluny Sidney Smithe, které pálily, jakmile se nějaká kolona objevila v jejich dostřelu. Dne 24. května spatřili Bonapartovi vojáci město, které před dvěma měsíci vyrabovali a jehož posádku vyvraždili. Zásob tu našli pramálo, přesto se zde vzpamatovávali po čtyři dny. Napřed vyrazil z rozkazu vrchního velitele pouze *adjudant général* Boyer s ukořistěnými prapory, třemi stovkami lehce raněných, dvěma bataliony 69. půlbrigády a zajatci, mezi nimiž byl i Abdulláh Aga, velitel obránců Jaffy, jehož život zůstal ušetřen.

„Ajudant général Boyer s sebou ponese turecké prapory. Bude

dbát, aby je v každé vsi, skrze kterou projde, vztyčil jako vítězné trofeje," ukládal vrchní velitel náčelníku svého štábu Berthierovi.

Od 25. do 27. května byly vypraveny na další cestu po souši konvoje s přibližně 1300 raněnými a morem nakaženými. Několik stovek nejvážnějších případů odplulo do Damietty po moři na půl tuctu malých lodí, přeplněných, bez potřebných zásob i vody a bez možnosti úkrytu před počasím. Většinu z nich dostihly válečné lodě sira Sidney Smithe a britský komodor tvrdil, že poskytl nešťastníkům na nich vše, co jim scházelo.

„Výrazy jejich vděčnosti k nám se mísily s kletbami na adresu jejich generála, který, jak říkali, je raději vystavil takovémuto nebezpečí, než aby čestně a spravedlivě obnovil jednání s Angličany, s nimiž se rozkmotřil...," psal komodor admirálu Nelsonovi.

V tomto listu se zmiňoval i o křivých nařčeních, skrze které ho Bonaparte viní, že v Akře záměrně vystavoval zajaté Francouze moru, načež přistupoval na výměnu v naději, že nákazu zanesou do francouzského ležení. Podobná obvinění z bakteriologické války byla nejspíše nesmyslná, mor si ostatně přinesli Francouzi s sebou sami od Jaffy a z dalších míst...

V Jaffě mělo 27. května (8. prairialu) dojít k další velmi nepěkné scéně, již skalní bonapartisté a obdivovatelé císaře Napoleona odmítali jako pomluvu, byť o ní sekretář Bourrienne napsal toto:

„Bonaparte procházel rychle sály a bičíkem, který měl v ruce, si lehce poklepával na žlutý rub boty. Jak rázoval, opakoval tato slova: ‚Opevnění jsou zničena. U Saint-Jean d'Acre mi Štěstěna nepřála. Musím se vrátit do Egypta, abych ho uchránil před nepřáteli, kteří přijdou. Turci tu budou za pár hodin; ať všichni, kdo v sobě cítí sílu, vstanou a jdou s námi, budou přepraveni na nosítkách a na koních.' Bylo tu sotva šedesát nemocných morem."

Co se s těmi morem nakaženými stalo, ptali se mnozí a sám Bourrienne byl na rozpacích, neboť nevěděl a Bonapartovy relace o nich nehovořily. Někteří pak tvrdili, že vrchní velitel komusi nařídil, aby dal všem smrtelnou dávku opia.

„Píše se, že morem nemocné svěřili lékárníku Rogerovi, ten ale zemřel v Egyptě a vzal si tajemství do hrobu...," říká dále Bourrienne, který celou kauzu rozebíral z mnoha stran.

Sice vrchního velitele hájil, přesto ale konstatoval:

„Já nicméně pozitivně vím, že se podobné rozhodnutí přijalo (...), že k němu byl dán rozkaz a že morem nakažení jsou mrtvi..."

Savaryho memoáry rovněž o této události mluví, jejich autor ale rozhodně popírá, že by vrchní velitel chtěl dát oběti morové nákazy otrávit. Pelleportovy memoáry naopak obsahují tvrzení, že jed nemocným podal vrchní armádní lékárník Boyé, který později v Egyptě zemřel.

„Tak jsem to slyšel," nezapomněl ovšem tento pamětník v rámci objektivity dodat.

Bonaparte sám na Ostrově svaté Heleny tvrdil, že nechal nemocné prohlédnout a prohlídka shledala, že sedm či osm mužů do čtyřiadvaceti hodin zemře.

„Mnozí si žádali okamžitou smrt. Myslelo se, že to bude akt milosrdenství, když se smrt o pár hodin předežene. (...) Nemyslím si, že by bylo zločinem dát morem nemocným opium. Naopak by se tím poslechl hlas rozumu...," diktoval generálu Bertrandovi.

Britský historik Herold tvrdil, že Bourriennem zmiňovaný lékárník Roger (či Royer) rozkaz namíchat opium od Bonaparta dostal a laudanum, opiovou tinkturu, že dodal turecký felčar Hadží Mustafa, oba prý ale záměrně dali nakaženým slabou dávku. Své tvrzení opírá o Desgenettesovy paměti, i ty jsou ale založeny jen na tom, co šéflékař později slyšel.

„Mnozí z nich laudanum vyhodili, ulevilo se jim, nabyli sil, přežili a vyprávěli, co se stalo," zní Desgenetteasův závěr.

Poručil tedy Bonaparte, aby se vojákům dala smrtelná dávka laudana? Herold o tom nepochyboval, důkaz ale chybí, takže já pochybovat musím tím spíše, že (řečeno spolu s uvedeným britským historikem) není znám jediný případ muže, který by byl vskutku otráven. Zdravým vojákům to navíc bylo zcela lhostejné, což dokládá pasáž z pamětí de Niello Sargyho zcela jasně:

„Ony zvěsti udělaly dojem jen na málo koho, natolik všude převládalo přesvědčení, že se k tak krutému prostředku sáhlo jen ku prospěchu armády a kvůli tomu, aby byla před morem ochráněna."

Možná to zní poněkud cynicky, ale celá mnohokráte probíraná záležitost vyhlíží, zejména v porovnání s masakrem v Jaffě po jejím

dobytí, jako bouře ve sklenici vody a nejmenší Bonapartův hřích, vždyť kolik jiných zůstalo někde opuštěno či zemřelo cestou bez pomoci...

Bylo by navíc nespravedlivé tvrdit, že se generál o raněné a nemocné vůbec nestaral.

„Dejte rozkaz generálu Robinovi," uložil 27. května Berthierovi, *„aby vyrazil ve tři po půlnoci a vydal se na Gazu. Bude eskortovat 191 raněných, kteří tu zbyli, a ty stižené horečkou, kteří nemohou pochodovat. Obstaráte mu 46 oslů či velbloudů a dáte rozkaz* chef de brigade *Destainvillovi, aby vyrazil se 100 muži svého odřadu, kteří budou použiti k přepravě 100 raněných. To vše shromáždíte před příchodem noci v ležení generála Robina."*

Je to příklad jednoho z mnoha rozkazů, které lze snadno nalézt v V. svazku *Correspondence de Napoléon*, jejichž obsah ale kritikové Bonapartova počínání příliš necitují.

Dne 28. května opustili poslední Francouzi Jaffu a pokračovali dál ve strastiplném pochodu, na němž se opět umíralo nemocemi i vyčerpáním, a nejeden z těch, kteří přežili, vrchnímu veliteli vyčítal, že se o nemohoucí nepostaral tak, jak mohl.

„Tvrdilo se, že mohli být evakuováni po moři a že sir Sidney Smith nabízel jejich doprovod do Alexandrie i přepravu na vlastních lodích, aby je ušetřil od fanatických Turků. Vojáci ale říkali, že Bonaparte nepodnikl nic, aby s Angličany v tomto ohledu jednal, že dokonce všechny jejich nabídky odvrhl a domýšlivě, pod trestem smrti, s nimi všem ostatním zakázal komunikovat," psal Miot.

Scény, které se za ústupu odehrávaly, neměly (až na hlad, neboť za ústupu ze Sýrie bylo vždy co jíst) daleko do obrazů z ústupu roku 1812. Kléber ve svém deníku stručně popsal příběh zmírajícího vojáka, jemuž sebral kaprál všechny peníze, co u něho našel. Nešťastník prosil, ať mu těch dvanáct franků nechá, že je má jako poslední naději, neboť kdyby šel kolem nějaký Arab, možná by ho za tu částku odvezl. Kaprál chladně opáčil, že si dělá marné naděje, a byl by peníze odnesl, jeden důstojník to však spatřil a dohlédl, aby obnos vrátil...

Dne 30. května se armáda dovlekla do Gazy (která zůstala ušetřena, jen pevnost vyhodili ženisté do povětří) a následujícího dne vyrazila

přes Sinajskou poušť. Všichni cítili nepopsatelnou únavu i nedostatek spánku a po této stránce to nejspíš byla nejhorší část cesty. Mnozí vojáci už odmítali jít dál a Kléberovi v zadním voji dalo spousty práce, aby je donutil vstát a jít dál.

„Z Jaffy," psal Miot, *„jela kavalerie podél dun a shromažďovala všechna zvířata, na která jsme narazili, v důsledku čehož jsme měli při oné cestě nadbytek čerstvého masa. Ostatní divize nalevo podpalovaly všechny vesnice a sklizeň. Palestina byla v jednom plameni. Jak osudové vzpomínky jsme po sobě zanechávali..."*

Taktika spálené země však nebyla samoúčelná, Bonaparte chladně (a správně) usuzoval, že zanedlouho přitáhne k Egyptu další turecké vojsko, a chtěl ho připravit o zdroje.

Dne 3. června dorazily do El-Arishe poslední zbytky Francouzů provázené houfem palestinských křesťanů, kteří se ve strachu před Džezzarovou pomstou raději vystěhovali.

Teprve 14. června vstoupili navrátilci ze Sýrie do Káhiry, ne však všichni, neboť nemocní i ranění byli posláni do lazaretů a rekonvalescenti do rozličných měst k různým jednotkám. Vrchní velitel i generál Dugua, dočasný guvernér egyptské metropole, si dali záležet na propagandistickém aranžmá v duchu triumfálního vstupu a přehlídky. Nechyběly slavobrány, palmové ratolesti, na náměstí Esbekiya vyhrávaly ryčně vojenské hudby, v čele se nesly ukořistěné prapory, pod tribunami museli defilovat zajatci a po nich kráčely rázným krokem jednotky s palmovými ratolestmi upevněnými na pokrývkách hlavy. Tuto ozdobu nenesla pouze 69. půlbrigáda, jíž to vrchní velitel zakázal, neboť šlo o jednotku, která se, jak bylo řečeno výše, proti němu vzbouřila, a nebýt Lannese, nejspíš by na něho vztáhla ruku...

„Bonaparte jel na čele průvodu na vraníkovi, kterého dostal darem, a jako triumfátor vstoupil branou Bab-al-Nasr, což značí Vítězná. Nebyl to šťastný příměr, šlo však o vytvoření dojmu. On chtěl Egypťany přesvědčit, že výprava dosáhla zamýšleného cíle, že zničil armádu určenou pro vpád do Egypta a že Akru přetvořil v hromadu kamení, proto tedy nemůže do Káhiry vjet jinou než Vítěznou branou. Lid se ze strachu či z podlézavosti tvářil, že jeho slovům věří...," mínil Martin.

Přehlídka vyhlížela impozantně, z těch, kteří na ní pochodovali, už stihla spadnout únava a nikdo nemohl tušit, kolik vojáků napadá věta podobná té, kterou napsal domů matce pokladník Peyrusse: *„Ach, Bože, zastavíme někdy ty boje...?“*

VI.

ABOUKIR

Turecká invaze

Návrat do Káhiry byl ovšem triumfální a uspokojivý jen na pohled. Situace v Dolním Egyptě se zhoršila navzdory uvážlivosti, již generál Dugua během nepřítomnosti vrchního velitele projevil. I hlavní město bylo neklidné, neboť jím předtím kolovaly zvěsti, že Bonaparte zemřel, což generála popudilo.

„Sotva dorazil, svolal diván, na který se obrátil s těmito slovy: ‚Moji nepřátelé rozšířili zprávu o mé smrti. Prohlédněte si mě dobře, jsem Bonaparte, ano, či ne?' Členové divánu mu přáli, ať se prodlouží jeho dny...,“ vzpomínal Nicolas le Turc, který dodal, že generál poté nařídil do arabštiny přeložit a vylepit proklamaci, která jeho smrt vyvracela.

Taková věc sice ukazovala, že francouzské panství v Egyptě nezapustilo příliš kořenů, byla by však lapálií, kdyby nebylo dvou vzpour, které předtím na různých místech propukly.

První rebelii vyvolal *Amír al-Hadž*, Kníže poutníků Mustafa, kterého Bonaparte pokládal za svého člověka, jenž ale během tažení do Sýrie utekl.

„Shromáždil kolem sebe značnou část Arabů, rolníků i mamlúků, a v čele té malé armády projížděl zemí mezi východním ramenem Nilu a pouští. V Mit-Kamaru (Mít-Gamr či panarabštěji Džamr, pozn. překl.) *zadržel dvě bárky, v nichž povraždil dvacet Francouzů, a zmocnil se šesti kusů děl, co se posílaly armádě do Sýrie. Nakonec zcela vzbouřil provincii Charkyeh* (aš-Šarkíja, pozn. překl.) *a od té chvíle se nedalo bezpečně plout dolů po Nilu, ba ani s děly ne. Generál Lanusse, velící v Deltě, a generál Fugières sotva stačili na obranu západní větve...,"* popisovaly situaci Martinovy memoáry.

Tak hrozné to nebylo, neboť týž pamětník v dalších odstavcích vylíčil, jak Lanusse sebral pouhou pětistovku vojáků, před níž se dva tisíce beduínů rozprchlo, a Mustafa kvapem zmizel do Sýrie. Nejhůře dopadli feláhové, neboť Lanusseho vojáci srovnali v povstalecké oblasti (tj. na východ od damiettského ramene Nilu) se zemí několik vesnic.

Charakter druhé rebelie vyhlížel podstatně vážněji. Propukla v prostoru jižně od Alexandrie, v provincii Beheira *(al-Bahajrá)*, což bylo pro Francouze životně důležité místo. Vedl ji fakír či derviš jménem Ahmad, který pocházel z libyjské Derny a jenž o sobě prohlašoval, že je al-Mahdí, což značí doslova „Bohem správně vedený".

„Oznamoval lidu, že je Anděl a Mahdí, slíbený Koránem a Bohem poslaný, aby osvobodil pravé věřící a vyhladil rasu nevěřících, kteří špiní jejich území. Na to volání přispěchali pod jeho prapor všichni Arabové z Libye; mysleli si, že budou pod jeho svatou ochranou nezranitelní a hořeli touhou podílet se na zničení Francouzů. (...) On kráčel nahý v čele svých uctívačů a ujišťoval je, že se kule nevěřících jeho těla netknou, že se obrátí zpět na ty, kteří je vystřelili. ‚Když vrhnu prach na děla nepřátel,' říkal, ‚nedokáží vystřelit,'..." vyprávěl Martin.

Kolem nebezpečného fanatika se shromáždilo několik tisícovek

mužů, kteří v noci ze 24. na 25. dubna přepadli Damanhúr. Tady povraždili šest desítek příslušníků *Légion nautique*, jednotky, vytvořené z francouzských námořníků, kteří zůstali po nešťastné bitvě u Aboukiru bez lodí.

„Ti nebozí námořníci dobře vzdorovali, nedali se přemoci, zmocnili se mešity a zabarikádovali přístupy do ní, avšak Arabové je obklíčili, založili tam oheň a takto zahubili hrozným způsobem všech šedesát Francouzů, kteří tam byli shromážděni," vyprávěl Martin.

Pochybní vítězové pod vedením *Mahdího* Ahmada vyrazili poté k Nilu. Vstříc jim pochodoval *chef de brigade* Lefevre, velitel reduty v El-Rahmanieh, s pouhými čtyřmi stovkami mužů, když však spatřil obrovský, byť neorganizovaný dav, dal se raději s ohledem na nedostatek munice na ústup. To už ovšem mířil k Damanhúru generál Lanusse a 9. května pomstil oněch šedesát námořníků mnohonásobně.

„Rozpáleni touhou pomstit šest desítek chrabrých, jejichž ostatky měli dosud před očima, zmasakrovali bez milosti vše, nač narazili. Nic je neobměkčilo, ani věk, ani pohlaví. Uspořádali na místním obyvatelstvu nesmírnou hekatombu. Damanhúr se v okamžení změnil na směs kamení a spáleniště," líčil onen den Martin.

V hlášení generála Duguy se pravilo:

„Damanhúr přestal existovat a dvanáct či patnáct set obyvatel bylo postříleno, nebo uhořelo."

Mahdí ovšem unikl a Lanusse jej dostihl až v horní části provincie Beheira, kde „nezranitelného" Ahmada zabila francouzská kulka.

„Tato okolnost mohla otevřít oči i těm nejzaslepenějším, vždyť se podle jeho vlastních slov měly francouzské zbraně dotknout jen těch, jejichž víra byla slabá. Těžko si mohl někdo myslet, že by věřil víc než on, (...) co však zmůže věc zcela evidentní proti fanatismu?" dokončil příběh povstání se zadostiučiněním i povzdechem Martin.

Generál Lanusse sice obě zmíněné rebelie potlačil ještě před Bonapartovým návratem od Akry, beduínské přepady izolovaných jednotek či jedinců však pokračovaly, což Francouzům ubíralo sil. Kontrola nad Dolním Egyptem byla iluzí a řady *Armée d'Orient* (jíž se teď říkalo spíše *Armée d'Égypte*) řídly. Přesná čísla známa nejsou, leč vrchní velitel v dopise Direktoriu z 29. června (v němž

mimo jiné poprvé vládě referoval o výskytu moru) přiznal, že od vstupu na egyptskou půdu ztratil 5344 mužů. Údaj, takřka nepochybně podhodnocený, představoval patnáct procent původních sil, přesto Bonaparte předpokládal, že podobným tempem mu na jaře roku 1800 zůstane 15 000 vojáků, z čehož 3000 budou boje neschopní či příslušníci nebojových složek. Za chybějící vojáky se nedala nalézt plnohodnotná náhrada a v posily z Francie (Bonaparte v tomtéž dopise žádal urgentně 6000 mužů) už přestávali doufat i největší optimisté. Situace byla tak vážná, že vrchní velitel nařídil přehodnotit všechny rozsudky vojenského soudu, a až na výjimky zařadit uvězněné k jednotkám.

Dolní Egypt představoval mnohem neklidnější oblast než Desaixem pacifikovaná horní část. Posádky musely být všude, a kde nebyly, tam se stávalo francouzské panství dosti efemérním. Navíc hrozila turecká invaze, a bylo tudíž nutno střežit egyptsko-syrskou hranici. V prvním sledu ji mělo chránit šest stovek vojáků pod velením *adjudant-général* Cambise v pevnosti El-Arish a dalších šest set v čele s generálem Junotem v Katie. Oblast na západ od nich dostal až po Alexandrii na starost generál Kléber, Alexandrii samu střežil generál Marmont. Generál Reynier měl kontrolovat krajinu od Káhiry směrem k Suezu, prostor směrem na Alexandrii generál Destaing (paměti jej píší mnohem častěji d'Estaing).

Pokud šlo o Káhiru samotnou, tam se Bonaparte uchýlil v zájmu udržení klidu k zastrašování. Mezi 19. a 22. červnem nechal zastřelit dvaatřicet osob, zčásti zajatců ze Sýrie, zčásti sympatizantů obou povstání či mamlúků, kteří se vrátili do Káhiry bez povolení a byli chyceni. V rozsudcích nejednou stálo, že smrt je trestem za štvavé řeči proti Francouzům... Municí ovšem bylo třeba šetřit a generál Dugua navrhl, že by bylo lepší najmout *un coupeur de têtes*, jednoho uřezávače hlav.

„Approuvé! Souhlas!" připsal na margo jeho listu Bonaparte.

Kronikář al-Džabartí si ke dni 9. července 1799 stroze a v dataci podle lunárního kalendáře islámského zapsal:

„Pátého (měsíce safar, pozn. překl.) *popravili Abdulláha Agu, velitele Jaffy, který byl vězněm. Popravili také Jusufa Džarbadžího Abú Kúlse* (Youssef-Djeberdji-Abou-Kuls ve francouzské verzi) *a jeho druha Hassana Katchefa* (Hassan-Kiachef)."

Proč, ptali se mnozí, popravili vysoce postaveného válečného zajatce, ne-li proto, že to byl jediný význačnější svědek, který přežil masakr v Jaffě? Nebo se mělo jednat o výstrahu šejkům a pašům, aby nepřešli na stranu Murad Beje, který se, jak bude řečeno za okamžik, objevil v blízkosti hlavního města?

Politika zastrašování byla namířena proti nespokojencům z řad arabského civilního obyvatelstva, jenže i v armádě se po syrském tažení objevovalo mnoho kverulantů. K umlčení těch, kteří kritizovali Bonapartova vojenská rozhodnutí, mělo nejspíš přispět zasedání Institutu dne 29. června, kde tvořila hlavní předmět jednání problematika moru. Vrchní velitel předpokládal, že členové označí mor za hlavní příčinu neúspěchu syrské kampaně, a nejspíše z toho důvodu nepřizval do jednací komise vrchního lékaře Desgenettese. Doktor se ovšem ostře ohradil, dokonce veřejně prohlásil, že důvodem pro nepřizvání i pro nemilost, v níž se ocitl, je jeho odmítnutí nakažené otrávit! Následoval ostrý výstup, v němž Desgenettes použil na Bonapartovu adresu výrazy jako orientální despotismus, načež požádal o zproštění funkce a o povolení k co nejrychlejšímu návratu do Francie. Ani jedno, ani druhé mu nebylo povoleno, naopak, do Francie se vrátil až roku 1801. Na Bonapartovu adresu nutno říci, že se Desgenettesovi nikdy nemstil, dokonce mu později udělil Čestnou legii a rentu...

Další a nejspíše i největší starost dělala Bonapartovi Francie, přesněji řečeno to, co se v ní dělo, neboť zpráv dostával z Evropy velmi málo. Jen velmi zvolna zjišťoval, že na starém kontinentě znovu vypukla válka a že Direktorium musí čelit nové protifrancouzské koalici. Už na jaře, několik dní předtím, než se vydal z Káhiry k Akře, dostal od francouzského obchodníka jménem Hamelin, jenž připlul z Terstu, informace o válečných akcích v Itálii a ve Středomoří.

Během obléhání Akry, 25. března, pak Bonaparte přijal Wynanda Morveaua, vyslaného už počátkem listopadu Direktoriem, který, byť o rozhovoru není nic známo, musel tyto zprávy potvrdit. A 18. dubna vrchní velitel z několika zdrojů zjistil, že francouzská armáda dobyla zpět Řím, načež obsadila i Neapol. V tom okamžiku mu muselo být jasné, že je jen otázkou času, kdy vyhlásí Francii válku krom Ruska, Velké Británie a Turecka i Habsburk František.

„Ke konci zilkadé 1213 (značně „poturčený" jedenáctý měsíc

islámského lunárního kalendáře, převedeno jde o počátek května 1799, pozn. překl.) *vplula do Alexandrie jedna briga z Francie. Na palubě této lodi byl jistý Petros Bekti, v Egyptě narozený a ve Francii vychovaný Syřan. Poslali jej Bonapartovi přátelé. Listy, jejichž byl doručitelem, vrchního velitele seznámily se zmatky ve Francii. Dávaly mu na vědomost, že rakouský císař vyhlásil na nátlak ruského imperátora válku Francii...,"* tvrdil Nicolas le Turc.

Tato zpráva je ojedinělá, zapadá ale do mozaiky, stejně jako fakt, že už v listopadu poslal vrchní velitel do Francie bratra Ludvíka a dal mu za úkol, aby spolu s dalšími bratry, Lucienem a Josefem, připravovali půdu pro jeho návrat zpět do Francie.

Počátkem léta zhasla poslední naděje na účinnou pomoc či evakuaci *Armée d'Orient*, kterou měly umožnit spojené síly španělského a francouzského loďstva pod velením admirálů Bruixe a Mazzareda. Mohutné námořní síly (v jednu chvíli až 41 řadových lodí!), jež podstatně převýšily britskou Středomořskou flotilu a zahnaly *Royal Navy* do defenzívy, sice pronikly Gibraltarem, ale zamířit do východního Středomoří se nepokusily. Španělé chtěli hlavně osvobodit Minorku, bouře je však zahnala do Cartageny. Francouzi podnikli demonstraci síly v Ligurském a Tyrrhénském moři, přičemž v prvním případě využili plavby k zásobení Janova. Plánovali sice poté expedici na Maltu, po zprávách, že Britové spěšně koncentrují síly, ale tuto výpravu zavrhli. Bruix pak podle nových direktiv vyzvedl své španělské spojence a společně s nimi zamířil zpět do Atlantiku...

Dne 21. června, tedy pouhý týden po svém návratu do Káhiry, dal Bonaparte kontradmirálu Ganteaumovi rozkaz, aby měl soustavně připraveny dvě fregaty, *La Muiron* a *La Carrère*, k vyplutí do Francie.

„V den, kdy odjížděl (z Káhiry na syrské tažení, pozn. překl.), *Bonaparte řekl, že dozví-li se s jistotou v průběhu března o válce Francie s evropskými mocnostmi, odpluje,"* tvrdil jeho sekretář Bourrienne.

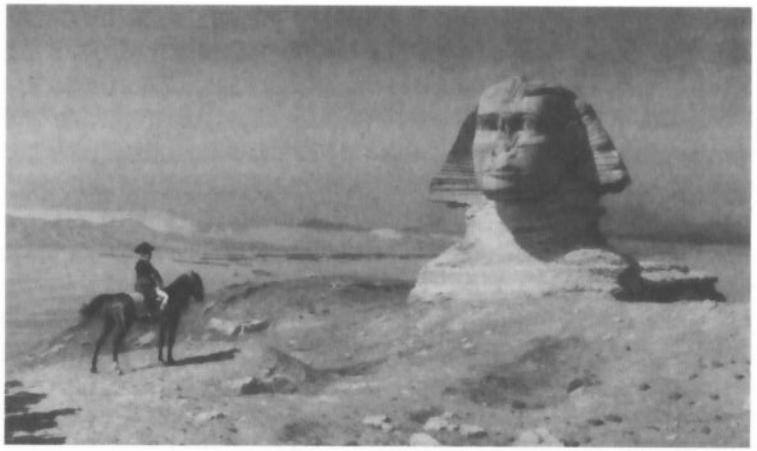
Není sebemenší důvod mu to nevěřit. Egyptské tažení neprobíhalo, jak si vrchní velitel představoval. Založit koloniální říši se nedařilo, prohra u Aboukiru připravila Francouze o loďstvo a spojení s domovem, vláda Direktoria měla jiné starosti a zjevně výpravu odepsala, prohra v Sýrii zmenšila armádu a každá další bitva hrozila buď

porážkou, nebo Pyrrhovým vítězstvím. Bonaparte navíc z Francie odplouval nejen se svými vizemi a sny, ale hlavně z toho důvodu, že na kontinentu vládl mír a na opačném konci Středomoří bylo možné uštědřit Velké Británii notnou ránu. Jenže nyní propukala válka v Evropě znovu a z Egypta se stávalo druhořadé bojiště, přes které cesta k moci ani ke slávě nevedla. Vrchní velitel *Armée d'Orient* chtěl oboje, moc i proslulost, na jaře a v létě ale z nedostatku informací rozhodnutí odkládal. Doufal ve svoje bratry, v Talleyranda, přátele i v proslulost vítěze z Itálie a věřil, že jej vláda povolá nazpět, aby vedl některou z armád, buď tu v Itálii, nebo v Německu, a aby vybojoval, tak jako před dvěma lety, nový vítězný mír! V květnu, nejpozději v červnu ovšem dospíval k přesvědčení, že ho Paříž zpět nepovolá, a začal zvažovat, zda si může troufnout odplout bez rozkazu. Nemohl se vrátit s vojáky, pro ty neměl lodě, a nehodlal se nechat zdiskreditovat, či dokonce postavit před válečný soud za to, že je svévolně opustil. Rozhodl se tedy čekat, odjezd odložit, až bude mít o politické situaci doma lepší přehled. Navíc si byl takřka stoprocentně jist, že do Egypta co nevidět vpadne turecké vojsko, a nepochyboval, že ho dokáže porazit. I to bylo příznivé, neboť vítězství by dalo zapomenout na Akru, doma by mu vyneslo popularitu a na určitou dobu by to upevnilo i postavení Francouzů v Egyptě.

Počátkem července dal o sobě vědět Murad Bej, který opustil Horní Egypt a se dvěma či třemi stovkami jezdců pronikl skrze všechny francouzské hlídky i posádky až k pyramidám v Gíze, odkud navázal spojení se svojí chotí Nafissou, pobývající jako vznešený zajatec v Káhiře. Prý si navzájem předávali informace a zprávy pomocí signálů, ona ze střechy paláce, on z vrcholku Cheopsovy pyramidy...

Když to Bonaparte zjistil, usoudil, že by mohl hlavu nezdolného mamlúka přidat ke svým trofejím, a 14. července vyrazil s celým hlavním stanem k pyramidám, leč Murad Bej pochopitelně včas zmizel. Vrchní velitel přenocoval ve stínu pyramid a chystal se, že nazítří vyrazí za svým neúnavným protivníkem, jenže onoho 15. července ráno se k hlavnímu stanu přihnal potem zbrocený a pouštním prachem pokrytý kurýr s depeší od generála Marmonta, guvernéra Alexandrie. Nesla datum 24. messidoru, tedy 12. července, a stálo v ní:

„V těchto chvílích se, generále, objevila turecká flotila o síle

Bonaparte a sfinga (Gerôme)

sedmi řadových lodí, pěti fregat a osmapadesáti plavidel nižší třídy, dohromady šedesát devět či sedmdesát lodí. Odhadujeme, že nese deset až dvanáct tisíc mužů. Než došlo k vylodění, měl jsem čas přivolat všechny své jednotky. Jsme připraveni dobře a nepřátele i dobře přivítáme.

Poslal jsem posádce v Aboukiru dvě stovky mužů. Naše zásoby vína jsou zčásti vyčerpány, avšak najdu si jiné u obyvatel. Rýže máme bohatě, takže můžete být naprosto klidný.

V osm hodin se zdálo, že nepřítel směřuje na Aboukir; navečer už jsem o tom získal jistotu. Vyrazím s celou posádkou, v pevnosti nechám jen námořníky, neboť si jsem jist, že se nepřítel nedokáže k Alexandrii rychle vrátit, větry totiž vanou od severozápadu.

V každém případě se, generále, můžete spolehnout na mne, můj zápal a oddanost bez hranic."

Další Marmontova zpráva z téhož dne říkala, že flotila zakotvila v Aboukirské zátoce, a referovala o následujících událostech. Generál psal, že vyrazil se čtyřmi pěšími bataliony a třemi stovkami námořníků, aby zabránil vylodění či je alespoň znesnadnil, měl však z celého jezdectva jen čtyři dragouny a neodvážil se postupovat temnou nocí. Když se pak, kolem šesté ranní, dostal do blízkosti nepřítele, bylo už pozdě.

„S méně než dvanácti stovkami mužů jsem nemohl svést bitvu s tureckým vojskem (...). Vrátil jsem se tedy do Alexandrie a byl rozhodnut jednat podle okolností," líčil po letech ve svých memoárech.

Bonapartovi bylo jasné, že připlula ta turecká armáda, kterou už od návratu ze Sýrie očekával. Všem sice tvrdil, že už ji dávno zničil, to však teď nehrálo roli a on jednal s takovou rychlostí i rozvahou, že to i u něho překvapovalo. Generál Berthier a jeho podřízení bleskově zaznamenávali úsečný diktát rozkazů, další štábní důstojníci text přepisovali a jiní už v sedlech netrpělivě čekali, až dostanou zapečetěné listy do ruky, aby vyrazili s větrem o závod do nejrůznějších stran, ke všem vyšším velitelům rozptýlených uskupení *Armée d'Égypte*. Sám vrchní velitel si počínal stejně, v půl jedné vyrazil z Gízy zpět do Káhiry, kde nic nevysvětloval, nerozhlašoval a *dívánu* raději neposkytl žádné informace, jen sebral devět stovek mužů pod velením generála Fugièrese, jenž byl kdysi jeho nadřízeným, a vyrazil k severu. Hlavní město Egypta se mělo o turecké invazi dozvědět jiným způsobem.

„V noci z pondělka dvanáctého (měsíce safar, tj. 16. července, pozn. překl.) *oznámily listy různých obchodníků z Alexandrie a Aboukiru, že se objevila flota naložená tureckými oddíly. Bylo hned jasné, proč tolika hemžení ve francouzských jednotkách a co způsobilo Bonapartův odchod,"* zaznamenal si al-Džabartí.

Dne 18. července už byl Bonaparte o sto padesát kilometrů severněji, u El-Rahmanieh, a koncentroval síly. Teprve odtud napsal šejkům z okruhu káhirské univerzity:

„Anglická a ottomanská flotila přistála v Aboukiru a vylodila anglo-turecko-ruskou armádu. Napadnu ji, obklíčím a celou zajmu. Za pár dní spatříte v Káhiře, jak Vítěznou branou proudí zajatci, prapory i děla. Radím vám i dívánu v Káhiře a Rosettě, abyste bděli nad veřejným klidem."

Ruská vojska se pochopitelně nevylodila a Britové byli jen na válečných lodích komodora Smithe, v tom se Bonaparte buď mýlil, či spíše záměrně dramatizoval. Vychloubal se, neboť jiné cesty nebylo, a měl štěstí, že mu jeho příslovečná hvězda přála. Turecké vojsko pod velením Mustafa Paši totiž nepodniklo prakticky nic. Vylodilo se, rozbilo tábor a oblehlo sotva třísetčlennou francouzskou

posádku v opevněních na kose, jíž Aboukirská zátoka na západní straně končí.

„Pevnost Aboukir, ležící na hrotě poloostrova, na skalisku z moře obtížně dosažitelného, byla směrem k pevnině kryta redutou, stojící na počátku poloostrova. Velitel Godard nechal pětatřicet mužů pod velením ženijního chef de bataillon *Vinacheho v pevnosti a sám obsadil se dvěma sty šedesáti pěti muži redutu. Od rána se bil s neumdlévajícím odhodláním a možná by i Turkům vzal na obléhání chuť, jenže nenadálá okolnost přivodila jeho konec. Ke čtvrté odpolední se vzňaly kolesny s prachem a oheň jej tak připravil o téměř všechnu munici. Turci té okolnosti hned využili a vyrazili do útoku; Francouzi se už nemohli dál bránit, reduta padla a všichni v ní byli zardoušeni,"* vyprávěl Pierre Martin, který vyčítal Marmontovi, že měl málo odvahy a otálel; kdyby prý jednal rázněji, mohl posádku včas vyprostit a v součinnosti s ní, respektive s Godardovým výpadem, by dokázal zasadit Turkům vážnou ránu.

O tomto názoru lze právem pochybovat tím spíše, že jeho autor nepatřil k příslušníkům bojových jednotek ve vlastním slova smyslu. Těžko Marmontovi vyčítat, že měl stále před očima svůj hlavní úkol, udržení Alexandrie, což nehodlal dávat v sázku. Je pravdou, že on sám ve svých memoárech vylíčil pád aboukirské reduty dosti odlišně a možná i tendenčně. V každém případě potřeboval, aby pevnost pod velením *chef de bataillon* Godarda pár dní vydržela, neboť musel shromáždit hodně rozptýlené síly. Čekal především na odřad generála Destainga, jenž se svojí „létající kolonou" vybíral daně. Destaing se vrátil, jakmile dostal od Marmonta zprávu, do Alexandrie ale dorazil až 14. července (26. messidoru) v deset večer. O čtyři hodiny později, ve dvě ráno, už s ním Marmont vytáhl k Aboukiru, pár kilometrů od Alexandrie jej ale dojel Godardův kurýr a vyřizoval, že proti jeho pevnůstce už stojí celá turecká armáda. Generál se tedy vrátil zpět a ostatní už sledoval jen zprostředkovaně:

„Sedmadvacátého (messidoru, pozn. překl.) *jsem slyšel velké hřmění pušek i děl: palba z pušek trvala krátce, děla bylo slyšet déle a mně se zdálo, že jde o odražený pokus o útok. (...) Věřil jsem, že se několik dní ubrání, bylo tomu ale jinak. Komandant Godard velel z pevnosti, aby dodal jednotkám ducha, příliš se vystavoval, byl zabit*

a pak všude zavládl zmatek. Posádka pevnosti bez velitele otevřela brány a ve dvě odpoledne se ji nepřítel zmocnil."

Lze Francouzům vyčítat, že se vzdali? Těžko, obzvláště když vezmeme v úvahu, co o zdejší redutě napsal Savary:

„Ta měla být dokončena už před šesti měsíci, avšak zapomínalo se na ni natolik, že se do ní dalo vjet na koni skrze otvory ve zdech a hromady zeminy na všech stranách."

Ve chvíli, kdy zdejší posádka přestala klást odpor, Marmont čekal, že Turci vyrazí na Alexandrii. Jenže se nic nedělo, nepřítel zůstal nepochopitelně na aboukirské kose a podnikl jen dvě věci. Opevňoval sám sebe, přičemž útočil na oněch pětatřicet mužů v skalní pevnůstce.

„Pevnost už neměla zásoby, přesto ale obléhání vzdorovala celé dva dny. Na jejich konci velitel Vinache viděl, že nemá naději na pomoc a že ho začínají ostřelovat šalupy. Kapituloval a byl vzat se svojí malou posádkou pětatřiceti mužů do zajetí. Turci tak planuli touhou po pomstě, že chtěli pětatřicet Francouzů navzdory kapitulaci zmasakrovat, jen co pevnost ovládli, to jako odplatu za El-Arish a Jaffu. Neústupnost a přesvědčování jednoho francouzského emigranta v anglických službách jim v tom naštěstí zabránila," tvrdí Martinovy paměti.

Jakmile se celá aboukirská kosa ocitla v tureckých rukou, mohl Marmont právem očekávat útok na Alexandrii a v tomto případě by měl stejně málo nadějí, jako jeho mrtvý podřízený Godard. Pierre Dominique Martin, jenž byl inženýrem ženijního sboru, k tomu zasvěceně podotkl:

„Od té chvíle se čekalo, kdy turecká armáda rozbije tábor před alexandrijskými zdmi, pokud do ní rovnou nevstoupí, neboť se stavbou k obraně vyprojektovaných fortifikací se dosud nezačalo a posádka tvořila jen slabý nástroj. Osmnáct set mužů řadových jednotek a dvanáct stovek chvatně vyzbrojených námořníků mělo bojovat s obyvatelstvem, o němž se dlouho vědělo, že je kruté a vrtkavé, i s početnou armádou. (...) Nepřítelem byl naštěstí jen Turek a ten, který tam velel, měl pramálo válečných zkušeností."

Marmont dělal, co mohl, aby město ubránil ze souše i z moře, vyspravoval hradby, s nimiž neměli Francouzi v loňském roce mnoho

práce, a pod ochranu děl u *Phare*, majákové (či Kajtbájově) pevnosti, vyslal fregatu *La Carrère*, aby zatarasila vjezd do přístavu.

„Jejich armáda však byla daleka toho, aby zaútočila, a myslela jen na obranu. Vytyčila vlevo od reduty velkou linii okopů, která se opírala vlevo o jezero Mahaddie, a nechtěla podniknout žádnou pozemní operaci vně tohoto prostoru," napsal dále Martin.

Bonaparte zatím shromažďoval, co mohl, a přesunoval svoje divize tak, aby zabezpečil Dolní Egypt ze všech směrů, z nichž mohl být ohrožen. Kléber dostal rozkaz obsadit Rosettu, kde byl hlavní dělostřelecký park, Desaixovým úkolem bylo přispěchat z Horního Egypta na sever od Káhiry a případně se s jádrem sil spojit, Marmont se měl vysunout a provést průzkum. Vrchní velitel sám vyrazil 20. července z El-Rahmanieh na Bedu, vesničku u nilského kanálu.

Téhož dne vyslal Marmont, jenž zatím shromáždil hrstku jezdců, směrem k tureckému ležení ženijního důstojníka Picota s pěti dragouny a tuctem dromedárů. Tento průzkum, jenž pronikl takřka až k valům ležení a přivezl zpět dva jazyky, zjistil, že se Turci nehýbají, mají jen chabé zajištění hlídkami a cítí se naprosto v bezpečí.

Téhož dne v půl desáté večer se v Alexandrii objevil Bonaparte a okamžitě chtěl na vlastní oči zhlédnout stav opevnění, načež měl dlouhý rozhovor s generálem Marmontem, jemuž dosti ostře vytkl, že tureckému vylodění nezabránil. Když alexandrijský guvernér namítal, že s danými silami nemohl mnoho dělat, vrchní velitel zvolal:

„S vašimi dvanácti stovkami mužů bych došel až do Konstantinopole!"

To ovšem bylo po debaklu u Akry hodně furiantské tvrzení a Bonaparte vzápětí schválil všechna opatření, podniknutá na obranu Alexandrie. Ztráta Aboukiru nebyla ničím vážným, ztráta Alexandrie by ale představovala zlou prohru.

Dne 24. července (6. thermidoru) ve tři odpoledne opustil Bonaparte Alexandrii a s vojskem se utábořil na mořském břehu u zřícenin, jimž se říkalo Caesarův hrad. Bonapartovy rozkazy tuto lokalitu označují jako „u studen mezi Alexandrií a Aboukirem"; nejspíše šlo o vesnici Birket-Gheytas *(Birkat-Ghitás)*.

V průběhu odpoledne už vrchní velitel zvažoval jen dvě věci: zda má počkat na Kléberovu divizi, která musela teprve připochodovat od Rosetty, nebo zaútočit. Mustafa Paša se však nepohnul a Bonaparte se rozhodl, že této nepochopitelné pasivity využije.

Bitva na mořském břehu

Pochopit bitvu, tedy poznat topografii bojiště, záměry protivníků, jejich dispozice, průběh událostí a výsledek, není nic jednoduchého, byť si to autoři mnoha kompendií myslí. O střetu, ke kterému došlo 25. července 1799 (7. thermidoru VII či 21. safaru 1214) na západním cípu zátoky, pod jejíž hladinou ležely trosky francouzské válečné eskadry i těla mnoha mužů včetně nebohého admirála Brueyse, pramení obecně rozšířené omyly z povrchních popisů a z vyzdvihování epicky znějících scén, jež vstoupily do legend, z jejich vytržení ze souvislostí a zejména z neznalosti map. Pak se hovoří o tureckých liniích, pevnosti, redutě a dokonce i o hradu, lokality se pletou i zaměňují, aniž je zřejmé, kde z toho co leželo. Proto bude dobré začít terénem, v němž k událostem došlo.

Aboukirská kosa (to označení je tvarově víc než přiléhavé) vybíhá směrem k severu a její ostrý hrot se stáčí na východ, kde přechází v sérii z hladiny více či méně vyčnívajících skalisek a útesů. Délka činí podle starých map kolem 1100 *toises*, sáhů, historicky proměnlivé měrné jednotky, blížící se dvěma metrům (na dva metry ji definoval jako tzv. metrický sáh v únoru 1812 Napoleon). Šíře onoho hrotu či mysu je proměnlivá, ve středu, kde začínala první turecká obranná linie, dosahuje 500 sáhů.

Na tomto troujúhelníkovém výběžku se zhruba dvoukilometrovou výškou a půlkilometrovou základnou se tedy turecká armáda doslova zabydlela a opevnila, přičemž využila všeho, co tu už bylo, a jen to do jisté míry vylepšila.

Obranné linie (někdy se hovoří o třech, podle dobových dokumentů ale byly jen dvě) se táhly napříč kosou. První se nacházela hned u základny poloostrova a tvořily ji dva opevněné pahorky, jeden na západní a druhý na východní straně. V té západnější bylo podle

Pozemní bitva u Aboukiru (Lejeune)

Berthierovy relace na 1000 obránců a ve východní dvojnásobek, což jsou počty nejspíše velmi nadsazené.

Následoval prostor o hloubce více než 400 sáhů, za nímž ležela roztroušená stavení usedlosti, vyhlížející jako statek s nevelkým palmovým hájem na jejich východní straně, mezi posledním objektem a mořem. Tady šíji kosy, širokou už jen asi 300 sáhů, přetínal terénní hřbet s dominantním pahorkem, na jeho nejvyšším bodě ležela reduta (tj. uzavřené opevnění), při jejíž obraně padl pár dnů předtím *chef de bataillon* Godard. Z každého boku, to jest ze strany východního a západního svahu, ji chránilo po jednom dalším opevnění; mapy mu rovněž říkají reduta, spíše však šlo o redansy (tj. opevnění z týlu neuzavřené), nebo jen o bastionový val. V každém případě odtud děla ovládala břehy u moře, k nimž od každého redansu vybíhal přímý okop. Na východě končil onen protáhlý pahorek s opevněními zhruba sto sáhů od moře pláží, možnost průniku tu ale znesnadňovaly ukotvené turecké dělové čluny, v jejichž dostřelu se tato pobřežní pláž rozkládala.

Za první linií ležel valy krytý turecký tábor a za ním vesnice Aboukir, kde stály turecké zálohy i hlavní stan Mustafa Paši. Toto ležení bylo druhou obrannou linií. Za třetí postavení pak už lze považovat jedině pevnost (na mapách označovanou jako *Château d'Aboukir*, Aboukirský hrad), oddělenou sice od zbytku šíje mořem zaplněným překopem a přístupnou jen po jednom mostě, leč příliš malou, aby se tu nalezl útočiště větší počet vojska.

Vzhledem k terénu bylo turecké postavení pevné a silné, s ohledem na taktické možnosti ale představovalo pozici nesmyslnou, ba dokonce až šílenou. Bylo ještě horší než postavení s vodním tokem za zády, o němž každá učebnice taktiky říká, že je přinejmenším hazardní. Vylučovalo v případě neúspěchu jakoukoliv možnost ústupu a dávalo všechny předpoklady k tomu, aby se možná porážka změnila v naprostou katastrofu. Vyhlíželo nepochopitelně i strategicky, neboť jak porozumět tomu, že se invazní armáda vylodí, nejeví nejmenší snahu rozšířit předmostí a nezačne postupovat do nitra země, kterou napadla! Mustafa Paša byl nepochybně statečný bojovník, vojenskou vědu však nestudoval, intuice mu chyběla a vojevůdcovské zkušenosti nezískal. Pokud na něco vůbec sázel, pak leda na to, že Francouze přiměje, aby na něho zaútočili, odrazí je a vyčerpá, načež přejde do protiútoku, v němž je rozdrtí. Současně snad mohl i kalkulovat s pomocí z vnitrozemí, se vzbouřením, k němuž vyzývaly sultánovými fermany, a s příchodem Murad Beje. Pak by se Francouzi mohli na mořském břehu ocitnout mezi dvěma ohni…

Bonaparte to pochopil a před očima mu musela vyvstat paralela se situací v čase nepříliš vzdálenou, s vyloděním roajalistů v létě roku 1795 na bretaňském poloostrově Quiberon, kde podobně pasivní pokus o invazi rozdrtil revoluční generál Lazare Hoche.

Přikročme od topografie a taktických záměrů dál, k síle vojska, a předem zapomeňme na počty zhruba 12 000 vyloděných mužů, které uvedly relace generálů Bonaparta či Berthiera. Silně totiž z propagandistických důvodů nadsazují. Sám Mustafa Paša v předvečer bitvy sultánovi psal, že má na pevnině uchystáno 7000 bojovníků, což potvrzuje i relace Sidney Smithe. Komodorův sekretář uvádí 8000–9000 bojovníků, generál Kléber (jenž se bitvy neúčastnil) 9000 tureckých vojáků. Francouzský vrchní velitel ovšem v dopise Direk-

toriu z 10. thermidoru (tj. tři dny po bitvě) tvrdil, že jeho muži pobili 9000 Turků...! Oněch 7000 mužů se však zdá nejpravděpodobnějším údajem, ostatně převzal jej i jedenáctý svazek *Victoires, conqutês...*

Proč Bonaparte počet nepřátel tak nadsadil, na to je jednoduchá odpověď. On sám dokázal v neuvěřitelně krátkém čase shromáždit mezi Alexandrií a Aboukirem kolem 10 000 vojáků, čímž pravděpodobně (v případě, že Turků bylo uvedených sedm tisíc) získal dvoupětinovou přesilu. Jenže vítězství nad slabším či stejně silným protivníkem (vezmeme-li v úvahu, že část sil si Bonaparte musel ponechat v záloze), byť opevněným, nevyhlíželo tak heroicky jako porážka nepřítele podstatně silnějšího…

„Dne 7. thermidoru (25. července) *se dala armáda za rozbřesku do pohybu; první šel předvoj pod velením generála Murata, který měl pod svým velením 400 mužů kavalerie, a brigádního generála d'Estainga se třemi bataliony a dvěma kusy děl,"* napsal v relaci o bitvě Berthier.

Když Joachim Murat vyrážel, byly dvě hodiny ráno, a zanedlouho se za ním vydaly dvě pěší divize, Lanusseho a Lannesova.

„Divize Lannes vytvořila pravé křídlo a divize Lanusse křídlo levé. Divize Kléber, která měla během dne dorazit, se pokládala za zálohu. (...) Generál Davoust (Davout, pozn. překl.*) se dvěma eskadronami a stovkou dromedárů dostal rozkaz zajmout postavení mezi Alexandrií a armádou, aby tak čelil Arabům i Murad Bejovi, který mohl co chvíli dorazit. Současně kryl spojení s Alexandrií.*

Generál Menou, jenž byl u Rosetty, měl rozkaz přesunout se do rozbřesku na kraj rosettské hráze u Aboukiru, k šíji jezera Madié (Maadieh, Ma'addíja)*, aby odtud z děl ostřeloval vše, co by mohl nepřítel na jezeře mít, a aby znepokojoval jeho levé křídlo,"* takto popisuje Berthier pochodovou sestavu, které se měla po dvou hodinách pochodu změnit v *ordre de bataille*, bitevní uspořádání.

Jakmile byl nepřítel na dohled, začaly se pochodové kolony pěchoty přeskupovat do útočných. Nejspíše následovala krátká válečná porada, k níž se ještě vrátíme, a poté zahájily tři bataliony generála Destainga postup na opevněnou výšinu prvního nepřátelského sledu na pravém (západním) křídle. Obrana se tu zdála slabší, navíc zde byly životně důležité studny s pitnou vodou.

„Piket jezdectva dostal rozkaz odříznout oněm jednotkám ústupovou cestu ke vsi," pokračuje Berthier. *„Divize Lannes se vydala k písečnému kopci na levém křídle první nepřátelské linie (...); dvě eskadrony kavalerie měly rozkaz vše sledovat a přetnout tamním jednotkám ústup. Zbytek jezdectva postupoval na střed. Lanusseho divize zůstala ve druhém sledu."*

Vlastní útok nicméně zahájila druhosledová Lannesova divize, která jej vedla na opevněný pahorek levého tureckého křídla. Nejspíš měla odpoutat pozornost od slabšího Destainga, jenž vyrazil, jakmile se boj vpravo od něj rozhořel. Z Berthierova popisu se zdál být postup na obou útočných směrech snadný:

„Generál d'Estaing se vrhl na nepřítele útočným krokem a on vyklidil okopy, načež se stáhl ke vsi; kavalerie šavlovala prchající.

Sbor, na který postupovala Lannesova divize, spatřil, že je první sled donucen k ústupu a jezdectvo že jeho postavení obchvacuje. Stáhnout se chtěl až po pár dělových výstřelech. Dvě eskadrony jezdectva a peloton guides *mu přeťaly cestu k ústupu a přinutily na dva tisíce mužů, aby se vrhli do moře; nikdo z nich neunikl smrti. Velitel jízdních* guides *Hercule byl raněn."*

Obě opevnění (o jejich charakteru se mnoho nepíše, nejspíše však šlo rovněž o spěšně nasypané zemní valy) tedy padly poměrně rychle a Francouzi pokračovali aboukirskou kosou dál k severu, směrem k usedlosti před druhým tureckým sledem; Berthier sice tento statek nazývá vesnicí, nejednalo se ale o ves Aboukir, neboť ta ležela až mezi druhým obranným sledem a hradem:

„Sbor generála d'Estainga postupoval na ves, tvořící střed druhé nepřátelské linie. Obešel ji ve stejném okamžiku, kdy 32. řadová zaútočila čelně. Nepřítel kladl prudký odpor, z jeho druhého sledu se zleva oddělily značně velké jednotky, které chtěly vesnici pomoci; jezdectvo na ně zaútočilo, srazilo je a pronásledovalo prchající, z nichž velká část padila do moře.

Ves byla dobyta, nepřítele jsme pronásledovali až k redutě, středu druhé pozice. Toto postavené bylo velmi pevné (...). Zatímco jednotky nabíraly dech, byla do postavení ve vsi a podél moře navezena děla, která bušila do pravého nepřátelského křídla a reduty."

Destaingův obchvat, kombinovaný s čelním útokem jedné půl-

brigády, zjevně zasel paniku mezi Turky, kteří ustupovali od první obranné linie a chtěli se zachytit na statku. Jen menší část jich stihla ustoupit na druhou obrannou linii, tedy na výšiny s redutou a dvěma redansy; o oné redutě se píše, že byla sice menší než první dvě, avšak co do opevnění podstatně mohutnější.

„V tomto druhém postavení se nacházelo zhruba sedm tisíc mužů a dvanáct děl. Sto padesát sáhů za redutou ležela ves Aboukir a pevnost obsazená celkem patnácti sty muži. Osmdesát mužů na koních tvořilo suitu paši, vrchního velitele. Eskadra zakotvila na půl francouzské míle v rejdě," popisuje tento druhý sled Berthier, kterému diktoval silně nadsazené počty bezpochyby sám Bonaparte.

Budeme-li interpolovat a srovnávat, dospějeme k závěru, že zde měl Mustafa Paša zhruba tři pětiny svých sil, tedy kolem 4500–5000 bojovníků z celkových 7000 mužů. V každém případě se jednalo o jádro tureckých sil a o místa, v nichž měla bitva kulminovat, přičemž terén nedával Mustafu Pašovi prostor pro jakýkoliv manévr, ba ani pro pružnější a variabilnější přisunování záloh od vesnice. Bonaparte měl mnohem volnější ruce, byť prostor pro manévr vymezovala jen šíře šíje, o níž jsme napsali, že činila u paty 500 sáhů, tedy kolem kilometru, a u hlavní linie se zužovala na 300 sáhů.

V usedlosti před terénním hřbetem s redutou se připravovaly jednotky k útoku, jenž měl rozhodnout bitvu. Proti středu stanuly tři bataliony generála Destainga a vedle nich, nalevo, se do útočné kolony řadila 18. řadová půlbrigáda pod velením generála Fugièrese. Za sebou měla 32. řadovou, která ji měla v příhodné chvíli podpořit. Vpravo, zpoza palmového háje a takřka od mořského břehu, zazněly trubky a do útoku obchvatem vyrazilo jezdectvo generála Murata. Bylo sice nevelké, vojsko Mustafa Pašy ale nedisponovalo vůbec žádnou jezdeckou jednotkou!

„Šavlovalo o nutilo prchat do moře vše, co mělo před sebou, nemohlo ale setrvat před redutou, neboť se ocitalo mezi palbou z ní a střelbou nepřátelských kanonýrů. Nechalo se odvahou zanést do té ohnivé soutěsky, avšak obrátilo hned po útoku a nepřítel poslal nové vojáky na místa těl těch, kteří padli," líčil s určitou dávkou epiky Muratův útok Berthier a pokračoval:

„Houževnatost a překážky vyvolaly v odvážných jezdcích hněv;

vrhli se kupředu a útočili až k příkopu u reduty, který přejeli: tam byl zabit plukovník Duvivier. Adjudant général Roize, který nadaně a s odvahou vedl postup, plukovník jízdních guides *Bessières* a adjudant général *Leturcq, jeli na čele útoku.*

Jízdní dělostřelectvo a děla guides *zaujaly postavení v palbě z nepřátelských pušek a prudkou kartáčovou palbou přispěly k úspěšné bitvě.*

Adjudant général *Leturcq usoudil, že dělostřelectvo potřebuje posílit. Zpravil o tom vrchního velitele, který mu dal batalion od pětasedmdesáté. Když se vracel k jezdectvu, byl pod ním zabit kůň, on se tedy postavil do čela pěchoty a chvátal ze středu nalevo, aby se přidal k osmnácté, kterou viděl postupovat na okopy pravého nepřátelského křídla.*

Osmnáctá postupovala proti okopům a nepřítel podnikl v téže chvíli zprava výpad; čela kolon se bila tělo na tělo. Turci se pokoušeli vyrvat vojákům bajonety, které jim přinášely smrt; pušky si přehodili na záda a bili se šavlemi či pistolemi. Nakonec dorazila osmnáctá k okopům, avšak kolonu zastavila palba z reduty, která je shora dolů flankovala."

Elie Krettly líčí ve svých prostých memoárech heroický okamžik, jenž se odehrál někdy v této fázi bitvy:

„V té chvíli dal generál Bonaparte dvaatřicáté a osmnácté půlbrigádě rozkaz přetnout turecké divizi možnost k ústupu, viděl však, že postup nejde podle jeho představ, a pojal jedno z těch bleskových rozhodnutí, která mu byla vlastní. Tryskem vjel do nepřátelské palby i do naší, aby se tam co nejrychleji dostal..."

Jeana-Urbaina Fugièrese zranila jedna střela na hlavě, on si toho ale nevšímal a velel dál, ne však dlouho, neboť mu dělová kule urvala levou paži. O dvě desetiletí později Napoleon Bertrandovi nadiktuje, že mu generál skonal za pár dní v náruči se slovy:

„Ztrácíte nejoddanějšího vojáka a jednoho dne budete litovat, že jste nezemřel na poli cti jako já."

Je to pro spolehlivost Bonapartových memoárů pozoruhodná věta, neboť Fugières egyptskou kampaň přežil a zemřel až roku 1813 jako velitel Invalidovny v Avignonu...!

Vraťme se však ke kulminující bitvě. Leturcq chtěl prorazit stůj co stůj, když ale konečně vběhl do okopu, byl prakticky sám a vzápětí padl.

Útok levého křídla tím uvázl až do příchodu jednoho batalionu 22. lehké a jednoho od 69. řadové, které přiváděl z rozkazu vrchního velitele Jean Lannes. Oba prapory zaútočily zleva, čelně je podpořili vojáci 75. i 18. půlbrigády a Turkům nezbylo než se po protiútoku chvatně stahovat. Francouzi za nimi začali vnikat přes předprsně do okopu a pravděpodobně i do reduty. Přesto se ještě nedalo hovořit o rozhodujícím aktu kulminující bitvy, ten přišel až zanedlouho a Bonaparte za něj nevděčil Lannesovi, ale Joachimu Muratovi. Nejednalo se ovšem o předem promyšlený záměr, jak to tvrdí Nicolas le Turc, který napsal:

„Když Bonaparte dorazil k Aboukiru, provedl přehlídku vojska a svolal válečnou radu. Na té radě generál Murat navrhl zaútočit jezdectvem na pevnou osmanskou redutu. ‚Pokusíme-li se ji dobýt pěchotou,' pravil, ‚budou naši vojáci postříleni. Při útoku jezdectvem zabije první nepřátelská salva leda naše koně a jezdci bez nich se pak zmocní reduty dřív, než bude mít protivník čas znovu nabít.' Vrchní velitel ten plán schválil a s liniemi pěchoty prováděl jen zastírací manévry, jak bylo dohodnuto. Generál Murat se vrhl, jak už jsem řekl, s jezdectvem na turecké valy, jeho jezdci vskutku přišli o koně, zmocnili se ale děl a obrátili je proti osmanskému ležení."

Zní to romanticky, mnohem realističtěji ale líčí průběh událostí Berthierovo hlášení, z nějž jasně vysvítá, že budoucí neapolský král chytil příležitost za vlasy. Byla to jeho hvězdná chvíle, jedno z nejpohotovějších rozhodnutí, které kdy předtím i potom projevil.

„Generál Murat, který velel předvoji, sledoval všechny přesuny a nepřestával se s nepřítelem postřelovat, využil okamžiku, kdy generál Lannes vrhal na redutu bataliony 22. a 69. (půlbrigády). Dal jedné eskadroně rozkaz útočit a proniknout všemi pozicemi nepřítele až do příkopu opevnění. Tento manévr byl proveden tak divoce a v tak pravý okamžik, že ve chvíli, kdy obrana reduty padala, už tam ta eskadrona byla a přeťala nepříteli možnost ústupu."

Podle de Niella Sargyho poradil onen manévr Muratovi *adjudant-général* Roize, jenž velel jeho předvoji a usoudil, že nadchází skvělá příležitost. Dvaatřicetiletý Joachim Murat, ať už dal na pobočníkovu radu, nebo se tak rozhodl sám, byl bezesporu hrdinou dne a Jean Antoine Gros jej vkomponoval jako hlavní postavu do pravého středu monumentálního plátna *La Bataille d'Aboukir*. Proti němu, do středu

levého, postavil nádherného Turka v narudlém plášti, který ohnivému generálu jezdectva předává zlatem a drahokamy zdobenou šavli. Má to být poněkud transformovaná, o to však legendárnější scéna, kdy se Muratovo jezdectvo vrhlo na poslední dvě stovky janičárů pašovy gardy a generál sám změřil síly v osobním souboji s Mustafa Pašou. Zvláštní ovšem je, že o něčem podobném nehovoří ani Berthierova zpráva, ani Bonapartova relace Direktoriu z 28. července. Jen v Pelleportových pamětech můžeme číst následující pasáž:

„V té době pronikl Murat na čele svých jezdců do ležení Mustafa Paši; ten se v zoufalství chopil pistole a vystřelil na generála, kterého jen lehce zranil. Murat mu uťal šavlí dva prsty a učinil z něj svého zajatce."

O něco obsáhlejší zmínku nalezneme v pamětech Pierra Martina:

„Murat osobně pronikl až ke stanu Seida Mustafa Paši, rumelského seraskiera (správce a vojenského velitele, pozn. překl.), *velitele oné výpravy, a chvátal k němu, aby ho zajal, ten mu ale rychle vyrazil v ústrety a v okamžiku, kdy jej generál vyzýval, aby se vzdal, na něj vypálil z pistole, jejíž kulka ho zasáhla pod dolní čelistí, leč zranila jej jen lehce. Murat mu jediným sekem šavle uťal dva prsty pravé ruky, pak zavelel dvěma vojákům, aby se ho chopili, a dal jej odvést do hlavního stanu."*

Tuto pasáž převzal s nepatrnými stylistickými úpravami jedenáctý svazek *Victoires, conquêtes...* a takto se pak příběh traduje z jedné knihy do druhé... Co však si o tom myslet, když scénu porovnáme s líčením, které ve své kronice zanechal Nicolas le Turc?

„Voják, jenž pronikl až do stanu Mustafa Paši, jej málem zabil, neboť ho neznal. Dokonce se už rozmáchl k seku šavlí, který vezír kryl rukou, na níž utrpěl lehké zranění. ‚To je paša,' křikli, a na ta slova vzal voják pašu do zajetí, načež jej, stejně jako jeho syna, odvedl k vrchnímu veliteli.

Bonaparte přijal onoho velitele velice přívětivě. Z kapsy vyňal kapesník z velmi jemné látky a sám mu zranění ovázal."

Zásluhy na zajetí osmanského velitele si ostatně přisvojoval i Elie Kretty, trubač Bonapartových *guides*, který o tom napsal:

„Pokud šlo o mne, já projížděl tureckým táborem právě ve chvíli,

Murat u Aboukiru (Gros)

kdy paša vyběhl ze stanu. Vystřelil po mně z bezprostřední blízkosti z pistole. Naštěstí mi ustřelil jen pramen vlasů a na oplátku dostal ránu šavlí, která mu zbrázdila obličej. Byl pokrytý krví a omráčený ranou, co jsem mu uštědřil, nebylo těžké ho zajmout. Odvedl jsem ho do hlavního štábu a on, ježto neuměl naši řeč, mi posunky naznačoval, ať si vezmu jeho hvězdu i půlměsíc. Dal jsem pak ty věci generálu Bonapartovi, který mi řekl:

‚Nech si tu hvězdu, jednoho dne se ti může hodit.'

Pietně jsem ji uchovával jako památník té zářné akce...“

Nelze vyloučit, že se v Muratově případě jednalo o legendu, podpořenou tím, že si onu v nemnoha memoárech tradovanou scénu zvolil baron Gros jako námět svého obrazu. Vše pak umocnil Napoleon, který se o ní poprvé zmínil až v popise tažení, jejž diktoval Bertrandovi na Ostrově svaté Heleny…

Bitva byla po dobytí reduty a vsi Aboukir vyhraná, to, co zbývalo, už představovalo jen katastrofu a hekatomby, které si prchající Turci způsobili sami. Obraz Louise-Françoise Lejeuna, vojáka a malíře, ji zachycuje věrně i působivě z pohledu od právě dobyté reduty. Francouzské půlbrigády se derou přes poslední valy do vesnice a hladina napravo, v ohbí kosy, je celá pokrytá tonoucími Turky.

Marně se snaží doplavat k dělovým člunům a felukám, které už jsou stejně přeplněné. Koráby sira Sidney Smithe a jádro tureckého loďstva Hasana Paši (či některých pramenů Beje) se nacházejí příliš daleko, aby se k nim nebožáci dostali.

„Angličtí námořníci byli tak nelidští, že stříleli na to nebohé stádo, které se ve svých objemných oděvech pokoušelo přeplavat dvě francouzské míle moře, co je dělily od lodí. Takřka žádný k nim nedoplaval,“ tvrdí sice Savaryho paměti, je to ale, pokud jde o střelbu, jak tendenční, tak i osamocené tvrzení; na dvě francouzské míle, tedy na osm kilometrů, přece nemohla ani nejtěžší děla britských řadových lodí dostřelit…

Podle Berthiera stála Francouze bitva 150 mrtvých a 750 raněných. Bonaparte pak Direktoriu psal:

„Měli jsme 100 mužů zabitých, 500 raněných; mezi těmi prvními byli adjudant général *Leturcq*, chef de brigade *Duvivier*, chef de brigade *Cretin a můj pobočník Guibert* (…). *Generálové Murat a Fugières* a chef de brigade *Moranagier byli raněni...“*

O řádek dál pak dodal:

„Vítězství v této bitvě, která nesmírně ovlivní slávu republiky, patří především generálu Muratovi. Žádám vás pro tohoto generála o hodnost divizního generála; jeho jezdecká brigáda dokázala nemožné...“

Jean-Baptiste Kléber, který dorazil se svojí divizí až po bitvě, pak Bonapartovi gratuloval svérázně upřímným způsobem, byť jej dvakrát v lásce neměl. Sevřel ho ve své medvědí náruči a zvolal:

„Generále, jste veliký jako svět!“

Zbýval už jen epilog bitvy.

Lejeunův obraz zachycuje i bělostný, stínkami lemovaný hrad s věží na cípu ostrohu, nad jehož věží dosud vlaje rudý prapor s půlměsícem. Tam ustoupil syn Mustafa Paši se svými janičáry a celá posádka stroze odmítla všechny výzvy ke kapitulaci.

„Vzpomínky na El-Arish a Jaffu v nich vzbuzovaly přirozený strach; odpověděli odmítavě a chystali se k obraně. Obléháním byl pověřen generál Menou. Turecká eskadra se párkrát pokusila sultánovým vojákům pomoci; naše baterie ji naštěstí donutily odplout

do uctivé vzdálenosti. Obránci, odkázaní na vlastní síly, vydrželi statečně hrozné bombardování a podnikli několik neúspěšných výpadů, pevnost se nicméně měnila v trosky, byla plná mrtvol a zápach z nich otravoval vzduch. Posádka trpěla všemi mukami žízně a hladu a nakonec jí nezbylo než spoléhat na vítězovu šlechetnost," vzpomínal Pierre Martin.

Původně byl ovšem obléháním hradu pověřen Jean Lannes, avšak utrpěl při výpadu, podniknutém obránci 28. července, další zranění na noze a Bonaparte dal místo něho velení Menouovi. Při onom výpadu byl zabit i *adjudant-général* Rampon.

Dne 30. července podnikl generál Davout generální útok, jehož účelem bylo připravit obránce o nevelké pozice kolem hradu, zejména pak o místa, na která posílal Sidney Smith feluky se zásobami. V tomto smyslu útok uspěl, hrad se ocitl v sevření a Menou vsadil na vyhladovění i na intenzivní ostřelování, což mu později budou mnozí vyčítat jako nedostatek rozhodnosti a nezkušenost. Byly to hloupé a tendenční výčitky tím spíše, že Francouzi nečekali dlouho, neboť obránci hradu Aboukir se před oblehateli sklonili už 2. srpna!

„Pevnost kapitulovala 15. thermidoru. Ven jsme spatřili vycházet opravdovou tlupů přízraků a na jejich čele pašova syna. Turci odhazovali zbraně a dovolávali se milosti; jednalo se s nimi lidsky," vzpomínal poručík Vertray od 9. půlbrigády.

Bonaparte se hned nazítří po bitvě u Aboukiru vrátil do Alexandrie, odkud vojákům adresoval 27. července zvláštní denní rozkaz, v němž stálo:

„Vrchní velitel chce projevit obzvláštní vděk jezdecké brigádě generála Murata, který se v bitvě u Aboukiru pokryl slávou, a proto rozkazuje veliteli dělostřelectva předat této brigádě dvě děla (...), jež byla v bitvě ukořistěna. Na každém dělu budou vyryta jména tří regimentů, z nichž se ona brigáda skládá, 7. husarského, 3. a 14. dragounského, a navíc i jméno generála Murata a adjudant-général *Roize. Na hlaveň bude vepsáno* Bataille d'Aboukir."

Bylo to neobvyklé a zasloužené!

Dne 23. září, dva měsíce po bitvě, pak Bonaparte obdržel od Výkonného direktoria list, v něž se pravilo:

BITVA U ABOUKIRU 25. ČERVENCE 1799

„Direktorium nepřestává obdivovat armádu, jíž velíte, a vám osobně, generále, znovu vyjadřuje bezbřehou spokojenost i projevy neochvějné důvěry ve váš výjimečný talent, který přináší republice tolik slávy a nepochybně i uspíší dny tak toužebně očekávaného míru."

Slova ovšem vládu nic nestála a věta o posilách, materiální podpoře či o převelení úspěšného generála zpět na evropská válčiště, tedy o tom, nač Bonaparte řadu měsíců netrpělivě čekal, chyběla. Tentokrát mu nescházela, neboť sám za sebe se už rozhodl, co má dělat!

Bonapartův útěk

Sir Sidney Smith, jenž hroznou tureckou porážku u Aboukiru sledoval zpovzdálí, z paluby své vlajkové lodě, admirálu Nelsonovi dne 2. srpna napsal, že ona prohra v sobě skrývá přece jen cosi pozitivního, neboť ztrátami v jakémkoliv boji se Francouzi zvolna vybíjejí. Byla to trochu drsná útěcha, matematicky vzato by muselo zahynout ještě tak 100 000 Turků či muslimů, aby tímto tempem zemřel i poslední Bonapartův voják. Pravdu ale měl britský komodor v jednom, Francouzi zvolna a neúprosně slábli, ať už vyhrávali či nikoliv.

Podobně jednoduchou úměru si dokázal spočítat i Napoleon Bonaparte. Tvrdit opak mohl armádě, *dívánu*, obyvatelstvu, vládě i světu, sobě ale nemohl nalhat, že není ve slepé uličce. Zdánlivě sice zachovával tvář neporazitelného vítěze a dával najevo i jistou bezstarostnost, v čemž mu nejspíše dosti pomáhala jeho *Clioupâtre*, nádherná, mladá a veselá Paulina Fourèsová, potají však probíral, jak z této situace ven. Ocital se v naprosté izolaci a informačním vákuu, což mu bránilo posoudit výhodnost alternativ, jichž, pravda, mnoho na výběr neměl.

Sir Sidney Smith jako kdyby myšlenkové pochody svého protivníka vycítil, a když se mu naskytla příležitost nějak je ovlivnit, využil toho. Šanci mu poskytl sám Bonaparte, který za ním poslal na palubu *H.M.S. Tigre* dva parlamentáře, jejichž úkolem bylo sjednat výměnu zajatců. Britský velitel je přijal srdečně i důstojně, byl samá ochota,

Dromedár roku 1800

a nedlouho poté poslal do Alexandrie svého sekretáře, který francouzskému vrchnímu veliteli mimo jiné předal svazek zadržených dopisů i balík novin, z nichž ty nejnovější nesly datum 10. července.

Napoleon Bonaparte četl dychtivě, i když se jeho tvář střídavě mračila a rozjasňovala. Z článků vyplývalo, že Francie zabředla do války s novou a mohutnou koalicí, přičemž šla od porážky k porážce. To, že Direktorium vyhlásilo v březnu válku Habsburkům, už věděl a stejně byl informován o porážce, kterou utrpěla Jourdanova tzv.

Dunajská armáda u Stockachu. Teď ale zjišťoval, že se Rakušané spojili s Rusy a pod velením maršála Suvorova vpadli do severní Itálie, kde porazili Macdonalda u Trebbie. Velká část Apeninského poloostrova byla ztracena, v německých zemích ustupovali Francouzi k Rýnu, ve Švýcarsku sice Masséna vyhrál bitvu u Curychu, musel ale ustoupit do hor a, jak se zdálo, hrozila i britsko-ruská námořní invaze do Nizozemí (tehdy sesterské Batavské republiky).

Sidney Smith se v dalších jednáních postaral, aby Bonaparte získal o dění v Evropě co nejplastičtější obraz, neboť předpokládal, že Francouz podnikne cosi, co bude mít na situaci v Egyptě rozhodující vliv. Podle Savaryho se prý domníval, že jeho protivník bude chtít přepravit svoji armádu do Itálie, takový předpoklad by byl ale poněkud naivní a tato vlastnost k britskému komodorovi jaksi nepasuje. Brit spíš docela dobře odhadl Bonapartovu povahu…

Celkově vzato šlo o špatné zprávy, pro Bonaparta však to byly (jak mohl Sidney Smith předpokládat) dobré zvěsti, dokonce ty nejlepší, jaké mohl dostat. Dávaly mu totiž před Francií, armádou i sebou samým skvělou záminku, aby se vrátil zpět bez rozkazu i povolení.

„Nu! Tušení mě nezklamalo! Itálie je ztracena!!! Bídáci! Všechny plody vítězství jsou pryč. Musím odejet!“ zvolal podle Bourrienna po jejich přečtení.

Teď mohl halasně tvrdit, že spěchá na pomoc vlasti, již vedou neschopní politikové a špatní generálové do záhuby! Ze dvou možností, z evakuace armády z Egypta, nebo ze setrvání s vojskem v Egyptě, zvolil tu třetí, ke které se přikláněl už od počátku léta. Jistě se tak nerozhodl s úplně lehkým srdcem, jeho pragmatická a současně ctižádostivá povaha mu ale jinou možnost nedávala. Chtěl do Francie stejně, jako předtím toužil po Egyptě. Oboje hodlal ovládnout, po obojím toužil, země, z níž loňského roku vyplul, se mu ale pod vlivem okolností jevila lákavější a snadněji podmanitelná.

„Francie a moc, to byly dvě přezdívky pro jednu a tu samou milenku a on byl přesvědčen, že tato milenka stojí za to, aby opustil Egypt i armádu tak, jako milenec opouští uvadající lásku, aby se vrhl do náruče nové a velké...,“ takto výstižně charakterizoval jeho uvažování Christopher Herold.

Když se Bonaparte vrátil 11. srpna z Alexandrie přes El-Rahma-

nieh do Káhiry, byl pevně rozhodnut a začal připravovat plán, do nějž zasvětil pouhých pět osob. Jednalo se o náčelníka hlavního štábu generála Berthiera, velitele zbytku loďstva kontradmirála Ganteauma, sekretáře Bourrienna jakož i dva členy Institutu, Mongeho a Bertholleta.

„Nechal zavolat Berthiera, dal mu přečíst zprávy a řekl, že věci se mají ve Francii špatně, že musí zjistit, co se tam děje, že on odpluje s ním; to tajemství že v dané chvíli zná jen on, já, Berthier a Ganteaume. Doporučil mu, aby je dobře střežil a nedával najevo přílišnou radost, aby nic neměnil na zvycích, nic nenakupoval a neprodával. (...) Berthier slíbil, že bude mlčet, a slovo dodržel: měl dost Egypta, hořel touhou po návratu do Francie a musel se obávat, že by nediskrétností vše zmařil.“

Zdvořilý Bourrienne, který tyto řádky napsal, se už nezmínil, co věděl on i Bonaparte: že Berthier touží hlavně po Giuseppě Viscontiové, na kterou den co den vzpomínal.

Kontradmirál Ganteaume, jenž držel v pohotovosti fregaty *La Muiron* a *La Carrère*, dostal rozkaz připojit k nim dvě menší plavidla, avisa *La Revanche* a *La Fortune*; na lodě měl v tichosti naložit zásoby na dva měsíce plavby.

Přípravy na vyplutí trvaly pouhý týden a proběhly naprosto utajeně. Vrchní velitel během oněch dní provedl rutinní prohlídku pevností směrem k syrské hranici, zúčastnil se dvou zasedání vědeckých komisí Institutu, absolvoval pár společenských večeří s muslimskou nobilitou v Káhiře, přičemž na jednu pozval i poraženého Mustafa Pašu a jeho nejvyšší důstojníky, ukazoval se na vyjížďkách a zavíral v soukromí s milující Paulinou, prováděl přehlídky a současně horečně připravoval rozkazy pro velitele, které hodlal v Egyptě nechat.

Dne 17. srpna obdržel Bonaparte od kontradmirála Ganteauma zprávu, na kterou čekal. Válečné lodě sira Sidney Smithe, blokující navzdory aboukirské porážce Alexandrii, rozvinuly plachty a odplouly z egyptských vod, pravděpodobně pro zásoby či pro vodu ke vzdálenému Kypru. Vrchní velitel neváhal a několika málo vyvoleným sdělil, že ještě této noci vyrazí do Alexandrie, ostatním pak oznámil, že vyráží na inspekci nilské delty.

V deset večer vyjel Bonapartův kočár do Institutu, aby tam vy-

zvedl Mongeho s Berholletem. Tady nastala nepříjemná komplikace, neboť Costaz, Denon a pár dalších členů zasypalo oba nastupující sérií dotazů, které je přiváděly do značných rozpaků. Nejneodbytnější byli Vivant Denon a François de Parceval-Grandmaison, kteří buď pochopili, nebo měli více drzosti a odběhli do svých pokojů balit! Poprask v Institutu vznikl tak velký, že se upozorněný generál Dugua, guvernér Káhiry, chopil časně ráno následujícího dne pera a Bonapartovi napsal:

„Právě se dozvídám o velkém pozdvižení v Institutu, kde se hlasitě hovoří, že jste odejel, abyste se vrátil do Francie, a že s sebou berete Mongeho, Bertholleta, Berthiera, Lannese a Murata. Tato zvěst se okamžitě rozlétla celým městem a mne by nepřekvapilo, kdyby měla neblahé následky, doufám však, že ji vyvrátíte."

Je skoro zbytečné konstatovat, že odpověď Dugua nikdy nedostal...

Kolem půlnoci přijeli Monge i Berthollet do zahrad paláce Elfi Beje, kde už čekal Bonaparte se svým nevlastním synem Eugènem de Beauharnais a třemi dalšími pobočníky, Lavalettem, Durocem a Merlinem, tak to alespoň tvrdil rovněž přítomný Bourrienne. Postávali zde rovněž Bonapartův kuchař Gallyot a osobní mameluk Rustam Raza, přibližně devatenáctiletý Arménec, kterého mu po návratu ze Sýrie věnoval spolu s černým hřebcem šejk al-Bakri.

S vrchním velitelem tu stála Paulina Fourèsová (řadu měsíců už výrokem komisaře republiky rozvedená a oslovovaná nyní dívčím jménem jako občanka Belille), tak roztomilá v uherských kalhotách a husarském dolmanu. Možná cosi tušila, ženský instinkt ji mohl těžko oklamat, věděla však, že se svým generálem neodcestuje, ať už jede na oficiálně ohlášenou inspekční a výzkumnou cestu, či utíká.

Další nepříjemnost následovala, neboť do zahrad přiběhl s nejnutnějšími zavazadly i Vivant Denon; v jeho případě se nechal Bonaparte oblomit...

Plukovník Bessières, velitel odřadu jízdních *guides*, tedy Bonapartovy ostrahy, už byl se svými muži v sedlech a na netrpělivý pokyn vrchního velitele vydal povel vyrazit. Bonaparte štípl svoji milující Bellilotte do tváře na rozloučenou, aniž Paulina tušila, že je to navždy, pak přizval Denona, aby jel rovněž, a takto se dal celý nevelký průvod v prvních hodinách 18. srpna (1. fructidoru) na cestu.

O dva dny později, 20. srpna dorazil vrchní velitel se svým doprovodem do Menufu *(Manúf, Menoufis)*. Generál Lanusse, zdejší velitel, se dovtípil, jaký je účel cesty, popřál však Bourriennovi šťastnou plavbu a vše si nechal pro sebe. O den později dorazila kavalkáda ke studnám v Birketu, které Arabové stihli znečistit, a žíznivý vrchní velitel neměl nic jiného, než sklenici šťávy z citrónů.

„Dokázal ten nechutný nápoj vypít jen tak, že si prsty ucpal nos, a pil s velikým odporem," poznamenal jeho sekretář.

Dne 22. srpna vjel Bonaparte do Alexandrie a Bourrienne k tomuto datu napsal:

„Tam generál všem, kteří s ním přijeli z Káhiry, oznámil, že se pluje do Francie. Na všech tvářích se rozhostila radost."

Téhož dne dorazili do Alexandrie vyvolení velitelé, ti nejvěrnější z věrných, generálové Andréossy, Lannes a Murat. Teprve zde Bonaparte těm nezasvěceným, jichž byla většina, sdělil, že se vrací a oni že odplují s ním. Eugène de Beauharnais vzpomínal, že mu to jeho nevlastní otec oznámil teprve na pláži u moře touto větou:

„Uvidíš zase matku."

Marmont, alexandrijský guvernér, se nejspíše v sestavě, určené k návratu do Francie, ocitl dík své funkci, kvůli které musel být do celého podniku zasvěcen, nikoliv kvůli letité známosti.

O den později Ganteaume hlásil, že dokončil přípravy, a Bonaparte stanovil čas vyplutí na 24. srpna v poledne. Bylo to dřív, než čekal, a snad lze přece jen věřit, že se chtěl před odplutím osobně setkat s Kléberem i s Desaixem. Místo nich konferoval pouze s Menouem, o němž ovšem s naprostou jistotou věděl, že je srostlý s muslimským světem i vírou a po Francii v nejmenším netouží.

„Menou byl pověřen správou tří provincií, Alexandrie, Rosetty a Bahireh. Bonaparte mu uložil, aby předal generálu Kléberovi zapečetěný balíček a aby se okamžitě odebral do Alexandrie...," napsal Pierre Martin.

Kléber se měl stát vrchním velitelem armády i vládcem a administrátorem obsazeného Egypta.

„Až dorazím do Paříže," řekl Bonaparte Menouovi, *„vyženu všechny ty advokáty, co se nám jen smějí a nejsou schopni republice vládnout. Postavím se do čela vlády, všechny strany sjednotím, obno-*

vím Italskou republiku a pak tuto nádhernou kolonii zkonsoliduji."

Poté předal Menouovi instrukce pro Klébera, text proklamace armádě a přátelský dopis pro Junota:

„Až tento list obdržíš, budu od Egypta daleko. Je mi líto, že jsem tě nemohl vzít s sebou; jsi od místa nalodění příliš daleko. Dal jsem Kléberovi rozkaz, aby tě vypravil počátkem října. Ať už se věci vyvinou, až se setkáme, jakkoliv, ujišťuji tě oddaným přátelstvím, které k tobě chovám."

Paulině Fourèsové nenechal ani řádku.

Nalodění se pozdrželo a teprve mezi sedmou a osmou večer všichni vyvolení vyšplhali na paluby: Berthier, Andréossy, Monge, Berthollet, Bourrienne, pobočníci, kontradmirál Ganteaume a stovka *guides* na fregatu *La Muiron*, ostatní na *La Carrère*, kde se velení ujal kapitán Dumanoir Le Pelley. Před devátou večerní přivezl člun k *La Muiron* i generála Bonaparta a mohly se zvednout kotvy, jenže příznivý vítr nenastal. Servírovala se večeře, pak se přešlo do salonu, zatímco veslové čluny vlekly lodě zvolna z nového přístavu a rejdy ven. Tam zůstaly na kotvách celou noc, neboť bríza se mohla zvednout až za úsvitu.

Čas čekání uplynul v tichosti a klidu až na jeden incident. Kolem páté ranní přirazil k boku *La Muiron* člun s Parcevalem de Grandmaison. Vrchní velitel neměl tohoto poetu, překladatele Tassa a Camõese, rád, básník byl svérázný a hlavně odmítal cokoliv, co po něm generál chtěl, ať už šlo o vydávání novin *Courrier d'Égypte* či o složení poémy na jeho oslavu. Vrchol všemu Parceval nasadil, když začal psát epos o dobytí Akry Richardem Lví srdce, což si Bonaparte vyložil jako výsměch vůči vlastní osobě! Nyní generál kategoricky odmítl vědce na palubu vzít a teprve po dlouhém naléhání ze strany Mongeho i Bertholleta svolil, aby se nebožák nalodil na *La Carrère*.

Se stoupajícím sluncem 25. srpna skutečně zavanul příznivý vítr. Dvě fregaty i dvě menší lodě, aviso *La Revanche* a pinasa *L'Indépendant*, mohly kolem osmé ranní vztyčit plachty. Tou dobou se k nim přidalo aviso *La Foudre*, které původně plulo k Maltě, aby tam předalo poštu i trofeje od Aboukiru na spolehlivou, do Francie plující loď. Kapitán Lelong nemohl rozkaz splnit, Malta byla v Nelsonově

obležení, leč přivezl zpět nové zprávy, z nichž vysvítalo, že britských lodí se není třeba během další plavby obávat. Bonaparta Lelongovo hlášení potěšilo, znervózňovala ho ale pomalost oné lodi a projevoval obavy, aby její přítomnost plavbu nezdržovala.

„Bylo poledne, lodě už urazily deset francouzských mil a egyptské pobřeží se ztratilo z dohledu, když tu dostalo ono aviso rozkaz spustit na moře jolu, předat zprávy jakož i prapory na palubu fregaty a vrátit se do Alexandrie," konstatoval Pierre Martin.

Nedlouho poté, co za obzorem zmizely obrysy Alexandrie i palem, se zvedl vítr od severozápadu, který vydržel další dva týdny. Následkem toho pluly lodě líně, s neustálým křižováním, a vlekly se podél afrického břehu, což možná přispělo k tomu, že unikly britské pozornosti. Pravděpodobnost střetu s Nelsonem ostatně nebyla velká, jeho vícepalubníky zaměstnávala blokáda maltské La Valetty. Fregaty s Bonapartem i menší doprovodné lodě se pak pustily k severu, provlékly se kolem Sardinie, propluly bez vážnějších událostí zrádnou úžinou u Bonifacia a 30. září zakotvily v korsickém Ajacciu, generálově rodišti. Celý týden tu musely zůstat kvůli nepříznivému větru a kotvy mohly znovu zdvihnout teprve 7. října. O den později se už nacházely jen pár mil od Toulonu a v husté mlze málem vpluly mezi britskou eskadru. Napjatí pasažéři i námořníci dokonce slyšeli děla, jimiž si nepřátelská plavidla za téměř nulové viditelnosti signalizovala. Ganteaume chtěl zavelet obrat o sto osmdesát stupňů, Bonaparte však věřil ve svou hvězdu, trval na plavbě vpřed a ještě téhož dne šťastně vplul do nevelkého přístavu Fréjus.

Když se přístavem 8. října 1799 roznesla zvěst, kdo připlul, vynutili si obyvatelé zrušení povinné karantény.

„Sbíhali se ze všech stran, bárky nás obklopily; chtěli spatřit generála Bonaparta, chtěli se dotknout toho muže, seslaného Prozřetelností, aby zachránil Francii a vrátil jí vítězství. Marně chtěli nadšence dostat pryč, zbytečně mluvili o zdraví, o moru; ti lidé odpovídali, že generál Bonaparte s sebou nemůže přivážet nic špatného. Nebyl tu žádný zastupitel, který by nastolil pořádek; šplhali vzhůru, vzali loď útokem, dav zaplavil fregaty. (...) Vstoupili jsme tedy do Fréjusu po dvouhodinových přípravách a generál Bonaparte, jenž znal cenu času, už byl vzápětí na cestě k Paříži...," vzpomínal na onen den generál Marmont.

Byl osmý rok republikánského kalendáře, psal se 16. vendémaire, měsíc sklizně, a zanedlouho měl začít brumaire, měsíc mlh. V něm uskuteční Napoleon Bonaparte to, o čem po celou plavbu a nejméně pár týdnu před ní snil. Převrat, skrze nějž uchopí moc, sesadí neschopné Direktorium a nastolí éru konzulátu, v němž se sám stane Prvním konzulem. Vydal se cestou, jejíž počátek jsem popsal v knize *Bitva u Marenga*. Egypt už nespatří a na africký kontinent nikdy nevstoupí...

Opuštění

Po Bonapartovi zůstaly v Egyptě jen instrukce i listy, jimiž svůj odjezd zdůvodňoval a současně omlouval. Armádě vzkázal v denním rozkaze toto:

„Zprávy z Evropy mě přiměly, abych se vrátil do Francie. Předávám velení generálu Kléberovi; armáda o mně co nevidět znovu uslyší. Víc říci nemohu. Nezbývá mi než opustit vojáky, kterým jsem hluboce oddán. Je to však jen na čas a generál, kterého vám zanechávám, má důvěru vlády i moji."

Bylo to tak málo, že dokonce i oddaný Bourrienne poznamenal:

„Říkal armádě pravdu jen napůl. (...) Zanedlouho měl vyjít najevo pravý důvod odjezdu generála Bonaparta do Evropy."

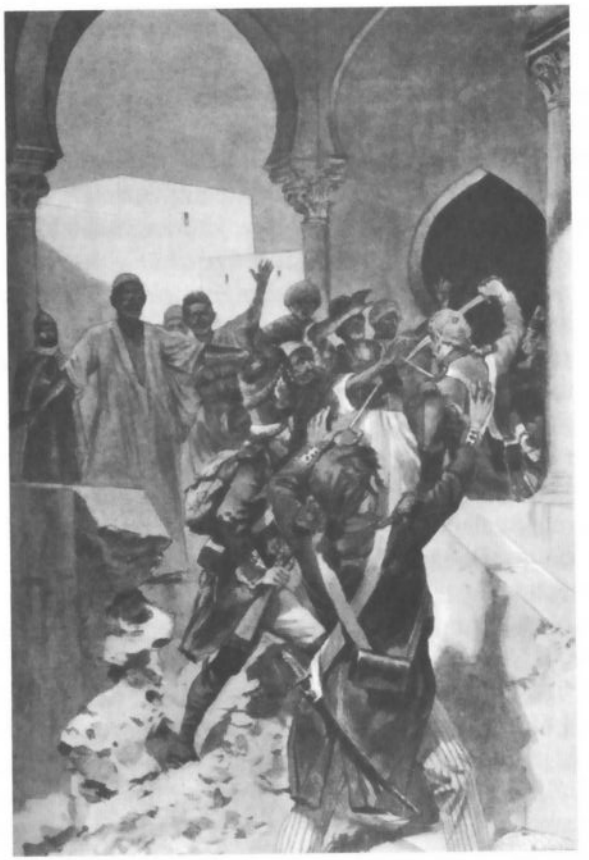
Dopis káhirskému *dívánu* vyhlížel obsáhleji, ve skutečnost však byl stejně nic neříkající jako proklamace.

„Dělejte, co je ve vašich silách, aby v něho (tj. v Klébera, pozn. překl.) *měl egyptský lid stejnou důvěru jako ve mne, ať mohu po svém návratu, ke kterému dojde za dva až tři měsíce, být s egyptským lidem spokojen a abych mohl šejky zahrnout jen chválou a odměnami."*

V obou případech šlo o politické lži a cílem udržet ve vojsku i egyptských provinciích pořádek.

Pokud šlo o Klébera, ten zatím nic o Bonapartově zmizení nevěděl a ještě 25. srpna generálu Menouovi rozhořčeně psal:

„Pátého (fructidoru, tj. 22. srpna, pozn. překl.) *jsem, drahý generále, dostal dopis vrchního velitele, z něhož vyjímám následující: ‚Tento dopis obdržíte třetího či čtvrtého: odjeďte, prosím, ihned do Rosetty, není-li nějaký vážný důvod k setrvání v Damiettě (...). Přál bych*

Boje v Káhiře

si, abyste dorazil do Rosetty dne sedmého. Musím s vámi jednat o mimořádně závažných záležitostech.' Ve dvou dnech jsem projel pouští kolem jezera Burlos, sedmého dorazil do Rosetty v deset večer, ptáček ale už vyletěl z hnízda a tudy ani neproletěl. Vrátím se do Damietty a v klidu tam vyčkám rozkazy toho, co armádě velí..."

Než stačil odjet, ohlásil se u něj Menouem poslaný velitel 69. půlbrigády, který mu předal list nově jmenovaného guvernéra Alexandrie, kde se hned v prvních řádcích říkalo:

„Drahý generále, jste jmenován vrchní velitelem Armée d'Égypte. *Generál Bonaparte odplul včera v noci do Francie s generály Berthierem, Andréossym, Marmontem, Lannesem a Muratem...“*

Důstojník předal Kléberovi, který nejspíše nejdřív zbledl a pak zbrunátněl, i zapečetěný balíček. Generál rozlomil pečeti, zuřivě roztrhl papír a vylovil pouhé dva dokumenty: už citovanou stručnou proklamaci k armádě a obsáhlý dopis, jenž začínal takto:

„V příloze, generále, najdete rozkaz k převzetí velení nad armádou. Obavy, že se mohou křižující britské lodě co chvíli vrátit, mě donutily uspíšit odjezd o dva až tři dny.“

Robustní generál byl mužem drsné vojácké mluvy a bezpochyby musel hrubě zaklít, jen co přelétl první řádek. Později se říkalo, že dal Bonapartovi slušnou řadu jmen, z nich nejmírnější byly výrazy *lâche, déserteur* a *foutriquet*. Zbabělec, dezertér a mrňous! Těžko se mu mohl kdo divit, za normálních okolností by každého těšilo, že dostává vrchní velení, tohle však byla situace zcela jiná. Christopher Herold přirovnal Bonaparta k chlapovi, co uteče z hospody od muziky a jiného nechá, aby zaplatil účet! Jeanu-Baptistovi Kléberovi nedal jeho bývalý nadřízený v ničem na výběr a zcela záměrně ho postavil do situace, kdy mu zbylo jediné: bez námitek přijmout!

Kléber si nejspíše odplivl, načež se začetl do obsáhlého listu a jeho rozhořčení muselo jen růst. Následovaly totiž věci poněkud druhořadé, jména generálů, kteří odpluli do vlasti, řádky o vážné situaci v Itálii, jíž hodlá Bonaparte napravit, šifry pro korespondenci s francouzskou vládou i jím a pokyn, aby odeslal počátkem října do Francie Junota i s věcmi, které musel Bonaparte v Káhiře nechat. Z Egypta měl podle jeho přání odplout v listopadu generál Desaix a, podaří-li se o tom uzavřít s Brity dohodu, členové *Comission des Art*, Uměnovědné komise, pokud si některé z nich nebude chtít Kléber ponechat. Bývalý vrchní velitel současně oznamoval, že poslal u Aboukiru zajatého pašu do Damietty a odtud do Konstantinopole; jeho úkolem bylo doručit Bonapartovy listy Portě. Dopis pokračoval větami o tom, že se nepochybně podaří poslat ve spolupráci se španělskou válečnou flotilou do Egypta „pušky, šavle, pistole a lité železo“. Teprve po těchto nicotnostech napsal Bonaparte klíčově důležitý odstavec:

„Pokud budou z nepředvídatelných důvodů všechny snahy neúspěšné, jestliže do května nedostanete z Francie žádnou pomoc ani zprávy a bude-li v Egyptě mor, který vám zabije více než 1500 mužů, což je značná ztráta, neboť by se rovnala součtu ztrát, které by vám den co den způsobovala válka, myslím si, že v takovém případě se nemáte pouštět do další kampaně a jste zmocněn uzavřít s ottomanskou Portou mír, i kdyby v něm tvořila evakuace Egypta základní podmínku. Musel byste jen splnění této podmínky oddalovat, jak se dá, až do všeobecného míru.“

Pak opět následovala zdůraznění, kterak je Egypt pro Francii důležitý, a po nich poučky, rady i naprosté fráze, které musel Kléber z úst pisatele za uplynulé měsíce slýchat tolikrát, až se mu z nich teď dělalo špatně:

„Je nutné utišit fanatismus, než se ho podaří vykořenit. (...) Alexandrie a El-Arish, to jsou dva klíče k Egyptu. (...) Správou financí byl pověřen výhradně občan Poussielgue a já v něm poznal pracovitého i zasloužilého muže. (...) Významné místo, které jako vrchní velitel zaujmete, vám skýtá možnost rozvinout talent, jímž vás příroda obdařila. (...) Egypt opouštím s největší lítostí. (...) Budu srdcem i duchem s vámi. Armáda, kterou vám zanechávám, je celá složena z mých dětí.“

Jaký div, že Kléber odhodil papíry, které v návalu hněvu nazval *lettre de merde*, zasrané psaní! Pak se uklidnil a Menouovi, kterého okamžitě potvrdil ve funkci, napsal, aby za ním nazítří do deseti ráno přijel na poradu. Na adresu bývalého vrchního velitele už v onom dopise jen poznamenal:

„I kdybych souhlasil s Bonapartovými motivy k odplutí, zbývá mi připomenout leccos k formě.“

Před svým štábem ovšem popustil uzdu nádherně jadrné mluvě.

„Přátelé,“ řekl přítomným, *„ten hajzlík nás opustil s posranými gatěmi. Vrátíme se zpátky do Evropy a trochu ho podrbeme na tváři.“*

Bylo by velmi zajímavé, kdyby se mu tuto myšlenku podařilo uskutečnit...

Jak Kléber postupně pronikal do situace *Armée d'Égypte*, zjišťoval, že zdědil obrovské problémy, a jeho svérázný humor se stával ještě černějším. Ze 28 500 vojáků, kteří odpluli z Evropy, jich zbývalo

15 000, z toho 3000 činili boje neschopní. Pokladna nejen že zela prázdnotou, ona dokonce vykazovala schodek přes deset milionů franků, přičemž dluh na nevyplaceném žoldu činil čtyři miliony. Poussielgue pak musel ve vyúčtování odečíst další dva miliony, které s sebou Bonaparte odvezl pro vlastní potřeby! Vojsko pod velením samotného Velkého vezíra (turecky *Sadrazam*, nositel nejvyšší vojenské i politické moci po sultánovi, tedy osmanský „kancléř" či moderně „premiér") se mělo zanedlouho objevit u Gazy a Francouzi museli i přes vítězství u Aboukiru počítat s nebezpečím další invaze. Britské i turecké lodi nepřestávaly blokovat Alexandrii i ostatní přístavy...

Bylo mnoho věcí, které musel nový vrchní velitel udělat, a první z nich představoval přesun jeho hlavního stanu.

„Kléber vjel do Káhiry 1. září, aby převzal velení. Jeho vjezd do hlavního města proběhl s velikou pompou: bylo třeba udělat na Orientálce dojem. Nazítří přijal důstojníky těch jednotek, které se v Káhiře nalézaly, a podal jim zprávu o situaci v armádě. Jeho slova byla hořká, neztratila však důstojnost," vzpomínal Pelleport, i když se onen vjezd odehrál o den dříve.

Vivant Denon

Před novým vrchním velitelem a jeho vojáky šla nejprve kolona pěti stovek janičárů-zajatců, kteří bušili do země holemi a sborově křičeli:

„Zde přichází pán a vrchní velitel! Muslimové, pokloňte se mu!"

Obyvatele Káhiry nechal Bonapartův odjezd vcelku lhostejnými, maximálně v nich vzbudil pocity, které popsal al-Džabartí takto:

„Všichni byli udiveni, že riskoval cestu po moři, ježto Angličané křižovali od příchodu Francouzů v zimě i v létě před vjezdem do alexandrijského přístavu. Hlavně všichni obdivovali, jak dokázal svůj odjezd utajit.

Kléber se usadil ve stejném paláci, v jaké předtím sídlil Bonaparte, a první věc, o které rozhodl, představovala redukce teritoriální struktury Egypta na osm provincií tak, aby se snížily náklady na správu. Pak se vrhl na zlepšení stavu armády a na povzbuzení vojáků, kteří přijali zprávu o Bonapartově odplutí dosti rozporně i rozdílně.

„Armáda nedala najevo žádnou lítost nad jeho odjezdem a se jmenováním nového velitele se v ní znovu zrodila naděje," mínil Pierre Martin.

Pelleport naopak hodně výstižně napsal:

„Tato novina způsobila armádě bolestné překvapení: nebyli jsme schopni pochopit motiv toho spěšného a z vojenského pohledu neobvyklého odjezdu. Rozuměli jsme velkému vojevůdci, nedokázali jsme v něm ale vytušit Prvního konzula a císaře...!"

Jinak, mnohem bolestněji, se vyjádřil Miot:

„Ta novina všechny pohoršila. Zvykli jsme si vidět v tomto veliteli oblíbence Štěstěny (...) a na jeho hlavu jsme vsadili úděl každého z nás. Neviděli jsme způsob, jak se z Egypta dostat, byli jsme si ale jisti, že Bonaparte jich zná na tisíc. Naše důvěra v něj byla tak velká, až se nám po zprávě o jeho odplutí z Alexandrie zdálo, že je nám všem souzeno v Africe umřít. (...) Špatná nálada pak vystřídala lítost a zmocnila se všech. Jedni (...) mu vyčítali, že svůj osud oddělil od vojáků, kteří toho pro jeho slávu tolik udělali, jiní se ho pokoušeli omlouvat a přikládali onomu náhlému, tajnému odchodu veliké důvody; jen nejvyšší zájmy jej musely donutit, aby nás v Egyptě nechal. Některým se podařilo odhadnout jeho ambiciózní cíle..."

Z pamětí de Niella Sargyho je pro změnu cítit značný stupeň pohrdání:

„Když se armáda o Bonapartově odjezdu dozvěděla, nemohla se nejdřív ubránit pohoršení, avšak vbrzku převládly jiné pocity. Pramálo litovala toho generála, který si v důsledku nepříznivých událostí nedokázal získat v Egyptě takovou popularitu, jakou měl v Itálii. Mnohdy se tu projevil až příliš jeho v jádru despotický charakter. Obecně se s radostí vítalo, že ho vystřídal Kléber, který se těšil obdivu a oddanosti celého vojska."

Vertrayovy paměti pro změnu říkají toto:

„Zpráva o Bonapartově odplutí vyvolala v řadách armády hluboký údiv, avšak nijakou beznaděj. Prestiž vrchního velitele byla během syrské kampaně tvrdě narušena; mysleli jsme, že si zoufá nad nemožností definitivně upevnit francouzský vliv v Egyptě a že se zanedlouho vrátíme do Francie i my. Měli jsme v Klébera velikou důvěru, o blaho vojáků se staral mnohem více než Bonaparte a sdílel i víc jejich život. Skleslost byla naopak velká u těch, co spojovali svoje štěstí z Bonapartem a které on v Egyptě opustil...“

Odkud se tak rozdílné názory vzaly? Z toho, co tyto úryvky samy o sobě naznačují, z rozdílnosti názorů i postojů, což Kléber zjistil takřka v okamžiku, kdy převzal velení. V otázce, co dál, byli generalita, důstojníci i mužstvo rozděleni na dvě hlavní skupiny či frakce, na „kolonisty“, tedy ty, kteří chtěli Egypt udržet pro Francii, a na „evakuacionisty“, přívržence vyklizení Egypta a návratu do Francie. K těm prvním patřil především divizní generál Jacques Abdallah Menou, který, jak o tom bude řeč později, přestoupil k islámu, a brigádní generál Louis Nicolas Davout, označovaný v té době nadřízenými za nezřízeně ambiciózního muže, hledajícího jen povýšení i vzestup. V čele příznivců návratu do Evropy stál především Jean-Baptiste Kléber. Louis Charles Antoine Desaix zaujal postoj někde na středu a nedal se označit za přívržence ani jedné ze dvou cest.

Nový vrchní velitel sice musel brát na frakci, jejíž názor nesdílel, ohled, nehodlal se ale nechat opačnými názory svázat. Byl v mnoha věcech takřka pravým opakem Napoleona Bonaparta, egyptskou expedici pokládal za účelnou jen do okamžiku, kdy mohla ohrozit britské panství, a nyní v ní viděl už jen hazard ve slepé uličce. Vytkl si jeden základní cíl, tolik odlišný od toho, co mu Bonaparte kladl v posledním dopise na srdce. Chtěl ušetřit co nejvíc životů svých vojáků, neboť umírání v zemi faraonů pokládal za zbytečné, a hodlal zkusit vše, aby je dostal domů, do Francie, do války na obranu republiky či pro její větší slávu.

„Kléber byl vysoký a krásný muž,“ napsal Miot, *„měl vojenské vystupování a impozantní vzhled; jeho držení bylo vznešené a hrdé, pohled živý i pronikavý a rysy budily respekt. Hlas měl zvučný, povahu prudkou a přemýšlivou současně, hovor pak prozrazoval*

muže vzdělaného, hloubavého a znalého lidských srdcí. Pár slov, jež o Bonapartovi utrousil, dávalo najevo, že o něm soudí jinak než mnoho ostatních. Kléber se prostě málokdy nechával strhnout nadšením. Zdá se, že tažení do Sýrie vůbec jeho pohledu na věc neodpovídalo, on tu změnil mínění, které předtím o vojenských schopnostech Bonapartových měl. Říkával tehdy, krom jiného, slova, která si dobře pamatuji: ‚Ono nejde jen o to, dostat se tam, musíte se dokázat i vrátit. Získat něco je k ničemu, když to nedokážete udržet.‘...“

V té větě je vlastně shrnut celý Kléberův postoj k otázce egyptského výboje.

„Kléber měl kvality velkého generála a, což je věc dosti výjimečná, dokázal sloužit i poslouchat jako voják,“ dodal ještě Miot, byť to nebyla celá pravda.

Před pár lety tento velitel opustil Armádu Sambry a Meusy, v níž nesouhlasil se způsobem, jímž generál Jourdan řídil její operace. Rozdíl mezi Jourdanem a Bonapartem ovšem byl diametrální; tím prvním Kléber pohrdal, ke schopnostem toho druhého ale neztratil přes řadu výhrad respekt.

„Byl republikánem, avšak nenáviděl korupci a stranickost. Bonaparta si nevážil a nedůvěřoval mu,“ napsal de Niello Sargy.

Nejspíše tím chtěl říci, že generál v Bonapartovi vycítil politika, pro kterého účel světí prostředky a jenž představuje hrozbu pro to, co z revoluce zůstalo. Dne 8. října ostatně napíše Direktoriu obsáhlý dopis, v němž drsně a pečlivě (nikoliv však nezaujatě) vypočte, jak katastrofální situaci i chudé dědictví mu Bonaparte v Egyptě zanechal. Dopis ovšem do Francie dorazí až po převratu z 18. brumairu (9. listopadu) a do rukou jej jako hlavní představitel státu dostane právě ten, o němž se v listu nejvíce mluvilo...!

Ať už měl Kléber na Bonaparta a jeho útěk jakékoliv názory, dával je s drsným humorem i peprnými slovy (a mnohdy i s karikaturami, neboť jako kreslíř tento bývalý architekt dosti vynikal) najevo jen před úzkým kruhem sobě oddaných důstojníků i generálů; navenek zachovával dekorum. List, adresovaný generálům Menouovi, Belliardovi, Reynierovi, Sansonovi a dalším, obsahoval mimo jiné tyto odstavce:

„Vrchní velitel odplul v noci z 5. na 6. fructidoru zpět do Evropy. (...) ‚Zájem vlasti,‘ řekl mi, ‚poslušnost a mimořádné události, k nimž

došlo, jsou tím jediným, co mě přimělo proplout skrze nepřátelské eskadry a plout do Evropy. Budu s vámi v duchu i srdcem a musel bych si myslet, že dny mého života k ničemu nebyly, kdybych neučinil vše pro armádu, jíž vám předávám (...).' Měli bychom si tedy spíš k tomuto odplutí blahopřát, než se jím trápit, avšak prázdno, které Bonapartova nepřítomnost v armádě i ve veřejnosti vyvolá, bude značné. Jak ho vyplnit? Tím, že znásobíme úsilí a společnými silami poneseme těžké břímě, které na jeho nástupce dolehlo..."

Pokud šlo o vojáky, pro ty vydal v den svého příjezdu do Káhiry, 31. srpna, první proklamaci armádě. Zněla takto:

„Vojáci.

Kategorické důvody přinutily generála Bonaparta k odjezdu do Francie.

Nebezpečí, které představuje plavba v pramálo příznivé roční době po nepříliš rozlehlém a nepřáteli posetém moři, ho nemohla zastavit, neboť se jednalo i o vaše blaho.

Vojáci, dorazí k vám buď mohutná pomoc, nebo slavný mír, mír hodný vás i vašeho díla, a ten vás přivede zpět do Evropy.

Když jsem přejímal břemeno, které na mne Bonaparte naložil, cítil jsem, jak je významné a současně únavné, na druhé straně jsem ale bral do úvahy, zač stojíte vy, kteří jste se tolikrát ověnčili tak nádhernými úspěchy. Oceňoval jsem vaši nezměrnou trpělivost, s níž jste čelili všemu zlému a snášeli veškerá strádání. Uvědomil jsem si nakonec, co lze s takovými vojáky udělat či podniknout. Už jsem pak bral ohled jen na to, že smím stát ve vašem čele, na čest vám velet, a moje síly vzrostly.

Vojáci, nepochybujte, že vaše naléhavé potřeby budou ustavičně předmětem mojí neutuchající péče."

Byla to dobrá slova, upřímná a hodně odlišná od patetických proklamací Bonapartových. Jistěže pramenila spíše z loajality k vojákům, snahy uklidnit je a dodat jim síly i naděje, než sympatiemi k tom, co budoucí hlava Francie provedla.

Podobně jako k vojákům si nový vrchní velitel nakonec počínal i k opuštěné a nepochybně zoufalé Paulině Fourèsové-Bellilové. Nejprve ji odmítal spatřit, pak mladou ženu přijal a nedlouho poté se Bellilotte stala jeho milenkou. Možná tak učinila v situaci, která

se jí jevila bezvýchodnou, svou roli ale sehrály temperament, horké podnebí a generálova mužnost i galantnost. Dvakrát do stejné řeky ovšem nikdo nevkročí a Bonapartova Kleopatra se nemohla stát královnou muže tak odlišného. Kléber jí nedopřál vyjížďky ve své suitě, nemínil se s ní ukazovat na veřejnosti a brát ji s sebou.

*„Vášnivě miloval ženy, nenechával se jimi ale ovládnout. (...) V Egyptě hodně protěžoval generála V***, to kvůli jeho ženě, se kterou tajně žil, leč vyhýbal se jakémukoliv skandálu,"* napsal de Niello Sargy (přičemž onou ženou měl na mysli nejspíše Biancu Verdierovou), který tím řekl vše.

Temperamentní Paulina se nudila a krom toho nezapomněla na svůj sen, ani na Bonapartovy sliby. Chtěla zpět do Francie, což Kléber zpočátku odmítal, pak ale dal na přímluvy doktora Desgenettese, kterého si velmi vážil. Vztekle sice naškrábal povolení, aby mohla Belilotte odplout, a přidal pas, pak jí ale poslal výmluvný dopis:

„Ma chère amie, *už tu nemáte co dělat. Vraťte se do Francie, kde máte přítele, který se o vás nemůže nepostarat. Buďte šťastná a vprostřed radostí pomyslete občas na toho, kterého tu zanecháváte. Možná někdy používal těžkopádnou ruku, potomci ale o něm nepochybně řeknou, že měl dobré srdce."*

Nelze vyloučit, že Paulinu posílal zpět s určitou dávkou zlomyslnosti a možná se utěšoval představou, že tím Bonapartovi trochu zkomplikuje život. Osobně se rozloučit nepřišel, zato poslal šek na alexandrijskou banku, aby občanka Bellilová v ničem nestrádala...

Paulina opustila Káhiru 10. října 1799, krátce nato se nalodila na *U.S.S. America*, tu však zadržela *H.M.S. Theseus* a Sidney Smith vrátil pasažérku zpět. Na další loď se dostala teprve za pár měsíců a s vrchním velitelem *Armée d'Orient* se během té doby už nesetkala...

Týž de Niello Sargy, který toho o generálovi tolik prozradil, se neopomenul zmínit o dalším, mnohem podstatnějším povahovém rysu:

„Kléber přísně dbal na disciplínu, s vojáky ale zacházel dobře; byl aktivní, pracovitý a přirozeným talentem se vyšvihl na úroveň vojevůdce i státníka."

Nový vrchní velitel se musel ve státníka změnit, neboť nešlo jen o armádu, ale o správu celé země. Jistěže měl určité správně-administrativní zkušenosti z Alexandrie i z Rosetty, teď ale dostal, aniž po tom toužil, na starosti všechny provincie, celý Egypt! Překvapovalo a dodnes překvapuje, jakým způsobem se zhostil nesnadné role, v níž si počínal zcela osobitě a od Bonapartova stylu hodně odlišně.

VII.

SLEPÁ ULIČKA

I když zvítězím...

Hlavní problém za hranicemi Egypta představovalo navzdory porážce u Aboukiru Turecko a Bonaparte poslal Kléberovi kopii listu, který napsal 17. srpna Velkému vezírovi Jusufovi. Snažil se v něm vrchnímu veliteli osmanské branné moci, jenž už tehdy s početnou armádou postupoval Sýrií, vysvětlit, že celá válka s Francií je pouhým nedorozuměním, do níž Portu zavlekli Britové s Rusy.

„Dejte vašemu ministru v Paříži plné moci (...). Ve dvouhodinové schůzce lze vše vyřešit," prohlašoval a ujišťoval zároveň, že francouzští vojáci přišli do Egypta jen proto, aby skoncovali s mamlúky, uhájili francouzské obchodní zájmy a zemi dočasně spravovali k většímu blahu turecké říše.

Koptská legie (vlevo), řecká legie (vprostřed) a Syřan

Byla to stará, dosti obehraná písnička, pokus o změnu koalice a Kléberovi muselo být jasné, že na tento háček se sultán, Porta ani v duchu starobylých tradic do pole vytáhnuvší velkovezír nechytí. On sám poslal první list osmanskému veliteli až o měsíc později, hrál však v něm stejnou hru, neboť jiná se dala těžko vymyslet. Připomínal tradice francouzsko-turecké aliance, přičemž ve skrytu duše vskutku doufal v mír, který slíbil svým vojákům a po němž upřímně toužil. Cestičku k němu začal razit svébytným způsobem, jímž dokazoval, že taktický postup na poli válečném i diplomatickém má mnoho společných bodů. Za oněch několik týdnů si totiž dokázal získat přátelství i úctu Mustafa Paši, zajatého tureckého velitele od Aboukiru. Přesvědčil jej o upřímnosti svých cílů a starý muž se nabídl, že přijme roli prostředníka, což také do posledního písmene a čestně splnil. Zůstal sice v Egyptě, kde se s ním nakládalo spíše jako s váženým hostem než se zajatcem, jeho dopisy Jusufovi však otevíraly dveře k jednání a později nejednou obrušovaly třecí plochy. Prokázal Francouzům služby tím cennější, že Velký vezír vycházel Kléberovým návrhům pramálo vstříc.

Nebyl to ovšem Mustafa, kdo Jusufa oblomil, tady prokázal Kléberovi obrovskou službu sir Sidney Smith, od kterého by se to generál nadál nejméně. I on se ujal role zprostředkovatele a po mnoha rozhovorech nakonec Velkého vezíra přesvědčil, že je nejen nutné, ale i prospěšné hledat cestu vzájemných ústupků a kompromisů, které by mohly vést k obapolně žádoucí dohodě. Jistěže tím sledoval zájmy britské koruny, již tak v průběhu října postavil do role rozhodčího i dozorčího pro případ, kdyby se Turecko snažilo na členství v protifrancouzské koalici rezignovat. V tomto smyslu první Smithův návrh jasně požadoval britskou spoluúčast na francouzsko-tureckých rozhovorech a dodával, že je bezpodmínečně nutné, aby se evakuace Egypta uskutečnila před uzavřením všeobecného míru.

Kléber na tyto požadavky pochopitelně odpověděl zamítavě a s notnou dávkou dobře vykalkulovaného pohoršení.

„Francouzi nikdy nepožadovali, aby mohli opustit Egypt jen kvůli návratu do Francie, a dnes to žádají tím méně, že zvítězili nad všemi vnitřními překážkami, přičemž znásobili možnosti k obraně proti vnějšímu napadení (...). Síly, jimž velím, mi postačí ještě dlouho, a ať už budou aktivity ve Středomoří křižujících nepřátelských lodí jakékoliv, nezabrání připlutí pomoci (...). Sebemenší podpora, kterou bych dostal, postačí, aby mne odtud už nikdo nevyhnal...," zdůraznil v listě ze 30. října, byť sám dobře věděl, že to není pravda.

Snahy o dohodu se na čas zastavily na mrtvém bodě, neboť oba muži, Kléber i Smith, neměli k dohodě pražádné pravomoci a oprávnění. Gentlemanský Brit byl pouhým komodorem, velitelem s propůjčenou hodností, nikoliv oficiálním jednatelem, a vojácký Francouz jen generálem vzdálené vlády, o níž ani nevěděl, že se

změnila! Jediný Velký vezír Jusuf měl skutečné právo jednat, leč stále nejevil ochotu k dohodě.

Vojenskopolitická situace představovala jen jednu stranu mince, již musel Kléber co chvíli obracet v ruce. Druhou tvořila vnitřní správa Egypta a i zde se generál vydal do značné míry vlastní cestou, na níž uplatnil hodně odlišný styl. Bonaparte zastával názor, že vládu je nutno držet pevnou rukou a ke klidu nejlépe napomohou dvě věci: vlídná tvář jakož i šest setnutých hlav denně. Kléber hlavy řezal nerad a během jeho vlády jich vskutku padlo pramálo, na divadlo před davem, šejky, universitou a *dívánem* si rovněž nepotrpěl a vsadil na ekonomický nátlak, či spíše útlak. Možná to bylo lidštější, Bonapartovy popularity tím ovšem nedosáhl. Jeho opatření, podmíněná katastrofálním schodkem armádní i státní pokladny, mířila sice na majetné vrstvy, zasažené skupiny ale měly moc ovlivňovat jak městskou chudinu, tak i feláhy. Stačilo do nenávistné propagandy přimíchat náboženství, aby se Kléber jevil v nejhorším světle, byť se v době jeho správy vedlo nižším vrstvám lépe než za Bonaparta či Murad Beje.

Už první opatření zbavilo generála podpory těch, kteří dosud za Bonapartem stáli, Koptů, z jejichž řad se rekrutovali výběrčí daní. Kléber jim nařídil, aby okamžitě vydali částku 800 000 franků, neboť si zkalkuloval, že jejich zisk je neúměrně vysoký. Takto jej Koptům snížil na deset procent, čímž si je hodně znepřátelil.

Zatímco Kléber setrvával v Káhiře, připlulo k Damiettě další turecké loďstvo, které hodlalo podniknout výsadek, avšak tisíc mužů generála Verdiera stačilo na to, aby invazní síly 1. listopadu zahnalo zpět. Vrchní velitel ovšem onen pokus nepodceňoval a poslal Verdierovi posily pod Desaixovým velením. Generálu Reynierovi na syrsko-egyptské pomezí současně napsal, aby byl ve střehu, neboť podobný pokus se může co chvíli opakovat i jinde. Francouzům ovšem přálo štěstí, k dalšímu vylodění nedošlo a zprávy zvědů hovořily o rostoucích potížích Velkého vezíra Jusufa. Ten sice disponoval armádou v síle 80 000 mužů, dosti velké procento ale tvořilo služebnictvo všeho druhu a navíc narůstaly třenice osmanského *sadrazama* s Džezzar Pašou. Slávou ověnčený stařec, jenž uhájil Akru, totiž pohlížel na turecké vojáky jako na osoby, které jemu svěřené

provincie jen vyjídají, a vzpouzel se v čemkoliv Jusufovi pomáhat. Turek či Francouz, to mu bylo lhostejné, a je na povážlivou, že s ním ani první muž po sultánovi mnoho nesvedl. I následkem těchto třenic pak začala velkovezírova armáda trpět nedostatkem všeho druhu i všudypřítomnými nemocemi.

Kléber sice dospěl na základě zpráv k závěru, že by mohl Jusufovi uštědřit rozhodující porážku, pochopil ale, že by vybojoval jen další Pyrrhovo vítězství, a rozhodl se protivníkových těžkostí využít k další vybídce k jednání. Dne 8. listopadu mu zaslal dopis (s kopií pro komodora Smithe), v němž žádal o povolení k průchodu pro tři své zmocněnce, generála Desaixe, správce financí Poussielgueho a tlumočníka Braceviche, přičemž navrhoval, aby velkovezír určil čas i místo a jmenoval dva zmocněnce svoje.

„Bude-li se moci tato konference konat," dodal, *„vše se snadno vysvětlí a urovná..."*

Velký vezír poslal Kléberovi z Jaffy na velbloudu kurýra, který generálovi předal zdvořilý a zamítavý dopis, o nabídce však začal pod vlivem všeho včetně porážky u Damietty přemítat. Francouzský vrchní velitel zatím udržoval kontakty s britským komodorem a v první prosincové dekádě poslal Poussielgueho s Desaixem do Damietty. Oba navštívili Smithe na jeho vlajkové *H.M.S. Tigre*, aby projednali, zda se bude válčit, či nikoliv. Generál Desaix ovšem se svojí účastí na jednání souhlasil až po mnohém zdráhání a jen proto, aby Poussielgue, známý přívrženec „evakuacionistů", neprosadil něco pro armádu nečestného.

Rozhovory na palubě *H.M.S. Tigre* se táhly tři týdny, měly více či méně dramatické peripetie, neboť komodor kvůli bouřlivému počasí od Damietty odplul, aniž o tom Klébera zpravil, a generál po určitou dobu netušil, co se s jeho pověřenci stalo! Za francouzskou stranu převzal hlavní slovo Poussielgue, zkušený diplomat; Desaix se do jednání zapojoval málo a hrál spíše roli dohlížitele. Smith nalezl ve francouzském správci financí zalíbení, neboť tento muž v sobě spojoval seriózност britského gentlemana a francouzskou takřka aristokratickou zdvořilost. Navíc se s ním velmi shodl i v další věci: ani Poussilegue neměl rád Bonaparta!

„Kléber je liberální a lidský muž," tvrdil francouzský vyjednavač

Britovi tak přesvědčivě, až sir Sidney admirálu Keithovi napsal, že s novým francouzským velitelem, který patří mezi Bonapartovy oponenty, lze seriózně jednat.

Jednání ovšem měla jeden háček, Velký vezír o nich nedostal zprávy, nebo je spíše ignoroval, a vyrazil k egyptské pevnosti El-Arish, v níž se nacházelo pouhých dvě stě padesát francouzských vojáků. *Chef de bataillon* Cazal, jejich velitel, byl sice odhodlán pevnost hájit, vojáci, kteří měli všeho dost, se ale vzbouřili, načež vypáčili sklad s pálenkou, vínem i likéry, strhli vlajku republiky a vpustili turecké vojáky dovnitř. Následovalo to, co vůbec nečekali, neboť Turci sto padesát mužů, kteří se vzdali, zmasakrovali a přestali, až když je k tomu donutili důstojníci, vyburcovaní britským přidělencem plukovníkem Douglasem.

Incident, jenž by musel za jiných okolností probíhající jednání zmařit a odstartoval by válečné akce, kupodivu neměl následky. Sir Sidney sice nenesl vinu, vyslovil však hlubokou lítost a Kléber nedal nad ztrátou El-Arishe najevo žádné rozhořčení. Pro vojáky měl sice velké pochopení, v tomto případě si ale nejspíš myslel, že nedisciplinovaní vzbouřenci dostali, co zasloužili, a jiní že si rozmyslí, aby jejich příkladu následovali. Pro morálku armády to ostatně byla lepší výstraha než několik polních soudů! Vojáci se totiž bouřili a odmítali poslušnost i na jiných místech…

Dne 22. prosince dorazil konečně ke Kléberovi tolik očekávaný Jusufův kurýr s listem, z něhož vyplývalo, že Velký vezír souhlasí se započetím rozhovorů. Generál odpověděl hned informací o zastavení válečných akcí bez ohledu na to, že turecká armáda dosud postupuje. Šarvátky na hranicích ovšem neutuchaly a 29. prosince poslal Kléber Jusufovi nový list, v němž dával jasně najevo, že příměří musí být oboustranné, na uspokojivou odpověď ale čekal až do konce prvního lednového týdne roku 1800. Obratem pak poslal Poussielguemu a Desaixovi instrukce k jednání, přičemž jim vzkazoval, že na vydání El-Arishe není třeba trvat a že hlavní body už projednal s Jusufem písemně:

„Musíte si zafixovat tři hlavní body:

1. Ottomanské jednotky nesmí vstoupit do Egypta dřív, než budou v nejrůznějších přístavech či zátokách zakotveny transportní lodě, které nám musí vezír dodat.

2. K pečlivému dodržení dohody i příměří je třeba dodat rukojmí a další záruky.

3. Nepřijmout žádné omezení v možnosti, kterou si ponecháváme k jednání proti a vůči našim nepřátelům po našem návratu do Francie…," psal jim.

Vše podstatné tedy už bylo dohodnuto, vlastní vyjednávání v El-Arishi však probíhalo, jak to v podobných případech bývá, zdlouhavě, s mnoha kličkami a požadavky, jimiž se každá ze stran snažila získat nějakou výhodu. Velký vezír bez větších námitek souhlasil, že jeho vojsko prokáže Francouzům všechny vojenské pocty, odmítal však bod jedna Kléberových požadavků, tedy to, že jeho jednotky vstoupí do Egypta až po odplutí Francouzů. Naprosto negativně se stavěl i k pobídkám, aby Turecko odstoupilo od aliance s Ruskem a Británií.

V půli ledna 1800 opustil Kléber Káhiru a přesunul svůj hlavní stan do Es-Salyia *(as-Salíja)*, aby byl El-Arishi blíž a mohl pružněji i rychleji reagovat. Turecká strana tvrdila, že lodě k evakuaci francouzských jednotek je možné dodat až tři měsíce po podpisu dohody, jenže francouzský generál na něco podobného přistoupit nechtěl. Jeho situace totiž byla povážlivá především s ohledem na finanční problémy, po této stránce žil doslova ze dne na den, a ani vojensky si nestál nejlépe. Navíc věděl, že je třeba mnohé připravit, a trval na tom, že Káhiru vyklidí minimálně až dva týdny po dohodě. To byl ústupek, neboť původně požadoval týdnů šest. Velmi důležité, takřka klíčové pro něho bylo prosazení článku o částce, již turecká strana vyplatí na udržování francouzského vojska v období mezi uzavřením smlouvy a vyklizením Egypta: žádal 800 000 liber měsíčně či alespoň 15 000 000 liber jednorázově.

„Trvám na těchto dvou podmínkách natolik," napsal 19. ledna Poussielguemu a Desaixovi ohledně oněch dvou finančních variant, *„že vás téměř zmocňuji přerušit v případě odmítnutí jednání. Z toho mála, co jste mi z vámi získaných vědomostí o nepřátelských silách sdělili, usuzujete, že bychom mohli dobýt vítězství, nejdřív ale zvažte (…), že pokud utrpím porážku, nemám žádnou pevnost, kde bych se seskupil, a že nepřítel bude v Káhiře dřív, než tam já dokážu dojít…"*

Přesto byl odhodlán vsadit na hrdé čelo i sebevědomí, ačkoliv obě-

ma v tomtéž listu obšírně a jasně své kritické postavení zdůvodňoval. Dodal, jako kdyby obhajoval sebe samotného i svůj jednoznačný cíl, čestnou evakuaci Egypta:

„Už jsem vám ostatně sdělil důvody, které mě vedou k závěru, že nemáme v co doufat. Cožpak nebylo od Bonapartova návratu do Francie dost času, aby nám poslali ne jednu, ale deset lodí se zprávami? Neudělali to, neboť neměli, co by nám slíbili. (...) I když zvítězím, získám jen tříměsíční odklad, a pak už nebudu muset jen bojovat, ale kapitulovat. Kdybych byl poražen, ponesu na svých bedrech vůči republice zodpovědnost za 20 000 občanů, kteří neuniknou vraždicí oceli zběsilé a kruté soldatesky...“

V tom nad slunce jasnějším odstavci leželo celé krédo čestného i obětavého vojevůdce a koaliční i napoleonské války poznaly jen málo podobných! Že jeho obavy nebyly marné, to ukázal už osud el-arishské posádky a Francouzi se měli krom toho proč obávat odplaty za masakr v Jaffě...

Aby se Kléber kryl a současně zjistil, jakou má podporu, svolal 20. ledna poradu devíti generálů, kterým po exposé o současném stavu Egypta položil jedinou otázku:

„Je rozumné hazardovat s bitvou, nebo bude lepší vyžít nabídky na volný odchod z Egypta se zbraněmi, zavazadly a věcmi?“

Oné porady se jmenovitě zúčastnili divizní generálové Damas (Kléberův náčelník štábu), Reynier a Friant, brigádní generálové Davout, Rampon, Lagrange a Robin, velitel dělostřelectva Songis a velitel ženistů Sanson. Zapisovatele dělal *commisaire ordonnateur* Daure.

„Maje tři divizní a šest brigádních generálů, cítil jsem se za těchto delikátních okolností oprávněn ke svolání válečné rady: když k ní došlo, byli všichni toho názoru, že po soustavném mlčení vlády a zejména po Bonapartově připlutí do Francie není už rozumný důvod k naději na pomoc, že za daného stavu věcí je uchování Egypta nemožné a že následkem toho nelze v bitvě, již bychom byli ochotni svést, vybojovat nijakou výhodu, dokonce ne ani v případě, kdybychom zvítězili, neboť armáda by byla bez posil ztracena, i kdyby vyhrála. Je tedy opodstatněné přistoupit na dohodu, jakou nám mohou nabídnout ve vztahu k úplné a prosté evakuaci této země,

budou-li podmínky takové, abychom po návratu do Francie mohli jednat způsobem, jenž by přinesl našim armádám mocnou posilu...,“ psal Kléber Desaixovi a Poussielguemu.

Závěr věty značil, že dohoda musí být taková, aby neukládala evakuovaným jednotkám slib zdržet se dalších válečných akcí v Evropě.

Všichni přítomní vyslovili s Kléberovým názorem souhlas, i když generál Davout (alespoň Savaryho paměti to tvrdí) protestoval a podrobil se až v průběhu rokování, údajně s ohledem na úctu k vrchnímu veliteli. V úvahu ovšem nutno vzít, že se jednání nezúčastnil Menou, který by nepochybně hlasoval proti.

Vrchní velitel byl s podporou, jíž se mu dostalo, spokojen, a 22. ledna poslal generálu Duguovi do Káhiry instrukce, aby shromáždil všechny finanční prostředky, které mu umožní vytrvat, než jednání dospějí ke konci.

„V této chvíli je, drahý generále, třeba vymačkat Egypt tak, jako výrobce limonády vymačkává citron...,“ formuloval bez obalu svůj požadavek.

O šest dní později, 28. ledna 1800 (8. pluviôse VIII, 3. ramadánu 1214), uzavřeli Desaix a Poussielgue s Velkým vezírem Jusufem v El-Arishi dohodu, již Kléber vzápětí ratifikoval. Už den předtím sepsal proklamaci k armádě, která začínala takto:

„Vojáci.

Souhra závažných okolností, jež vám dosud nemohu prozradit, mě vedla k tomu, abych zarazil běh vašich vítězství a místo bojů s našimi nepřáteli jednal. Nuže, podle dohody, kterou jsem právě stvrdil, spatříte do čtyř měsíců svoji vlast a budete jí moci sloužit svými zbraněmi i odvahou způsobem mnohem účinnějším...“

Jak vlastně dohoda z El-Arishe vypadala a co požadovala? Kléber se v ní zavazoval vyklidit za deset dní pevnosti Katia, Es-Salyia a Bilbeis. Evakuace Káhiry měla následovat o měsíc později; všechny francouzské jednotky by se pak stáhly do Alexandrie, Aboukiru a Rosetty, kde by očekávaly připlutí tureckých transportních lodí. Osmanský velkovezír souhlasil, že si Francouzi ponechají zbraně, zavazadla i povozy, a přislíbil peníze na vydržování Kléberových jednotek.

Savary, v té době Desaixův pobočník, tvrdil, že se o podpis dohody velmi zasloužil sir Sidney Smith, údajně prý z toho důvodu, že už věděl o Bonapartově připlutí do Francie. Britský komodor by ale musel být vědmou, aby předvídal převrat z 18. brumairu i to, že se zatím z malého generála stala velká hlava státu... Ani Kléber to netušil, a když sepsal 28. ledna o právě podepsané dohodě obšírnou zprávu vládě, adresoval ji stále Výkonnému direktoriu. O konzulátu muže, od nějž dosud nedostal ani řádku, nebudou mít Francouzi v Egyptě ještě dlouho potuchy!

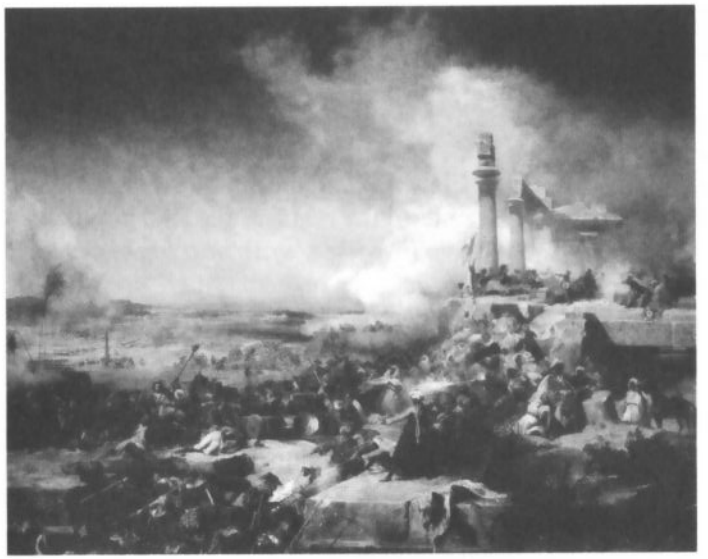
Jean-Baptiste Kléber se zatím chystal v duchu celé dohody na postupné vyklízení země na Nilu a nehodlal tu nechat jediného ze svých spoluobčanů. Savarymu nařídil, ať dohlédne na propuštění zajatých Francouzů, a dodal, aby nezapomněl na jednu kantýnskou, ženu zabitého seržanta, která se údajně dostala do harému jeruzalémského paši. Velký vezír Jusuf s propuštěním všech souhlasil, dokonce dohodl i vykoupení dotyčné markytánky, ta však prohlásila, že o žádný návrat do Evropy nestojí, neboť je dokonale šťastná. Zůstala v Jeruzalémě a údajně se tu dožila vysokého věku…

Zpět do Francie se vskutku netěšila jen menšina z prořídlé *Armée d'Orient*, jenže vidinu brzkého návratu brzo zahalila mračna a cesta domů zmizela v nedohlednu. Místo plavby do vlasti čekala vojáky bitva, jíž se chtěl Kléber tolik vyhnout, a poté další strádání, nebezpečenství i útrapy.

Heliopolis – bitva, o kterou Kléber nestál

Nutno zdůraznit, že dohodu z El-Arishe schvalovala a vítala nejen většina generálů, nýbrž i všech příslušníků *Armée d'Orient*. Výjimek najdeme v dobové korespondenci či memoárech jen dosti málo a postoj těch nemnoha jedinců (například Desaixova pobočníka Savaryho či „dromedára" seržanta Françoise) byl ovlivněn i jejich pozdější oddaností Napoleonovi.

Ze zřetele nesmím ztratit ani to, že Francouzi žili v naprosté izolaci od své domoviny, a pokud šlo o Bonaparta, nikdo nic nevěděl až do 5. března 1800, kdy *chef de brigade* Latour-Maubourg doručil do

Bitva u Heliopolis (Cogniet)

Kléberova hlavního stanu v Káhiře „čerstvé" zprávy z Paříže. Vrchní velitel se konečně dozvěděl o převratu 18. brumairu roku VIII (toto datum odpovídalo 9. listopadu 1799, což už bylo dosti dávno), přečetl si text nové konstituce a zjistil, jak se změnila vláda. Mohl si listovat v novinách i pamfletech, zásilka ale neobsahovala žádné instrukce, jen neslaný a nemastný dopis od nového ministra války generála Berthiera. Klébera to pochopitelně zarazilo, což dal najevo v dopise generálu Duguovi z 6. března:

„Minulou noc jsem dostal depeše z Francie (...); obsahují noviny i nové brožury, list s povýšeními, jeden nic neříkající, nabubřelý dopis od Berthiera a shrnující výklad událostí 18. brumairu od generála Clarka. Žádné ujištění o pomoci a od Bonaparta ani jediné slovo. (...) Vyvozuji z toho jednoduše, že na nás kašlou, a já tudíž mám zato, že není třeba na našich opatřeních pranic měnit..."

Což jinými slovy znamenalo, že přípravy na evakuaci budou probíhat dál zcela v duchu článků konvence z El-Arishe.

Dopis uzavřel generál větou, již by bylo možno tesat do kamene:

„Sbohem. Mějte na paměti, že pravda je ještě více než republika, jediná a nedělitelná, a že pevné základy toho druhého mohou být položeny jen lidmi, kteří dokáží to první respektovat a nikdy se nebudou pravdy bát."

Teprve o den později, když jeho rozhořčení opadlo, napsal Kléber odpověď ministru války Berthierovi, v němž mimo jiné pravil:

„Očekával jsem nějaké nové instrukce, ujištění o brzké pomoci, místo toho jsem ale dostal jen mlhavá ujištění, že na nás myslíte. Raději vám, občane ministře, nebudu vypisovat, myšlenky, které ve mně vaše jednání vzbuzuje. Snadno si je můžete představit..."

Nemarnil čas vysvětlováním situace ani obhajobou svého jednání, napsal Berthierovi o Egyptě stejně málo, jako se od něho dozvěděl, a možná s jistým zadostiučiněním přemítal, jak se asi První konzul tvářil, když četl jeho rozklady i hlášení, stále z nevědomosti adresované sesazenému Výkonnému direktoriu; o Bonapartovi se v těchto depeších vyjadřoval kriticky, ostře a bez servítků...

Oč jiný byl postoj alexandrijského guvernéra generála Menoua. Ten se novinky z Francie dozvěděl už 28. února, tedy pět dní před Kléberem, a okamžitě Bonapartovi napsal krátký dopis s těmito slovy:

„Občane konzule. Příjezd chef de brigade *Latour-Maubourga do Aboukiru nám konečně objasnil, co jsme dosud od Angličanů věděli jen mlhavě. Završte vaše veliké záměry, občane konzule, učiňte šťastnou celou Francii a všechen vesmír bude toto štěstí sdílet. Kdo umí lépe než vy bojovat a vítězit? Dokažte také, že nikdo nesvede vládnout svobodným a republikánským Francouzům lépe..."*

Dosti patolízalský text, sepsaný bez vědomí nadřízeného, byl pochopitelně ovlivněn Menouovými individualistickými zájmy a denunciantsky lživé *post scriptum* nasazovalo dopisu korunu:

„O našem postavení zde řeknu jen slovo: kapitulace stvořená s p. Smithem a Velkým vezírem uvrhla do nejčernějšího smutku všechny, kdo hoří láskou pro čest a vlast."

Podobné dopisy stihl alexandrijský velitel Menou napsat ve stejném dni generálu Muratovi, státnímu sekretáři Maretovi a ministru války Berthierovi, leč nechme zatím stranou jeho schopnosti, charakter i cíle, budeme mít ještě možnost toto všechno včetně jeho

BITVA U HELIOPOLIS (20. BŘEZNA 1800)

lásky pro čest i vlast posoudit… Ironií možná bylo, že do Evropy tyto servilní řádky nejspíše vezl čestný generál Desaix, který vyplul na dalmatské lodi *Santa Marie delle Grazie* zpět do Francie dne 3. března 1800. Ten bude Bonapartovi o všem nestranně referovat jako jeden z nejzasvěcenějších účastníků! Takřka vzápětí po Desaixovi vyplul do Francie na avisu *L'Étoile* generál Davout, což byl pro změnu jeden z největších odpůrců evakuace.

Takřka současně se zprávami z Francie dostal vrchní velitel *Armée d'Orient* zneklidňující zprávy od Poussielgueho, který setrvával u komodora Smithe jako zvláštní pověřenec pro otázky příměří a el-arishské dohody. Sir Sidney totiž dostal depeši, v níž mu admirál George Keith Elphinstone, budoucí první *viscount* Keith, nový *Commander-in-Chief* britských námořních sil ve Středozemním moři, dával na vědomí, že vláda Jeho Veličenstva s turecko-francouzskou dohodou zásadně nesouhlasí! Lord Keith dodal, že podle příkazů z Londýna bude muset lodi s francouzskými vojáky, ať už půjde o plavidla turecká, francouzská či jiná, zadržet a s Francouzi na nich nakládat jako s válečnými zajatci! Britský kabinet k onomu rozhodnutí nejspíše dospěl na základě kopie Kléberovy depeše Direktoriu z 8. října, tedy právě té, v níž vrchní velitel kritizoval Bonaparta nejostřeji a svoje postavení vylíčil nejčerněji.

Pro Smithe i Klébera představovaly zprávy od Keitha obrovskou ránu, neboť pohřbívaly celý plán evakuace, sir Sidney se však nemínil vzdát a poslal ihned do Londýna rozklad, v němž své postoje, záměry i celkovou situaci jakož i smysl dohody obhajoval. Britský kabinet zatím svůj postoj zvolna přehodnocoval, až jej zcela změnil a poslal v tomto smyslu instrukce lordu Elginovi, britskému vyslanci v Konstantinopoli. V nich vyslovil s konvencí z El-Arishe souhlas (byť požadoval menší korektury) a zaslal i dokumenty opravňující lodě s evakuovanými vojáky k svobodné plavbě. Chyba se ovšem vloudila, ať už za ni mohla laxnost, nebo osobní antipatie; ani lord Grenville, sekretář ministerstva zahraničí, ani vyslanec lord Elgin totiž neinformovali lorda Keitha!

Komplikace způsobené britskou vládou se naštěstí do osobních vztahů Smithe a Klébera nepromítly a oba muži usoudili, že jde jen o nedorozumění, které se co nevidět vysvětlí, přijatý harmonogram

ovšem museli zbrzdit. Velitel *Armée d'Orient* vydal pro své vojáky 11. března proklamaci, v níž říkal, že se evakuace o něco opozdí, uklidňoval je ale, že za vše může jen změna ve velení britské středomořské flotily. Sir Sidney zase požádal velkovezíra Jusufa, aby stáhl svoje jednotky z Bilbeisu, který už Francouzi vyklidili, a navrhl na čas zmrazit jakékoliv přesuny.

Problém ovšem nastal ve chvíli, kdy dal Velký vezír najevo, že se hodlá do puntíku řídit uzavřenou konvencí, a dál pokračoval v postupu na Káhiru! A aby nezůstalo jen při jedné těžkosti, obdržel Kléber 18. března od lorda Keitha formou i obsahem pramálo zdvořilý osobní dopis. Britský admirál mu v něm z paluby vlajkové *H.M.S. Queen Charlotte* psal:

„Pane, dostal jsem od vlády Jeho Veličenstva jasné příkazy nesouhlasit se žádnou kapitulací francouzské armády v Egyptě a Sýrii, které velíte, pokud se nebude jednat o případ, při němž její příslušníci složí zbraně, stanou se válečnými zajatci a vydají všechny lodě i veškerou munici v přístavu a městě Alexandrii spojeneckým mocnostem. V případě, že k takové kapitulaci nedojde, nebude žádné z jednotek povolen návrat do Francie a nebude vyměněna…"

Následovalo už jen souvětí o tom, že kýmkoliv jiným než jím či britskou vládou vydané pasy budou pokládány za neplatné…

Kléberově reakci, kterou osobitě popsal egyptský kronikář Nicolas le Turc, se vskutku nebylo co divit:

„Po obdržení dopisu začal vrchní velitel řvát jako velbloud. Shromáždil důstojníky a zeptal se jich, zda hodlají složit zbraně a stát se zajatci Angličanů či Turků. Dodal: ‚Ottomanská armáda je nesčetná a po tom, co se odehrálo v El-Arishi, Katii, Damiettě a Alexandrii, nevím, jestli se můžeme na naše vojáky moc spoléhat.' Důstojníci si pospíšili s ujištěním, že na vojáky se lze plně spolehnout…"

Situace si vyžadovala jednat bleskově a rázně, neboť armáda velkovezíra Jusufa už byla takřka u káhirských bran. Vrchní velitel svolal válečnou radu, předestřel přítomným situaci a pak se zeptal:

„Co máme, pánové, za těchto okolností dělat? Očekávám vaše rozhodnutí."

„Bít se, takový je úkol náš i váš, generále," odpověděli všichni přítomní.

Vzápětí, bylo to 19. března, vydal Kléber proklamaci k armádě, v níž stručně říkal:

„Vojáci, toto je dopis, který mně adresoval vrchní velitel anglické flotily ve Středomoří"

Pak následoval text Keithova listu a po něm jedna jediná věta:

„Na takovou nestydatost dokážeme odpovědět jedině vítězstvím: připravte se k boji."

Byla to jedna z nejlepších a nejúčinnějších proklamací k armádě, jakou kdo v koaličních válkách vydal!

Kléberovi stačilo pouhých osmačtyřicet hodin, aby zrušil všechny předchozí rozkazy jednotkám, vydal nové a přijal všechna potřebná opatření. Dne 19. března ve dvě odpoledne se postavil do čela jednotek, které dokázal shromáždit, a vyrazil z Káhiry směrem k severovýchodu, na starověkou Heliopolis (dnes už je pohlcena Káhirou; leží mezi starým centrem a káhirským mezinárodním letištěm...), vstříc Jusufovi, kterému předtím poslal list, připomínající takřka obřadné vyhlášení války.

Francouzi v síle kolem 10 000 mužů se dali na pochod v noci z 19. na 20. března (28. až 29. ventôse) po pravém břehu Nilu směrem k tureckým pozicím a v jejich dohledu přešli kolem třetí ráno do bojové sestavy, tvořené čtyřmi *bataillons carrées* v síle brigády. Jednalo se o čtverhranné formace s děly mezi nimi; dvěma karé na pravém křídle (Belliardovu a Donzelotovu) velel generál Friant a dvěma nalevo (Robinovu a Lagrangeho) generál Reynier. Na středu, poněkud vzadu, bylo připraveno jezdectvo v koloně a s lehkými děly na bocích, oboje pod velením generála Leclerca.

Kléber měl před sebou obrovskou přesilu, jejíž celkový počet se odhaduje na 60 000 až 80 000 mužů. Toto vojsko tvořili jak turečtí vojáci, tak mamlúci obou vyhnaných egyptských bejů, Murada a Ibrahima, bylo však shromážděno na několika místech.

Za rozbřesku zahájila všechna karé postup ve směru na ves El-Matarieh a Heliopolis, přičemž Friantova divize směřovala bokem k nepříteli a Reynierova čelně na El-Matarieh, kde se nacházelo ležení Nassif Pašova předvoje, složeného z elitních janičárů. Francouzi došli na dosah, třemi výstřely z děla se pyšně ohlásili a pak dal Kléber povel k útoku. To, co následovalo, bylo

stejně nepřehledné jako bleskové a pro Turky naprosto překvapivé.

„Murad Bej, který znal sílu Francouzů, nechal svoje jezdce stáhnout, a Nassif Pašovi řekl: ‚Francouzi na nás zaútočí.' Ten mu odpověděl: ‚Neodváží se měřit se sultánovou armádou!' Pln důvěry rozmístil své janičáry, kteří tvořili předvoj, a boj začal střelbou z pušek. Lehké dělostřelectvo maskovalo tři tisícovky Francouzů a musulmané se na ně vrhli. Francouzi odkryli děla a artilerie zasadila ustavičnou palbou útočníkům porážku," píše Nicolas le Turc a Martinovy memoáry dodávají:

„Ves Matarieh chránily valy, které kryly oddíly nezdolných janičárů. V okamžiku, kdy se ně Francouzi postupovali útočným krokem, byli janičáři tak opovážliví, že zpoza svých valů vyrazili, aby se vrhli francouzským kolonám do boku. Zpět už se ale nevrátili. Byli ze všech strana napadeni se zápalem, který převyšoval jejich odhodlání, a všichni zahynuli buď v palbě, nebo pod bodáky. Byla to jediná nepřátelská jednotka, která projevila jakousi odvahu. Tento první úspěch nebyl ničím ve srovnání s tím, co zbývalo. ‚Na vezíra! Na vezíra!' ozýval se pokřik ze všech stran francouzské linie."

Čelní Reynierův útok hnal Turky zpět, to už ale dokončil Friant manévr, kterým jim odřízl ústupovou trasu k hlavním Jusufovým silám, a Nassif Pašovi, Jusufovu synovi, dalo hodně práce, aby s hrstkou mamlúků vyklouzl podél Nilu z pasti.

Velký vezír Jusuf zatím spěchal synovu předvoji na pomoc, u vsi Seriaquous či Serikhaurt (což jsou francouzské transkripce, arabský název zní Sirjákús) ale narazil na Frianta, jemuž z boku sekundoval Reynier. Obě divize se probíjely rostoucím zmatkem k Jusufovu ležení, jejich postup se snažila zastavit turecká děla, přestřelovala však, a protiútok, podniknutý na dvě Friantova karé, byl sice masový, avšak naprosto nekoordinovaný. Friant nechal útočníky dojít na poloviční dostřel z děl, načež zahájil palbu kartáči, která protivníka naprosto rozvrátila. Jusuf se ještě pokusil situaci změnit nasazením svého i mamlúckého jezdectva, to však váhalo, hledalo mezi čtverhrany slabé místo a nakonec vlastně ani vážnější útok nepodniklo.

„Velký vezír měl sotva čas vyskočit na koně a spasit se. Francouz-

ská armáda ho pronásledovala a měl ji za patami," píše Nicolas le Turc a nepřehání, neboť Jusuf vskutku uprchl do svého ležení u El-Kangah *(El-Kanqah či El-Khanka podle francouzských pamětníků, arabsky al-Kháníka)*, odkud zahájil překotný a spíše útěku podobný ústup na severovýchod. Zastavil se až u Bilbeisu…

Vertray, který bitvu zažil v řadách 9. půlbrigády, ji popsal stručně:

„Turecké útoky ztroskotaly; naše karé šla kupředu a dobyla vsi Matarieh i Elanka. Teprve v tom druhém místě jsme si trochu odpočali a něco snědli. Čtyřiadvacet hodin předtím se vojákům rozdílela jen pálenka, což se provedlo noc před bojem. Turecký tábor byl naštěstí dobře zásobený a naši vojáci se tam odškodnili."

Před západem slunce bylo dobojováno a Kléber si mohl připsat na konto ohromující vítězství nad mnohonásobnou přesilou. Blahopřáli mu mnozí, dokonce i Menou, který napsal:

„Ano, generále, byla-li v El-Arishi podepsaná kapitulace politickou chybou, zářné vítězství, které jste dobyl, znamená znovuovládnutí Egypta. (...) Nezapomeňte, kdo jste, a stanete se zakladatelem skvělé kolonie..."

Vrchní velitel, jenž měl o Menouovi (kterému zazlíval mimo jiné konverzi k islámu) hodně vyhraněné mínění, odpověď s nádhernou ironií:

„Právě jsem dostal, občane generále, váš dopis. Moje hloupost je nezměrná a já ani dnes nepokládám dohodu z El-Arishe za politickou chybu. Krom toho prohlašuji, že jsem neměl žádný důvod, abych v bitvě, jakkoliv pro moji armádu vítězné, ztratil jednu jedinou hlavu. I dnes jsem hluboce přesvědčen, že s pomocí této dohody lze učinit přítrž zpatlanému podniku. Stále jsem si jist, že nedostaneme z Francie žádnou pomoc a že nikdy (...) nedokážeme založit v Egyptě kolonii, ledaže by bavlníková pole a palmové háje začaly rodit vojáky a kule (...). Vy, generále, poklekáte tváří k východu, já se obracím na západ. Jeden druhému nikdy neporozumíme."

Ne, Jean-Baptiste Kléber neviděl ani na vteřinu bitvu u Heliopolisu jako na svůj triumf. Pro něho to bylo nedorozumění, neštěstí, komplikace a boj, který vybojoval pouze z nutnosti. Navíc, což rovněž dobře věděl, šlo o vítězství neúplné. Nassif Paša, syn Velkého vezíra, se

totiž od prchajícího otce odpojil a s částí mamlúků i turecké pěchoty vpadl obloukem do Káhiry, v níž zůstaly jen dvě tisícovky mužů, převážně soustředěných v citadele pod velením generála Verdiera. Vjel tam s pokřikem, že byl Kléber poražen a jeho vojáci že utíkají, což vyvolalo u obyvatelstva nejen pozdvižení, ale i povstání. Ty francouzské jednotky, které se v egyptském hlavním městě nacházely, měly sotva čas zabarikádovat se v hlavní stanu na náměstí Esbekyia a v několika málo domech. Nassifem Pašou a mamlúkem Osman Bejem povzbuzovaný dav pak vpadl do křesťanských čtvrtí, kde začal zabíjet, ničit a rabovat. U Koptů, kde se ujal obrany Moallem Jakob, ovšem narazila lůza na odpor a stáhla se.

„Nassif Paša s mamlúky se Francouzům vyhnul přejezdem za horu a hnal se směrem na Káhiru. Když do ní vjel, poslal za Velkým vezírem do Bilbeisu kurýra a vzkazoval mu, ať pochoduje na Francouze, kteří se takto ocitnou mezi dvěma ohni."

Jusuf ovšem propadl poraženecké náladě a rval si vous, že nedal na rady komodora Smithe i na Kléberovy předchozí návrhy. Podle kroniky Turka Nicolase raději poslal Kléberovi vzkaz s těmito slovy:

„Káhira je obsazena Nassif Bejem (byť šlo o pašu, pozn. překl.) *a mamlúky, budiž, kam nás to ale zavede? Vraťte se a nechte mě na pokoji. Budu se řídit dohodou tak, jak si přejete. Co se stalo, bylo vykonáno skrze vůli Alláhovu."*

Na což Kléber (podle egyptského kronikáře, neboť v generálově korespondenci tento list nefiguruje) odpověděl:

„Posílal jsem vám návrh před bitvou; dnes není o čem jednat. V Egyptě vám nenechám ani piď. Vraťte se do El-Arishe a odtamtud budeme jednat. Ježto jste se vámi obsazených pevností nezmocnil silou zbraní, nemohu vám je ponechat. Pokud jde o ty, kteří se zmocnili Káhiry, poradím si s nimi."

Nejprve ovšem zahnal Jusufa z Bilbeisu dál na severovýchod, k Salahieh (as-Sálihíja). Teprve když se tohoto místo 25. března zmocnil a donutil velkovezíra ustupovat na El-Arish, mohl vyrazit nazpět, k povstalecké a Nassif Bejem ovládané Káhiře. V té zatím Francouzi udrželi jen dva hlavní opěrné body, citadelu, kde velel generál Verdier, a hlavní stan v paláci Esbekyia. Toto místo, na něž dopadly největší útoky Nassif Paši, hájilo nejprve pouhých dvě stě

vojáků *adjudant-général* Duranteaua, později posílených brigádou generála Lagrangeho, již poslal Kléber po bitvě u Heliopolisu Verdierovi na pomoc.

Vrchní velitel dorazil ke Káhiře 27. března, do svého hlavního stanu na náměstí Esbekyia však dokázal vniknout jen zadem, skrze zahrady. Byl rozzuřený, z města kontrolovat zlomek, s útokem ale nespěchal, neboť věděl, jaké by pouliční boje přinesly ztráty. Raději nechal Káhiru sevřít kruhem svých jednotek, načež nařídil nemilosrdné bombardování těch čtvrtí, o nichž mu hlásili, že jsou jádrem povstání. Střelbu ovšem pozdržel a nejprve poslal do Káhiry výzvu tureckým vojákům, aby kapitulovali. Nassif Paša by to bezpochyby rád udělal, leč ocitl se ve vleku davu, jenž se nehodlal uklidnit, třebaže Kléber sliboval civilnímu obyvatelstvu úplnou amnestii. Došlo tedy na děla.

„Bomby a kule dopadaly na všech stranách a ty bomby vážily osmdesát liber a dělaly hrozné škody. V noci bylo slyšet jen hřmění děl a nářek žen i dětí, co se ukrývaly ve sklepích. Dvaatřicet dní ta situace trvala. Bůh nás chraň, abychom někdy zažili podobnou!" psal Nicolas le Turc.

V následujících dnech zaznamenal Kléber obrovský bod ve svůj prospěch, neboť zjistil, že do Káhiry sice vtrhli Turci a spolu s nimi někteří mamlúčtí bejové, avšak Murad Bej, největší a nejvlivnější z nich, zůstal stranou a choval se takřka jako neutrál. Francouzský velitel pochopil, že se mu naskýtá obrovská šance, a začal jednat s paní Nafissou, Muradovou manželkou, která způsobem, jenž zůstal Francouzům utajen, dokázala svého chotě nejen informovat, ale i ovlivnit. Dne 5. dubna došlo mezi Murad Bejem a Kléberem k dohodě o spojenectví. Mamlúcký vůdce slíbil Francouzům pomoc, za což jej oni učinili správcem celého Horního Egypta. Prospěch z dohody měly obě strany, neboť Kléberovi umožnila stáhnout dolů po Nilu vojáky, které zoufale potřeboval. Současně získal jistý zdroj příjmů, neboť dohoda určovala i výši tributu, jenž měl Murad odvádět. Mamlúcký velmož možná dostal méně, než mu mohl dát Velký vezír, uchoval si ale nezávislost a Osmanská říše s ním musela do budoucna počítat, i kdyby Francouzi z Egypta odešli.

Výhodnost spojenectví se projevila vzápětí, neboť Murad Bej zajal zásobovací konvoj pokoušející se do obležené Káhiry dopravit krom

nákladu 4000 ovcí. Pro Nassif Pašu i povstalce to byla velká rána, v obležených částech rostl hlad, odpor ale neustával, neboť fanatici každého, kdo naznačil touhu po kapitulaci, zabili.

Na 6. října nařídil Kléber generální útok v němž podle al-Džabartího kroniky použil zvláštní a novou zbraň, o níž jiní pamětníci nehovoří.

„Rachot hromů se mísil s výstřely děl a výbuchy bomb; oheň byl na nebi i na zemi. Tato noc byla strašnější než předchozí. Francouzi měli kolem krku zápalnice složené z rosolnatého oleje a něčeho, co hořelo ve vodě a šířilo oheň všude, kam přišli..."

Možná šlo o cosi, co vymysleli členové Uměnovědné komise, nelze však vyloučit, že tu zapracovala kronikářova fantazie, neboť prudká bouře představovala v Káhiře sama o sobě něco velmi neobvyklého.

Zatímco káhirské domy planuly, doutnaly a hroutily se, jednal Kléber prostřednictvím Murad Beje s Nassif Pašou o kapitulaci. Vše vypadalo nadějně, jen přístavní část Bulaq odmítala navzdory slibu amnestie jakoukoliv dohodu a francouzský vrchní velitel nařídil následujícího dne nasměrovat hlavní útok sem. Boje probíhaly pár dní a teprve 22. dubna přistoupil Nassif Paša na Kléberovy velice mírné podmínky. Podle nich měly být turecké jednotky dovedeny pod dohledem vojáků generála Reyniera se zbraněmi a se zavazadly do Salahieh. Reynier si počínal velice lidsky, neboť když spatřil, v jakém stavu Turci jsou, nabídl těm nejzubožênějším všechny koně, které měl k dispozici... Mamlúkům bylo ponecháno na výběr, zda se odeberou do Horního Egypta s Murad Bejem, či odjedou do Sýrie za Ibrahim Bejem; většina z nich zvolila druhou možnost. Pokud šlo o civilní obyvatelstvo, vskutku dostalo slíbenou všeobecnou amnestii a i s deputací, která se k němu dostavila, jednal vrchní velitel velmi ohleduplně.

„Kléber je nechal vyjít na terasu, odkud jim ukázal město Bulaq, které požíraly plameny, a řekl jim: ‚Vidíte tu hrůznou nádheru? Tak bude zítra vypadat Káhira, pokud se nepoddáte. Při jménu Prorokově přísahám, že budu šetřit víru a obyvatele Káhiry, kteří splnili svoji povinnost, když pro víru povstali. Žádnému z obyvatel se nic nestane.' Město zaplatilo jen dvanáct milionů na kontribuci...," zaznamenal de Niello Sargy.

Generál tak zůstal věrný své politice a obyvatelům, kteří nehodlali platit, vzkázal:

„Buď výprask holí přes chodidla, nebo peníze!"

Ani vítězství u Heliopolis, ani dobytí Káhiry neodvedly Klébera od základní myšlenky, kterou stále zůstávalo obnovení příměří a evakuace jeho mužů. Proto poslal dosud zajatého Mustafa Pašu, velitele z bitvy u Aboukiru, do Damietty, a zjevně spoléhal na to, že válečník bude, až nastane čas, ochoten působit v jeho prospěch. Měl ovšem smůlu, Mustafa nedlouho poté v Damiettě zemřel. Nicolas le Turc napsal, že to bylo smutkem, spíše se však jednalo o nemoc. Byl pohřben se všemi vojenskými poctami...

Kléberova smrt

Týdny, jež následovaly po kapitulaci Káhiry, vyplnil Kléber činnostmi, které měly upevnit francouzské postavení v Egyptě po dobu potřebnou k zahájení nových jednání a k uzavření dohody, přerušené vojenskými akcemi. Bylo jasné, že se Francouzi musí v zemi udržet déle, než na základě el-arishské konvence předpokládali, proto posilovali posádky v místech, která nepřestali ovládat, i ve městech a pevnostech, jež vyklidili a odkud museli Turky znovu vyhnat. Vše se podřizovalo jedinému cíli, udržet kontrolu nad Egyptem tak, aby se mohlo o evakuaci jednat z pozice, kterou vítězství u Heliopolisu skýtalo. Z ekonomických důvodů se zjednodušovaly náklady na administrativu a shromažďovaly finance; metody byly sice nenásilné, avšak nekompromisní, a pokud šlo a majetné vrstvy, s těmi vrchní velitel vskutku nakládal jako s citronem, který je nutno vymačkat. Káhiře bylo sice odpuštěno, musela se ale smířit s odvody, jež neměly daleko k označení finanční teror. Pravda, část získaných prostředků plynula do Káhiry zpět, na odstranění škod po ostřelování i pouličních bojích i na opevnění, avšak armádní pokladna se kontribucemi i pokutami zaplnila natolik, že vojáci mohli dostat žold za deset měsíců zpátky!

Ještě 14. června 1800 (25. prairialu roku VIII) vše vyhlíželo poměrně optimisticky, mnohem lépe než na počátku jara, a zdálo

se, že smírné řešení, jež dospěje k rychlé i klidné evakuaci, je jen otázkou času i trpělivosti. Pro generála Klébera začal onen den ohlášenou přehlídkou tzv. řecké legie na ostrově Rhoda *(Rida)*, po němž měl následovat oběd u náčelníka štábu Damase. Ten obýval dům, který těsně přiléhal k hlavnímu stanu i ke Kléberovu (předtím Bonapartovu) paláci na náměstí Esbekyia, během posledního povstání notně poškozeném. Na budovách se usilovně pracovalo a vrchní velitel si chtěl spolu s architektem Protainem prohlédnout staveniště, s nímž hodlal v paláci probrat i otázky vybavení.

Jean-Baptiste Kléber

„Prošel skrz, všechny podrobnosti probral s panem Protainem a vzal tohoto architekta na oběd ke generálu Damasovi, u něhož se shromáždila řada důstojníků. Byl to jeden z nejpříjemnějších obědů. Klébera obklopovali přední velitelé, což byli všechno jeho přátelé, a vládlo tam veselí i pohoda. Pohled na šťastné vojáky byl pro něho nevyčerpatelným zdrojem žertů, nudná a studená politika se při těchto intimních setkáních nechávala striktně stranou," vzpomínal Pierre Martin.

Poznámka pod čarou těchto pamětí dodává, že Kléber, zručný kreslíř, a architekt Protain bavili společnost kreslením karikatur; po onom obědě byl hlavním námětem Bonaparte vyhánějící z Francie direktory.

„Oběd se protahoval," pokračuje Martin, *„zdálo se, že nikdo nechce hodování ukončit a rozloučit se s milým velitelem, který se choval ke všem jako k sobě rovným a jehož měli za pár minut ztratit navždy. Bylo ke druhé hodině, když vstal, načež s sebou vzal jen Protaina, s nímž se hodlal vrátit na staveniště. Chtěl, aby ostatní stolovali dál, a ujistil je, že se na kávu vrátí. Vyšel ven a zábava pokračovala.*

Dlouhá a krytá terasa, vedoucí z náměstí Esbekieh, spojovala dům

generála Damase s Kléberovým hlavním stanem. Kléber i Protain kráčeli pokojně tou terasou jako dva muži pohroužení do rozhovoru, šli zvolna, přičemž se zastavovali. Při jedné takové zastávce vyšel muž, jenž byl do té doby skrytý v nádrži na opačném konci terasy, a postoupil až k oběma Francouzům, kteří si jej nepovšimli. Generálu Kléberovi zasadil ránu dýkou do pravého boku a smrtelně jej zranil. Generál se hned poté, co ránu ucítil, opřel o parapet, zahlédl vojáka od guides, *jak jde přes náměstí, měl ale sotva čas vykřiknout: ‚Ke mně,* guide, *jsem zraněn.' Pak se zhroutil v tratolišti krve. Protain, udivený generálovým pohybem, se rozhlédl kolem, spatřil toho zběsilce, který se s očima planoucíma a napřaženou dýkou vrhal už i na něho. On měl v ruce jen lehkou hůl, napřáhl ale na útočníka a několikrát ho udeřil do hlavy. Pak se s ním opustil do křížku a v tom zápase utržil architekt šest ran, v jejichž důsledku omdlel a klesl v krvi vedle nebohého Klébera. Vrah, jenž myslel, že je jeho protivník mrtev, a současně netušil, zda byla generálovi zasazená rána smrtelná, se vrátil k oběti a ještě ji třikrát bodnul. Ta první, naneštěstí, stačila, zbraň vnikla až do pravé srdeční chlopně. Tři další bodnutí, vedená už nejistou rukou, by nebyla nebezpečná...“*

Arabský kronikář Abdurrahmán al-Džabartí tuto tragickou událost zaznamenal k 21. muharramu 1215 hidžry s podrobnostmi poněkud odlišnými:

„Toho dne se generál Kléber a vrchní inženýr (míněn je Protain, pozn. překl.) *procházeli ve vstupní části zahrady na Esbekieh, když tu k nim přistoupil jeden Aleppinec a generál mu posunkem naznačil, aby se vzdálil, avšak on odpověděl: ‚Mafich'...“*

Tím slovem říkal, že nemá nic, že je jen ubohý žebrák…

„Dvakrát či třikráte mu dali znamení, aby se vzdálil, on ale neuposlechl,“ pokračuje al-Džabartí. „Domnívali se, že jim chce něco sdělit, proto ho nechali přijít blíž. Natáhl levou ruku ke generálovi a ten k němu napřáhl svoji, avšak Aleppinec v té chvíli vytáhl pravačkou dýku a zasadil čtyři rány generálovi, který s křikem padl...“

Nicolas le Turc líčil vlastní vraždu trochu jinak:

„Generál Kléber se procházel bez kabátu, to kvůli horku, v zahradě u vchodu do domu. Jeden bídně oblečený Arab se mu postavil do cesty a napřáhl ruku, jako kdyby prosil o almužnu. Generál prošel, aniž mu věnoval pozornost. Arab to zkusil podruhé, opět bez úspěchu. Napotřetí vytáhl prosebník ze záňadří papír a předložil jej. Generál se zastavil, vzal papír, ježto si myslel, že je to petice ve francouzštině či arabštině, a zatímco list prohlížel, bodl ho Arab dýkou...“

V tomto podání, nejspíše přikrášleném, stihl Kléber křičet tak hlasitě, až přivolal generála Damase, což není pravda; náčelník štábu dorazil na místo činu zcela jistě, až když obě oběti ležely na dlažbě. Podle Martinova líčení, které je nejspíše nejautentičtější, viděl vrah oba muže ležet bez života, slyšel z dálky hlasy a dal se na útěk, onen *guide*, na něhož umírající Kléber křičel, už ale burcoval štáb, ve kterém mu zpočátku nikdo nevěřil. Voják však vypadal tak vyděšeně, že důstojníci i generálové vyběhli. Kléber ještě dýchal, mluvit ale nedokázal a jeho stav byl zlý. Zemřel, než ho stačili donést do domu. Protain na tom byl lépe.

Onen 14. červen 1800, kdy k vraždě došlo, byl zvláštní a takřka osudový. Téhož dne totiž padl daleko odtud, v italských rovinách za vsí Marengo, jiný účastník tažení do Egypta, generál Louis Desaix. Byl zabit ve chvíli, kdy s posilami přispěchal na bojiště u vsi San Giuliano, do bitvy téměř prohrané, a vrhl se s nimi do protiútoku, čímž pomohl Bonapartovi k vítězství, které upevnilo jeho postavení Prvního konzula. Z trojice nejschopnějších velitelů *Armée d'Orient* tak zbyl jen jediný, ten, který vztáhl o čtyři roky později ruku po císařské koruně...

Pachatel ve zmatku zmizel, zpráva se však šířila rychlostí blesku a vyděsila naprosto všechny. Vojáci netušili, oč jde, chápali se zbraní, řvali vzteky a volali po pomstě, civilní obyvatelé od šejků po nejchudší s hrůzou očekávali represálie a zavírali se v domech. Hlavní stan uzavřel neprodyšný kordon francouzských hlídek i po zuby ozbrojených Murad Bejových mamlúků, ulicemi cválaly hlídky lehkého jezdectva, město však mlčelo jak hrob a začínalo být jasné, že o nové povstání nejde.

Architekt Protain, jediný očitý svědek, zatím procitl ze mdlob a dokázal se sebe vypravit, že generála napadl jeden jediný muslim v cárech. To už kompanie *guides* prohledávala staveniště, domy i zahradu a prohlížela všechny dělníky, které vojáci sehnali do houfu.

Dva z těchto elitních vojáků pak nalezli v zahradní zdi pod nopálem ukrytého mladíka, jenž, když je spatřil, vyskočil a chtěl uprchnout. Jeden z *guides* po něm skočil, šavlí ho sekl do ruky a vzápětí jej donutil, aby se vzdal. Nebo jim možná pomohl kdosi z přihlížejících, jak o tom píše Nicolas le Turc:

„Jedna žena, která byla u okna, co vedlo do zahrady, se rozkřičela: ‚Zedníci jsou nevinní! Vrah je uvnitř v zahradě!' A vskutku ho tam našli za křovím..."

Stačilo přivést zajatce před Protaina, který v něm spolehlivě poznal vraha. Na onom místě, kde se atentátník skrýval, pak našli krví potřísněnou vražednou zbraň...

Postupně vyšly najevo jak totožnost pachatele, tak i motiv. Vraždu spáchal čtyřiadvacetiletý arabský muslim z Aleppa jménem Sulajmán, ponechme mu však jeho zažité (poturčené) jméno Soliman. Živil se jako veřejný písař, byl nejspíše velmi zbožný a na počátku roku 1800 přicestoval jako poutník do Jeruzaléma. Někdy v dubnu si u tureckého důstojníka Ahmeda Agy stěžoval na příkoří, která se dějí jeho otci, a důstojník slíbil, že se přimluví u aleppského paši Ibrahima. Chtěl za to ovšem protislužbu, Kléberovu vraždu, k čemuž Solimana ve dvou dalších rozhovorech přemluvil. Pak najatý atentátník odcestoval do Gazy, kde mu Jasin Aga, jiný důstojník, dal potřebné peníze. Vše nasvědčovalo, že za celým plánem stál sám Velký vezír Jusuf...

Do Káhiry dorazil Soliman v půli května, načež se usadil v mešitě Al-Azhar, respektive tamní madrase. Dál se živil jako veřejný písař, studoval Korán, sbíral odvahu k tomu, k čemu se zavázal, a svěřil se třem šejkům, kteří jej od jeho záměru neodradili.

Generál Damas okamžitě svolal tříčlenný tribunál, jenž pak za předsednictví generála Menoua (kterého jmenoval Kléber krátce před smrtí káhirským guvernérem) vyslechl jak vraha, tak tři šejky z univerzity, jimž se atentátník svěřil. Vyslýchající nebyli s výpověďmi spokojeni a podle orientálních zvyků neváhali podrobit Solimana mučení. Pak ho i se třemi šejky odsoudili k smrti, poprava ale měla být vykonána až po Kléberově pohřbu.

Kléberovo tělo spočinulo v olověné rakvi přikryté černým sametem s vytkanými stříbrnými slzami a ve smutečním průvodu šli od paláce Esbekyieh za šestispřežím jak Francouzi, tak i muslimští

předáci a dokonce i atentátník se třemi šejky, kteří o jeho záměru věděli a nic proti tomu nepodnikli. Duněla děla, práskaly salvy, sekretář Institutu Fourier pronesl trapně patetickou smuteční řeč a mnozí muži v uniformách bez uzardění plakali. Hned poté nadešel na pahorku Kum-Akareb, u opevněné budovy Institutu, čas Solimanovy až středověce kruté popravy, na níž dohlížel náčelník policie, Řek Barthlémy. Nejdřív byly třem šejkům setnuty a poté pro výstrahu na kůl nabodnuty hlavy. Pak přišla řada na Solimana, jemuž nejprve (jak referuje Nicolas le Turc, Martin, seržant François i další) spálili pravou ruku. Odsouzenec se i podle francouzských relací choval velice odhodlaně, zmužile, jen katu Barthlémymu vyspílal do nevěřících psů...

„Poté, co měl zápěstí spálené, ho Barthlémy položil břichem na zem, vyňal z kapsy nůž a udělal mu na zadku velkou ránu. Pak k té ráně přiložil hrot kůlu a zarazil mu ho do těla mohutnými údery palice. Když cítil, že dřevo narazilo na hrudní kost, svázal mu ruce i nohy, zvedl do vzduchu a patu kůlu upevnil do otvoru k tomu účelu připraveného...," referoval až příliš detailně Martin.

Týž očitý svědek dodává, že Soliman žil ještě čtyři hodiny, teprve pak mu podal nějaký voják na hrotu bodáku vodu, nejspíše namočenou houbu, což Barthlémy přísně zakázal. Dobře věděl, že požití jakékoliv tekutiny přivodí zmučenému organismu okamžitou smrt...

Bylo dokonáno a nic se už nedalo odčinit, ani vrátit. Opuštění vojáci ztratili Kléberovou smrtí mnohem víc než Bonapartovým odjezdem a nůž jednoho fanatika způsobil, že všichni, kteří měli jedinou touhu vrátit se domů, museli zůstat, trpět a umírat až do hořkého konce...

Abdalláh Menou

Krátce po Kléberově smrti se stal vrchním velitelem *Armée d'Égypte* nikoliv volbou, ale právem nejstaršího, padesátiletý divizní generál Menou. Před revolucí se představoval jako Jacques-François de Boussay, baron de Menou, nyní, v Egyptě, si říkal Jacques Abdalláh Menou, přičemž to druhé křestní jméno pocházelo z arabského *abd Alláh*, Bohem vyvolený.

Původ měl generál Menou veskrze aristokratický, počátky jeho rodu sahaly do XI. století, pocházel takřka z vojenského rodu, neboť jeho otec měl hodnost *maréchal de camp*, což byl ekvivalent pozdějšího brigádního generála, a sám zahájil vojenskou dráhu v šestnácti u pluku karabiníků hraběte z Provence. Roku 1788 dostal plukovnický patent a o rok později, na jaře, byl zvolen poslancem za šlechtický stav v kraji Tourraine. Hrál určitou, byť nikterak výraznou roli v proslulém shromáždění Generálních stavů, které způsobilo výbuch revoluce mnohem víc než celý pád Bastily. Zaujal pózu vlastence na levém křídle Konstituanty, přičinil se o prosazení odvodů na základě konskripčního systému, s pozdějším odstavením a sesazením krále ale nesouhlasil. Odešel do armády, kde dostal hodnost *maréchal de camp*, na atlantickém pobřeží a ve Vendée bojoval proti roajalistům a dvakrát tu utrpěl porážku od Henriho de La Rochejacquelina, jednoho z nejschopnějších velitelů chouanů. Byl povolán před Robespierrův tribunál, trestu ale unikl a odešel do výslužby. Když Robespierrův teror padl, vrátil se Menou k vojsku a v květnu 1795 velel shodou okolností 17. (pařížské) vojenské divizi. V jejím čele potlačil zoufalou vzpouru dělníků pařížského předměstí Saint-Antoine, což nebylo příliš těžké, s rozbitím dalších povstalců, tentokrát zprava, však v létě téhož roku váhal a generál Barras (pozdější direktor), tehdy velitel Vnitřní armády, si místo něj vzal na krvavou práci jistého generála Napoleoneho Buonaparta… Buonaparte dostal odměnou za krvavý vendémiairový zásah velení Italské armádě, Menou však stanul před vojenským soudem a byl dán do výslužby. Teprve dne 6. května 1798 jej ministerstvo války aktivovalo a přidělilo k rodící se Bonapartově *Armée d'Orient*.

V Egyptě se Menou vcelku vyznamenal při dobývání Alexandrie, kde utržil sedm zranění, a jakmile to zdravotní stav dovolil, převzal funkci guvernéra Rosetty. Vyhovovalo mu to a nedal Bonapartovi najevo, že by toužil dostat zpět svoji divizi, kterou převzal nejprve generál Vial a po něm generál Lannes. V době tažení do Sýrie poslal Bonaparte Menouovi rozkaz, aby se k němu připojil a ujal se úřadu palestinského guvernéra, generál však neuvěřitelně otálel a do Katii dorazil až v době, kdy už Francouzi ustupovali od Akry.

Z toho, co bylo právě řečeno, plyne, že se Menou v Egyptě neú-

častnil prakticky žádných vojenských operací, bojů (pomineme-li dobytí Alexandrie) či trestných výprav. Ve správě města i oblasti se projevil jako schopný organizátor a u vrchního velitele si získal oblibu nepředstíraným zájmem o poměry v dobyté zemi. Ve svém zápalu pro Orient šel Menou tak daleko, že se 25. dne měsíce ramaddánu roku 1213 hidžry (2. března 1799) oženil s jistou Zobejdou (pokud šlo o Peršanku, Arabka by byla Zubajda), dcerou majitele rosettských lázní. Těch, kteří si vzali muslimskou manželku, bylo mezi Francouzi více, Menou však jako jediný z vyšších velitelů vědomě a do důsledků přestoupil k islámu, na důkaz čehož si přidal jméno Abdalláh.

Generál Menou

Těžko říci, co Menoua k sňatku s muslimkou vedlo. Pokud šlo o jeho choť, tvrdili jedni, že byla mladičká, svůdná a její půvaby i věno generála zmámily, jiní ovšem říkali, že zas tolik krásy, ba ani bohatství nepobrala a generál že ji v souladu se zvyklostmi spatřil až v den svatby. Další dokonce uváděli, že se jednalo nikoliv o dceru, ale o zapuzenou choť jednoho lázeňského… Poněkud zlomyslný generál Marmont Menouovi v jednom z dopisů poblahopřál a dodal:

„Nesmírně mě zajímá, zda je madame Menouová hezká a jestli přijmete i lokální zvyky a pořídíte si k ní další družky…"

Dotázaný vážným stylem odepsal:

„Drahý generále, moje choť je (…) vysoká, urostlá a v každém ohledu vyhlíží dobře. Má překrásné oči, což je u Egypťanek obvyklé, dlouhé a jak noc černé vlasy. Je dobré povahy a téměř bez odporu přejímá některé evropské zvyky (…). Mohamed sice povoluje pět žen, konkubíny v to nepočítaje, nemíním se tím ale řídit: muslimské ženy jsou příliš náruživé a jedna žena je na mne až dost."

I s Menouovým náboženským zanícením to nejspíše bylo všelijaké.

Korán studoval (ne však svědomitě, neb arabský prorok polygamii nezavrhoval, leč motivace měly být jiné), do mešity chodil každý pátek, pětkrát denně se okázale modlil, klaně se čelem k Mekce, leč už al-Džabartí byl přesvědčen, že jej k tomu vedly spíše politické pohnutky.

Jak vlastně tento svérázný padesátník v uniformě generála a bez vavřínů, ověnčený leda porážkami z Vendée, vypadal a jakou měl povahu?

Začněme srovnáním s jeho předchůdci. Kléber a Bonaparte představovali protiklad mezi vojákem a politikem, oba však byli vojevůdci. Menou a Kléber tvořili ostrý kontrast vojáka a šafáře, který začínal už u vzhledu.

„Jacques Abdalláh Menou," napsal Christopher Herold, *„vyhlížel každým coulem jako číšník či majitel vesnického bistra."*

Měl pravdu, letmá skica, již namaloval v Egyptě Dutertre, jedno z mála Menouových vyobrazení, budí dojem, že zběžně tužkou načrtnuté postavě schází leda zástěra kolem pasu a kapesník proti slunci na hlavě. Dobrosrdečnému hostinskému se ale Menou podobal jen vzhledem, povahou byl někým jiným.

„Tento muž, kterého je konečně čas představit, v sobě spojoval krajní sebelásku s mnohomluvností a hlubokou ignorancí vojenského umění. Měl bezbřehé ambice, postrádal však kvality občanských i vojáckých ctností, které vzbuzují úctu. Zahanbovala ho a téměř drtila zářná pověst generálů, kteří ukázali tak veliké nadání a prolévali vlastní krev, než se tento talent rozvinuli. Nízce na ně žárlil a dělal vše, aby jejich zásluhy zmenšil. Útočil na ně zbraněmi závisti, intrik a udavačství...," tak jej charakterizoval ve svých memoárech Pierre Martin.

Je to ohavná charakteristika, nejspíš však pravdivá a mnohá svědectví dalších pamětníků vyznívají ještě hůře.

„Generála Menoua velká část armády nesnášela: byl to stařec plný pýchy, paličatý a bez odvahy. Francouzi ho nenáviděli, že přešel k islámu, a muslimové, kteří v jeho konverzi neuvěřili, jej pokládali za pokrytce," tak o něm soudil Nicolas le Turc.

V průběhu roku 1800 se u Menoua navíc projevovaly podivné symptomy, které můžeme hodnotit jako paranoidní stavy, stihomam,

a přesvědčení o vlastní výjimečnosti. Generál, vášnivě hájící nutnost v Egyptě zůstat, se dostával do sporů s Kléberem a, jak už bylo řečeno jinde, posílal do Evropy na všechny strany denunciantské dopisy. Kléber ovšem nebral nic z toho vážně a dokonce Menouovi (kterému dal v květnu 1800 správu dvou provincií) nabídl funkci vojenského velitele Káhiry, neboť přes všechno oceňoval jeho schopnosti, které by za jiných okolností udělaly z bývalého aristokrata a ex-křesťana pečlivého náčelníka intendantury či obávaného šafáře na velkostatku.

Už za Kléberova života dával Menou najevo výhrady vůči jeho politice i správě země. Bouřil proti tomu, co označoval za defétismus, měl výhrady k disciplíně, intendanty, pokladníky, dodavatele, skladníky i výběrčí daní, tedy celou armádní i civilní administrativu označoval šmahem za zloděje. Teď, když se stal souhrou okolností vrchním velitelem, získal moc všechno změnit. Problém ovšem tkvěl nejen ve změnách samotných, mnohdy ukvapených a zahájených, aniž se pro ně připravila půda, ale i ve formě, jakou se prezentovaly.

Nový vrchní velitel předně dával okázale a halasně najevo, že odstraňuje neřádstva napáchaná Kléberem, přičemž útočil na osoby, s nimiž mrtvý muž úzce spolupracoval nebo kterých si vážil. Vbrzku došlo na nejvyšších postech k výměně osob, přičemž Menou odvolával především „evakuacionisty", příznivce vyklizení Egypta. Terčem jeho zloby se stal náčelník štábu Damas, diplomat, administrátor a hlavní aktér el-arishské dohody Poussielgue, vrchní armádní komisař Daure a rovněž administrativou pověřený občan Tallien. Všechny čtyři poslal, jak to nejrychleji šlo, do Francie, a současně je v dopisech Bonapartovi osočil tak dokonale, že to pro ně znamenalo konec kariéry. Jistěže mu zbyli další odpůrci mezi armádními veliteli, především divizní generálové Reynier a Lanusse; bez nichž se sice neobešel, jejich kariéru ale dokázal do budoucna rovněž zkomplikovat. Nakonec zůstal obklopen jen patolízaly a přitakávači, což mu náramně vyhovovalo.

Jaké vlastně změny Jacques Abdalláh Menou prosazoval? Zjednodušení armádní administrativy a přísný dozor nad pokladnou, zakázkami, zásobami i jejich rozdělováním, což bylo v pořádku tím spíše, že se v podobných věcech vyznal a doslova se v nich vyžíval. Už v červnu provedl inspekci všech pevností, skladů a vojenských

zařízení, stihl prostudovat všechny štábní písemnosti a začal rozhodovat po svém.

„Tím, že ve svých denních rozkazech ustavičně bouřil proti administrativě, proti správcům skladišť, které označoval jako zloděje, proti zdravotníkům, kteří, jak říkal, jenom počítají, jak dlouho ještě může morem nakažený žít. Myslel si, že tím vším dokazuje, jak vojáky miluje, i to, že se o ně soustavně stará. Zjednodušil rovněž administrativu, přeorganizoval válečný komisariát. Další úředníky násilně včlenil do jednotlivých armádních uskupení. Menou nařídil, že se příděly rýže, dřeva a masa budou proplácet měsíčně v penězích; jen chléb se vydával. Tyto rozkazy mu umožnily snížit ostrahu skladišť. (...) Různými opatření a způsobem, kterým je zajišťoval, ukázal generál nadání pro správu a bylo dokonce možné i ocenit pořádek, jenž do armády vnesl. Vyčlenil fondy tak, že každá jednotka dostávala pravidelně žold. Celý rok VIII tak byl vyplacen a on nezůstal nic dlužen," napsal de Niello Sargy.

Pokud se jednalo o správu Egypta, tam už byla Menouova opatření mnohem horší. Generál, který pokládal zemi na Nilu za francouzskou kolonii, ji chtěl Francii připodobnit a začal v Káhiře, kde poručil bourat celé bloky domů, aby tu vytvořil bulváry. Nejspíše jej k tomu vedla snaha o ozdravení města a současně myšlenka, s níž přebuduje Napoleon III. o půl století později Paříž: širokými ulicemi snadno projde vojsko a povstalci tu hůře staví barikády… Pak, a to bylo víc než na pováženou, začal zasahovat do tradičního muslimského zákonodárství, což byly kroky, jichž by se nejspíše neopovážil ani sultán-chalífa.

„Menou provedl smělé inovace v legislativě země, aniž se přitom ptal šejků, u nichž vyvolal nespokojenost," poznamenal Pelleport.

Zrušil muslimské zákony ohledně dědictví i trestní zákonodárství a vše podřídil orgánům francouzským, zavedl matriky a nařídil povinnou registraci narození i úmrtí, to vše bez příprav, jen na základě svého přesvědčení a nabubřelých proklamací.

„Pominul dva základní prostředky, s jejichž pomocí mohou být taková opatření účinná, sílu a přesvědčování," konstatoval lapidárně Christopher Herold.

„Svoje proklamace k Egypťanům začínal následující formulací:

‚Abd-Allah (otrok Boží) Menou. Není Boha krom Alláha a Mohamed je jeho Prorok. Mír velkým i malým, mír bohatým a chudým, mír všem, kteří věří v Boha.'"

„Muslimy jeho slovní žonglování nezmátlo," konstatoval Pelleport, jenž se mýlil leda v tom, generálovy proklamace byly protkány citacemi z Koránu a náboženskými úvahami přece jen pestřeji i hustěji.

Spoléhal tolik na svoji náboženskou konverzi, slova o Alláhovi a okázalost, s níž se snažil dodržovat rituál modliteb a muslimských obyčejů? Co to vše však bylo platné, když francouzskému veliteli zjevně unikala podstata proklamované víry.

Egypťané přijímali Menouova opatření mlčky a pokorně, neboť jim nic jiného nezbývalo, stále víc jej ale pokládali za renegáta a rouhače, v němž dobře odhadli bezohledného kolonizátora. Neudělal na ně dojem a navíc postrádal smysl pro onu velkolepost, jež nechyběla ani Bonapartovi, ani Kléberovi.

„Vrchní velitel se už neukazoval na veřejnosti a nikoho z muslimů nepřijímal. S muslimy se jednalo pohrdavě. Francouzi je uráželi a nakládali s nimi špatně stejně tak jako Koptové, Syřani a křesťanští Řekové," tvrdil al-Džabartí, jenž byl v té době členem káhirského *dívánu*.

Jenže i Kopty si Menou do jisté míry znepřátelil a silné trhliny se objevily navíc ve vztahu k Murad Bejovi, nyní správci Horního Egypta. Tomu by nejraději úřad odňal, avšak zrušit Kléberem sepsanou smlouvu se naštěstí neodvážil.

Po jak tenkém ledě šlape, to si Menou ani v nejmenším neuvědomoval a nikomu z těch, kteří mu to měli odvahu říci, nehodlal naslouchat. Proč by měl, vždyť se mu vše dařilo! Po nepříteli už nebylo řadu měsíců ani vidu ani slechu, přepady a nájezdy uvnitř země utichly, finanční prostředky přicházely a muslimové nerebelovali.

„V tom čase byly v pokladně peníze, odváděly se nám kontribuce, lid byl pokojný, vojska velkovezírova nedávno poražená, vojenský duch posilovala naděje, že nám bude mít francouzská vláda čas poslat posily dřív, než vznikne nová armáda, která by na nás zaútočila," konstatoval de Niello Sargy.

Měl pravdu, jenže se nejednalo o Menouův úspěch, jen o sklízení plodů a výsledků Kléberova úsilí. Peníze začaly přicházet dík reformám mrtvého generála, nepřítel mlčel v důsledku bitvy u Heliopolisu,

beduíny a divoké šejky držel na uzdě francouzský spojenec Murad Bej a lid nekveruloval díky krvavým porážkám dosavadních povstání, na něž dosud nikdo nezapomněl.

Menouova pýcha, sebevědomí a touha zůstat v Egyptě šly tak daleko, že už týden po Kléberově smrti odmítl Smithovu nabídku z 9. června na obnovu jednání. Učinil tak způsobem nejen nezdvořilým, ale i urážlivým, kterým dal najevo podezření, že za atentátem na Klébera stojí Angličané:

„Vaši spojenci Turci," psal Menou, *„použili k pomstě (...) dýku, zbraň zbabělců. (...) Francouzi by rádi věřili, že za to mohou pouze Osmani."*

Odpovídal sebevědomě, neboť žil v přesvědčení, že za pár let vybuduje francouzský Egypt s bavlníkovými a indigovými plantážemi, rozsáhlým obchodem s Evropou i černou Afrikou, odkud chtěl dovážet otroky, slonovinu, zlatý prach a koření, že města rozkvetou po evropském způsobu a všemu že povládnou osvícení Francouzi, jimž budou muslimové pokorně i vděčně sloužit.

„Vězte, že Egypt se už navždy stal majetkem Francie. Musíte v tuto pravdu uvěřit a vyznávat ji, jako vyznáváte, že není boha kromě Alláha," tvrdil *dívánu*.

Bylo to urážlivé, rouhačské, nabubřelé i hloupé a Menou v nejmenším netušil, že se jeho vláda nad Egyptem za pár týdnů sesype doslova jako domek z karet. U Aboukiru totiž došlo k dalšímu vylodění nepřátelských sil, jenže tentokrát se nejednalo o vojáky turecké, ale britské!

Britské vylodění a bitva u Canopu

Britové zaútočili na Egypt v čase, kdy se Bonaparte konečně začal o opuštěnou *Armée d'Orient* vážně zajímat. Takřka zázračně a na poslední chvíli dobyté vítězství u Marenga mu k tomu dalo předpoklady i možnosti jak vnitropolitické, tak zahraniční. Nad Melasovými Rakušany vyhraná bitva a po ní následující příměří sice neznamenaly konec války s druhou protifrancouzskou koalicí, uvolnily ale část sil i prostředků. Válka v Itálii dohasínala a První konzul si konečně mohl

dovolil uvažovat, že pošle pár tisíc vojáků do země pyramid. I v Paříži se jeho postavení upevnilo natolik, že vnitřní opozice utichla. Vláda byla pevná, nové zákony, které země v podobě *Code civil* dostala, zapouštěly kořeny, měna se stabilizovala a zpevňovala, v německých zemích postupovala francouzská vojska na východ a na obzoru se začínala rýsovat vidina pro Francii výhodného míru.

Bonaparte se ovšem neukvapoval a po celou druhou polovinu roku 1800 neposlal za moře víc než depeše, noviny, munici, zdravotnický materiál, něco výstroje, zdraví i morálku upevňující pálenku a pár civilistů-odborníků, zejména lékařů a umělců. V prosinci ovšem generál Moreau porazil u bavorského Hohenlinden další rakouskou armádu, načež začal postupovat směrem na Vídeň. V lednu 1801 zvítězil generál Brune nad Rakušany u italského Pozzola a krátce nato se začalo jednat v Lunéville o míru. Z protifrancouzské koalice tak vypadla Svatá říše římská národa německého i všechny dědičné země habsburské a poté zanedlouho snadno přemožené Neapolsko. Současně se před Bonapartem rýsovala lákavá naděje na francouzsko-ruské spojenectví, neboť Bonapartovými úspěchy oslněný Pavel I., imperátor vší Rusi, z protifrancouzské koalice vystoupil. Jediným spojencem Velké Británie zůstalo jen Turecko a nad oběma zeměmi se stahovala mračna, neboť První konzul a ruský car se začínali zabývat projektem na společné tažení do Indie. Cesta pochopitelně vedla přes Osmanskou říši a mířila na nejlukrativnější britskou kolonii.

Jediný kaz na vývoji situace představovala pro Bonaparta Malta, která se 5. září 1800 vzdala Britům. To poněkud komplikovalo přísun pomoci do Egypta, leč 23. ledna vyplulo z Brestu sedm francouzských řadových lodí pod velením admirála Ganteauma, které měly doprovodit z jihofrancouzských přístavů konvoj s materiálem a zhruba pěti tisícovkami francouzských vojáků až do egyptské Alexandrie.

Zdaleka už to nebyla pomoc, která by umožnila vytvořit francouzský Egypt. Bonapartovi stačilo, aby jej nějaký čas udržel, neboť dva dny po Ganteaumově vyplutí, 25. ledna, zaslal vládě Jiřího III. mírové návrhy a turecké vládě nabídku na obnovení jednání, v nichž nastínil i možnost, že zemi na Nilu vyklidí. Paradoxně k tomu došlo téměř ve stejné době, kdy Menou rozesílal z Káhiry na všechny strany proklamace o tom, že Egypt zůstane už navždy francouzský...

Britové ovšem měli o situaci ve Středomoří podstatně lepší přehled a pod dojmem úspěchu dosaženého na Maltě i s vidinou hrozby, která z možnosti francouzsko-ruské aliance plynula, začali velice rázně jednat. Už v říjnu 1800 dostal admirál Keith od své vlády instrukce, aby se připravil na přepravu britského expedičního sboru do Egypta. Jednalo se o 17 000 mužů pod velením šestašedesátiletého sira Ralpha Abercrombyho, vojáka, který zažil Sedmiletou válku, boje s revoluční Francií v Nizozemí, válku se Španěly v Západní Indii i nešťastný britsko-ruský pokus o invazi do Batavské republiky roku 1799. Toto jádro měl podpořit britský kontingent pod velením lorda Bairda (z Indie a Kapského Města), který měl vplout do Rudého moře a udeřit Francouzům do týlu.

Expediční sbor sira Abercrombyho se shromáždil v listopadu na nedávno dobyté Maltě a v prosinci odtud vyplul, zatím však ne k Egyptu, ale jen k zálivu Marmorice na maloasijském pobřeží proti ostrovu Rhodos. Tam začali vojáci v červených stejnokrojích nacvičovat vyloďovací operaci a zvykat si na podmínky podobné egyptským. Zatímco se takto aklimatizovali, odplul generálmajor sir John Moore do palestinské Jaffy, aby s Velkým vezírem Jusufem probral a připravil koordinaci akcí. Když se 20. ledna 1801 do zálivu Marmorice vrátil, musel siru Abercrombymu bez obalu říci, že s Jusufovou armádou počítat nelze, neboť je od porážky u Heliopolisu ve stádiu rozkladu a plná moru, na který umírá měsíc co měsíc tisíc mužů. Britský velitel tedy na pomoc starého tureckého *sadrazama* rezignoval a usoudil, že spolehnout se může leda na menší síly pod přímým velením *Kapudan Paşi* (což byl kupodivu z latinského *capitanus* vzniklý titul osmanského ministra námořnictva a vrchního velitele loďstva, který si můžeme zjednodušit na pojem velkoadmirál; v letech 1792 až 1803 jím byl, psáno moderní turečtinou, Kücük Hüseyin, foneticky Kydžyk Hysejn).

Generál Abercromby

Dne 21. února vyplul konvoj s Abercrombyho vojáky od maloasijských břehů směrem k Alexandrii. Den předtím, 20. února, vydal Bonaparte ve Francii proklamaci k *Armée d'Orient*, v níž před britskou invazí varoval a vyzýval vojáky, aby každého Brita srazili svými bodáky zpět do moře. Téhož dne ovšem se do Toulonu vrátil admirál Ganteaume s onou pětitisícovkou francouzských vojáků, neboť usoudil, že plout do Alexandrie je příliš riskantní. Pouze fregaty *La Justice* a *L'Égyptienne* s osmi sty pěšáky a municí dorazily koncem února až do Egypta a nedlouho po nich přistály v Alexandrii ještě fregata *La Régenerée* s brigou *Le Lodi*, které Menouovi dopravily dvě stovky vojáků.

Bonaparta přivedl Ganteaumův návrat do stavu zuřivosti, který byl patrný i z rozkazu, poslaného z Paříže 25. února.

„Musíte přivézt Armée d'Orient *pomoc za každou cenu!"* stálo v něm.

Trvalo ovšem do 19. března, než admirál znovu vyplul, ke své smůle však zjistil, že má blízko britské válečné lodi admirála Warrena, které nedlouho předtím vpluly do Středozemního moře z Atlantiku, načež zavelel obrátit kormidla a vrátil se.

V den, kdy Ganteaume vyplouval z Toulonu podruhé, se na egyptském pobřeží už jedenáctý den bojovalo a nutno podotknout, že Menou zanedbal, co mohl. Už jeho preventivní opatření se vyznačovala nepochopením situace a nedostatkem přehledu.

„Generál Menou," píše Martin, *„který nechtěl slyšet o možnosti útoku z moře, nechal v souladu se svojí koncepcí celé pobřeží bez jednotek. Jen dvě tisícovky pěšáků a dvě stě mužů jezdectva pod velením generála Frianta měly za úkol bránit Alexandrii, Aboukir i Rosettu. Menou, jenž byl den ode dne víc zachmuřený, držel armádu zcela zbytečně seskupenou kolem své osoby v Káhiře. Toto soustředění by nicméně představovalo velkou výhodu, kdyby byla jeho účelem pohotová přítomnost jednotek a kdyby se rychle vyrazilo k prvnímu ohroženému místu."*

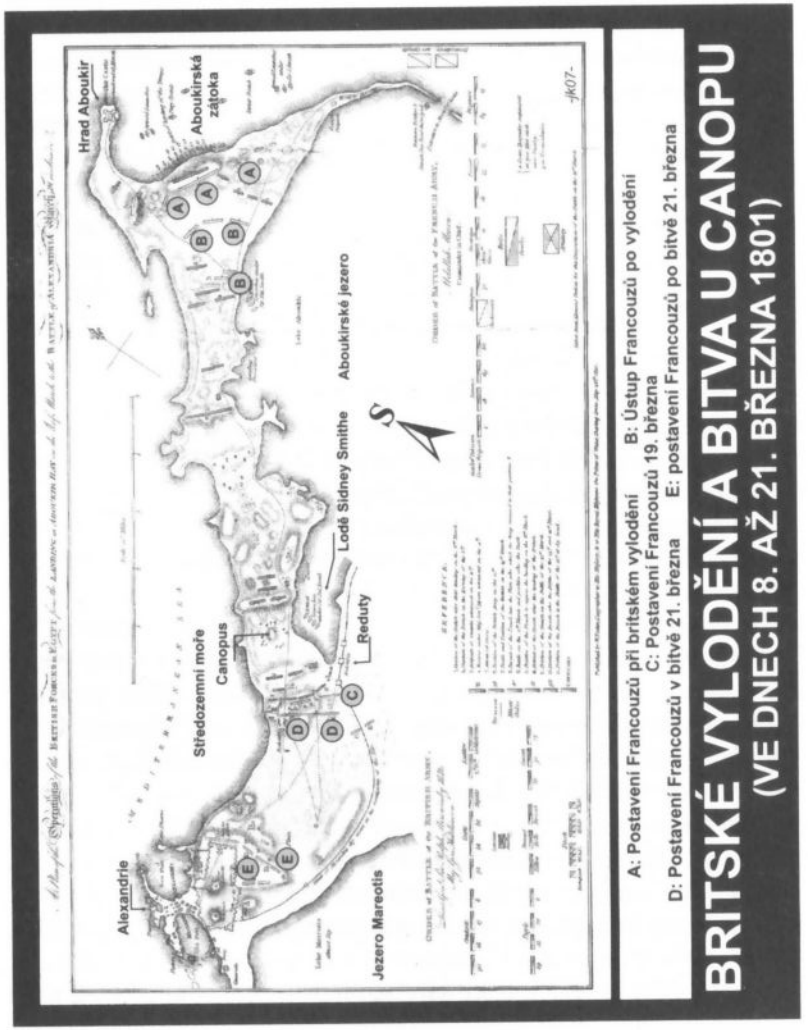
Britský konvoj doplul na dohled k aboukirské zátoce už 1. března

a týž den jej francouzské hlídky zpozorovaly, což ohlásily do Alexandrie, odkud putovala depeše ihned do Káhiry. Jenže uplynulo celých sedm dní, během kterých nepříznivé počasí Abercrombymu bránilo ve vylodění, a Menou nic nepodnikl. Zprávu od generála Frianta dostal 4. března ve dvě odpoledne, Káhiru ale opustil s vojskem, které měl od první chvíle k dispozici, až za dalších osm dní, tj. 12. března. Bylo to nejen neomluvitelné, ale i nepochopitelné, obzvláště připomeneme-li si rychlost Bonapartovy reakce při tureckém vylodění, či Kléberův pochod na Heliopolis! Rychlost přitom mohla představovat hlavní z Menouových trumfů.

„Při té příležitosti," psal Pelleport, *„mezi námi kolovaly karikatury, kterým jsme se navzdory vážnosti situace dost nasmáli. Menou na nich byl, jak sedí na želvě, za sebou má několik velbloudů, na nich ženu a syna, kuchyňské haraburdí, turban, výtisky* Journal de la Colonie, *svých prakticky oficiálních novin, a tak dále..."*

Kdyby vyrazil hned, jen s tím, co měl po ruce, zastihl by Brity mnohem méně připravené a sil by měl zhruba stejně. Obavy o Káhiru mohl pustit z hlavy, tu by pro něho udržel Murad Bej, schopný vzdorovat případně i diverzním operacím nevelkého britského pomocného sboru od Rudého moře. (Bairdovi červenokabátníci se překvapivě nevylodili v Suezu, ale mnohem jižněji v Kosseiru, a do probíhající kampaně nijak nezasáhli...)

Menou, jako vojevůdce naprosto nezkušený i opatrný, nedokázal uvažovat strategicky a nic podobného neudělal, jen čekal a shromážděné síly tříštil. Reyniera poslal zbytečně na Bilbeis, Moranda na Damiettu, Lanusseho na Aboukir, a když některý z nich protestoval či vysvětloval, dával jim jeden jediný rozkaz, poslouchat! Dne 11. března nicméně i on pochopil, že chybuje, načež povolal zpět, co mohl, a ostatním poslal instrukce, aby se připojili cestou na Alexandrii. Chystal se vytáhnout, jenže jedno bláznovství nahradil druhým. Pracně shromážděnou armádu znovu rozdělil, takřka polovinu nechal pod velením generála Belliarda v egyptském hlavním městě, o které měl strach, a s druhou půlkou se dal 12. března na pochod ke Středozemnímu moři. To už byli Britové čtvrtý den na souši, neboť Abercrombyho vyloďovací operace proběhla v zátoce Aboukir 8. března.

„Kolem půl sedmé ráno (17. ventôsu, pozn. překl.) *se ke břehu pustila nezměrná směsice vojáky přeplněných šalup (....). Francouzi se připravili k boji na výšinách proti ohroženému úseku. Nepřítel postupoval ve velmi dobrém pořádku a v nezměrné šíři, jen usilovně se snažící veslaře bylo vidět, neboť vojáci leželi v lodích, a vše směřovalo ke břehu rychle a postupem tak pravidelným, že se na břeh vylodilo naráz a v jediném okamžiku šest tisíc mužů, chráněných rychle i přesně vedenou palbou z dělových člunů. Těch šest tisícovek zasáhla prudká střelba, déšť kartáčů a protiútok na bodák natolik rázný, že jejich pravou stranu srazil zpět, tu však podpořila silná kolona zleva (...). Zuřivě jsme se bili od sedmi do devíti, pak nám ale nezbylo než ustoupit,"* vzpomínal Miot.

Nácvik, prováděný u Marmorice, udělal své a celá britská vyloďovací operace proběhla navzdory prudké francouzské palbě obdivuhodně rychle i ukázněně.

„Jakmile jsme připluli na dosah břehu, ocitli jsme se v palbě patnácti děl; první salvu vypálili plnými kulemi, druhá byla kartáčová a pak na nás střílely i muškety. Čluny dál přistávaly rychle po sobě a vojáci i námořníci vyskakovali. Mnozí byli zabiti či raněni a řada člunů se potopila a kartáčová palba i střelba z mušket byla opravdu hustá," hlásil Abercrombymu jeho náčelník štábu Moore, který ztráty při vylodění odhadl na šest stovek mužů.

Navzdory zuřivé obraně se dobře vycvičeným červenokabátníkům podařilo vytvořit malinké předmostí, odkud vyrazili na zteč první vlny dun. V té chvíli začal Friant, jenž měl k obraně celého prostoru od Aboukiru po Alexandrii pouhých 1550 pěšáků se 180 jezdci, ztrácet půdu pod nohama a dal se na ústup. Britové okamžitě přistoupili ke druhé nacvičené fázi, k vylodění děl.

Sotva měl sir Abercromby svoje muže pohromadě a seřazené, dal povel k postupu na západ, k Alexandrii, a s pevností na výspě aboukirské kosy se nijak nezdržoval. Stačilo tu nechat nevelký odřad, který měl počkat, až se izolovaná dvousetčlenná posádka vzdá.

Postupující hlavní britské síly narazily několik kilometrů před Alexandrií na silný odpor Francouzů, kteří vzdorovali až do 13. března, načež se stáhli zpět, směrem k rozvalinám starověkého města Canopus. Tady se jim Jacques Abdalláh Menou, který dorazil

do Alexandrie 19. března, o dva dny později, 21. března (což bylo den poté, kdy kapitulovala dvousetčlenná posádka pevnosti Aboukir), postavil, přičemž se předem připravil o dvě hlavní výhody, čas a početní převahu.

„Nejspíš zaměnil Angličany za Turky a sám o sobě si myslel, že je Bonaparte," takto si Menouovo počínání vysvětloval Christopher Herold, s nímž nezbývá než souhlasit.

„Příliš dychtil po tom, aby vystupoval jako útočník," napsal o Menouovi britský podplukovník Robert Wilson, který byl přesvědčen, že se Francouzi měli uzavřít v Alexandrii a z té vzdorovat; Abercrombymu by podle něho za nějaký čas nezbylo než odplout.

„Když se Menou přiblížil k nepříteli," tvrdí Martinovy paměti, *„upadl do ještě větších rozpaků. Nevyznal se ve svém postavení, neuměl vydávat rozkazy a nakonec nepřímo vyzval generála Lanusseho, ať mu vyjeví, kterak by si plán bitvy představoval. Ten se ihned poradil s generálem Reynierem a oba pak poslali vrchnímu veliteli plán, jenž on okamžitě vtělil do denního rozkazu."*

Pelleportovy paměti něco z předchozího svědectví upřesňují a celý záměr charakterizují takto:

„Ke svedení bitvy bylo nutno vypracovat plán útoku, jenže vztahy s většinou generálů měl Menou takové, že mu nedovolovaly, aby je požádal o pomoc. Lagrange, jeho náčelník štábu, mu nakonec pomohl z rozpaků: sešel se s Reynierem, Lanussem a Roizem, kteří plán sestavili. Tkvěl ve velkém náporu na nepřátelské pravé křídlo a poté, co by bylo zatlačeno, v náporu na střed. Levé křídlo by tvořila jen jediná naše divize. Nakonec, v příznivé chvíli, by se nasadilo naše jezdectvo. Menou tyto dispozice schválil a bylo dohodnuto, že Reynier povede pravé křídlo z pěti půlbrigád. Rampon měl střed ze dvou půlbrigád a batalionu granátníků a Lanusse křídlo levé ze čtyř půlbrigád..."

Vymyslet se tu mnoho nedalo, terén neskýtal žádnou možnost manévrového boje a lepší by bylo bitvu vůbec nepodstoupit, to však Menou nehodlal dopustit, i když jeho síly čítaly jen 12 000 mužů. Abercromby (který by byl slabší, kdyby Menou nenechal Belliarda v Káhiře) měl 17 000 vojáků.

„Za rozbřesku se nalézala francouzská armáda v tomto postavení:

generál Reynier vpravo, generál Rampon na středu, generál Lanusse vlevo a generál Roize velel všemu jezdectvu. Angličané se nacházeli v postavení, které neměřilo délkou rozvinutí více než 1300 sáhů, a obě křídla měli krytá, pravé mořem a levé jezerem Maadieh," psal Miot.

To, jinak řečeno, znamenalo pevnou pozici, která se nedala vzít obchvatem a na niž šlo útočit pouze čelně.

„Bylo by potřeba zázraku a Bůh se zařekl, že Abdalláhu Menouovi vítězství neposkytne," mínil Pelleport.

Útok zahájili nad ránem generálem Friantem vedení dromedáři, kteří nechali zvířata za sebou a postupovali pěšky. Zmocnili se jednoho redansu, odkud dali zprávu Lanussemu, který vyrazil ve dvou útočných kolonách vedle sebe. Levá pod generálem Valentinem měla postupovat podél moře a skrz starověký římský tábor, pravá generála Sillyho čelně na klíčovou britskou redutu. Lanusse se postavil Sillyho mužům do čela, probíjel se k cíli navzdory husté palbě polní artilerie i dělových člunů a postup se mu dařil, byť byl s každou minutou pomalejší. Potřeboval, aby Valentin prošel stanoveným směrem a stočil se redutě do týlu či boku, avšak ten ztratil s 18. řadovou půlbrigádou orientaci a mířil na redutu rovněž čelně. Lanusse, který to viděl, pobodl koně, vyrazil za Valentinem, aby ho na omyl upozornil, v té chvíli jej ale zasáhla britská kule do nohy.

„Nápor zeslábl, vojáci se rozptýlili, aby se chránili před střelbou. Silly při postupu narazil na 32. půlbrigádu, která patřila k Ramponovi, jenž se dostal příliš vlevo, a tato neblahá okolnost vyvolala zmatky. Řady se rozpadly, velitelé ztratili v té tlačenici autoritu a nepřátelská palba nás vyhnala. Útok generálů Lanusseho a Rampona zcela ztroskotal a udělat se už dala jediná věc, vyhlásit ústup na Rahmanieh, přičemž by se v Alexandrii nechali pouze jednotky nezbytné k obraně města," mínil Pelleport.

Jinými slovy to znamenalo vyvázat se z boje, ustoupit k jihu, směrem na Káhiru, spojit se s Belliardem a pak uvažovat o nové ofenzívě. Schopnější velitel by nepochybně dokázal pokračovat v původním záměru, neboť cílem Lanusseho útoku bylo odpoutat pozornost od Reynierova pravého křídla, které mělo provést ve vhodné chvíli rozhodující úder. Pokud by se takový útok povedl,

mělo pěchotu podpořit Roizeho jezdectvo a průlom dovršit, vrchní velitel, na němž bylo, aby příslušný rozkaz vydal, však udělal něco naprosto jiného.

„Menou na nic nemyslel, procházel se za armádou a ten, kdo ho spatřil, by si málem myslel, že ho celá ta věc pranic nezajímá" vyprávěl Pelleport. *„Naneštěstí se potkal s jezdectvem a připomenul si, že v podobném místě došlo k Muratovu brilantnímu útoku. Nedbal, že se okolnosti liší, vzpomínku pokládal za šťastné vnuknutí, neztrácel ani chvíli a vydal Roizemu rozkaz, aby vjel do nepřátelského postavení a rozšavloval mu pěchotu."*

Roizeho jezdectvo čekalo tak, jak to bylo dohodnuto v celkovém plánu, a jeho velitel dobře věděl, že příhodná chvíle zatím nenastala. V té chvíli se u něho objevil Menou, který měl poslat rozkaz k útoku Reynierovi, místo toho ale vše obrátil a nařídil útok jezdectvu. Bylo to nesmyslné a neúčelné, Roize mohl mít úspěch jen v součinnosti s pěchotou, jenže Reynier stál dosud ve východišti a střed i levé křídlo ustupovaly.

„Udivený Roize si nechal v postavení, v němž se nalézal, onen rozkaz třikrát opakovat. Chtěl nezkušenému veliteli pomoci a vysvětloval mu zbytečnost takovéhoto útoku. Generál Menou na něm trval. Roize tedy zvedl pravici ke klobouku, pak se hrdě ke svému jezdectvu otočil a křikl: ‚Dragouni, pojeďme na smrt!' Vyrazil a vedl svoje jednotky s odvahou, která mu vynesla tak lichotivou pověst v bitvě 7. thermidoru (tj. v den bitvy u Aboukiru, pozn. překl.), *najel na Angličany, prorazil první linii, pronikl i druhou a slavně vypustil duši na záloze, kde se nacházel Abercromby...,"* vyprávěl o onom jezdeckém útoku Miot.

Pelleport dodává:

„Broussardova brigáda vyrazila kupředu, zaútočila na první nepřátelskou linii. Rozbila pár praporů, pak ale byla napadena čelně i z boků, přišla o řadu jezdců a stáhla se. Roize se postavil do čela druhé brigádě, obnovil útok, smetl vše, co mu stálo v cestě, a probil se až ke druhému sledu, kde se nacházel i anglický vrchní velitel, jenž utrpěl zranění. I Roize ale podlehl a jeho jednotky byly nuceny po heroickém úsilí ustoupit. To skvělé jezdectvo bylo zcela rozvráceno a jeho stav se zmenšil na polovinu"

Čtyřicetiletý César-Antoine Roize, hrdina od Mondovi, skutečně na čele svých dragounů padl.

Generál Reynier zatím vyslal několik pobočníků s naléhavou žádostí o rozkazy, nedostal však odpověď, neboť Menou už se k ničemu dalšímu neodhodlal.

„Nakonec byl mezi devátou a desátou nařízen ústup, jenž se provedl přesně, spořádaně a tak, že vojska zaujala před Alexandrií pozici, která korespondovala s anglickou. Tam se opevnil první sled, opřený pravou stranou o kanál a levou o moře. Od té chvíle se přešlo do obrany," uzavřel Miot stručné líčení onoho dne.

Byla to velmi krvavá bitva, v níž (podle relace britského podplukovníka Wilsona) Francouzi ztratili na 4000 mrtvých, raněných a zajatých, tedy třetinu stavu. Britové měli podle téhož pramene, který vlastní ztráty nejspíš podhodnocuje, přibližně 240 zabitých a 1250 raněných. Mezi raněnými se nalézal i sir Abercromby, jejž zasáhla z velké vzdálenosti zbloudilá kulka, kterou nedokázal chirurg vyjmout. Britský velitel, převezený na palubu, *H.M.S. Foudroyant*, zemřel sedm dní po bitvě.

„Nikdy jsem neviděl bojiště tak pokryté těly," zapsal si do deníku sir John Moore, jenž utržil zranění na levé noze.

„Generál Lanusse, válečník plný odvahy, byl těžce zraněn," píše Nicolas le Turc. *„Menou se na něho přišel do jeho stanu podívat a rozplakal se. Generál Lanusse mu řekl: ‚Nejste hoden vést republikánskou armádu, leda kuchtíka byste v ní měl dělat. Do kuchyně vás měli dát a nechat vás loupat cibuli. Za celé to neštěstí vděčíme vaší pýše a neschopnosti...'"*

Devětadvacetiletý divizní generál François Lanusse, veterán Bonapartova italského tažení, zemřel nedlouho po bitvě na následky zranění a amputace, kterou si rána vyžádala.

Menou ustoupil 22. března do Alexandrie, situace se však už diametrálně lišila, neboť za hradbami teď stanul s poraženými vojáky, s jednotkami o třetinu zmenšenými a s podřízenými, kteří v něho naprosto ztratili důvěru i poslední zbytek respektu.

Britové zatím přenechali obléhání Alexandrie tureckému velkoadmirálu Hÿsejn Pašovi, který se u Aboukiru vylodil 25. března se šesti tisícovkami janičárů, a sami vytáhli na Rosettu pod velením generála Johna Helyho Hutchinsona, který nahradil Abercrombyho. Za sebou nechali jen své zákopníky a inženýry, kteří do 13. dubna rozšířili pro Sidney Smithovy lodě šíji mezi mořem a Aboukirským jezerem, dnes vyschlým, tehdy však pokrývajícím 14 000 hektarů plochy, načež zčásti vysušili jezero Mareotis *(Mariout, Maryut)* jižně od Alexandrie. Jeho vody se valily prokopaným korytem přes Alexandrijský kanál z převýšení šesti stop a z velké části jižní stranu Alexandrie zaplavily, což blokádu nesmírně usnadnilo.

Hutchinson se zmocnil Rosetty 2. dubna a zahájil postup proti proudu levého břehu Nilu, kam za ním poslal osmanský *Kapudan Paşa* část svých sil, neboť u zaplavené Alexandrie všechny nepotřeboval. Dne 9. května zaútočily britsko-turecké jednotky u El-Rahmanieh na Francouze pod velením generála Lagrangeho a donutili je k ústupu na Káhiru. Fakticky tím přetnuli spojení mezi obleženým Menouem a Belliardem, který se 12 000 muži zůstal na Menouův rozkaz v Káhiře. V té době překročil syrsko-egyptskou hranici i Velký vezír Jusuf s 15 000 tureckými vojáky, obsadil Damiettu a začal postupovat proti proudu pravého břehu Nilu.

Dvaatřicetiletý divizní generál Auguste-Daniel Belliard, veterán od Castiglione, Rivoli a Caldiera, zvažoval, co podniknout, zda bránit Káhiru, nebo ji vyklidit, ustoupit směrem na Horní Egypt, tam spojit síly s Murad Bejem a společně vyrazit do protiútoku. Druhá varianta vyhlížela velmi nadějně, jenže egyptská hvězda Francouzům už pohasla, neboť vzápětí dorazila k Belliardovi zpráva, že velký mamlúcký válečník, nejprve neúnavný nepřítel a posléze věrný spojenec, zemřel 22. dubna cestou do Káhiry na mor. Jeho následník, Osman Bej Tambordži, se už dohodami s Francouzi necítil vázán (k čemuž nepochybně přispěl svými postoji k mamlúkům i Menou) a 28. května 1801 přešel s 1500 jezdci na britskou stranu. Vzpomínky sira Roberta Wilsona i písemnosti sira Sidney Smithe ovšem naznačují, že o změně strany uvažoval z politických důvodů už

i Murad Bej. Bylo to pochopitelné, Francouzi ztráceli moc, mamlúci netoužili po nadvládě Porty a hledali protiváhu; v daném případě ji představovali už jedině Britové!

Hutchinsonovi červenokabátníci s Turky velkoadmirála Hÿsejn Paši a mamlúky Osman Beje přitáhli po levém břehu Nilu na dostřel děla od Káhiry teprve 19. června. Téhož dne se na pravém břehu objevili i Turci *sadrazama* Jusufa a britští inženýři začali budovat přes Nil lodní most, aby měly obě strany mezi sebou kontakt. Belliard, zjevně vývojem událostí zaskočený a nejspíše i zvažující, má-li nějaké plýtvání se životy Francouzů smysl, zůstal zcela pasivní, soustředil se jen na kontrolu civilního obyvatelstva, neboť vzpouru v Káhiře nepotřeboval a 22. června poslal svého vyslance do britského ležení s nabídkou kapitulace. Jednání trvalo pět dní, pak došlo k podpisu, přičemž při onom zvláštním obléhání nepadl z té či oné strany jediný výstřel! Nutno ale podtrhnout, že ze strany francouzského velitele nešlo o projev zbabělosti ani o malomyslnost: tento muž dokázal a mnohokrát v dalších čtrnácti letech ještě prokáže, že je statečný i schopný!

Podmínky kapitulace se takřka nelišily od dohody z El-Arishe, kterou uzavřel už Kléber, což dává Belliardovu počínání zcela jasný smysl. Jediný dodatek tvořila pasáž o zaručení bezpečnosti těm rodilým Egypťanům, kteří s Francouzi spolupracovali. Francouzští vojáci se zatím intenzivně připravovali na odchod a prodávali veškerý movitý majetek včetně svých orientálních milenek, což jim těžko mít za zlé. Do této horečné a na rozdíl od válčení přece jen smysluplné činnosti dorazil 4. či 5. července z obležené Alexandrie Menouův rozkaz, který nařizoval porazit nepřátele, nebo zemřít. Komentáře mnohých, generalitou počínaje a prostými vojáky konče, říkaly, že podobný rozkaz mohl dát jen naprostý hlupák.

Nutno poznamenat, že Hutchinsona a Brity Belliardův postoj, třebaže podpořený celým štábem i válečnou radou, zaskočil a překvapil. Byli pochodem vyčerpaní, začínali mít problémy se zásobováním, chybělo jim obléhací dělostřelectvo a projevily se u nich nemoci, které Francouzi dobře znali, mor i ophtalmie. O tureckých jednotkách mohli konstatovat, že je to jen horda naprosto nedisciplinované chátry. Následkem toho všeho si nestáli právě skvěle a Belliardův vyjednavač dorazil k Hutchinsonovi

v době, kdy už britský generál zvažoval, zda nemá odtáhnout zpět k severu.

Káhiru Francouzi opustili 10. července (21. messidoru) se všemi vojenskými poctami, zbraněmi, výstrojí, trofejemi, povozy a navíc s tělem milovaného Klébera. Když jeho rakev vyzvedli, defilovali kolem ní ve dvojřadu, vzdávali ostatkům zbraní čest a turecká i britská děla k tomu pálila čestné salvy.

„Každý voják, který kolem procházel, měl výraz, jako kdyby tam spočíval jeho dobrodinec či ostatky jeho otce," napsal sir Robert Wilson.

Slavnostní a důstojná ceremonie skončila. Směrem na sever se vypravilo (ženy a děti nepočítaje) 11 168 bojeschopných příslušníků pozemního vojska a 334 námořníků, 1300 nemocných a 82 francouzských civilistů, k nimž se přidalo 760 Koptů, Řeků a mamlúků, kteří chtěli odplout do Francie. Přesun i následná evakuace proběhly svrchovaně spořádaně a bez jakýchkoliv vážnějších incidentů; Britové si počínali ohleduplně a vpravdě gentlemansky, Turci se chovali vstřícně, neboť byli z duše rádi, že vše skončilo. Pokud šlo o další osud Káhiry, napsal Nicolas le Turc toto:

„Jeho Výsost Velký vezír nechal při svém vstupu do Káhiry zveřejnit generální pardon všemu lidu a zejména křesťanům. Všechny vášně, které během francouzského pobytu mezi muslimy a křesťany vládly, měly skončit. Jeho Veličenstvo sultán odpustilo všem, v důsledku čehož se nikdo už neměl dopouštět aktů pomsty či nepřátelství."

Tak úplně se to nezdařilo, pár hlav přece jen při vyřizování osobních účtů padlo.

Francouzští vojáci a s nimi spjatí civilisté pochodovali z Káhiry a evakuované Gízy na Rosettu, kde řídil jejich naloďování sir John Moore, který si počínal s velkým porozuměním i taktem, byť to nebylo nijak snadné. Belliardovi muži se rovněž chovali vstřícně, měli dobrou náladu a mnozí z nich se s britskými vojáky dokonce bratřili. Přípravy na naloďování proběhly ve dnech 31. července až 7. srpna a všechny transportní lodě dopluly bez vážnějších problémů i událostí v říjnu k francouzským břehům, kde se navrátilci vylodili.

Jeden jediný muž se nesměl do svého domova či do Paříže vrátit: generál Jean-Baptiste Kléber. Zvláštní Bonapartův rozkaz z 9. října

nařizoval, aby tělo mrtvého generála vyložili na ostrůvku If proti Marseille. Ve zdejší pevnůstce, sloužící i jako vězení (tak dobře známé z Dumasova románu *Hrabě Monte-Cristo*), mělo být dočasně uloženo a tato dočasnost se protáhla až do Napoleonova pádu. Zatímco Desaixe, padlého u Marenga, nechal První konzul pohřbít s velkou pompou v Průsmyku Velkého svatého Bernarda, Klébera, který si tropil z vládce Francie šprýmy, kreslil jeho karikatury a psal na něho ostré stížnosti bývalé vládě, doslova uvrhl do zapomnění. Tělo muselo čekat až do roku 1818, kdy je nařídil král Ludvík XVIII. převézt do Štrasburku. Tam, v srdci rodného města, na náměstí, jež nese dnes jeho jméno, a pod monumentální sochou, odhalenou roku 1838, spočívá velký revoluční generál dodnes.

V době, kdy Belliard a jeho muži odplouvali do Francie, se Menou stále bránil v Alexandrii, přesněji řečeno tu byl uzavřen, neboť o obraně těžko hovořit. Měl 7000 bojeschopných mužů, které obléhalo 4000 vojáků generála Cooteho, přesto nepodnikal výpady, nevyvíjel žádnou bojovou aktivitu a omezil se pouze na dvě věci, na patetické věty o hrdinství (což byla při jeho mnohomluvnosti spíše barokně košatá souvětí) a terorizování, šikanování i pomlouvání podřízených. Jean-Louis Ebenezer Reynier, Menouův zástupce, se stal za kritiku vrchního velitele i urážky (o vrchním veliteli prohlásil, že je to sebestředný ignorant, což generál Destaing Menouovi donesl) hromosvodem hněvu, který vyvrcholil ojedinělou událostí. Menou poslal Destainga, svého náčelníka štábu, aby Reyniera zatknul, což bylo provedeno tak, jak to vylíčil Martin.

„Destaing (...) shromáždil tři sta mužů pěchoty, padesát jezdců, jedno dělo, sapéry, atd. a s tímto tělesem chrabře vyrazil oblehnout dům generála Reyniera, jenž o ničem nevěděl a klidně odpočíval. Vpadli do domu ze všech stran, načež do Reynierova pokoje vstoupil chef de bataillon *Novel, pobočník generála Menoua, a Reynierovi sdělil rozkazy, jež dostal, tedy to, že ho má odvést na palubu lodi, která odplouvá do Francie...“*

Byl to vskutku originální způsob, jak skoncovat s kritikou. Podobně Menou naložil už dříve s dalšími nepohodlnými odbojníky, bývalým Kléberovým náčelníkem štábu Damasem, vrchním komisařem Daurem, *adjudant-général* Boyerem i pár dalšími; ty

všechny „vyhostil“ do Francie na Britům ukořistěném avisu *Good Union*.

Generál Reynier

Spíše udivený a rozhněvaný než znepokojený Reynier nekladl odpor, neprotestoval, jen sedl za stůl a napsal Menouovi dopis takřka na rozloučenou, přičemž svému pobočníkovi poručil pořídit kopie a ty pak rozeslal přátelům.

„Osobně mě těší, že už nemusím přihlížet tak nechutnému představení, jakým jsou vaše operace, a komunikovat přitom s mužem, kterým ze srdce pohrdám. (...) Vaše neuvěřitelná svéhlavost a spolu s tím i notné bláznovství přivedly armádu do politováníhodného stavu...,“ napsal.

Byl odveden na brigu *Le Lody*, která hned poté zvedla kotvy a šťastně proplula na širé moře. Dne 28. června pak přistála v Nice s Reynierem i s Menouovým dopisem Bonapartovi, ve které vrchní velitel všechny „provinilce“ charakterizoval jako osoby nepřátelské republice, její vládě i egyptské kolonii...

Nedlouho poté se dostal Menou do ostrých sporů se členy Uměnovědné komise, z nichž někteří kategoricky žádali, aby byli spolu se shromážděnými sbírkami posláni do Francie. Sbírky odmítl generál vydat, prohlásil je v náboženském poblouznění za věci posvátné, civilisty však dal nalodit 15. července na brigu *L'Oiseau*, jenže tu britské řadové lodě odmítly propustit. Briga tedy otočila kormidlo, leč tentokrát jí Menou poslal vstříc jediné své dvě fregaty s rozkazem, aby na ni pálily, kdyby chtěla do rejdy vplout! Vědcům, umělcům i posádce vzkázal, ať se vztyčenou vlajkou padnou ku cti francouzských zbraní a v boji s Brity. Trvalo dosti dlouho, než přišel k rozumu a povolil brize návrat. Vědci i kapitán mohli za záchranu života poděkovat ani ne tak jemu, jako komodoru Smithovi a lordu Keithovi, kteří zjistili, jak se věci mají, a chovali se k Francouzům velmi mírumilovně,

přičemž si lze představit, jak se ve skrytu duše Menouovým počínáním bavili.

Další Menouovou akcí byl už jen obšírný list siru Sidney Smithovi (ve výboru z jeho korespondence má pět hustě tištěných stran), v němž se nezabýval ničím jiným než svým pojetím pojmu cti... V dopise Bonapartovi do Francie pak ostře odsoudil Belliardovu kapitulaci, načež dodal:

„Budu se za hradbami Alexandrie bránit do posledního dechu. Vím, jak zemřít, kapitulovat ale neumím."

Toto odhodlání mu mělo vydržet už jen pár týdnů. Dne 16. srpna se vylodily tři britské brigády pod velením generála Cooteho v zátoce Marabut (témž, kde se vyloďovali Francouzi před třemi lety) a od toho okamžiku bylo obklíčení zbytků *Armée d'Orient* úplné.

Bonaparte zatím v Paříži Egypt zvolna a pod vlivem změněné zahraničně politické situace odepisoval. Velký vliv na změnu pohledu měla zpráva o smrti ruského imperátora Pavla I., zavražděného v noci na 24. (13. podle pravoslavného kalendáře) března 1801. Vidina rusko-francouzské aliance i tažení do Indie padla a Egypt už měl v očích Prvního konzula cenu jen jako prostředek, kterým manipuloval při mírových jednáních s Velkou Británií. Skálopevně se domníval, že dokud je na Nilu francouzské vojsko, nutí to Brity k povolnosti, jenže opak byl pravdou. Pro londýnský kabinet představovala francouzská přítomnost v Egyptě cosi navýsost nepřípustného, a kdyby Bonaparte souhlasil s evakuací, dospělo by se k míru mnohem rychleji. Hlava Francie to nikdy, dokonce ani na Ostrově svaté Heleny, nepochopila, pod tlakem okolností ale musela připustit, že Egypt neudrží. Francouzské loďstvo nedokázalo dopravit Menouovi posily, dvakrát se vrátilo a potřetí dostalo rozkaz vylodit oněch pět tisícovek vojáků v libyjské Derně, odkud měli muži k Nilu dopochodovat! Naštěstí pro ně odmítli vládci Derny jakoukoliv francouzskou vojenskou přítomnost, vylodění nepovolili a Ganteaume se vrátil 22. července 1801 do Toulonu potřetí. Při zpáteční plavbě zajal osamocenou *H.M.S. Swiftsure*, veterána námořní bitvy u Aboukiru, což stačilo k tom, aby připlul ověnčen slávou. Hned o den později, 23. července (4. thermidoru roku IX) Bonaparte v poznámkách, jež měly být předány lordu Hawkesburymu, britskému zmocněnci, napsal:

„Egypt bude vrácen Portě..."

Pokud tedy Menou spoléhal na to, že mu připluje pomoc, činil si marné iluze. Jeho odpor byl zbytečný, neměl už smysl, bránil (přesněji řečeno pouze držel), co hlava Francie odvrhla. Jediná posila, kterou dostal, připlula na lodi, na které nebyly ani munice, ani vojáci, jen skupina herců, jež První konzul vypravil k pozvednutí morálky *Armée d'Orient*. Válečné koráby lorda Keitha zadržely i tuto loď, admirál se však galantně i rozmarně Menoua otázal, zda si přeje, aby mu ji poslal. Menou zdvořile poděkoval, avšak raději vzkázal, aby Britové poslali ansámbl zpět do Francie.

Závěrečné dějství obléhání Alexandrie nadcházelo, a nebýt zmařených životů, podobalo by se tragikomedii, byť se jí Menou snažil obléknout heroický háv. V půli srpna se vrátil před Alexandrii z Rosetty generál Hutchinson, jenž předtím nalodil Belliardovy vojáky. Obléhání nabylo na intenzitě, neboť Britové nyní získali výraznou početní převahu a po úspěšném vylodění v zátoce Marabut svírali město i od západu. Spíš než hřmění děl se ale kolem dokola rozléhalo hýkání obrovského počtu oslů, na nichž se přepravovaly od Rosetty oblehatelům zásoby. Došlo k pár výpadům, které vyhlížely spíše symbolicky, sem tam k přestřelce, hlídky obou stran ale většinu času přátelsky komunikovaly a Francouzi britské *Red-Coats* ubezpečovali, že Menouovy proklamace o tom, kterak se nechá pohřbít pod ruinami, představují pouze divadlo pro ochozy, jež netřeba brát vážně. Samo o sobě to svědčí o morálce obránců i o jejich vztahu k muži, jenž jim velel.

Prostí vojáci se nemýlili, neboť 26. srpna vyslal Menou parlamentáře, který navrhl třídenní příměří, během něhož se mělo jednat o kapitulaci. O čtyři dny později, 30. srpna (12. fructidoru), vjel do Alexandrie generál Hope (jemuž Menou okázale nabídl oběd z koňského masa...), aby dohodu podepsal, a dne 2. září ji ratifikoval lord Keith. Navzdory Menouovým patetickým prohlášením neobsahovala kapitulační dohoda nic, co by se lišilo od staré úmluvy z El-Arishe či podmínek, za nichž složil zbraně Belliard.

Návrat do Francie ohlásil Menou bombastickým dopisem z 11. září 1801 (24. fructidoru roku IX), který začínal takto:

„Občane První konzule, pohár se naplnil. Nepřátelé republiky triumfují. Vydání Káhiry, o němž už víte dlouho, přivodilo i pád

Alexandrie. Drcen spojenými jednotkami Angličanů a Osmanů, nemocemi, hladem i nedostatkem nemocničních prostředků jsem nucen kapitulovat v okamžiku, kdy už mě nezbývají k činům než dvě tisícovky kurdějemi sužovaných vojáků...“

To, co následovalo, už bylo doslova fraškou, v níž hrál Menou hlavní roli, neboť kolem článku XVI. rozpoutal polemiku, v které byl mistrem. Jednalo se opět o umělecké předměty a vědecké sbírky, které měly podle dohody připadnout Britům. Členové komise protestovali, nejprve se obrátili na Menoua, toho však nebral Hutchinson nijak vážně a odmítl. Jednali tedy u britského velitele sami a snažili se mu vysvětlit, že nejde o věci vojenského charakteru, ale o soukromý majetek, nashromážděný v důsledku jejich bádání. Dalo jim mnoho práce, aby prosadili svou, jejich úsilí ale nakonec korunoval úspěch. Menoua to rozladilo, na vědce pohlížel skrze prsty, říkal jim *faiseur des collections*, sběratelé, a jejich zápalu nerozuměl. On sám lpěl na málo věcech, mezi ně však patřila záhadná, hieroglyfy a dalšími dvěma písmy pokrytá deska z Rosetty, jejíž černý granit v něm budil úctu takřka jako kultovní předmět. Chtěl ji od Britů, naléhal, bouřil se, protestoval a zmlkl teprve, když mu Hutchinson napsal:

„Chcete ji, Monsieur le Général? *Mohl jste ji mít, kdybyste byl z nás dvou silnější. Pak byste si ji odvezl, kam by vám bylo libo!“*

Na což se nedalo nic namítat.

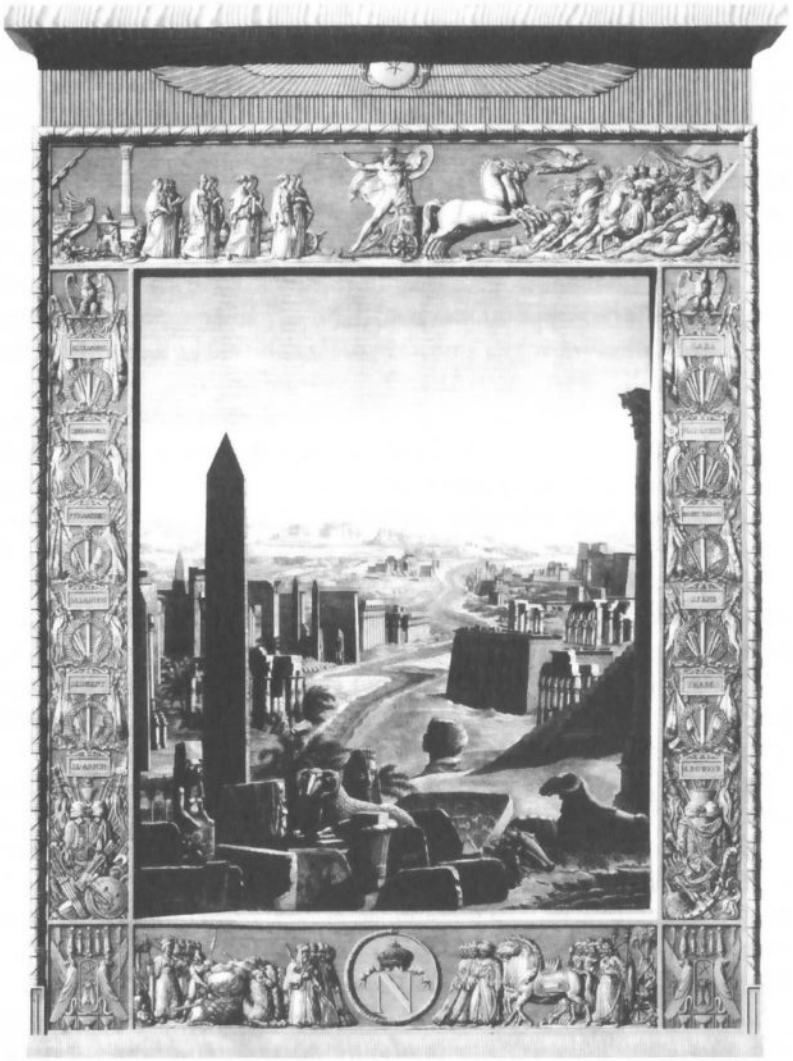
Tak přišli Francouzi o stélu, s jejíž pomocí rozluštil Jean-François Champollion roku 1822 tajemství hieroglyfů a kterou tak místo Louvru dodnes vystavuje British Museum.

Dne 13. září se začaly v zátoce Aboukir naloďovat první Menouovy jednotky.

„Generál Menou byl takřka osamělý a s odplutím nespěchal. Zmítaly jím obavy i smutek a 22. vendémiairu u něho propukl mor,“ píše Martin.

V tomto stavu se dočkal své muslimské ženy i malého synka, které mu Britové přivezli z Rosetty.

„Pak byla připravena k vyplutí loď, na kterou měl vsednout, a on musel odplout. Alexandrii opustil 26. vendémiairu (18. září). Péče pana Larreye, šéfchirurga armády, ho na moři vyrvala všem nebezpečenstvím...,“ poznamenal Martin.

Titulní strana Description d' Egypte

Necelé dva týdny po Menouově naloděnì, 1. října 1801, byla v Londýně podepsána předběžná mírová dohoda mezi Francií a Velkou Británií, neboť Egypt tvořil vskutku poslední překážku k domluvě. Závěrečný akt, jenž se odehrál ve francouzském Amiensu, na sebe nedal dlouho čekat. Bonaparte musel na nadvládu ve Středomoří jednou provždy rezignovat, koloniální plány však dosud z hlavy nepustil, neboť nedlouho poté vydal instrukce k přípravě expedice na Santo-Domingo.

Plavba posledních francouzských jednotek z Afriky trvala třicet dní a proběhla bez zvláštních událostí. Mnozí vojáci opouštěli Egypt s pocitem určitého smutku a nostalgie, čím blíž ale byli domovu, tím méně skrývali radost i netrpělivost.

„Pohled na francouzské břehy v nás vyvolával mimořádně silné dojmy. Dychtivě jsme čekali na chvíli, až se nohama dotkneme půdy své vlasti a obejmeme své blízké i přátele. Já se ocital po dlouhý čas v takové extázi, že jsem to smysly vůbec nedokázal pochopit. (...) Zanedlouho jsme vpluli do toulonské rejdy a loď pozdravilo několik dělových výstřelů. Pak nás odvedli do Saint-Mandrie, příjemného a prostorného místa, kde jsme strávili karanténu...," psal vrchní chirurg Larrey.

Žádné ovace, projevy a slavobrány se nekonaly, vcelku logicky, neboť zpět nepřiplouvala vítězná vojska a mnozí dobře věděli to, co napsal v posledním odstavci svých memoárů de Niello Sargy:

„Ztratili jsme tam dobrou třetinu armády a nejlepší vojáky republiky."

Pokud poslední vrchní velitel *Armée d'Orient* čekal přivítání, slávu a panychidu, musel být velmi zklamán. Jistě by nejraději chvátal hned po karanténě do hlavního města, aby se prezentoval před Prvním konzulem osobně, zjistil však, že opustit Toulon je nebezpečné. Martinovi paměti o tom říkají následující:

„Generál Reynier, který na něho čekal v Paříži, žádal na Prvním konzulovi svolání válečného soudu, po němž chtěl, aby se zabýval chováním jeho, Menouovým a Destaingovým ohledně pomluv, jejichž obětí byl," píše Martin.

Bonaparte ustavení soudního tribunálu odmítl, politicky to bylo pro něho neúnosné, Reyniera tím ale neumlčel.

„Reynier," pokračuje Martin, *„bral ohled jen na svoji uraženou čest a žádal na obou generálech zadostiučinění zbraní. Destaing dorazil do Paříže první, Reynier se za ním hned vydal a dal mu najevo, že urážky, jež musel strpět, smyje pouze smrt jednoho z nich. Destaing se dostavil na zvolené místo a před řadou generálů, přizvaných za svědky, byl Reynierovou rukou zabit."*

Divizní generál Jacques Destaing byl možná kariérista, ne však zbabělec, což dokázal v bitvách u Dega, Rivoli, Aboukiru a konec konců i u Canopu. Za přílišnou oddanost Menouovi zaplatil 5. května 1802, ve svých osmatřiceti letech, nejvyšší daň. V každém případě měl větší smysl pro čest i víc charakteru než jeho poslední nadřízený, o němž Martin s pohrdáním poznamenal:

„Menou, jenž se bezpochyby obával podobného konce, zůstal v Toulonu celou zimu pod záminkou, že mu následky nemoci brání cestovat. Bonaparte poslal Reyniera do vyhnanství do Nevers a teprve tehdy se Menou do Paříže vrátil."

Do Toulonu mu ostatně Bonaparte poslal 1. prosince 1801 (10. frimairu roku X) dopis, jenž začínal takto:

„Obdržel jsem, občane generále, váš dopis z 25. brumairu (16. listopadu, pozn. překl.). Vím, že na vaší vůli ani na lásce k oněm nádherným koutům nezáviselo, aby onen výboj zůstal republice. Váš dlouhý vzdor v Alexandrii byl v jednáních užitečný..."

Byl vskutku k něčemu? Těžko, kdyby smrt nezabránila Kléberovi realizovat dohodu o evakuaci, přistoupila by Velká Británie na mír nejspíše už mnohem dříve.

Pokud veteráni z Egypta očekávali, že jim bude jejich bývalý vrchní velitel a nyní První konzul adresovat pár řádek, zmýlili se. Bonaparte jim žádnou proklamaci či rozkaz nenapsal.

Co komu vlastně egyptské tažení přineslo? Britům vypuzení Francouzů z východního Středomoří, Turecku vrácení Egypta, Egypťanům mnoho zkušeností s evropskou civilizací, vojákům, kteří přežili, tisíce rozporuplných vzpomínek, nad nimiž postupně převládla hrdost, že byli u toho, některým generálům vzestup, jiným zase zatracení, světu pak otevřené dveře k poznání prastaré civilizace. Pro Bonaparta znamenal

neúspěch tažení na jedné straně zhroucení snu o vybudování říše hodné Alexandra Velikého, na druhé straně dospěl skrze Egypt k vládě nad Francií. V ostatním hodnocení není třeba dodávat nic, vše bylo už řečeno v úvodu. Včetně toho, že navzdory truchlivému a místy tragikomickému konci šlo o jednu z nejheroičtějších vojensko-objevitelských výprav novověku.

PŘÍLOHY:

Příloha 1:

CO SE S NIMI STALO?

Pozornému čtenáři bezpochyby neunikne diametrální odlišnost osudů těch, kteří odpluli do Francie z Egypta s Bonapartem či na jeho přání po něm, a těch, kteří zůstali až do konce a nebo byli v průběhu Menouova generalátu „za trest" odesláni.

– Antoine-François **Andréossy**, jeden z vyvolených, které vzal Bonaparte s sebou do Francie, se stal po brumairu divizním generálem, víc než jako voják ale působil jako diplomat a vyslanec (ve Vídni a Konstantinopoli). Zemřel roku 1828.

– Ahmed Paša, řečený **Džezzar**, vítěz nad Bonapartem u Akry, zůstal vládcem města, které ubránil, a vlastně celé Palestiny. Zemřel roku 1804.

– Eugène de **Beauharnais**, Bonapartův nevlastní syn, bojoval jako *chef d'escadron* u Marenga a při proklamaci císařství se stal roku 1804 brigádním generálem. Roku 1805, když Napoleon vytvořil Italské království, se stal italským vicekrálem. Téhož roku se oženil s princeznou Augustou Amélií Bavorskou. Roku 1809 byl arcivévodou Janem poražen u Sacile, za což se odškodnil vítězstvím u Rábu a účastí v bitvě u Wagramu. V ruském tažení velel sboru, v letech 1813 a 1814 bránil Itálii, pak ale musel Italské království opustit a uchýlit se na bavorský dvůr svého tchána, od něhož později přijal titul vévody z Leuchtenbergu. Do politiky ani do války už nikdy nezasáhl a zemřel roku 1824 v Mnichově.

– Auguste-Daniel **Belliard** byl vzat za káhirskou kapitulaci na milost až roku 1805, kdy dostal funkci náčelníka štábu záložního jezdectva pod maršálem Muratem. Takto bojoval u Ulmu, Slavkova, Jeny, Pruského Jílového i Friedlandu. Na počátku války za Pyrenejemi byl jednu dobu guvernérem Madridu a poté náčelníkem štábu krále Josefa (Bonaparta). V Rusku roku 1812 organizoval záložní jezdectvo mnohem spíše on než král Murat. Roku 1813 se stal prvním pobočníkem Velké armády, byl raněn u Lipska, přesto ale bojoval dál a nové zranění utržil u Hanau. Ve druhé části tažení 1814 velel záložnímu jezdectvu. Během Sta dní jej Napoleon jmenoval zplno-

mocněným ministrem u neapolského krále Murata, za což byl Belliard poslán Ludvíkem XVIII. na dva roky do mírného vězení. Do aktivní služby se vrátil 1816, o dva roky později se znovu stal francouzským pairem a roku 1830 vyslancem v Bruselu. Zemřel roku 1832.

– Louis-Alexandre **Berthier** zastával v Bonapartově druhém italském tažení (1800) formálně funkci vrchního velitele tzv. Záložní armády. Roku 1804 se stal maršálem císařství, obdařeným v dalších letech tituly suverénního knížete z Neuchâtelu a Valengina i titulárního knížete z Wagramu. Byl až do roku 1814 náčelníkem generálního štábu ve všech Napoleonových taženích. Navzdory sňatku, který mu Napoleon vnutil, se s Giuseppou Viscontiovou, svojí životní láskou, nikdy nerozešel. Roku 1815 se už k císaři nepřidal; doprovodil krále Ludvíka XVIII. do Ostende a poté se odebral k rodině své choti do bavorského Bamberku, kde za nejasných okolností 1. června 1815 zemřel v důsledku pádu z okna.

– Claude-Louis **Berthollet** se dál věnoval vědeckému bádání i jeho praktickému využití na poli chemie. Roku 1805 byl jmenován senátorem a posléze hrabětem císařství, po Napoleonově pádu se stal francouzským pairem. Zemřel roku 1822.

– Louis-Antoine Fauvelet de **Bourrienne** zůstal Bonapartovým sekretářem, roku 1805 ale byl poslán do svobodného města Hamburku, kde o rok a půl později vyjednával připojení k systému kontinentální blokády, načež notně zbohatl na provizích, které od německých obchodníků za přimhouření oka dostával. Roku 1810 za to upadl u Napoleona do nemilosti a byl odvolán. Roku 1814 se přidal na stranu krále a už ji neopustil. Zemřel roku 1834.

– François-Étienne **Damas**, náčelník Kléberova štábu, upadl u Bonaparta do nemilosti a při procesu s generálem Moreauem se ocitl pro republikánské smýšlení, jímž se netajil, i ve vězení. Za propuštění vděčil Muratovi, který jej vzal do služby ve svém velkovévodství Berg. Z toho důvodu velel Damas v tažení roku 1812 brigádě velkovévodství Berg v rámci Daendelsovy divize. V saské kampani roku 1813 velel divizi v Lauristonově a posléze v Morandově sboru. Za Sta dní se k Napoleonovi znovu nepřidal. Zemřel roku 1828.

– Louis-Nicolas **Davout**, pozdější vévoda z Auerstädtu a kníže z Eckmühlu, se poprvé proslavil u Slavkova roku 1805. V r. 1806

vybojoval samostatně bitvu u Auerstädtu, v polském tažení výrazně zasahoval v mnoha střetech, mj. v bitvě u Golyminu a zejména u Pruského Jílového, kde jeho obchvat Napoleonovu armádu doslova zachránil před porážkou. V dunajském tažení (1809) provedl vynikající přesun od Řezna k hlavním Napoleonovým silám, vybojoval vítězně bitvu u Teugn-Hausenu a první den bitvy u Eggmühlu. Jím provedený obchvat rozhodl o vítězství v bitvě u Wagramu. V tažení do Ruska velel I. sboru, s jehož částí porazil knížete Bagrationa v bitvě u Saltanovky. U Borodina navrhoval Napoleonovi široce založený strategický obchvat ruského levého křídla, byl však odmrštěn a císař dal přednost čelnímu útoku. Za ústupu z Moskvy nesl Davoutův sbor tíhu bojů v prostoru Vjazmy a probil se u Krasného, po této bitvě však už přestal fakticky existovat. V r. 1813 byl Davout jmenován vojenským velitelem Hamburku, který vyklidil až 28. května 1814. Po návratu do Francie byl v hluboké nemilosti a měl zakázán pobyt v Paříži. Po Napoleonově návratu na jaře 1815 se přidal k císaři a přijal úřad ministra války. Po Napoleonově druhé abdikaci převzal velení všech armád a mimořádně úspěšně řídil obranu Paříže před britskou i pruskou armádou. Válečné akce ukončil teprve na příkaz Prozatímní vlády, která se rozhodla uzavřít příměří. Po druhém návratu Ludvíka XVIII. byl propuštěn z armády bez nároku na služné a zbaven maršálské hodnosti, titulu paira i všech Napoleonem dříve udělených důchodů, žil na pokraji bídy a z podpor svých bývalých podřízených. Král mu hodnost maršála vrátil až r. 1817 a o dva roky později jej povolal zpět do sněmovny pairů. Davout zemřel roku 1823.

– Dominique-Vivant **Denon** publikoval roku 1802 svoji *Voyage dans la Basse et la Haute-Égypte perndant les campagnes du général Bonaparte*, která celému světu jako první ukázala starověké umělecké poklady země na Nilu. V dalších letech hrál rozhodující roli při vytváření sbírek francouzských muzeí, což ovšem zahrnovalo i rekvizice a státem posvěcené loupeže v cizích zemích. V roce 1815, po Waterloo, dostal od krále za úkol všechna během napoleonských tažení neprávem zabavená umělecká díla vrátit, raději však podal ze svých funkcí demisi. Zemřel roku 1825. Jeho jméno dnes nese jedno ze tří křídel muzea v Louvru.

– René-Nicolas Dufriche, baron **Desgenettes,** se stal po návratu

do Francie vrchním lékařem vojenské školní nemocnice ve Štrasburku, profesorem Lékařské školy v Paříži a publikoval svoji *Histoire médicale de l'Armée d'Orient*, která způsobila ve vědeckém světě senzaci. Od Napoleona, jemuž imponovaly silné osobnosti, kupodivu dostal Čestnou legii a stal se vrchním inspektorem Armádní zdravotní služby. Zkoumal příčiny epidemií v Toskánsku a žlutou zimnici ve Španělsku, roku 1807 byl jmenován vrchním lékařem Velké armády a v této funkci zažil bitvy u Preussisch Eylau, Friedlandu i Wagramu. Po míru v Tylži chtěl odejít do výslužby, císař mu to však nedovolil a vrchní lékař, obdařený titulem barona císařství, sloužil dál. Účastnil se ruského tažení 1812, a když chtěl Napoleon v Moskvě pro francouzské vojáky vyklidit dětskou nemocnici, vmetl mu do tváře další ze svých proslulých vět: *„Vaše Veličenstvo bezpochyby hodlá zopakovat masakr neviňátek."* Za ústupu padl u Vilna do ruského zajetí, cara Alexandra na sebe ale upozornil dopisem tak svérázným, že jej Rusové po čtyřech měsících předali Francouzům. Roku 1813 se po bitvě u Lipska ocitl v obležené pevnosti Torgau, kde čelil epidemii tyfu, za Sta dní se stal šéflékařem císařské gardy a byl u Waterloo. Král mu to pak nezazlíval, potvrdil jeho profesorské místo na lékařské fakultě v Paříži a zahrnul jej mnoha poctami. Baron Desgenettes, jehož jméno zůstalo neprávem ve stínu pověsti šéfchirurga císařské gardy Larreye, zemřel roku 1837.

– Charles François Joseph **Dugua**, se vrátil do Francie již v březnu 1800, ale dlouho si pobytu ve vlasti neužil. V říjnu 1801 byl jmenován náčelníkem štábu expedičního sboru určeného k pacifikaci ostrovanů na Santo Domingu. O rok později zde zemřel na žlutou zimnici...

– Alexandre Davy de La Pailleterie, řečený **Dumas**, v nemilosti poslaný Bonapartem z Egypta, padl do rakouského zajetí a byl teprve roku 1801 vyměněn za generála Macka, téhož, který roku 1805 kapitulova tak ostudně u Ulmu. Do Francie se Dumas vrátil s podlomeným zdravím, byl penzionován a zemřel zapomenut roku 1807. Byl otcem proslulého romanopisce, autora *Tří mušketýrů*, *Hraběte Monte-Crista* a dalších nádherných knih.

– Marguerita-Paulina **Fourèsová**, rozená Bellisle a přezdívaná Bellilotte, se už s Bonapartem nikdy mezi čtyřma očima nesetkala. První konzul ji sice slušně zaopatřil, dlouhý čas ale nedovolil, aby mohla pobývat v Paříži. Později se dvakrát provdala, nejprve za

Henryho de Ranchouxe, bývalého emigranta, kterému dal Napoleon konzulát v Hamburku, a poté za bývalého důstojníka císařské gardy, s nímž odjela do Brazílie. Vrátila se do Francie roku 1837 a zemřela roku 1869, pravděpodobně jako poslední účastník tažení do Egypta.

– Louis **Friant** se stal jedním z nejlepších Napoleonových divizních generálů. Proslavil se u Slavkova, Auerstädtu, Pruského Jílového, Wagramu, Smolenska, Borodina, Champaubertu, Laonu a v mnoha dalších bojích; poslední zranění utržil u Waterloo. Zemřel roku 1829.

– Honoré-Joseph **Ganteaume** velel roku 1802 eskadře určené k zásobování expedice na Santo Domingo, pak se stal námořním prefektem Toulonu a roku 1804 viceadmirálem. Velel eskadře v Brestu a později v Toulonu, stal se hrabětem císařství, komořím a roku 1811 velitelem gardových námořníků. Za Sta dní se k Napoleonovi nepřidal. Zemřel roku 1818.

– **Ibrahim Bej** byl zbaven vlivu v důsledku vzestupu moci Mehmeda Aliho (tento albánský generál, který přežil pozemní bitvu u Aboukiru, vyšel vítězně z frakčních bojů v letech 1801 až 1805 a roku 1806 byl Portou oficiálně uznán egyptským místokrálem). Bývalý Muradův spoluvládce se proti změně poměrů bouřil, ale situaci již nezvrátil ani poté, co povolal na pomoc Brity. Unikl léčce, kterou Mehmed Ali uchystal roku 1811 mamlúkům v Káhiře, kdy nechal beje, pozvané na slavnostní ceremonii, povraždit, a zemřel za nejasných okolností roku 1817.

– Andoche **Junot** připlul za milovaným Bonapatem pozdě, za což mohly britské lodě a krátké zajetí, bitvy u Marenga se tedy nestihl zúčastnit. Stal se guvernérem Paříže a mohl se stát i vyslancem v Portugalsku, jenže místo za Pyreneje odejel na opačnou stranu, aby mohl být roku 1805 při tažení do Německa a na Moravu; stihl tak bitvu u Slavkova. Roku 1807 velel invazi do Portugalska, které musel o rok později vyklidit. Roku 1809 se účastnil tažení k Vídni, velení však neměl. Roku 1812 velel v Rusku sboru, to však už se na něm projevovala postupující paralýza v důsledku pokročilého stádia pohlavní choroby. Promarnil šance, které se mu naskýtaly v bitvě u Valjutiny gory. Krátce zastával ještě úřad guvernéra Ragusy (Dubrovníku). V létě 1813 spáchal sebevraždu.

– Velkovezír **Jusuf**, plným jménem (a moderní turečtinou) Kör Yusuf Ziyaüddin Paşa, stál v čele Vysoké porty do roku 1805, kdy byl odvolán pro odpor k francouzsko-tureckému sbližování (i tak představovalo osm let ve funkci cosi, čím se mohlo pochlubit jen málo *sadrazamů* před ním a už žádný po něm). Sultán Selim III. se tak na prahu války s Ruskem neprozřetelně a možná i osudově zbavil velmože, který by byl patrně s to udržet mu trůn. Nebyl zrádcem, naopak, byl nepochybně mužem schopným čelit řetězu událostí, jež svrženého sultána stály nakonec i život a jimž Jusuf, zbavený výkonné moci, musel zprvu do značné míry jen trpně přihlížet. Když začal jednat, bylo již pro Selima pozdě, přesto ale vydatně pomohl k opětné stabilizaci poměrů po nastolení Mahmuda II. Roku 1809 se mohl se zadostiučiněním vrátit do čela osmanské vlády, ale již o dva roky později jej tohoto úřadu definitivně zprostila smrt...

– George **Keith**, lord Elphinstone, byl roku 1803 vrchním velitelem v Severním moři a toto místo zastával do roku 1807. Roku 1812 se stal vrchním velitelem v Anglickém kanále a roku 1814 *viscountem*. S Napoleonem se setkal osobně roku 1815, neboť přebýval v Plymouthu, kam poražený císař, který se nakonec vzdal Britům, připlul na palubě *H.M.S. Bellerophon*. Byl to Keith, kdo sdělil Napoleonovi rozhodnutí britské vlády internovat ex-císaře na Ostrově svaté Heleny. Zemřel roku 1823.

– Jean **Lannes** bojoval roku 1800 u Casteggia/Montebella a u Marenga. Roku 1804 se z něho stal maršál císařství, obdařený v dalších letech titulem vévody z Montebella. Vynikl v bitvách u Slavkova a Jeny, v polském tažení si počínal u Pułtusku hodně zbrkle, značně se ale zasloužil téhož roku o vítězství u Friedlandu. Ve Španělsku, zejména při obléhání Zaragozy, jím otřásly hrůzy války a na počátku tzv. dunajského tažení roku 1809 prožíval značnou deziluzi. Navečer druhého dne bitvy u Aspern/Esslingu jej zasáhla do nohou rakouská dělová kule; na následky zranění a amputace zemřel 31. května 1809.

– Victor-Emmanuel **Leclerc**, manžel Bonapartovy sestry Pauliny, hrál významnou roli v 18. brumairu a roku 1800 válčil v Německu. V říjnu 1801 se stal vrchním velitelem expedičních sil vypravených na Santo Domingo, kde v listopadu 1802 na žlutou zimnici zemřel.

– Jean-Dominique **Larrey** se stal šéfchirurgem císařské gardy

a tuto funkci zastával až do Waterloo. Účastnil se všech Napoleonových tažení a narozdíl od polozapomenutého Desgenettese vstoupil takřka do legend. Tři svazky svých pamětí, v nichž se věnuje i odborným otázkám chirurgie a nemocí, vydal už roku 1812, další vyšel až po roce 1817. Larrey zemřel roku 1842.

– Auguste Fréderic Louis Viesse de **Marmont**, pozdější vévoda z Ragusy, velel roku 1800 dělostřelectvu Záložní armády. V tažení k Ulmu (1805) velel sboru, vzápětí byl poslán do Itálie a poté do Dalmácie, kde působil jako guvernér. Roku 1809 bojoval u Wagramu a nedlouho poté se stal maršálem. Roku 1811 povolán do Španělska, kde utrpěl u Arapiles/Salamanky vážné zranění. Roku 1813 a 1814 bojoval ve většině bitev saského a francouzského tažení, v jehož závěru buď záměrně, nebo z liknavosti dopustil, aby se jeho sbor vzdal Rusům; vysloužil si za to pověst zrádce. Zemřel roku 1852.

– Jacques-François Abdalláh de Boussay, baron de **Menou**, už naštěstí nikdy bojovým jednotkám nevelel a Bonaparte jej, nejspíše kvůli Reynierovi i dalším, držel stranou od Paříže. Stal se roku 1802 správcem Piemontu a roku 1808 velitelem 17. vojenské divize (což byla jedna z oblastí vojenské správy, v tomto případě za Alpami, nikoliv označení bojové formace). Stal se důstojníkem Čestné legie a hrabětem císařství. Zemřel 13. srpna 1810 v Mestre v Benátsku.

– Gaspard **Monge**, hrabě de Péluse, se stal roku 1804 velkodůstojníkem Čestné legie. Od roku 1802 byl ředitelem pařížské Polytechniky. Za věrnost Napoleonovi během Sta dní byl posléze zbaven členství ve Francouzském institutu i vedení *École polytechnique*. Publikoval mnohá díla encyklopedická i vědecká, zejména o elektřině, algebře a geometrii. Zemřel roku 1818.

– John **Moore** byl roku 1804 povýšen do rytířského stavu a s Francouzi se znovu střetl jako velitel britských expedičních sil na Iberském poloostrově. Padl v bitvě v La Coruñi (16. 1. 1809), která se pro Brity nezměnila v katastrofu jen dík jeho odvaze a váhavosti maršála Soulta.

– Joachim **Murat**, u Marenga roku 1800 velitel jezdectva Záložní armády, v taženích 1805–1807 velitel celého tzv. záložního jezdectva Velké armády, maršál císařství od roku 1804, v důsledku sňatku s Bonapartovou sestrou Karolínou císařský princ. Velkoadmirál

1804, velkovévoda z Kleve a Bergu 1806, v první půli roku 1808 vrchní velitel ve Španělsku a od 15. července 1808 král Neapolska (a titulárně i Sicílie) pod jménem Joachim I. (italsky *Re Gioacchino Primo*) patří mezi největší napoleonské legendy. V roce 1812 a 1813 znovu velitel záložního jezdectva v ruském a saském tažení. Roku 1814 se od Napoleona odvrátil, aby zachránil svůj trůn, ten ale ztratil roku 1815, po bitvě u Tolentina. Popraven na rozkaz bourbonského krále Ferdinanda 13. října 1815 po nezdařeném pokusu dobýt Neapolsko zpět.

– Horatio **Nelson** di Brontë (tento predikát dostal od neapolského krále) je osobností tak známou, že postačí připomenou jen to nejzákladnější, co po námořní bitvě u Aboukiru a obléhání Malty následovalo. Krom pronásledování republikánů v Itálii šlo o expedici na Balt s ostudným napadením neutrálního Dánska (přepad Kodaně s vyhranou námořní bitvou proti mnohem slabším Skandinávcům), což mu nesloužilo dvakrát ke cti a ve vztazích s Ruskem způsobilo roztržku. Roku 1803 se stal z Nelsona *Commander-in-Chief* středomořského lod'stva, které mělo hlavně zabránit Villeneuvovi ve vyplutí z Toulonu. Francouzi Brita dvakrát přelstili, na počátku roku 1805 mu unikli do Karibiku, on je však po návratu zablokoval v Cádizu a jižně od něj, u mysu Trafalgar, s nimi svedl 21. října 1805 legendární bitvu, v jejíž počáteční fázi byl smrtelně raněn.

– Antoine-Guillaume **Rampon** byl dán roku 1802 do výslužby, obdržel však řadu poct a zastával různé správně-civilní úřady. Byl aktivován po Napoleonově návratu z Ruska, dostal velení sboru v Holandsku a počínal si velmi statečně. Ludvík XVIII. jej jmenoval pairem, Rampon se ale přidal za Sta dní k Napoleonovi a velel Paříži v době císařovy přítomnosti u armády. Byl za to pairství zbaven, za čtyři roky mu je ale král vrátil. Zemřel roku 1842.

– Jean-Louis Ebenezer **Reynier** odešel po souboji s Destaingem do exilu, na milost byl vzat až roku 1805. Bojoval v Itálii pod Gouvionem Saint-Cyrem a Massénou, dobyl Gaetu, pacifikoval Kalábrii a utrpěl od Johna Stuarta porážku u Maidy. Pak se stal ministrem války v Neapolsku a teprve 1809 byl povolán zpět k Velké armádě. Bojoval ve Španělsku i v Portugalsku (Ciudad-Rodrigo, Almeida, Busaco, Torres-Vedras, Fuentes de Oñoro). Hrabě císařství 1812. Za

tažení do Ruska velel saskému sboru a bojoval spolu s rakouským sborem pod velením maršálka knížete Schwarzenberga na Volyni. Roku 1813 se bil v čele Sasů až do Lipska. V Bitvě národů většina jeho saských vojáků přeběhla k nepříteli a on padl do zajetí. Do Francie se vrátil v únoru 1814 a krátce poté zemřel.

– Jean-Marie René **Savary** byl u Marenga Desaixovým pobočníkem. Později se stal generálem a Napoleonovým „mužem pro zvláštní úkoly", který byl zapleten do popravy vévody d'Enghien roku 1804. V roce 1808 přesvědčil španělského krále Karla i korunního prince Ferdinanda, aby opustili Madrid, podřídili se císaři Francouzů a souhlasili s tím, aby jejich korunu dostal Napoleonův bratr Josef. V polovině roku 1810 převzal po Fouchém ministerstvo policie, které vedl do Napoleonovy první abdikace. Napoleon mu udělil titul vévody z Roviga. Za Sta dní generální inspektor žandarmerie, od Napoleonova odplutí na ostrov Svaté Heleny do dubna 1816 vězněn Brity na Maltě. Podařilo se mu utéci, protloukal se Evropou a roku 1819 se dobrovolně vrátil do Francie, kde strávil další tři roky v žaláři. Nový vzestup jej čekal teprve po revoluci roku 1830. Dostal velení při expedici do Alžíru, kde si počínal zbrkle a vůči místním kmenům velmi krutě. Africké klima podlomilo jeho zdraví natolik, že se musel na jaře 1833 vrátit do Francie. Zemřel o tři měsíce později (2. června) v Paříži.

– Sir William Sidney **Smith** se vrátil roku 1801 do Anglie, stal se členem Dolní sněmovny, po vypuknutí války s Francií (1803) sloužil v Severním moři a dosti intenzivně spolupracoval s Američanem Robertem Fultonem na vývoji min i torpéd, které měly bránit možné francouzské invazi. Tyto novinky hodlal rovněž použít na zablokovanou francouzsko-španělskou flotilu v Cádizu, jenže po bitvě u Trafalgaru už to bylo zbytečné. Roku 1805 se stal kontradmirálem a byl poslán pod Collingwoodem do Středomoří. Roku 1806 vydatně přispěl k francouzské porážce u jihoitalské Maidy. Roku 1807 opět působil v Konstantinopoli, aby zabránil francouzsko-tureckému spojenectví, v Portugalsku prosadil, aby král i flotila odpluli před Francouzi do Brazílie, zabýval se plány útoku na španělské kolonie v Jižní Americe a do Středomoří se vrátil teprve 1812, už jako viceadmirál. Vystupoval rozhodně proti otroctví, což prosazoval

i na Vídeňském kongresu, byl takřka po Wellingtonově boku v bitvě u Waterloo, kde se ocitl jaksi mimoděk, při návratu z Vídně, a došel s jeho sborem až k Paříži, kde hodně přispěl k britsko-francouzskému jednání o příměří i kapitulaci. Tento pozoruhodný muž, velmi rytířský nepřítel Francie, zemřel roku 1840 a byl pochován na pařížském hřbitově Père-Lachaise, což svědčí o mnohém.

– Jean-Antoine **Verdier** sloužil od roku 1801 do roku 1807 v Itálii, pak dostal divizi ve sboru maršála Lannese. Bojoval v letech 1808 až 1810 ve Španělsku, účastnil se tažení do Ruska, avšak vrátil se už na podzim v důsledku zranění z bitvy u Polocku. V kampaních 1813 a 1814 bojoval na italském válčišti. Zemřel roku 1839.

– Honoré **Vial** se vrátil do Francie již na sklonku roku 1800. Spíše než jako voják sloužil v prvých letech na poli diplomatickém (Neapolsko, Švýcarsko), teprve roku 1805 byl zařazen do Italské armády. Na Apeninském poloostrově sloužil i v letech následujících, nepočítáme-li roku 1809 invazi do Tyrol. Do Napoleonovy Velké armády byl povolán až roku 1813 a v bitvě u Lipska za to zaplatil životem...

– Pierre-Charles de **Villeneuve** se stal roku 1804 viceadmirálem a velitelem toulonské eskadry. Napoleon mu dal těžko splnitelný úkol uniknout britským flotilám, vplout do kanálu La Manche a umožnit tak invazi z Boulogne na anglické pobřeží. Admirál vyplul v březnu 1805 do Karibiku, čímž měl odpoutat pozornost Britů od skutečných cílů, pak se vrátil pro španělskou flotilu a byl Nelsonem zablokován v Cádizu. V říjnu, při pokusu o únik, byl u Trafalgaru poražen a zajat. Při návratu ze zajetí (1806) spáchal v Rennes sebevraždu.

– Józef **Zajączek** (kterého většina francouzských knih píše chybně jako Zajoczek), polský generál, který bojoval v Egyptě ještě u Canopu, sloužil Napoleonovi jak ve Velké armádě, tak i ve vojsku Velkovévodství varšavského. Roku 1812 byl u Bereziny raněn, přišel o nohu a padl do ruského zajetí. Stal se věrným služebníkem cara Alexandra a od roku 1815 byl správcem Království polského. Zemřel roku 1826.

Příloha 2:

BONAPARTOVA EXPEDICE DO EGYPTA KE DNI VYPLUTÍ NÁMOŘNÍ SÍLY

(celkem cca 10 000 mužů)

Velitel eskadry: viceadmirál Brueys
Kontradmirálové: Villeneuve, Blanquet-Duchayla, Decrès
Náčelník štábu: Ganteaume
Velitel konvoje: Dumanoir Le Peley
Vrchní komisař: Joubert

Vyzbrojené řadové lodi:

L'Orient (120, Casabianca)
Le Guillaume Tell (80, Saulnier)
Le Tonnant (80, Dupetit-Thouars)
Le Franklin (74, Gillet)
L'Aquilon (74, Thévenard syn)
Le Génereux (74, Lejoille)
Le Mercure (74, Laloude)
L'Heureux (74, Etienne ml.)
Le Guerrier (74. Trulet st.)
Le Timoléon (74, Trulet ml.)
Le Peuple Souverain (74, Racord)
Le Conquérant (74, Dalbarade)
Le Spartiate (74, Emeriau)

Lodě *en flûte*, tj. s redukovanou výzbrojí:

Le Dubois (benátská, Lelong, velitelská pro konvoj)
Le Causse (benátská, Lallement, nemocniční)

Vyzbrojené fregaty:

La Diane (40, Peyret)
La Justice (40, Villeneuve)
La Junon (40, Pourquier)
L'Arthémise (40, Standelet)
L'Alceste (40, Barré)
La Fortune (36, Marchand)
La Sérieuse (36, Martin)
La Courageuse (36, Eydoux)

Fregaty *en flûte*, tj. s redukovanou výzbrojí:
La Sensible (Rouden)
La Muiron (Maillet)
La Carrère (Fichet)
La Léoben (Colette)
La Mantoue (Goïens)
La Montenotte (Tempier)

Vyzbrojené brigy:
La Cercyre (14, Renauld)
La Lody (14, Sennequier)

Transportní plavidla:
Celkem cca 400 lodí nejrůznějších typů a velikostí (záznamy z července 1798 uvádějí 79 brig, 38 bombard, 3 avisa, 75 tartan, z nichž 6 ozbrojených, 6 dělových šalup, 2 dělové feluky, 1 goelettu, 1 pinku, 82 polaker, 11 trojstěžníků)

POZEMNÍ SÍLY (celkem 36 000 mužů)
Bonaparte, vrchní velitel
Berthier, náčelník hlavního štábu
Caffarelli du Falga, ženijní velitel
Dommartin, velitel dělostřelectva

Divizní generálové:
Kléber, Du Muy, Dugua, Desaix, Vaubois, Reynier, Menou, Bon, Baraguey d'Hilliers

Brigádní generálové:
Lannes, Lanusse, Leclerc, Dupuy, Rampon, Andréossy, Verdier, Davout, Damas, Dumas Alexandre, Fugières, Belliard, Murat, Vial, Zajączek, Veaux

Lehká pěchota:
2. půlbrigáda (Dessoyer)
4. půlbrigáda (Destaign)
21. půlbrigáda (Robin)

Řadová pěchota:
9. půlbrigáda (Marmande)
13. půlbrigáda (Delgorgue)
18. půlbrigáda (Boyer)

23. půlbrigáda (Venoux)
32. půlbrigáda (Mars)
61. půlbrigáda (Conroux)
69. půlbrigáda (Barthlémy)
75. půlbrigáda (Maugras)
85. půlbrigáda (Viala)
88. půlbrigáda (Silly)

Jezdectvo:
7. husarský pluk (Destrées)
22. pluk jízdních myslivců (Lasalle)
3. dragounský pluk (Bron)
14. dragounský pluk (Duvivier)
15. dragounský pluk (Pinon)
18. dragounský pluk (Lefèvre)
20. dragounský pluk (Boussard)
Guides vrchního velitele (Bessières)

Dělostřelectvo a ženijní jednotky:
28 kompanií dělostřelectva *(podle Campagnes d'Egypte... par gén. Bertrand, str. 6)*
Batalion jízdního dělostřelectva (Songis)
2. a 5. kompanie minérů (Crétin)
Batalion sapérů (Crétin)
Kompanie aerostatiérů *(Podle Corespondence de Napoléon V, dokument 2508)*

Administrace:
Vrchní komisař-náčelník (Sucy)
Vrchní pokladní (Estève)
Vrchní lékař (Desgenettes)
Vrchní chirurg (Larrey)
Vrchní lékarník (Boudet)

KOMISE VĚD A UMĚN
Geometrie: Fourier, Costaz, Corancez, Say
Astronomie: Noüet, Quesnot, Méchanin syn
Mechanika: Monge, Adnez otec, Adnez syn, Lenoir syn, Hassenfratz ml., Conté, Cirot, Dubois-Aimé, Cécile, Cassard, Couvreur, Malus

Hodinářství: Lemaitre
Chemie: Berthollet, Samuel-Bernard, Champy otec, Champy syn, Pottier, Descotils, Regnaud.
Mineralogie: Dolomieu, Cordier, Rozières, Victor-Dupuy
Botanika: Nectoux, Delille, Coquebert
Zoologie: Geoffroy, Savigny, Redouté
Chirurgie: Dubois, Labate, Lacipière
Farmacie: Boudet, Rouyer
Starožitnosti: Pourlier, Ripault
Architektura: Norry, Balzac, Protain, Hyacinthe Lepère
Kreslířství: Dutertre, Denon, Rigo, Joly
Inženýři silničního a mostního stavitelství: Lepère st., Girard, Bodart, Saint-Génis, Favier, Faye, Lancret, Thévenot, Martin, Fèvre, Charol, Duval, Villiers du Terrage, Raffeneau, Gratien Lepère, Jollois, Arnollet
Inženýři geografové: Jacint, Lafeuillade, Bourgeois, Dulion, Laroche, Greslis. Leduc, Faurie, Jomard, Bertre, Boucher. Lévê que, Coraboeuf, Lecesn, Pottier, Chaumont
Sochařství: Casteix
Rytectví: Fouquet
Literatura: Parceval de Grandmaison, Lerouge
Žáci Polytechnické školy: Viard, Alibert, Caristie, Duchanoy
Tiskařství: Marcel, Puntis, Gallant

Prameny: Martin 140–146

Příloha 3:

ARMÉE D'ORIENT V ČERVENCI 1798

Vrchní velitel: Napoleon Bonaparte
Náčelník hlavního štábu: div. gen. Louis-Alexandre Berthier
Celkový stav: cca 45 000 mužů, z toho v Egyptě 33 000 mužů
Kompanie pěších a jízdních *guides* (500)

Divize Desaix (5600)
21. lehká (3 bataliony, 2100)
61. řadová (3 bataliony, 1900)
88. řadová (3 bataliony, 1600)

Divize Reynier (3450)
9. řadová (3 bataliony, 1620)
85. řadová (3 bataliony, 1840)

Divize Kléber (4900)
2. lehká (3 bataliony, 1450)
25. řadová (3 bataliony, 1650)
75. řadová (3 bataliony, 1800)

Divize Menou (5200)
22. lehká (3 bataliony, 1100)
13. řadová (3 bataliony, 2500)
69. řadová (3 bataliony, 1600)

Divize Bon (4700)
4. lehká (2 bataliony, 1100)
18. řadová (3 bataliony, 1650)
32. řadová (3 bataliony, 1950)

Jezdecká divize Dumas (3050)
7. husarský pluk (3 eskadrony, 630)
22. pluk jízdních myslivců (3 eskadrony, 280)
3. dragounský pluk (2 eskadrony, 390)
14. dragounský pluk (3 eskadrony, 640)
15. dragounský pluk (2 eskadrony, 230)
18. dragounský pluk (4 eskadrony, 330)
20. dragounský pluk (3 eskadrony, 530)

Dělostřelecká divize Dommartin (3150)
171 hlavní, z toho 35 obléhacích děl, 24 houfnic, 40 hmoždířů
5 kompanií pěšího dělostřelectva
14 kompanií pěšího dělostřelectva
9 kompanií přidělených k půlbrigádám
Ženijní divize Caffarelli (1200)
775 sapérů, 190 minérů, 165 dělníků, 25 aerostatiérů
Posádkové jednotky:
Korsika (3600)
23. lehká (3 bataliony, 2500)
1 batalion lehké pěchoty (1100)
Malta
Divize Chabot (4000)
6. řadová (3 bataliony, 1000)
79. řadová (3 bataliony, 3000)
Divize Vaubois (4000)
3. batalion 7. lehké (1500)
19. řadová (2 bataliony, 1050)
1. batalion 80. řadové (2 bataliony, 1050)
Různé části ze 6. a 41. řadové a 23. lehké (1200)

Převzato z http://fr.wikipedia.org/wiki/Armée d'Orient (Campagne d'Égypte)

Příloha 4:

ORDRE DE BATAILLE NÁMOŘNÍ BITVY U ABOUKIRU (NILU) 1. SRPNA 1798

FRANCOUZSKÉ SÍLY:
A: Velení
-Velitel flotily viceadmirál: François Paul Brueys d'Aigalliers (na palubě *L'Orient*)
-Druhý ve velení: kontradmirál Armand-Simon-Marie, rytíř Blanquet du Chayla (na palubě *Le Franklin*)
-Třetí ve velení: kontradmirál Pierre-Charles-Jean-Baptiste-Sylvestre de Villeneuve (na palubě *Le Guillaume Tell*)
-Čtvrtý ve velení: kontradmirál Denis Decrès (na palubě *La Diane*)
B: Bitevní linie
1. Le Guerrier
(74 děl, spuštěn 1753, zajat), kapitán Jean-Francois-Timothée Trullet st.
2. Le Conquérant
(74 děl, spuštěn 1765, zajat), kapitán S. Dalbarade
3. Le Spartiate
(74 děl, spuštěn 1797, zajat), kapitán M. J. Emeriau
4. L'Aquilon
(74 děl, spuštěn 1789, zajat), kapitán H. A. Thévenard
5. Le Souverain Peuple
(74 děl, spuštěn 1757, *ex-Souverain*, zajat), kapitán P. P. Raccord
6. Le Franklin
(80 děl, spuštěn 1797, zajat), kapitán M. Gillet
7. L'Orient
(120 děl, spuštěn 1791, *ex-Le Dauphin Royal, ex-Sans Culotte*, potopen), kapitán Luc-Julien-Joseph Casabianca
8. Le Tonnant
(80 děl, spuštěn 1789, zajat), kapitán Aristide-Aubert Dupetit-Thouars

9. L'Heureux
(74 děl, spuštěn 1782, zajat), kapitán J.-P. Etienne
10. Le Timoléon
(74 děl, spuštěn 1785, *ex-Commerce de Bordeaux*, zajat), kapitán Jean-Francois-Timothée Trullet ml.
11. Le Mercure
(74 děl, spuštěn 1783, zajat), kapitán Cambon
12. Le Guillaume Tell
(80 děl, spuštěn 1795, unikl), kapitán Saulnier
13. Le Génereux
(74 děl, spuštěn 1785, unikl), kapitán Le Joille
C: Fregaty mimo linii
1. La Diane
(44 děl, unikla), kapitán E. J. N. Soleil
2. La Justice
(44 děl, unikla), kapitán Villeneuve
3. La Sérieuse
(36 děl, potopena), kapitán C. J. Martin
4. L'Artémise
(36 děl, zajata), kapitán P. J. Standelet

BRITSKÉ SÍLY
A: Velení:
Kontradmirál *(Rear-Admiral)* sir Horatio Nelson
B: Bitevní linie:
1. H.M.S. Culloden
(74 děl, spuštěn 1783), kapitán sir T. Troubridge
2. H.M.S. Theseus
(74 děl, spuštěn 1786), kapitán Ralph Willet Miller
3. H.M.S. Alexander
(74 děl, spuštěn 1778), kapitán Alexander John Ball
4. H.M.S. Vanguard
(74 děl, spuštěn 1787), kapitán Edward Berry
5. H.M.S. Minotaur
(74 děl, spuštěn 1757), kapitán Thomas Louis

6. H.M.S. Leander
(50 děl, spuštěn 1797), kapitán Thomas B. Thompson
7. H.M.S. Swiftsure
(74 děl, spuštěn 1791), kapitán B. Hallowell
8. H.M.S. Audacious
(74 děl, spuštěn 1785), kapitán Davidge Gould
9. H.M.S. Defence
(74 děl, spuštěn 1764), kapitán John Peyton
10. H.M.S. Zealous
(74 děl, spuštěn 1785,), kapitán Samuel Hood
11. H.M.S. Orion
(74 děl, spuštěn 1787), kapitán sir James Saumarez
12. H.M.S. Goliath
(74 děl, spuštěn 1781), kapitán Thomas Foley
13. H.M.S. Majestic
(74 děl, spuštěn 1785), kapitán George Blagdon Westcott
14. H.M.S. Bellerophon
(74 děl, spuštěn 1786), kapitán Henry D'Esterre Darby
C: Lodě mimo linii
1. H.M.S. Mutine
(briga, 16 děl), kapitán Thomas Hardy

Prameny: An authentical narrative...; http://www.cronab.demon.co.uk; http://www.napoleon-series.org/military/battles/Nile; Victoires... sv. 9.

Příloha 5:

ARMÉE D'ORIENT, SLOŽENÍ KE 22. ŘÍJNU 1798

Divize Desaix
Brigádní generálové Friant a Robin
Adjudant général Donzelot
21. lehká půlbrigáda
61. řadová půlbrigáda (1. a 2. batalion)
88. řadová půlbrigáda (1. a 2. batalion)
5. kompanie 3. dělostřeleckého pluku

Divize Reynier
Brigádní generálové Leclerc a Lagrange
Adjudants généraux Cambise a Devaux
9. řadová půlbrigáda
88. řadová půlbrigáda
22. jízdní myslivcký
7. husarský
Pěší dělostřelectvo od 1. a 4. pluku
Jízdní dělostřelectvo od 1. pluku

Divize Bon
Brigádní generálové Rampon a Marmont
Adjudant général Valentin
4. lehká půlbrigáda
18. řadová půlbrigáda
32. řadová půlbrigáda
3. dragounský
14. dragounský
20. dragounský
5. kompanie 4. pluku pěšího dělostřelectva

Divize Menou (raněn), velí brigádní generál Lannes
Brigádní generál Veaux
Adjudant général Rambaud
22. lehká půlbrigáda
13. řadová půlbrigáda
3. kompanie 4. pluku pěšího dělostřelectva

Divize Kléber (raněn), velí divizní generál Dugua
Brigádní generálové Verdier a Damas
Adjudant général Laugier
2. lehká půlbrigáda
25. řadová půlbrigáda
75. řadová půlbrigáda
Odřad 15. dragounského
3. kompanie 1. pluku pěšího dělostřelectva
11. kompanie pěšího dělostřelectva

Armádní jezdectvo, velí divizní generál Dumas
Brigádní generálové Leclerc a Davout
Adjudant général Rabasse
7. husarský
22. jízdní myslivecký
3. dragounský
14. dragounský
5. dragounský
18. dragounský
20. dragounský

Káhira, velí brigádní generál Destaing
Adjudant général Gilly st.
3. batalion 32. řadové půlbrigády
3. batalion 75. řadové půlbrigády
3. batalion 88. řadové půlbrigády
Aerostatiéři

Alexandrie, velí brigádní generál Manscourt
Adjudant général Sornet
Légion nautique (v Aboukiru)
Různé odřady pěchoty, dělostřelectva, minérů a sapérů
Odřady 22. jízdního mysliveckého a 14. dragounského

Rosetta, velí divizní generál Menou
Adjudant général Jullien
13. řadová půlbrigáda
19. řadová půlbrigáda
32. řadová půlbrigáda
69. řadová půlbrigáda

14. dragounský
32. dělostřelecká kompanie

Damietta, velí adjudant général Alméras
3. batalion 13. řadové půlbrigády
Granátníci od 25. řadové půlbrigády
1. batalion 75. řadové půlbrigády
Odřad 18. dragounského
1. pěší dělostřelecký

Menuf, velí brigádní generál Lanusse
3. batalion 25. řadové půlbrigády
Odřad 4. dělostřeleckého
Odřad 18. dragounského

Převzato: http://aigleconquerant.free.fr/ordresbatailles/fr-egypte.98.htm

Příloha 6:

ORDRE DE BATAILLE NA POČÁTKU TAŽENÍ DO SÝRIE

Divize Reynier: (2100 mužů)
Brigáda Lagrange:
9. a 95. řadová půlbrigáda, 1 kompanie 4. pěšího dělostřeleckého pluku, 1. kompanie husarů
Divize Kléber: (2300 mužů)
Brigády Vernier a Junot:
25. a 75. řadová půlbrigáda, později 21. lehký půlbrigáda, 1. kompanie 1. pluku jízdního dělostřelectva, eskadrona jezdectva
Divize Lannes: (2800 mužů)
Brigády Veaux, Robin a Rambeau:
13. a 69. řadová půlbrigáda, 22. lehký půlbrigáda, 1 komapnie 4. pluku pěšího dělostřelectva
Divize Bon: (2400 mužů)
Brigády Rampon a Vial:
28. a 32. řadová půlbrigáda, 4. lehká půlbrigáda, 1 kompanie 4. pěšího dělostřeleckého pluku

Jezdecká brigáda Murat: (800 mužů)
Dělostřelecký park: Dommartin (1200 mužů)
Ženijní jednotky: Caffarelli (340 mužů)
Oddíly *guides* vrchního velitele včetně dromedárů (488 mužů)

Prameny: Miot 111, Richardot 6–7.

Příloha 7:

ARMÉE D'ÉGYPTE NA POČÁTKU MENOUOVA GENERALÁTU

Vrchní velitel: div. gen. Jacques Abdallah Menou
Náčelník štábu: brig. gen. Lagrange
Adjudant général: Renée
Divizní generálové: Belliard, Reynier, Damas, Friant, Lanusse, Leclerc, Verdier
Brigádní generálové: Galbaud, Vial, Zajączek, Fugières, Desaing, Robin, Donzelot, Alméras, Roize, Delegorgue, Baudot, Valentin, Duranteau, Maugras, Silly, Bron, Boussart
Adjudats généraux: Gilly st., Jullien, Devaux, Boyer, Sornet, Martinet, Morand, Gasquet, Mack-Shechy, Duchaume, Lafon-Blaniac, Tarayre
Dělostřelectvo: div. gen. Songis
Náčelník dělostřel. parku: brig. gen. Faultier
Chefs de brigade: Tirlet, Faure, Danthouard
Ženijní vojsko: brig. gen. Samson
Chefs de brigade: Lazowski, Bertrand, Cazals, D'Hautpoul
Administrativa: vrchní ordonátor Daure, vrchní pokladník Estève
Lehká pěchota: 2., 4., 21. a 22. půlbrigáda
Bitevní pěchota (řadová): 9., 13., 18., 25., 32., 61., 69., 75., 85. a 88. půlbrigáda
Jezdectvo: 7. husarský, 22. jízdní myslivecký, 3., 14., 15., 18. a 20. dragounský, kompanie *guides*, kompanie dromedárů
Pomocné pěší jednotky: Řecká legie, Koptská legie
Pomocné jezdectvo: mamlúci, 1. a 2. syrská kompanie
Další jednotky: 1. kompanie dělostřelectva, 4. kompanie dělostřeleckých dělníků
Nilská flotila: fregatní kapitán Rouvier
Na Nilu: 2 galery, 4 avisa, 4 dělové čluny, 20 džerm a feluk, 2 kanga
Na jezeru Menzaleh (Manzala, u Port Saidu): 1 dělový člun, 1 kango
Na jezeru Burlos (u Rosetty): 1 dělový člun, 1 aviso

Pramen: de Niello Sargy 378–384.

SLOVO K ORIENTÁLNÍ TERMINOLOGII

Karel „Ahmad" Řezníček

Když jsem autorovi přislíbil, že budu poradcem v islámské a arabské terminologii, netušil jsem, jak obtížný závazek na sebe beru, zvláště pak ve sféře kartografické. V oblasti Egypta a Palestiny se, jak známo, střídaly nesčetné národy a civilizace, které sem zanášely své prvky a názvosloví, přičemž je dnes pro laiky mnohdy nemožné orientovat se, co je jaký pojem a který v tom kterém ohledu použít. Pro tuto knihu není řešení podobných rébusů naštěstí tak podstatné a následující glosy nechť berou čtenáři spíše jako ilustrační.

Většina evropských přepisů uvádí u arabských názvů předložku „El" a naprosto přitom ignoruje, že Arabové „e" prostě neznají (podobně pak „p"), či minimálně v mateřštině neužívají; proto jsme i my nuceni v textu ponechat zažité místopisné pojmy jako El-Alamein či El-Arish *(al-alamajn a al-aríš,* přičemž tato forma je zde užita úmyslně, neboť arabština velká písmena nezná, litery toliko mírně mění tvar podle pozice ve slově či větě, bez ohledu zda jde o název či ne). U inkriminovaného „El" jde o takzvaný „álif lám", v podstatě předložku, již zasvěcení orientalisté a arabisté přepisují „al-", ovšem POZOR, ne vždy; pokud následuje „d" (nikoli „dž", což je jedno písmeno obdobně jako naše „ch" či ruské „šč"), „n", „r", „s", „š" nebo „z", tak se „l" mění v uvedenou literu (například *an-Nil*).

Nil, když už jsme u něj, je dalším výborným ilustračním příkladem, neboť ho domorodci vesměs označují jen *nahr* (řeka), či ještě častěji ve smyslu jeho dominance *bahr* (moře, byť ve vnitrozemí je tento termín míněn spíše jako Velká řeka), což doprovázejí doplňující přívlastky jako *Bahr al-Arab*, přičemž se tento pojem často přenáší i na vedlejší ramena a dílčí přítoky (*Bahr al-Abjad*, Bílý a *Bahr al-Azraq*, Modrý Nil). Paradoxním se jeví, že je-li Nil zmíněn v Koránu, pak zde figuruje jako *al-Jamm*. Koptsky se řeka naopak nazývá buď *Ejra* či *Jaro*. V Etiopii označují Modrý Nil jako *Abaj*, a tak by se dalo pokračovat, až bychom se od Egypta i arabštiny zcela vzdálili...

Už výše naznačená „liturgická řeč" islámu je dosti složitá, a nebýt sjednocujícího vlivu Koránu, asi by tu šlo hovořit o celé

řadě jazyků; příkladně jednu a tutéž arabskou literu (přepisovanou lingvisty jako g s háčkem) učí učebnice číst jako [dž], což vcelku odpovídá Levantě a Iráku, v Magrebu ji však vyslovují spíše jako [ž], v Egyptě [g], v Jemenu pak [ď], a to nemluvě o turečtině a perštině (do jejichž tajů zde raději zabředat nebudeme), které tuto abecedu rovněž užívaly. Ne všechna arabská písmenka pak mají v evropských abecedách ekvivalenty, a tak se chybějící litery všelijak suplují dle praxe toho kterého jazyka. Před dvěma staletími ovšem nebyly zažity ještě žádné normy, a tak každý improvizoval, jak dovedl...

V této publikaci se snažíme vystačit si základní českou abecedou (jež je v tomto ohledu velice uspokojivá), třebaže je u nás již zažitá sada liter, která tuto základní nabídku rozšiřuje k dosažení maximální fonetické autentičnosti (podtržené [t] a [d], puntíky či háčky u písmen, jež u nás nejsou obvyklá, a hojné užití apostrofů), ovšem jejich kompletní výčet včetně nástinu praktické aplikace by přesáhl míru potřebnou pro běžného laika, nemluvě o možných potížích v tiskárně. Převahu ovšem, jak už bylo naznačeno, mají termíny, které do povědomí veřejnosti zanesly francouzština a angličtina.

U řady kartografických pojmů, obsažených v této knize, není arabský termín připojen vůbec, neboť se jej nepodařilo spolehlivě dohledat; daná lokalita mohla za dvě století buď zmizet z povrchu zemského (zde by byla vynikajícím vodítkem mnohosvazková *Topografie Egypta* od Alího Báši Mubáraka z druhé poloviny 19. století, žel, neměli jsme ji k dispozici) a nebo se přímými účastníky událostí udávané názvy liší od současných natolik, že se nedají spolehlivě identifikovat.

Další komplikovanou problematiku představují osobní jména orientálců, mamlúků pak zvláště. Už sám „šlechtický" predikát bejů jasně ukazuje na vliv nearabského jazyka. *Ottův slovník naučný* nám tvrdí, že je to odvozenina od tureckého titulu beg, ovšem odvození od termínu *bay* (či *bey*), tj. „pán", je mnohem prostší, zvlášť uvážíme-li, že Turci ypsilon čtou „j". Ohledně jazykových proměn se však mohu jen dohadovat, nemluvě o možných vlivech kavkazských nářečí. U osmanského místodržitele „el-Koraïma" jsme nakonec zvolili arabský přepis, dilema rozhodl „álif", kteří Turci nikdy neužívali, bej „Abraham" je tu nicméně ponechán poturčeně v kratší podobě

(nikoli arabizované dlouhé Ibráhím), Velkovezír „Josef" pak prostě jako Jusuf, nikoli arabsky Júsuf či turecky Yusuf (mj. z toho důvodu, že tu zavedení latinky následovalo až po zániku Osmanské říše a orientální alfabety se přepisují foneticky); Murad by šel uvést i s „t" na konci, ale to je méně obvyklá transkripce a sváděla by k záměně s budoucím neapolským králem...

Třebaže již bylo svrchu naznačeno, že se „egyptština" liší a tamní národovci jí později dali vlastní gramatiku, zůstaneme u „koránové arabštiny" a kupříkladu hojně citovaný kronikář a dodnes vysoce ceněný autor *Dějin Egypta od roku 1708 do počátku 19. století* Abdurrahmán al-Gabartí (1754–1822) zde zůstává ve shodě s většinou rejstříků al-Džabartím. Existují ovšem výjimky, neboť v evropských kartografických indexech bychom např. snadněji nalezli město Gamr, než Džamr, a to nejen proto, že akcentují „egypštinu". Jen málo řečí totiž má litery jako „ž" a „š", způsob, jakým se tyto litery v západních jazycích přepisují, by vydaly na román (např. saudská Džidda je francouzsky Djedda, anglicky Jeddah, německy Djidda, atp.)!

Závěrečnou poznámku učiňme k islámskému letopočtu, jenž se počítá od Mohamedova *(arabsky Muhammad, turecky Mehmed)* „přesídlení" z Mekky do Medíny, resp. prvního dne tehdejšího lunárního roku (1. 1. roku 1 hidžry tu odpovídá 16. červenci 622 křesťanského letopočtu). Následný přepočet je ovšem dosti komplikovaný, neboť tento kalendář (počíná od novoluní do zatmění měsíce) je o 11 až 12 dnů kratší než solární rok, kterýžto fakt (na rozdíl od židovského lunárního, jenž operuje s občasným „13." měsícem, či republikánského, který disponoval „doplňkovými dny") se nikterak nekompenzuje. Oproti křesťanskému tak přibývá za 33 let o jeden rok více a všechny měsíce v stejné rychlosti kolotají, bez ohledu na obsahový původ jejich názvu.

Je zde připojena rámcová tabulka, dle níž lze k francouzské egyptské expedici dohledat odpovídající islámskou dataci. V uvedených dnech gregoriánského letopočtu by pro muslimské věřící mělo být prvního...

„Hidžra“	„I“	„II“	„III“	„IV“	„V“	„VI“	„VII“	„VIII“	„IX“	„X“	„XI“	„XII“
„1213“	*15.6.*	*15.7.*	*13.8.*	*12.9.*	*11.10.*	*10.11.*	*9.12.*	8.1.	6.2.	8.3.	6.4.	6.5.
„1214“	5.6.	5.7.	3.8.	2.9.	1.10.	31.10.	28.11.	28.12.	*26.1.*	*26.2.*	*27.3.*	*26.4.*
„1215“	*25.5.*	*24.6.*	*23.7.*	*22.8.*	*20.9.*	*20.10.*	*18.11.*	*18.12.*	16.1.	15.2.	16.3.	15.4.
„1216“	14.5.	13.6.	12.7.	11.8.	* *kurzívou* jsou sudé roky *1798* a *1800*, obyč. 1799 a 1801							

„I“	muharram	„V“	džumádá al-úlá	„IX“	ramadán
„II“	safar	„VI“	džumádá al-áchira	„X“	šawwál
„III“	ar-rabí al-awwal	„VII“	radžab	„XI“	dhu'l-ka'da
„IV“	ar-rabí as-sání	„VIII“	ša'bán	„XII“	dhú'l-hidždža

BIBLIOGRAFIE

- Abrantès, Laure Junot, duchesse d': Mémoires, T. 1. Nelson Éditeurs, Paris 1930.
- Artis, Max: Lannes, duc de Montebello. Éditions Mengès, 1981.
- Barthorp, Michael: Napoleon's Egyptian Campaigns 1798–1801. Mean-at-Arms, Osprey Military, London 1978.
- Benoist-Méchin: Bonaparte en Egypte ou le rêve inassouvi. Clairefontaine, Lausanne 1966.
- Berthier, Louis-Alexandre: Mémoires du maréchal Berthier, prince de Neuchâtel et de Wagram, major-général des armées françaises. Campagne d'Egypte. Baudouin frères, Paris 1827.
- Bonnal, M. E: Histoire de Desaix. Armées du Rhin – Expédition d'Orient – Marengo. Dentu/Dumaine Éditeur, Paris 1881.
- Bret, Patrice: Egipt w czasach Napoleona. Rebis, Poznań 2002.
- Brier, Bob: Napoleon in Egypt: The Battle of Chobrakit. Text na www.napoleon-series.org
- Conquêtes des Français en Égypte (…) par P. E. H. Paris, Charles Pugens, An VIII.
- Correspondence de Napoléon Ier publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III. T. 4–7, Plon/Dumaine, Paris 1860–1861.
- Déreccagaix, Géneral: Le Maréchal Berthier, T. 1. Éditions historiques Teissèdre, Paris 2002.
- Dictionnaire Napoléon (sous la direction de Jean Tulard), T. 1–2. Fayard, Paris 1999.
- Dupont, Marcel: General Lasalle. Krak-Buch, Warszawa 1983.
- Dumas, Mathieu: Précis des évenements militaires ou essai historique sur les campagnes de 1799 à 1814, T. I. Paris 1824.
- France militaire. Historie des armées françaises de terre et de mer de 1792 à 1837, T 1–2. Delloye Éditeur, Paris 1838.
- Guerres d'Orient. Campagnes d'Égypte et de Syrie, 1798–1799. Mémoires pour servir à l'histoie de Napoléon dictés par lui-même a Sainte Hélène, et publiés par le général Bertrand, T. 1–2. Imprimeurs-Unis, Paris 1847.
- Herold, J. Christopher: Bonaparte in Egypt. Pen and Sword, Barnsley 1963.

– Charrier, Pierre: Le maréchal Davout. Fondation Napoléon, Paris 2005.
– Journal d'Abdurrahman Gabarti pendant l'occupation française en Égypte. Suivi d'un Précis de la même campagne par Mou'Allem Nicolas el-Turki, sécretaire du prince des Druzes. Chez, Paris 1838.
– Kléber et Menou en Égypte depuis le départ de Bonaparte. Documents publiés (…) par François Rousseau. Picard, Paris 1900.
– Kléber, Jean-Baptiste. Journal autographe du général Kléber ou Carnet de notes détachées et de pensées diverses ; Opinion émise sur Bonaparte comme général et premier consul ; Eloge de Caffarelli, mort en Egypte ; Armée d'Orient. Imprimerie nationale, Le Caire, 1895.
– Krystůfek, Jan Milan: Boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na Ostrov sv. Heleny, sv. 1. Nákladem vlastním, Praha 1883.
– La Jonquière, C. de – Rigault, G, – La Greverie P. de: L'expédition d'Egypte, T. VI. Éditions Historiques Teissèdre, Paris 2003.
– Larrey. D. J.: Mémoires de la chirurgie militaire et campagnes. T. I. – II. Paris 1812.
– L'Armée française en Égypte 1798–1801. Journal d'un officier de l'armée d'Égypte, manuscrit mis en ordre et publiée par H. Galli. Charpentier, Paris 1883.
– La campagne de Bonaparte en Egypte vue d'Egypte. Espace international, Paris 1999.
– La campagne d'Egypte 1789–1801. Mythes et realités. Maisonneuve & Larose, Paris 1999.
– Life of sir Robert Wilson (…) from autobiographcal memoirs, journals, narratives, correspondence etc., Vol I. J.Murray, London 1862.
– Madelin, Louis: Histoire du Consulat et de l'Empire, T III. Paris 1936.
– Marmont, Auguste Fréderic Louis Wiesse, duc de Raguse: Mémoires du maréchal Marmond, duc de Raguse de 1792 à 1841, imprimés sur manuscrit original de l'auteur, T. 2, 1857, místo vydání neuvedeno.

– Martin, P.: Histoire de l'expédition française en Égypte. Eberhard imprimerie, 1815.
– Martha-Beker, comte de Mons, F.: Le général Desaix. Étude historique. Didier, Paris 1852.
– Mémoires du comte Reynier, général de division, sur les opérations de l'Armée d'Orient ou de l'Égypte après la bataille d'Héliopolis. Baudoin Frères, Paris 1827.
– Memoirs of Napoleon Bonaparte, Complete by Louis Antoine Fauvelet de Bourrienne, His Private Secretary, Edited by R. W. Phipps, Colonel, Late Royal Artillery,1891. Fulltext na http://www.gutenberg.net
– Miot, J.: Mémoires pour servir a l'histoire des expéditions en Égypte et Syrie. Le Normant, Paris 1814.
– Mémoires du duc de Rovigo pour servir à l'histoire de l´Empereur Napoléon, T 1. A. Bossange, Paris 1828.
– Mémoires du géneral Lejeune, 1792–1813. Éditions du Grenadier, Paris 2001.
– Mémoires du général Rapp, aide-de-camp de Napoléon. Bossange Frères, Paris 1823.
– Oeuvres de Napoléon Bonaparte, T. 2. Panckoucke éditeur, Paris 1821.
– Pigeard, Alain: Dictionnaire des batailles de Napoléon. Tallendier, Paris 2004.
– Pons, Anne: Nelson contre Napoléon d'Aboukir à Trafalgar. Perrin, Paris 2005.
– Roy, J.: Les Français en Égypte ou souvenirs des campagnes d'Égypte et de Syrie, par un officier de l'expédition. Tours, A. Mame et Cie, 1855.
– Six, Georges: Dictionnaire biographique des généraux & amiraux français de la Révolution et de l'Empire (1792–1814). Mayenne, 2003.
– Souvenirs du lieutnant général comte Mathieu Dumas, de 1770 à 1836, T III
– Souvenirs historiques du capitaine Krettly. Fondation Napoléon, Paris 2003.

– Souvenirs militaires et intimes du géneral vicomte de Pelleport, de 1793 à 1833, publiés par son fils, T. 1. Didier, Paris 1857.
– Sułkowski, J.: Mémoires historiques, politiques et militaires sur les révolutions de Pologne 1792, 1794. La campagne d'Italie 1796, 1797. L'expédition du Tyrol et les campagnes d'Egypte 1798, 1799, par Hortensius de St.-Alein. Mesnier, Paris 1832.
– Thiers, Adolphe: Histoire de la Révolution française, T. 10. Furne, Paris 1839.
– Thoumas, Charles: Grands cavaliers du Premier Empire, T. 1–3. Librairie historique Teissèdre, Paris 2004.
– Tranié, Jean: Guerres de Révolution. Editions Quatuor, Paris 2000.
– Tranié, Jean – Carmigiani, J. C.: Bonaparte. La Campagne d'Égypte. Pygmalion, Paris 1997.
– Tulard, Jean: Murat ou l'éveil des nations. Hachette, Paris 1983.
– Týž: Napoleon-mit zbawcy. Świat Książky, Warszawa 2003.
– Victoires, conquêtes, désastres, revers et guerres des Français de 1792 à 1815, T. 8–1. C. L. F. Panckoucke Éditeur, Paris 1817–1820.
– Wilette, Luc: Le maréchal Lannes. Un d'Artagnan sous l'Empire. Librairie Académique Perrin, Paris 1979.
– Yorck von Wartenburg: Napoleon jako vojevůdce. Sv. 1, B. Kočí, Praha 1926.

JIŘÍ KOVAŘÍK

BONAPARTE V EGYPTĚ

Bonapartova výprava a tažení 1798–1801

V roce 2007 vydalo Vydavatelství Akcent,
Drahomír Rybníček, Eliášova 1132/15, Třebíč
jako svou 466. publikaci
Vytiskl Akcent, spol. s r. o., B. Václavka 20, Třebíč
První vydání

